DESPRE POPORAȚIE

STATISTICA, TEORIA, POLITICA EI

STUDIU ECONOMIC POLITIC

L'économie politique me semble être cette branche dela politique qui traite des moyens d'existence d'une nation. Ces moyens sont manifestement les individus qui la composent et les ressources qui servent à l'existence de ces individus. La population et la richesse sont donc les deux titres sous lesquels se rangent tous les principes de l'économie politique.

Pierre Prevost: Réflexions sur le principe de population (1809).

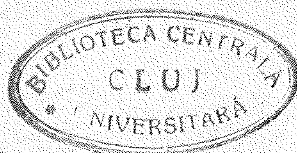
EDIȚIA II

REVĂZUTĂ ȘI ADĂOGITĂ

DE

A. C. CUZA

BUCUREȘTI
IMPRIMERIILE «INDEPENDENȚA», STRADA R. POINCARÉ, 17
1929

PREFAŢA

Habent sua fata libelli.

„Cărţile au soarta lor". Putem adăogi:

Soarta cărţilor, uneori e soarta oamenilor.

E cazul meu cu cartea „Despre Poporaţie", care apare astăzi în a doua ediţie.

La 1886, întorcându-mă din străinătate — unde petrecusem, cu mici întreruperi, încă de la 1871, în interesul studiilor — şi aşezându-mă la Iaşi, de unde plecasem: aceea ce m'a surprins acum — în contrast cu ceea ce văzusem aiurea — a fost „poporaţia"

Oraşe streine, în mijlocul poporaţiei româneşti.

Sub impresia acestui fenomen surprinzător, al poporaţiei — contrastând cu direcţia generală de pe atunci, a spiritelor, către „liberalism şi umanitarism", reprezentată, între alţii, şi de Titu Maiorescu — am scris cel d'intâi studiu al meu, prin care arătam necesitatea *altei direcţii*, sub titlul „Generaţia de la 48 şi Era Nouă" (1 vol. p. p. 106. Iaşi 1889).

La 1890, am supus fenomenul descreşterei poporaţiei şi deznaţionalizărei oraşelor româneşti, unei cercetări mai amănunţite, într'un studiu economic, publicat în ziarul „Era Nouă", din Iaşi, sub titlul: „Meseriaşul romîn" — Cauze — Efecte — mijloace de îndreptare.

La 1893, acest studiu, însoţit de o introducere, l'am publicat în broşura: „Meseriaşul romîn. Cu o prefaţă". (1 vol. p. p. XXXIV + 107, Iaşi 1893).

Intre anii 1893—1895, ca deputat, am adus problema poporaţiei înaintea Adunării deputaţilor: în şedinţa dela 8 Februarie 1893, la discuţia generală a proiectului de lege pentru „organizarea învăţământului profesional;" în şedinţele de la 7 Martie şi 22 Noembrie 1894, interpelând în chestia alcoolismului; în şedinţa de la 23 Noembrie 1893, la discuţia

proiectului de răspuns la Mesagiu; în şedinţa de la 16 Martie 1895, la discuţia generală a budgetului ministerului cultelor şi instrucţiunei publice.

Aceste cuvântări parlamentare, având de scop să îndrumeze soluţia problemei poporaţiei româneşti, prin intervenţia Statului, le-am publicat apoi cu studii introductive, în două scrieri: „Monopolul Alcoolului" (1 vol. pp. XXVIII + 142, Bucureşti 1895), „Ţăranii şi clasele dirigente" (1 vol. pp. LXIX + 35, Bucureşti 1895).

Dar faptul el însuşi, al descreşterei poporaţiei creştine şi desnaţionalizărei oraşelor României — aşadar ca în acelaş mediu, o poporaţie, acea naţională, să scadă, iar cealaltă, acea streină, să crească — avea nevoe să fie lămurit *teoreticeşte:* ca bază a oricărei intervenţii practice. Ceea ce nu era posibil, de cât raportându-l la *legea naturală*, care îl stăpâneşte.

Cercetarea acestei legi naturale, a *legei poporaţiei* — aşa precum a fost expusă de Robert Malthus de premergătorii şi urmaşii săi — m'a pus în faţa unor contraziceri, cari luau acestor cercetări orice valoare teeretică şi practică: de înţelegere şi de înrâurire posibilă a fenomenului.

Incercând să înlătur aceste contraziceri, am crezut că le pot rezolvi, prin *altă formulă a legei poporaţiei* — mai puţin rigidă decât acea matematică a lui Malthus, dar nu mai puţin riguroasă — exprimându-i esenţa.

In cursul acestor cercetări, mi s'a lămurit tot mai mult că *economia politică*, ea însăşi, fusese sistematizată greşit: luând ca principiu de sistematizare *avuţia*, pasivă, în loc de a pleca de la *poporaţie*, ca principiu activ al economiei sociale, şi trebuind dar a fi şi principiul ştiinţei care o cercetează. Am zis: *Ştiinţa economică este ştiinţa care determină legile cari stăpânesc îndestularea trebuinţelor materiale ale poporaţiei umane.* (Vezi pag. 14).

Aceste cercetări, le-am publicat în volum, sub titlul *Despre Poporaţie. Statistica, Teoria şi Politica ei.* (1 vol. pp. XVI + 466, Iaşi 1899).

Prezintat Academiei Române, studiul meu „Despre

Poporaţie", a obţinut la 1900, premiul Lazăr, pe baza raportului redactat de Dr. Vicenţiu Babeş, în care se zice (Analele Academiei Române. Seria II. T. XXII, pp. 437—442):

„Oricine, la noi, ar voi a se ocupa cu cercetarea „şi dezvoltarea ulterioară a acestei cestiuni, devenită „pentru unele State şi popoare foarte *actuală*, şi — „pare-mi-se — anume pentru România chiar *ardentă*, „va găsi în această carte la olaltă adunat tot mate-„rialul necesar, o bună călăuză, o bogată fântână „de cunoştinţe, de date şi idei".

Mie, îmi mai rămânea: *să aplic* legea poporaţiei la înţelegerea ştiinţifică, exactă, a fenomenului descreşterei poporaţiei româneşti — care să-mi servească la înţelegerea legei. Ceea ce am făcut, expunând rezultatul cercetărilor mele: în studiul „*Mişcarea poporaţiei urbane din Moldova*", („Revista Idealistă", Septembrie, Noembrie 1905, şi Ianuarie 1906), şi mai pe urmă, ca încheere, în *trei prelegeri*, ţinute de mine, la Vălenii-de-Munte, în Iulie 1909, şi pe cari le-am publicat apoi în anul următor, sub titlul „*Scăderea poporaţiei creştine şi înmulţirea jidanilor în oraşele României.* (1 br. p. p. VI + 91, Vălenii-de-Munte 1910).

Această scriere, de *aplicare* a cercetărilor mele teoretice cu privire la poporaţie — având de scop anume ca să ajung la înţelegerea poporaţiei româneşti — se vede că face parte integrantă din cartea mea „Despre Poporaţie": şi ca teorie, ilustrându-i principiile, şi ca practică, îndeplinindu-i scopul.

* * *

Ca profesor de economie politică, la Facultatea de drept a Universităţii din Iaşi, din luna Ianuarie 1901 — fiind vorba tocmai de *teoria* ştiinţei — cartea mea *Despre Poporaţie*, de la 1899, mi-a servit ca bază a expunerei cursului, şi la care mă raportam necontenit, ca şi la celelalte studii economice politice, ale mele, în legătură cu dânsa, cari au ajuns, cu timpul, a nu se mai putea găsi în comerţ.

Văzând această lipsă, de care se plângeau studenții, Consiliul Facultății de Drept, a hotărât să ceară Ministerului instrucției publice, aplicarea Art. 92, al legei învățământului secundar și superior, din 1912, cu privire la publicarea cursurilor profesorilor universitari.

La 12 Martie 1921, cu Procesul-verbal No. 3469, Consiliul Facultății de drept, din Iași, a hotărât să ceară Ministerului Instrucțiunei, publicarea lucrărilor: 1°) Despre Poporație, 2°) Studii economice politice. Această hotărâre a fost înaintată în aceeași zi, Ministerului.

La 12 Noembrie 1921, Ministerul Instrucțiunei, „Casa Școalelor și Culturii poporului", cu Adresa No. 6445, a comunicat Decanatului, că aprobă cererea Consiliului.

In urma acestei hotărâri, „Casa Școalelor" a și încredințat imprimeriilor „Independența" din București, volumul „Despre Poporație" (1899), din care ea a tipărit, de la August 1922 până în Iunie 1924 treizeci și patru de coale.

Dar aici, Administrația „Casei școalelor" — pentru cari motive nu putem ști — a refuzat să aprobe tipărirea, în „Anexă", a celor trei prelegeri de la 1909, despre „scăderea poporației creștine și înmulțirea jidanilor în orașele României" — deși această materie fusese doar punctul de plecare și scopul lucrărei (vezi Introducere pag. 3), și făcea parte integrantă, așa dar, din studiul „Despre Poporație".

Cu toate acestea — menținându-și refuzul — a mers mai departe:

Casa școalelor, a pus în vânzare coalele tipărite — fără Anexă, fără prefață la nouă ediție, fără tabla de materii și, se înțelege, că și fără știrea autorului — sub titlul trunchiat: *„Despre poporație de A. C. Cuza, profesor universitar, (București, Imprimeriile „Independența", Str. R. Poincaré, 17)"*, 1 volum de 530 pagini.

Din cauza aceasta, între autor și Casa școalelor, s'a născut un diferend juridic, care a întârziat, cu încă cinci ani, tipărirea lucrărei.

* * *

Ediția a doua, a studiului „Despre Poporație", de la 1899, apare astăzi — sub îngrijirea autorului: cu Prefață, Anexă, Note, Registru și Tablă de materii.

Cetitorii ei singuri, vor putea să vadă, care din aceste părți — excluse împreună din volumul publicat de Administrația „Casei Școalelor", la 1924 — putea să lipsească, și dacă eram îndrituit să cer publicarea lor.

Căci ediția a doua, doar avea ca cea d'intâi datorie să răspundă la următoarea întrebare:

Legea poporației — așa precum fusese formulată ca lege naturală, în studiul de la 1899 — este ea oare încă valabilă?

Din principiu — chiar dacă nu l'aș fi menținut, pentru că nu era nevoe să-l schimb — se cerea să las textul studiului meu de la 1899, fără schimbare: cu toate dovezile și argumentația lui de-atunci. Ceea ce am făcut. Căci am socotit în totdeauna, că o carte aparține timpului ei.

Răspunsul direct, la întrebarea pusă, l'am dat prin publicarea, în *„Anexă"*, a cercetării de la 1910, cu privire la poporația orașelor României — care ilustrează și confirmă legea poporației — și prin cele patru *Note*, de la 1929, care o supun încă odată revizuirei, fiecare din alt punct de vedere.

Concluzia Generală, a celor patru note — tratând despre: I. Legea poporației; II. Poporația Franței; III. Poporația orașelor României; IV. Economia politică și poporația — am rezumat-o în aceste cuvinte (pag. 690):

Verificarea, prin aceste Note, de la 1929, confirmă în totul cercetările studiului „Despre Poporație", de la 1899: cari rămân neschimbate.

Cu această concluzie, cele două scopuri, pe cari le urmăresc de patruzeci de ani — legând soarta mea, cu adevărat, de soarta subiectului acestei cărți — pot zice astăzi, că sunt pe deplin atinse:

Legea poporației, revăzută și formulată cu mai multă precizie, mi-a permis să determin cauza primă

a fenomenului descreşterei poporaţiei şi desnaţionalizării oraşelor româneşti, şi totodată să contribui la aşezarea economiei politice — ca şi a politicei economice — pe baze mai sigure.

Două rezultate teoretice, cuprind toată munca unei vieţi întregi: o nouă formulă a legei poporaţiei, şi o nouă definiţie a economiei politice.

I. *Poporaţia are tendinţa constantă de a trece de limita de pe urmă a dezvoltărei sale posibile, determinată în tot momentul de cantitatea mijloacelor de existenţă, pe cari şi le poate procura şi cu cari este obicinuită să trăiască.*

II. *Economia politică, este ştiinţa legilor şi factorilor cari stăpânesc poporaţia umană în raport cu mijloacele de existenţă, având ca scop cunoştinţa şi cârmuirea luminată a economiei naţiunilor.*

A doua ediţie a studiului, „Despre Poporaţie", se prezintă dar nu numai ca o cercetare complectă a *legei poporaţiei*, ca lege naturală — rezolvind definitiv, în teorie, şi problema poporaţiei româneşti, de la oraşe, şi a naţionalizării acestora — dar tot odată ea cuprinde şi *o nouă sistematizare a economiei politice*, după acelaş principiu, aşa precum a fost schiţată, în ultima Notă (Vezi pag. 685—689).

Acestea sunt *rezultatele teoretice*, dobândite. Dar în dosul lor, stau *interese practice* naţionale — de cea mai mare însemnătate: cari nu pot fi satisfăcute, decât numai *în lumina teoriei*.

Conducătorii politici şi culturali ai naţiei româneşti — în deosebi studenţimea universitară română, conducătoarea de mâne — să aibă pururea în vedere, că *teoria este practica cea adevărată*.

Cu o singură condiţie:

Ca teoria să treacă la practică — iar practica, să înţeleagă teoria.

Teoria poporaţiei, care se înfăţişează aici, cere imperios — în ultimul ceas — ca practica să înţeleagă şi să aplice adevărurile ei: faţă de *naţia românească*.

A. C. CUZA

Iaşi, 24 Ianuarie 1929

DESPRE POPORAŢIE

INTRODUCERE

Lucrarea de față se prezintă ca un studiu complect și amănunțit asupra uneia din cele mai însemnate materii — a celei mai însemnate, după părerea noastră — ale științei economice. Ea își propune să clarifice unele chestiuni, de o importanță neasemănat de mare pentru știință, în genere, și pentru țara noastră în deosebi, a căror lămurire nu mai poate fi amânată.

Intrucât se atinge, mai întâi de țara noastră, sunt semne, în adevăr, cari trebue să ne facă a ne gândi serios la rezolvirea unor probleme, cari periclitează existența noastră ca popor.

De ani de zile se observă că poporația românească de prin orașe scade necontenit, fiind înlocuită de streini, și prin unele comune rurale chiar, ea a început a se împuțina, sau a nu se mai înmulți în mod normal. Fenomenul acesta, cu deosebire îngrijitor, a scăderei elementelor autochtone și a înmulțirei streinilor în țara românească, a fost observat de toți acei cari s'au îndeletnicit mai de aproape cu subiectul, de vreo șase zeci de ani încoace. Incă de prin anul 1841, un statistician anonim, făcând statistica poporației Moldovei, ne proorocește că „împoporarea jidovască a politiilor va întrece în viitorime pe acea a creștinilor“. [1]). Mai pe urmă, Doctorul *G. Flaișlen* [2]), medic primar al orașului Iași, spune că scăderea elementului creștin și sporirea elementului izraelit nu sunt efectul unei întâmplări, ci o regulă bine observată. Aceeași observațiune o face *Doctorul Agappi* [3]), care afirmă că „atât

1) Spicuitorul Moldo-Român, Iași 1841. Pag. 110.
2) Mișcarea populației orașului Iași, Iași 1876. Pag. 13
3) Cercetări demografice asupra populațiunei României și în special asupra districtului și orașului Iași. București 1876.

în comunele rurale cât și în cele urbane, în toate anotimpurile populațiunea română descrește pe când cea izraelită sporește". Domnul *P. S. Aurelian* [4]), observă asemenea, că în orașele unde se află mai mulți izraeliți, poporația românească se împuținează; și în acelaș an, într'o lucrare eminentă, *Doctorul C. I. Istrati* [5]), atrage atențiunea obștească asupra degenerărei poporației noastre, dând strigătul de alarmă. Intr'un studiu statistic de merit, *I. Bibicescu* [6]) vorbește de desnaționalizarea orașelor și conclude, în genere, că creșterea poporației noastre e mică în raport cu statele vecine și chiar în comparațiune cu creșterea elementului evreesc din țară. La aceleași încheieri ajunge *N. A. Alexandrini*, mai în special cu privire la poporația județului Iași [7]), și acum în urmă, în lucrarea sa monumentală asupra statisticei României de la Unirea Principatelor [8]), cu privire la poporația țărei întregi. In discursul său de recepțiune la Academie, *Doctorul I. Felix* [9]) face aceiași constatare, zicând că România este amenințată de o depopulațiune relativă, care vatămă interesele ei cele mai vitale. Și mai târziu, în calitate de director general al serviciului sanitar, în raportul său pe anul 1892, Doctorul Felix confirmă părerea sa, emisă cu doisprezece ani mai în urmă, și afirmă că poporația rurală se înmulțește la noi, prin nașteri, în proporțiuni slabe [10]). Aceiași stare de lucruri o constatăm și din raportul pe anul 1893, în care se afirmă fără înconjur că populația autochtonă scade și că elementele străine ocupă golul lăsat de români [11]).

4) Terra Nostra. Schițe economice asupra româniei. Ed. II Bucuresci 1880. Pag. 24.

5) O Pagină din Istoria Contimporană a României. București 1880.

6) Mișcarea poporațiunei în România, De la 1870 până la 1878 București 1880.

7) Studiu statistic asupra mișcărei Populațiunei etc. din județul Iașii pe deceniulu 1870—2879, Iași 1881.

„ Studiu statistic asupra populațiunei din 1885 etc. din județul Iașii Iași 1886.

8) Statistica României de la Unirea Principatelor până în present. Lucrată după date oficiale. Iași 1895—1898. Vol. I. Pag. 213—238

9 Mișcarea populațiunei României. Analele Academiei. București 1881.

10) Raport general despre Igiena publică și despre serviciul sanitar a le Regatului României pe anul 1892. București 1893.

11) Raport general asupra Igienei publice și asupra serviciului sanitar a le Regatului României pe anul 1893. București 1894. Pag. 12.

Raportul serviciului sanitar pe anul 1894, ne spune asemene, pe baza datelor demografice comunicate, că poporația românească de prin comunele urbane lasă un gol, care se umple cu elemente străine [12]). Raportul pe anul 1895, ne vorbește iarăși de natalitatea mai mică și de mortalitatea mai mare a poporației urbane române [13]). Raportul din urmă, în sfârșit, pe anii 1896 și 1897, publicat tot sub direcțiunea Doctorului I. Felix, constată acelaș fapt îngrijitor al scăderei poporației românești de prin orașe, în următorii termeni [14]):

„Dacă examinăm creșterea populațiunei ortodoxe în parte, „constatăm faptul trist, expus deja în toate rapoartele noastre „generale anterioare, că în unele orașe, în cari predominesc lo„cuitorii streini, elementul autochton scade treptat și golul se „umple iar cu streini; că în multe alte orașe, populația română „rămâne aproape staționară, că numai într'o parte a comune„lor urbane creșterea populațiunei române este reală, că spo„rul populațiunei române se datorește în cea mai mare parte „locuitorilor comunelor rurale".

Din nenorocire, tot din raportul citat precum și din rapoartele anterioare, se poate constata că morbiditatea poporației rurale sporește, că epidemiile se înmulțesc și că în multe comune rurale chiar, decesele întrec nașterile, precum s'a întâmplat în anul 1896, în 40 comune, și în anul 1897, chiar în 57 comune, cari au avut *excedente de morți*. [15])

Această stare de lucruri îngrijitoare se oglindește de altmintrelea, cu toată gravitatea ei, și în circulara [16]) noului director al serviciului sanitar care ne vorbește de „lupta în contra morbidităței și mai ales a mortalităței, ce se manifestă „de un când de vreme așa de înverșunată în diferite părți ale „țărei"; și de „stavilirea procesului îngrijitor de degenerare „fizică și mentală care amenință, în diferitele părți, massa „populațiunei noastre".

Și pentru a nu cita decât un singur exemplu despre această stare gravă de morbiditate, care a cuprins poporația unor județe, vom zice numai că în județul Iași, afară de oraș, numărul total al acelora cari au avut necesitate, în cursul anului 1897, de căutare medicală și de medicamente, a atins enorma

12) Raport general etc. pe anul 1894. București 1895. Pag. 17.

13) Raport general etc. pe anul 1895. București 1897. Pag. 14.

14) Raport general etc. pe anii 1896 și 1897. București 1899. Pag. 18.

15) Raport general etc. pe anii 1896 și 1897. București 1899. Pag. 13 și 15.

16) Buletinul Direcțiunei generale a serviciului sanitar. Anul XI. No. 9. Pag. 130.

cifră de 59.745, din cari 21 catolici, 4882 jidani și 54.842 ortodoxi, adică mai mult de jumătate o poporației întregi a județului. In cursul acestui an au fost atinse de boale epidemice 32 de comune, din acele 43 câte le are județul, și unele au fost atinse în mai multe rânduri și de diferite epidemii. [17])

Din rapoartele oficiale citate mai sus, precum și din lucrările de o valoare științifică necontestată, la cari ne raportăm, și a căror număr l-am putea spori, rezultă în mod neîndoios că de și poporația țărei, luată în totalitatea eĭ, în care intră dar și streinii, urmează a se înmulți, poporația românească din toate orașele, în cari numărul jidanilor e foarte mare, scade necontenit, și că ea a început să se împuțineze și în comunele rurale. Următoarea părere emisă de Doctorul I. Felix, în raportul său pe anul 1893, și pe care o vom cita pentru că vine din partea directorului general al serviciului sanitar al regatului, rezumă dar în puține cuvinte, și fără nici un fel de exagerare, starea adevărată în care ne aflăm, și care s'a înrăutățit mai mult decât s'a schimbat în bine, în ultimii cinci sau șase ani:

„Statistica ne arată, zice doctorul I. Felix [18]), că pe alocurea creșterea populațiunei nu este normală; că în unele comune natalitatea este prea mică, mortalitatea prea mare; că de și populațiunea română a țărei întregi se înmulțește prin nașteri, această înmulțire este insuficientă în mai multe județe și în cele mai multe comune urbane".

Vorbind apoi de studiul comparativ asupra populațiunei făcut în diferite rânduri și începând încă de pe la 1860 cu studiile lui Dionisie Marțian, Doctorul Felix adaogă:

„Rezultatele acestui studiu sunt triste; le vom desvolta mai jos, *vom expune în cifre faptul deja de mult cunoscut, că în multe comune populația autochtonă scade și că elementele streine ocupă golul lăsat de români*".

Ori cât s'ar fi încercat unii ca să micșoreze gravitatea faptelor constatate mai sus, afirmând, în mod inexact, că pretutindeni se observă semnele creșterei și a puterei poporației noastre [19]), datele statistice sigure și chiar numai simpla observațiune a fie căruia, nu mai lasă, din nenorocire, nici un loc de îndoială: *Orașele se desnaționalizează; poporația rurală, prin unele locuri se stinge*, sau abia se înmulțește, iată adevărurile evidente ce nu se pot tăgădui, și cari trebue să ne pună pe gânduri.

17) *Dr. Dimitrie Motăș:* Raport General asupra sănătăței publice și mersul serviciului sanitar din județul Iași pe anul 1897 Archivele Prefecturei de Iași.

18) Raport general etc. pe anul 1893. București 1894. Pag. 11

19) *C. Crupenski:* Notice sur l'état démographique de la Roumanie d'après le mouvement de la population. Rome 1895. Pag. 14

Mărturisim că nu cunoaștem, în momentele de față, o problemă mai urgentă decât *problema poporației*, la noi în țară. Căci dacă noi românii suntem meniți să dispărem de prin orașe, să vegetăm pe la sate și să fim înlocuiți de alte neamuri, precum se întâmplă de șase zeci de ani și mai bine, așa că multe comune urbane nu mai sunt astăzi românești de cât cu numele, toată munca pe care o facem e zadarnică, din punctul nostru de vedere, căci nu noi vom culege roadele ei.

E timpul dar ca să ne încordăm toate puterile pentru a rezolvi o problemă, care nu mai suferă nici o întârziere, și care este însăși problema existenței noastre ca națiune.

Dar mai înainte ca să ne încercăm de a găsi o soluțiune, trebue să avem o *călăuză sigură*, pe care nu ne-o poate da de cât *teoria*. De aceea a fost de neapărată trebuință ca să supunem subiectul poporației unei amănunțite cercetări teoretice. Mai înainte de a ne ocupa de statistica poporației din România, pentru a ne da bine seamă despre starea și mișcarea ei, a trebuit să ne ocupăm cu *statistica poporației* în genere, pentru a vedea care este technica ei, cari sunt momentele cele mai însemnate de observat, și cum se prezintă starea și mișcarea poporației în diferitele țări. Mai înainte de a putea ajunge la vreo concluzie sigură, pe baza datelor statistice culese în țara noastră, a trebuit să ne îndeletnicim cu *teoria poporației*, stabilind, în mod general, cari sunt adevărurile ce se pot deduce din combinarea datelor numerice și care este valoarea metodei statistice. In sfârșit, mai înainte de a vedea prin ce măsuri anume vom putea să înrâurim desvoltarea poporației noastre, a trebuit să ne ocupăm cu *politica poporației* în general, adică să stabilim iarăși, mai întâi în teorie, cari sunt măsurile practice prin cari se poate înrâuri dezvoltarea ei. Această lucrare teoretică premergătoare oricărei încercări serioase de a dezlega *problema poporației în România*, noi o prezintăm astăzi completă, și cu toată desvoltarea ce i se cuvine, îndeplinind o lacună de mult simțită, și care se învederează în reproducerea constantă, a acelorași fenomene de scădere a poporației noastre, de mai bine de jumătate de veac, fără ca cei în drept să găsească mijloacele pentru a-i pune capăt, și fără ca măcar să se alarmeze, în fața unor fapte atât de grave, după cum ar trebui. Scrierea de față e menită dar, în primul rând, să atragă atențiunea obștească asupra problemei poporației în țara noastră și să ne permită de a ne îndruma pe cale sigură, pentru a o deslega.

Din punctul de vedere curat științific, lucrarea noastră are însă, prin tendințele ei, o importanță încă și mai mare. Ea încearcă, mai întâi, să încheie o controversă seculară, asupra uneia din cele mai importante subiecte ale economiei politice; și în al doilea rând, ea tinde să imprime acestei științi o *direcție nouă*, sistematizând-o după un alt principiu, de cât acel admis până acuma. Am zis: „încearcă" și „tinde", pentru a arăta scopurile generale pe cari le-am urmărit, și fără de a pretinde că le-am fi și atins; ceea ce nu e de competința noastră de a afirma.

De un secol încheiat, de când a apărut celebra scriere a lui Malthus asupra *principiului poporației*, economiștii nu au parvenit a se înțelege asupra valoarei unei teorii de cea mai mare însemnătate, nu numai teoretică, dar mai ales practică, Și e chiar umilitor de a vedea că asupra aceluiași subiect și a aceluiași autor, mintea omenească nu a fost în stare să se pună de acord cu sine însăși și să ajungă odată la stabilirea adevărului, valabil pentru toți. Intru cât ne privește, mărturisim că această confuzie umilitoare a fost îndemnul cel mai puternic pentru a stărui să ne lămurim odată asupra unei chestiuni atât de importante, precum este aceea a principiului poporației, adică a cauzei căreia putem atribui înmulțirea ființelor umane, după singura definițiune, cunoscută nouă, a acestei noțiuni, pe care ne-o dă J. B. Say [20]).

Cercetând dar, la *predecesorii lui Malthus*, elementele teoriei care poartă astăzi numele lui, pentru a o zepsi în dezvoltarea ei, noi ne-am interesat de toți autorii mai însemnați, cari mai înainte de dânsul se ocupase cu acest subiect. Cu acest prilej, am putut constata încă odată că și teoria aceasta, ca toate teoriile, cari se formează cu încetul și oare cum prin aluviuni seculare, apăruse în scrierile anterioare; ceeace nu micșorează întru nimic meritele lui Malthus, care a dezvoltat-o pe larg și a încorporat-o sistemului științei.

Aceeași lucrare de amănunțită cercetare am făcut-o pentru *teoria lui Malthus*, analizând-o cu îngrijire, precum și pentru *părtinitorii lui Malthus*, printre cari am găsit învățați iluștri ca J. B. Say, David Ricardo, Quételet, John Stuart Mill, Karl Marlo, Darwin, Ernst Haeckel, Roscher, Rümelin, Cossa.

Intr'un capitol special, a trebuit să ne ocupăm de *Simonde de Sismondi*, care este mai cu deosebire interesant, atât prin importanța sa pentru subiectul poporației, cât și prin înrâurirea pe care a exercitat-o, tocmai în timpurile noastre, asupra științei economice în genere. In *noile sale principii de economie politică*, cu subtitlul caracteristic: *sau despre avuție în raport cu poporația*, Sismondi se împotrivește tendințelor strâmt utilitaristice ale școalei clasice engleze, pentru care *avuția* e totul, indiferent de oamenii cari sunt chemați a se folosi de dânsa. Cu aceasta însă, el se impunea cu deosebire atențiunei noastre, fiind convinși că știința economică nu va eși din starea chaotică în care se găsește, de cât desvoltându-se mai departe, în direcția pe care i-a arăta-o Sismondi și care se urmează, în unele puncte, de cei mai iluștri învățați ai timpurilor noastre. [21])

20) Cours complet d'économie politique pratique. Ed. VII. Bruxelles 1844. Pag. 368.

Ocupându-ne cu *protivnicii lui Malthus*, printre cari oameni de știință ca Friedrich List, Henry Charles Carey, Herbert Spencer, Achille Guillard, ocupă locul d'intâi, și cu *socialiștii protivnici ai lui Malthus*, în rândul cărora Karl Marx și Henry George, se disting mai cu deosebire, noi am căutat să întregim cercetarea noastră istorică asupra subiectului, pe cât a fost cu putință într'o materie cu o literatură atât de bogată.

Și a fost nevoe ca să dăm o dezvoltare mai mare tocmai acestei părți, curat istorice, a lucrărei noastre, pentru mai multe motive. Mai întâi, studiul nostru ar fi rămas desigur incomplect, dacă nu ar fi ținut seamă de lucrările anterioare, de o importanță atât de mare pentru economia politică. Problema poporației este, în adevăr, problema fundamentală a științei economice, pentru că poporația este factorul de căpetenie al economiei. Așa fiind nu e cu putință de a ne ocupa cu subiectul poporației fără de a ne interesa și de celelalte părți ale științei. Și am văzut că, în mod firesc, cercetând teoria lui Malthus, am fost siliți să ne ocupăm, împreună cu Ricardo și cu Carey, de *teoria rentei;* cu Lasalle, de *teoria salariilor;* cu Sismondi, de *venit* în genere; cu Tchernychewsky și cu Rodbertus, de *productivitatea pământului;* cu Henry George, de *naționalizarea solului;* cu Karl Marx, de întreaga organizare economică actuală întemeiată pe *domnia capitalului;* cu Karl Bücher, în sfârșit, de fazele prin cari a trecut economia mai înainte de a ajunge în faza ei actuală de dezvoltare, ca *economie politică* propriu zisă [22]). In modul acesta, lucrarea de față se prezintă ca ceva mai mult decât numai ca un studiu asupra poporației. Ea este un a-

21) Vezi Pag. 170.
22) Vezi. Pag. 408.

devărat *studiu introductiv* în știința economică, bazat pe cercetarea critică a celor mai însemnate părți ale ei.

In al doilea rând, în țară la noi, în lipsa unei literaturi economice, am crezut că e necesar să începem a ne familiariza cu scrierile unor economiști atât de eminenți precum e Malthus însuși, de multe ori citat dar puțin citit chiar aiurea, Ricardo, Sismondi, Rodbertus, Karl Marx, Georg Hansen, Karl Bücher, din cari unii sunt aproape cu totul necunoscuți, ceilalți cunoscuți numai după numele lor, de care se face adeseori abuz.

In sfârșit, reproducerea exactă a diferitelor teorii emise asupra poporației, era singurul mijloc de a contribui la rezolvirea definitivă a problemei, și la aprecierea, după adevărata ei valoare a teoriei formulate de noi. Urmărind cu atențiune literatura de până acum asupra acestui subiect cetitorul va putea să judece el singur, cu mai multă înlesnire, întrucât lucrarea de față clarifică mai bine chestiunea, și întrucât ea îmbogățește știința cu rezultate definitive.

După ce am expus diferitele teorii asupra poporației, am fost siliți, în adevăr, să ne oprim, în fața unei *probleme științifice* din cele mai curioase. Urmărind contrazicerile teoriei, de un secol încheeat, de la Hegewisch, care a scris în 1807, și până la Cossa, a cărui *Istorie a doctrinelor economice,* a fost publicată chiar în anul acesta, vedem că învățații nu sunt în stare de a se înțelege asupra principiului poporației și asupra valoarei reale a teoriei lui Malthus. Aceastä confuzie desăvârșită ne împiedică însă de a găsi formula definitivă a *legei poporației,* și de a stabili astfel baza sigură pentru *politica poporației,* ca totalitate a măsurilor practice prin cari se poate înrâuri dezvoltarea ei. Pentru a merge dar mai departe în atingerea acestor scopuri de o însemnătate practică neasămănat de mare, am trebuit mai întâi să ne dăm seamă, printr'o *analiză critică* premergătoare, despre *cauza însăși a confuziunei,* care domnește în știință asupra teoriei lui Malthus, găsind-o în antagonismul dintre *fondul de idei adevărat și forma greșită în care el a fost exprimat,* prin care noi credem că am înlăturat această confuzie dăunătoare, *pentru totdeauna,* împăcând toate contrazicerile într'o formulă superioară. Și pentru a ilustra soluțiunea găsită de noi, am cercetat pe scurt, în lumina ei, teoriile lui John Stuart Mill, Henry George, Sismondi, Carey, List, Spencer și mai pe larg, teoria lui Karl Marx, arătând cum soluțiunea noastră lămurește pe deplin diferitele puncte de vedere, din cari s'au pus părtinitorii, ca și protivnicii lui Malthus.

După această analiză critică fundamentală, fără de care în starea actuală a științei, nu ne era permis de a merge mai departe, am căutat să găsim formula definitivă a *principiului poporației,* determinând cauza căreia putem atribui înmulțirea ființelor umane. Cauza aceasta noi am aflat-o în insuși *principiul vieței* în genere, ca proces de integrare și de dezintegrare a materiei, *a cărei funcțiune esențială este păstrarea de sine.* Stabilind apoi cari sunt legile cari stăpânesc înmulțirea tuturor ființelor organice fără deosebire [23]), noi am dovedit că însușirea superioară care-l deosebește pe om de animale, nu-l scoate de sub stăpânirea aceleiași legi de înmulțire [24]), pe care am desfăcut-o în patru propoziții, ca adevărate *corolare,* ce rezultă din *axiomul* că *funcțiunea esențială a vieței este păstrarea de sine. Principiul poporației* însă, care s'a dovedit astfel că nu-i decât una din formele sub cari se prezintă *principiul vieței,* noi am recunoscut că este cauza adevărată a propășirei speciei umane, sau *principiul civilizațiunei.*

După ce am stabilit astfel formula definitivă a principiului poporației, și pentru a da o autoritate încă și mai mare încheerilor noastre practice, sprijinindu-ne pe experiența veacurilor trecute, noi am căutat să arătăm, în lumina principiului formulat de noi, cum se explică mai bine fenomenul atât de interesant al decăderei națiunilor, a cărui explcațiuni de până acum, am dovedit că sunt cu totul insuficiente. Și am ilustrat teoria noastră cercetând cu deamănuntul cauzele adevărate cari au determinat decăderea Spartei și a imperiului roman, în antichitate, și în timpurile moderne, decăderea Florenței și a Spaniei, în veacurile al cincisprezecelea și al șasesprezecelea. Legea poporației și-a adeverit și aice superioritatea ei, nu numai prin explicarea mai complectă a faptelor istorice, ci prin desvălirea mecanismului intim al erorilor din explicațiunile anterioare.

In sfârșit, după ce am verificat astfel temeinicia teoriei noastre, noi am așezat *politica poporației pe baze* sigure, scoțând *încheerile practice* din cele patru propoziții principale, în cari am desfăcut legea poporației, și dându-le astfel evidența unor adevărate axiome. Cu acest prilej, noi am încercat o nouă sistematizare a condițiilor cari determină cantitatea mijloacelor de existență, ca limită de pe urmă a dezvoltărei poporației [25]), și am clarificat unele chestiuni de

23) Vezi Pag. 357.
24) Vezi Pag. 373.
25) Vezi Pag 433.

mare însemnătate, asupra cărora, în practică mai ales, domnește cea mai desăvârșită confuzie. De acest fel ar fi, de o pildă, întrebarea de a ști: *întrucât medicina poate contribui la înmulțirea poporației?* Elucidarea acestei chestiuni ni s'a părut că prezintă un interes cu atât mai mare cu cât, la noi în țară mai ales, totul se așteaptă de la intervențiunea miraculoasă a medicului, nesocotindu-se importanța cu mult mai mare a condițiilor economice și sociale, pentru sănătatea și înmulțirea poporației.

Tot atât de importantă ni s'a părut chestiunea relațiunilor dintre diferitele poporații, mai ales când sunt chemate a se dezvolta pe acelaș teritoriu. Din legea poporației, noi am dovedit că aceste relațiuni sunt, în primul rând, *relațiuni de forță* și că chestiunea păcei generale, care se desbate tocmai acum, nu-i decât o anticipare generoasă a unor timpuri, în cari trebue să credem, dar cari sunt departe de noi. Cât despre relațiunile diferitelor poporații, despre cari am fi ademeniți să credem că s'ar putea desvolta alături, noi am arătat că, pe acelaș teritoriu, nu poate să trăiască de cât *un singur neam* în pace. Dreptul de stăpânire asupra teritoriului însă, noi l-am întemeiat pe *cultivarea directă a pământului*, fără de care nici un popor nu poate pretinde la existența de sine stătătoare.

Din enunțarea pe scurt a conținutului acestei scrieri, se poate vedea că ea se prezintă ca *un tot organic*, și prin urmare și ca o lucrare *originală*, nu numai în forma, ci și în fondul ei. Și aice să ne fie permis, după ce am dovedit că în adevăr lucrarea noastră inchee controversa seculară asupra teoriei lui Malthus și a principiului poporației, să arătăm în ce mod ea tinde să imprime economiei politice o *direcție nouă*, sistematizând-o după un nou principiu.

Ori cine s'a ocupat mai de aproape cu știința economică, pe nedreptul numită, după faza actuală a dezvoltărei sale, *economie politică*, a trebuit să fie impresionat de nesiguranța desăvârșită care domnește cu privire la principiile ei cele mai elementare. Nu e chestiune aproape care să nu fie supusă controversei; nu e teză care să nu-și aibă susținătorii săi autorizați. Discuțiunile nenumărate asupra teoriei lui Malthus, care durează de un secol încheeat, ne pot servi ca exemplu pentru a ilustra chaosul și întunericul care stăpânește această importantă — cea mai importantă desigur — ramură de cunoștinți.

In fața atâtor contraziceri, omul cuminte stă nedumerit,

încercând să se lămurească prin studii comparative anevoioase, asupra unor chestiuni care-l pot interesa. Cât despre așa numitul *economist vulgar (Vulgärökonom)*, cum se exprimă Marx, el nu stă un moment la îndoială. Pentru dânsul, care rămâne la *suprafața* lucrurilor, și care mai la urmă *nici nu știe ce este știința cu care se ocupă*, toate sunt ușoare și înțelese. Iar când e silit de împrejurări, prin poziția în care se găsește, sau la care aspiră, ca să *scrie* ceva asupra materiei, formula e din cele mai simple și din cele mai comode. Se ia, în cazul acesta, scrierea vreunuia sau a doi așa numiți economiști, tot atât de vulgari, unul pentru că e, de-o pildă, *partizan* al intervențiunei statului și celălalt pentru că e *adversar* al acestei intervențiuni; unul pentru că e din școala germană și celălalt pentru că are afinități cu școala italiană, sau pentru cine știe ce alte motive de simplă comoditate, și se întocmesc așa zisele principii ale științei, cari nu sunt, în realitate, decât o adunătură de platitudini și de păreri, pentru sau contra, asupra tuturor punctelor în dezbatere. Din toate aceste autorul, în cazul cel mai bun, poate rămânea cu iluziunea că știe ceva; pe când noi, de pe urma *științei* lui, nu ne alegem cu absolut nimic, nefiind în stare de a rezolvi, în conformitate cu principiile, nici una din chestiunile cari ne interesează, în practică. Și dacă e vorba să ne călăuzim, în practica economică, tot numai după *bunul simț*, la care oricine are dreptul să pretindă este evident că în cazul acesta nu mai avem nevoe de *teorie*, și întreaga *știință*, care se prezintă cu strașnice pretenții de importanță și cu numele pompos de *economie politică*, devine inutilă.

De fapt, știința economică așa precum se prezintă în faza actuală a dezvoltărei sale, este o știință abia în formațiune. Și tocmai aceasta face greutatea și complicațiunea ei. Aceea ce se expune de obiceiu, în nenumăratele *elemente, principii, „Grundlagen", cursuri*, și cum se mai numesc, cari apar pe toată ziua, nu trebue să avem iluziunea că este *știința economică*. Aceasta, pe cât există, e în stare de nebuloasă, răspândită prin diferitele scieri ale unor cugetători adânci, pe cari trebue să știm a-i aprecia, *după timpul și împrejurările în cari au scris*. Elementele de adevăr conținute în aceste lucrări fundamentale, în scrierile mercantiliștilor și ale fiziocraților; în Adam Smith, J. B. Say, Ricardo, Malthus, Sismondi, Thünen, Carey, Adam Müller, Friedrich List, Rodbertus, Karl Marx, Georg Hansen, Henry George, Karl Bücher, se cer a fi împreunate într'o sinteză superioară, care își așteaptă încă autorul ei. Faptul însă că până astăzi a-

ceastă sinteză nu s'a făcut — şi cu aceasta am încheeat consideraţiunile noastre asupra tendinţelor lucrărei de faţă — se datoreşte, fără îndoială, în cea mai mare parte, *principiului greşit de sistematizare*, care s'a introdus în ştiinţă, mai cu deosebire de la Adam Smith, greşală care se oglindeşte şi în nenumăratele *definiţii* ale economiei politice.

Luându-se, în mod greşit, *avuţia* ca principiu de organizare, s'a zis că economia politică este ştiinţa avuţiei; a valoarei; a schimbului; a intereselor materiale, şi s'a considerat toate fenomenele economice prin prisma avuţiei şi după interesele abstracte ale ei. Pentru noi, ca încheere logică a lucrărei de faţă, *ştiinţa economică este ştiinţa care determină legile, cari stăpânesc îndestularea trebuinţelor materiale ale poporaţiei umane*. Lucrarea de faţă se prezintă dar, din acest punct de vedere, ca cel dintâiu capitol, dezvoltat mai pe larg, el unei sistematizări viitoare a acestei ştiinţi, luând ca principiu de organizare, nu *avuţia*, precum s'a făcut până acum, ci *poporaţia*, ca element viu care o produce şi intereselor căreia ea trebue să fie pururea subordonată.

Legea poporaţiei, formulată de noi, nu ne permite dar numai de a ne da mai bine seamă de *faptele* economice şi sociale; ea ne serveşte, şi tocmai de aceea, la stabilirea şi a *teoriei*, pe temelii mai solide de adevăr.

Iaşi, în ziua Inălţărei Domnului 1899.

Consideraţiuni Generale

CAP. I. Poporaţia şi însemnătatea ei.

Vera regni potestas in hominum numero consistit; ubi enim sunt homines ibi substantiae et vires.

Leibniz.

Cuvântul poporaţie este sinonim cu „locuitori" şi se raportează în totdeauna la un teritoriu cuprins în anumite hotare. Astfel se poate vorbi de locuitorii pământului, a unui continent, a unei regiuni, adică de oamenii cari locuesc în anumite hotare geografice. In ştiinţele sociale şi de stat se înţelege prin poporaţie totalitatea locuitorilor aflători pe un teritoriu cuprins în hotarele sale politice [1]).

Poporaţia este elementul viu din care se alcătueşte statul şi statul nu există de cât pentru dânsa.

„Statul, **zice Bluntschli** [2]), **este o comunitate de oa-** „meni. Oamenii mai mult de cât teritoriul alcătuesc prin „urmare adevărata lui putere. Fiecare om reprezintă o „cantitate oarecare de forţe. Astfel importanţa şi puterea „statului creşte cu numărul locuitorilor săi".

Numărul, originea, starea culturală şi fizică, modul de compunere a poporaţiei, creşterea sau scăderea ei, sunt fapte de cea mai mare importanţă, în directă legătură cu existenţa însăşi a statului. Se poate spune dar că creşterea sau **scăderea poporaţiei este** creşterea sau scăderea statului însuşi şi că problema poporaţiei trebue să le domi-

1) *Arthur Freiherr von Fircks*: Bevölkerungslehre u. Bevölkerungspolitik. Leipzig. 1898.
2) La Politique. Ed. II. Paris. 1883. C. III. Cap. IV.

ne pe toate celelalte și să ocupe locul dintâiu în ordinea preocupărilor tuturor acelora cari se îndeletnicesc cu afacerile publice.

„Cunoașterea numărului și a stărei poporației, zice von „Fircks [1]), a reinoirei sale continue și a schimbărilor ce „s'au produs în totalitatea sau în una din părțile sale, „este de neapărată trebuință pentru ocârmuirea statelor „precum și pentru toate științele sociale și de stat, pentru „că poporația este obiectul și subiectul oricărei activități „a statului sau a societăței".

Intre diferitele popoare există și a existat pururea până acum, o luptă crâncenă pentru viață. Fiecare popor caută să se păstreze și să se dezvolte cuprinzând o parte pe cât mai mare de pământ și asigurându-și astfel o sferă de dezvoltare pe cât se poate de întinsă. Una din condițiile pentru a iesi biruitor din această luptă este *numărul*. Cu cât o poporație e mai numeroasă, în împrejurări de altmintrelea de o potrivă, cu atât puterea ei politică și economică e mai mare și cu atât are mai mulți sorți de a birui. Dar izbânda atârnă nu numai de număr ca atare ci și de *calitatea* unei poporații, și din acest punct de vedere numărul are iarăși o însemnătate foarte mare.

Este evident, în adevăr, că o poporație de cinci milioane de locuitori, va putea să cuprindă de cinci ori mai puțini oameni de valoare decât aceiași poporație dacă ar avea douăzeci și cinci de milioane, și înrâurirea ei va fi de cinci ori mai mică [2]). Pe lângă aceasta, dezvoltarea calitativă a unei poporații și progresele pe cari le realizează depind în cea mai mare parte de densitatea ei. Căci cu cât numărul oamenilor, trăind pe acelaș teritoriu, e mai mare, cu atât lupta pentru existență e mai aprigă și se cere de la fiecare o încordare mai strașnică a tuturor însușirilor pentru a ieși biruitor din lupta în contra unui număr mai mare de concurenți. Necesitatea de a se păstra în contra atâtor competitori sporește agerimea fiecăruia și

1) Loc. Cit. Pag. 2.
2) *Jacques Bertillon*: Eléments de Démographie. Paris 1896. Pag. 11.

ridică încetul cu încetul nivelul cultural al poporației întregi. Insfârșit, împărțirea muncei care sporește cantitatea bunurilor, nu se poate dezvolta decât în sânul unei poporații îndesite.

„In condițiuni egale, zice Giddings [1]), activitatea și pro„gresele societăței depind de densitatea poporației".

„O poporație rară răspândită pe un pământ sărac, nu „poate să conducă producerea ei decât cu metode primi„tive și pe o scară redusă. Ea nu se poate bucura decât „de împărțirea muncei cea mai elementară: ea nu poate „să aibă industrii manufacturare, ceeace este cu putință „unei poporații relativ mai îndesite".

„O viață politică foarte dezvoltată nu se găsește de „cât acolo unde poporația este foarte compactă. Libertatea „civilă implică discuțiunea și aceasta necesitează întâlni„rea frequentă a unui mare număr de oameni cari au inte„rese felurite și cari consideră viața din diferite puncte de „vedere... Educațiunea, religia, arta, știința și literatura „depind asemene de oarecare densitate a poporației".

Nu poate să fie dar o știință mai importantă, de cât știința care ne arată legile în virtutea cărora oamenii se înmulțesc, nu este ramură de cunoștinți care să se poată asemăna cu aceea care se îndeletnicește cu viața omului. Din toate ramurile științelor naturale ea este fără îndoială cea mai importantă interesând, în acelaș grad, toate clasele societăței și pe acei cari administrează afacerile publice și pe acei cari sunt guvernați. Acei dintâiu trebue să cunoască legile după care gravitează omenirea, pentru a ști să conducă destinele ei, acei din urmă, pentru a vedea dacă sunt conduși după cum o reclamă interesele lor [2]).

Viața este, fără îndoială, odorul cel mai scump, binele suprem către care cu toții aspiră, pentru că el le condiționează pe toate celelalte. Toate străduirile oamenilor, munca și suferințele ce le îndură, cultivarea trudnică a

1) Principes de Sociologie, trad. *Combes de Lestrade*. Paris. 1897. Pag. 335.
2) *Achille Guillard*: Eléments de Statistique humaine ou Démographie comparée. Paris. 1855. Pag. IX.

câmpului, industriile și artele, cercetările anevoioase cu cari se îndeletnicesc, nu au decât, o singură țintă: *păstrarea vieței*. Asemene și crearea statelor, precum și întreținerea lor, nu are alt scop, până în sfârșit, decât de a asigura unui popor de o rasă anumită, desvoltarea sa deplină în marginile unui teritoriu stăpânit de dânsul. Și întru cât se atinge în special de ocârmuirea acestor state, nu poate fi nici o îndoială că menirea lor cea mai de căpetenie este de a respunde trebuințelor de conservare și de înmulțire a le individualității etnice care le alcătuește. Căci dacă un popor își are existența sa asigurată el poate realiza, cu timpul, orice progres. Pe când toate bunurile cu cari s'ar făli într'o epocă anumită a existenței sale sunt zădarnice, dacă nu are destulă putere pentru a se înmulți în mod normal, păstrând aceste bunuri și pe viitor. Ori din care parte am privi-o dar, e sigur că problema cea mai importantă din câte ar putea să atragă îngrijirea oamenilor de stat este problema poporației. Ea este punctul central împrejurul căruia trebue să graviteze toate preocupările lor.

Lucrul cel mai important va fi dar pururea de a se ști cari sunt condițiile de înmulțire ale unui popor, dacă el crește sau scade, sau dacă nu se reproduce decât foarte încet. Statistica poporației este adevărata oglindă în care putem privi starea unui popor și care singură poate să ne dea o idee exactă despre dezvoltarea la care a ajuns, despre destoinicia sa în lupta pentru existență, despre bunătatea instituțiilor sale și despre viitorul ce-l așteaptă. Și nici unul din semnele exterioare după cari am voi să ne dăm seama despre situația în care se găsește, nu ne poate servi de normă sigură în această privință.

Starea de înflorire a finanțelor unei țări, nu este în totdeauna și la prima vedere prin ea însăși un semn sigur de prosperitate și nici starea lor de decădere un semn de regres. Căci s'ar putea ca o rea administrație, sau împrejurări trecătoare să fi încurcat socotelile statului, fără ca aceasta să atingă întru nimic bogăția lui generală. Și din contra, se poate ca o bună administrație financiară să se prezinte încă cu excedente budgetare, pe când puterea

reală a țărei s'ar afla spre declin. Admițând dar că dările s'ar plăti regulat și că statul și-ar chibzui în așa mod cheltuelile sale încât să nu întreacă veniturile, încă aceasta nu ne-ar spune nimic sigur asupra stărei de prosperitate a unui popor, care a făcut poate cele de pe urmă sforțări pentru a urni greutatea dărilor. Dările aceste pot să reprezinte o parte legitimă din venitul contribuabililor sau ele pot să fie o porțiune prelevată asupra strictului necesar. Se poate întâmpla ca tocmai din cauza apăsărei impozitelor poporația să meargă cu pași repezi către istovirea puterilor ei și în acelaș timp ministrul de finance să se laude cu excedente budgetare. Căci echilibrarea budgetului este numai o dovadă de bună administrație financiară, dar nu-i numai decât un semn de prosperitate și de bună gospodărie.

Asemene și cultura generală a unui popor, privită pe de-asupra, după instituțiile cu care este înzestrată, după lucrările ce se execută, după armata ce întreține, după numărul și lefurile funcționarilor, după întregul aparat extern al puterei și al bogăției, nu poate să ne lămurească asupra stărei lui adevărate. Căci toate aceste forme costisitoare de civilizație pot să fie un semn de prosperitate și de propășire precum e cu putință asemene, *când nu ar fi în raport cu putera lui de producere*, ca ele să fie, din contra, o cauză de sărăcie și de regres.

In statistica poporației însă, se oglindește starea adevărată a unui popor și în așa fel în cât nu poate fi nici o îndoială asupra chestiunei de a se ști dacă el merge înainte, dacă e staționar, sau dacă e în plină decădere. Când nașterile întrec decesele în mod constant, când viața mijlocie e ridicată, când, cu toată emigrarea, poporația se înmulțește pe fiecare an, putem fi siguri că ne aflăm în fața unui popor în plină prosperitate. Când din contra excedentele nașterilor asupra deceselor sunt foarte slabe, când poporația abia se înmulțește și când un popor în loc să emigreze, este inundat de elemente streine, cari năvălesc în locurile ocupate de dânsul, putem fi siguri că el se află în deplină decădere. Faptul că cu toate aceste, bogă-

ţia şi prosperitatea lui ar creşte în acelaş timp, nu poate să îndeplinească lacuna scăderei lui numerice. Căci impuţinarea şi înlocuirea elementelor din cari se compune, echivalează cu nimicirea lui treptată ca element etnic deosebit şi cu stingerea lui desăvârşită în viitor.

In rezumat, putem să spunem dar că, poporaţia fiind elementul viu din care statul se compune şi pentru care există, problema poporaţiei, este problema fundamentală de la care toate pornesc şi căreia toate să subordonează.

CAP. II. Problema poporaţiei şi Istoria.

Dacă istoria nu-i de cât povestirea vieţei diferitelor popoare, a sforţărilor lor pentru a se păstra, a luptelor pe cari le-au avut de susţinut între dânsele şi în contra puterilor oarbe a le naturei şi dacă numărul a fost una din condiţiile de căpetenie a le propăşirei şi ale izbândei lor în lupta pentru existenţă, nu rămâne îndoială că cunoaşterea stărei şi a mişcărei poporaţiei este de neapărată trebuinţă pentru înţelegerea deplină a istoriei. Determinarea însă a cauzelor generale cărora putem atribui înmulţirea fiinţelor umane, stabilirea principiului poporaţiei, ne va permite singură să răspundem cu succes la unele întrebări pe cari şi le pune ştiinţa istoriei când stă să reflecteze asupra creşterei şi a scăderei civilizaţiilor omeneşti. Nu este dar ceva întâmplător ci o consecinţă logică a lucrurilor, că tocmai Malthus, care a reflectat mai mult asupra acestui subiect, îşi începe opera sa cu următoarele cuvinte:

„Dacă cineva ar căuta să afle cari sunt progresele vi„itoare ale societăţei, i s'ar oferi în mod firesc două ches„tiuni de cari ar trebui să-şi dea seamă:

„1) Cari sunt cauzele cari au oprit până acuma pro„păşirea oamenilor sau sporirea fericirei lor?

„2) Care este probabilitatea de a se înlătura, în to„tul sau în parte, aceste cauze cari se pun în calea pro„greselor noastre?" [1]).

1) Essai sur le Principe de Population. Ed II. Paris. 1852. pag. 5.

Prin intuiţia geniului seu, Malthus a pus chiar de la început problema poporaţiei în strânsă legătură cu istoria întreagă a omenirei, arătând că de la deslegarea acestei probleme depinde înţelegerea deplină a istoriei. Şi în adevăr, dacă nu ţinem seamă de condiţiile cari determină înmulţirea oamenilor şi cari fac ca numărul lor să sporească sau să se împuţineze, ar fi greu să înţelegem pe de-o parte progresele pe cari le-a realizat omenirea şi împrăştiearea ei pe suprafaţa pământului şi pe de altă parte războaele continue dintre popoare, năvălirile de neamuri, mărirea şi decăderea atâtor imperii.

In faţa noastră se arată priveliştele cele mai vrednice de admirare, fenomene de o importanţă neasămănat de mare, în strânsă legătură cu existenţa noastră proprie. Imperii uriaşe au crescut cu încetul, au atins culmea dezvoltărei lor şi au început apoi a da îndărăt, până când au căzut în desăvârşită ruină. Pe unde astăzi se întinde stăpânirea pustiului şi a selbătăciei, se ridicau altă dată oraşe cu sute de mii de locuitori şi din contra prin locurile mlăştinoase şi acoperite cu păduri, numai cu câteva zecimi de ani mai în urmă, se înalţă astăzi cetăţi cari ne uimesc prin bogăţia lor. Poporaţia umană e în continuă mişcare. Aice prospereazâ şi se înmulţeşte, aiurea scade şi se împrăştie, şi acelaş popor care a trecut prin timpuri de înflorire şi de prosperitate, îl vedem deodată că se opreşte, că încetează de a se mai înmulţi, până când alte neamuri mai puternice, năvălesc în locurile stăpânite de dânsul, grăbindu-i peirea.

Dacă studiem desvoltarea poporaţiei, în timpurile istorice, vedem că se pot deosebi patru epoce mari şi anume: *Antichitatea.—Veacul de mijloc.—Timpurile moderne* şi *Epoca actuală.*

In antichitate poporaţia a ajuns, în diferite centre, la o densitate foarte mare. Oraşul Niniva aveà pe la anul 1900 înainte de Christos, vre-o 600.000 de locuitori, Babilona, Teba, Memfis, Alexandria, Peking, încă şi mai mult. Din aceste toate nu a mai rămas decât Peking şi Alexandria. Toate celelalte s'au pustiit.

In timpurile eroice ale axistenței sale, poporul antic al Greciei erà în stare să înfrunte armiile înfricoșate ale Perșilor, să intemeieze colonii și să deà o civilizație puternică a cărei rămășiți ne uimesc și astăzi. Dar deodată vigoarea acestui popor a început a secà și mărirea lui de altă dată a făcut loc unei decăderi desăvârșite, nu atât prin cauze externe, cât prin istovirea lăuntrică a puterei sale. Istoricul *Polybius* ne povestește că pe timpul său, pe la 170 înainte de Christos, Grecia era pustie de oameni și atribue faptului acestuia puțina rezistență a Grecilor în contra năvălitorilor romani.

„Când Grecia a devenit provincie romană, zice Laveleye [1]), ea se prefăcu într'un pustiu prin care rătăceau „turmele și în care fiarele sălbatice se ascundeau prin rui„nele templelor și ale oraşelor".

Numeroase mărturisiri despre această jalnică stare de lucruri se găsesc în scriitorii contimporani:

„Să mai cităm acea scădere a poporației, acea sărăcie „de oameni, zice Polybiu, care se simte în zilele noastre în „toată Grecia și care face ca orașele să fie pustii, câmpiile „necultivate, fără ca războae necontenite, sau ca epidemii „să fi săcătuit puterile noastre".

Iar mai târziu, pe la sfârșitul întâiului secol al erei noastre, Plutarch ne spune că Grecia întreagă puteà să adune abia 3000 de ostași, pe atât pe cât Megara singură trimisese altă dată la bătălia de la Plataea.

Acelaşi fenomen de istovire îl întâlnim și în istoria imperiului roman, care s'a surpat nu atât prin puterea armiilor dușmane, pe cât din cauză că poporația lui a încetat de a se mai **înmulți. De altmintrelea** pentru a explica năvălirea popoarelor barbare trebue să admitem o creştere foarte mare a poporației lor, fără de care desele lor năvăliri ar fi cu neputință de înțeles. Astfel vedem dar că pentru a ne da seamă despre un fapt istoric atât de însemnat precum este căderea imperiului și năvălirea barbarilor, noi

1) De la Propriété et de ses formes primtives. Ed. IV. 1891. Pag. 392.

trebue să cunoaștem cauzele generale cărora putem atribui înmulțirea și impuținarea oamenilor. Numai după ce vom stabili principiul poporației vom puteà să înțelegem mai bine această parte însemnată din istoria lumei.

In Italia poporația a atins densitatea ei maximă în veacul al treilea înainte de Christos. Zumpt crede că numărul locuitorilor Italiei la acea epocă, ar fi fost tot atât de mare ca pe timpul său, pe la anul 1840 [1]). Pe la anul 220 înainte de Christos ea aveà 22 milioane locuitori, ceeace ar face vre-o 76 de locuitori pe kilometru patrat. In secolul al doilea după Christos, sub imperiu, poporația Italiei nu mai era decât de vre-o 10 milioane, iar la căderea imperiului ea scăzuse la 5 milioane. Provincii întregi rămăsese pustii și imperiul murise cu încetul, din lipsa de oameni, mai înainte ca barbarii să-l fi distrus.

Și în adevăr, în nenumerate rânduri valurile de barbari s'au frânt de cerbicia armiilor romane, întrucât romanii avusese destulă putere și întru cât creșterea poporației lor era normală. Marius, Iuliu Caesar, Tiberiu, Germanicus au respins de atâte ori năvălirile barbarilor, dar ei nu i-au putut birui pentru că pe de o parte izvoarele acestor năvăliri nu au secat și pe de altă parte puterea de rezistență a poporului roman scădeà necontenit. Francii, Germanii, Goții veneau de pretutindeni, acum respinși și nimiciți, **acum renăscuți ca din pământ**, și mai numeroși ca mai înainte. In anul 250, Goții năvălesc în imperiu, dar sunt bătuți și distruși aproape cu desăvârșire. Dar abia trecuse vre-o două zeci de ani și o nouă invazie de barbari, în număr de 320.000, se aruncă asupra Romei și pot, cu mare greu să fie respinşi de împăratul Claudiu. Aurelian se luptă în trei bătălii sângeroase până când parvine să **curățe Italia de Germani, și** împăratul Probus, la rândul său pentru a scăpa Galia, se zice că a ucis mai bine de patru sute de mii de barbari.

Probus, Diocletian și urmașii sei, și mai târziu împăratul Constantin, văzând aceste necontenite năvăliri s'au

1) *Rümelin:* Loc. Cit. Vol I. XIII § 20.

hotărât a cedà pământuri barbarilor crezând că vor puteà să împovăreze provinciile pustiite și să absoarbă, pe calea pacinică excedentele poporației lor. Dar acest mijloc nu a fost în stare să pună un capăt migrațiunei, care porneà din izvorul nesecat al înmulțirei unor neamuri în plină vigoare. Împăratul Iulian a silit să înfrunte alte bande cari nu contenesc a se revărsà asupra imperiului, și Valentinian, cu toată energia și geniul seu abia poate să se apere în contra Germanilor, a Burgunzilor, a Saxonilor, a Goților și a Sarmaților. Insfârșit, năvălirea Hunilor, aruncând asupra Romei poporul întreg al Goților, a hotărât de soarta Imperiului roman, care nu a mai fost în stare să reziste expansiunei puternice a unei poporații plină de vlagă și de energie.

Căderea Romei nu se datorește însă, după cum am spus, numai numerului mereu crescând al năvălitorilor, ci degenerărei progresive și împuținărei poporului roman. Oricât ar fi fost de numeroși dușmanii, dacă poporația imperiului ar fi fost compactă și în deplina vigoare a creșterei sale, ei s-ar fi sfărâmat de rezistența sa, ca valurile pururea reînoite ale mărei de blocurile lucii ale unei stânci de granit. Dar poporul roman odinioare atât de viguros, încetase de a se mai înmulți. Pământurile altă dată atât de fertile, acoperite cu felurite culturi, se pustiise prefăcându-se în suhaturi nemărginite. Impériul roman era decăzut în lăuntrul și aproape de marginea peirei sale mai înainte ca barbarii să fi năvălit asupra lui. Năvălirea lor a fost numai ca un cutremur de pământ care a făcut să se risipească o clădire zdruncinată de mult în fundamentele ei și aproape să cadă. Fenomenul interesant pentru istorie este tocmai această decădere misterioasă, această îmbătrânire care cuprinde popoarele înt'un moment al existenței lor și care le face să dispară de pe scena lumei, cedând locul altor neamuri mai puternice, pe cari le așteaptă aceeași soartă în viitor. Decăderea Greciei și a Romei sunt numai exemple care ilustrează fenomenul constant al peirei popoarelor prin cauze lăuntrice, cari fac ca ele să nu se mai înmulțească și să se stingă cu încetul sfârșind

ca oamenii ajunși la marginea de pe urmă a vârstei: prin *marasm senil.*

„Popoarele cari locuesc părțile septentrionale între „Rhon și Dunărea, zice Machiavelli [1]), trăind într'o climă „sănătoasă și favorabilă prăsirei speciei, se înmulțesc adeseori până la așa grad încât, silesc trupe numeroase de „a ieși din sânul lor și de a părăsi locul lor de naștere, pentru a-și căuta alte locuinți aiurea.... Acestor migrațiuni „se datorește căderea imperiului roman".

Dacă nu voim a ne mulțămi cu explicațiunile din cale afară naive pe cari ni le dă istoricul florentin, trebue să căutăm în alte împrejurări decât în clima sănătoasă, cauza înmulțirei extraordinare a popoarelor barbare. Și în același timp vom trebui să explicăm și fenomenul și mai important încă a scăderei poporației romane, pe care cu greu îl putem atribui înrîuririlor climaterice. Și este de mare însemnătate de a cunoaște cauzele adevărate cari au pricinuit puterea unora și slăbiciunea celorlalți. Căci aceste cauze, ori cari ar fi, mai pot intra în lucrare și pot amenința și existența noastră. Pe când dacă nu am considerà decât pe una din fețele problemei, am puteà să ajungem la concluzia la care a ajuns Gibbon, care credeà că civilizația modernă nu va pieri niciodată, pentru că nu mai sunt barbari pentru a o nimici. Și cu toate aceste, sub ochii noștri, același fenomen al decăderei progresive a unui popor se prezintă și cere explicațiune.

Pe când poporația celorlalte țări din Europa se înmulțește și prosperează, poporația celui mai bogat pământ de pe continentul nostru rămâne staționară și în unele părți chiar dă îndărăt. Dintre toate țările Franța are natalitatea cea mai slabă [2]) și în multe departamente decesele întrec chiar nașterile. Și această stare de lucruri durează de ani întregi punând națiunea franceză în stare de absolută inferioritate față cu celelalte popoare, oricare ar puteà să fie de altmintrelea gradul de civilizație cu care se fă-

1) Istorie Fiorentine Cartea I.

2) *Jacques Bertillon*: Éléments de Démographie, 1896. pag. 44.

ește. Căci nu trebue să se uite că numărul este condițiunea de căpetenie a izbândei în lupta dintre diferitele popoare.

Se poate vedea de-o pildă, din statistica poporației, că situațiunea Franței în concertul european a fost în diferitele perioade ale dezvoltărei sale, în corespondență exactă cu numărul locuitorilor sei.

Iată în adevăr, care erà după Levasseur[1]) și Bertillon[2]) poporația celor trei mari puteri în anul 1700, în milioane de locuitori:

Franța 19.6 milioane.
Marea Britanie și Irlanda 8 până la 10 milioane.
Imperiul German 19 milioane.

Dacă ținem samă că Imperiul German erà fracționat în diferite monarchii cu interese contrare și că cea mai însemnată din aceste monarchii, Austria, nu avea decât vreo 13 milioane de locuitori, ușor putem vedeà că Franța, omogenă, trebuea să fie cea mai puternică, poporația ei formând 38 la 100 din poporația totală a marilor puteri.

„Această cifră, zice Bertillon, ne arată în deajuns ce „greutate avea pe vremea aceea voința lui Ludovic XIV; „căci cifra aceasta reprezintă, admițând că toate celelalte „condiții ar fi fost egale, puterea noastră economică și mai „exact încă puterea noastră militară comparată cu celelalte state vecine. **Regele nostru erà cel mai puternic** dintre „monarchii timpului său".

Dar încetul cu încetul situația se schimbă. In anul 1789, Franța avea, pe un teritoriu mai întins decât acel de pe vremile lui Ludovic XIV, 26 milioane locuitori, cu 7 milioane mai mult ca în perioda anterioară și acest excedent se datorește atât anexiunei insulei Corsica și a Lorenei cât și sporirei prin excedentele nașterilor asupra deceselor. Dar situațiunea Franței față cu celelalte puteri nu mai era aceeaș, după cum se poate vedea din următoarele cifre cari ne arată poporația diferitelor țări în anul 1789:

1) Annales de Démographie. 1879
2) Loc. Cit. pag. 8.

Franța 26 milioane locuitori.
Marea Britanie și Irlanda 12 milioane locuitori.
Imperiul German 28 milioane locuitori.
Rusia 25 milioane locuitori.

In numărul total de 91 milioane locuitori, Franța numai intră decât pentru 27 la sută, număr care-i asigura încă o situațiune destul de însemnată în Europa, și care explică rolul ce l'a jucat în istoria timpului. Totuși decăderea poporației sale și inferioritatea sa relativă încep a se manifestà.

După războaele napoleoniene inferioritatea Franței e încă și mai vădită, după cum se arată din următoarea tabelă a poporației diferitelor state, din Europa, în anul 1815:

Franța	29. 5.	milioane locuitori
Marea Britanie și Irlanda	19	„ „
Austria	30	„ „
Prusia	10	„ „
Rusia	45	„ „
Confederațiunea Germană	30	„ „

In total 163 de milioane locuitori dimpreună cu confederațiunea germană, la care Franța nu mai ia parte decât cu 20 la 100.

De atunci încoace situațiunea acestei țări se înreutățește necontenit. Poporația ei nu mai sporește de cât foarte încet, pe când toate celelalte popoare din Europa văd numărul lor crescând în proporții uriașe, mai ales prin excedente de nașteri, și revărsând prisosul poporației lor exuberante asupra celorlalte țări. Pe la sfârșitul anului 1890, poporația celor șase mari puteri din Europa se alcătuia în următorul mod:

Franța	38. 2.	milioane locuitori
Marea Britanie și Irlanda	38. 1.	„ „
Austro-Ungaria	43. 2.	„ „
Imperiul German	49. 4.	„ „
Rusia europeană	100. 2.	„ „
Italia	30. 5.	„ „

In total 300 milioane locuitori, în cari Franța nu mai figurează decât cu 13 la 100, pe când abia cu două secole

în urmă ea participă cu 38 la 100, în poporația totală a puterilor mari din Europa.

In anul 1800 trăiau pe teritoriul actual al Franței 2.400.000 locuitori mai mult decât pe teritoriul actual al imperiului german, pe când în anul 1895, pe acelaș teritoriu în Germania erau cu 13.798.000 locuitori mai mult decât în Franța [1]).

Și cu cât ne apropiem de timpurile noastre cu atât situațiunea Franței devine din ce în ce mai critică, din cauza inferiorității sale numerice și a înmulțirei din cale afară înceată a poporației sale. La sfârșitul anului 1895, situația celor șase mari puteri era următoarea:

Franța	38. 2.	milioane locuitori
Marea Britanie și Irlanda	40. 0.	„ „
Austro-Ungaria	45. 2.	„ „
Imperiul German	52. 3.	„ „
Rusia europeană	104. 4.	„ „
Italia	31. 1.	„ „

Pe când Franța din timpurile lui Ludovic XIV mulțămită puterei ce i-o dădea numărul locuitorilor sei puteà să joace rolul de arbitru al destinelor Europei, Franța din zilele noastre nu mai joacă de cât un rol secundar. Situațiunea ei în concertul european corespunde de altmintrelea și astăzi cu puterea ei numerică, și deaceea putem fi siguri că ea nu se va puteà schimba decât odată cu dânsa. Și pentru a ne da seamă despre slăbiciunea Franței din acest punct de vedere, nu avem decât să o comparăm cu Anglia. In anul 1700, Marea Britanie și Irlanda avea abea vreo 8 până la 10 milioane locuitori, pe când Franța număra 19 milioane; astăzi Marea Britanie și Irlanda are 40 de milioane locuitori și Franța numai 38. Dacă poporația franceză s'ar fi înmulțit în aceiași proporție, Franța ar trebui să aibă astăzi vreo 80 de milioane locuitori. Și nu trebue să uităm că în același timp excedentele poporației engleze au întemeeat colonii în toate părțile lumei, pecând Franța prezintă spectacolul unei țări

1) *von Fircks* : Loc. Cit. pag. 196.

care nu numai că nu e în stare să întemeeze colonii, neavând excedente de nașteri peste trebuințele lăuntrice, dar care servește singură de loc de scurgere popoarelor vecine. Numărul străinilor cari trăesc în Franța crește în adevăr pe fiecare an, înlocuind elementele autochtone. In anul 1851, trăiau în această țară 128,103 Belgieni, în anul 1891 numărul lor crescuse la 465.860; Italieni erau 63.307 în anul 1851, și 286.042 în anul 1891. Peste tot se găseau în Franța în anul 1851, 380.831 streini și în 1891, 1.130.211. Și cauza acestui fenomen de adevărată cucerire a pământului Franței de către streini, este înmulțirea înceată a poporației franceze.

„Din cele trei motive cari ne-au explicat marele număr de streini în Elveția, zice Bertillon [1]), unul singur „este aplicabil Franței: slăbiciunea de necrezut a natalității franceze. Aceasta este cauza că țara noastră e cu „adevărat colonizată de streini. De aci greutățile zilnice „cari sunt cunoscute. Peste puțin timp această invasiune „a solului nostru va constitui pentru țara noastră o mare „primejdie".

De fapt poporația franceză prezintă acelaș fenomen de cădere și de degenerare care am văzut că a pricinuit căderea Greciei antice și surparea imperiului roman. Deosebirea este că năvălitorii nu mai vin cu sabia în mână să ocupe pământurile pe cari poporația autochtonă nu mai e în stare să le cultive și să le păstreze. Ei se strecoară în mod pacinic, ocupând cu energie și agerimea lor mai mare locurile rămase libere pe urma unor elemente moleșite. Dar cucerirea lor nu e mai puțin reală.

„Poporația streină, zice Rochard [2]), crește pe pământul nostru de treisprezece ori mai repede decât elementul indigen, în așa fel că, dacă această stare de lucruri „continue, peste cincizeci de ani Franța va avea zece milioane de străini".

De aici se poate vedeà mai lămurit ce însemnătate are,

1) Eléments de démographie. 1896. Pag. 107.
2) *Dr. I. Rochard* : Revue scientifique 1887.

pentru judecarea împrejurărilor istorice, cunoaşterea exactă a statisticei poporaţiei, în diferitele timpuri, şi ce interes deosebit se leagă de aflarea cauzelor cari contribue la înmulţirea şi la scăderea oamenilor. Determinarea principiului poporaţiei este determinarea cauzelor adevărate ale mărirei şi ale decăderei popoarelor şi stabilirea legilor cari stăpânesc existenţa lor. In locul înşirărei unor întâmplări accidentale sau a unor evenimente de o importanţă secundară, se substitue motivele reale ale schimbărilor şi ale prefacerilor, în viaţa omenirei. Şi istoria poate să devină o comoară de învăţăminte, oglindind experienţa speciei şi servind pentru îndreptarea paşilor sei în viitor, în loc de a fi numai o poveste, nu în totdeauna interesantă.

CAP. III. Economia politică şi problema poporaţiei

Punctul de plecare şi scopul ştiinţei economice este omul [1]) cu nenumeratele lui trebuinţi pe cari tinde să-şi le satisfacă prin munca sa. *Avuţie* se numeşte orice obiect material care poate servi la îndestularea trebuinţelor. Producerea şi împărţirea avuţiei este cauza cea mai de căpetenie a activităţei omului, pentru că fără dânsa existenţa lui nu ar fi cu putinţă.

Cum trebue să se organizeze oamenii trăind în societate, cari sunt legile şi instituţiile pe cari trebue să le adopte pentru a ajunge la satisfacerea pe cât mai complectă şi mai raţională a trebuinţelor lor, aceasta ar fi soluţiunea pe care o caută economia politică [2]). Se vede că avuţia este numai un mijloc pentru îndeplinirea unui scop mai înalt: satisfacerea trebuinţelor omului, dela care depinde conservarea şi reproducerea lui. Idealul economiei politice trebue să fie dar înavuţirea şi înmulţirea poporaţiei, şi ridicarea sa morală şi materială [3]) problema poporaţiei, este pro-

1) *Wilhelm Roscher*: Grundlagen der Nationalœkonomie. Ed. XIX. 1888.
2) *Émile de Laveleye*: Éléments d'Economie politique. Paris. 1882. pag. 3.
3) *A. E. F. Schäffle*: Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirthschaft. Ed. III. 1873. Vol. II. pag. 562.

blema ei fundamentală. De la poporaţie ca subiect şi ca obiect a ori cărei activităţi economice, trebue să plece ştiinţa care se ocupă cu legile producerei ale distribuirei şi ale consumărei avuţiilor. Căci poporaţia le produce, ea şi le distribue şi ea le consumă. Prosperitatea şi sporirea ei este ţinta supremă a ştiinţei ca şi a activităţei economice şi numai o rătăcire momentană a minţei poate să explice faptul că s-a ajuns a se considera bogăţia în sine, fără nici o legătură cu oamenii, chemaţi a se bucura de dânsa. In contra unei asemeni tendinţi cari subordinează soarta fiinţelor însufleţite fapturei mînelor lor, protestează şi inima şi mintea. Şi cu drept cuvânt se întreabă. Sismondi [1]) dacă bogăţia e totul şi oamenii nu sunt nimic, criticând pe Ricardo, care zice că din momentul ce venitul net şi real al unei naţiuni, precum şi arenzile şi profiturile sale rămân aceleaşi, puţin importă dacă ea se compune din zece sau din douăsprezece milioane de indivizi.

De fapt, poporaţia este punctul central împrejurul căruia gravitează întreaga ştiinţă şi de la care porneşte orice activitate economică.

Bogăţia creată de dânsa, nu există decât pentru a satisface trebuinţele ei şi economia politică nu-i ştiinţa avuţiei decât numai întrucât avuţia serveşte interesele poporaţiei. Şi de-aceea are dreptate *Garnier* când spune că am puteà să scrim un tractat complect de economie politică, desbătând numai chestiunile cari stau în legătură cu problema poporaţiei:

„Acest titlu al poporaţiei cuprinde fără îndoială cel „mai întins subiect al economiei politice căci am puteà, „tratând chestiunile cari sunt în legătură cu poporaţia (şi „mărginindu-ne numai la sfera muncei şi a remuneraţiei „sale) să cuprindem în mod firesc, câmpul întreg al acestei ştiinţi scriind un tractat complect de economie politică. „Poporaţia este în adevăr şi scopul şi mijlocul industriei „umane care produce avuţia. Pentru dânsa şi printr'însa se

1) *Simonde de Sismondi*: Nouveaux Principes d'Économie politique. Ed. II. 1827. Vol. II. pag. 331.

„produce şi tot prin mijlocirea ei se efectuează consuma-„ţia [1])".

In acelaş sens se exprimă *Baudrillart* în capitolul *Despre poporaţie şi legea lui Malthus:*

„Totul în studiile noastre precedente presupune faptul „pe care trebue acum să-l supunem analizei. Productele nu „există decât în vederea poporaţiei şi printrânsa. Ea se „dedă acestui întins schimb de servicii. Poporaţia este, în-„tr'un cuvânt, materia vie a economiei politice [2])".

Iár *Jourdan,* în cursul său analitic de economie politică, îşi încheee părerea sa asupra poporaţiei cu următoarele cuvinte:

„Pe de o parte chestiunea poporaţiei pare că dominează „toată economia politică. Ea se prezintă cu prilejul discuţiei „fiecăreia din acele patru faze ale evoluţiunei economice: „producţia, distribuţia, schimbul şi consumaţia. Şi de fapt, „tratând subiectul său, Malthus a fost adus să cerceteze cele „mai grave chestiuni de economie politică şi socială [3])"

Şi uşor se poate stabili legăturile fiecărei din aceste patru împărţiri ale ştiinţei cu problema poporaţiei, arătându-se că acele mai grave probleme sociale nu sunt decât numai feţele sub cari ea se prezintă.

In partea privitoare la *producţiunea avuţiilor,* în care se tratează despre aşa numiţii factori ai producţiei, se arată modul de împărţire a poporaţiei în diferitele clase sociale şi cooperarea lor la producerea bunurilor. Obiectul ei de căpetenie este *productivitatea muncei,* adică mijloacele şi instituţiile sociale prin cari oamenii pot să sporească bunurile pe cari le produc. Ce este munca? Care este inrâurirea naturei, a legilor, a instituţiilor, a proprietăţei, a specializărei, a cooperărei asupra productivităţei muncei? Ce este capitalul, din ce se alcătueşte şi cum se

1) *Joseph Garnier*: Du principe de population. Ed. II. Paris 1885. Pag. 11.

2) *H. Baudrillart:* Manuel d'Économie politique. Ed. IV. 1878. pag. 433.

3) *Alfred Jourdan*: Cours analytique d'Économie politique. Paris. 1882 Pag. 292.

formează? Care este inrâurirea maşinelor asupra productivităţei şi asupra soartei muncitorilor în societatea noastră? Aceste sunt câteva din chestiunile mai principale cari se discută sub acest titlu. A respunde însă la aceste întrebări este a determinà condiţiile generale de înmulţire ale oamenilor în societatea actuală; este a aveà pururea poporaţia în vedere şi a considerà interesele ei ca interesele exclusive ale practicei şi ale ştiinţei.

In această parte a economiei politice poporaţia se consideră din punctul de vedere a *calităţei ei,* în capitolul în care se vorbeşte despre importanţa omului pentru producerea bunurilor [1]).

Distribuţiunea avuţiilor ne arată modul de împărţire a productului între diferitele clase cari au contribuit la producerea lui şi ne pune în faţa celor mai gingaşe probleme sociale. Economia politică recunoaşte trei aşa numiţi factori ai producerei: *Munca, pământul* şi *capitalul,* deşi poate că s'ar puteà considerà capitalul, adică mijloacele lui materiale, numai ca producte ale muncei şi ale pământului [2]) [3]). „Munca este tatăl, zice *W. Petty,* pământul muma avuţiei". De fapt, distribuirea productului social se face astăzi între trei factori şi anume între muncitori, cari percep *salarul,* proprietarii pământului, cari ieau *renta* şi capitalişti, cari ieau *profitul.*

Abstracţie făcând de organizarea socială şi juridică şi de forma proprietăţei, cantitatea poporaţiei are o importanţă capitală pentru împărţirea bunurilor, de oarece poporaţia este *divizorul* de la a cărui mărime depinde, în ultimă analiză, fiind dată productivitatea muncei naţionale şi cantitatea avuţiilor produse, partea care se cuvine fiecăruia din aceste avuţii [4]).

In societatea noastră, întemeeată pe proprietatea pri-

1) *H. Dietzel.* Theoretische Socialökonomik. 1895. Vol. I. Pag. 145

2) *Otto Effertz*: System der politischen Oekonomie. Berlin 1897. Vol. I. pag. 43.

3) *Henry George*: Loc. Cit. pag. 180.

4) *Ad. Wagner*: Grundlegung der politischen Oekonomie. Leipzig. 1895.

vată a pământului și a mijloacelor de producere, este evident că cercetând legile rentei, ale dobândei, ale salariului și determinând partea, pe care o ieau proprietarii de pământ, capitaliștii și muncitorii, noi determinăm condițiile de existență ale fiecărei din aceste trei clase sociale și prin urmare, condițiile generale de dezvoltare a poporației, în împrejurările actuale.

In partea care tratează *Despre schimbul avuțiilor* sau despre circulațiunea lor, elementul poporației revine iarăși ca unul ce determină întinderea și formele schimbului [1]). Schimbul contribue la sporirea avuțiilor, în mod indirect permițând o specializare și o împărțire mai mare a muncei, și în mod direct, sporind utilitatea lucrurilor, prin faptul că procură fiecăruia obiectele de cari are nevoe [2]). Sporirea avuțiilor însă determină creșterea poporației și aceasta la rândul ei necesită o specializare din ce în ce mai perfectă, o adaptare mai exactă la condițiunile naturale ale producerei și o circulațiune din ce în ce mai întinsă.

Insfârșit, partea de pe urmă a economiei politice, care tratează *Despre consumațiunea avuțiilor*, stă asemenea în cea mai strânsă legătură cu chestiunea poporației, dându-ne regulele pentru întrebuințarea bunurilor produse după cel mai mare folos al societăței întregi. Sub acest titlu, în capitolul relativ la consumațiunile private, se determină condițiile cele mai raționale de întrebuințare a bunurilor de către particulari și în capitolul privitor la consumațiunea publică, se tratează despre datoriile statului și despre modul de percepere și de întrebuințare a veniturilor publice. Evident că și în această parte a economiei politice, în dosul fiecărei probleme speciale, regăsim iarăși problema poporației, ca problemă fundamentală a întregei științi. Și mai ales în această secțiune se poate vedeà care este importanța ei. Căci dacă s'a putut ca, în teorie, poporația să se subordoneze intereselor, să zicem abstracte, ale avuției, în practică, ar fi greu să susținem că interesele ei trebue să se subordoneze intereslor statului. Căci statul nu există decât prin poporație și pentru dânsa. Numărul și prosperitatea ei, este puterea și avuția lui. Și deaceea regulele cari detrmină modul cel mai rațional de percepere și de întrebuințare a banului public nu sunt în ultimă analiză decât legile cari determină condițiile cele mai prielnice pentru dezvoltarea poporației întrucât ele depind de activitatea statului.

1) *H. Dietzel*: Loc. cit. pag. 145.
2) *E. de Laveleye*: Loc. cit. pag. 197.

Problema poporației având această însemnătate pentru economia politică, se naște întrebarea care este modul de a o trata și locul ce trebue să-l ocupe în sistemul acestei științi. Asupra acestei chestiuni de metodă s'au produs părerile cele mai diferite și există, am puteà zice, o adevărată anarchie în procedări.

In tractatele de economie politică ale școalei germane, poporația ocupă de obiceiu capitolul de pe urmă. *Wilhelm Roscher* [1]) tratează acest subiect în cartea a șasea, la sfârșitul operei sale. Cunoscutul economist și statistic *Gustav von Rümelin*, în manualul lui *Gustav Schönberg* [2]), vorbește despre poporație în genere și despre Doctrina lui Malthus, la sfârșitul sistemului. Și acelaș loc de la urmă îl ocupă poporația în tractatul lui *Schäffle* [3]), în manualul lui *I. Lehr* [4]), fost profesor la universitatea din München, în cartea profesorului *I. Conrad* [5]), etc.

Pe de altă parte, *H. von. Mangoldt* [6]), atinge această chestiune, dar numai în mod incidental, în capitolul despre salar. *E. Dühring* [7]) o discută în secțiunea a doua a tratatului său sub titlul: *Condițiunile sporirei productivității* (Bedingungen der Productivitätssteigerung). *Charles.*

1) Grundlagen der Nationalökonomie. Ed. XIX. Stuttgart 1888.
2) Handbuch der politischen Oekonomie. Ed. III. 1890. Vol. I.
3) Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirthschaft. Ed. III. Tübingen 1893.
4) Politische Oekonomie. Ed. II. München 1892.
5) Grundriss zum Studium des politischen Oekonomie. Iena 1896.
6) Volkswirthschaftslehre. Stuttgart.
7) Cursus der National und Socialökonomie. Ed. III. Leipzig 1892.

S. *Devas* [1]) o tratează în partea întâia a cărţei sale sub titlul: *Ridicarea şi decăderea naţiunilor*, pe când *Wilhelm Neurath* [2]), profesor la înalta şcoală de agricultură din Viena, dezvoltă chestiunea poporaţiei în partea a doua a elementelor sale sub titlul: *Teoria productivităţei descrescânde a culturei pământului*. Alţi autori ca *Hugo Schober* [3]), *Karl Ientsch* [4]), *Otto Effertz* [5]) etc., o tratează fiecare în alt capitol, sub alt titlu şi din alt punct de vedere.

Aceeaşi diversitate şi lipsă de sistem o întâlnim în şcoala franceză şi italiană.

Jean-Baptiste Say [6]), în deosebire de Adam Smith a cărui operă a vulgarisat-o, că o deosebită atenţiune problemei poporaţiei pe care o dezvoltă pe larg, în partea a şasea a operei sale (apărută încă la 1803), sub titlul: *Despre numărul şi condiţiunea oamenilor* (Du nombre et de la condition des hommes).

Simonde de Sismonde [7]), premergătorul, în multe privinţi, a direcţiunei moderne a economiei politice, îşi datoreşte situaţiunea sa teoretică tocmai faptului că dă o însemnătate deosebită problemei poporaţiei, pe care şcoala clasică engleză, preocupată mai mult de *avuţie*, o nesocotise cu desăvârşire. Această deosebire se manifestează în mod caracteristic chiar în titlurile operelor lor respective. *Adam Smith* îşi intitulează cartea sa: *Cercetări asupra naturei şi a cauzelor avuţiei naţiunilor. David Ricardo*, scrie: *Despre principiile economiei politice şi ale impozitului, Sismondi*, dă ca subtitlu noilor sale principii de economie politică: *Sau despre avuţie în raporturile ei cu poporaţia*. Pe când, în adevăr, Adam Smith, vorbeşte despre poporaţie

1) Grundsätze der Volkswirthschaftslehre trad. Kämpfe. Freiburg in Br. 1896
2) Elemente der Volkswirthschaftslehre. Ed. III. Wien 1896.
3) Katechismus der Volkswirthschaftslehre. Leipzig 1896.
4) Grundbegriffe und Grundsätze der Volkswirtschaft. Leipzig 1895.
5) System der politischen Oekonomie. Berlin 1887.
6) Cours complet d'Économie politique Ed. VII. Bruxelles 1844.
7) Nouveaux principes d'Économie politique on de la Richesse dans ses rapports avec la population. Ed. II. Paris 1827. Ediţia I. apăruse cu opt ani mai înainte. Vezi Vol. I. (*Avertissement*).

numai în mod incidental, în capitolul despre salare arătând că cererea regulează producerea oamenilor, precum o face pentru oricare altă *marfă* [1]), şi pe când *Ricardo* nesocoteşte până la atât interesele poporaţiei încât le subordonează cu desăvârşire avuţiei, rentelor şi profiturilor pe cari le realizează naţiunea [2]), *Sismondi* deschide nuoi orizonturi economiei politice, arătându-i calea cea adevărată pe care trebue să urmeze.

„Incetul cu încetul, zice *A. Blanqui* [3]), s'a stabilit în „Anglia această curioasă maximă, că orice sărăcie este „opera acelui care sufere şi că trebue să urmărim victi-„mele, în loc de a urmări cauzele ei. Legislatorii pătrunşi „de această maximă, fac legi draconice în contra săraci-„lor în loc de a ataca sărăcia; şi ne temem să nu pregă-„tească pentru ţara lor furtuni foarte mari. D. de Sismondi „a protestat cel d'întâiu în a le sale *„Nuoi principii de eco-„nomie politică“*, în contra invaziunei acestei barbarii eco-„nomice“.

Sismondi inaugurează, după cum vom vedea, cu adevărat o eră nouă în această privinţă, în economia politică, arătând cel dintâiu că *poporaţia, nu avuţia*, este totul şi îndrumând ştiinţa în direcţia în care a intrat definitiv abia în zilele noastre. Cu atât mai de regretat este faptul că, în loc să dezvolte subiectul poporaţiei la începutul operei sale, pentru a concentra toată atenţiunea asupra lui, el îl tratează tocmai la sfârşit, printr'o abatere neînţeleasă de la dezvoltarea logică a ideilor sale.

Joseph Droz [4]), discipol al lui Sismondi, se îndeletniceşte cu poporaţia în ultimul capitol din cartea a treia a tractatului seu, sub titlul: *Despre Distribuţia avuţiilor*. Aseme-

1) Recherches sur la Nature et les Causes de la Richesse des Nations. Paris 1843. Vol. I. Pag. 111.
2) Oeuvres Complètes. Des Principes de l'Économie politique et de l'Impôt. Paris 1847. Pag. 318.
3) Richesse des Nations. Vol. I. Pag. 110. Nota.
4) Economie politique ou Principes de la science des Richesses. Ed. II. Paris 1846.

ne *A. Blanqui*[1]), cu deosebire că la dânsul acest titlu formează cartea a doua a operei sale.

Ant. Scialoja[2]), tratează subiectul nostru în capitolul: *Despre venituri*, considerate în raport cu trebuințele indivizilor.

John Stuart Mül[3]) dezvoltă acest subiect în cartea a doua a operei sale, apărută în anul 1848, și care este expresiunea clasică a economiei politice ortodoxe. In această parte se tratează despre *Producerea avuțiilor* și poporația se discută mai în special în capitolul relativ la salar.

H. Baudrillart[4]), se îndeletnicește cu această chestiune în partea privitoare la distribuția și repartiția avuțiilor; *Emile de Laveleye*[5]) o discută în legătură cu salarul, in cartea a treia a Elementelor sale, în care se ocupă de *Repartiția și Circulația avuțiilor*. Din contra, *P. Rossi*[6]) și *Charles Gide*[7]), o iau în desbatere în partea relativă la *Producție; Paul Leroy-Beaulieu*[8]), în partea care tratează despre *Consumarea avuțiilor; Paul Beauregard*[9]) și *Alfred Jourdan*[10]) în acea relativă la Distribuția lor, pe când *Joseph Garnier*[11]), care a scris și un studiu special asupra poporației, se îndeletnicește cu acest subiect în diferitele părți a le tractatului său.

Mai sistematic în expunerea principiilor economiei politice, ni se pare din acest punct de vedere *Edmond Villey*[12]), care stabilește, în tractatul său de economie politică următorul plan de împărțire a materiei: *Cartea I:* Omul; *Cartea II:* Producția avuțiilor; *Cartea III:* Circulația avuțiilor; *Cartea IV:* Repartiția avuțiilor, *Cartea V.* Finanțele publice, expunând chestiunea poporației în capitolul din urmă a cărței dintâiu.

1) Précis élémentaire d'économie politique. Ed. II. Paris 1857.
2) Les Principes de l'Économie sociale exposés selon l'ordre logique des idées, trad. Devillers. Paris 1844.
3) Principes d'Economie politique, trad. Dussard și Courcelle Seneuil. Paris 1854.
4) Manuel d'économie politique. Ed. IV. Paris 1878.
5) Éléments d'economie politique. Paris, 1882.
6) Cours d'Économie politique professé au collège de France. Ed. II. Bruxelles 1852.
7) Principes d'économie politique. Ed. III. Paris 1891.
8) Précis d'économie politique. Paris. 1889.
9) Éléments d'économie politique. Paris (fără data).
10) Cours analytique d'économie politique. Paris 1882.
11) Traité d'Économie politique. Ed. IX. Paris 1889.
12) Traité élémentaire d'économie politique Paris 1885.

Faptul acesta că problema poporației a fost tratată aproape de fiecare autor într'o altă parte a sistemului științei economice, că ea a putut dar să-și găsească locul său și sub titlul *Producerei*, ca și sub acel al *Distribuției*, a *Circulației* și a *Consumației* avuțiilor, este o dovadă despre importanța sa pentru economia politică și o indicare naturală a modului cum ea trebue să fie tratată în viitor precum și a locului pe care trebue să-l ocupe. Căci dacă această problemă a putut să fie cercetată tot atât de bine după cum s'a dovedit, în fiecare din acele patru sub-împărțiri a le științei, concluzia care ni se impune este că ea *trebue* să se aibă în vedere în fiecare din aceste sub-împărțiri, arătându-se în tot momentul importanța ei pentru economia politică.

Se impune dar ca, în această privință, să urmăm pe Sismondi, amintindu-ne și definiția atât de clară a lui Pierre Prévost. Economia politică este știința care tratează despre mijloacele de existență a le unei națiuni și aceste mijloace sunt indivizii cari o alcătuesc și mijloacele cari servesc existenței lor. Trebue dar să expunem principiile ei în legătură cu poporația — *dans ses rapports avec la population* — cum se exprimă Sismondi în subtitlul cărței sale. Și în mod firesc vom avea prilejul să vorbim despre poporație chiar de la începutul sistemului, într'un capitol special, în care punem bazele generale a le științei și mai pe urmă în fiecare din cele patru subîmpărțiri a le sale.

In partea care tratează *Despre Producția avuțiilor*, chestiunea poporației se prezintă în mod general, când vorbim de factorii producerei, în capitolul *Despre muncă*. Mai în special, ea apare cu toată însemnătatea ei în capitolul *Despre mașini* și înriurirea pe care o exercitează asupra numărului și stărei lucrătorilor, învederindu-se că problema poporației este problema fundamentală a științei.

In partea relativă la *Distribuția avuțiilor*, poporația se prezintă iarăși la fiecare pas silindu-ne să abordăm cele mai grave probleme sociale. Căci dela modul de distribuire a productului muncei sociale depind firește condițiile de dezvoltare a le poporației în genere.

In societatea noastră, întemeeată pe proprietatea privată a mijloacelor de producere, *renta, salarul* și *profitul*, determină partea fiecărei clase în avuțiile sociale și limitele lor respective de dezvoltare. Intregul titlu al *Distribuției* nu-i de cât expunerea problemei poporației, în forma in care se prezintă în societatea actuală.

Circulația avuțiilor ne dă prilejul de a vorbi despre înrâurirea numărului indivizilor asupra întinderei schimbului și despre foloasele protecțiunei și a le liberului schimb pentru dezvoltarea poporației.

Insfârșit, în partea relativă la *Consumația avuțiilor*, poporația este iarăși punctul central împrejurul căruia gravitează toate problemele. Și aici ni se prezintă prilejul de a arăta însemnătatea unei raționale întrebuințări a bunurilor pentru sporirea poporației, și însemnătatea poporației pentru sporirea lor și pentru prosperitatea și existența statului.

Aceste fiind legăturile firești dintre deosebitele părți a le economiei politice cu poporația, a voi să le despărțim, după cum s'a făcut până acum, este a voi să introducem arbitrarul și confuzia în domeniul științei. Căci dacă problema poporației este problema fundamentală a economiei politice, dacă ea se prezintă la fiecare pas și se impune atențiunei noastre, a o trata numai într'un capitol îndeosebi după cum se obișnuiește, este a o trunchia și a nesocoti importanța ei. Ori cât ne-am trudi este evident că nu vom fi în stare să discutăm, într'un singur capitol toate chestiunile cari stau în legătură cu dânsa, căci aceasta ar însemna să expunem, într'un singur capitol, întreaga știință. Pe lângă aceasta, s'ar naște încă întrebarea: *In care capitol* ar trebui să se expună? Și fiindcă, după cum s'a văzut, poporația e la locul ei, sub toate titlurile în care se imparte știința noastră, și a putut să fie tratată în fiecare din aceste titluri, nici nu avem un criteriu după care am putea să ne conducem în rezolvirea acestei chestiuni controversate de metodă.

Analizând diferitele tractate de economie politică din acest punct de vedere, le putem împărți în două mari categorii: Unii autori tratează chestiunea poporației în unul din capitolele științei, și am văzut că în privința aceasta, fiecare o tratează în alt capitol, ceilalți fac o despărțire anume, oare cum un titlu deosebit: *Despre poporație*, în grămădind tot ce se poate spune asupra acestui subiect în aceeași secțiune. Profesorul Ad. Wagner [1]), între alții, este un partizan hotărât al acestei din urmă soluțiuni, care se explică la dânsul prin modul său de a trata știința, începând prin a expune *Fundamentele* ei, ca baze atât ale economiei politice teoretice cât și mai cu deosebire ale economiei politice practice. Această soluțiune nu se poate admite însă pentru *teoria* științei [2]). Căci dacă am trata această chestiune în deosebi numai într'un capital special, după cum o pretinde Wagner, pe lângă inconvenientele despre cari am vorbit, am fi siliți firește de a anticipa unele explicațiuni, cari se vor prezinta în cursul expunerei întregului sistem, și pe de altă parte, sau de a repetà mai pe urmă unele lucruri cunoscute, sau de a le trece cu vederea tocmai atunci când cercetarea lor ar prezintà mai mult interes pentru înțelegerea deplină a fenomenelor. Presupunem, se înțelege, că problema poporației a fost expusă în modul acesta, în deosebi, *la începutul* sistemului, căci dezvoltarea ei *la sfârșit*, după cum o fac cei mai mulți autori printre cari Schönberg, Schäffle, Roscher, nu se poate susține și nu se poate pricepe. Și aceasta este atât de adevărat încât însuși Roscher a recunoscut greșala făcută, fără de a o îndrepta însă, pentru motive de librărie. Iată ce ne spune el singur, în adevăr, într'o Prefață a operei sale cunoscute:

„Intr'o carte care este atât de răspândită nu numai în „Germania ci pretutindeni în streinătate, precum este car-

1) Grundlegung. I.
2) *H. Dietzel*: Loc. Cit. pag. 145.

„tea de față, ni se pare nepotrivit, de a schimba ordinea de „succesiune a materiilor fără o necesitate urgentă. Dacă „aşi avea de întocmit acum ediția întâia, aşi pune multe „lucruri într'o altă ordine. *Mai cu samă, pentru a mă con„formà alineatului întâiu al* § 1, *aşi tratà cea mai mare „parte a teoriei poporației înainte de teoria producerei* pen„tru a pune subiectele oricărei activități economice înain„tea obiectelor“ [1]).

In alineatul întâi § 1, însă, Profesorul Roscher zice: „Punctul de plecare *şi ținta* ştiinței noastre este *omul*: „*Ausgangspunkt, wie Zielpunkt unserer Wissenschaft ist „der Mensch*“. Şi cu tot respectul ce-l datorim unei asemenea autorități, ne permitem a observa, că consecința logică ce se poate deduce din acest alineat, nu este consecința la care ajunge: că trebue să tratăm teoria poporației numai la începutul sistemului; ci din contra că se cere ca în tot momentul să o avem în vedere şi să o expunem în ordinea firească în care se prezintă. Căci omul este nu numai punctul de plecare, dar *şi ținta* ştiinței noastre.

Plecând de la poporație, ca de la materia vie a oricărei activități economice, noi arătăm chiar de la început care este menirea ştiinței îndrumând-o pe căile sănătoase ale dezvoltărei sale şi ferind'o de abstracțiunile în cari adese ori s'a pierdut. In modul acesta, economia politică devine cu adevărat o ştiință morală având de scop bună starea şi fericirea celor mai mulți. Ea nu este expusă primejdiei de a scăpà din vedere, printr'o neînțeleasă rătăcire a minței, tocmai scopul care determină orice activitate a oamenilor: Păstrarea, prosperitatea şi înmulțirea lor.

„Noi am definit economia politică, zice Sismondi [2]), cer„cetarea mijloacelor prin cari un număr cât mai mare de „oameni, într'un stat anumit, poate să participe la gradul „cel mai înalt de bună stare fizică, care depinde de gu„vern. Două elemente, în adevăr, trebue să fie considerate „împreună de către legislator, creşterea fericirei în inten-

1) Grundlagen. Ed. XIX. 1888. Pag. IX.
2) Nouveaux Principes. Ed. II. Vol. II. Pag. 250.

„sitate şi răspândirea ei în toate clasele. El caută avuția „cu condiție ca să profite poporației; el caută poporația cu „condiție ca să participe la bogăție; el nu voeşte din amân„două decât pe aceea care sporeşte fericirea acelora cari îi „sunt supuşi. Cu chipul acesta economia politică devine, în „mod general, teoria binefacerei şi tot ce nu se raportează „ca ultim rezultat la fericirea oamenilor, nu aparține aces„tei ştiinți“.

Şi de sigur că totul depinde de la punctul de vedere din care ne punem. Căci se poate ca, plecând de la ideia exclusivă şi abstractă a *avuției*, să ajungem la concluzia că din momentul ce venitul net şi real, rentele şi profiturile unei națiuni sunt aceleaşi, puțin importă dacă ea se compune din zece sau din 12 milioane de indivizi, după cum am văzut că a făcut-o Ricardo [1]); sau, având în vedere interesele poporației, să zicem că din momentul ce poporația scade şi degenerează, puțin importă că bogăția unei națiuni să fie aceeaşi sau chiar să sporească. Se poate ca să ne preocupăm, de o pildă, numai de binefacerile pe cari le aduc maşinele prin sporirea productelor şi să nesocotim inconvenientele introducerei lor pentru viața muncitorilor; sau să zicem că interesele oamenilor primează interesele lucrurilor neînsuflețite şi să căutăm a înțelege cel puțin misterul că, pe când maşinele sporesc avuțiile şi puterile productive ale omenirei, ele contribue la înăsprirea mizeriei şi la înmulțirea suferințelor. Se poate iarăşi ca privind numai la veniturile statului să avem în vedere numai sporirea lor momentană, chiar cu mijloace dăunătoare sănătăței, precum ar fi de-o pildă lăsarea cu totul liberă a comerțului cu băuturi spirtoase; sau punând interesele permanente ale sănătăței şi ale moralităței publice, mai presus de considerațiile fiscale ale momentului, să zicem că bogăția statului nu se poate întemeea pe ruinarea fizică şi morală a poporației, care o produce, şi să ne pronunțăm pentru o politică fiscală cu totul opusă.

De aice se poate vedea care este însemnătatea poporației

1) Des Principes de l'Economie politique et de l'Impôt. Cap. XXVI. (Oeuvres complètes. Paris 1847. Pag. 318.

pentru economia politică şi care este interesul de a se cunoaşte locul ce trebue să-l ocupe în lăuntrul sistemului. Căci de la precizarea lui depind în mare parte încheerile teoriei şi de la aceste, direcţiunea activităţei noastre practice.

Pentru noi, problema poporaţiei fiind problema fundamentală a ştiinţei, ea trebue să fie şi principiul ei organizator. De la dânsa trebue dar să purcedem şi pe dânsa trebue să o avem, în tot momentul, în vedere.

I.

Statistica Poporaţiei

CAP. IV. Ştiinţa poporaţiei sau Demografia

Deşi în strânsă legătură cu economia politică, întrucât această ramură de cunoştinţi, care se îndeletniceşte cu stabilirea legilor producerei, a distribuirei, a circulărei şi a consumărei avuţiilor, determină condiţiile de la cari depind limitele de înmulţire ale oamenilor trăind în societate, totuşi poporaţia face obiectul unei discipline deosebite: *Ştiinţa poporaţiei (Bevölkerungswissenschaft)* care s'a numit de unii, în mod nu tocmai fericit, *Poporaţionistică (Populationistik* [1]) şi de alţii, mai nimerit, *Demografie* [2]).

Georg von Mayr [3]), acum în urmă, a propus denumirea *Demologie,* pentru motivul că cuvântul, mai uzitat, Demografie ar puteà să deà naştere părerei că statistica poporaţiei nu se ocupă decât cu structura şi dezvoltarea poporaţiei, renunţând la cercetarea legilor abstracte, cari sunt partea cea mai importantă a statisticei poporaţiei. Ţinând seamă de observaţiile aceste, noi vom păstrà cuvântul *Demografie,* ca mai cunoscut, înţelegând prin aceasta întreaga ştiinţă a poporaţiei.

„Demografia, zice Jacques Bertillon [4], este studiul colec-

1) Dr. *Christoph Bernoulli*: Populationistik oder Bevölkerungswissenschaft Ulm 1840.

2) Acest cuvânt a fost creat de *Achille Guillard:* Éléments de statistique humaine ou Démographie Comparée. Paris 1855.

3) Statistik und Gesellschaftslehre. Freiburg. im Br. 1897. Vol II. § 10.

4) Éléments de démographie. Paris 1896.

„tivităților omenești. Obiectul ei este de a ști din ce ele-„mente se alcătuesc, cum trăiesc și cum se reînoesc. Prin-„cipalul ei instrument de investigație este statistica".

Iar Achille Guillard, unul din întemeietorii acestei științi și creatorul denumirei ei o definește în următorii termeni:

„Ea este în înțelesul ei cel mai întins, istoria naturală „și socială a speciei umane. In înțelesul restrâns în care „voim să o luăm aici, ea este cunoștința matematică a po-„porațiilor, a mișcărilor lor generale, a stărei lor fizice, ci-„vile, intelectuale și morale".

„Domeniul ei astfel mărginit e încă în deajuns de în-„tins. El cuprinde perindarea generațiilor, durata vieței, „raporturile oamenilor cu natura și raporturile dintre dân-„șii, într'un cuvânt, toate cercetările cari sunt în legătură „directă cu specia, cu trebuințele, suferințele și buna sta-„rea ei".

„Demografia descrie masele prin mijlocul numerelor și „după locurile pe cari le cuprind. Ea s'ar puteà numi geo-„grafia matematică a genului uman"....

„Dacă Demografia este în principiu istoria naturală a „societăței omenești, ea este în rezultat istoria progrese-„lor sale. Ca obiect de cercetare ea este sinonimă cu „*Le-„gea poporației*. Legea poporației însă, în înțelesul ei cel „mai întins, însemnează legea sau totalitatea legilor în vir-„tutea cărora omenirea progresează, mai întâiu ca număr „și apoi ca moralitate, vigoare și îndemânare" [1]).

Pentru a ne da seamă încă și mai bine de cuprinsul acestei științi trebue să căutăm a vedea care este obiectul ei și cari sunt fenomenele pe cari ea este chemată a le cerceta.

„Partea vie din care se compune statul", zice Robert von Mohl [2]), „este poporul, și statul există pentru popor".

Cunoașterea numărului, a reinoirei-sale continue, a schimbărilor efectuate în totalitatea sau în vreuna din părțile sale, este de neapărată trebuință pentru guverna-

1) Loc. Cit. Pag. XXVI.
2) Encyclopädie der Staatswissenschaften § 91.

rea statului precum și pentru științele sociale, de oarece poporația este subiectul și obiectul ori cărei activități a statului sau a societăței [1]).

Așa fiind nici nu e nevoe de a arăta importanța deosebită ce o are această știință pentru științele sociale și pentru practica guvernamentală. Căci poporația fiind pe lângă teritoriu partea constitutivă a statului și fundamentul lui, este evident că numărul ei, modul ei de constituire și de reînoire, creșterea sau scăderea ei în total sau în una din părțile sale, sunt fapte cari își au înrâurirea lor în toate direcțiile vieței statului și ale societăței [2]).

Știința care are de scop de a cunoaște toate aceste fapte, de a vedea cari sunt regulele și legile ce se pot scoate din combinarea lor și de a stabili normele activităței statului și a societăței întregi față cu poporația, este tocmai *Demografia*. Ea se prezintă ca o ramură de sine stătătoare a Sociologiei, ocupând locul d'intâiu în sistemul încă neisprăvit al științelor sociale, al cărui a doua parte ar fi *Economia politică* și a treia parte *Știința culturei intelectuale a societăței*, care se află abia la începutul dezvoltărei sale [3]).

Și iată care ar fi, după *Robert von Mohl* [4]), faptele cele mai cunoscute a căror cunoaștere formează obiectul acestei științi:

1) In primul rând, numărul locuitorilor este de cea mai mare însemnătate pentru stat; deosebindu-se *poporația absolută*, adecă totalitatea indivizilor cari trăiesc într'o țară, de *poporația relativă*, sau de numărul lor în raport cu teritoriul.

a) *Poporația absolută* — are o importanță deosebită mai ales pentru situațiunea externă a statului. Puterea statelor, în condițiuni de altmintrelea deopotrivă, se află în nu-

1) *Arthur Freiherr von Fircks:* Bevölkerungslehre und Bevölkerungspolitik. Leipzig 1898. Pag. 2
2) *Rümelin:* Schönbergs Handbuch der politischen Oekonomie. Ed. III 1890. Vol I. XIII § 2.
3) *Rümelin:* Loc. Cit. § 2.
4) Loc. Cit. § 18 și § 91.

mărul locuitorilor lor. Dar am văzut că numărul este o condițiune și a puterei interne a unui stat. Cu cât un popor se alcătuește din mai multe elemente, cu atât numărul oamenilor de valoare poate să fie mai mare și cu atât viața politică și culturală se poate dezvolta mai deplin. „Se „zice câte odată, spune Bertillon[1]), că la o sută de indi-„vizi sunt nouăzeci și nouă imbecili și un om inteligent; „oricare ar fi proporția e sigur că, în condițiuni de alt-„mintrelea egale, o poporație de un milion de locuitori va „conține de zece ori mai puțini oameni de valoare de cât „o poporație de zece milioane. Dacă Franța a dat naștere „la atâtea genii creatoare și binefăcătoare, e în mare par-„te pentru că, până în ultimele timpuri, ea avusese o popo-„rație mai mare de cât oricare altă națiune".

b) *Poporația relativă* — sau numărul locuitorilor față cu teritoriul pe care trăiesc, joacă un mare rol pentru îndemânarea vieței lor și pentru prosperitatea statului. O poporație mai împrăștiată trăiește în multe privinți mai la îndemână; dar propășirea ei merge foarte încet. Greutățile ce se opun împărțirei muncei, din cauza lipsei de elemente suficiente pentru exploatarea bogățiilor naturale, lipsa de căi de comunicație și îndepărtările foarte mari cari despart pe producători de consumatori și, ca consecință, acumularea înceată a avuției, starea de necultură care este urmarea firească a împrăștierei elementelor pe o întindere mare de pământ, sunt neajunsurile cunoscute ale unei poporații relativ prea mici. In schimb, țările cu o poporație relativ prea mare au de suferit alte neajunsuri, poate încă și mai mari: Sporirea valoarei pământului și a rentei, micimea salarelor, exploatarea extremă a claselor muncitoare, pauperismul și mizeria, înmulțirea crimelor și a viciilor și recăderea maselor într'o stare de barbarie care contrastează încă și mai mult cu luxul și desfrânările claselor bogate. Observăm aice, anticipând concluziunile la cari vom ajunge în ultimele capitole, că aceste fenomene cari se atribue de unii în mod exclusiv

1) Loc. Cit. pag. 11

numărului prea mare al indivizilor față cu teritoriul, se datoresc mai mult *împrejurărilor sociale*. Iperdemia de până acuma este dar un *fenomen social* constant în adevăr, o îngrămădire a poporației către limitele de pe urmă ale dezvoltărei sale, *determinate mai mult de condițiunile sociale în cari ea își produce și distribue avuțiile, decât de condițiile naturale*. O iperdemie absolută nu s'ar putea produce decât la limitele de pe urmă ale spațiului.

2) *Originea poporației* — are asemenea o importanță politică foarte mare. — In primul rând trebue să ne dăm seama de însemnătatea însușirilor de rasă între cari există deosebiri foarte mari și pe cari omul politic trebue să le cunoască și să țină seamă de dânsele. Nu e locul aice de a ne îndeletnici cu chestiunea, atât de controversată, a raselor și a aptitudinilor lor speciale. Experiența ne arată însă, că nu oricare instituție, oricare sistem politic sau lege, se potrivește cu firea unui popor și poate să dea rezultate bune pentru propășirea lui. Negrii de la San-Domingo și din Republica Liberia au aceeași constituție ca și Anglo-Saxonii din Statele Unite, fără să fi ajuns la dezvoltarea politică, la care au ajuns ei. Iar regimul reprezentativ dă alte rezultate la popoarele grece și celtice, în Franța, Grecia, Italia, România, decât în Anglia. Voim să zicem, că cunoașterea însușirilor unui popor este de mare însemnătate pentru omul de stat, și nesocotirea lor, care se manifestează în copiarea servilă a unor instituții streine, nu poate decât să ducă la slăbirea statului și la ruinarea puterilor lui, din causa nepotrivirei instituțiilor cu însușirile poporației[1]).

O importanță încă și mai mare o au următoarele două considerațiuni, cari ne interesează mai cu seamă pe noi Românii și anume: Mai întâi, faptul dacă întreaga poporație a statului este omogenă aparținând uneia și aceleeași naționalități sau rase, sau dacă se alcătuește din elemente

1) Ca exemplu ne poate servi, în această privință, și țara noastră. Vezi: *A. C. Cuza*: Generația dela 48 și Era Nouă. Iași 1889. Pag. 96 și de același: Țaranii și clasele dirigente. Iași. 1895. Pag. LXIII.

eterogene; şi, în al doilea rând, dacă elementele cari alcătuesc o naţiune trăiesc toate împreună, în margenile aceluiaşi stat, sau dacă unele părţi mai însemnate ale aceluiaşi popor stau sub stăpânirea altor state.

Unitatea de origină a poporaţiei unui stat, este unul din elementele cele mai importante a tăriei sale, din cauza omogeneităţei de caracter, de obiceiuri, de antipatie şi de simpatii cari-l fac să fie mai lesne guvernabil. Cu deosebire în ţările cu regim democratic, unde o mulţime de elemente sunt chemate să contribue la conducerea afacerilor statului, unitatea de origine a poporaţiei este una din condiţiunile neaparate a prosperităţei lor.

Adâncul nostru cugetător *Vasile Conta*, a arătat cu multă pătrundere însemnătatea unităţei de rasă pentru existenţa statelor:

„Este recunoscut de chiar acei cari ne atacă azi, zice „acest eminent barbat în discursul său asupra chestiunei „evreilor[1]), că cea dintâiu condiţie pentru ca un stat să „poată prospera, este ca cetăţenii acelui stat să fie din a- „ceeaşi rasă, din acelaşi sânge, şi aceasta este uşor de în- „teles. Mai întâiu indivizii de aceeaşi rasă se căsătoresc „obicinuit numai între dânşii, căci numai prin căsătoria „între dânşii se menţine unitatea de rasă pentru toţi acei „indivizi; apoi căsătoria dă naştere la sentimente de fami- „lie, care sânt legăturile cele mai puternice şi cele mai dura- „bile din câte leagă veri odată pe indivizi între dânşii; şi „când ţinem seamă că aceste legături de familie se întind „dela individ la individ, până când cuprind întregul popor „al unui stat, vedem că toţi cetăţenii cari constituesc statul „sunt atraşi unul către altul prin un sentiment general de iu- „bire, prin aceea ce se numeşte simpatia de rasă. Mai mult de „cât atât. Dacă ţinem seama că acelaşi sânge curge în vi- „nele tuturor membrilor unui popor, înţelegem că toţi aceş- „ti membri vor avea, prin efectul credinţei, cam aceleaşi „sentimente, cam aceleaşi tendinţe, şi chiar cam aceleaşi „idei; aşa încât, la vreme de nevoe, la ocasiuni mari, inima

1) Şedinţa Camerei din 4 Septembrie 1879. Vezi: Cestiunea israelită înaintea Camerilor de revisuire. Bucureşti. F. Göbl. 1879.

„tuturora va bate în acelaşi fel, mintea tuturor va adopta „aceeaşi opinie, acţiunea tuturor va urmări acelaşi scop: „cu alte cuvinte, *naţiunea care va fi de o singură rasă va „avea un singur centru de gravitate, şi Statul care va fi „format din o astfel de naţiune, acela şi numai acela, va fi „în cele mai bune condiţii de tărie, de trăinicie şi de pro- „gres.* Prin urmare, după cerinţele chiar ale ştiinţei, cea „intâiu condiţiune pentru existenţa unui stat, este ca po- „porul să fie de aceeaşi rasă".

Şi uşor se poate înţelege pentru ce o naţiune care va fi de o singură rasă trebue să aibă un singur centru de gravitate şi pentru ce numai ea se va aflà în cele mai bune condiţii de trăinicie şi de progres. Căci nu trebue să uităm că grija de căpetenie a oricărei fiinţi este *păstrarea de sine*, dobândind mijloacele de la cari depinde conservarea existenţei sale şi că între diferitele fiinţi care se dezvoltă în marginile aceluiaşi teritoriu trebue să se nască o adevărată luptă, pe viaţă şi pe moarte, pentru dobândirea mijloacelor de existenţă. Când una şi aceiaşi rasă se dezvoltă pe un teritoriu, această luptă are loc de la individ la individ, păstrându-se unitatea generală a trupului şi a cugetului unei naţiuni. Când din contra, în marginele aceluiaşi teritoriu, două sau mai multe rase sunt chemate a se dezvoltà, e firesc că această luptă să se deà, nu între indivizii diferiţi numai, ci *şi între rasele diferite.* Indivizii aceleaşi rase, legaţi împreună prin obiceiuri, prin tradiţii, prin limbă, prin afinităţi organice, se simt solidari. Fiecare individ aparţine unui grup etnic deosebit, având interese comune cu indivizii de aceeaşi grupă şi interese contrare cu toţi indivizii din grupele celelalte. In virtutea instinctului orb al vieţii care stăpâneşte toate fiinţele organice, fiecare grupă etnică se sileşte ca să domineze. Şi această luptă lăuntrică sfârşeşte cu nimicirea statului, care-şi pierde echilibrul său din cauza curentelor contrare. Această chestiune, a unităţei de origine a poporaţiei, are o însemnătate deosebită la noi în ţară unde evreii, acaparând comerţul şi industria şi întărindu-se ca clasă de mijloc, năzuesc să joace roluri politice în conducerea destinelor poporului

nostru. Şi e uşor de înţeles că poporul român nu se va putea dezvoltà pe deplin decât atunci când prin energie şi activitate va şti să *elimineze* din sânul său elementele streine, cari au cucerit oraşele şi cari năzuesc să-i înăduşă existenţa, lăsându-i ca parte în acest pământ numai munca grea a câmpului, fără speranţă de a se ridică vre-o dată la conducerea proprie a destinelor sale.

O altă faţă a aceleeaşi chestiuni şi care ne interesează nu mai puţin, este chestiunea împărţirei aceluiaşi popor între diferite state. In marginele aceluiaşi teritoriu, în contact cu elementele de aceeaşi origine, sub stăpânirea unei ocârmuiri care este expresiunea voinţei sale suverane, progresele repezi pe cari le realizează un popor, din punctul de vedere al culturei sale, nu se pot asemăna cu progresele pe cari e în stare să le realizeze când elementele din cari se compune sunt resleţite. Silită să asculte de legi streine, cari sunt întruparea altor interese ş a altei voinţi, o naţiune trunchiată se vede oprită la fiecare pas în calea propăşirei. Sistemul de legi înlăuntrul căruia se mişcă de nevoe, ca unul ce nu e croit pe măsura firei, a intereselor şi a aspiraţiilor proprii, e un motiv de violentare continuă a existenţei sale.

3⁰) *Starea culturei intelectuale* a poporaţiei are asemene o mare importanţă pentru guvernarea statului. — Intre starea de cultură a unui popor şi organizarea lui politică nu trebue să existe nepotriviri prea mari, după cum se întâmplă în unele state tinere, cari au copiat sistemele politice streine, în lăuntrul cărora poporaţia lor se mişcă cu stângăcie. In al doilea rând, tăria statului întemeindu-se pe lângă număr şi pe insuşirile poporaţiei sale, este evident că răspândirea culturei care desvoltă aceste însuşiri şi cunoaşterea exactă a stărei sale de răspândire este de mare însemnătate pentru stat.

4⁰) *Starea fizică* a poporaţiei este desigur tot atât de însemnată ca şi numărul şi starea ei de cultură. Statul are dar interes ca să cunoască tot ce se referă la sănătatea fizică a poporului.

„Un om bolnav sau altcum neputincios, zice von Mohl, „nu numai că nu sporeşte avuţia intelectuală şi fizică a „unui popor şi a statului, ci din contra trăieşte numai ca „un trântor pe sama lor; un om care moare de tânăr, mai „înainte ca să fi ajuns la vârsta în care poate să producă, „a pricinuit numai cheltuială“.

5⁰) *Impărţirea socială a poporaţiei* după categorii, profesiuni, este asemene de mare interes pentru stat, căruia îi serveşte de normă a activităţei sale.

6⁰) *Legile cari stăpânesc evoluţia vieţei omului.*

„Evoluţia vieţei omeneşti, zice von Mohl, este supusă „unor legi fizice, adică acţiunei unor puteri naturale cari „ne uimesc şi ne umplu de spaimă chiar, prin regularita„tea cu care se produc. Aşa de o pildă ar fi egalitatea cons„tantă dintre numărul bărbaţilor şi al femeilor la diferi„tele vârste, fecunditatea căsătoriilor, durata mijlocie a „vieţei, regularitatea cazurilor de moarte. Aceste legi sunt „de aşa natură încât nu se pot verifica considerând indi„vidul singuratec; ele nu apar cu toată precisiunea decât „dacă luăm în consideraţie un număr mai mare de indi„vizi, trăind în aceeaşi epocă, sau succesiunea unor cazuri „singuratice într'un timp mai îndelungat, aşa dar cifre „mijlocii dobândite în spaţiu şi în timp. Este drept că îm„prejurări climaterice, modul de traiu şi diferitele insti„tuţii publice pot să determine oare cari abateri, în bine „sau în rău, de la formulele acestor legi; dar aceste abateri „de la regulă nu numai că sunt de puţină însemnătate, dar „ele se produc, în localităţile şi în condiţiile în cari se pre„zintă, în mod constant şi le putem calculà prin urmare, „pe terenul lor, cu siguranţă, pentru scopul nostru practic. „Cunoaşterea atât a regulelor generale cât şi a unor aba„teri particulare este în mod vederat o problemă impor„tantă pentru ştiinţă şi de mare valoare pentru viata „practică“.

Următoarele fenomene şi aplicări ar fi, după Robert von Mohl, mai cu deosebire importante pentru scopurile pe cari le urmăreşte statul:

a) *Calcularea mişcărei viitoare a poporaţiei.*— Poporaţia fiind elementul viu din care se compune statul, acesta nu

are alt criteriu după care se poate orienta în politica ce o urmează, de cât mişcarea poporaţiei.

b) *Cunoaşterea împărţirei poporaţiei după vârstă.* — Calcularea exactă a numărului diferitelor aşezăminte precum ar fi scoalele de-o pildă, a serviciilor şi a dărilor ce se cer de la un popor, a numărului voturilor, depinde de cunoaşterea precisă a modului de împărţire a poporaţiei după vârstă.

c) *Dobândirea unor baze sigure pentru întemeerea celor mai multe instituţiuni de ajutor şi de binefacere,* — precum sunt casele de pensiuni, de asigurări pe viaţă, legile de pensiuni, etc.

d) *Descoperirea înrâuririlor vătămătoare, locale sau dinamice, asupra vieţei cetăţenilor,* fie în general, fie în deosebi la unele vârste, pentru unele ocupaţiuni, sau în unele localităţi.

e) *Constatarea unor stări anormale,* în unele părţi ale vieţei sociale, precum ar fi de o pildă în numărul căsătoriilor a văduvelor, a copiilor naturali.

Aceste ar fi diferitele chestiuni cari sunt de domeniul ştiinţei poporaţiei şi cari ne fac să apreciem mai bine de cum ar face o simplă definiţie atât întinderea, cât şi însemnătatea ei. Cercetarea tuturor acestor chestiuni face obiectul acestei ştiinţi, care se alcătueşte din trei părţi şi anume :

I. *Statistica poporaţiei*— care cercetează faptele adunând întregul material de care se servesc celelalte două discipline.

II. *Teoria Poporaţiei* — care, din faptele adunate de statistică stabileşte legile şi regulele generale, căutând cauzele abaterilor dela cursul normal al lucrurilor.

III. *Politica poporaţiei* — care se intemeează pe faptele adunate de statistică şi pe regulele şi legile generale stabilite de teoria poporaţiei, pentru a determina cari sunt măsurile prin cari se poate înrâuri asupra dezvoltărei poporaţiei.

Aceste trei ramuri ale aceleeaşi ştiinţi stau, se înţelege, în legătura cea mai strânsă aşa că nu e cu putinţă de a ne

ocupa cu vreuna dintr'ânsele, fără de a avea în vedere şi pe celelalte. Dar aceasta nu ne împiedică, bine înţeles, de a ne specializa mărgenind câmpul cercetărei noastre fie la adunarea faptelor, fie la stabilirea legilor şi a regulelor generale, fie la determinarea dispoziţiilor practice ce se pot lua faţă cu poporaţia. Asemene mod de a proceda, întemeiat pe principiul general al diviziunei muncei, ni se impune şi aici ca o condiţie de uşurare a sarcinei de muncă şi a reuşitei mai cu înlesnire într'o întreprindere atât de vastă. Nu trebue să uităm însă că, chiar specializându-ne în vreuna din aceste trei ramuri a le ştiinţei, noi suntem siliţi să ne referim cel puţin la una din celelalte sau chiar şi la amândouă, şi că specializarea nu însemnează pentru noi, nici într'un caz, mărgenire, după cum ar voi-o unii.

„Cu cât statistica se ţine curat numai de fapte, zice von „Mohl [1]), cu atât e mai puţin expusă să greşească şi cu atât „comunicările sale sunt de o întrebuinţare mai felurită şi „mai sigură. Ea procură materialul trebuitor criticei şi „demonstrărilor, dar ea nu trebue să caute a dovedi nimic „şi nici să exprime păreri. Cel mult ea poate să arate legă„tura imediată a unui fapt cu altul presupunându-se că a„ceastă legătură este evidentă şi că nu există nici o îndoială „asupra raportului dintre cauză şi efect. Desbaterile ştiin„tifice şi sfaturile practice pe cari statisticianul crede că „poate să le sprijine pe faptele adunate de dânsul, se pre„zintă mai bine în scrieri deosebite, în tot cazul, ele nu tre„bue să se amestece în expunerea amănuntelor de fapt".

Dacă cuvintele aceste se interpretează în sensul arătat de noi, valoarea lor practică nu se poate tăgădui; dar a li se da o întindere mai mare, despărţindu-se cu totul statistica poporaţiei, de teoria ei, noi credem că este o mare greşală [2]). Căci este evident că chiar atunci când nu face de cât să adune faptele, statistica e silită să stabilească oare cari relaţiuni între dânsele şi le acordează după care

1) Encyclopädie § 112.
2) *Georg von Mayr*: Statistik und Gesellschaftslehre. Vol. II § 10.

care sistem, având, în acelaş timp în vedere şi scopuri practice anumite. Ea nu poate dar, în mod absolut, să nesocotească încheerile teoriei, nici să se dezintereseze de cerinţele politicei.

Teoria, la rândul ei, având de scop de a deduce din faptele adunate de statistică regulele şi legile generale ce se pot stabili, precum şi de a căuta cari sunt cauzele abaterilor constatate de la aceste legi şi regule generale, se confundă până la atât cu statistica poporaţiei, încât nici nu o putem despărţi de dânsa. Căci e firesc ca odată cu expunerea faptelor, să vedem cari sunt şi consecinţele lor generale, în loc de a înşira încă odată aceleaşi fapte, pentru a constata numai rezultatele, pe cari le dobândisem, încă de la prima lor expunere. Din această cauză statistica şi teoria poporaţiei se tratează de obiceiu, împreună în aceeaşi rubrică.

„Fiind că teoria poporaţiei, zice von Fircks [1]), determină „regulele sale pe baza faptelor stabilite de statistica popo- „raţiei, se impune ca să tratăm împreună aceste două păr- „ţi ale ştiinţei poporaţiei".

Şi precum teoria poporaţiei se confundă şi nu se poate trata de cât odată cu statistica ei, asemene şi politica poporaţiei stă în legătură strânsă cu teoria ei, nu numai pentru motivul că ea se sprijină pe încheerile teoriei, dar pentru că tocmai în această subîmpărţire a ştiinţei se dezbate chestiunea atât de importantă a cauzelor generale cari determină înmulţirea şi scăderea oamenilor. La prima vedere această procedare poate să ne pară greşită. Căci s'ar putea zice că determinarea cauzelor cari înrâuresc starea şi mişcarea poporaţiei, trebue să se facă odată cu calcularea faptelor şi cu formularea legilor generale, cari se pot deduce din combinarea acestor fapte. Dar în cazul acesta, politica poporaţiei ar rămânea fără bază. Căci încheerile ei nu pot avea tărie de cât întemeindu-se pe determinarea cauzelor generale cărora putem atribui înmulţirea şi scăderea tuturor fiinţelor organice în genere şi în special a

1) Loc. Cit. Pag. 2.

fiinţelor umane. Plecând dela faptele şi dela legile pe cari i le procură statistica şi teoria, ea le rezumă într'o formulă generală determinând *Principiul poporaţiei*, după care dispoziţiile sale practice urmează dela sine, ca o consecinţă logică a principiului stabilit. Iată pentru ce nu e cu putinţă de a ne ocupa nici de politica poporaţiei, şi mai ales de dânsa, fără de a ne sprijini pe statistică şi fără de a pleca de la o teorie generală.

In rezumat, se poate spune că statistica poporaţiei nu-i decât o ştiinţă auxiliară a teoriei poporaţiei. Ea este, după cum zice Rümelin [1]), numai ca o servă care merge cu făclia aprinsă înainte, luminând drumul şi fără de ajutorul căreia, nu s'ar putea păşi cu siguranţă înainte. Dar este evident că această servă purtătoare de lumină trebue să cunoască ea singură calea şi să-şi aprindă faclia la lumina pururea vie a teoriei.

In aceiaşi relaţiune, de călăuze purtătoare de lumină, stă statistica şi teoria faţă cu politica poporaţiei, care se orientează după faptele adunate de cea dintâiu şi după încheerile acelei din urmă.

CAP. V. Despre Statistică în genere.

Determinarea noţiunei statisticei a dat loc la nenumerate discuţiuni şi controverse cari se oglindesc în multiplele definiţiuni ale acestei ştiinţi. Aproape fiecare statistic îşi are definiţiunea sa, după punctul de vedere din care se pune. *Fallati* enumără vreo 53 de definiţii felurite, *von Mohl* vreo 64. *Engel* încă şi mai multe [2]), printre cari se pot cita următoarele mai de căpetenie [3]):

După *Gottfried Achenwall* (1719—72), care este creatorul acestei ştiinţi, statistica ar fi „cunoştinţa aprofundată a „situaţiunei *(status)* respective şi comparative a fiecărui „stat".

Urmaşul său, *Schlözer*, zice că „statistica are ca scop de

1) Loc Cit § 3.
2) *Rümelin*: Schönberg's Handbuch der politischen Oekonomie. Ed. III 1891 Vol. III Pag. 809
3) *Joseph Garnier*: Éléments de statistique. Paris 1865.

„a mijloci cunoştinţa tuturor obiectelor din cari se compune puterea statului" şi adauge, pentru a o deosebi de istorie: „Istoria este statistica în mişcare, statistica este „istoria în starea ei pe loc."

John Sinclair [1]), crede că scopul statisticei este de a „constata suma de fericire de care se bucură o poporaţie şi „mijloacele pentru a o spori".

După *William Playfair* [2]), „această ştiinţă constă în cer„cetări asupra materiei politice a statului şi geografia nu „este decât o parte a statisticei".

Melchior Gioja [3]), spune că statistica trebue să cuprindă toate faptele de orice natură care interesează ţara, pe când *Schubert* [4]), lărgind câmpul ştiinţei, pretinde că statistica are ca obiect de a prezentà starea actuală a popoarelor civilizate sub raportul vieţei lor interioare şi exterioare şi a relaţiunilor lor respective.

Quételet [5]) citează următoarea definiţie a lui *Villermé*. „Statistica este expunerea stărei, a situaţiei, sau, după „cum a zis Achenwall, a tot ce se găseşte efectiv într'o „societate politică, într'o ţară, într'un loc oarecare. A„ceastă expunere însă desbrăcată de orice explicaţiuni, sau „vederi teoretice şi de orice fel de sistem şi consistând, „s'ar puteà zice, într'un simplu inventar, trebue să fie re„dactată în aşa fel, încât să putem comparà cu înlesnire „toate rezultatele şi să se poată deduce din trânsele efec„tele generale ale instituţiilor, fericirea sau nenorocirea „locuitorilor, prosperitatea sau mizeria în cari se găsesc, „puterea sau slăbiciunea poporaţiei".

Se vede de aici că toţi autorii mai sus pomeniţi susţin că statistica are de scop de a descrie statele şi popoarele moderne în toate direcţiile de oare care importanţă. Dar o altă categorie de scriitori, mergând mai departe,

1) The History of the public revenue 1785
2) Traité élémentaire de statistique. trad. Donnant. Paris 1802.
3) Filosofia dela Statistica Milano 1826.
4) Handbuch der allgemeinen Staatskunde. 1835.
5) Lettres sur la théorie des probabilités appliquée aux sciences morales et politiques. 1845.

au crezut că prin adunarea, numerarea, compararea, pe cât se poate de complectă, a unor fapte şi întâmplări similare, s'ar putea găsi mijlocul de a rezolvi unele probleme ştiinţifice cu privire la natura omului şi a societăţei umane. Printre aceşti autori, cari au deschis orizonturi noi statisticei, trebue să cităm în primul rând, pe cel mai cunoscut mai fecund şi mai meritos reprezentant al direcţiei nouă [1]), pe belgianul *Adolphe Quételet* (1796—1874), directorul Observatorului astronomic şi preşedintele Comisiunei centrale de statistică din Bruxelles.

In Opera sa principală: *Sur l'homme et le développement de ses facultés ou essai de physique sociale* (Paris 1835), purtând ca motto cunoscutele cuvinte ale lui Laplace: *Appliquons aux sciences politiques et morales la méthode fondée sur l'observation et sur le calcul, méthode qui nous a si bien servi dans les sciences naturelles.*— Quételet arată chiar dela început direcţiunea în care crede el că trebue să urmeze ştiinţa. După părerea lui, statistica nu are ca scop de a descrie o ţară oarecare, ci de a rezolvi probleme ştiinţifice. Pentru dânsul statistica este ştiinţa care deduce succesiunea faptelor din serii de numere analoge. Observarea metodică a maselor ar fi menită să aducă aceleaşi servicii ştiinţelor experimentale cari au de scop cunoaşterea omului, ca şi experimentarea şi calculul ştiinţelor naturale. Omul naşte, se dezvoltă şi moare după oarecari legi cari nu au fost nici odată studiate în totalitatea lor, nici în modul reacţiunei lor mutuale. Aceste legi nu se pot află decât prin *experienţă*. Dar pentru aceasta trebue, mai înainte de toate, să pierdem din vedere individul izolat, şi să nu-l considerăm decât ca o fracţiune a speciei. Pe lângă aceasta, pentru a ajunge la cunoaşterea legilor generale, trebue să întrunim observaţii în număr destul de mare pentru ca tot ce este numai întâmplător să fie eliminat. Calculul probabilităţilor ne arată că, împrejurările fiind aceleaşi, ne apropiem cu atât mai mult de adevăr,

1) *Rümelin* : Loc. Cit.

sau de legile pe cari voim a le aflà, cu cât observăm un număr mai mare de indivizi.

„Obiectul acestei scrieri, zice Quételet [1]), este de a stu-„dia, în efectele lor, cauzele, fie naturale, fie perturbătoare, „cari înrâuresc dezvoltarea omului; de a căutà să măsoare „influența acestor cauze și modul după care se modificà „reciproc".

„Nu am în vedere de a face o teorie a omului; ci numai „de a constatà faptele și fenomenele cari'l privesc și de a „încercà să zepsesc, prin observație, legile cari leagă aceste „fenomene împreună".

„Omul pe care-l consider aici este în societate, analo-„gul centrului de gravitate în corpuri; el este mijlocia îm-„prejurul căreea se mișcă *(oscillent)* elementele sociale: el „va fi, ca să zicem așa, o ființă fictivă pentru care toate „lucrurile se vor petrece în conformitate cu rezultatele „mijlocii obținute pentru întreaga societate. Dacă voim să „punem bazele, întrucâtva, a unei *fizici sociale*, pe dânsul „trebue să-l avem în vedere, fără de a ne opri la cazurile „particulare, nici la anomalii și fără de a căutà dacă cu-„tare individ poate să ajungă la o dezvoltare mai mare „sau mai mică, în una din facultățile lui".

Determinarea omului mijlociu *(l'homme moyen)* este dar pasul d'intâiu pe care trebue să-l facem în cercetările noastre.

Aceasta ar fi, în puține cuvinte, părerea lui Quételet asupra scopului statisticei, precum și teoria lui cunoscută asupra *omului mijlociu*, care se poate considerà totuși ca o încercare nereușită, pentru că, în genere, ne lipsesc bazele determinărei însușirilor omului mijlociu, având abeà câteva noțiuni asupra omului civilizat [2]).

Nu vom intrà în critica amănunțită a părerilor lui Quételet, cari nu pot fi primite de știință decât numai în parte. Dar deși trebue să se recunoască o prea mare grabă, din partea lui, de a admite pretutindeni așa numite *legi*

1) Essai de physique sociale. Vol. I. Pag. 21.
2) *von Fircks*. Loc. Cit. Pag. 5 Nota.

sociale, nu este mai puțin adevărat, că acest ilustru învățat a lărgit câmpul statisticei, trecând de punctul de vedere mărginit a lui Achenwall și Süssmilch și făcând dintr'ânsa un mijloc auxiliar de cercetare, care servește celor mai înalte probleme ale tuturor științelor experimentale. Pentru aceste motive, se poate, cu drept pretinde, că el este întemeetorul statisticei moderne [1]).

Calea deschisă de Quételet a fost urmată și de alți cercetători contimporani, cărora scrierea mai sus citată a lui Laplace le-a servit de călăuză și de impuls.

Intr'o lucrare asupra statisticei criminale, statisticianul *Guerry* zice: „Statistica generală care s'a confundat „multă vreme cu geografia, exclude descripțiunile și con-„stă, în mod excluziv, în enumerarea metodică a elemente-„lor variabile a căror mijlocie o determină".

In tractatul său de statistică, *Dufau* spune că statistica este „știința care ne învață să deducem din termeni nume-„rici analogi, legile succesiunei faptelor sociale" [2]).

Iar *Moreau de Jonnès*, ne dă o definițiune încă și mai lămurită: „Statistica, zice el [3]), este știința faptelor naturale, „sociale și politice exprimate prin termeni numerici.

„Ea are ca obiect cunoașterea aprofundată a societăței, „considerată în natura, elementele, economia, situația și „mișcările ei.

„Ea are ca mijloc de expresiune cifrele, cari nu sunt „mai puțin utile de cât figurile, geometrice și semnele, al-„gebrei.....

„Ea seamănă cu istoria întrucât adună ca și aceasta fap-„tele prezente și trecute; dar se deosebește cu totul de „dânsa, căci in loc de a se opri la evenimentele externe ale „vieței popoarelor, ea se încearcă să pătrundă în vieața lor „civilă și intimă și să descopere elementele misterioase ale „economiei societăților.

„Din toate științele, economia politică este aceea care „e mai strâns legată de statistică. Amândouă au ca țintă de

1) *Rümelin*: Loc. Cit. Pag. 808.
2) Traité de Statistique. Paris 1840.
3) Éléments de Statistique. Ed. II. Pag 1856

„a îmbunătăţi starea socială, călăuzind cu luminile unei „înalte raţiuni, puterile administrative şi politice".

După ce constată că statistica şi economia politică sunt deopotrivă de puţin populare, din cauză că economia politică procede prin abstracţiuni, ca ştiinţele filosofice şi statistice nu se exprimă decât prin cifre, ca ştiinţele exacte, Moreau de Jonnès, arată serviciile ce le face statistica diferitelor noastre ramuri de cunoştinţă :

„Cu toate aceste, zice el, vorbind de antipatia nemeritată ce o inspiră această ştiinţă, sunt prea puţini cari „nu au recurs la serviciile statisticei şi cari nu o iau ca „auxiliară. Istoria primeşte de la dânsa cifre luminoase, „care arată realitatea lucrurilor sau neadevărul lor, şi „calculele pe cari le împrumută dovedesc, după douăzeci şi „cinci sau trei zeci de secole, veracitatea lui Herodot, exac„titatea lui Thucydide şi erorile lui Diodor. Geografia îi „datoreşte cele mai multe materialuri ale ei, pe acele cari, „alcătuite din termeni definiţi cu rigurositate, sunt la adă„postul versatilităţei judecăţei oamenilor şi nu sunt al„terate nici prin influenţa timpurilor nici prin acea a lo„curilor. In sfârşit, economia politică se îmbogăţeşte cu „lucrările ei şi-i cere necontenit fapte numerice şi calcule „cari servesc de bază teoriilor sau cari justifică deduc„ţiunile ei".

Statistica este de neapărată trebuinţă oamenilor de stat, publiciştilor, economiştilor, istoricilor:

„1) Pentru a constată în toate elementele ei, poporaţia „ţărei, izvorul puterei, a bogăţiei şi a gloriei sale.

„2) Pentru a îmbunătăţi teritoriul, după ce a fost explo„rat prin operaţiuni menite să ne arăte fertilitatea, co„municaţiile, mijloacele lui de apărare, salubritate şi si„guranţa câmpiilor şi a oraşelor.

„3) Pentru a regulă pe baze sigure, exerciţiul dreptu„rilor civile şi politice dobândite cu atâtea sacrificii.

„4) Pentru a fixà şi a distribui recrutaţiile militare, „cari întreţin armatele şi garantează independenţa ţărei „şi a Europei.

„5) Pentru a stabili cu echitate impozitele cari servesc „trebuinţelor statului.

„6) Pentru a determina, în cantitatea şi valoarea ei pro„ducţia agriculturei şi a industriei cari reinoesc neconte„nit averea publică.

„7) Pentru a aprecià dezvoltarea comerţului şi a căutà „condiţiile prosperităţei sale.

8) Pentru a întinde sau a restrânge acţiunea represivă „a justiţiei, paznica vigilentă a ordinei sociale.

„9) Pentru a arătà progresele instrucţiunei publice care are menirea să-i facă pe oameni mai buni, luminându-i.

„10) Pentru a călăuzi administraţia cu prilejul mă„surilor nenumărate prin cari se conduc stabilimentele „de binefacere şi de represiune în interesul claselor in„ferioare".

Iată de altmintrelea o enumerare încă şi mai sistematică a operaţiunilor statisticei şi a categoriilor de fapte ce-şi propune să culeagă, pe care ne-o dă Joseph Garnier [1])

A. TERITORIUL.

Cadastrul pământurilor: Natura. — Cultura. Producţia. Minele şi carierele; îngrăşămintele, etc.

B. FAPTE RELATIVE LA POPORAŢIE.

1) *Recensământul sau numerarea* locuitorilor după categorii de vârstă, stare civilă, profesiune, etc.

2) *Densitatea poporaţiei.*

3) *Mişcarea poporaţiei.* Naşteri (copii legitimi, naturali, găsiţi, născuţi-morţi). Căsătorii. Decese.

4) *Mişcarea poporaţiei.* Imigraţii, emigraţii de la sate la oraşe şi vice-versa, emigraţii în afară de teritoriul naţional. — Inmulţirea sau scăderea; perioada dublărei.

5) *Tabele de mortalitate:* Constatarea mortalităţei; a numărului acelor cari supravieţuesc ; — calcularea *vieţei mijlocii* şi a *vieţei probabile* după sex, localităţi, profesiuni.

6) *Condiţia poporaţiei,* în oraşe şi la sate, după profesiuni, economie, legislaţia economică şi socială.

7) *Caritatea publică.* Spitaluri, ospicii, case sau co-

1) Éléments de Statistique. Ed. II. Paris. 1865.

lonii de lucru, stabilimente de împrumut pe amanet. Orbi. Surdo-muţi. Alienaţi. Copii găsiţi.

8) *Justiţia—Represiunea:* Tribunalele criminale, civile, comerciale, închisori, poliţie, prostituţie.

9) *Instrucţia* publică şi privată.

10) *Instituţii preventive ale mizeriei:* Case de economie; Societăţi de ajutor reciproc, etc.

C. FAPTE RELATIVE LA PRODUCŢIE ŞI LA CONSUMAŢIE.

Industria estractivă. — Agricultura: diferitele producţii şi starea poporaţiei agricole. — Industriile şi meseriile Starea claselor muncitoare. — Comerţul interior şi exterior. — Circulaţia terestră şi navigaţia. — Diferite profesiuni.

D. FAPTE RELATIVE LA ADMINISTRAŢIE.

Poliţia. — Poşte şi telegrafe. — Diferitele ministere. Armata.

E. FAPTE RELATIVE LA LUCRARILE PUBLICE.

Căile de comunicaţie. — Drumuri. Căi ferate. Canaluri. Diferite lucrări pentru a preveni inundaţiile. Porturi. Monumente. Lucrări de edilitate.

F. FAPTE RELATIVE LA FINANŢELE PUBLICE.

Statistica veniturilor şi a cheltuelilor, pe fie care an şi după diferitele perioade. Fapte relative la vânzarea proprietăţilor publice. Impozite, Imprumuturi, etc.

G. FAPTE RELATIVE LA DIFERITE INTREPRINDERI.

Intreprinderi individuale sau în *asociaţii,* pentru construirea şi exploatarea căilor de comunicaţie. Exploatări de mine. Intreprinderi agricole, manufacturale şi comerciale. Asigurări. Bănci şi alte instituţii de Credit.

Insfârşit, o altă definiţie a statisticei care conţine mai mult o indicare a metodei sale, ar fi definiţia lui *Achille Guillard,* după care statistica este „ştiinţa care se alcătueşte din toate observaţiile susceptibile de a fi reduse în mijlocii exprimate prin numere."

„Această definiţie, zice Guillard[1]), nu are nici o va- „loare pentru nimeni, dacă nu conţine metoda statisticei, „de oare ce ştiinţa este o metodă. Metoda statistică „consistă însă în a culege un număr pe cât se poate de „mare de observaţiuni similare, a lua mijlocia numerelor „cari le exprimă şi a trata prin raţiune această mijlocie „ca un fapt relevat. Dacă, în loc de a trata mijlociile, „tratezi numerele absolute, ori cât de mari ar fi, atunci „faci aritmetică, nu statistică."

După Guillard, statistica este o *metodă* care permite să ne dăm seamă despre utilitatea numerelor şi să ajungem prin mijlocirea lor la orice fel de cunoştinţă pozitivă şi calculabilă. Cu aceasta ne apropiem din ce în ce mai mult de concepţiunea modernă a statisticei, care este şi concepţiunea obicinuită în vorbirea de toate zilele. Şi în adevăr, când vorbim de statistică, noi nu înţelegem o singură statistică, ci nenumărate statistici [2]), precum ar fi statistica poporaţiei, statistica industrială, comercială, financiară, militară, medicală, criminală, etc. Prin aceasta nu voim să zicem că fiecare din aceste statistici formează o ştiinţă a parte, ci numai cât, că în toate s'a întrebuinţat una şi aceeaşi *metodă de cercetare,* intemeeată pe o întinsă observare a faptelor şi pe rezultatele numărărei lor. Şi ar fi fost mai bine dacă, ţinând samă de caracterul logic şi metodologic al acestui mijloc de observare a maselor statistice, s'ar fi numit dela început *metoda numerică* sau *sylleptică* în loc de a se întrebuinţa cuvântul statistică, introducându-se astfel o adevărată confuzie în determinarea întinderei acestei noţiuni.

„Obiceiul vorbirei, zice *von Rümelin,* a luat, pe drept „sau pe nedrept, hotărîrea nestrămutată, de a răstălmăci „noţiunea statisticei, care la origine se ţinea de ştiinţa „statului, numind acea metodă logică, metoda statistică şi

1) Éléments de Statistique humaine ou Démographie Comparée Paris 1855. Pag. XX.
2) *Rümelin*: Loc. Cit. Pag. 809.

„înțelegând așadar prin *Statistică* o dezvoltare a unei no-
„țiuni empirice de grupă sau de pluralitate, întemeeată pe
„o numerare și observare comparativă, în masă, a unor
„fapte singulare."

Această metodă statistică, ca oricare alt mijloc de cercetare, nu se aplică dar unei anumite categorii de obiecte materiale, ci este universală și se aplică pretutindeni, unde se prezintă condițiunile ei formale de existență, așa dar, ori de câte ori ne aflăm în fața problemei de a determina o noțiune de pluralitate sau de grupă. Științele matematice nu se servesc nici o dată de dânsa, de oarece ele nu se întemeează pe experiență și observare, scoțând teoremele lor, în mod deductiv, din forme aprioristice de reprezentare, sau din premise stabilite de ele înșile. In științele fizice, fizica și chimia, cazul individual este tipic și are o putere de dovadă absolută pentru toate cazurile cuprinse în aceeași formulă. Și aice dar metoda statistică nu se aplică.

In științele naturale *descriptive*, Botanica, Mineralogia, Zoologia, **Astronomia, Meteorologia**, Fiziologia, care nu procedează prin deducție, metoda statistică este de o aplicare ceva mai întinsă.

„Adevăratul domeniu însă, zice Rümelin[1]), unde a-
„ceastă metodă domnește și dă direcția procurând bazele
„de fapte neapărat trbuitoare ori cărei științi, sânt *științele*
„*sociale*. Aice este întreaga patrie a acelor noțiuni de plu-
„ralitate și de grupă. Aice inducțiunea este cu totul nesi-
„gură și fără folos. Căci aice nu mai e vorba de a cu-
„noaște cazuri individuale, ci totalitatea colectivă a unei
„grupe, mai mari sau mai mici, de persoane sau de fapte.
„Rădăcinele se află, ce-e dreptul, în Psichologie, în Natură
„și în istorie, dar cunoașterea stărilor de fapt nu se poate
„dobândi nici pe o altă cale decât numai prin mijlocul
„observărei metodice a maselor."

Observațiunea maselor însă, necesitează o technică deosebită și dă naștere la o sumă de probleme, cari nu se

1) Loc. Cit. Pag. 814.

pot rezolva după voea întâmplărei și a momentului ci au nevoe de **soluțiuni precise și determinate** de mai înainte. Așa ar fi de pildă chestiunile de a se ști: Cari sunt obiectele de observare a maselor cari după natura lor, trebue lăsate pe seama statului, și cari anume trebue să cadă în sarcina științei libere? Care este organizarea cea mai nimerită a serviciilor de statistică și care e procedarea cea mai rațională în observarea maselor? Cum trebue să se facă recensimentele poporației și în ce mod trebue să se proceadă pentru facerea statisticei comerțului, a industriei, a agriculturei?

Aceste și multe alte chestiuni au nevoe de o cercetare amănunțită și au dat loc unei discipline deosebite, care se poate numi *Technica statistică* sau *Statistica technică*. Ea este teoria aplicărei metodei statistice, în special cu privire la domeniul său special, care este știința socială, și cu privire la forma principală a întrebuințărei sale, care este statistica oficială.

O altă problemă a cărei rezolvire incumbă asemene științei statistice și a cărei importanță practică e încă și mai mare, este *descrierea* împrejurărilor stărei sociale a prezentului, pe baza faptelor stabilite prin metoda statistică. Această parte a statisticei s'ar putea numi statistica descriptivă, demografia, sau mai nimerit *Statisiica socială*. Materialul statisticei sociale se împarte în trei părți: *Statistica poporației, Statistica economică* și *Statistica culturală*.

„Poporația, zice Rümelin [1]), este noțiunea fundamen-
„tală a statisticei sociale pentru că toate celelalte consta-
„tări de fapte trebue să fie raportate la dânsa și să fie a-
„preciate după starea în care ea se găsește. Numărul ei
„absolut, densitatea și distribuirea ei după localități, pro-
„vincii și circumscripții, împărțirea ei după sexuri și
„vârstă, mișcarea ei continuă prin raporturile dintre naș-
„teri și decese, prin imigrări și emigrări, creșterea ei con-
„diționată de dânsele, reprezintă faptele elementare, funda-

1) Loc. Cit. Vol. III Pag. 818.

„mentale, ale vieței speciei la popoare, cari au o înrâurire „profundă asupra tuturor celorlalte împrejurări econo-„mice, sociale și politice".

Statistica economică, are ca obiect împărțirea societății după diferitele profesii și industrii, în special statistica agricolă, industrială și comercială și chestiunile cari se referă la producerea, distribuirea și consumarea avuțiilor în societate.

Statistica politică, e menită să adune materialul de fapte de cari în special statul are nevoe pentru îndeplinirea misiunei sale. Asemenea fapte a căror cunoaștere e de cea mai mare importanță nu numai pentru practica guvernamentală, ci și pentru științele sociale sunt de pildă rezultatele recrutației, după care putem să ne dăm sama despre vigoare fizică a unui popor; statistica școalelor, a poștelor, numărul crimelor, a condamnaților, a sinuciderilor, a accidentelor, a cazurilor de nebunie, cari sunt pe atâtea semne după cari putem cunoaște starea unui popor și împrejurările lui de dezvoltare. Asemenea statistica impozitelor este de cea mai mare importanță pentru condițiunile de dezvoltare ale statului și ale poporului.

Deosebirea dintre statistica socială și statistica politică cu privire la diferitele chestiuni cari le interesează deopotrivă, constă în punctul de vedere deosebit din care se pun. Acea dintâiu voește să cunoască pentru a ști, acea din urmă, în vederea scopurilor practice pe cari le urmărește. Ca știință auxiliară practică ea întreabă pururea: Ce-i de făcut și ce se poate face? Statistica politică este statistica propriu zisă, în înțelesul ei primitiv, ca știință sau descriere a statului. *(Staatenkunde, Staatsbeschreibung).*

Din punctul de vedere al metodei stricte, mai este încă o deosebire pe care nu trebue să o trecem cu vederea.

Orice numerare sau adunare, nu se poate numi o procedare statistică. Pentru aceasta se cere o coordinare a diferitelor cifre, din cari se scot rezultate, ajungându-se astfel la acea noțiune de pluralitate, care este condițiunea esențială a oricărei metode statistice. Din acest punct de

vedere, strict vorbind, simpla constatare, că o țară are o întindere de atâtea milioane de kilometri pătrați, atâtea milioane de locuitori etc., nu ar fi o notiță statistică. Totuși, după obiceiul stabilit, se cuprinde în statistica politică și aceste notițe, cari nu sunt dobândite prin metoda statistică propriu zisă a observărei comparative a maselor, ci numai prin simplă numerare sau adunare. Insfârșit, pentru a preciză încă și mai bine noțiunea și cuprinsul statisticei, vom cită, în întregul lor, cuvintele lui Rümelin, care ne-a servit de călăuză în această parte specială a lucrărei noastre:

„Metoda statistică, zice acest autor, este un mijloc uni-„versal de cercetare, pentru toate ramurile de cunoștință „întemeiate pe observarea faptelor empirice, întrucât a-„ceste ramuri de cunoștință sunt silite de a se îndeletnici cu „noțiuni de pluralitate și de grupă. Teoria acestei metode „este o parte a Logicei; aceea ce s'a desemnat însă până „acuma, sub diferite forme ca știință a statisticei, se des-„face în trei discipline deosebite: *Statistica technică*, cu „caracter metodologic, bazată pe teoria stabilită de logică, „și care ne arată modul de a ne servi de statistică pe di-„feritele sale terenuri de aplicare și mai cu samă cu pri-„vire la statistica oficială, necesitată de natura observă-„rilor în masă; apoi în două științi descriptive: Mai întâiu „*Statistica socială*, care aparține științelor sociologice și „care ne dă o biologie a societății moderne, o icoană a vie-„ței culturale a popoarelor civilizate, contimporane, pe baza „faptelor stabilite de către metoda statistică, și în al doi-„lea rând, *statistica politică*, ca o știință auxiliară și ca o „parte integrantă a acelor științi despre stat (*Staatenkun-„de)*, care trebue să părăsească, în urma dezvoltărei de fapt „a vorbirei, numele istoricește și etimologicește întemeeat „de statistică, pe care l'a purtat mai înainte și care, stând „în aceleași raporturi cu științele de stat, în cari stă statis-„tica socială, cu științele sociologice, are ca scop de a ex-„pune împrejurările statului în societatea modernă".

Aceasta ar fi, în rezumat, noțiunea modernă a statisticei, așa precum a ajuns în ultima fază a dezvoltărei sale,

în urma laborioaselor cercetări, ale spiritelor celor mai eminente. De aici vedem care este importanța statisticei, în genere, și care este mai cu deosebire însemnătatea statisticei poporației, de care urmează să ne ocupăm.

Statistica poporației, ca cea dintâiu din acele trei discipline cari alcătuesc știința poporației, are ca scop de a cercetà *starea poporației*, prin mijlocul numărătoarelor sau a recensămintelor precum și *mișcarea poporației*, servindu-se de felurite registre. Intreaga ei sferă de cercetare se poate împărți, după von Fircks [1]), în patru grupe:

1. *Starea fizică a omului*, adică vârsta și sexul, starea lui corporală, nupțialitatea, starea de familie, etc.

2. *Imprejurările economice ale oamenilor*, starea lor socială, profesiunea, funcțiunea sau industria, averea lor, necesitățile lor materiale și ideale și mijloacele pentru ale îndestula.

3. *Impreuna viețuire a oamenilor*, familia și gospodăria, locuințele, circumscripțiunile politice, județe, provincii și sate, emigrarea indivizilor din loc în loc, de la o țară la alta, etc.

4. *Relațiunile ideale ale oamenilor*, naționalitatea, limba, religia, cultura, drepturile și datoriile lor față cu statul.

Rămâne să ne ocupăm, pe scurt, de toate aceste chestiuni în acele două capitole următoare, cari vor trată despre starea și despre mișcarea poporației și în cari se cuprinde întreaga statistică a poporației, adică diferitele puncte de vedere din cari ea se poate consideră.

CAP. VI. Starea Poporației

Starea poporației nu se poate determină, în mod precis, decât prin *numărătoare sau recensământ* (recensement, dénombrement numérique). Ca model, ne poate servi recensământul poporației din Belgia, în anul 1846, făcut sub inspirația lui Quételet, prin mijlocul unor liste ,cari au fost complectate în aceeași zi în toată Belgia.

1) Bevölkerungslehre und Bevölkerungspolitik. Pag. 3.

Recensământul se poate consideră ca îndeajuns de complect dacă cuprinde: Sexul, vârsta, starea civilă, profesia, capacitatea politică, cultul, naționalitatea, instrucția, oarecari infirmități văzute. El trebue să caute a dà informațiuni pe cât se poate mai complecte asupra poporației [1])

In lipsa unei numărătoare sistematice, ne putem servi și de o simplă evaluare sau de calcule. *Evaluarea* (Schätzung), trebue să se întemeeze pe observarea generală a mișcărei poporației, în special pe mișcarea nașterilor și a deceselor și pe numărătoarele parțiale. *Calcularea* (Berechnung) se bazează exclusiv pe o numărătoare anterioară și pe cunoașterea mișcărei poporației de la acea dată și până în prezent, pentru care se caută a se determină numărul ei. Așa de-o pildă *Necker* a calculat poporația Franței în 1784, admițând proporția de 1 naștere la 25 locuitori și $^{3}/_{4}$ și înmulțind dar numărul nașterilor cu 25.75.

I. *Poporația absolută și poporația relativă.* — Scopul numărărei poporației este, în primul rând, de a aflà *poporația absolută*, adică numărul total al indivizilor cari trăiesc într'o țară, sau pe un teritoriu anumit .De la numărul total al locuitorilor, am văzut că atârnă nu numai puterea militară și financiară a națiunilor dar și independența lor economică.

Pe lângă poporația absolută, *poporația relativă*, care se calculează de obiceiu, după numărul locuitorilor aflători pe kilometru pătrat, are asemene o mare însemnătate, după cum s'a arătat. Dintre țările din Europa acele cari au o poporație mai deasă sunt: Saxonia cu 256.6 locuitori pe kil. pătrat; Italia cu 108.5.; Marea Britanie și Irlanda 125.7.; Francia 71.2; Austro-Ungaria 67.1; Rusia 19.4; *România* 44.3; Serbia 47.5; Bulgaria și Rumelia Ostică 35.2; Turcia 35.1; Montenegru 27.5; Grecia 27.1 [2]).

II. *Raporturile numerice dintre sexuri.* — Sexul este una

1) *Joseph Garnier:* Eléments de Statis ique. Paris. 1865 Pag. 35
2) Cele mai multe date statistice din lucrarea de fața, sînt luate din scrierea mai sus citată a lui *Arthur Freiherr von Fircks*, care e mai bine informat în aceastâ privință, fiind unul din membrii cei mai eminenți ai biuroului statistic din Berlin.

din însuşirile cele mai importante ale omului. Un număr prea mare de femei ar fi de natură să slăbească puterea de rezistenţă a poporaţiei, împuţinând numărul elementelor mai viguroase cari servesc pentru apărarea unei ţări şi pentru producerea avuţiilor sale. In 1810, de exemplu, numărul femeilor, erà în Austria, cu o cincime mai mare decât numărul bărbaţilor, ceeace a contribuit foarte mult la slăbirea puterei sale [1]).

Asemenea raporturi nefavorabile, ar aveà o înrâurire în rău asupra moralităţei publice sporind numărul femeilor necăsătorite şi înmulţind naşterile nelegitime. In de obşte, sunt cam tot pe atâţi bărbaţi, ca şi femei, deşi se nasc mai mulţi copii de sex bărbătesc, decât de sex femeesc. Acei d'intâi însă au chiar dela început o putere de rezistenţă mai mică decât fetele. Mai în urmă, din cauza profesiunilor mai obositoare şi mai periculoase la cari se dedau bărbaţii, precum şi din cauza vieţei lor mai neregulate, şi mai ales a *beţiei*, care este unul din factorii cei mai puternici ai scurtărei zilelor lor, echilibrul se restabileşte. O altă cauză care împuţinează numărul bărbaţilor, în ţările civilizate şi-l sporeşte în colonii, este emigrarea. In sfârşit, se pare că şi rasa joacă un rol însemnat în determinarea raporturilor numerice dintre sexuri, după cum rezultă din datele adunate în Prusia, Statele-Unite şi Ungaria. Aşa de-o pildă, în Ungaria, în părţile locuite exclusiv de Unguri, trăiesc tot pe atâţia bărbaţi cât şi femei; în comitatele limitrofe cu provinciile germane, mai multe femei decât bărbaţi; în regiunile în cari se află mai multi Croaţi, Serbi, Români şi Ruteni, mai mulţi bărbaţi decât femei [2]). Excedentul femeilor asupra bărbaţilor este mai mare în ţările de rasă germanică, mai ales la popoarele maritime. După cele din urmă recensăminte, din 1000 locuitori, au fost: In Germania, 490.8. în Austro-Ungaria 493.5; în Franţa 496.5; în Marea-Britanie şi Irlanda 485.3; în Belgia 498.9 bărbaţi, adică, în ţările aceste numărul femeilor a întrecut pe acel al bărbaţilor. Din contra, din 1000 locuitori au fost: In Japonia 505.2; In România 509.2; în Serbia 513.8; în Grecia 524.9; în Bosnia şi Herzegovina 528.2 bărbaţi, adică în ţările aceste, dacă datele sunt exacte, numărul bărbaţilor a întrecut pe acel al femeilor şi în unele chiar într'o proporţie destul de mare.

1) *Moreau de Jonnès:* Loc. cit. Pag. 309.
2) *von Fircks:* Loc. Cit. Pag. 42.

III. *Impărţirea poporaţiei după vârstă.* — Modul de împărţire după vârstă, este una din cele mai importante secţiuni ale statisticei, pentru că nu caracterisează numai prezentul ci luminează, în acelaş timp, trecutul şi viitorul [1]). Omul nu are la toate vârstele aceeaşi valoare din punctul de vedere al utilităţei sale sociale. Epoca vieţei omului în care el îşi produce mijloacele trebuitoare existenţei, este relativ foarte mărginită. Atât în copilărie cât şi la bătrâneţe el nu face decât să consume fără a produce nimic, fiind numai o sarcină pentru elementele cu adevărat producătoare ale oricărei poporaţii. Cunoaşterea modului de împărţire a unei poporaţii după vârsta elementelor din cari se compune, este dar de neapărată trebuinţă pentru a aprecià valoarea ei. Presupunând, de-o pildă, că din două poporaţii egale ca număr, ar aveà una mai mulţi copii sau bătrâni şi cealaltă mai mulţi oameni maturi, este evident că această din urmă ar fi superioară acelei dintâiu din punctul de vedere fizic şi moral [2])

In regulă generală şi după natura lucrurilor, numărul naşterilor întrece numărul deceselor. Aşa fiind, clasele tinere sunt pururea mai numeroase decât clasele în vârstă. Această creştere însă poate să fie mai repede sau mai înceată, ceeace are o mare importanţă politică şi mai ales economică.

„Cu cât poporaţia creşte mai încet, zice Rümelin [3]), cu „atât e mai mare numărul relativ al oamenilor maturi, „apţi pentru muncă şi pentru serviciul militar, cu atât e „mai mic numărul elementelor încă neproducătoare, cari

1) *Rümelin*: Loc. Cit. Pag. 730
2) *Moreau de Jonnès*: Loc Cit. Pag. 319.
3) *Rümelin*: Loc. Cit. Vol. I. Pag. 730.

„sunt întreținute de munca altora, și cu cât e mai mică, „pentru oamenii în vârstă, această sarcină de creștere și de „educare a elementelor tinere, cu atât mai mult vor între„buința roadele muncei lor, în folosul propriu, fie pentru „a le economisi, fie pentru a le consumà, cu atât mai ușor „vor puteà trăi. Pe de altă parte, numărul total al locui„torilor fiind pururea un factor însemnat al puterei și al „însemnătăței popoarelor, un asemene popor, va rămânea „cu timpul, din acest punct de vedere, mai mult sau mai „puțin în urma poporului a cărui creștere e mai repede. „Acest din urmă trebue să muncească mai din greu, să „hrănească un număr mai mare de nevârtsnici, să îndure „mai multe lipsuri, dar odată cu osteneala și întinderea „problemelor, va crește, în regulă generală, puterea și a„gerimea odată cu numărul poporației, dacă nu se trece de „oare cari limite, va spori puterea politică și militară".

Următoarele date învederează îndeajuns de bine situațiunea respectivă a poporației în Franța, în Germania și în Statele-Unite, dându-ne în câte-va cifre o oglindă vie a stărei acestor popoare, din cari poporul francez merge cu pași repezi cătră declinul său, înmulțindu-se cu anevoe, pe când poporul german și american e în deplina sa vigoare.

Din 1000 locuitori se găseau:

In vârstă de	In Franța (1872)	In Germania (1885)	In Statele-Unite (1871)
0—10	184	249	264
10—20	171	200	228
20—30	160	161	176
30—40	139	126	128
40—50	125	106	93
50—60	104	77	59
60—70	71	55	53
70—80	36	22	14

Dacă admitem că omul de la 0—15 nu produce încă nimic, că perioda lui de producere se cuprinde între 15—70 ani, și că peste 70 ani ar fi iarăși neproductiv, ar rezultà, după Rümelin, ca din fiecare 1000 de locuitori, trăiesc:

In vîrstă de	In Franța	In Germania	In Statele-Unite.
0—15	271	355	387
15—75	686	619	596
Peste 70	43	26	17

De aice se poate vedeà că poporația Franței este acea care se înmulțește mai încet, poporația Statelor-Unite acea care crește mai repede, pecând Germania stă la mijloc deși ea se găsește printre țările cari au un număr mai mare de nevârstnici. După calculele de mai sus, 100 de indivizi în vârstă productivă, ar aveà de întreținut, în Statele-Unite 68; în Germania 59, în Franța 45 de indivizi în neputință de a-și întreține singuri existența. In schimb, pe când puterea Statelor-Unite și a Germaniei sporește mereu, însemnătatea Franței scade pe fiecare zi, din cauza înmulțirei nesuficiente a poporației sale.

Din următoarea tabelă, putem vedeà încă și mai bine care este, din acest punct de vedere, situațiunea diferitelor națiuni și ce extraordinară deosebire există mai ales între înmulțirea poporului francez și înmulțirea celorlalte popoare [1]).

Din 1000 indivizi în vieață ,erau:

In vârstă de:	In Germania (1890)	In Austria (1890)	In Ungaria (1890)	In Italia (1881)	In Franța (1891)	In St.-Unite (1880)
0—10	242	239	264	226	175	267
10—20	206	198	192	188	175	214
20—30	162	163	151	151	163	183
30—40	128	131	137	135	138	127
40—50	104	108	108	111	123	91
50—60	78	83	79	89	101	62
60—70	52	52	46	59	75	37
70—80	24	22	19	25	40	15
peste 80	4	4	4	6	10	4

„Franța, zice Bertillon [2]), este țara cari conține cei „mai puțini copii și cei mai mulți moșnegi. Cel dintâiu „din aceste două fapte este îngrijitor pentru țara noastră.

1) *von Fircks*: Loc. Cit. Pag. 71.
2) Loc. Cit. Pag. 28.

„Cel de al doilea este în onoarea ei, de oarece arată că „viaţa este aici dulce şi îndelungată, dar aceasta nu a- „daugă nimic la puterea ei".

Un mijloc mai scurt pentru a arătà modul cum se împarte poporaţia după vârstă, sau mai bine zis pentru a determinà creşterea poporaţiei, este calcularea *vârstei mijlocii* (pe care nu trebue să o confundăm cu *viaţa mijlocie*) pe care o aflăm adunând *vârsta* tuturor indivizilor în viaţă şi împărţind apoi această sumă cu *numărul* lor. Vârsta mijlocie a oamenilor este în Germania de 27 ani; în Franţa de 32; în Serbia ed 23 3/4; în Statele-Unite de 23 ½.

In urma războiului din 1870, împuţinându-se naşterile în anul acela vârsta mijlocie constatată la 1 Decembrie 1871, în Prusia, a fost foarte ridicată, coborându-se cu mult în anii următori din cauza creşterei numărului naşterilor.

Vârsta mijlocie a indivizilor în viaţă nu trebue să se confunde cu *viaţa probabilă* (vie probable, expectation of life, vita probabile, Lebenserwartung, wahrscheinliche fernere Lebensdauer) nici cu *viaţa mijlocie* (vie moyenne, mean after-lifetime, vita media, durchschnittliche fernere Lebensdauer), de oarece aceste nu se calculează după vârsta viilor sau a morţilor, ci numai comparându-se numărul viilor cu acei morţi din numărul lor, la oarecare vârstă, sau la un timp oarecare.

IV. *Impărţirea poporaţiei după starea civilă.* — In societăţile moderne din Europa starea civilă a persoanelor este de trei feluri: Celibatul, căsătoria şi văduvia [1]). Dorinţa omului sănătos trupeşte şi moraliceşte îl îndeamnă să-şi creeze o familie ori de câte ori se găseşte în putinţă de a o face. Şi este de dorit ca pe cât mai mulţi indivizi de ambele sexe, ajunşi la maturitate, să se căsătorească. Aceasta trebue să se considere ca stare normală şi sănătoasă, aşa că, în ţările în cari căsătoriile se contractează târziu, după vârsta de 40 de ani, şi unde trăiesc o mulţime de persoane necăsătorite, putem să concludem că ne aflăm în faţa unei stări, economice sau morale, bolnăvicioase.

1) *Moreau de Jonnès :* Loc. Cit. Pag. 332.

„In tot cazul, zice Rümelin, e un semn neîndoelnic al „unor împrejurări economice nefavorabile şi strâmtorite, „sau a moralităţei scăzânde a unui popor, când celibatul şi „căsătoriile târzii sunt foarte numeroase".

Contrarul însă nu este în totdeauna adevărat, pentru că numărul mare al căsătoriilor, în loc să fie expresiunea bunei stări a poporaţiei, poate să nu se datorească decât neprevederei sale.

V. *Impărţirea poporaţiei după profesii şi condiţii sociale.* — Cercetarea modului de împărţire a poporaţiei după profesii are o deosebită importanţă. Ea ne arată cari sunt diferitele izvoare din care poporaţia îşi trage veniturile sale şi în ce măsură fiecare clasă contribue la producerea bogăţiilor şi la îndeplinirea diferitelor servicii. Gruparea diferitelor profesii s'a făcut în Germania cu prilejul recensămintelor din 1882 şi 1895, stabilindu-se următoarele şase secţiuni: 1) Agricultura, grădinăria, creşterea vitelor, pădurăria şi pescăria. 2) Mine, industrie şi construcţii. 3) Comerţ. 4) Servicii la domiciliu (afară de servitorii proprii zişi), 5) Armata, Marina, serviciile Curţei, ale Statului, ale comunelor, profesiunile libere. 6) Fără profesiune.

Pe lângă împărţirea după profesii propriu zise, împărţirea poporaţiei după *clase sociale* are încă o mare importanţă, deşi clasele şi privilegiile au fost desfiinţate. De fapt, din punctul de vedere social, poporaţia se împarte şi astăzi în grupe sociale, alăturea cu împărţirea ei după profesii. In cea mai mare parte, aceste din urmă sunt chiar deadreptul determinate de acele d'intâiu. Din acest punct de vedere, se poate spune că poporaţia se împarte tot în aristocraţie, cler, clasa de mijloc şi clase muncitoare, ca şi înainte de revoluţia franceză.

Impărţirea poporaţiei în diferitele clase are o importanţă neasămănat de mare pentru viaţa popoarelor şi pentru înţelegerea istoriei lor.

Prosperitatea naţiunilor, superioritatea lor politică şi liniştita lor dezvoltare depinde de modul împărţirei lor în

clase, care nu-i decât expresiunea raporturilor diferitelor grupe de indivizi față cu pământul.

Imprejurul acestei chestiuni se mișcă istoria lumei, pe care nu o putem înțelege în alcătuirea ei intimă, fără de a ști în orice împrejurare, care a fost împărțirea poporației în clase și care a fost situațiunea lor respectivă.

Sub regele Ludovic al XIV, de o pildă, în anul 1687, se găseau în Franța:

260.000	clerici	1. la 74 locuitori.
250.000	nobili	1. la 77 "
510.000	privilegiați	1. la 38 locuitori.

Un secol mai târziu, dacă socotim veniturile fiecărei clase sociale, vedem că clerul luà 343 de milioane, nobilimea 225 de milioane și comunele, adică restul poporației, abia 100 milioane din venitul total, sumă care încă se reducea pe jumătate din cauza cheltuelilor pentru locuințele militare, a taxelor municipale și a altor impozite. In ajunul revoluției franceze, 250.000 de indivizi apărau țara, pe când un număr de șase ori mai mare se îndeletnicea cu strângerea dărilor. Clasa mijlocie nu formà decât o a șasa parte din întreaga poporație. De fiecare nobil erau câte 16 servitori, iar venitul fonciar care se ridicà la 1.200.000 se împărțeà în următorul mod:

585	milioane	adunați în numele regelui
41	"	de către provincii (pays d'états) pentru cheltuelile lor locale
350	"	de către cler
196	"	de către nobilime
1.172	milioane	impozite sau 49 frs. de persoană
28	milioane	venit net rămâneau comunelor [1].

In aceste cifre se oglindește întreaga revoluție. Ele ne explică mai bine decât ar face-o orice descriere literară, adevăratele cauze ale acelei mișcări uriașe și ne arată în ce direcțiune a trebuit să se facă schimbările sociale. Și în

1) *Moreau de Jonnès:* Loc. Cit. Pag. 368.

adevăr, după, revoluție, vedem că poporația se împarte în următorul mod:

Proprietari fonciari și familiile lor	15.921.840	69	la 100
Indivizi cari muncesc pe lângă venitul ce-l au	3.783.040	14	" "
Industriași, Meserii și Manufacturi	4.326.240	16	" "
Muncitori de ambe sexe	1.542.920	5	" "
Salahori	634.560	2	" "
Rentieri	124.680		
Servitori	1.495.800	5	" "
Cerșetori	61.480		
Armata și Marina	920.134	3	" "
Poporația totală	28.810.694		

Rezultatul renovației sociale a fost, după cum vedem, că mai bine de jumătate din întreaga poporație, a ajuns să se poată bucură de binefacerile proprietăței, că salariații au fost reduși, în mod simțitor, că clasa de mijloc s'a întărit și că în acelaș timp au scăzut cerșetorii și servitorii. Intreaga mișcare nu a avut ca scop decât o distribuire mai echitabilă a poporului în diferitele clase sociale, adică schimbarea raporturilor ei față cu proprietatea fonciară, care este în totdeauna faptul fundamental pe care trebue să-l avem in vedere.

VI. *Impărțirea poporației după știință de carte.* — Statistica învățământului ne arată numărul indivizilor cu știință de carte, dându-ne astfel oglinda stărei culturale a unui popor. Gradul de instrucțiune se calculează fie după proporția recruților analfabeți, fie după numărul căsătoriților fără știință de carte, fie după numărul școlarilor. Așa, de-o pildă, din 100 recruți erau, în țările scandinave 0.4; în imperiul German 1.6; în Elveția 2.80; în Franța 15, fără știință de carte [1]. La fiecare 1000 persoane a poporației totale erau, în 1873, în Statele-Unite (fără Negri și Indieni) 180; în Elveția 155; în Germania 150; în Franța

Jacques Bertillon: Loc. Cit. Pag. 114.

130; în Austria 90; în Ungaria 75; în Grecia 55; în *România*, Serbia, Rusia și Mexico câte 20 elevi [1]).

Cu prilejul recensământului, făcut în Ungaria, în 1880, analfabeții au fost grupați după limba pe care o vorbeau, găsindu-se, cu acest prilej, la 1000 persoane, mai mari de șase ani, analfabeți [2]):

Limba	Bărbați	Femei
Germană	145.6	237.3
Maghiară	285.9	377.8
Slovacă	348.3	407.5
Croată	663.5	799.8
Română	812.7	927.8
Ruteană	812.7	867.5

De aici rezultă, dacă datele aceste sunt adevărate, că dintre popoarele cari locuesc în Ungaria, românii ar fi cei mai înapoiați în cultură. Numărul analfabeților scade, dealtmintrelea, în toate țările, în urma îmbunătățirei stărei învățământului și a recunoașterei mai generale a binefacerilor sale. Eftinirea cărților și a ziarelor contribue mult la dezvoltarea mai departe a cunoștințelor dobândite în școală.

VII. *Împărțirea poporației după vicii corporale sau intelectuale.* — Incă de pe la anul 1819, s'a căutat a se stabili numărul orbilor și a surdo-muților, cât despre numerarea alienaților ea nu a fost hotărâtă decât abia în congresul internațional de statistică de la Bruxelles în anul 1853. Congresul de la Londar (1860) s'a rostit în contra acestei importante inovații, care a fost definitiv introdusă prin congresul din St. Petersburg (1872), care a recunoscut că numerarea alienaților și a idioților, cu prilejul recensămintelor, este necesară. Se consideră ca orbi, acei, cari au perdut vederea ambilor ochi și ca surdo-muți, acei cari sunt în acelaș timp și surzi și muți.

Printre alienați se numără, de obicei, și idioții de oarece

1) *von Fircks*: Loc. Cit. Pag 99.
2) *von Fircks*: Loc. Cit. Pag. 103.

deosebire dintre dânșii e greu de stabilit. Cretinismul este asemenea o boală mintală. Congresul de la Bruxelles (1853) a propus să se stabilească, cu privire la această boală, originea precum și natura geologică și igienica a localității.

Numărul alienaților a crescut, în toate țările, mai repede de cât poporația. Cauza acestei degenerări progresive trebue căutată în sarcinele mai mari pe cari le impune civilizația, în tensiunea mai mare a spiritului, în lupta mai aprigă pentru existență, în îngreuiarea crescândă a traiului, dar mai ales în creșterea abuzului cu băuturi spirtoase și altor narcotice, precum și în înmulțirea copiilor născuți din femei degenerate [1]).

O importantă distincțiune este acea a împărțirei orbilor, a surdo-muților și a alienaților după religiune, constatându-se, cu acest prilej, numărul mare al evreilor împovorați cu aceste metechne.

Cu ocazia recensământului făcut în Prusia la 5 Dec. 1895, s'a găsit la 100.000 de persoane a fiecărei religiuni:

Religiunea	*Orbi*		*Surdo muți*		*Alienați*	
	Bărbați	Femei	Barbați	Femei	Bărbați	Femei
Evangelică	72	63	97	78	278	246
Alți Protestanți	170	133	134	71	248	211
Catolici	70	63	107	81	270	231
Alți Creștini	110	58	70	35	172	175
Jidani	100	66	148	124	534	462

Din cercetările făcute s'a constatat asemene că celibatarii, femei și bărbați, dau un contingent cu mult mai mare boalelor mintale, decât căsătoriții, de unde rezultă că viața în căsătorie este cu mult mai prielnică vieței omului.

VIII. *Impărțirea poporației după felul locuinței.* — Din acest punct de vedere, deosebim pe acei cari locuesc singuri (Einzelhaushaltungen), de acei cari locuesc în familie (Familienhaushaltungen) și pe acei cari locuesc în stabilimente (Anstaltshaushaltungen) precum sunt otelurile, cazarmele, scoalele, monastirile, spitalele, asilurile, închi-

1) *von Fircks*: Loc. Cit. Pag. 116.

sorile, etc. In imperiul german, de exemplu, locuiau, în mijlocie, între anii 1871 și 1895, **la 1000 locuitori, 14 singuri**, 969 în **familie și 17 în stabilimente.**

Cu prilejul recensămintelor se caută a se stabili și numărul caselor. Congresul din Paris (1855), a cerut ca să se deosebească clădirile private de acele publice, stabilindu-se și numărul sub-solurilor, al atelierelor, precum și acel al caselor nelocuite. Această din urmă distincțiune își are importanța sa, mai ales pentru serviciile armatei.

IX. *Impărțirea poporației în poporație urbană și rurală.* — Deosebirea dintre câmpii și orașe, este de mare însemnătate pentru statistica poporației. O a treia parte a poporației **întregi, din Europa,** locuește în orașe și două treimi la țară. In timpurile moderne însă, poporația orașelor merge crescând. Astfel în anul 1753, din 1000 locuitori ai poporației totale din Prusia 302.5, locuiau în orașe și 697.5, în sate. De atunci poporația orașelor a crescut cu mult mai mult decât acea a satelor. In anul 1867, din 1000 locuitori, 310.5, locuiau în orașe; în 1880, 355.8; în 1895, 406.7

In orașe mari de peste 100.000 locuitori, trăiau, în anul 1890: In Germania 13.50%; în Rusia, 3.89%; în Marea Britanie și Irlanda 28,55%; în Belgia 16,90%; în Franța 11.93%; în Spania 6.78%; în Grecia 4.90%; în *România* 3.36%; în Ungaria 2.90% [1]).

X. *Impărțirea poporației după limbă și naționalitate.*— Originea poporației se cunoaște mai bine după limba pe care o vorbește. Pentru aceasta se caută a se ști care este limba maternă (Muttersprache, idiome), adică limba în care omul gândește și de care se servește obicinuit în sânul familiei sale. Așa de-o pildă, după recensământul din 31 Dec. 1895, s'a găsit, în Belgia, 3.789.617 Flamanzi și 2.621.166 Valoni, numărându-se printre acești din urmă și pe francezi. Recensământul din 1890, a dat 2.485.072 persoane, cari nu vorbeau decât limba franceză, 2.774.295 numai limba flamandă, 700.519 limba flamandă și franceză,

1) *von Fircks*: Loc. Cit. Pag. 145.

33.026 numai limba germană, găsindu-se regiuni întregi exclusiv germane.

In Ungaria, după lucrarea conștiincioasă a lui *A. de Fenyes,* s'a găsit, în anul 1840, la 1000 locuitori a poporației totale, 381.3 Maghiari; *164.7, Români;* 110.2 Germani; 131. Slovaci; 166 Croați și Serbi; 34.4 Ruteni; 6.3 Țigani. Aceste raporturi pare că s'au schimbat de atunci încolo, dacă ne putem întemeea pe recensământul din 1890, care a dat 428.1 Maghiari; *149 Români;* 121.5 Germani, 110.1 Slovaci; 89.6 Croați; 60.9. Serbi; 22.1. Ruteni; 5.6 Țigani. Dacă ținem seamă că, cu acest prilej, Jidanii au fost trecuți ca Unguri, și că mulți din Români au fost maghiarisați numai pe hârtie, ușor putem să ne explicăm creșterea Ungurilor și scăderea Românilor, față de situația lor din 1840.

După numărătoarea din 1890, din 1000 Maghiari, vorbeau, în mijlocie, numai 814 limba maghiară, printre cari trebue să numărăm 106.5, Jidani; 36.5 numai limba slovacă; 23.3 numai limba română. Printre celelalte naționalități căutându-se câte persoane vorbesc, pe lângă limba lor, și limba maghiară, s'a găsit, din 1000: Germani 244.8; Slovaci 119; *Români 69.6;* Ruteni 72.9; Croați și Serbi 39.3

In *Serbia* (1891), ar fi la 1000 locuitori: 904.4. Sârbi; 66.4. *Români;* 17.4 Țigani; 3.2. Germani.

In *Bulgaria (1893),* din 1000 locuitori: 757.7, sunt Bulgari; 172.1 Turci; 18.1. Greci; 15.7 Țigani; 8, 3 Jidani; 1.1 Germani; 0.4 Ruși; 27.6 de alte naționalități.

Ca țară a cărei poporație este foarte amestecată, putem cita *Austria,* care avea, după recensământul din 1890, la 1000 locuitori: 360.5 Germani; 233.2 Cehi, Moravi și Slovaci; 158.4 Poloni; 132.3 Ruteni; 50.1 Sloveni; 27.5 Croați și Serbi; 28.8 Italieni; *8.9 Români* și 0.3 Maghiari.

Din aceste câteva cifre se poate vedea importanța mare ce o prezintă modul de împărțire a poporației după limbă și naționalitate. Ea ne arată situațiunea internă a statelor, și ne explică mersul politicei lor și viitorul ce le așteaptă.

O deosebire mai puțin însemnată, deși nu fără importanță mai ales pentru statele mici, precum e România, este

protecțiunea căreea aparțin locuitorii sei. Ea se stabilește mai în toate statele cu prilejul recensământelor.

XI. *Impărțirea poporației după religie.* — Impărțirea poporației după religie are o importanță și mai mare încă, mai ales în unele țări precum e România, unde religiunea este în același timp expresiunea și a naționalității și a rasei. Din acest punct de vedere, iată care era numărul persoanelor de diferite religiuni, în unele state din Europa, la sfârșitul anului 1895[1]):

STATE	Numarul credincioșilor în milioane			
	Catolici	Ortodoxi	Protestanți	Jidani
Rusia	9.6	85.2	3.3	3.4
Germania	18.7	0.0	33.0	0.6
Austro-Ung.	32.5	5.9	4.2	2.1
România	0.2	5.2	0.0	0.3
Serbia	0.0	2.2	0.0	0.0
Bulgaria	0.0	2.7	0.0	0.1
Grecia	0.0	2.4	0.0	0.0
Italia	30.8	0.0	0.1	0.1
Franța	37.2	0.0	0.9	0.1
Marea-Britanie și Irlanda	5.6	0.0	34.3	0.1
Belgia	6.4		0.0	0.0

Se vede de aice că România se găsește printre țările cari au numărul cel mai mare de Jidani venind, în această privință, imediat după Rusia, Austria și Germania.

XII. *Impărțirea poporației după locul de naștere.*— Congresul al VIII internațional de statistică, ținut la Petersburg, în anul 1872, a hotărât să se însemne, cu prilejul recensimentelor și locul de naștere a persoanelor cari nu ar fi născute în localitatea în care se face numerătoarea. Acest mod de a stabili locul de naștere a poporației ne arată stabilitatea ei și ne pune în vedere unele fenomene economice cari se manifestează mai ales în sânul civilizației moderne, prin dezvoltarea industriei, prin înmulțirea căilor de comunicațiune, prin creșterea orașelor etc. Odinioară

1) *von Fircks*: Loc. Cit. Pag. 64.

și până pe la începutul veacului, cea mai mare parte a poporației din Europa era stabilă, petrecându-și viața în locul în care se năștea. In Prusia, în anul 1871, din 1000 locuitori, 568.5 erau născuți în localitatea unde se făcea recensimentul; 194.9, în alte localități din circumscripția recensimentului; 162.4 în alte părți ale provinciei; 50, în alte provincii din Prusia; 16.8, în alte state germane. In anul 1890, aceste cifre se schimbaseră în următorul mod: 537; 159.7; 164.2; 95.4; 24.7.

Stabilitatea poporației a scăzut dar în ultimii 20 de ani, în Prusia, în mod simțitor [1]). Același fenomen se observă și în celelalte părți ale Germaniei precum și în alte țări, mai ales întru cât se atinge de poporația orașelor mari.

Aceste fiind punctele de vedere cele mai însemnate din cari se poate considera *starea* poporației, urmează să ne ocupăm, în capitolul următor, de fenomenele *mișcărei* sale.

CAP. VII. Mișcarea poporației.

Statistica poporației, pe lângă cercetarea intermitentă a *stărei* poporației, mai are menirea să urmărească incontinuu toate întâmplările cari aduc vreo schimbare în această stare însăși, sau în situația unora din elementele din cari ea se alcătuește. De aice se naște *statistica mișcărei* poporației.

Prin mișcarea poporației înțelegem dar, mai întâi, totalitatea schimbărilor întâmplate fie cu privire la numărul, sau la *cantitatea* poporației unei țări, sau a unei regiuni, fie cu privire la situația, sau la *calitatea* persoanelor, cari o compun. Grupa dintâi cuprinde nașterile și morțile, emigrările și imigrările și face obiectul mai în special a *statisticei schimbărei poporației* (Bevölkerungswechsel), ca totalitate a fenomenelor de mișcare, cari inrâuresc starea poporației cu privire la *cantitatea* ei; cea de a doua grupă cuprinde schimbările în starea familiei (căsătorii, divorțuri, legitimarea copiilor naturali), a sănătăței, a re-

1) *von Fircks*: Loc. Cit. Pag. 57.

ligiunei, a protecţiunei, a profesiei şi a locuinţei, făcând obiectul *statisticei modificărei poporaţiei*, ca totalitate a fenomenelor de mişcare, cari înrâuresc mai ales starea poporaţiei cu privire la *calitatea* ei [1]). Denumirea admisă de noi, de *modificare* a poporaţiei, implicând o relaţiune cu modul de a fi a poporaţiei, ni se pare mai nimerită pentru această serie de fenomene, decît acea propusă de *Georg von Mayr: Bevölkerungsentfaltung*, care s'ar fi putut traduce poate cu cuvântul *dezvoltare*, sau *desfăşurare*, dar care ni s'a părut că nu exprimă îndeajuns de bine această grupă de schimbări. Căci dacă se poate întrebuinţa expresiunea de dezvoltare, când e vorba de căsătorii, ar fi cu totul nepotrivit de a se aplica celorlalte schimbări din această grupă, precum sunt divorţurile, legitimarea copiilor naturali, etc.

Scopul general pe care-l urmăreşte statistica mişcărei poporaţiei este *cunoaşterea procesului de reînoire a societăţei omeneşti* şi a tendinţelor ce se manifestează cu acest prilej. Ea voeşte să stabilească condiţiile diferitelor tendinţi de creştere, de scădere sau de stagnare a poporaţiei. Pe lângă aceasta, ea îşi mai propune să cerceteze şi să clarifice schimbările de structură ale maselor în mişcare şi să arăte cum unele categorii sociale (deosebind de ex. numerul naşterilor după profesiuni, sau după naţionalitate), sunt în creştere sau în scădere.

Observarea de aproape şi continuă a mişcărei poporaţiei prezintă un mare interes practic. In ea se vede ca într'o oglindă vie, cu toate nuanţele şi în adevărata lor lumină, toate împrejurările şi condiţiile de existenţă ale unui popor. Singura călăuză sigură a omului politic, ea îi arată întrucât măsurile sale sunt de folos şi cari sunt reformele cerute de necesităţile momentului.

1. Naşterile.

Naşterile se deosebesc: După vitalitatea născuţilor, după sex, după clasarea comunilor, după anotimpuri, după sta-

1) *von Mayr:* Loc. Cit. Vol. II Pag. 158 şi următoarele.

rea civilă a părinţilor, după vârstă, după religia, naţionalitatea şi profesia lor.

Toate aceste fapte nu sunt însemnate astăzi decât în prea puţine ţări. Cele mai multe se mulţămesc să deosebească naşterile după vitalitatea născuţilor, după sex şi după starea civilă a părinţilor.

După vitalitate, se deosebesc născuţii vii de născuţii morţi. In cele mai multe ţări copii morţi în timpul facerei, ca şi copiii găsiţi fără viaţă, se numeră printre copiii morţi.

Numerul absolut al născuţilor vii, este un semn important al expansiunei de putere a unei poporaţii. Aşa vedem, de-o pildă, că în anul 1892, cifra totală a născuţilor vii a fost: în Germania de 1.795.971, în Italia de 1.110.573; în Franţa numai de 855.847, pe când Rusia, a avut, în anul 1884, nu mai puţin de 4.007.858 născuţi vii [1]). In ţările, în cari trăiesc diferite elemente împreună, precum în Austria, sau în România, numărul absolut al născuţilor pe care-l dă fiecare din aceste elemente, are o însemnătate deosebită, arătând situaţiunea fiecăruia şi viitorul ce-l aşteaptă.

Prin compararea numărului total al locuitorilor cu numărul copiilor născuţi într'un an, dobândim *cifra natalităţei*, care ne arată câte naşteri vin la fiecare 1000 locuitori. Această cifră depinde de obiceiul de a se căsători de timpuriu, sau mai târziu, de starea economică a poporaţiei şi de împărţirea ei după vârstă şi sex. Clima, religiunea şi rasa nu par a aveà o înrâurire hotărâtoare în această privinţă, deşi sunt unele rase cari par mai favorizate din punctul acesta de vedere, Popoarele slave au natalitatea cea mai mare, după dânsele vine poporul german, popoarele romanice şi în urmă de tot, Francezii, deşi se observă şi unele abateri de la această regulă [2] .

Din următoarea tabelă se poate vedeà care a fost cifra

1) *von Mayr*: Loc. Cit. Vol. II. Pag. 167
2) *von Fircks*: Loc. Cit. Pag. 151.

natalităţei, în principalele state din Europa în anii 1841 până la 1895:

STATE	De fie-care 1000 locuitori au fost născuţi vii, pe an					
	1841—50	1851—60	1861—70	1871—75	1881—85	1891—95
Germania	36.1	35.3	37.2	39.0	37.0	36.3
Austria	38.7	38.2	38.5	39.1	33.9	32.7
Ungaria		42.0	43.5	42.7	44.4	41.6
Italia			37.5	36.8	37.9	36.3
Anglia	32.6	34.1	35.2	35.5	33.5	30.5
Irlanda			26.2	27.1	23.9	22.9
Rusia eur.				50.8	48.5	46.5
Belgia	30.5	30.4	31.6	32.2	30.9	29.2
Franţa	27.3	26.1	26.3	25.5	24.7	22.6

In Franţa, cifra natalităţei care erà, în anul 1801, de 32.9, a mers descrescând necontenit până când a ajuns a fi cea mai slabă din Europa. Cifra natalităţei *în România* a fost în anul 1891, de 41.5, pentru toată ţara, ocupând rangul al cincilea printre statele din Europa, iar întrucât se atinge de poporaţia urbană, ţara noastră ocupă rangul al doisprezecelea cu o cifră a natalităţei de numai 34.4 [1]).

Cifra natalităţei ne arată creşterea anuală a poporaţiei, dar nu ne indică în deajuns de bine fecunditatea femeilor, pe care nu o putem afla decât comparând numărul femeilor nubile, cu numărul copiilor născuţi în cursul unui an. Pentru ca poporaţia să rămâie staţionară şi să nu deà îndărăt, trebue să vie cel puţin 3 naşteri de fiecare femee nubilă, ceeace ar da o cifră a natalităţei cam de 22.5, aproape egală cu acea a Franţei.

Fecunditatea femeilor se constată încă şi mai bine comparând numărul femeilor măritate sau despărţite şi văduve numai de un an, cu numărul total al copiilor legitimi născuţi vii, sau comparând numărul căsătoriilor dintr'un timp nu prea scurt, cu numărul copiilor legitimi născuţi în timpul acela. In anii 1871—80, veneau de fiecare 1000 de

1) *C. Crupenski:* Notice sur l'état démographique de la Roumanie. Rome. 1895. Pag. 5.

femei în vârsta de 15—45 (fără văduve şi femei despărţite), în Germania 332, în Belgia 342, în Anglia 302, în Olanda 362, în Franţa 201 copii legitimi născuţi vii. De fiecare căsătorie, veneau în mijlocie, în anii 1881—90: In Germania 4.3. în Austria 4.1; în Italia 4.4; în Franţa 2.9 copii legitimi născuţi vii.

Deosebirea de rasă joacă un mare rol cu privire la fecunditatea căsătoriilor. In Prusia, din datele statistice culese pe anii 1876—95, s'a găsit, la căsătoriile dintre creştini şi evrei, când bărbatul era creştin, în mijlocie numai 1.884 copii legitimi de fiecare căsătorie, când femeea era creştină, numai 1.623, pe când în acelaş timp, căsătoriile numai dintre evanghelici au dat, în mijlocie, 4.147, acele numai dintre catolici 5.048, acele numai dintre evrei 3.845 copii legitimi născuţi vii. Fecunditatea mai mică a căsătoriilor mixte este dar un fapt dovedit [1]).

Din aceste date se pot deduce însă două fapte mai însemnate: Mai întâiu deosebirea profundă, de rasă, care există între evrei şi creştini, şi în al doilea rând că fecunditatea naturală a evreilor nu întrece pe acea a creştinilor şi că prin urmare, înmulţirea lor extraodinară, pe unde se poate observà în comparaţie cu reproducerea înceată a poporaţiei creştine, aşa precum se observă în oraşele din România, nu se datoreşte unor însuşiri ale rasei, ci numai împrejurărilor sociale şi economice. Această constatare este de **cea mai mare însemnătate** pentru studiarea problemei poporaţiei în România, care va face obiectul unui studiu special.

Numărul naşterilor nelegitime, se poate constata în două feluri: Comparând numărul lor cu numărul poporaţiei totale, sau numai cu numărul total al naşterilor. La 1000 locuitori s'au născut, în mijlocie, în anii 1881—90: In Germania 3.39; în Saxonia 5.30; în Austria 5.50; în Italia 2.79; în Anglia 1.53; în Franţa 1.94 copii naturali. Numărul copiilor naturali, în statele centrale ale Europei, nu a variat în mod simţitor, în cursul ultimelor 50 ani. In unele ţări, în

1) *von Fircks:* Loc. Cit. Pag. 156.

afară de Europa, numărul copiilor naturali întrece pe acel al copiilor legitimi. Aşa la Jamaica în anul 1896, au fost 15.716 copii naturali, la 26.842 născuţi vii, aşa dar 608 copii naturali la 1000 născuţi.

Născuţii morţi, se calculează după numărul total al naşterilor legitime sau naturale, observându-se că aceste din urmă dau un contingent mai mare de născuţi morţi.

Naşterile multiple se deosebesc foarte mult la diferitele popoare şi se pare că numărul lor e înrâurit de rasa căreea aparţin părinţii. La 1000 naşteri, s'a găsit în mijlocie: In Germania 12.4; în Ungaria 13; în Croaţia şi Slavonia 14.6; în Franţa 9,8; *în România 8,5;* în Serbia 13.3. Naşterile multiple dau relativ mai multe fete decât băeţi.

Cu privire la *epoca naşterilor*, s'a observat că cele mai multe naşteri legitime se produc în lunile Septembrie, Ianuarie, Februarie şi Martie. In oraşele mari, epoca naşterilor nelegitime cade în lunile Noembrie până la Mai, cele mai multe **concepţiuni nelegitime** se produc dar în lunile cuprinse între Februarie şi August.

După *sexul născuţilor*, s'a constatat aproape pretutindeni că se nasc mai mulţi băeţi decât fete. La 1000 născuţi vii, s'a găsit în mijlocie: In Germania 511.2; în Austria 514.2; In Ungaria 509; în Franţa 508.7; în *România 507.4;* în Bulgaria 522.4; în Serbia 524.1; în Grecia 498.3. Din toate ţările din Europa, numai în Grecia se nasc mai multe fete decât băeţi, de unde s'ar puteà deduce că poporaţia masculină din acea ţară este, în mijlocie, foarte slabă [1]).

II. Decesele.

Morţii se deosebesc după sex, vârstă, stare civilă, religie, profesie, epoca în care au murit şi cauzele cari au produs moartea lor.

Cifra mortalităţei, se calculează comparând numărul morţilor în cursul unui an, cu starea poporaţiei; acest mod

1) *von Fircks*: Loc. Cit.

de a calculà nu ne dă însă o icoană exactă a mortalităţii, pentru că cifra aceasta depinde de împărţirea poporaţiei după vârstă, de epidemii, etc. Pentru a avea o noţiune mai precisă trebue să comparăm morţii şi vii împărţindu-i în grupe după vârstă şi sex.

Lipsa de mijloace de hrană în urma vreunei recolte rele, precum şi alte calamităţi, ca războaele, turburările sau epidemiile sporesc cifra mortalităţei. Aşa de-o pildă în Galiţia, în timpul holerei şi a turburărilor din 1847—48, mortalitatea s'a ridicat până la 74.4, în Ungaria în timpul holerei dela 1873, la 63.2 la 1000.

După *sexul morţilor*, care se notează mai în toate ţările, se constată **aproape pretutindeni** că mor mai mulţi băeţi decât fete. Aşa de-o pildă, la 1000 locuitori, au murit, în mijlocie, în anii 1868—83: In Germania 521.5; în Austria 519.2; în *România 537*; în Grecia 526.1; în Anglia 516; în Franţa 516.9. Din aceste cifre, vedem că România are o mortalitate, printre barbaţi, extraordinar de mare, ceeace se poate considera ca expresiune a stărei de strâmtorare şi de necultură în care trăiesc. Cât pentru Grecia, unde s'a văzut că se nasc mai multe femei decât barbaţi, o mortalitate atât de ridicată printre bărbaţi, este un semn mai mult al slăbiciunei poporaţiei sale.

Deosebirea morţilor după vârstă, are o deosebită importanţă, pentru că ne permite să calculăm, în mod exact mortalitatea unei ţări şi ne dă indicaţiunile cele mai preţioase pentru aflarea cauzelor cari o determină.

Varsta decedaţilor ne arată mai bine decât cifrele mortalităţei, a natalităţei şi nupţialităţei starea economică şi socială a unui popor:

„Nu există un semn mai sigur despre împrejurările eco-„nomice fericite în cari trăieşte un popor, zice Rumelin [1]), „decât faptul că un mare număr de indivizi ajunge la li-„mita naturală a vieţei omului."

Această limită ar fi, pentru majoritatea oamenilor, 70 până la 80 ani, deşi datele statistice ne arată că din 100 năs-

1) *Rümelin*: Loc. Cit. Vol. I. Pag. 746.

cuţi abia 18 ajung la vârsta de 70 ani şi numai 5 la 80 de ani, aşa că durata mijlocie a existenţei unei poporaţii în Europa, ar fi cu mult mai jos, sau aproape de 40 ani.

Cunoscând numărul indivizilor decedaţi la fiecare vârstă, ajungem să cunoaştem vârsta mijlocie a decedaţilor. Ea este ceva mai mică la bărbaţi decât la femei. Vârsta mijlocie a decedaţilor a fost prin anii 1880: In Anglia 20.4; în Belgia 22.5; în Franţa 23.5; în Ungaria 34.9. Aceste cifre depind de mortalitatea copiilor şi aceasta la rândul ei de numărul naşterilor, aşa că nu ne dă o idee exactă despre gradul de vitalitate a diferitelor popoare. Aproape 50 la 100, a tuturor morţilor sunt copii până la 5 ani, 30—40 la 100, copii de un an. Mortalitatea copiilor însă este în diferitele ţări, foarte diferită. Din 100 născuţi vii au murit, în anii 1865—78, în vârstă mai mică de 5 ani: In Prusia 33.4; în Anglia 25.1; în Italia 38.7; în Norvegia 18.3. Dar această mortalitate a copiilor nu ne spune nimic relativ la vitalitatea celeilalte vârste. Nu este mai puţin adevărat că ea are o mare importanţă ca semn al stării poporului, al împrejurărilor sale **economice, al strâmtorirei** sau îndemânărei în care trăieşte. Căci viaţa copiilor fiind acea mai plăpândă, ea este expusă să cadă mai întâi victimă a sărăciei, a lipsei de hrană şi de îngrijire, a frigului, a mizeriei, fie ea datorită stărei generale, fie că ar proveni din vina, ignoranţa, destrăbălarea, viciile, beţia, desfrânările şi degradarea părinţilor.

Deosebirea morţilor după religiune, în afară de utilitatea sa pentru statistica bisericească, are o importanţă deosebită, mai ales când religiunea se confundă cu rasa, pentru a ne arată proporţiile de înmulţirea diferitelor elemente cari trăiesc împreună. Şi nicăeri ea nu prezintă un mai mare interes ca la noi în ţară, din cauza numărului mare al Jidanilor, care formează o poporaţie compactă, în sânul poporaţiei noastre.

Morţii pe fiecare lună, se deosebesc pentru a se arăta înrâurirea climei şi a diferitelor anotimpuri asupra mortalităţei. Decesele cele mai numeroase se produc în lunile de

iarnă, deşi există deosebiri foarte mari, în această privinţă, dela un an la altul.

Statistica morţilor după cauzele deceselor, cu toate că ar avea o deosebită importanţă de a se stabili cu exactitate, totuşi, în starea actuală a împrejurărilor ea nu ne poate fi de mare folos. Mai întâi, cei mai mulţi oameni, mai ales la ţară, mor fără ca boala lor să fi fost stabilită de vreun doctor şi apoi, din cauza nesiguranţei diagnozelor şi a denumirei boalelor, o asemene statistică nici nu se poate face în mod exact. Ar fi, de-o pildă, foarte interesant de a se şti aproximativ, cam câte victime face alcoolismul pe fiecare an; dar cele mai multe decese datorite acestei cauze, se inscriu după felul degenerărei pe cari le produce, precum ar fi îmbolnăvirea ficatului, a rinichilor etc., şi numai un număr cu totul mic sunt înregistrate la rubrica: Alcoolism.

III. Tablele de mortalitate.

Este foarte important de a se cunoaşte, într'o ţară anumită, care este numărul anilor pe care un om îl are în mijlocie de trăit, dela naşterea sa, sau dela o epocă oarecare a vieţei sale. Durata vieţei este interesantă nu numai pentru individ, ci pentru cunoaşterea existenţei popoarelor şi a împrejurărilor în cari trăesc. Ea este măsura prosperităţei şi a culturei lor, arătându-ne prin creşterea ei sporirea bunului traiu şi a îndemânărei, şi prin scăderea ei, strâmtorarea lor economică şi culturală. Pe lângă aceasta, calcularea duratei mijlocii a vieţei mai are şi o importanţă practică imediată pentru stabilirea tarifelor societăţilor de asigurare pe viaţă.

Aşa numitele *table de mortalitate,* au ca scop de a ne arăta în care ordine succesivă se sting generaţiile.

Pentru a stabili cu precisiune şi în mod direct durata vieţei unei poporaţii determinate, ar trebui să luăm generaţii întregi, şi să calculăm pentru fiecare indivd dela naşterea şi până la moartea sa, câţi ani a trăit, să adunăm apoi anii trăiţi de toţi indivizii acelei generaţii şi să împărţim această sumă cu numărul lor total. Aplicarea acestei me-

tode directe este aproape imposibilă, din cauză că e peste putință de a se ține o socoteală exactă despre încetarea din viață a sute de mii de oameni, în continuă mișcare, din cari unii se duc în alte țări, sau schimbă localitatea, așa că nu se poate ști ce au devenit [1]).

In lipsa acestei metode, s'a căutat a se stabili cifra generală a mortalității precum și vârsta mijlocie a decedaților prin diferite metode de calcul. Se iau, de-o pildă, listele de morți ale unei țări sau ale unui oraș și se adună numărul indivizilor cari au murit în cursul câtorva ani, între 0 și 1 an, 1 și 2, 2 și 3, 3 și 4 ani și așa mai departe, până la marginele extreme ale vieței. Se adună toate aceste cazuri de moarte scăzându-se numărul copiilor cari au murit între 0 și 1 an; restul ne arată numărul acelor rămași în viață după primul an; din numărul acesta scădem numărul copiilor morți între 1 și 2 ani, și restul ne arată numărul acelor cari au supraviețuit după al doilea an și așa mai departe.

Cu această metodă, astronomul *Halley*, servindu-se de listele de morți ale orașului Breslau pe anii 1687—91, a construit cele mai vechi table de mortalitate, publicate în 1693. In același mod au fost întocmite tablele de mortalitate a le orașului Londra, de către *Smart*, publicate și rectificate de *Simpson*, în 1742, și tabla de mortalitate a Parisului, întocmită de *Dupré de Saint-Maur*, publicată în 1867 de *Buffon* și rectificată de *Saint-Cyran* [2]).

In loc de a se servi de registrele de morți ale unei țări, sau ale unui oraș, alți statistici au luat ca bază, pentru calculele lor, registrele unei categorii anumite de indivizi, urmărind pe fiecare individ dela naștere și până la moartea lui. Așa s'a alcătuit de-o pildă tabla de mortalitate pentru Olanda de către *Kersseboom*, pentru Franța, în 1746, de către *Deparcieux*, după rentierii viageri ai acestor țări.

O altă metodă, propusă de *Quételet*, pe care el a numit-o *metoda directă* constă în a împărți poporația după categorii de vârstă și a calcula mortalitatea fiecărei categorii în

1) *Rümelin*: Loc. Cit. Vol. I. Pag. 749.
2) *Joseph Garnier*: Eléments de Statistique. Pag. 47.

deosebi. Se numără dar câți indivizi sunt înscriși în vârstă de mai puțin de un an, câți în vârstă dela 1 la 2, dela 2 la 3, dela 3 la 4 ani și așa mai departe și cu câte decese anuale se prezintă fiecare vârstă. Plecăm dela o cifră rotundă, 10.000 sau 100.000, care reprezintă numărul naşterilor și o reducem apoi după expirarea primului an în proporție cu mortalitatea acestei vârste. Restul se mai reduce după expirarea anului al doilea și așa mai departe.

Cu această metodă, astronomul *Halley*, servindu-se de listele de morți a le orașului Breslau pe anii 1687—91, a construit cele mai vechi table de mortalitate, publicate în 1693. In același mod au fost întocmite tablele de mortalitate ale orașului Londra, de către *Smart*, publicate și rectificate de *Simpson*, în 1742 și tabla de mortalitate a Parisului, întocmită de *Dupré de Saint-Maur*, publicată în 1767 de *Buffon* și rectificată de Saint-Cyran [1]).

In loc de a se servi de registrele de morți ale unei țări, sau ale unui oraș, alți statistici au luat ca bază, pentru calculele lor, registrele unei categorii anumite de indivizi, urmărind pe fiecare individ dela naștere și până la moartea lui. Așa s'a alcătuit de-o pildă tabla de mortalitate pentru Olanda de către *Kersseboom*, pentru Franța, în 1746, de către *Deparcieux*, după rentierii viageri ai acestor țări.

O altă metodă, propusă de *Quételet*, pe care el a numit-o *metoda directă* constă în a împărți poporația după categorii de vârstă și a calculà mortalitatea fiecărei categorii în deosebi. Se numeră dar câți indivizi sunt înscriși în vârstă de mai puțin de un an, câți în vârstă de la 1 la 2, dela 2 la 3, dela 3 la 4 ani și așa mai departe și cu câte decese anuale se prezintă fiecare vârstă. Plecăm de la o cifră rotundă, 10.000 sau 100.000, care reprezintă numărul naşterilor și o reducem apoi după expirarea primului an în proporție cu mortalitatea acestei vârste. Restul se mai reduce după expirarea anului al doilea și așa mai departe.

Metoda cea mai bună ar consta, în împrejurările actuale,

1) *Joseph Garnier*: Éléments de Statistique Pag 47.

în compararea indivizilor decedaţi la o vârstă anumită cu numărul indivizilor de aceeaşi vârstă rămaşi în viaţă, în margenile aceleeaşi sfere de observaţie. Pentru aceasta avem nevoe mai întâi de o listă care să ne arăte modul de împărţire a poporaţiei după categorii de vârstă şi, în al doilea rând, de o altă listă din care să se vadă numărul indivizilor decedaţi în cursul unui an şi vârsta la care au ajuns. Calculându-se de mai multe ori şi la o poporaţie mai mare această proporţie dintre morţi şi rămaşi în viaţă la aceeaşi vârstă şi raportând cifrele dobândite la o cifră iniţială rotundă de 1000, 10.000 sau 100.000, care reprezintă naşterile în acelaşi an, se stabileşte o tablă de mortalitate, în care se oglindeşte, cu o preciziune aproximativă, ordinea naturală a deceselor, pentru diferitele vârste [1]).

Asemene table de mortalitate din diferite epoce şi calculate după diferite metode, din care cauză rezultatele lor nici nu se pot compara între dânsele, există pentru diferite ţări şi în special pentru oraşele mari. Aşa se mai pot cita în afară de cele enumerate mai sus, următoarele table principale cari au servit, sau servesc încă pentru unele operaţii financiare, în diferitele ţări din Europa: Tabla lui *Süssmilch* (pentru Brandenburg) 1740 ; a lui *Wargentin* (pentru Suedia) 1776 ; a lui *Duvillard* (pentru Franţa) 1806 ; a lui *Finlaison* (pentru Anglia), 1826 ; a lui *Galloway* (pentru Anglia) 1834; a lui *Jenkin-Jones* (pentru Anglia) 1843; a lui *Legoyt* (pentru Franţa) 1843 ; a lui *Guillard* (pentru Franţa) 1854.

Acum mai în urmă, s'a întocmit de către Direcţiunea serviciului statistic din Berlin, *Tabla de mortalitate pentru Germania* întemeiată pe mortalitatea poporaţiei imperiului în anii 1871 — 1881 [2]). Intre această tablă şi *tabla de mortalitate a Prusiei* [3]), nu există aproape nici o deosebire, fiind calculate după aceeaşi metodă. Tabla de mortalitate pentru Prusia însă, cu rubricele şi cu terminologia lor mai

1) *Rümelin*: Loc. Cit. Pag. 749.
2) Statistisches Jahrbuch. Anul IX. 1888.
3) Zeitschrift der K. Preuss. Stat. Bureaus Anul XXII. 1882.

uşoare de înţeles, ne poate da o idee mai clară despre modul de a întocmi asemenea table şi despre utilitatea calculelor lor :

Tabla de mortalitate pentru Prusia

Vîrsta	Ordinea mortalităţei.		Cifra mortalităţei.		Viaţa probabila.		Viaţa mijlocie.	
	Din fiecare 1000 nascuţi vii au ajuns la vîrsta de. .		Din fiecare 1000 cari au trecut de vîrsta de... au murit în cursul anului următor.		Din numerul total al acelor cari au ajuns la vîrsta de .. moare jumatate după... ani		Din numerul total al acelor cari au atins vîrsta de... mai trăeşte încă fie care în mijlocie ...ani	
Ani	Bărbaţi	Femei	Barbaţi	Femei	Bărbaţi	Femei	Bărbaţi	Femei
0.	1000	1000	228	198.8	37.2	41.7	35.	38
1.	771	801	76	72	50.9	54	44.8	46
2.	713	743	39.	38.5	52.9	55.9	47.4	48.9
3.	684	714	26.3	25.6	53.3	56.3	48.3	49.8
4.	666	696	18.7	18.7	53.2	56.1	48.6	50.
5.	654	683	14.2	14.	52.7	55.6	48.5	50.
6.	645	673	11.5	11.5	52.1	55	48.2	49.8
7.	637	666	9.4	9.2	51.5	54.3	47.8	49.4

Această tablă urmează până la vârsta de 90 ani, arătând pentru fie care an de vârstă, ordinea şi cifra mortalităţei, viaţa mijlocie şi viaţa probabilă. Modul de alcătuire al acestei table o face înţeleasă pentru toată lumea şi utilitatea ei practică este necontestată, arătându-ne, între altele, mortalitatea excesivă a copiilor, care este egală, în primii ani ai vârstei, cu mortalitatea la care este expus omul la vârsta trecută de 80 ani, mortalitatea mai mare a bărbaţilor etc.

Metoda directă a fost introdusă mai ales în urma publicărei operei fundamentale a lui Ludwig Moser asupra legilor vieţei.

Ordinea mortalităţei. (Absterbeordnung) ne arată numărul indivizilor cari trec peste anumite vârste şi ne permite

să calculăm pentru fiecare an de vârstă probabilitatea de a ajunge la o vârstă anumită.

Cifra mortalităţei (Sterblichkeitsziffer) ne dă, pentru fie care individ ajuns la cutare an al vieţei, probabilitatea de a muri în cursul anului următor. Ea ne arată gradul în care ajung a fi expuse morţei diferite vârste şi deosebirea dintre bărbaţi şi femei de aceiaşi vârstă cu privire la mortalitate.

Viaţa probabilă (Lebenserwartung, wahrscheinliche fernere Lebensdauer, vie probable, expectation of life, vita probabile) ne arată timpul după expirarea căruia jumătate din numărul persoanelor ajunse într'o vârstă oarecare, va fi murit şi cealaltă jumătate, va fi încă în viaţă. Viaţa probabilă a omului este mai mare când a trecut de anul al doilea al vârstei. După isprăvirea anului al 17 pentru bărbaţi şi al anului al 14 pentru femei, vârsta probabilă este deopotrivă cu aceea a epocei de naştere. Femeile au la toate vârstele o viaţă probabilă mai îndelungată decât bărbaţii.

Viaţa mijlocie (Durchschnittliche fernere Lebensdauer, vie moyenne, vita media) a unei clase de vârstă se calculează cu ajutorul ordinei mortalităţei determinându-se, pentru fiecare clasă, anii pe cari i-a trăit toate persoanele acestei clase, până la moartea lor şi împărţindu-se această cifră cu numărul persoanelor acestei clase. Cu un cuvânt, viaţa mijlocie este mijlocia anilor trăiţi de către un grup, de indivizi de aceeaşi vârstă şi se dobândeşte adunând vârstele la cari au ajuns decedaţii şi împărţind suma anilor, cu suma indivizilor [1].

IV. Căsătoriile

In partea privitoare la starea poporaţiei am considerat căsătoriile din punctul de vedere al împărţirei poporaţiei în căsătoriţi, necăsătoriţi, despărţiţi şi văduvi. Aici e vorba de a privi căsătoria ca act al vieţei private care modifică starea poporaţiei, cercetând-o din punctul de ve-

1) *Garnier*: Eléments Pag. 56.

dere al frecvenţei sale şi a factorilor cari o înrâuresc [1]). Contractarea căsătoriei fiind un act liber, care depinde mai mult de voinţa contractanţilor şi care se poate amâna, sau înlătura cu totul, e firesc ca numărul căsătoriilor să varieze foarte mult, de la un an la altul. El creşte de obiceiu după războae şi epidemii, din cauza golurilor ce se produc prin desfacerea multor căsătorii existente. Numărul lor sporeşte din contra în epocele de înflorire a industriei, în urma unei recolte abundente şi în timpuri de turburări politice, din cauza speranţelor de îmbunătăţire a stărei economice, pe cari le deşteaptă pururea aceste frământări [2]).

De obiceiu *cifra nupţialităţei* se stabileşte comparând numărul căsătoriţilor dintr'un an, cu poporaţia totală. Această metodă, cu toate lacunele ei, ne dă o icoană îndeajuns de adevărată despre frecvenţa căsătoriilor. Dar mai cu multă precisiune se poate stabili frecvenţa căsătoriilor comparând persoanele de ambele sexe, cari erau în vârstă de a se căsători, cu numărul acelora cari s'au căsătorit. Căci în unele ţări, numărul copiilor până la 15 ani, fiind mai mare, în altele mai mic, e firesc ca procentul căsătoriţilor să fie mai mare sau mai mic, după numărul copiilor existenţi fără ca prin aceasta să ni se arăte proporţia adevărată a frecvenţei căsătoriilor în diferitele ţări. Aşa de-o pildă, în Franţa, la 1000 locuitori găsim 7.5 căsătorii anuale, iar în Anglia numai 7.4. Printre acei 1000 locuitori ai Angliei sunt însă 365 copii mai mici de 15 ani, cari nu se pot căsători, iar la 1000 locuitori în Franţa, găsim numai 267 copii. Acei 635 adulţi englezi (1000—365), cari contractează 7.4 căsătorii au dar o nupţialitate mai mare decât acei 733 adulţi francezi cu 7.5 căsătorii. Metoda obicinuită care constă în a calculă câte căsătorii se contractează la 1000 locuitori ne duce la rezultate contrare adevărului [3]). Se cere dar ca, în calcularea cifrei nupţialităţei, să eliminăm copiii până la 15 ani, cari nu sunt în

1) *Rümelin*: Loc. Cit. Vol I Pag. 740.
2) *von Fircks*: Loc Cit. Pag. 206
3) *Jacques Bertillon*: Eléments de Démographie Pag. 30.

poziţie de a se căsători şi să eliminăm chiar, pentru mai multă precizi̇une şi oamenii căsătoriţi precum şi pe bătrânii trecuţi de 60 ani, pentru aceleaşi motive.

Cât pentru înrâurirea pe care o are *vârsta* asupra căsătoriilor, se ştie că bărbaţii se însoară foarte rar după ce au trecut de 50 ani şi femeile după 45. Numărul cel mare de căsătoriţi, trecuţi de vârsta de 60 ani, l-a avut Austria în 1871—94, cu 17.7 bărbaţi şi 19.9 femei şi Elveţia în 1876—89, cu 17.0 bărbaţi şi 19.8 femei la 1000 locuitori. Numărul cel mai mic l-a avut *România*, în anii 1872—90 cu 1.8 bărbaţi şi Serbia în 1888—93, cu 1.0 bărbaţi şi 1.7 femei a 1000 locuitori. *Căsătoriile în vârstă prea tânără*, până la 20 ani, trebue să fie considerate ca nefavorabile poporaţiei din cauză că până atunci puterile bărbatului nu sunt încă îndeajuns de dezvoltate. Vârsta căsătoriei depinde însă de o mulţime de condiţii sociale, economice şi de rasă, de cari trebue să ţinem samă, pentru a nu fi induşi în eroare. Unele popoare, precum sunt slavii şi popoarele meridionale, ajung mai repede la deplina lor dezvoltare şi e firesc ca să se căsătorească mai de timpuriu decât popoarele germane, de-o pildă, a căror dezvoltare e mai târzie. Astfel din 1000 căsătoriţi, bărbaţi sau femei, au fost mai tineri de 20 ani: [1])

Ţarile	In anii	Barbaţi	Femei
In Prusia	1871—95	3.2.	93.7
„ Saxonia	1876—95	1.7.	90.7
„ Ungaria	1876—94		378.5
„ Italia	1871—92	19.6	204.2
„ Serbia	1888—93	332.6	540.3
„ Franţa	1871—90	22.4.	211.4
„ Anglia	1871—92	27.9.	128.6
„ Belgia	1872—85	9.5	64.7
„ Norvegia	1876—90	17.7	78.4
„ Rusia	1871—86	348.1	573.6

1) *von Fircks:* Loc. Cit. Pag. 229.

Căsătoriile cele mai favorabile poporaţiei sunt acele cari se contractează pe la vârsta de 25 ani, pentru că până atunci puterile bărbaţilor sunt încă neistovite de muncă şi de viaţa destrăbălată a celibatului.

Din 1000 bărbaţi căsătoriţi au fost, în mijlocie, în vârsta aceasta: In Anglia şi Wales 525.5; în Franţa 270.1; în Italia 268.1; în Norvegia 250.4; în Suedia 224.5; în Danemarca 214.4; în Germania numai 207.9. Vârsta mijlocie a căsătoriţilor a fost:

Ţarile	In anii	Bărbaţi	Femei
Prusia	1871—95	29.5	27.0
Austria	1871—94	31.2	27.2
Ungaria	1876—94	29.0	25.4
Serbia	1888—93	23.3	22.5
România	1872—90	26.5	21.1

Epoca contractărei căsătoriilor depinde nu numai de împrejurările climaterice şi de modul de împreună vieţuire a sexurilor după ocupaţiunile lui, de timpul recoltei la ţară, de o pildă, ci şi de obiceiuri, de sărbătorile religioase, etc. După cercetările făcute pe anii 1886—1895 în Prusia, s'a constatat că cele mai multe căsătorii au fost contractate înainte de Crăciun şi înainte de Paşti, şi cele mai puţine în timpul serbătorilor precum şi în lunile Iunie, Iulie şi Septembrie, în timpul căldurilor şi a muncei câmpului.

Deosebirea de religie, între căsătoriţi are o deosebită importanţă nu numai pentru statistica bisericească, dar pentru stat în genere, în cazul când căsătoriile mixte ar tinde a se generaliză.

Inrudirea dintre căsătoriţi, e probabil că nu are nici o înrâurire asupra stărei fizice şi intelectuale a progeniturei lor, deşi părerea contrară este cea de obşte admisă. Din experienţele făcute cu animale, mai ales cu caii, se pare chiar că amestecul de sânge înrudit ar da rezultate foarte bune. Se mai ştie, pe lângă aceasta, că la Egiptenii vechi, înrudirea nu era o cauză de împiedecare a căsătoriei şi că

la Perşii din antichitate, fratele se căsătorea cu sora, tatăl cu fiica, mama chiar cu fiul ei şi că pentru unele funcţii sacerdotale, se alegeau chiar numai indivizi născuţi din asemenea căsătorii.

Desfacerea căsătoriei poate avea loc fie prin moartea vreunuia din soţi, fie prin despărţenie. In unele ţări, ca în Austria, Elveţia, Belgia, Olanda şi Norvegia există şi o despărţenie vremelnică, pe când în altele ca în Ungaria. România, Anglia, Irlanda, Suedia şi Finlanda nu se admite decât divorţul. [1])

Numărul cel mai mare de căsătorii desfăcute prin moartea unuia din soţi se datoreşte încetărei din viaţă a bărbatului. Femeea are o putere de rezistenţă mai mare, pe când bărbatul, care se trudeşte mai mult, şi care duce o viaţă cu mult mai neregulată, rezistă mai puţin. Mai ales beţia este una din cauzele cele mai de căpetenie a scurtărei zilelor sale. In Prusia la 1000 căsătorii desfăcute prin moarte, între anii 1875 şi 1896, s'au desfăcut, în mijlocie, prin moartea bărbatului:

In anul	1875	565.3	căsătorii	In anul	1880	571.1	căsătorii
„ „	1876	571.5	„	„ „	1885	577.8	„
„ „	1877	569.8	„	„ „	1890	578.9	„
„ „	1878	571.8	„	„ „	1895	581.3	„
„ „	1879	567.8	„	„ „	1896	588.8	„

Divorţurile nu au importanţă decât numai întrucât se atinge de frecvenţa lor, de religia despărţiţilor şi de durata căsătoriilor desfăcute.

Constatarea divorţurilor a fost recomandată pentru întâia oară de către *Quételet*, în congresul din Bruxelles, în anul 1853. De atunci încolo, cele mai multe state au urmat sfaturile sale, mai întâi unele state germane ca Baden şi Hessa (1867) şi apoi succesiv Anglia, Belgia, Rusia, *România* (1875), Austria (1883). Frecvenţa divorţurilor se stabileşte comparându-se numărul lor cu numărul căsătoriilor existente. In oraşe divorţurile sunt mai numeroase

1) *von Fircks*: Loc. Cit. Pag 234.

decât la ţară; asemenea ele sunt mai numeroase între soţii de religiune diferită.

Din 100.000 căsătorii, s'au desfăcut în mod definitiv sau timporar:

	1871—75	1876—80	1881—85	1886—90
In Austria			19.4	19.7
„ *România*	32.7	37.3	52.3	73.1
„ Elveţia		257.1	225.3	208.8
„ Francia	27.0	33.9	75.9	80.9
„ Anglia	4.4	6.5	7.4	7.0
„ Belgia	19.3	25.5	31.9	43.0
„ Olanda	25.3	32.0	41.2	64.7
„ Italia	13.0	11.8	11.3	10.6

Divorţurile s'au împuţinat numai în Italia, Elveţia şi Finlanda; în toate celelalte ţări ale Europei ele au sporit în mod simţitor. In Statele-Unite ale Americei numărul lor e încă şi mai mare decât în Elveţia, unde se desfac cele mai multe căsătorii.

V. Migrările Poporaţiei.

Un alt factor important al mişcărei poporaţiei pe lângă naşteri, decese şi căsătorii, sunt migrările, cari au fost pururea unul din factorii puternici ai răspândirei culturei pe suprafaţa pământului. Cele mai însemnate migrări de popoare s'au petrecut în timpurile preistorice şi nu ne sunt cunoscute decât din legende. In zilele noastre, mai ales în urma dezvoltărei uriaşe a căilor de comunicaţie, ele au iarăşi o înrâurire covârşitoare asupra civilizaţiei umane.

Statistica poporaţiei deosebeşte trei feluri de migrări: 1) *Emigrarea* în alte ţări, sau continente, cu intenţia de a se stabili; 2) *Călătoriile* şi aşăzările vremelnice în ţările streine; 3) *Strămutările locale* în lăuntrul aceleaşi ţări.

Emigrarea din Europa în alte continente, care nu avea vre-o însemnătate deosebită până la anii 1840, a luat în

ultimul timp un avânt extraordinar. De la 1821 până la 1890, poporaţia Europei a pierdut prin emigrare, în alte continente, 17.7 milioane şi a crescut în acelaşi timp cu 150.9 milioane. Pierderea prin emigrare a fost, în mijlocie, de 10.5 la sută din creşterea naturală a poporaţiei. Emigrarea cea mai considerabilă a avut-o Irlanda cu 17.6 la 1000 locuitori, pe an, pe când, din contra, în Franţa *imigrarea* a întrecut emigrarea cu 0.4 la 1000..

In Germania poporaţia a crescut dela 1 Decembrie 1871 până la anul 1885, cu 5.781.000; excedentul naşterilor asupra deceselor a fost de 7.708.000; pierderea prin emigrare aşa dar de 1.927.000, sau de 25 la sută din excedentul naşterilor [1]). Popoarele slave nu au aproape nici o importanţă pentru emigrarea transatlantică şi dintre popoarele romanice, Italienii sunt acei cari dau un contingent mai mare de emigranţi, şi Francezii, acei cari părăsesc mai puţin ţara lor.

Emigrarea, în genere vorbind, este expresiunea puterei de expansiune a vieţei şi pentru fiecare popor, chiar ţinând seamă de împrejurările economice neprielnice în cari s'ar găsi, în tot cazul un semn de vitalitate. Dovadă despre aceasta este emigrarea din Germania comparată cu emigrarea din Franţa. Poporaţia Germaniei creşte prin excedente de naşteri şi aruncă excedentele sale asupra altor ţări sau continente, pe când poporaţia Franţei abia se mai înmulţeşte, şi din această cauză, în loc ca ea să colonizeze teritoriile streine pe care le stăpâneşte în puterea armelor, ajunge să fie singură colonizată de streinii, cari o inundează de pretutindeni.

Belgienii, Germanii, Italienii vin pe fiecare zi mai numeroşi pentru a se stabili în Franţa concurând poporaţia autochtonă, care nu le poate rezista. Dela 1851, de când s'a început a se ţine samă de străini, numărul lor a mers crescând, după cum se poate vedea din următoarea tabelă [2]).

1) *Rümelin*: Loc. Cit. Vol. I. Pag. 757.
2) *Arsène Dumont*: Dépopulation et Civilisation. Paris. 1890. Pag. 66

Anii	Numerul streinilor în Francia	Proporţia la 1000 Franceji
1851	378.561	10.58
1861	497.091	13.29
1866	635.495	16.50
1872	723.507	18.40
1876	801.757	21.70
1881	1 000.000	26.70
1886	1.115 214	30.00

„Poporaţia streină, zice Doctorul Rochard [1]), creşte pe „pământul nostru de treisprezece ori mai repede decât ele„mentul indigen, în aşa fel că, dacă această stare de lu„cruri continuă, peste cincizeci de ani, Franţa va avea „zece milioane streini".

Se poate prevedea dar că, pecând peste câtiva ani Germania va avea, pe lângă o poporaţie compactă la dânsa acasă şi colonii puternice, Franţa se va găsi în neputinţă de a se păstra în colonii şi va ajunge, dintr'o ţară colonială, o ţară colonizată.

S'a pretins că fiecare individ care părăseşte ţara sa de naştere, reprezintând o valoare determinată prin cheltuelile ce a necesitat creşterea lui, duce cu sine o parte din capitalul unei ţări şi că milioanele de emigranţi ar reprezinta şi mai multe milioane pierdute din averea unui popor. In acest calcul, care duce la rezultate fantastice, s'a omis a se avea în vedere că cheltuelile acele nu se iau din capitalul ci din *venitul* unei naţiuni, venit care se putea capitaliza, dar care s'ar fi putut şi cheltui. In al doilea rând, s'a uitat că *omul nu este o marfă*, având o valoare ce s'ar putea determina după costul ei de producere, ci numai *puterile de muncă* ale omului: acestea însă nu au valoare economică decât numai întrucât se pot întrebuinţa. Dacă nu e cerere, ele nu au nici o valoare, pentru că valoarea lor nu se poate realiza. Mai important este faptul că emigranţii sunt elementele cele mai tinere, mai puter-

1) *Dr. J. Rochard*: Revue scientifique, 1887.

nice şi mai agere ale unei poporaţii şi că fiecare emigrant duce cu sine un mic capital, în numerar. Aşa s'a calculat, de-o pildă, că fiecare emigrant german ar lua, în mijlocie, 400 mărci, ceeace ar face la 5 milioane emigranţi, 2 miliarde mărci. Dar nu trebue să uităm că o mare parte din aceşti emigranţi, primesc banii cu cari emigrează chiar din ţările în cari se duc, dela rudele lor plecate mai înainte şi că în tot cazul, dacă averea totală a unui popor se micşorează, în acelaşi timp scade şi numărul indivizilor cari împart această avere. Oricum, chiar dacă am admite că pentru ţara de origine plecarea unui mare număr de braţe muncitoare nu e tocmai o pierdere — presupunând că ele se duc nu din cauza unor împrejurări economice sau politice nesuferite, ci ca excedente fireşti ale unei poporaţii prea îndesite — e sigur că pentru ţara în care imigrează, ele sunt un câştig positiv. Şi pentru ca acest câştig să nu fie cu totul pierdut pentru ţara de origine, singurul mijloc sunt *coloniile*. Ele servesc ca locuri de scurgere a excedentelor poporaţiei, lărgind sfera ei de întindre şi stimulând puterea ei de expansiune. Coloniile trimet metropolei bogăţiile lor naturale primind în schimb productele ei manufacturare şi cu timpul se întemeează acele aşezări puternice şi bogate precum sunt coloniile engleze în Canada, Australia, colonia Capului, cari fac mărirea unei naţiuni şi stau dovadă despre vitalitatea ei.

Cât despre *strămutările locale,* în lăuntru aceleeaşi ţări, ele au dobândit o importanţă deosebită în epoca noastră. Oraşele mari, în cari se concentrează activitatea comercială şi industrială a popoarelor moderne, au o putere de atracţiune deosebită, crescând cu mult mai repede decât oraşele mici. După calculele Doctorului *M. Schumann,* creşterea anuală a poporaţiei a fost, în imperiul german, pentru anii 1867—85, pentru ţara întreagă de 8.6, pentru oraşele mici de 18.3, pentru oraşele mijlocii de 23.6 şi pentru oraşele mari cu peste 100.000 locuitori, de 26.6 la 1000 locuitori [1]).

1) *von Fircks:* Loc. Cit. Pag. 203.

V. Creşterea Poporaţiei.

Poporaţia unei ţări nu este o cantitate fixă. Ea se schimbă înmulţindu-se, sau scăzând, prin diferenţele dintre naşteri şi morţi, emigrări şi imigrări. *Creşterea unei poporaţii trebue să fie considerată ca condiţia ei firească, scăderea ei ca o abatere de la regula generală şi ca semnul unei perturbări profunde* şi a unei grave îmbolnăviri a organismului social [1]).

„Nu cunoaştem exemplu, în timpurile mai nouă, zice „Rümelin, ca pe un teritoriu mai întins şi mai mulţi ani „în şir, să fi murit mai mulţi oameni decât s'ar fi născut".

In cei de pe urmă 25 de ani, poporaţia a crescut, în mijlocie: In Uruguay cu 21.1; în Saxonia cu 14.3; în Anglia şi Wales cu 13.3; în Rusia europeană cu 13.1; în Prusia cu 13; în Germania cu 12.1; în Serbia cu 11; în Italia cu 9.1; în Bulgaria cu 9; în Ungaria cu 8; în Irlanda cu 6.3; în Franţa cu 1.5, la 1000 locuitori pe fiecare an. Dela 1800 şi până la sfârşitul anului 1895, poporaţia a crescut în toate ţările din Europa, afară de Irlanda şi anume: In Anglia şi Wales, cu 13.6; în Rusia cu 10.4; în imperiul German ,cu 8; în Austria cu 6.8; în Galiţia şi Bucovina cu 7.6; în Ungaria cu 6.4; în *România* cu 8.5; în Grecia cu 9.1; în Serbia cu 10. Creşterea poporaţiei cu 5 la 1000 şi mai puţin, trebue să fie considerată ca o creştere înceată, creşterea ei cu 10 la 1000 şi mai mult, ca o creştere repede [2]). Şi nu trebue să se uite că ea are o mare importanţă nu numai pentru că sporeşte cantitatea absolută a puterilor vii ale unui popor, ci şi pentru că densitatea este una din condiţiile înaintărei sale.

Creşterea mijlocie a poporaţiei s'a mai calculat, căutându-se care este aşa numita *perioadă de dublare* (Verdoppelungs-Periode), adică timpul trebuitor pentru ca poporaţia unei ţări să crească încă odată pe atâta. Lungimea acestei perioade ne arată vitalitatea poporaţiei şi se calculează după creşterea ei anuală, ajungându-se la următoarele rezultate: [3])

1) *Rümelin:* Loc. Cit. Vol. I. Pag. 760.
2) *von Fircks:* Loc. cit. Pag. 196.
3) *von Fircks:* Loc. cit. Pag. 198.

Creşterea anuală la 1000 locuitori	Perioada de dublare în ani	Creşterea anuală la 1000 locuitori	Perioada de dublare în ani
1.	693	11	63.4
2.	347	12	58.1
3.	231	13	53.7
4.	174	14	49 9
5.	139	15	46.6
6.	116	20	35.0
7.	99	25	28.1
8.	87	30	33.4
9.	77	35	20.2
10.	69.7	40	17.7

Poporaţia Franţei, care am văzut că s'a înmulţit în ultimii 25 ani cu abia 1.5 la 1000 locuitori, pe fiecare an, ar avea nevoe de vre-o 500 ani pentru a creşte îndoit, pe când poporaţia Prusiei cu o creştere anuală de 13 la 1000, numai de 53.7 ani.

Creşterea poporaţiei poate proveni, sau de la un număr foarte mare de născuţi, cu un număr relativ mare de decese, fie din contra de la un număr relativ mai mic de naşteri şi de decese. Asemene ea poate să sporească şi prin imigrări. Mortalitatea fiind în totdeauna o perturbare şi un motiv de pagube şi de suferinţi, este de dorit ca creşterea poporaţiei să urmeze cu cât se poate mai puţine pierderi; să se nască dar mai puţini copii, dar să trăiască relativ mai mulţi, decât se vor naşte foarte mulţi şi vor trăi puţini.

„Prosperitatea statelor, zice *Quételet*[1]), şi acest adevăr nu se poate repeta în deajuns, trebue să consiste mai „puţin în înmulţirea, decât în conservarea indivizilor cari „le alcătuesc".

Natalitatea abundentă nu este un fenomen îmbucurător decât atunci când mortalitatea nu este excesivă. Creşterea poporaţiei cu cel mai mic număr de naşteri, este de preferat unei creşteri tot atât de mari, cu mai multe naşteri şi mai multe decese. Aşa, de exemplu, Norvegia a avut, între anii 1865—78, 30.5‰ naşteri şi 17.3‰ decese, pe când Ungaria, în anii 1865—77, se prezintă cu o natalitate de 41.8‰ dar şi cu o mortalitate de 38 ‰, aşa dar abià cu un spor de 3‰, ceeace arată o stare de lucruri cu totul anormală[1]).

1) Physique Sociale. Vol. I. Pag. 145.

„Un excedent îndeajuns de însemnat al naşterilor asu„pra deceselor — ca de 9 până la 10 la mie — trebue să „fie considerat ca normal, zice *von Fircks*[2]), şi este ceva „cu totul extraordinar când un popor pierde întregul exce„dent al naşterilor prin emigrare, sau când numărul po„poraţiei chiar scade, precum se întâmplă în Irlanda de la „1845 încoace".

Despre faptul, cu *mult mai grav, a covârşirei deceselor şi a scăderei poporaţiei prin deficitele astfel produse,* nu numai din cauza emigrărei, ca în Irlanda, autorul nu ne vorbeşte. Şi tocmai acesta este cazul, cu deosebire îngrijitor, dacă nu a întregei noastre poporaţii, cel puţin a poporaţiei creştine din cele mai multe oraşe din România.

Faptul acesta, de o însemnătate extraordinară, se impune atenţiunei noastre şi ne cere explicarea *cauzelor* cărora se datoreşte, pentru a vedea cari sunt *mijloacele* prin cari s'ar putea inlătura scăderea noastră constatată.

VII. Legitimarea copiilor naturali.

Cunoaşterea numărului copiilor legitimaţi ne interesează mai cu deosebire când e vorba de a face statistica mortalităţei copiilor legitimi şi nelegitimi. După statistica oraşului Berlin, pe anii 1885—94, aproape două cincimi din numărul total al copiilor nelegitimi, se legitimează până la vârsta de 5 ani, mai ales prin căsătorie.

VIII. Dobândirea şi pierderea drepturilor de cetăţenie şi schimbarea de religie.

Chestiunea încetăţenirei are o importanţă cu deosebire mare, în unele ţări ca Franţa, dar mai ales în România.

Calitatea de cetăţean nu se dobândeşte nicăiri numai

1) *Rümelin*: Loc. Cit. Vol. I. Pag. 762.
2) Loc. Cit. Pag. 199.

prin simpla așezare. Femeile însă pot dobândi naționalitatea prin căsătorie și în regulă generală, copiii legitimi au naționalitatea părinților lor.

Legile cari regulează pierderea drepturilor de cetățeni sunt încă și mai diferite dela un stat la altul. Un supus britanic, de-o pildă, nu-și pierde naționalitatea dacă intră în serviciul vreunui alt stat, sau dacă se așează, în mod statornic, în altă țară; un supus german, în cazul acesta, își pierde drepturile sale după zece ani de ședere în streinătate, dacă omite de a se înscrie în registrele consulatului din localitatea în care locuește.

In Franța s'a căutat a se înlesni streinilor dobândirea calității de supus francez, pentru a se ajunge, pe calea aceasta, la îndeplinirea golurilor pe cari le lasă înmulțirea înceată a poporației. Totuși măsura aceasta nu a dat nici un rezultat, căci numărul încetățenirilor a mers scăzând, în mod simțitor, dela 1894 încoace. Astfel în 1894 s'a înregistrat 22.642 naturalizări; în 1895, 17.766; în 1896 numai 15.197. In *România chestiunea* naturalizărei streinilor prezintă o deosebită gravitate, din cauza numărului din cale afară mare al jidanilor, cari au acaparat comerțul și industria țărei, întărindu-se ca clasă de mijloc, în sânul poporului nostru. Incetățenirea lor individuală dacă s'ar generaliza, sporind numărul indivizilor streini de interesele noastre, și reprezentând, firește, în lăuntrul politicei partidelor din țară, politica coreligionarilor lor, lipsiți de drepturi, ar avea ca rezultat de a face să triumfe, în scurtă vreme, interesele lor asupra intereselor poporației românești. Cât despre încetățenirea evreilor *în masă*, ea nu ar însemna alta, în împrejurările noastre, decât crearea unui adevărat *stat jidovesc*, în România.

Schimbările de religie fiind puține la număr, interesează mai mult statistica bisericească. Totuși, când religia și rasa formează unul și acelaș lucru, ca la jidani de-o pildă, schimbările de religie pot să aibă o înrâurire foarte mare asupra poporației, dacă ele s'ar înmulți. Așa, de exemplu, oricât ar fi de dorit ca poporația noastră să absoarbă pe cât se poate mai multe elemente, totuși în specie, absorbirea, prin încrucișare a unui prea mare număr de ele-

mente evreești, nu ar fi de natură a întări naționalitatea noastră, ca vigoare și ca însușiri, ci de a o slăbi, fără de a înlătura întru nimic primejdia înlocuirei noastre de către jidani.

IX. Morbiditatea fizică și morală a poporației.

Deosebirea omului bolnav de omul sănătos, fie individual, fie ca masă a indivizilor, e anevoe de precizat, deși ea prezintă un interes deosebit [1]). Cu drept cuvânt s'a zis că mai la urmă chestiunea importantă pentru fie care, nu-i atât chestiunea mortalității ci a morbidității, adică a modului de a fi față cu boalele, cu frecvența și cu durata lor în cursul vieței. Sănătatea este averea cea mai scumpă a omului și valoarea ei se poate calcula, în mod direct, socotind cheltuelile pe cari le face omul în caz de boală și zilele pierdute. Așa, de-o pildă, *Rochard* a calculat că, în anul 1880, s'au căutat în spitalele din Franța 462.357 bolnavi, cari au petrecut 15.904.373 zile în spitale și a căror căutare a costat 31.808.756 franci; socotindu-se încă costul zilelor pierdute 22.087.419 franci, dobândim suma de 53.896.175 franci cari reprezintă paguba datorită morbidității în anul acesta [2]).

Pentru stat și pentru politica sa, cunoașterea exactă a boalelor, are un interes tot atât de mare ca și pentru sociologie. Crearea unei *statistice generale a morbidității*, este una din necesitățile cele mai viu simțite ale științei moderne și ar fi de o mare utilitate practică pentru scopurile pe cari le urmărește statul și aceasta cu atât mai mult cu cât mortalitatea nu-i în totdeauna expresiunea exactă a morbidității unei poporații deși există firește o strânsă legătură între dânsele.

„Sunt perturbări sociale și economice foarte puternice, „zice *von Mayr* [3]), cari nu lasă urme corespunzătoare în „statistica mortalității și din contra, se poate ca o mor-

1) *von Mayr:* Loc. cit. Vol. II. Pag. 424.
2) *Dr. Alfred Nossig:* Einführung in das Studium der sozialen Hygiene. Stuttgart. 1894 Pag. 229.
3) Loc. cit. Vol. II Pag. 425.

„talitate foarte mare să nu fie întovărăşită decât de o îmbolnăvire neinsemnată a organismului societăţei. Statistica deceselor, nu-i din cauza aceasta, chiar atunci când „se procede cu cea mai mare îngrijire, în deosebirea cauzelor cari au produs moartea, decât un surogat foarte defectuos a unei statistice complecte a boalelor, deşi ea se „întrebuinţează, ce-i dreptul, pe o scară întinsă, în lipsa „unei asemene statistici a morbidităţei".

Pentru rezolvirea acestei importante probleme, ar trebui să se impună tuturor medicilor îndatorirea de a raporta autorităţilor toate cazurile de boală ajunse în căutarea lor, ţinându-se o socoteală exactă despre dânsele. Până acuma însă statistica boalelor este abia la începutul ei, deşi autorităţile au început a-i da o deosebită atenţiune, de un timp încoace.

Statistica morbidităţei morale, are asemenea o importanţă foarte mare stabilind numărul crimelor, a sinuciderilor şi a divorţurilor, pe cari unii autori le tratează, împreună cu statistica religioasă şi culturală, într'un capitol în deosebi, sub titlul: *Statistica morală.* Din punctul de vedere al metodei statistice, noi nu ne putem împăca cu acest mod de a distribui materia şi credem că atât sinuciderile, cât şi criminalitatea, ca expresiuni ale îmbolnăvirei organismului social, trebue să fie desbătute sub această rubrică a morbidităţei poporaţiei. Cât despre divorţuri, ele se consideră de unii tot ca o boală a spiritului:

„Studiind statistica divorţurilor, zice Bertillon [1]), am „ajuns să le considerăm, într'un mare număr de cazuri, ca „o manifestaţie a deviaţiei minţei. Intre statistica divorţurilor şi statistica alcoolismului, a sinuciderilor, etc., „există relaţiuni strânse cari justifică locul ce-l dăm acestui paragraf in lucrarea noastră".

Există în adevăr o legătură strânsă între criminalitate, divorţuri şi alcoolism, cari se pot considera ca expresiuni generale ale morbidităţei sociale. Totuşi noi am preferat să tratăm divorţurile în capitolul despre căsătorii, unde am vorbit în genere despre *desfacerea căsătoriilor,*

1) Éléments de Démographie. Paris 1896. Pag. 122.

în care se cuprinde, pe lângă desfacerea lor prin despărţenie, şi desfacerea lor prin moartea vreunuia din soţi.

Cu aceasta am ajuns la sfârşitul acestui capitol, cel din urmă a părţei întâiu a lucrărei noastre, care tratează pe scurt despre *Statistica poporaţiei.* Nu ne rămâne dar decât să spunem încă câteva cuvinte despre *Teoria poporaţiei,* mai înainte de a ne îndeletnici, mai pe larg, cu *Politica poporaţiei,* care formează obiectul propriu zis al studiului de faţă.

II.

Teoria Poporației

CAP. VIII. Despre legile sociale și despre valoarea metodei statistice.

Oricât ar fi de prețioase datele pe cari le procură statistica cu privire la starea și la mișcarea poporației, e sigur că înșirarea numai a faptelor nu este suficientă. Prin ele înșile cifrele sunt mute. Pentru a ne putea servi de dânsele, în scopul cunoașterei mai amănunțite a legilor cari ne cârmuesc și a orientărei în domeniul activităței practice, trebue să căutăm a stabili adevărurile cari rezultă din combinarea lor.

Teoria poporației are menirea de a afla legile generale și regulele ce se pot deduce din faptele adunate de statistică și de a căuta cari sunt cauzele abaterilor observate de la cursul normal al lucrurilor [1]). Prin lege trebue să înțelegem aice așa numita „lege a marelui număr" *(Gesetz der grossen Zahl; loi du grand nombre)* adică mijlocia care rezultă din repetarea constantă a unui mare număr de fenomene. Asemenea legi se găsesc prin inducție luându-se ca regulă generală aceea ce vedem că se întâmplă în majoritatea cazurilor. Așa de-o pildă, cercetând natalitatea după anotimpuri, după cum a făcut-o *Villermé* [2]), și văzând, după un mare număr de cazuri, că lunile cele mai puțin fecunde sunt acele cari sunt expuse emanațiunilor palustre, ajungem la stabilirea legei generale că emanațiunile palustre sunt defavorabile fecundităței. Sau

1) *von Fircks*: Bevölkerungslehre und Bevölkerungspolitik. Pag. 4.
2) Annales d'Hygiène. Ianuarie 1831.

observând că numărul crimelor, a emigrărilor și al deceselor sporește, iar numărul căsătoriilor și al nașterilor scade, când recolta este rea, concludem în mod general că aceste fenomene stau în strânsă legătură cauzală cu lipsa, sau cu belșugul. Sau însfârșit, comparând mortalitatea după sex și vârstă, și văzând că numărul decedaților de sex bărbătesc e mai mare decât acel al decedaților de sex femeesc și că vârsta mijlocie a femeilor e mai îndelungată decât acea a bărbaților, ajungem la încheerea, care pentru noi are valoare de lege, că femeile au o putere de rezistență mai mare decât barbații, căutând apoi să aflăm explicarea acestui fenomen interesant, etc.

Teoria poporației determină valorile de mijloc și valorile mijlocii și limitele abaterilor dela aceste valori, cari nu trebue să se confunde. Așa, de-o pildă, dacă dispunem, după mărimea lor, o serie de cifre cari se raportează la observarea unor unități sau totalități, ce se pot compara între dânsele, atunci cifra care se găsește la mijlocul seriei ne dă *valoarea de mijloc* (Mittelwert) a tuturor observațiunilor. Așa ar fi cu cazul când am compara densitatea relativă a poporației unor districte de o întindere aproape egală, sau înălțimea corpului indivizilor aparținând la diferite profesii, etc. Dacă, din contra, adunăm intreaga serie, împărțind suma prin numărul observațiilor făcute, atunci dobândim cifra sau *valoarea mijlocie* (Durchschnittswert) a tuturor observațiunilor [1]). Aceste două valori, adeseori foarte diferite între dânsele, sunt, întrucât se atinge de mărimea lor, cu totul independente una de alta, după cum rezultă din modul deosebit de a calcula pe fiecare.

„Dacă determinăm, de exemplu, zice von Fircks, după „ordinea mortalităței durata mijlocie ulterioară a vieței „persoanelor, de o vârstă oarecare (die mittlere fernere „Lebensdauer), adică timpul după care jumătate din nu„mărul acestor persoane, va fi murit, și cealaltă jumătate „va fi încă în viață, timpul acesta nu s'ar schimba întru „nimic, dacă persoanele cari trec peste această durată mij-

1) *von Fircks*: Loc. cit. Pag 6.

„locie a vieței, nu ar mai trăi după aceasta, decât foarte „puțin, sau încă un timp foarte îndelungat. Dar viața „mijlocie (*durchschnittliche Lebensdauer, vie moyenne)* a „persoanelor acelei clase de vârstă, ar scădea prin aceasta, „sau s'ar ridica în mod considerabil, și ea este, în genere „vorbind, influențată prin modul de împărțire a cazurilor „de moarte, după anii de vârstă a decedaților; căci viața „mijlocie este suma totală a anilor viețuiți de persoanele „aparținând unei clase de vârstă, până la moartea lor, „sumă împărțită prin numărul acelor persoane"

Intre statistica poporației, care adună faptele și teoria poporației care caută să-și dea seamă de regulele și legile ce rezultă din aceste fapte, există, după cum s'a văzut, o legătură foarte strânsă [1]). Căci cifrele însăși ne îndeamnă să le combinăm și ne silesc oare cum să ne rostim asupra rezultatelor dobândite. Și de-aceea, nefiind cu putință de a ne îndeletnici cu statistica poporației, fără de a ne ocupa în acelaș timp și de teoria ei, cei mai mulți autori tratează aceste două părți ale științei, în acelaș capitol ca unele ce prin firea lor nu se pot despărți.

„De oarece teoria poporației (Bevölkerungslehre, Populationistik), zice von Fircks [2]), deduce regulele sale din „faptele stabilite de către statistica poporației, e bine ca „să tratăm aceste două părți a le științei poporației împreună".

Cu drept cuvânt se miară dar Rümelin că s'a putut naște discuția dacă statistica poporației trebue să se îndeletnicească numai cu adunarea faptelor, sau dacă menirea ei ar fi să cerceteze și cauzele și să descopere legi. Căci faptele adunate de statistică arată ele singure și în toate direcțiile existența unor raporturi cauzale. Asemene raporturi de cauză și efect, în unele împrejurări, ar sări oarecum în ochi, așa de-o pildă când vedem că în anii de lipsă căsătoriile și nașterile se împuținează, pe când numărul delictelor, a emigraților, și a deceselor, mai ales infantile, sporesc, sau când constatăm că numărul născuți-

1) Vezi Pag. 35.
2) Loc. cit. Pag. 2.

lor morți și a decedaților, în primul an al vârstei, e mai mare la copii nelegitimi, decât la copiii legitimi etc.

„Numai nu am trebui, zice Rümelin [1]), ca în asemene „cazuri, sau în cazuri de această natură să rostim îndată „cuvântul pretențios de *lege*, ci să ne mărginim a vorbi „de motive ale voinței omului cari-și au originea lor în „caracterul speciei umane și cari din această cauză se „impun pretutindeni, cu mai multă sau mai puțină tărie, „ori de câte ori se produc aceleași ațâțări cari le pun în „mișcare, dar în totdeauna numai cu condiția ca, în cazul „special, să nu fie neutralizată de către alte motive și „mai puternice".

Și încă mai puțin s'ar putea vorbi de o lege socială, după cum o face Quételet, crede Rümelin, când se atinge de determinarea oare căror măsuri mijlocii ale unor însușiri, ale omului, pe baza unor cifre mai mult sau mai puțin concordante, precum ar fi înălțimea, greutatea trupului etc., sau când e vorba de unele fapte omenești precum e, de-o pildă, participarea fiecărui sex, sau a diferitelor clase de vârstă, la crime, sinucideri etc. Căci, în genere vorbind, prin numere și prin calculul probabilităților, nu se pot stabili legi, în adevăratul înțeles al cuvântului. Ceea ce este adevărat, în multe, sau în cele mai multe cazuri, dar nu în toate cazurile, nu se poate numi nici odată lege și de aceea așa numita „lege a numărului mare", nu ar fi decât o expresiune greșită. Până acum nu există nici o singură așa numită lege socială, care ar exprima, în mod cantitativ, o legătură, generală și fără excepție, de cauză și efecte pentru întreaga societate omenească.

Logicianul *Lotze* [2]) contestă asemenea, în mod absolut, caracterul de lege numărului mare. O lege ar fi o judecată ipotetică, care afirmă urmarea necesară a propoziției dela sfârșit, sub condiție ca propoziția anterioară să fie adevărată. Numărul mare nu ne-ar spune însă decât că, dacă toate condițiile fizice și morale, cunoscute și ne cunoscute, vor rămânea pe viitor aceleași, atunci întregul șir al consecințelor, suma lor totală, numărul, va fi acelaș.

1) Loc. cit. Vol. III. Pag. 819.
2) Logik § 287.

Dar aceasta nu este o lege, ci numai cât o trivială tautologie. Dacă am voi să dăm însă, în mod asertoric, nu ipotetic, numărului mare înțelesul că toate acele condiții cunoscute și necunoscute se vor reproduce pururea și pe viitor, în cazul acesta, aceasta nu s-ar putea afirma decât ca o probabilitate, mai mare sau mai mică, judecând prin analogie, fundată sau nu în fiecare caz particular. Și se înțelege că probabilitatea aceasta nu ar fi mare, decât în cazul când efectul s-ar datori unor cauze principale puțin numeroase și puțin schimbătoare și când cauzele de a doua mână, s-ar neutraliza înlăuntru numărului mare. In cazul acesta, numărul mare ar putea să ne pună pe calea vreunei legi, sau să ne facă să bănuim cel puțin existența ei, dar el singur nu este expresiunea unei legi, ci numai cât expresiunea, în cifre, a unor raporturi, cari stăpânesc o grupă de fenomene individuale [1].

Aceste sunt unele din obiecțiunile ce s-au făcut cu privire la valoarea rezultatelor pe cari le poate da statistica. Și trebue să recunoaștem că critica aceasta a fost necesară pentru a mărgini zelul acelora, cari, în mod cu totul superficial, vedeau pretutindeni în viața societăței umane, numai legi cu caracter absolut, ducându-ne de-adreptul la negarea desăvârșită a libertăței de acțiune a omului. Această critică îndreptată în contra interpretărei greșite a noțiunei „lege" în domeniul vieței sociale, nu atinge însă întru nimic valoarea metodei numerice.

„Dacă această metodă, zice Schäffle, nu ne-ar da nici o „lege socială ci numai fapte, încă ea este de o neprețuită „valoare. Observarea statistică bine analizată, este ca „paiul plutitor, care ne arată în cotro merge cursul vieței „sociale, sau — dacă preferăm — cel mai fin aparat de „inducție pentru observarea curentelor sociale".

Din faptele pe care le adună statistica poporației, dacă nu am putea să scoatem legi cu caracter general, sau mai bine zis, dacă până astăzi *nu am ajuns încă* să stabilim asemenea legi, cel puțin e sigur că, încercând să explicăm

[1] Dr. *Albert E. Fr. Schäffle*: Bau und Leben des sozialen Körpers. Stuttgart 1881. Vol. 1. Pag. 127.

acele fapte și comparându-le între dânsele, am ajuns la încheeri foarte importante, de cari ne servim zilnic, fie în teorie, fie în practică. Și tocmai aicea vedem noi însemnătatea teoriei poporației, care se îndeletnicește cu combinarea cifrelor, pe cari le procură statistica și cu interpretarea lor. Dar unii autori pretind încă și mai mult. Ei susțin că statistica e în stare să ne dea legi de cauzalitate a vieței sociale, prin determinarea cantitativă a factorilor și a evenimentelor selecțiunei *în diferite epoci și sfere de civilizație*. Acesta ar fi chiar serviciul cel mai însemnat pe care statistica e chemată să ni-l facă în viitor.

„Aplicarea concretă a legei generale a evoluției, în cur„sul istoriei, zice Schäffle [1]), nu se poate explica cu exac„titate decât numai cu ajutorul continuu a statisticei, „pentru fiecare epocă și pentru fiecare sferă de civilizație. „Numai prin observarea cantitativă a maselor se poate „stabili cu precisiune jocul selecțiunei naturale, în fiecare „epocă și în fiecare sferă de civilizație. Teoria generală a „evoluției nu poate explica particularitățile fiecărei epoce „a istoriei și a fiecărei civilizații în deosebi, precum și „mersul probabil al evoluției următoare decât cu ajutorul „cunoștințelor cantitativ determinate despre mișcările ma„selor sociale pe cari i le procură pe de o parte istoria și „etnografia și pe de altă parte statistica".

Dacă am avea acuma cunoștinți statistice exacte cu privire la valoarea reală a mijloacelor de hrană, și la emigrările, crimele, pedepsele etc., timpurilor trecute, am putea să determinăm, pentru fiecare perioadă, efectele luptei pentru existență și am dobândi oarecare date sigure pentru judecarea modificărilor ulterioare, în bine sau în rău, ale stărei sociale. Dar statistica nu poate să fie astăzi de mare ajutor în această privință, pentru motivul că ea nu există decât de foarte puțin timp și pentru că ea nu s-a ocupat decât de viața societăței europeene moderne.

Peste câteva secole și când va fi cuprins în cadrul cercetărilor sale și alte civilizații streine, atunci însemnătatea ei pentru explicarea concretă a istoriei va fi cu totul

[1] Loc. cit. Vol. IV. Pag. 496.

alta. Dar această importanță ea nu-și va datori-o desigur faptului că va fi demonstrat neschimbarea valorilor mijlocii și a numerelor mari, ci din contra pentru că va fi arătat variabilitatea lor după împrejurările istorice, etnografice și geografice.

„Este sigur, urmează Schäffle, că istoria nu descopere „legea evoluțiunei sociale, dar cu cât va trece timpul cu „atât ea ne va ajuta ca să putem determina cu precisiune „cantitativă și pentru toate faptele speciale ale istoriei ci-„vilizației, modul de acțiune, istoricește și etnograficește „așa de felurit, a selecțiunei sociale și va face servicii „foarte mari artei de a guverna prin întrebuințarea prac-„tică a cunoștințelor ce le va procura cu privire la legea „evoluțiunei".

Ca exemplu, Schäffle ne citează legea bavareză din 1868, care a desființat restricțiunile impuse căsătoriilor, înlăturând aproape în mod instantaneu frecvența anormală a nașterilor nelegitime. In cazul acesta statistica ne arată, în mod cantitativ precis, înrâurirea unei singure schimbări asupra selecțiunei sexuale. Și cu cât va dura mai multă vreme această lucrare analitică și sintetică a statisticei, cu atât va fi mai mare numărul acestor date câștigate prin observarea maselor, cari ne vor arăta nu numai direcțiunea cursului evoluțiunei, ci ne vor permite să pătrundem înțelesul istoriei civilizațiunei. Obiecțiunea ce s-a făcut că nu există *astăzi* nici o singură *lege socială,* care ar exprima în formă cantitativă o legătură de cauze și efecte, ce s-ar aplica în mod general și fără excepțiune întregei societăți omenești, nu numai că nu atinge valoarea metodei numerice ca atare, aplicată la cercetarea faptelor sociale, dar nu poate nici să prejudece viitorul întru cât privește posibilitatea de a se descoperi asemenea legi prin metoda statistică. Căci dacă până astăzi, față cu numărul restrâns de observațiuni, pe cari le-a putut aduna, mai ales cu privire la societatea modernă din Europa, statistica nu e în stare încă, în scurtul timp de când există, să formuleze legi sociale cu caracter general, ea ne face să întrevedem posibilitatea de a cunoaște asemenea legi de o valoare istorică și etnografică necontestată, prin determinarea cantitativă a factorilor și a împrejurărilor selecțiunei sociale, la diferite epoce și în diferite sfere de civilizație.

Prin aceasta se lămurește, mai întâi, importanța deosebită a teoriei poporației, care este chemată tocmai să examineze datele adunate de statistică pentru a scoate legile și regulele ce rezultă din combinarea lor și în al doilea rând, se arată legătura firească ce există între aceste două ramuri ale științei poporației. Această legătură e atât de necesară și atât se impune spiritului omenesc de a reflecta asupra datelor, pe cari le adună statistca încât s'a făcut încercări, în parte reușite, de a afla legile poporației, cu mult înainte ca să existe un material suficient pentru formularea lor.

Incă de prin secolul al șasesprezecelea, englezul *J. Graunt* [1]) s'a încercat să reducă fenomenele ce se produc în mișcarea poporației la formule generale. Mai târziu, cunoscutul economist *Sir W. Petty* [2]), dar mai ales germanul *Johann Peter Süssmilch* [3]), care trece cu drept cuvânt de părintele statisticei poporației, au contribuit foarte mult la determinarea legilor poporației. Süssmilch a arătat, de o pildă, că „ordinea dumnezeească" *(Göttliche Ordnung)* se manifestează în excedentele constante ale nașterilor asupra deceselor în împrejurări normale; în echilibrul aproximativ dintre ambele sexe, care se restabilește, nașterile masculine fiind mai numeroase, prin o mortalitate mai mare a bărbaților etc. El a pus bazele întocmirei tablelor de mortalitate și a atras atențiunea asupra mortalității extraordinare în primii ani ai vieței, dobândindu-și merite neperitoare, nu numai prin aceste rezultate materiale câștigate, dar mai cu seamă prin aplicarea metodei, care constă în deducerea unor rezultate și legi generale

1) Natural and political observations upon the bill of mortality. London 1664.
2) Essay in political arithmetic concerning the growth of the city of London. London 1683.
3) Die Göttliche Ordnung in den Veränderungen des menschlichen Geschlechtes aus der Geburt, dem Tode und der Fortpflanzung desselben. 1740.

din numerarea pe cât se poate mai întinsă a cazurilor particulare [1]). Un alt autor german, *L. A. G. Schrader* [2]), mergând pe urmele lui Süssmichl, de a cărui operă s'a servit, a tratat subiectul în mod și mai complect, pe când alții, printre cari putem cita pe *Sir Francis d'Ivernois* [3]), s-au îndeletnicit mai mult cu unele chestiuni speciale.

In timpurile moderne lucrările lui *Christoph Bernoulli* [4]), a le lui *Quételet* [5]) și ale lui *Legoyt* [6]), au o importanță deosebită. Acest din urmă pretinde însă că pentru moment nu e cu putință de a se formula legile poporației, de oarece nu cunoaștem încă îndeajuns de bine împrejurările ei, pe când, din contra, Quételet, s'a grăbit să vorbească de legi chiar acolo, unde abia se putea vorbi numai de simple raporturi cauzale.

Printre scrierile mai de căpetenie, care tratează în special despre *legile mortalității*, se pot cita cercetările lui *Euler* [7]), *Deparcieux* [8]), *R. Price* [9]), *Gasper* [10]), *Moser* [11]), iar în timpurile din urmă mai cu deosebire scrierile lui *Glattner* [12]), *Villermé* [13]) și *A. Wagner* [14]).

1) *Rümelin*: Loc. Cit. Vol. III. Pag 806.
2) Grundgesetze der Natur in der Geburt, dem Leben und dem Tode der Menschen. Glückstadt 1777.
3) Sur le mouvement de la population de deux paroisses de la Suisse 1832.
4) Populationistik oder Bevölkerungswissenschaft. Ulm. 1840.
5) Sur l'homme et le développement de ses facultés ou Essai de physique sociale. Paris 1835.
6) Lois statistiques de la population (Dictionnaire de l'économie politique).
7) Recherches générales sur la mortalité et la multiplication du genre humain. 1740
8) Essai sur la probalité de la durée de la vie humaine. Paris 1746.
9) Observations on reversionary payments, or shemes for providing annuitties, on the method of calculating the values of assurances on lives an the national debt. London 1769
10) Die wahrscheinliche Lebensdauer des Menschen etc. Berlin 1835.
11) Die Gesetze der Lebensdauer. Berlin 1839.
12) Ueber die Lebenschancen der Israeliten gegenüber den christlichen Confessionen.
13) Considérations sur les tables de mortalité. (Journal des Economistes 1835).
14) Die Gesetzmässigkeit in den scheinbar willkürlichen menschlichen Handlungen vom Standpunkt der Statistik. Hamburg 1864.

Se vede dar de aice cum încercările teoriei de a formula legile cari stăpânesc poporația, au mers alături cu lucrările statistice cari au adunat datele relative la acest subiect. Și aceasta este dovada cea mai bună că aceste două ramuri ale aceleeași științi se confundă în mod firesc și că nici nu se pot despărți, dacă nu voim ca statistica să rămâie numai o îngrămădire de cifre fără de nici un interes și fără de nici o utilitate practică. Și tocmai aice este însemnătatea teoriei poporației. Ea caută să scoată *înțelesul* din faptele adunate de statistică și să procure datele necesare încheerilor politicei poporației, de care urmează să ne ocupăm mai pe larg, în partea a treia și cea din urmă a lucrărei noastre.

III.

Politica Poporației

CAP. IX. Consideraţiuni generale.

Politica poporației, ca cea din urmă parte a științei poporației, are menirea de a determina, în mod general, măsurile practice prin cari se poate înrâuri dezvoltarea poporației.

Această definiție este și mai cuprinzătoare și mai precisă decât definiția Profesorului *J. Conrad*, din care s-ar putea înțelege că numai statul trebue să se intereseze de politica poporației. *(Bevölkerungspolitik st die Lehre von der Fürsorge des Staates fur die Bevölkerungsentwickelung)* [1]). Noi credem că și statul și particularii trebue să conlucreze la deslegarea problemelor cari rezultă și pentru stat și pentru societate din starea și mișcarea poporației. Politica poporației nu poate să aibă dar menirea de a determina numai activitatea statului față cu poporația. Ca teorie, ea stabilește *în mod general* și pentru toți, măsurile prin cari se poate înrâuri asupra dezvoltărei ei, măsuri cari nu se pot realiza decât cu concursul tuturor puterilor vii ale poporației însăși: ale statului, în primul rând, dar și ale societății întregi.

Fenomenele de înmulțire și de scădere ale poporației, ca toate fenomenele naturei, sunt stăpânite de anumite legi, cari nu se pot resturna. Tot ce stă în putința noastră e să le cunoaștem și ținând seamă de dânsele, să căutăm a modifica împrejurările în cari trăim. Deși afirmăm

1) Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie II. Theil: Volkswirtschaftspolitik. Jena. 1897 Pag. 89.

dar că și existența speciei noastre e supusă unor legi pe cari ea nu e în stare să le schimbe, totuși e sigur că nu necesitatea oarbă determină existența noastră, întru cât împrejurările în cari trăim se pot modifica după voea societății umane, dacă nu după voea individului. Și întrucât nu *destinul* ne guvernează, ci noi suntem stăpâni pe destinele noastre, nu poate fi vorba de fatalism.

„Statul, zice von Fircks [1]), nu poate resturna legile naturei cari înrâuresc și determină starea poporației, însușirile ei, precum și modificările lor, dar el poate să intervie regulând cele de cuviință. Față cu aceste modificări statul nu poate sta nepăsător deîndată ce ele sunt vătămătoare pentru puterea și neatârnarea poporului său, el nu trebue să se mărginească de a lua numai cunoștință despre starea de lucruri existentă și despre schimbările ce s-ar fi produs".

. Scopul pe care-l urmărește statul ca și societatea este *păstrarea de sine*; aceasta implică *păstrarea teritoriului* și — statul fiind o comunitate de oameni și oamenii mai mult decât teritoriul formând adevărata sa putere [2]) — *conservarea indivizilor* cari-l alcătuesc. Și fiindcă prin păstrarea teritoriului, nu se poate înțelege decât păstrarea unui teritoriu pentru desfășurarea existenței unui popor anumit, este evident că și conservarea indivizilor nu poate să aibă alt înțeles decât *conservarea elementului etnic deosebit*, care a creat statul și care este *singur în drept* de a se dezvolta în margenile teritoriului stăpânit de dânsul. Statul trebue să reprezinte interesele acestui element, care l'a creat pentru a-i servi interesele și numai ale acestuia. El nu poate să fie dar decât un stat *național* și ca atare, nu de înmulțirea în genere a locuitorilor cari trăiesc pe teritoriul său trebue să se preocupe, ci de *păstrarea elementului etnic deosebit*, a cărui expresiune este și trebue să fie.

Pentru ca statul să-și poată îndeplini această misiune, el trebue firește să aibă în vedere, în tot momentul, sta-

1) Loc. Cit. Pag. 286.
2) *Bluntschli*: La Politique Ed. II. Paris 1883 Pag. 89.

rea şi mişcarea poporaţiei sale; să cunoască regulele şi legile generale ce se pot deduce din adunarea şi combinarea datelor statistice relative la poporaţie, pentru ca să poată judeca, în fiecare caz particular, dacă dezvoltarea poporaţiei sale nu se abate dela cursul normal al lucrurilor şi să cerceteze eventual şi cauzele acestor abateri; însfârşit, statul trebue să caute a înrâuri dezvoltarea poporaţiei, mai ales dacă o vede că ameninţă să se abată de la regulele generale, şi pentru aceasta, el trebue să cunoască cauzele cărora putem atribui înmulţirea fiinţelor umane în genere. Politica poporaţiei, ca practică, nu poate pleca, în mod logic, decât dela determinarea, în teorie, a acestor cauze generale. Ea trebue dar să formuleze, mai întâi, aceea ce s-a numit *principiul poporaţiei,* sau originea ei, după care măsurile practice vor urma oarecum de la sine. Şi aceasta este tocmai, după părerea noastră, importanţa principiului poporaţiei şi criteriul cel mai sigur al formulărei sale exacte. Căci, în această materie, nu e vorba de a face numai o teorie, ci de a deslega, odată cu teoria generală a cauzelor dezvoltărei poporaţiei şi chestiunea practică a mijloacelor de a o înrâuri.

„Să învăţăm mai întâi, zice *J. B. Say* [1]), cari sunt „cauzele cărora putem atribui înmulţitrea fiinţelor umane. „Pe aceste cauze, oricare ar fi, noi le vom numi principiul, „originea poporaţiei".

Această necesitate de a stabili teoria generală a înmulţirei poporaţiei, mai înainte de a ne putea rosti asupra politicei ce trebue să se urmeze faţă cu dânsa, a dat naştere la o întreagă literatură. Şi fiindcă teoria nu-i decât un reflex al realităţei, starea poporaţiei a trebut să determine în toate timpurile teoria politicei ei, stabilind, în principiu, necesitatea înmulţirei sau a scăderei sale, după cum era lipsă, sau belşug relativ prea mare de oameni. Şi această înrâurire dealtmintrele firească şi necesară a faptelor asupra ideilor, se poate observa nu numai dacă alăturăm părerile din diferitele timpuri asupra acestui subiect, ci uneori chiar dacă comparăm ideile aceluiaşi autor, în diferitele epoce ale vieţei sale. Aşa de-o pildă, în prima sa lucrare asupra statului, filosoful *Platon,* având în vedere, ce-i dreptul, mai mult îmbunătăţirea rasei decât restrângerea numărului naşterilor, nu permite barbaţilor de a se căsători mai înainte de treizeci şi cinci de ani şi mai târziu de cincizeci şi cinci. Pentru respectarea acestei măsuri, părintele filosofiei idealiste recomandă suprimarea fructului, sau uciderea prin foame a copiilor născuţi în afară de aceste limite de vârstă. Mai târziu, în lucrarea sa asupra legilor însă, filosoful nostru îşi schimbă părerile cu desăvârşire. Războaele şi ciuma împuţinase locuitorii Atenei, în mod simţitor şi faţă cu această stare de lucruri îngrijitoare, nu mai putea fi vorba numai de *îmbunătăţirea* rasei, ci trebuea să se găsească mijloace pentru *conservarea* ei. Ingrijit de viitorul poporaţiei, Platon nu numai că permitea barbaţilor de a se căsători la 30 de ani, dar le impune chiar ca până la 35 de ani să fie numai decât căsătoriţi sub pedeapsă de a fi supuşi unei dări anuale speciale, pentru a nu-şi închipui, zice el, că celibatul este o stare comodă şi plină de foloase. Pe lângă aceasta, el institue un fel de majorat, în folosul unuia din fii, pentru a forma astfel o clasă puternică de cetăţeni; iar ceilalţi copii urmau a fi adoptaţi de acei cari rămăseseră sterpi. Cât despre uciderea copiilor şi despre comunitatea femeilor, nu se mai pomeneşte de astă dată nici un cuvânt.

„*Atenianul.* — De unde îşi trag statele originea şi naşterea lor? Nu oare dela căsătorii şi de la împreunarea celor două sexe? *Clinias.*— Desigur *Atenianul.* — Astfel, în „orice stat, e bine să începem cu legile cari privesc căsătoriile" [1]).

Sub presiunea împrejurărilor exterioare, cari se schimbase, vedem cum şi Platon îşi modifică ideile sale, cu privire la politica poporaţiei. Şi fiindcă am vorbit aice de unul din cei mai iluştri cugetători ai antichităţei, cari s'au ocupat de chestiunea poporaţiei, trebue să profităm de o-

1) Cours complet d'Économie politique Ed. III Bruxelles 1844 Pag. 368.

1) Legile. Cartea IV.

cazie pentru a spune câteva cuvinte și de cellalt mare filosof al Greciei, care a tratat acest subiect aproape în acelaşi timp, după care vom putea să abordăm, fără transiție, literatura timpurilor moderne.

Aristoteles e şi de astă dată cu mult mai precis şi am putea zice cu mult mai înrudit cu modul nostru de a cugeta, decât Platon. El se preocupă de fenomenul creșterei excesive a poporației, invinuind pe Platon, care stabileşte egalitatea bunurilor, că nu se ocupă mai degrabă de înmulțirea oamenilor.

„E încă foarte curios de a se vedea, zice Aristoteles [1]), „că stabilind egalitatea proprietăților, nu s'a hotărât ni„mic cu privire la numărul cetățenilor și că ei sunt lăsați „să se înmulţească fără sfârşit, ca şi cum numărul lor „ar fi să rămâie aproape staționar, din cauza căsătoriilor „străine [2]), cari compensează cifra naşterilor, oricare ar fi „ea, cum se pare în adevăr că se întâmplă încă astăzi în „diferitele state. Dar rezultatul acesta e departe de a fi „exact în cetățile noastre, aşa precum există. Astăzi ni„meni nu rămâne sărac, pentrucă proprietățile se împărțesc „între copii, oricare ar fi numărul lor; pe când, dacă pro„prietățile sunt indivise, e fatal ca copiii, mai mulți sau „mai puţin numeroşi, cari vor întrece numărul hotărât, să „nu posedă absolut nimic".

„Am fi îndemnați să credem că ar fi fost nevoe să se „menţină în oarecare limite mai degrabă creşterea popora„ţiei decât proprietățile, în aşa fel încât naşterile să nu „treacă de o cifră determinată, care ar fi trebuit să se ho„tărască, ţinând seamă de numărul eventual al copiilor „cari mor şi a căsătoriilor sterile. A le lăsa în voia întâm„plărei, cum se face în cele mai multe state, este o cauză „inevitabilă de sărăcie pentru cetățeni; sărăcia însă pro„voacă sediţiuni şi crime. De-aceea Phidon din Corinth, „unul din cei mai vechi legislatori, era convins că numă„rul familiilor şi acel al cetățenilor trebuea să rămâe fix „şi invariabil, chiar dacă toți ar fi avut, la început, loturi „inegale. In legile lui Platon, e tocmai contrarul".

1) Politica. Ed. Thurot-Bastien. Cartea II. Cap. III § 6 și 7.
2) *Platon*: Legile. Cartea V.

Trecând dela critica măsurilor pe cari le susţine Platon, la enunţarea propriilor sale păreri asupra poporaţiei, Aristoteles [1]) se ocupă de căsătorie și de însuşirile cerute dela viitorii soți, stabilind că femeea trebue să se căsătorească la 18 ani şi bărbatul la 37, sau şi ceva mai puţin. El cere ca, în virtutea unei legi exprese, să se oprească de a se da hrană copiilor diformi. Cât pentru numărul naşterilor, care trebue în totdeauna să fie limitat, dacă moravurile nu permit ca copii să fie lepădaţi, şi dacă unele căsătorii devin fecunde peste numărul determinat, el propune să se provoace avortul, mai inainte ca rodul să aibă sentimentul vieţei.

Vedem de aice cum geniul a tot cuprinzător a lui Aristoteles a anticipat şi în materia aceasta, gândirea modernă, preocupându-se, cu claritatea caracteristică spiritului său, de chestiunea iperdemiei, care a ajuns la deplina ei însemnătate abia în timpurile noastre, din cauza împrejurărilor speciale în cari trăim. Teoria fiind în totdeauna numai oglinda realității, mai mult în materia aceasta de cât în oricare alta, uşor se poate înțelege, în adevăr, că nici antichitatea, nici veacul de mijloc nu au putut să ajungă la deplina pătrundere a principiului poporaţiei. Nu doară că mişcările de creştere şi de scădere a poporaţiei nu ar fi fost pururea factorul cel mai însemnat al istoriei, dar diferite împrejurări, sclavia, războaele, lepădarea, admisă de legi şi introdusă în moravuri, a copiilor, epidemiile şi turburările din veacul de mijloc, impiedecând dezvoltarea normală a poporaţiei au zădărnicit cercetarea fenomenelor sale, cari nu se impuneau atențiunei obşteşti. De-aceea putem să trecem fără transiţie dela filosofii greci, cari au atins numai problema poporaţiei, la scriitorii din timpurile moderne, cari au tratat-o în fond. Şi fiindcă Malthus, dacă nu a fost cel dntâiu care s'a îndeletnicit mai deaproape cu această problemă, a fost acela care a discutat-o mai pe larg, şi care a provocat mai ales, o întreagă mişcare ştiinţifică, având de scop de a formula principiul poporaţiei, de aceea, urmând exemplul lui *Robert von Mohl*, vom lua

1) Loc. cit. Cartea IV. Cap. XIV.

teoria lui Malthus, ca punctul central al întregei discuțiuni, impărțind scriitorii, cari s-au ocupat de politica poporației în trei grupe mari: Predecesorii lui Malthus; Părtinitorii lui Malthus și Protivnicii lui Malthus. Având astfel înaintea noastră diferitele păreri cari s-au emis asupra acestui important subiect, vom proceda la cercetarea lor critică și ne vom încerca apoi să formulăm încă odată principiul poporației, încheind întreaga lucrare cu determinarea măsurilor practice, prin cari se poate înrâuri asupra dezvoltărei poporației, și cari vor trebui să rezulte cu necesitate din principiul stabilit.

CAP. X. Predecesorii lui Malthus.

Poporația Europei, în veacul de mijloc, a fost prea puțin deasă, din cauză că epidemiile și războaele îndelungate, anii de lipsă, ignorarea celor mai elementare precepte de igienă, dar mai ales întreaga organizare economică și socială, se opuneau îndesirei sale.

„Cu toate că este greu de a ne procura noțiuni exacte „asupra poporației din veacul de mijloc, zice *Cibrario* [1]), „e sigur, cu toate aceste, că ea era foarte puțin numeroasă“.

Mortalitatea copiilor era extraordinară după cum rezultă din toate datele pe cari le avem din acele timpuri. Așa de-o pildă, din 53 copii născuți între 1400 și 1570, în familia *Rohrbach*, burghezi avuți din orașul Francfort, numai 18 au supraviețuit tatului lor [2]). Și dacă în aceste familii, bine situate și culte, mortalitatea în primii ani ai vârstei era așa de mare, ne putem închipui ce putea să fie mortalitatea copiilor la familiile sărace [3]). Cât pentru epidemii, ele se prezintau atunci cu o furie nepomenită din cauză că nu se cunoșteau nici pricinele boalelor, nici mijloacele pentru a le preveni.

1) Économie politique du Moyen Age. Paris. 1859. Vol. II. Pag. 125.
2) *Dr. Steitz*: Archiv für Frankfurts Geschichte und Kunst. N. F. II. Pag. 404 și III. Pag. 47.
3) *Dr. Karl Bücher*: Die Bevölkerung von Frankfurt am Main im XIV. und XV. Jahrhundert. Tübingen 1886 Vol. I. Pag. 46.

Aceasta explică mortalitatea înspăimântătoare datorită ciumei care a secerat, prin secolul al XIV, în trei ani aproape a treia parte a poporației din Europa, ca la 25 de milioane de oameni.

Deși poporația în veacul de mijloc era destul de rară, totuși ea se vede că erà încă prea deasă pentru împrejurările economice de pe atunci, după cum o dovedește cruciatele, cari nu se pot explica decât admițând că, prin veacul al XII și al XIII, un mare număr de oameni se găseau fără ocupațiune, în țară la dânșii [1]). Și e cu totul caracteristic faptul că cele dintâiu trupe care pleacă pentru a cuceri mormântul Mântuitorului, sub conducerea lui *Walter Sansaveir (von Habenichts)* sunt numai o adunătură de răi și de oameni scăpătați, în loc să se recruteze din rândurile elitei sociale, precum s-ar fi întâmplat fără îndoială, dacă numai entusiasmul religios, și nu strâmtorarea economică ar fi determinat plecarea lor. Faptul acesta asupra căruia vom reveni, aruncă de altmintrelea o vie lumină asupra principiului poporației și confirmă teoria, pe care o susținem, că poporația tinde pururea să se înmulțească până la limita extremă a dezvoltărei sale cu putință și că fenomenul iperdemiei, este un fenomen care se reproduce la sfârșitul oricărei periode de dezvoltare a poporației, după cum vom vedea mai târziu.

Pe la mijlocul secolului al XV, poporația Europei, care fusese foarte rară, în secolele anterioare, afară de țările stăpânite de Arabi, precum era Spania, a început iarăși să crească mai ales în Italia, în Spania și în Portugalia odată cu desvoltarea lor economică. Dar perioada modernă, cu frământările ei politice și religioase, turburând relațiunile economice, aduce iarăși o scădere simțită a locuitorilor, aproape în toate țările. Germania de-o pildă, care putea să aibă, pe la începutul războiului de treizeci de ani ca la 25 de milioane de locuitori, nu mai rămâne decât cu vreo 12 milioane, la sfârșitul acestui război. Și aceeași scădere a poporației se observă în Anglia, în

1) *Rümelin*: Loc. cit. Vol. I. Pag. 765.

Franța, în Italia și Spania, mai ales din cauza turburărilor interne și a decăderei lor economice.

In acelaşi timp însă, statele din Europa încep să se simtă ca individualități cu interese contrare. Numărul oamenilor apare atunci cu importanța sa deosebită considerându-se ca una din condițiunile de căpetenie a puterei statului. Indesirea poporației, însemnând înmulțirea contribuabililor și a soldaților, de cari statele în faza de dezvoltare în care intrase, aveau cea mai mare nevoe, deveni preocuparea supremă a politicei.

Regele Enric al IV, al Franței, declară, în unul din edictele sale că puterea și bogăția regilor consistă în numărul și avuția supușilor lor. *(La force et la richesse des rois consistent dans le nombre et dans l'opulence des sujets).* In Germania, *Ludwig von Seckendorf* [1]), propune să se înființeze asiluri pentru creșterea copiilor orfani, sau din părinți săraci, numai în vederea înmulțirei oamenilor.

Prusia se grăbește să dea ospitalitate hughenoților emigrați în urma revocărei edictului de Nantes. Impăratul Josif al II, se încearcă să colonizeze unele regiuni muntoase ale Boemiei. Marele om de stat *Pitt*, declară în parlament, în anul 1796, că acel care are o familie numeroasă este un binefăcător al țărei sale și că are dreptul să ceară sprijinul statului, pentru a-și crește copiii. La rândul ei, *teoria* a trebuit să se lase a fi înrâurită de împrejurările reale, formulând ca principii de valoare absolută acea ce nu era decât expresiunea necesităților timpului în care se producea, după cum se vede din tendințele generale ale școalei economice a mercantiliștilor, cari ar fi în rezumat, următoarele :

1) Tendința de a exagera importanța metalelor prețioase.

2) Tendința de a atribui o însemnătate prea mare: a) Comerțului exterior în dauna comerțului interior b) Industriei care prelucrează materialele, în paguba industriei care le procură.

[1]) Der deutsche Fürstenstaat. Gotha. 1655.

3) *Tendința de a atribui o prea mare importanță cantității poporației ca element al puterei naționale.*

4) Tendința de a solicita acțiunea statului pentru a favoriza, în mod artificial, realizarea acestor scopuri, considerate ca utile [1]).

De fapt, în epoca în care trăiau mercantiliștii, se simțea o mare nevoe de brațe, de *birnici* pentru a spori veniturile statului și de *soldați* pentru a-l apăra. Războaele continue necesitau întreținerea armatelor permanente și cheltuelele mai mari ale curților și ale întregului aparat al statului modern, nu se mai puteau acoperi cu veniturile taxelor și ale domeniilor regale [2]).

Era firesc dar ca teoriile să oglindească necesitățile urgente ale timpului și ca practica să caute a le satisface, crezând că îndeplinește prescripțiunile eterne ale științei. Și pe temeiul acestei observațiuni ne putem aștepta să vedem că teoriile să se schimbe odată cu împrejurările reale în cari s'au produs, ajungând la afirmări opuse afirmațiunilor dela punctul de plecare, dar conforme iarăși cu necesitățile practice ale momentului. Și această schimbare va trebui să se facă, se înțelege, cu încetul, pentrucă împrejurările nu se modifică decât treptat prin evoluție lentă, nu prin cataclisme, cari ar răsturna deodată tot ce a existat mai înainte. Acest adevăr îl vom găsi confirmat studiind evoluția ideilor asupra politicei poporației în timpurile moderne și căutând să ne dăm seamă de geneza teoriei care poartă numele lui Malthus.

In secolul al XVI *Giovanni Botero* (1540—1617) [3]) este un partinitor hotărât al înmulțirei poporației pe care o consideră ca un element de putere a statelor. Virtuței generative a oamenilor *(virtu generativa degli uomini)* el opune însă puterea nutritivă a cetăței *(virtu nutritiva della citta)*, arătând că lipsa de echilibru între mijloacele de existență și poporație este adevărata cauză care se opu-

1) *Wilhelm Roscher*: Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland. München 1874.

2) *J. K. Ingram*: Histoire de l'Économie politique. Paris 1893. Pag. 57.

3) Della Ragione di Stat. Liv. VII. c. 10.

ne înmulţirei oamenilor, mai mult decât războaele şi epidemiile şi susţinând necesitatea unei politici coloniale.

Spaniolul *Saavedra Faxardo* [1]) şi englezul *Sir W. Temple* [2]) se pronunţă asemenea pentru înmulţirea poporaţiei, a cărei densitate acest din urmă o consideră ca un îndemn la hărnicie şi economie.

Sir Josiah Child [3]) ca mercantilist, are o preferinţă deosebită pentru o poporaţie numeroasă şi observă că numărul oamenilor stă in proporţie cu ocupaţiunile de cari pot să dispună. Dacă Anglia nu ar găsi ocupaţie decât pentru 100 de indivizi şi s-ar naşte 150, acei 50 rămaşi fără ocupaţiune ar trebui sau să moară, sau să emigreze.

Mareşalul Vauban (1633—1707) [4]), pătruns de starea mizerabilă a muncitorimei din timpurile sale, crede că misiunea cea mai înaltă a statului constă în înmulţirea claselor muncitoare. Toate clasele societăţei au drepturi deopotrivă faţă cu statul. Munca este izvorul tuturor bogăţiilor, şi cea mai importantă dintre toate industriile umane este agricultura. Cât pentru mărirea regilor, ea să măsoară după mulţimea supuşilor lor. *(C'est par le nombre des sujets que la grandeur des rois se mesure).*

Sir Mathew Hale [5]) vorbeşte de înmulţirea poporaţiei „in progresiune geometrică", şi cunoaşte foarte bine cauzele cari o împedecă de a creşte după tendinţele ei fireşti.

Mirabeau tatăl (1715—1789) [6]), discipol al lui François Quesnay, susţine că numărul poporaţiei atârnă de cantitatea mijloacelor de existenţă, pecând după *J. H. G. von Justi* [7]), din contra cantitatea mijloacelor de hrană creşte cu numărul oamenilor şi un stat nu poate să aibă nici odată prea mulţi locuitori. Inmulţirea lor el o numeşte cultură internă *(innere Cultur).*

1) Empresas politicas, o Idea de un principe politico christiano. Monaco 1640.
2) Observations upon the United Provinces of the Netherlands 1672.
3) A New Discourse of Trade 1668.
4) Projet d'une dixme royale.
5) The primitive origination of mankind. London 1677.
6) L'ami des hommes ou traité de la population. Paris 1755.
7) Grundsätze der Polizeiwissenschaft. Ed. II. Göttingen 1759.

Montesquieu zice că poporaţia stă în raport cu productele de cari poate să dispună [1]), dar el nu are nici o idee mai precisă în această privinţă.

„Pretutindeni unde se găseşte un loc pentru ca doi „oameni se poată trăi cu îndemânare, zice el, se contrac„tează o căsătorie. Natura singură îndeamnă îndeajuns la „aceasta când nu este oprită de greutatea subsistenţei [2])".

Benjamin Franklin [3]), arată greutăţile de trai pe cari le întâmpină oamenii în regiunile cu poporaţie prea deasă, zicând că numai în ţările tinere se pot găsi condiţiile cele mai favorabile pentru intemeearea şi creşterea unor familii numeroase.

Unul din reprezentanţii autorizaţi ai mercantilismului în Italia, *Antonio Genovesi* [4]) 1712—1769), care a ocupat cea dintâiu catedră de economie politică din Europa, fondată la Napoli în 1755, precedând asemene pe Malthus, spune că scăderea poporaţiei este o consecinţă a înmulţirei excesive.

Mai interesantă este părerea întemeetorului economiei politice moderne, care dealtmintrelea, nu s'a ocupat decât în treacăt de chestiunea poporaţiei, concentrând întreaga sa atenţiune asupra *avuţiei* naţiunilor, ceeace nu puţin a contribuit, după părerea noastră, ca urmaşii săi să apuce într'o direcţiune cu totul greşită, subordonând interesele poporaţiei, intereselor lucrurilor neinsufleţite, după cum a făcut-o între alţii şi Ricardo.

„In mod firesc, zice Adam Smith [5]), toate speciile ani„male se înmulţesc în proporţie cu mijloacele lor de sub„sistenţă, şi nici o specie nu poate să se înmulţească pes„te această limită. Dar, în societăţile civilizate, lipsa de „mijloace de subsistenţă, nu poate să pună stavili propa„gaţiunei speciei umane decât numai întrucât priveşte

1) Esprit des lois 1748. Cartea XVIII Cap. X.
2) Esprit des lois. Cartea XXIII. Cap. X.
3) Observations conc. the increase of mankind and the peopling of countries. 1751.
4) Lezioni di commercio ossia d'economia civile. Bassano 1769.
5) Recherches sur la Nature et les Causes de la Richesse des Nations. Paris 1843. Vol. I. Pag. 109.

„clasele inferioare; și aceasta nu se poate produce decât „într'un singur mod: nimicind o mare parte a copiilor pe „cari-i produce căsătoriile fecunde ale acestor clase ale „poporului.... — Cererea regulează cu necesitate „producția oamenilor, precum regulează producția oricărei alte „marfe; ea grăbește producția când aceasta merge prea „încet, și o ține pe loc când merge prea repede. Cererea „aceasta rezultă și determină starea în care se găsește „propagația oamenilor în toate țările din lume, în America septentrională, în Europa și în China; care o face să „meargă cu pași așa de repezi în cea dintâiu din aceste „regiuni, care-i dă în cealaltă un mers mai încet și mai „gradat, și care o face cu totul staționară în cea din urmă“.

Dacă până acuma am avut de înregistrat, la predecesorii mai îndepărtați ai lui Malthus, păreri cari *amintesc* numai pe ale sale, vom vedea, cu cât ne vom apropia de timpul în care el a scris, că aproape întreaga teorie care poartă numele lui se găsește la ceilalți scriitori, cari au tratat același subiect mai înainte de dânsul. Karl Marx [1]) pretinde chiar că teoria modernă asupra poporației se poate găsi întreagă în scrierea preotului protestant *Bruckner* [2]). Ceeace este sigur, e că atât *Sir James Steuart*, cât și *Herrenschwand*, dar mai ales călugărul venețian *Ortès*, emit păreri deopotrivă cu ale lui și câte odată chiar întrebuințând aceleași expresiuni.

„Orice individ, zice *Steuart* [3]), are în mod firesc dorința „de-a se reproduce. Un popor nu poate fi oprit de a se în„mulți, întocmai precum un arbor nu poate fi împiedecat „de-a crește. Dar pentru a trăi trebue să te hrănești și „fiindcă orice creștere are o limită, aice este punctul unde „poporația se oprește. E o boală politică însoțită de multe „mizerii... Mărturisesc că nu cunosc nici un leac pentru „această suferință“.

1) Das Kapital. Ed. IV. Hamburg 1890 Vol. I. Pag. 581.
2) Théorie du Système animal Leyde 1767.
3) Inquiry into the Principles of political Economy 1767 vol. II. Pag. 208.—Această citațiune, pe care *Garnier*: Du Principe de Population. Ed. II. 1885. Pag 244, o atribue, în mod greșit filosofului scoțian *Dugald Stewart*, se găsește și la J. *B. Say*: Cours complet d'Économie politique Partea VI. Cap I.

„Procreația speciei umane, zice *Herrenschwand* [1]), pare „a fi nemărginită; hrana sa din contra are margini. Pe „câtă vreme procreația nu a atins limitele hranei, specia „umană e în stare de-a se înmulți“.

Călugărul *Giammaria Ortès* [2]) (1713—1790), un „scriitor original și plin de spirit“, cum zice Marx, susține că poporația crește în proporție geometrică, adăogând că dacă creșterea ei este mărginită, la animale, prin nimicirea lor mutuală, *(forza)*, la oameni această mărginire se datorește rațiunei *(ragione)* și prudenței conjugale. Pentru a împiedeca lățirea sărăciei, în țările cu poporație deasă, celibatul i se pare măsura cea mai nimerită.

Mai important însă și decât Ortès pentru stabilirea teoriei moderne asupra poporației, este fără îndoială reverendul *Joseph Townsend* [3]), la care găsim, în întregime, tesele fundamentale ale lui Malthus. Townsend susține că singurele mijloace pentru a înlătura sărăcia, ar fi sau sporirea mijloacelor de hrană, sau împiedecarea creșterei poporației și că numai acesta din urmă ar fi remediul cel mai sigur.

Un alt scriitor englez, *Arthur Young* [4]), care a călătorit prin Franța prin anii 1787—90, ne spune că: „Grija de-a „înmulți poporația nu trebue să fixeze nici un moment „atențiunea guvernelor. Dacă ea este leneșă sau dacă în„trece numărul oamenilor cari pot să-și găsească ocupație, „ar fi numai să se înmulțească mizeria, boala și crimele. „Poporația nu ajunge să fie utilă decât prin întrebuința„rea ei. Găsiți această întrebuințare și ea se va înmulți „de la sine“.

Insfârșit Buckle [5]) ne spune, după Laing, că Voltaire ar

1) De l'économie politique moderne. London. 1786.
2) Riflessioni sulla popolazione delle nazioni per raporto all'economia nazionalle. Venezia 1790.
3) Dissertation on the poor laws. 1786.
„ A journey trough Spain in 1786—87. E. II. London 1792.
4) Travels in France. London, 1792. Voyage en France, pendant les années 1787, 1788, 1789 trad. *Soulès* 1794. O altă traducere e aceea a lui *Lesage* Paris. 1856.
5) Geschichte der Civilisation in England. Ed. Ruge. Lpz. 1868 Vol. I. Partea II. Pag. 276.

fi recunoscut încă și mai de demult legătura dintre sporirea mijloacelor de existență și creșterea poporației: „Ideea despre proporția diferită în care se înmulțește po„porația și mijloacele de hrană, a fost emisă mai întâi de „Voltaire, zice Laing, și a fost luată apoi de economiștii „noștri englezi din secolul prezent, și dezvoltată în nume„roase volume".

După cum se poate vedea din enumerarea diferitelor păreri asupra poporației, mai înainte de Malthus, e foarte greu de-a se spune cine a *enunțat mai întâi* cutare sau cutare idee. Ceeace e sigur e că elementele din cari se alcătuește teoria care poartă numele lui Malthus, se găsesc resfețit în nenumăratele scrieri cari au tratat acest subiect mai înainte de dânsul și chiar cu atâta precisiune încât el singur se mira pentru ce atâția autori cari s-au ocupat de chestiunea poporației naintea lui, nu au reușit să atragă atențiunea asupra acestui subiect.

„Mizeria și nenorocirile cauzate de creșterea prea repe„de a poporației, zice el [1]), au fost văzute în mod distinct; „remedii violente pentru vindecarea acestei suferinți fu„sese propuse încă de pe timpurile lui Platon și Aristote„les. Chiar acum în urmă, acest subiect a fost tratat de că„tre unii economiști francezi, de către Montesquieu, la „ocazie, și dintre scriitorii englezi, de Franklin, J. Steuart, „Arthur Young și Townsend. Acești autori au vorbit cu „așa claritate încât ar fi greu să se spună pentru ce nu „au reușit să atragă atențiunea asupra acestui obiect".

Aceea ce i se pare lui Malthus atât de greu de explicat, se înțelege ușor dacă ne dăm seamă despre înrâurirea împrejurărilor reale asupra formărei teoriilor și asupra succesului lor. Am văzut în adevăr, cum ideile asupra politicei poporației s-au schimbat cu desăvârșire în mai puțin de două secole, trecând dela afirmarea extremă că înmulțirea poporației este în toate cazurile un bine și că trebue să fie ținta supremă a silințelor statului, la exprimarea unor temeri exagerate ca mijloacele de hrană să nu mai fie îndestulătoare pentru satisfacerea trebuințelor

1) Essai sur le Principe de Population. Ed. II. Paris 1852. Pag. 2.

sale crescânde. Este evident că unii erau preocupați de înmulțirea unei poporații prea rare, pentru împrejurările în cari trăiau, pe când ceilalți, se îngrijau de fenomenul contrar. Și ușor se poate înțelege că această modificare a teoriei s-a efectuat, nu de odată, ca printr'un cataclism, ci cu încetul, pe măsura schimbărei împrejurărilor de fapt. De aceea era natural ca elementele din cari se alcătuește teoria lui Malthus, să se găsească mai ales la predecesorii săi imediați, și ca el să se servească de dânsele, după cum s'a servit, fără ca pentru aceasta să fim în drept a-i arunca epitetul de plagiator, cum o face Karl Marx [1]), din momentul ce el singur se referă la scrierile anterioare cărței sale.

Oricum fie, scrierea lui Malthus reprezintă o epocă în dezvoltarea politicei poporației și oglindește una din fazele evoluțiunei economice și sociale a popoarelor moderne. Era firesc dar ca tocmai această scriere, și nu scrierile precedente, cari conțin, în esență, cam același fond de idei, să atragă privirile obștești asupra problemei poporației, pe cari împrejurările reale o impuneau de astă dată, cu brutalitatea lor cunoscută, atențiunei tuturor. Odată cu scrierea lui Malthus, în adevăr, *chestiunea socială* apare amenințătoare pe scena lumei, pe care nu a mai părăsit-o de-atunci până în zilele noastre.

CAP. XI. Teoria lui Malthus.

Intre anii 1760 și 1770, Anglia a avut o perioadă de înflorire industrială din cele mai puternice, în urma descoperirilor mecanice cari s-au succedat în timpul acesta cu o repezeciune uimitoare.

„In intervalul care desparte anul 1760 de anul 1770, zice „*Marshall* [2]), *Roebuck* începea să topească fierul cu ajuto„rul cărbunilor de pământ, *Brindley* lega centrele manu„facturare născânde cu marea, prin mijlocul canalurilor, „*Wedgwood* descoperea arta de-a face olării frumoase cu

1) Das Kapital. Ed. IV. Vol. I. Pag. 580.
2) Citat de *J. K. Ingram*: Histoire de l'Économie politique. 1893. Pag. 160.

„preț eftin, *Hargreaves* inventa jeannetta [2]), *Arkwright* „se servea de descoperirile lui *Wyatt* și *High* pentru țesu- „tul cu cilindre, întrebuințând puterea idraulică pentru „ a le pune în mișcare, *Watt* inventă mașina cu aburi cu „condensație și, în sfârșit, mașina de tors a lui *Crompton*, „precum și mașina de țesut a lui *Cartwright* apărură nu „mult după aceea".

Aceste îmbunătățiri și descoperiri mecanice de mare însemnătate, dând un avânt uriaș industriei manufacturare, erau menite să schimbe bazele societății și să dea naștere la o sumă de probleme sociale noi. Poporația atrasă de dezvoltarea producției se înmulțise foarte repede, dar în același timp clasele muncitoare, *despărțite de mijloacele de producere*, creșteau ca mase proletare, lipsite de orice altă avuție decât acea a puterei lor de muncă, a vieței lor, care devenea o *marfă*, ce se oferea în prea mare abundență unei alte clase, în mânele căreia se îngrămădeau toate avuțiile. Căci dacă altă dată, mijloacele primitive de producere, cari erau puțin costisitoare, îngădueau existența unei categorii de producători modești, lucrând pe o scară restrânsă, cu un număr relativ foarte mic de lucrători, din mijlocul cărora nu era prea greu ca să se nască patroni, și dacă averea socială pe vremile acelea se împărțea mai de-opotrivă între membrii societății, acum situația se schimbase cu desăvârșire. Noile mijloace de producere costisitoare, cumpărarea, întreținerea și exploatarea lor, cereau sume foarte mari cari nu se puteau găsi decât în mâinele câtorva. Și fiindcă aceste mijloace de producere erau cu totul superioare mijloacelor primitive de cari se servise industria până atunci, introducerea lor a trebuit să aibă ca rezultat fatal zdrobirea industriilor cari urmau a se servi de aceste mijloace primitive nefiind în stare să-și procure invențiunile noui și ca consecință, *proletarizarea*, adică despărțirea de mijloacele de producere, a o sumedenie de existențe odinioară independente. Din momentul acela, clasele muncitoare în loc să fie, ca până atunci, stăpâne pe mijloacele de producere, *ajung în stăpânirea lor*.

2) Denumirea veche a mașinei de tors bumbacul *jenny*.

Nu uneltele și mașinele există pentru îndestularea trebuințelor omului, ci oamenii ajung să existe numai pentru îndestularea necesităților variabile ale industriei. Ea îi atrage sau îi respinge, după nevoile ei momentane, fără de-a se ocupa de soarta lor și fără ca să se poată ocupa de dânsa măcar, dacă nu voește să-și pericliteze propria existență, și cu aceasta și existența acelora de cari ar încerca să se îngrijească.

In modul acesta industrialismul era pe cale de-a revoluționa societatea, dând naștere unei noi faze demice, care nu putea să nu înrâurească teoriile asupra poporației.

Epoca imediat premergătoare aparițiunei cărței lui Malthus, a fost cu deosebire tristă pentru Anglia. O serie de recolte rele îngreuiase cu totul viața poporației muncitoare sporită, în mod considerabil, în urma dezvoltărei industriei. Drepturile de vamă împiedecau intrarea liberă a mijloacelor de hrană. Industria mare nimicise industria mică cu desăvârșire, lăsând pe micii producători la discreția capitaliștilor, dar în acelaș timp, Anglia nu ajunsese încă să stăpânească în mod absolut piața universală, trecând din faza curat industrială, în faza comercială. Cel dintâi vapor nu a fost construit, în adevăr, decât în 1807; navigația cu aburi a fost inaugurată în 1812; iar navigația inter-oceanică abia în anul 1838. Criza industrială, datorită nepotrivirei dintre puterea, deodată crescută a mijloacelor de producere și piața de desfacere, lăsase mii de oameni fără lucru. Insă pe lângă aceasta, organizarea asistenței publice, în loc să mărginească creșterea pauperismului, nu era decât o cauză mai mult a scăderei salarelor. Ajutoarele ce se dădeau săracilor *(allowances)* nu produceau alt efect decât că îmbogățeau pe fabricanți, cari reduceau salarele pe cât se ridicau subsidiile acordate săracilor. O nemulțumire generală, datorită strimtorărei economice, apasă asupra tuturor claselor societății, nemulțămire care era cu atât mai de temut, cu cât revoluțiunea franceză emoționase spiritele, zdruncinând credințele seculare.

Thomas Robert Malthus, născut în ziua de 14 Februarie 1766, la Rookery, lângă Dorking, în comitatul Surey, și

care avea dar 23 de ani, în momentul izbucnirei turburărilor din Franța, se găsea în deplină maturitate a spiritului, în momentul când atâtea probleme se încercau a se deslega prin foc și prin sânge. Mișcarea spiritelor din Franța, a trebuit să aibă firește o înrâurire foarte mare și asupra poporului englez. Intre alții mulți și tatăl lui Malthus, prieten al lui Rousseau, îmbrățișase cu căldură ideile generoase ale lui Condorcet și ale celorlalți cugetători francezi asupra progresului indefinit al omenirei.

In anul 1790, unul din cei mai eminenți adepți ai ideilor nouă, în Anglia, *William Godwin*, publică sub titlul: *Enquiry concerning political justice,* o scriere care a avut cel mai mare răsunet, în toată țara. Godwin susținea că toate suferințele societății se datoresc instituțiilor greșite ale oamenilor. Nu avuțiile lipsesc; aceea ce e greșit e modul lor de împărțire. Unii au astăzi prea mult, alții prea puțin. Să se împartă dar toate avuțiile și întreaga sarcină de muncă cerută pentru ale produce, între toți deopotrivă, și fiecare cu puțină osteneală, va putea să agonisească cele trebuitoare existenței, rămânându-i încă un timp liber suficient pentru cultivarea spiritului și a însușirilor morale. Omenirea va putea să intre, pe calea aceasta, în altă perioadă de dezvoltare. Rațiunea va fi stăpână pe acțiunile omului. Guvernele și armatele se vor putea suprima și cu timpul, fericirea va domni pe pământ.

Imprejurul acestor idei reproduse de Godwin în *Enquirer* (Exploratorul) din anul 1797, sub titlul: *Incercări asupra avuției și a prodigalității*, se iscară discuțiuni foarte aprinse, între Daniel Malthus, tatăl, și Thomas Robert fiul său, asupra chestiunei generale a progreselor viitoare ale omenirei, discuțiuni cari au provocat pe Malthus să-și publice părerile sale într'o scriere apărută în anul 1798 sub titlul: *An Essay on the Principle of Population as it affects the future Improvement of society with Remarks the Speculation of M. Godwin, M. Condorcet and other Writers.*

In această scriere, cu caracter polemic, apărută fără numele autorului și care este mai mult o lucrare premergătoare decât o primă ediție a operei sale asupra acestui

subiect, Malthus caută să risipească visurile de fericire a le lui Godwin și exagerațiunile lui Condorcet asupra perfectibilității nemărginite a speciei umane, servindu-se de scrierile lui Hume, Wallace, Adam Smith, Price, pe cari le avea tocmai la îndemână, după cum o spune singur [1]).

Omenirea, zice Malthus, are tendința firească de a se înmulți, tendință care nu este mărgenită decât de greutatea ce o întâmpină de a-și procura mijloacele de existență. Dacă s-ar îmbunătăți starea societății, numărul oamenilor ar crește foarte repede, de unde ar rezulta o scădere a porțiunei fiecăruia în bunurile sociale, și ca consecință aceeași greutate de a-și procura hrana. Așa dar, chiar dacă s'ar realiza societatea ideală visată de Godwin, ea nu va putea să reziste mult timp principiului poporației. Nu în resturnarea ordinei de lucruri existente, ci în înfrânarea instinctelor noastre trebue să căutăm lecuirea suferințelor sociale.

Această scriere polemică a lui Malthus, a avut un răsunet extraordinar ceeace l'a îndemnat să se îndeletnicească mai de-aproape cu problema poporației cercetând efectele principiului stabilit, asupra stărei trecute și prezente a societății. Intovărășit de câțiva prieteni, printre cari cunoscutul călător *Edward Daniel Clarke*, Malthus pleacă, în anul 1799, cu intențiunea de-a studia aplicarea principiului său la unele națiuni din Europa. Intors din călătoriile sale, după ce visitase Suedia, Norvegia, o parte din Rusia și mai târziu, Elveția și Savoia, el scoate la lumină o nouă ediție a operei sale, care a apărut în anul 1803, sub titlul: *An Essay on the Principle of Population or a View of ist Past and Present effects on human happiness; with an Enquiry into our Prospects respecting the future Removal or Mitigation of the Evils which it occasions.*

Aceasta este opera care a făcut celebritatea lui Malthus și care a apărut în cinci ediții consecutive, cea de pe urmă din anul 1817, în timpu cât trăia încă autorul ei. Pe lângă această scriere el a mai dat la lumină un tractat de

1) Prefața la ediția II. 1803.

economie politică [1]), o mică scriere asupra definițiunilor [2]) acestei științi, precum și alte lucrări, cari au rămas netraduse și fără prea mare răsunet. Malthus care era preot anglican, a fost profesor de economie politică la colegiul campaniei ostindice din Haileybury, dela 1805 și până la moartea sa, în anul 1834.

In scrierea mai sus citată asupra principiului poporației, care a fost de atâtea ori denaturată și pe cari ce-i mai mulți au criticat-o fără să o fi cetit, Malthus începe prin a se întreba cari sunt cauzele cari au oprit pe loc, până acuma, progresele omenirei și care este probabilitatea de-a se înlătura, în totul sau în parte, aceste piedeci ale propășirei noastre.

„Această cercetare, zice Malthus [3]), este cu mult prea „întinsă pentru ca un singur om să poată să i se devoteze „cu succes. Obiectul încercărei de față este de-a examina „mai ales efectele unei singure cauze mari, strâns legată „de natura omului, care a avut o înrâurire constantă și „puternică chiar dela originea societăților și care, cu toate „aceste, a fixat prea puțin atențiunea acelora cari s'au în„deletnicit cu subiectul, căruia ea aparține...

„Cauza pe care o am în vedere este tendința constantă „care se manifestează la toate ființele organice de a în„mulți specia lor mai mult decât o îngădue cantitatea de „hrană, pe care pot să și-o procure".

„După cum observă Doctorul Franklin, nu există nici o „limită a facultăței productive a plantelor și a animalelor „decât doar numai că sporind în număr ele își iau hrana „unele dela altele".

Aceasta nu se poate tăgădui, zice Malthus. Natura a răspândit cu îmbelșugare germenii vieței, dar ea s'a arătat sgârcită când a fost vorba de loc și de hrană.

1) Principles of political Economy. London 1819, tradusă în limba franceză de *Constancio.*
2) Definitions in political economy. London 1827. tradusă de *Fonteyraud.*
3) Essai sur le Principe de Population. Ed. II. Guillaumin. Paris 1852. Pag. 5.

Oamenii au aceeași tendință constantă de-a se înmulți mai repede decât mijloacele de hrană ca și plantele și animalele. Nu există o singură țară pe lume unde mijloacele de existență să fie așa de îmbelșugate și moravurile atât de simple și de curate, încât nici odată greutatea de a îndestula trebuințele unei familii să nu fi împiedecat, sau să nu fi întârziat căsătoriile, sau în care nici odată viciile proprii orașelor mari, industriile insalubre și excesul de muncă să nu fi atins viața.

Putem fi siguri că dacă poporația nu este oprită de vreun obstacol oarecare, ea se dublează la fiecare perioadă de 25 de ani, urmând a crește, din perioadă în perioadă, într'o progresiune geometrică. Mijloacele de existență însă, în condițiunile cele mai favorabile pentru industrie, nu pot nici odată să sporească mai repede decât într'o progresiune aritmetică. Rasa omenească ar crește ca numerele 1. 2. 4. 8. 16. 32. 64. 128. 256, pe când mijloacele de subsistență s-ar înmulți numai ca 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. După două secole, poporația ar fi față cu mijloacele de existență ca 256 la 9; după trei secole ca 4096 la 13 și după două mii de ani, deosebirea ar fi uriașă și aproape cu neputință de calculat.

„Se poate conclude din cele ce preced, zice Malthus, în „capitolul al doilea al cărței întâia [1]), că în ultimă analiză „marele obstacol al poporației este lipsa de hrană prove„nind din diferența raporturilor pe cari le urmează aces„te două cantități în creșterea lor respectivă. Dar acest „mare și ultim obstacol, în care se întrunesc celelalte, „nu-și exercită acțiunea în mod imediat decât numai în „cazul când foametea produce pustiirile sale".

„Obstacolele *mediate* [2]) se alcătuesc din toate obiceiuri„le și din toate boalele pe cari le poate produce raritatea „mijoacelor de existență; adăogând toate cauzele fizice și

1) Essai. Pag 12.
2) In traducerea franceză se zice: «les obstacles *immédiats*», ceea ce este desigur o eroare, pe care am crezut că e bine să o rectificăm, după înțelesul frazei, neavând originalul englez la indemână pentru a vedea dacă aceasta e numai o greșală de traducere, sau de text.

„morale, în afară de această raritate, cari tind să ridice „viaţa înainte de vreme".

„Aceste obstacole ale poporaţiei, cari lucrează în mod „constant, cu mai multă sau mai puţină putere, în toate „societăţile omeneşti şi cari menţin numărul indivizilor „la nivelul mijloacelor lor de existenţă se pot împărţi în „două categorii. Unele lucrează prevenind creşterea po„poraţiei, celelalte distrugând-o pe măsură ce se formează. „Suma acelor dintâi alcătuesc aceea ce se poate numi „*obstacolul preventiv* (preventive check); suma celor de al „doilea *obstacolul destructiv* (positive check).

„Obstacolul preventiv, întrucât e voluntar, este propriu „speciei umane şi rezultă dintr'o însuşire care-l deosebeşte „de animale, anume, putinţa de-a prevedea şi de a apre„cia consecinţele îndepărtate".

Omul se uită împrejurul său şi calculează toate eventualităţile la cari-l expun actele sale. Când e vorba de căsătorie, el compară mijloacele de cari dispune, cu numărul persoanelor ce va avea de întreţinut şi se întreabă dacă va fi în stare să facă faţă împrejurărilor, dacă nu este cumva ameninţat să-şi piardă rangul în societate, să se arunce în întreprinderi prea grele şi cu cari nu este deprins, să nu-şi poată creşte copiii după cum ar dori-o. Asemenea aprecieri sunt de natură de-a împiedeca şi împiedecă în adevăr, în orice societate civilizată, contractarea multor căsătorii. Şi dacă nu dau naştere unor abateri vicioase, ele sunt consecinţele cele mai puţin supărătoare ale principiului poporaţiei. E drept că pentru moment, această constrângere produce un sentiment dureros. Dar aceasta nu-i decât un neajuns de puţină însemnătate dacă-l comparăm cu celelalte obstacole cari se pun în calea expansiunei poporaţiei.

Obstacolele destructive sau represive, sunt prin natura lor foarte variate. Ele cuprind toate cauzele cari tind să scurteze durata naturală a vieţei omului prin vicii, sau prin nenorociri. Astfel ar fi ocupaţiunile vătămătoare sănătăţei, lucrările anevoioase, sărăcia extremă, reaua hrană a copiilor, insalubritatea oraşelor mari, excesele de orice fel, boalele, epidemiile, foametea.

„Dacă examinăm obstacolele cari se opun creşterei po„poraţiei, zice Malthus [1]), pe cari le-am împărţit în două „categorii generale şi pe cari le-am numit preventive şi „destructive, vom vedea că ele se pot reduce la cele trei „următoare: rezerva morală, viciul şi suferinţele.

„Printre obstacolele preventive, abţinerea dela căsătorie, unită cu castitatea, este aceea ce numesc *constrângere morală (moral restraint, contrainte morale).*

„Printre obstacolele destructive, acele cari apar ca con„secinţi inevitabile ale legilor naturei, alcătuesc exclusiv „acea clasă pe care o denumesc cu cuvântul *nenorocire „(misery, malheur).* Acele din contra pe cari le producem, „în mod evident, noi înşine, precum sunt războaele şi ex„cesele de tot felul, şi mai multe alte suferinţi ce nu se „pot înlătura, sunt de o natură mixtă. Viciul le provoacă „şi ele aduc după dânsele nenorocirea."

Insfârşit, după ce a studiat, în capitolele ce urmează, aplicarea acestor principii, Malthus ajunge la următoarea concluzie [2]) :

„Creşterea poporaţiei este cu necesitate limitată de către „mijloacele de existenţă.

„Poporaţia creşte cu mijloacele de existenţă, afară nu„mai de unele obstacole particulare şi uşor de descoperit.

„Aceste obstacole şi toate obstacolele cari menţin popo„raţia mai jos de nivelul mijloacelor de subsistenţă sunt „rezerva morală, viciul şi nenorocirea (misery, malheur).

Malthus adaogă, în notă, că prin creşterea mijloacelor de subsistenţă, trebue pururea să înţelagem o creştere pe care masa poporaţiei este în stare să-şi o procure, căci altfel ea nu ar putea să fie de nici o utilitate pentru a încuraja înmulţirea poporaţiei. Cu alte cuvinte, creşterea mijloacelor de existenţă, nu însemnează alta, pentru Malthus, decât creşterea *venitului,* adică a părţei de care poporaţia poate să dispună în mod efectiv, pentru îndestularea trebuinţelor sale.

Plecând dela aceste principii, Malthus a ajuns la conse-

1) Essai Pag. 14.
2) Essai Pag. 315.

cinţi de mare însemnătate practică. El a stabilit, mai întâi, că distribuţiunile gratuite, făcute în mod regulat, nu pot remedia suferinţele sărăciei, cari se datoresc nepotrivirei de creştere între unele clase sociale şi creşterea mijloacelor lor de existenţă. Asemene subsidii, cari se acordau tuturor nevoeşilor, fără nici o deosebire, nu sunt după părerea lui, decât numai prime ce se stabilesc în profitul neprevederei, a trândăviei şi a tuturor pornirilor vicioase cari produc sărăcia. O altă concluziune la care a ajuns este că, cererea şi oferta determinând preţul muncei, ca şi a tuturor obiectelor, cel mai bun mijloc, de cari dispun clasele muncitoare pentru a ridica salarele este de a nu contracta căsătorii decât cu multă băgare de seamă. Concurenţa dintre muncitorii prea numeroşi, căutând de lucru, nu poate să aibă alt rezultat fireşte decât de a reduce salarul fiecăruia, până la limita extremă a strictului necesar trebuitor vieţei.

Concluziunea generală şi practică a întregei teorii nu putea să fie alta decât că suferinţele claselor muncitoare nu se datoresc unei rele împărţiri a avuţiei sociale, organizărei vicioase a societăţei, cum se pretindea, ci propriei lor neprevederi.

Oricum s'ar organiza societatea dacă oamenii nu vor căuta să pună frâu instinctelor lor cari-i îndeamnă să se înmulţească peste măsură, în scurtă vreme mizeria se va produce, în mod fatal, prin jocul liber al principiului poporaţiei.

„Cauza principală şi permanentă a sărăciei, zice Malthus [1]), *are puţine, sau nu are raporturi cu forma de guvernământ sau cu împărţirea inegală a bunurilor; — nu „stă în puterea bogaţilor de a procura săracilor ocupa„ţiune şi pâne; — şi prin urmare săracii prin chiar natura „lucrurilor, nu au nici un drept ca să le-o pretindă:* aceste „sunt importantele adevăruri cari rezultă din principiul „poporaţiei. Şi acest principiu dacă ar fi expus cu clari„tate ,nu ar întrece puterea de pricepere a celor mai slabe „inteligenţe. Este evident că, în clasele inferioare ale so-

1) Essai Pag. 576.

„cietăţei, orice om care ar fi odată bine pătruns de aceste „adevăruri s'ar arăta dispus de a suporta cu răbdare si„tuaţiunea penibilă la care ar putea să fie redus. El ar „resimţi mai puţină nemulţămire şi iritaţie în contra gu„vernului şi în contra claselor superioare, din cauza sără„ciei sale".

In ediţia dela 1803, Malthus fusese încă şi mai energic,am putea zice chiar brutal, în exprimarea convingerilor sale:

„Un om care se naşte într'o lume deja ocupată, zicea el, „dacă familia sa nu poate să-l mai hrănească, sau dacă so„cietatea nu e în situaţie de a se servi de munca sa, nu „are cel mai mic drept de a reclama o porţiune oarecare „de hrană şi el este cu adevărat de prisos pe pământ. — La „marele banchet al naturei, nu se mai găseşte loc pentru „dânsul. — Natura îi porunceşte să plece şi nu întârzie de „a executa ea singură această poruncă".

Aceste cuvinte aspre, cari au servit mai ales de ţintă criticilor, au fost suprimate în ediţiile următoare, fără ca pentru aceasta să fi încetat, de atunci şi până astăzi, violentele atacuri, ce s'au îndreptat în contra acestei teorii, care a fost primită, din altă parte, ca o adevărată revelaţiune.

„Clasele privilegiate ale societăţei engleze, zice Ferara, „primiră cu entuziasm noua doctrină şi cu toate că Mal„thus aparţinea partidului Whig, totuşi cei mai înver„şunaţi se înrolară sub stindardul lui. Acei, cari posedau a„proape toată întinderea solului englez şi cari trăiau în „mijlocul rafinărilor unei existenţe aristocratice, îşi sim„ţiră conştiinţa uşurată de o greutate enormă. — Ei pu„teau de acum înainte să privească fără ruşine pe nenoro„ciţii ţărani legaţi vieaţa lor întreagă de grelele munci „ale câmpului; ei căpătase dreptul de a respunde lamen„tărilor lor, că nu-şi datoreau nenorocirea decât propriei „lor neprevederi şi consecinţelor inevitabile ale căsătorii„lor reu chibzuite. Tuturor manifestărilor cari arătau in„suficienţa taxei pentru săraci, ei aveau putinţa de a res„punde că departe de a spori această taxă, era mai bine „de a o scădea şi de a ajunge odată de a o suprima cu to-

„tul. In sfârşit toate abuzurile existente îşi găseau în teo-„ria lui Malthus o justificare, sau o scuză [1])"

Ne vom ocupa, în capitolele următoare, atât de părtinitorii cât şi de protivnicii teoriei lui Malthus, şi vom vedea care este eroarea şi care este fondul ei de adevăr. Fie zis numai aice că ideile lui au avut o mare înrâurire şi asupra politicei. Unul din cei mai eminenţi oratori ai Angliei, *Samuel Withbread*, propuse, nu de mult după apariţia Incercărei asupra poporaţiei, reforma legilor cari stabileau impozitul în folosul săracilor. Propunerea lui Withbread căzu atunci, ca şi acea a lui *I. Scarlett* din 1821, dar în anul 1834, după o anchetă care a confirmat multe din adevărurile proclamate de Malthus, legile asupra săracilor au fost reformate de parlament.

„Malthus nu a contribuit numai la îndreptarea uneia „din cele mai vicioase instituţii ale Marei Britanii, zice „Charles Comte [2]), el a împiedecat ca asemenea instituţiuni „să nu se introducă la alte naţiuni şi mai cu deosebire „în Franţa".

Recunoscut ca autoritate, în parlament, şi ridicat în slavă dacă nu de un întreg popor, cel puţin de o întreagă clasă socială, Malthus a murit încărcat de glorie şi de avuţii, pe când adversarul său, *William Godwin*, neînţelesul profet al unor timpuri ce vor să vie, se stinse de trudă şi de mizerie, cu doi ani mai târziu, în anul 1836 [3]). Cât pentru ideile lui Malthus, ele au rămas până în zilele noastre, punctul central împrejurul căruia gravitează toate discuţiile asupra importantei probleme a poporaţiei. Şi ori şi ce s'ar spune şi ori cum s'ar aprecia meritele lui, va fi cu neputinţă, şi în viitor, de a se trata această problemă fără de a lua posiţie faţă cu principiul stabilit de dânsul.

Intru cât ne priveşte, recunoscând importanţa deosebită a teoriei lui Malthus, pentru ştiinţa economică, vom căuta să comparăm părerile părtinitorilor ei, cu criticele ce i s'au

1) Citat de *Fr. S. Nitti*: La Population et le système social. 1897. Pag, 41, după *Annali di statistica* Roma 1890
2) Notice sur la vie et les travaux de Malthus. Essai. Pag. XXIX.
3) *L. Bouchez*: W. Godwin. Revue des deux Mondes. 1877.

adus, pentru a ajunge prin o nouă formulare a principiului poporaţiei, dacă va fi cu putinţă, la încheerea unei controverse ştiinţifice, care durează tocmai de un secol împlinit.

CAP. XII. Părtinitorii lui Malthus.

Opera lui Malthas, ca orice lucrare care nu tratează numai chestiuni de pură teorie, ci atinge probleme de un interes imediat, a avut darul să stârnească o adevărată furtună, cu vârtejuri uimitoare de mânie şi de entusiasm. Cele mai violente atacuri şi injurii, chiar, se întâlnesc cu laudele şi cu admiraţiunea cea mai deplină asupra aceluiaşi subiect, a aceluiaşi principiu, a aceluiaşi autor. Şi până în zilele noastre această desbinare curioasă a spiritelor nu s'a împăcat. In amândouă câmpurile luptă cei mai iluştri campioni ai ştiinţei, fără ca să se fi hotărât încă din care parte stă adevărul.

Primul traducător în limba germană a Incercărei asupra poporaţiei, *Hegewisch*, nu găseşte destule cuvinte pentru a lăuda pe autorul ei:

„Nu mai puţin decât Newton pentru fizică, Brown pen-„tru Biotică, Spinoza pentru Metafizică, a făcut acum Mal-„thus pentru ştiinţa a cărui obiect este fericirea omului [1])".

Cunoscutul economist şi vulgarisator al teoriilor lui Adam Smith în Franţa, *J. B. Say*, admite în totul ideile lui Malthus şi le dezvoltă, mai pe larg, în partea a şasea a cursului său complect de economie politică. După ce explică, în capitolele anterioare a acestei scrieri, care a avut o mare înrâurire asupra răspândirei principiilor economice pe continent, cum se produc bunurile, cari servesc la întreţinerea societăţei, şi după cari proporţii ele se distribue, Say se hotăreşte să observe efectele lor asupra stărei şi a numărului oamenilor:

„Să cunoaştem mai întâi, zice el [2]), căror cauze trebue

1) Malthus Versuch über die Bevö'kerung. Altona 1807.
2) Cours complet d'Economie politique pratique. Ed. VII. Bruxelles 1844. Pag. 368.

„să atribuim înmulţirea fiinţelor umane. Aceste cauze, „oricare ar fi, noi le vom numi principiul, originea poporaţiei".

Din toate precauţiunile pe cari le-au luat natura pentru a conserva speciile, aceea pe care s'a întemeeat mai cu deosebire, pare a fi profusiunea extremă a germenilor. O căpăţână de mac produce până la 32 de mii de grăunţe şi unei perechi de scrumbii nu i-ar trebui mai mult de 10 ani pentru a umplea oceanul, chiar dacă el s'ar întinde peste întregul pământ.

„Ce lipseşte dar fiinţelor organizate, se întreabă Say, „pentru a se înmulţi în gradul acesta? Spaţiul şi hrana. „Greutatea nu e pentru dânşii, nici odată, de a se înmulţi, „ci de a-şi procura mijloacele de existenţă".

Specia umană este supusă, în această privinţă, aceloraşi legi cari stăpânesc şi natura organizată. Obstacolele ce le întâmpină nu provin însă nici de la rezboae, nici de la epidemii, ci de la lipsa mijloacelor de existenţă.

„Mijloacele de existenţă a unei poporaţii, zice Say, sunt „toate lucrurile, fără excepţie, cari pot să satisfacă trebuinţele sale".

Trebuinţele omului variează după clima şi după obiceiurile contractate, fie la o naţiune privită în întregimea ei, fie la unele clase în deosebi.

Aceeace este neapărat trebuitor vieţei, în diferitele ţări, şi diferitelor clase ale fiecărei naţiuni aceea se numeşte „mijloace de existenţă" ale poporaţiei. Fiecare clasă socială a unei naţiuni, se menţine, se înmulţeşte, sau scade, în proporţie cu cantitatea acestor mijloace de existenţă, de cari poate să dispună. Când numărul oamenilor trece de limita lor, el este redus prin nimicirea violentă a unui mare număr de fiinţi, la aceea ce poate să fie. Omul însă prevede consecinţele înmulţirei necugetate a familiei sale şi se înfrânează. Sunt dar două feluri de obstacole cari împiedică creşterea poporaţiei peste marginea firească a mijloacelor de existenţă: *obstacolele preventive* şi *obstacolele restrictive* sau *supresive*.

Ca consecinţi din aceste principii, Say insistă asupra

inutilităţei măsurilor directe cari au de scop înmulţirea poporaţiei. O ţară nu conservă niciodată decât numărul de oameni pe cari-i poate hrăni, şi numărul acesta, fiind date moravurile locuitorilor aşa cum sunt, va fi pururea complect, orice s'ar face. Oamenii nu se pot înmulţi decât numai înmulţindu-se productele şi orice act vătămător înmulţirei productelor, este vătămător înmulţirei oamenilor. Toate legile în contra emigraţiei sunt dar nedrepte. Când împiedecăm o poporaţie prea îndesită de a ieşi pe la fruntarii, ea se duce pe uşa mormintelor.

Dacă producţiunea este condiţia necesară a poporaţiei, este evident că ţările din antichitate nu puteau se aibă o poporaţie aşa de mare ca ţările din timpurile noastre. La întrebarea, care fusese discutată după cum se ştie, dacă pământul e astăzi mai mult sau mai puţin împoporat, decât altă dată, Say răspunde cu întrebarea dacă lumea e astăzi în deobştie mai industrioasă, decât în trecut, ceeace nu se poate tăgădui.

O altă consecinţă de mare însemnătate practică care rezultă din principiul poporaţiei e că *progresele medicinei nu pot să aibă efectul de a spori numărul oamenilor*. Căci dacă poporaţia este în tot cazul şi cu necesitate redusă la numărul strict al persoanelor pe care o ţară îl poate hrăni, este evident că păstrarea fiinţelor pe cari arta medicală parvine să le scape din ghiarele morţei, va face ca un număr egal să moară din alte pricini. Experienţa confirmă de altmintrelea această părere.

Doctorul *Watt* cercetând registrele mortuare ale oraşului Glasgow pe unii 1783—1813, adică cu 15 ani înainte, şi cu 15 ani după introducerea vaccinei, a dovedit că deşi vaccina a făcut ca numărul copiilor până la 10 ani, morţi de vărsat, să scadă în mod considerabil, totuşi, numărul total al copiilor morţi, la aceeaşi vârstă a rămas aproape acelaşi. Vărsatul a ucis mai puţini, dar coriul şi celelalte boale ale copiilor au omorât cu mult mai mulţi.

Malthus, citind observaţiunile analoage ale doctorului Heberden, zice: „Se pare că mortalitatea trebue pururea „să-şi aibă cursul ei. Dacă se închid unele canaluri prin „cari se strecoară omenirea, ea curge prin alte canaluri".

Progresele medicinei, mijloacele curative cari se cunosc acum și cari se vor mai descoperi, nu vor avea dar nici o înrâurire asupra poporației statelor. Și precum nici o măsură nu ar putea să o facă să scadă, când producțiunea se menține la aceeași înălțime, o mie de Boerhavi, dând gratis ajutoarele artei lor, nu ar putea să o păstreze dacă producția merge scăzând. Progresele medicinei pot numai să îmbunătățească soarta oamenilor scutindu-i de suferințele cari întovărășesc pururea boalele și moartea.

Poporația unei țări se poate întreține, în numărul determinat de cantitatea productelor, în două moduri diferite: Printr'o *durată mai lungă* a acelorași indivizi, sau *prin reînoirea lor mai deasă.* O persoană care a trăit 40 de ani a ocupat același loc în lume ca două persoane de câte 20 de ani. In cazul d'intâiu locul a fost ocupat fără ca să se fi produs mai mult de o naștere și un deces, în cazul din urmă, s'au produs două nașteri și două decese. Unde sunt mai puține nașteri și mai puține decese însă, sunt și mai puține suferinți morale. Și cu cât se produc mai puține nașteri și decese, cu atât se fac și mai puține cheltueli. Căci producerea și creșterea fiecărui individ, până la vârsta în care e în stare să-și producă cele trebuitoare existenței și să mai ție încă și pe alții, necesitează o cantitate determinată de muncă și de sacrificii. Cu cât individul trăiește mai mult, peste această vârstă, cu atât el este în stare să răsplătească mai cu îmbielșugare aceste sacrificii. Se poate spune dar cu siguranță că specia umană e mai aproape de perfecțiune, când durata mijlocie a vieței e mai lungă.

Mijloacele cari contribuesc la conservarea vieței oamenilor, nu trebue să fie dar considerate ca având putința de-a menține sau de a spori poporația. Căci ea sporește sau scade din pricini cu totul diferite. Noi trebue să le privim numai ca mijloace de îmbunătățire a soartei oamenilor.

Vorbind de progresele poporației, Say stabilește, în principiu, că puterea și fericirea unei țări nu constă în numărul poporației. Fericirea indivizilor, toate celelalte condițiuni fiind egale, stă în proporție cu cantitatea trebuințelor ce pot satisface și e proporțională, prin urmare,

cu productele de cari pot dispune. Orice poporație care duce cu sine mijloacele de a trăi bine este de dorit, și orice poporație care nu poate să trăiască decât în mod mizerabil, este de temut. Când producția nu este suficientă pentru poporația existentă, trebue să căutăm a o spori pe aceasta, dar nu să reducem poporația. Totuși trebue să îndemnăm pe oameni ca să facă mai degrabă economii decât copii, pentru că cu cât o națiune are mai multe familii cari trăiesc din diferite venituri, cu cât acea națiune e mai avută.

Tendința pe care o au toate națiunile de a trece de limita mijloacelor de existență disponibile și suferințele pe cari le îndură necontenit, a îndemnat toate națiunile, cu poporație deasă, ca să întemeeze colonii. Coloniile sunt favorabile propășirei speciei umane și fericirei sale. Ele nu au ruinat încă nici o națiune, ba din contra. Orașele Tyrul, Atena și Corint nu au atins culmea puterei lor decât după ce dăduse naștere mai multor orașe mari. Viciile interne ale statelor le minează și le dispoporează, nu emigrările.

Se vede, din cele ce preced, că J. B. Say, admite în întregimea ei teoria lui Malthus, pe care o expune și o dezvoltă cu claritatea caracteristică spiritului său.

Un alt economist din școala clasică, *David Ricardo*, fără de a se ocupa mai de aproape de chestiunea poporației, își exprimă, în treacăt admirațiunea sa pentru lucrarea lui Malthus:

„Profit de această ocazie, zice el[1]), pentru a mărturisi „admirațiunea mea pentru *Incercarea asupra poporației* a „D-lui Malthus. Atacurile adversarilor acestei mari opere „nu a servit decât ca să învedereze valoarea lui și sunt „convins că gloria lui meritată, va crește cu dezvoltarea „științei, a cărei podoabă aleasă este".

Printre ceilalți părtinitori mai vechi ai teoriei lui Malthus, se mai pot cita, *Heinrich Luden*[2]), care a introdus,

1) Des Principes de l'Economie politique et de l'Impôt. Oeuvres complètes de Ricardo. Paris. 1847. Pag. 372.

2) Handbuch der Staatsweisheit u. Politik. Jena 1811.

cel d'intâiu în Germania, teoria lui Malthus ca parte integrantă a unui sistem științific de guvernare, *Th. Chalmers*[1]), *A. Quételet*[2]), *Pellegrino Rossi*[3]), *W. Th. Thornton*[4]) *și Scialoja*[5]).

Quételet recunoaște că Malthus a analizat cu sagacitate principalele obstacole pe care poporația le întâmpină în desvoltarea ei, determinând și limita peste care nu poate trece fără de a se expune la cele mai mari prejudiții:

„Se pare incontestabil, zice el[6]), că poporația ar crește „într'o progresiune geometrică dacă nu s'ar prezinta nici „un obstacol dezvoltărei sale.

„Mijloacele de hrană, nu se dezvoltă așa de repede, și „după părerea lui Malthus, în împrejurările cele mai fa„vorabile industriei, nu pot niciodată să sporească mai „repede decât într'o progresiune aritmetică. Marele obsta„col al poporației este dar lipsa de hrană, datorită deose„birei raporturilor pe cari le urmează aceste două cantități „în creșterea lor respectivă. Când poporația, în dezvolta„rea ei a ajuns la nivelul mijloacelor sale de existență, ea „trebue să se oprească la această limită, prin prevederea „oamenilor; sau dacă are nenorocirea să treacă peste „dânsa, ea se găsește redusă, în mod fatal, la această li„mită, prin creșterea mortalității".

Quételet admite, împreună cu Malthus, existența acelor două obstacole pe care le numește obstacolul *privativ* și obstacolul *destructiv*. Totuși el crede că modul lor de acțiune nu a fost stabilit cu destulă precisiune și că nu s'a înlesnit mijlocul de a strămuta teoria poporației în domeniul științelor matematice. „Rezultă de aice, zice el, că „discuțiunea asupra acestui punct delicat nu a putut să „fie complectată încă și că s'a exagerat poate primejdiile „cari amenință societatea, negăsindu-se destule garanții în

1) On political Economy 1832.
2) Sur l'homme et le dévéloppement de ses facultés ou Essai de physique sociale. Paris 1835.
3) Cours d'Economie-politique. Paris 1840.
4) Overpopulation and its remedy. London 1846.
5) Les Principes de l'Economie sociale: trad. Devillers. Paris 1844.
6) Loc. cit. Vol. I. Pag. 273.

„acțiunea obstacolelor, în contra unui neajuns a cărui re„pegiune spăimântătoare mergea în progresiune geometrică". După părerea lui, teoria poporației se poate reduce la următoarele două principii, despre cari crede că vor trebui să servească pe viitorime ca principii fundamentale în analiza dezvoltărei poporației și a cauzelor cari o înrâuresc: *„Poporația tinde să se înmulțească într'o progre„siune geometrică.* Rezistența sau suma obstacolelor ce se „opun dezvoltărei ei, în împrejurări egale de altmintrelea, „este ca quadratul repegiunei cu care poporația tinde să „crească".

Obstacolele cari se opun creșterei poporației, au aceiași înrâurire dar ca și rezistența pe care o întâmpină corpurile în trecerea lor prin spațiu. De aice rezultă că, dacă poporația se poate dezvolta în voe, ea crește după *o progresiune geometrică;* dacă întâmpină obstacole, adică, *dacă starea socială nu se schimbă*, ea tinde să rămână *staționară*. Poporația, găsește dar în propriile tendinți de creștere, cauzele cari trebue să împiedice catastrofele ce ar rezulta din creșterea ei prea bruscă: „Limita peste care po„porația nu poate trece, e schimbătoare prin natura ei și „este determinată prin cantitatea mijloacelor de subsis„tență; nici odată poporația nu se poate dezvolta cu o re„pegiune destul de mare pentru a veni să se lovească în „mod brusc de această limită; obstacolele cari se produc în „vecinătatea ei sunt prea numeroase, pentru ca să nu îm„piedice, în generalitatea cazurilor, o întreciocnire vio„lentă. Natura își iea, cu toate aceste, tributul de decese ce „i se cuvine; dar fiindcă plătim acest tribut, cu încetul, il „simțim mai puțin decât dacă l-am achita deodată".

Deîndată ce s'a stabilit o stare de echilibru între numărul locuitorilor unei țări și cantitatea mijolacelor de existență de cari poate să dispună, poporația devine staționară, cu mici variațiuni, împrejurul unui punct fix, datorite variațiilor corespunzătoare ale climei și ale cantității de hrană. Astfel poporația celor mai multe țări a ajuns să se pună la nivelul mijloacelor de subsistență, conservând pururea o tendință de a se desvolta și de a spori mortalitatea, cam în același fel ca nourul suspendat în văzduh, care

tinde să se coboare şi să verse excedentul ce conţine. Dar fiindcă este de esenţa omului de a putea să sporească, prin inteligenţă şi activitate, cantitatea productelor, poporaţiile au trebuit să găsească mijloacele pentru a se dezvolta, aşa că, dacă împrejurările fizice ar fi aceleaşi, în diferitele ţări, nu ar exista o mai bună măsură a producţiei şi a industriei decât poporaţia care trăieşte în fiecare ţară...

Dacă, în urma progresului ce se realizează, se lărgesc limitele până la care poporaţia poate să ajungă, ea tinde să se apropie de dânsele, crescând în progresiune geometrică. Incetul cu încetul această repegiune descreşte, din cauza obstacolelor ce le întâmpină, şi sfârşeşte prin a se opri cu totul. Acelaşi lucru se întâmplă când poporaţia e în descreştere; dar mişcarea se produce, în cazul acesta, în direcţia opusă.

După cum se vede, Quételet nu face decât să dezvolte şi să comenteze teoria lui Malthus. Ceea ce se poate spune şi despre *Pellegrino Rossi,* care însă nu adaugă nimic de la dânsul:

„Din totalitatea faptelor cari servesc de bază doctrinei „lui Malthus, zice el [1]), rezultă două propoziţiuni necon„testabile şi se poate spune chiar necontestate, când se „restrâng în limitele pe cari le-am indicat, enunţându-le: 1) Puterea productivă a omului e mai mare pentru mul„tiplicarea speciei sale decât pentru acea a mijloacelor „sale de subsistenţă; 2) Dacă amândouă reproducerile s-ar „dezvolta, fără obstacol, cu toată energia pricipiului lor, „poporaţia s-ar îngrămădi necontenit către ultima limită „a subsistenţelor şi nivelul dintre aceste două elemente nu „ar fi menţinut sau restabilit decât prin suferinţi fizice „sau prin moarte".

Economistul italian *Scialoja,* după ce recunoaşte şi el că facultatea de a se înmulţi are o mare putere în specia umană, şi după ce arată că dacă omul nu găseşte mijloace de trai, el se vede constrâns de raţiune ca să reziste im-

1) Cours d'Économie politique Bruxelles 1852. Vol. I. Pag. 193. Lecţia XV.

pulsiunei simţurilor sale, insistă mai ales asupra înrâuririi trebuinţelor asupra dezvoltărei poporaţiei:

„Poporaţia, în dezvoltarea economică şi progresivă a „naţiunilor, zice Scialoja [1]), este cantitatea unui raport „compus din proporţia directă a mijloacelor de existenţă „şi măsura inversă a trebuinţelor".

Fiind date mijloacele de existenţă, poporaţia trebue să scadă dacă sporesc trebuinţele ei.

Mai interesant decât aceştia, pentru dezvoltarea şi sprijinirea teoriei lui Malthus este fără îndoială *John Stuart Mill,* pe care Albert Lange îl numeşte, desigur cu multă exageraţie, „cel mai eminent cugetător al timpurilor moderne". Dar părerile lui sunt cu deosebire importante în această materie, pentru că el a exercitat o înrâurire covârşitoare asupra economiei politice, mai ales în Anglia [2]), şi pentru că a ştiut să rezume cu o deosebită claritate teoriile clasice ale lui Ricardo şi Malthus, în Principiile sale [3]), cari erau menite să înlocuiască, pentru trebuinţele curente, opera celebră a lui Adam Smith.

După părerea lui, puterea de înmulţire inherentă tuturor fiinţelor înzestrate cu viaţa organică poate să fie considerată ca nesfârşită. Nu există o singură specie de animale sau vegetale, care nu ar acoperi în câţiva ani toate ţările de pe glob, dacă s-ar lăsa pământul la dispoziţia ei, sau a substanţelor din cari se hrăneşte. Specia umană nu face excepţie la această regulă generală care stăpâneşte toate fiinţele organizate. Puterea ei de înmulţire este indefinită şi înmulţirea efectivă merge extraordinar de repede, după cum s-a văzut că, în condiţiunile cele mai priincioase, poporaţia poate să crească îndoit, într'un interval de numai douăzeci şi cinci de ani.

„Sunt douăzeci sau treizeci de ani, zice Mill [4]), asemene „propoziţiuni ar fi avut nevoe de numeroase dovezi, pen-

1) Les Principes de l'Économie sociale. trad. *H. Devillers.* Paris. 1844. Pag. 186.
2) *J. K. Ingram*: Histoire de l'Économie politique. 1893. Pag. 210.
3) Principles of Political Economy with some of their applications to Social Philosophy. 1848.
4) Principes d'Economie politique Paris 1854. Vol I. Pag. 180.

„tru a se sprijini; dar evidența lor este atât de izbitoare „și atât de necontestabilă, încât ele și-au făcut drum prin „tot felul de împotriviri și se pot considera astăzi ca ade„vărate axiome.

Cauzele cari opresc înmulțirea nesfârșită a ființelor organizate nu sunt, de altmintrelea, nici decum misterioase:

„Ce impiedecă poporația iepurilor de a acoperi pământul, se întreabă Mill? Nu doară lipsa de fecunditate; ci „cauze cu totul de altă natură, dușmanii numeroși și mij„loacele de subsistență nesuficiente; nu au destulă mân„care și sunt expuși să fie mâncați...

„Dacă înmulțirea speciei umane nu ar proceda, ca acea „a celorlalte animale, decât dintr'un instinct orb, ea ar fi „limitată ca și dânsa; nașterile ar fi pe atât de numeroase „pe cât ar permite-o constituția fizică a speciei, și popora„ția ar fi împuținată prin decese. Dar acțiunile oamenilor „sunt mai mult sau mai puțin înrâurite de prevederea con„secințelor și de unele motive superioare instinctelor curat „animale... Pe măsură ce specia umană se ridică mai pre„sus de starea animalelor, poporația este oprită mai mult „prin frica de a suferi lipsa, decât prin lipsa însăși."

Trecând la altă ordine de idei, Mill își pune întrebarea [1]), prin ce mijloace se poate combate mizeria și opri scăderea salarelor și dacă economia politică poate să găsească vre un leac în această privință. Mizeria, pentru dânsul, ca și toate celelalte boale sociale, se datorește faptului că oamenii se dedau, fără nici o măsură, poftelor lor brutale. Dar societatea nu e cu putință decât tocmai pentru că omul e ceva mai mult decât o brută, și civilizația, nu-i decât o luptă în contra instinctelor animale. E ușor de înțeles, chiar pentru acei cari aparțin claselor muncitoare, că salarele depind de numărul acelora cari concurează pentru a le dobândi. Nu este dar alt mijloc pentru îmbunătățirea soartei salariaților, decât restrângerea progreselor poporației. Acest adevăr trebue răspândit, prin instrucție, în clasele cele mai de jos, pentru a modifica obiceiurile muncitorimei. Statul însă să fie obligat a da

1) Loc. cit. Cartea II Cap. XIII Vol. I. Pag. 425.

educație copiilor săraci și, în acelaşi timp, să caute o serie de măsuri, precum au fost acele pe cari le-a aplicat revoluția franceză, pentru ca să desființeze mizeria extremă, pentru o generație întreagă.

Deși părtinitor convins al ideilor lui Malthus, vedem că Mill părăsește punctul de vedere strâmt individualist al acestuia, căutând și alte remedii mizeriei, afară de rezerva morală. Trăind în timpurile noastre, și oglindind fenomenele proprii ale acestei faze economice, Mill își îndreaptă privirile către epoca, în care, după cum zice, societatea nu va mai fi împărțită în două clase, acei cari muncesc și acei cari se folosesc de roadele muncei și în care împărțirea productelor, în loc de a depinde, după cum se întâmplă mai în deobște astăzi, de hazardul nașterei, va atârna dela o învoială întemeeată pe principiile dreptăței.

Părăsind aceste generoase aspirațiuni ale unui cugetător, care cu toate aceste, nu a adăogat nimica nou la teoria poporației, suntem în mod firesc aduși să ne ocupăm de părerile unui alt scriitor de însemnată valoare, care înaintează încă și mai mult în aceeași direcțiune. Ideile lui *Karl Marlo*, cu numele său adevărat, *Karl Georg Winkelblech* (1810—1865), asupra poporației, sunt cu atât mai interesante, cu cât mai toți tovarășii săi de idei, socialiști, se găsesc în câmpul opus, printre adversarii hotărâți ai teoriei lui Malthus. Nu trebue să uităm chiar că întreaga teorie a lui Malthus nu-i în forma sa originară, decât o refutare a ideilor comunistului *William Godwin*, și ca atare prin natura ei protivnică concepțiunilor și tendințelor socialiste. A voi să întemeezi socialismul pe baze Malthusiene este dar, după cum observă cu drept cuvânt Dühring [1]), o abnormitate.

Marlo [2]) este în toate punctele, un părtinitor convins al teoriei lui Malthus și se deosebește de dânsul numai prin simpatia ce o arată claselor muncitoare. El pleacă dela

1) Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus Leipzig. 1879 Pag. 524.

2) Untersuchungen über die Organisation der Arbeit oder System der Weltökonomie. Kassel 1850—59.

afirmarea generală, că oricare ar fi forma socială, ea nu va putea să înlăture mizeria, dacă cantitatea poporației nu se va regula prin mijloace artificiale. Căci oricine are dreptul să se reproducă, dar numai în mod normal.

Nu am lăsat să treacă nici un prilej, fără de a arăta consecințele grozave ale dreptului iperdemiei (Uebervölkerungsrecht), zice el [1]) și o repetăm încă odată, că omenirea nu va fi în stare să îndeplinească nici odată menirea ei, dacă nu va desființa dreptul acesta.

„Dacă ordinea de drept ar fi atins gradul cel mai înalt „de perfecțiune, până la păstrarea acestui drept, și încă „cele mai mari neajunsuri sociale, de cari suferă societa„tea actuală și anume asuprirea femeilor și a copiilor, îm„puținarea averilor mici, desființarea clasei de mijloc, „sărăcia ajungând până la cele de pe urmă trepte ale mi„zeriei, care apasă clasele de jos, relele cari rezultă din „unele forme ale îngrijirei săracilor, și toate neajunsurile „datorite sărăciei: precum e degenerarea morală și inte„lectuală, disolvarea familiei, excesele, prostituția silită, „hoția, furtul, invidia, ura, revolta, ar urma să existe..."

Ca mijloace practice, Marlo propune să se dea fiecărui părinte de familie un tractat care să arate datoriile ce le are cu privire la menținerea numărului copiilor săi, în oarecare limite. Pe lângă aceasta, el cere ca să se impună fiecăruia obligația de a dovedi că are destulă avere pentru a-și întreține copiii și la caz contrar să fie condamnat la muncă silnică.

Aceste ar fi, în lineamente generale, părerile lui Marlo asupra poporației, din cari se poate vedea că el admite în totul teoriile lui Malthus și ca concepțiune teoretică și ca consecinți practice.

Și mai interesante, dar și mai de mare importanță sunt fără îndoială ideile lui *Darwin*, *Huxley* și *Haeckel*, ca partinitori hotărâți ai acelorași teorii. Despre Darwin, se știe chiar că ideea fundamentală a operei sale, o datorește

1) Loc. cit. Vol. III. 84. Citat de *Schäffle* : Das Gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft. Tübingen 1873. Vol. II Pag. 575.

cărței lui Malthus, pe care o citise din întâmplare, după cum ne-o spune el singur într'o scrisoare adresată lui Haeckel, cu data de 8 Octomvrie 1864:

„Citind apoi, printr'o fericită întâmplare, cartea lui „Malthus asupra poporației, ideea selecțiunei naturale „mi-a venit în minte."

Și Haeckel însuși arată legătura dintre ideile amânduror zicând:

„Teoria lui Darwin despre lupta pentru existență nu-i „întrucâtva decât aplicarea generală a teoriei lui Malthus „asupra poporației la totalitatea naturei organice [1])."

Darwin singur expune această teorie în următorii termeni [2]) :

„Lupta pentru existență rezultă în mod inevitabil din „repegiunea cu care toate ființele organizate tind a se în„mulți. Ori care individ, care în decursul duratei natu„rale a vieței sale produce mai multe ouă, sau mai multe „seminte, trebue să fie distrus la una din epocele existen„ței sale, căci la din contra, față cu principiul creșterei în „progresiune geometrică, numărul descendenților săi ar „deveni atât de mare, încât nici-o țară din lume, nu ar fi „în stare să-i hrănească. Și de-aceea, pentrucă se nasc „mai mulți indivizi decât au putința de a trăi, trebue să „aibă loc, în fiecare caz, o luptă pentru existență, fie cu „vreun alt individ din aceiași specie, fie cu indivizi din „specii diferite, fie cu condițiunile fizice ale vieței. Aceasta „nu-i decât doctrina lui Malthus aplicată cu o intensitate, „cu mult mai considerabilă intregului regim animal și ve„getal, căci nu există aice nici producțiune artificială de „mijloace de hrană, nici restricție impusă căsătoriei de „către prudență...

„Nu există nici-o excepție la regula că orice ființă or„ganică se înmulțește în mod firesc cu așa repegiune, că „dacă nu ar fi distrusă, pământul ar fi acoperit în scurtă „vreme de către urmașii unei singure perechi. Omul în„suși care se reproduce așa de încet, se vede crescând ca

1) Histoire de la Création. Paris 1884. Lecția VII. Pag. 117.
2) L'origine des Espèces trad. Barbier Paris. 1882 Pag. 69.

„număr, îndoit, la fiecare 25 de ani, şi păstrând această „proporţie de creştere nu ar mai fi loc pe pământ pentru „a sta în picioare...

„Putem dar să afirmăm fără teamă de-a greşi, că toate „plantele şi toate animalele au tendinţa de a se înmulţi în „progresiune geometrică; această tendinţă însă trebue să „fie oprită prin distrugerea indivizilor la oarecare perioa„dă a vieţei lor, căci altfel ar cuprinde toate ţările şi nu „ar mai fi în stare să se hrănească."

Vorbind despre obstacolele cari se opun tendinţei de înmulţire a fiecărei specii, Darwin ne spune că ele sunt foarte obscure. Cantitatea de hrană determină limita extremă de înmulţire a fiecărei specii, dar în cele mai multe cazuri, aceea ce determină numărul mijlociu de indivizi a unei specii, nu este pe atât greutatea ce o întâmpină de a-şi găsi hrană, pe cât uşurinţa cu cari devin prada altor animale. Clima joacă asemenea un rol foarte mare, mai ales frigul şi căldura, cari par a fi printre obstacolele cele mai puternice. Când frigul este foarte simţitor, de-o pildă, indivizii cei mai slabi, sau acei cari dispun de mai puţină hrană, îndură suferinţele cele mai mari. Dar înrâurirea directă a climei nu este singura cauză şi cea mai de căpetenie care face ca unele specii să dispară. In mod indirect, clima poate să favorizeze pe unele dintr'însele şi atunci numărul lor creşte mai repede, şi fiindcă fiecare district conţine pe atâţia indivizi pe câţi poate să hrănească, celelalte specii trebue să se impuţineze.

„Tot ce putem face, zice Darwin ca concluzie [1]), e să ne „amintim la fiecare moment că toate fiinţele organice se „silesc necontenit de a se înmulţi într'o progresiune geo„metrică; că fiecare din ele, la oarecari perioade ale vieţei „lor, la o epocă oarecare a anului în cursul fiecărei gene„raţii, sau la anumite intervaluri, trebue să se lupte pen„tru existenţă şi să fie expus la o mare distrugere."

In altă scriere a sa, nu mai puţin celebră, apărută în anul 1871 [2]), autorul originei speciei, revine asupra teoriei lui Malthus :

1) Loc cit. Pag. 84.
2) The descent of man and on selection in relation to sex. 1871.

„Greutatea de a găsi mijloace de subsistenţă, şi de a „trăi în belşug, zice el [1]), constitue obstacolul fundamen„tal, care mărgineşte sporirea continuă a numărului oa„menilor. Exemplul Statelor-Unite, unde subsistenţele se „găsesc în mare cantitate şi unde spaţiul abundează, ne „permite să ajungem la această concluzie. Poporaţia An„gliei s-ar îndoi în scurtă vreme dacă s-ar întâmpla ca şi „aceste avantagii să se dubleze în această ţară. La naţiu„nile civilizate, cel dintâiu din aceste două obstacole are „ca efect de a restrânge numărul căsătoriilor. Mortalita„tea considerabilă a copiilor la clasele sărace, precum şi „mortalitatea produsă la diferitele vârste, prin felurite „boale, cari lovesc pe acei cari locuesc în case miserabile „în cari se îngrămădeşte un prea mare număr de oameni, „este asemenea un fapt foarte important. Efectele epide„miilor şi a războaelor sunt compensate foarte curând şi „cu prisos la naţiunele puse în condiţiuni favorabile. Emi„graţia poate asemenea să provoace o oprire timpurară a „sporirei poporaţiei, dar ea nu exercitează nici o înrâurire „simţitoare asupra claselor foarte sărace".

Intru cât se atinge de popoarele necivilizate, Darwin împărtăşeşte părerea lui Malthus, după care reproducerea lor e cu mult mai puţin activă decât acea a naţiunilor civilizate. Dar deşi sunt mai puţin prolifici decât aceste, salbatecii s-ar înmulţi desigur foarte repede dacă numărul lor nu ar fi restrâns în mod riguros de unele cauze. Triburile Santali din India, de-o pildă, au crescut în mod considerabil odată cu introducerea vaccinei, cu atenuarea altor epidemii şi cu suprimarea strictă a războiului. Dar această înmulţire nu ar fi fost cu putinţă, dacă aceste poporaţii grosolane nu s'ar fi răspândit în districtele vecine pentru a lucra ca salariaţi. Afară de aceasta, sălbatecii se însoară târziu. Tinerii trebue să dovedească mai întâiu că au putinţa de a-şi întreţine femeea şi trebue să câştige suma necesară pentru a cumpăra fata de la părinţi. Greutatea de a-şi procura mijloacele de subsistenţă limitează

1) La Descendance de l'homme et la sélection sexuelle. Ed III Paris 1881 Pag. 43.

numărul salbatecilor în mod cu mult mai direct decât al popoarelor civilizate. Foametele fiind periodice, toate triburile trebue să fluctueze în număr. Ele nu pot creşte în mod constant şi regulat, din lipsa oricărui mijloc de a spori în mod artificial cantitatea de hrană. Când lipsa îi constrânge, sălbatecii calcă teritoriile vecine şi războiul începe; este drept de altmintrelea că ei trăiesc mai în totdeauna în luptă cu vecinii. Greutăţile de a-şi procura alimente îi expun la numeroase accidente; în unele ţări se mai adaogă şi neajunsurile ce le întâmpină dela fiarele sălbatice, precum sunt unele districte din India, pustiite de tigri. Un fapt încă şi mai important, asupra căruia Malthus nu insistă în deajuns, zice Darwin, este infanticidul, mai ales a copiilor de sex feminin şi provocarea avortului. Aceste măsuri par a se datori greutăţei şi chiar imposibilităţei în care se găsesc sălbatecii de a hrăni pe toţi copiii cari se nasc. Pe lângă aceste restricţiuni se mai poate adăoga, însfârşit, şi relaxarea moravurilor.

Ilustrul naturalist şi fiziolog, Profesorul *Huxley*, e încă şi mai categoric în susţinrea teoriilor lui Malthus asupra poporaţiei :

„Malthus, zice acest învăţat, a fost un preot care a studiat această chestiune, până în cele mai mici amănunte, „pătruns de spiritul adevărului. El a dovedit până la e„videnţă — şi cu toate că a fost ocărât din cauza conclu„ziunilor la cari a ajuns, aceste concluziuni nu au fost in„firmate până acum şi nici nu vor fi infirmate în viitor— „că din cauza înmulţirei în progresiune geometrică a fiin„ţelor organice şi a imposibilităţei de a spori mijloacele „de existenţă în aceeaşi progresiune, ajunge un timp în „care numărul acestor fiinţi este mai mare decât putinţa „de a dobândi mijloace de existenţă pentru dânsele şi că „prin urmare un obstacol oarecare trebue să oprească dez„voltarea lor ulterioară.'

Insfârşit, eminentul naturalist *Haeckel*, urmează pe Darwin şi enunţând şi el legea luptei pentru existenţă, o generalizează şi o aplică speciei umane:

„Oricare organism, zice el[1]), luptă, chiar de la începutul „existenţei sale, cu o sumedenie de influenţi protivnice; el „luptă cu animalele cari trăiesc pe socoteala lui, şi a căror „aliment natural este; cu fiarele salbatice şi cu parasiţii; „el luptă cu influenţele anorganice de diferită natură, cu „temperatura, cu intemperiile şi alte circumstanţe; el „luptă (şi aceasta mai cu seamă este important), cu orga„nismele cari au mai multă asămănare cu dânsul, cari „sunt de aceeaşi specie. Orice individ oricărei specii ani„male sau vegetale ar aparţine, se găseşte într'o compe„tiţie înverşunată cu ceilalţi indivizi din aceeaşi specie, „trăind în aceeaşi localitate. Mijloacele de existenţă sunt „departe de a se găsi cu îmbelşugare în economia naturei, „de obiceiu ele sunt chiar în cantitate foarte mărginită şi „departe de-a ajunge pentru masa indivizilor cari s-ar pu„tea naşte din germenii fecondaţi sau nefecondaţi. Tinerile „vlastare din speciile animale şi vegetale, întâmpină dar „mari greutăţi, pentru a găsi cele trebuitoare vieţei; „ele sunt silite să intre numai decât în luptă pentru a-şi „procura aceea ce este de neapărată trebuinţă pentru exis„tenţa lor.

„Această mare competiţie pentru a îndestula trebuin„ţele vieţei există pretutindeni, în totdeauna, atât între oa„meni cât şi între animale şi chiar între plante, la cari „ea pare mai puţin evidentă, la prima vedere. Priviţi un „lan de grâu sămănat foarte des, din atâtea fire cari se „îngrămădesc pe un spaţiu foarte mic, din o mie poate, „numai foarte puţine vor persista. Există competiţie pen„tru suprafaţă, de care fiecare plantă are nevoe pentru a „îngropa rădăcinele sale, competiţie pentru lumina soare„lui, competiţie pentru umiditate. Vedeţi asemene, în fie„care specie animală, cum toţi indivizii se luptă împreună „pentru a-şi procura mijloacele de subsistenţă indispensa„bile, condiţiunile de existenţă în înţelesul cel mai larg al „cuvântului. Aceste condiţiuni sunt deopotrivă de indis„pensabile la toţi, dar ele vor fi partea numai a câtorva.

1) Histoire de la Création. trad. Letourneau. Ed. III Paris 1884. Pag. 118.

„Toți sunt chemați, dar sunt puțini aleși. O simplă pri-
„vire aruncată asupra societății omenești este suficientă „pentru a constata această competiție pretutindeni, în toa„te ramurile activității omenești.

„Este evident că, în această luptă pentru existență, „există o inegalitate absolută între indivizi... Indivizii fa„vorizați, biruesc pe rivalii lor, și pe când aceștia pier „mai repede sau mai încet, fără de a lăsa posteritate, cei„lalți supraviețuesc singuri, și ajung până în sfârșit ca să „se perpetueze. Dar prin însuși faptul acesta natural, că „indivizii favorizați în lupta pentru existență ajung sin„guri să se perpetueze, vom constata că a doua generație „se deosebește de cea dintâiu. Chiar dela a doua genera„ție, oarecari indivizi, dacă nu toți, vor poseda, pe cale de „ereditate, avantagiile cari au făcut ca părinții lor să „triumfe asupra competitorilor lor".

Vedem dar, cum pe temeiul ideilor lui Malthus, de la cari a purces Darwin, s'a întemeeat una din teoriile cele mai fecunde ale științei moderne, *teoria luptei pentru existență* și a selecțiunei naturale, cari la rândul lor au devenit sprijinul cel mai puternic al principiului poporației, și fără de cari nici nu-l putem pricepe.

„Nimic mai ușor, zice Darwin [1]), decât de a admite a„devărul acestui principiu: lupta universală pentru exis„tență; nimic mai greu — vorbesc din experiență —decât „de a aveà pururea acest principiu în memorie; fără de „acesta însă, sau vom vedea rău întreaga economie a na„turei, sau vom greși asupra înțelesului pe care trebue „să-l dăm tuturor faptelor relative la distribuția, rarita„tea, abundența, stingerea și variația ființelor organizate".

Dar ideile lui Malthus nu au avut numai aprobarea naturaliștilor, a căror încheeri le confirmă și le clarifică. Ele sunt admise, până astăzi, de unele din spiritele cele mai eminente, cu cari se fălește cugetarea modernă.

„Oricât de mari progrese ar face agricultura și chimia, „zice filosoful *Hartmann* [2]), la urmă trebue să ajungă la

1) L'origine des Espèces, trad. Barbier. 1882. Pag. 68.
2) *E. v. Hartmann.* Philosophie des Unbewussten. Ed. IX, Berlin 1882. Vol. II. Pag. 310.

„o limită peste care producerea mijloacelor de hrană nu „mai e cu putință; înmulțirea oamenilor însă, prin repro„ducere, nu are margeni, dacă nu-i întâmpină imposibili„tatea de a se hrăni; aceasta a fost dela început și va urma „să fie și pe viitor, și cu cât va trece timpul, cu atât în „mod mai exclusiv, limita principală a înmulțirei".

Un publicist nu mai puțin ilustru *Fr. A. Lange,* cunoscutul autor al Istoriei Materialismului, zice că legea poporației este alfa și omega chestiunei sociale, pe care nici nu o putem discuta, fără să fi pătruns legile poporației. „Acesta este unul din puținele puncte, zice el, [1]), în care „nu pot să existe păreri deosebite, ci numai cât deosebite „graduri de pricepere".

Istoricul *Buckle,* este asemenea un părtinitor convins al ideilor lui Malthus pe care-l numește „cea mai mare „autoritate în chestiunea poporației" [2]).

Robert von Mohl, făcând aluzie la era nouă pe care o inaugurează cartea lui Malthus, zice că „opera lui este și „rămâne punctul de întoarcere (Wendepunkt) al științei „poporației" [3]).

„Adversarii de principii ai lui Malthus, ne spune acest „autor aiurea [4]), nu au putut să răstoarne tezele lui prin„cipale".

Totuși von Mohl crede că ar mai fi încă o idee care are nevoe să fie considerată mai de aproape și anume că teoria poporației trebue să țină seamă de diferite stări economice și culturale ale popoarelor. După părerea sa poporația ar avea în adevăr tendința de a se înmulți mai repede decât mijloacele de existență, dar diferite împrejurări pot să influențeze această regulă, și mai cu deosebire trebue să avem în vedere trei stări deosebite de densitate a poporației, față cu mijloacele de existență disponibile și anume: *Poporația relativ prea subțire (Untervölkerung),* po-

1) J. St. Mill's Ansichten über die soziale Frage. Duisburg. 1866.
2) Geschichte der Civilisation in England. trad. Ruge. 1874. Vol. I Pag. 60
3) Geschichte u. Litteratur der Staatswissenschaften. Vol. III Pag. 517.
4) Polizeiwissenschaft. Ed. II 1844.

poraţia potrivită cu mijloacele de existenţă şi *poporaţia relativ prea deasă (Uebervölkerung)*. Acea dintâiu se caracterizează prin preţurile ridicate ale muncei şi prin înlesnirea mai mare de a dobândi proprietatea fonciară; în schimb industria este înapoiată, din cauză că împărţirea muncei nu-i decât foarte puţin dezvoltată productele nu se pot desface cu înlesnire din lipsă de căi de comunicaţie, starea de cultură e înapoiată din pricina împrăştierei poporaţiei şi puterea statului nu poate fi decât foarte redusă.

In starea de a doua, munca pe care o face omul e mai obositoare, pământurile ce se cultivă sunt de calitate mai proastă, dar împărţirea muncei e mai bine organizată, mişcarea intelectuală e mai activă şi statul dispune de mijloace mai multe şi e mai puternic.

In starea a treia, de suprapoporaţie sau iperdemie (Uebervölkerung), încordarea puterilor de muncă este extremă în schimbul unei remuneraţii nesuficiente, ceeace produce mizeria şi degrădarea fizică şi morală a poporaţiei, care ameninţă şi existenţa statului.

Fiecare din aceste trei stări deosebite reclamă măsuri speciale din partea statului, măsuri pe cari politica poporaţiei trebue să le indice.

Cunoscutul publicist, socialistul *Karl Kautsky*, într'o scriere apărută cu câtiva ani mai înainte[1]) şi asupra căreea se pare că ar fi revenit acum în urmă, primeşte cu totul teza principală a lui Malthus şi este un părtinitor hotărât al rezervei morale şi a sistemului preventiv în relaţiunile sexuale, deşi respinge unele consecinţi economice pe cari le deduce Malthus din teoria sa.

„Căci importanţa lui Malthus[2]), constă mai cu deosebire în faptul că a dedus consecinţi economice greşite „dintr'un adevăr fiziologic care era cunoscut mai înainte „de dânsul. Din cauza acestor erori ale sale, şi nu din „cauza adevărurilor ce se găseau în ele, l'a suit în slavă „burghezia şi ştiinţa ei. Dar nu trebue să aruncăm sâm-

1) Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft. Wien. 1880.

2) Loc. cit. Pag. 189.

„burele de adevăr, împreună cu erorile. Noi rămânem, pre„cum am fost, adversari ai doctrinei economice a lui Mal„thus, dar trebue să recunoaştem ca adevărată legea popo„raţiei pe care el se sprijină, oricât sentimentele noastre „s'ar revolta în contra ei".

Unii Malthusiani pretind că regularea poporaţiei ar fi în stare să deslege chestiunea socială, dar aceasta este o eroare, zice Kautsky. Numai transformarea societăţei poate să înlăture mizeria care apasă astăzi nouăzecimi a poporaţiei; dar numai o regulare a mişcărei poporaţiei, probabil prin mijlocul relaţiunilor sexuale preventive, poate să împiedece ca aceste suferinţi să nu se reproducă într'o societate viitoare.

Relaţiunile preventive ca şi rezerva morală nu pot înlătura proletariatul, pentru că acesta nu este productul unei iperdemii naturale. In Irlanda şi India, mizeria se datoreşte forţei brutale care a intervenit, în diferite epoce, în cursul dezvoltărei acestor ţări. In statele moderne, sărăcia se datoreşte faptului că puterea de muncă este o marfă, care are însuşirea particulară de a se găsi pururea în cntitate mai mare dcât se cere. Preţul ei nu poate trece, în mod constant, peste valoarea ei, pentru că această urcare a salarului provoacă în totdeauna o schimbare în raportul dintre capitalul constant şi capitalul variabil, în defavoarea acestui din urmă.

Faptul acesta şi în al doilea rând, rezerva de puteri muncitoare din alte continente, puteri a căror valoare e încă şi mai scăzută decât valoarea puterei de muncă în Europa, face ca salarul să cadă pururea la limita minimală a strictului necesar existenţei. Imputinarea lucrătorilor, fie că s-ar datori rezervei morale, fie relaţiunilor preventive, nu poate dar să ridice clasa muncitoare.

„Prin mărginirea creşterei poporaţiei, zice Kautsky[1]), „nu se poate dobândi mulţumirea şi sănătatea omenirei; „dar ele nu se pot câştiga nici *fără* această mărgenire.

„Deşi viciul şi mizeria nu se datoresc la noi iperdemiei, „totuşi ele o împiedecă. Dacă înlăturăm viciul şi mizeria,

1) Loc. cit. Pag. 193.

„precum şi frica de a cădea victima lor, atunci noi provo-„căm primejdia iperdemiei. Un regulator automatic în „contra ei, aşa precum l-am dori, nu există. Bogăţia crescândă şi dezvoltarea inteligenţei, nici nu împiedecă de la „sine înmulţirea poporaţiei, nici nu fac să crească mijloa-„cele de existenţă mai repede ca până acum".

Concluzia la care ajunge Kautsky este că omul, cu inteligenţa sa, poate în acelaş timp să sporească mijloacele de existenţă şi să reguleze şi mişcarea poporaţiei mărginind creşterea ei. El are putinţa să sporească productele trecând la altă organizare economică şi să mărginească poporaţia împuţinând naşterile. Trecerea către o altă formă de organizare nu-i posibilă decât la anumite epoce şi în anume condiţii. Aşa dar ea nu poate să înlăture iperdemia, ci numai să îndepărteze epoca la care se va produce. Rezultatul din urmă, adică împuţinarea naşterilor, nu se poate dobândi decât printr'o regulare a relaţiunilor sexuale.

Aceasta ar fi, după părerea lui Kautsky, poziţia pe care trebue să o ia fiecare om cuminte faţă cu teoria lui Malthus. Punctul de vedere din care s'au pus până acuma socialiştii faţă cu legea poporaţiei este neconsecvent, pentru că e optimist şi teleologic.

„Nu se poate contesta, zice Kautsky [1]), că în starea ac-„tuală a ştiinţei relaţiunile sexuale preventive sunt un „inconvenient cu mult mai mic decât celelalte rele pe cari „le produce, în mod fatal iperdemia şi cari se arată în „formele desperate ale luptei pentru existenţă. A admite „necesitatea relaţiunilor preventive şi a se conforma ei, „este dar o cerinţă a moralei, căci aceasta e mai moral „decât foamea, boalele, războiul, asasinatul, sifilisul şi „prostituţia".

Din punctul de vedere ştiinţific, nu se poate spune că scrierea lui Kautsky ar fi adogit ceva la teoria poporaţiei, dar părerile sale sunt interesante, ca şi ale lui Marlo, pentrucă ele ne vin din tabăra socialistă, care a luat în totdeauna o poziţie cu totul alta faţă cu teoria lui Mal-

1) Loc. cit. Pag. 195.

thus. Este drept că de-atunci încoace, după cum afirmă Bebel [1]), Kautsky ar fi admis cu totul părerile lui Karl Marx. Dar aceasta nu poate desigur să infirmeze valoarea argumentelor lui anterioare, după cum ne spune cu drept cuvânt Profesorul Wagner.

Un alt publicist cunoscut prin numeroase lucrări, *Ch. Letourneau,* zice că raportul constant între producţia mijloacelor de subsistenţă şi poporaţia nu mai e decât un adevăr banal, obşteşte recunoscut de statistică. Ţările cele mai productive sunt în acelaşi timp şi acele cari au poporaţia cea mai deasă. Şi relaţiunea dintre poporaţie şi hrană este atât de strânsă, încât o simplă variaţie în preţul grâului, e suficientă pentru a produce o variaţiune în cifra mortalităţei, a căsătoriilor şi a naşterilor. Dar echilibrul acesta nu se menţine adeseori decât cu preţul unor suferinţi şi a unor dureri nenumărate.

„Căci fraza atât de execrată a lui Malthus, zice Letour-„neau, e pururea adevărată, la marele banchet al natu-„rei, nu este loc pentru omul care se naşte într'o lume „deja ocupată".

Printre economştii contemporani mai însemnaţi, cari împărtăşesc ideile lui Malthus, putem cita însfârşit mai cu deosebire pe *Roscher, von Rümelin, Wagner, I. Conrad, E. de Laveleye, Karl Theodor Rheinhold* şi *Luigi Cossa.*

„Asupra unora din expresiuni şi a sfaturilor practice „pe cari le dă Malthus, zice Roscher [2]), părerile econo-„miştilor actuali sunt împărţite după cum uşor se poate „înţelege... Dar ideile fundamentale ale lui Malthus pot „fi considerate ca o cucerire definitivă a ştiinţei *(Ein fes-„tes Eigenthum der Wissenschaft.)*"

De aceeaşi părere este eminentul economist şi statistic *Gustav von Rümelin,* fostul cancelar al Universităţei din Heidelberg, care, după ce expune tezele lui Malthus, şi mai înainte de a intra în cercetarea lor critică, face următoarea apreciere generală:

„Aceste sunt prea cunoscutele teze ale lui Malthus,

1) *August Bebel*; Die Frau. Zürich 188[illegible].
2) Grundlagen der Nationalökonomie Ed. XIX. 1888 Pag 639 şi 646.

„cari s-au părut așa de nepotrivite și de paradoxe la în-
„ceput, cari însă după ce au dat naștere unei literaturi „întregi, în toate limbele, au ajuns să poată fi considerate, „deși nu fără modificări, ci după ce au fost în multe feluri „complectate și îndreptate, ca o cucerire definitivă a știin-„ței, cu toate că nu au ajuns câtuși de puțin să se impună „în practică și să fie obștește recunoscute [1])".

După Rümelin, întreaga polemică asupra celor două progresiuni, geometrică și aritmetică, se datorește unei simple neînțelegeri și se mișcă împrejurul unor chestiuni de importanță secundară. Despre o lege care s'ar putea formula în modul acesta nici nu poate fi vorba măcar. Dar nu este mai puțin adevărat că nu se putea găsi un mod mai potrivit și mai lămurit pentru a exprima adevărul ce nu se poate tăgădui, că tendința oamenilor de a se înmulți se transmite neatinsă dela generație la generație, pe când produsul recoltelor, pe același teren, devine din ce în ce mai slab dela o epocă la alta. Și tocmai aice este chestiunea importantă, de a se recunoaște faptul acesta, indiferent de altmintrelea dacă poporația va crește îndoit în perioade de 25 de ani, cum zice Malthus, sau în perioade mai lungi de 40—50, sau 100 de ani, sau dacă mijloacele de hrană pot crește mai repede sau mai încet, în urma progreselor ce s'ar realiza.

Pentru creșterea aceasta nu se poate fixa nici un fel de progresiune, nici geometrică, nici aritmetică. Totul depinde de agerimea și propășirea omenirei, ca știința și procedeuri technice, cari nu se pot calcula de mai înainte. Asemenea este indiferent, pentru lămurirea chestiunei în sine, dacă cutare popor poate să se înmulțească și prin imigrare, sau să-și procure mijloacele sale de hrană din alte țări, în schimbul rentelor sau a productelor industriei sale, sau prin comerț. Și Malthus a fost desigur tot așa de priceput ca să se gândească la toate aceste, dar el a voit să studieze chestiunea poporației în mod abstract, la bazele ei elementare, nebăgând în seamă unele fapte

1) *Schönberg's* Handbuch der politischen Oekonomie. Ed. . 1890 Vol. I Pag. 768.

concrete excepționale. S'a obiectat adevărurilor stabilite de Malthus că de oarece toate bunurile sunt producte ale muncei omului, fiecare putere de muncă este prin ea însăși un câștig și că prin urmare nici nu s'ar putea să se nască prea mulți oameni pe pământ. Dar munca omului care este unul din factorii de producere, are nevoe de concursul celorlalți doi factori *natura* și *capitalul*. Puterea de muncă este o marfă care depinde de cerere și de ofertă, cu deosebire că ea nu poate aștepta liniștit această cerere, ca oricare altă marfă. Dacă se crede însă că, *împărțindu-se capitalul* [1]) deopotrivă între toți, după cum s'a propus, s'ar ajunge la alte rezultate, este o greșală. Realizându-se visul acesta, adevărurile propovăduite de Malthus, ar ajunge să se impună cu o îndoită evidență și nesocotirea lor ar produce consecințele cele mai desastroase.

Argumentele lui Malthus se pot rectifica, complecta și îndrepta în multe din amănuntele lor. Ele au chiar nevoe de a fi reformate și dezvoltate mai departe. Așa de-o pildă, Malthus nu ține seamă îndeajuns de motivele psihologice, cari se opun înmulțirei nesocotite a oamenilor. El nu operează decât cu doi factori psichici: foamea și iubirea. Dar mecanizmul năzuințelor noastre e cu mult mai complex. O mulțime de considerațiuni de altă natură, precum e dorința de a trăi mai bine, de a nu-și pierde situațiunea în societate, de a lăsa urmașilor destulă avere, lucrează ca motive puternice de restrângere a numărului copiilor, în afară de rezerva morală datorită fricei de a nu avea ce mânca, asupra căreia insistă Malthus în totdeauna. Cum că tendința oamenilor de a se înmulți, se transmite din generație în generație, fără nici o scădere, pe când pe același teren, productele naturei, de cari omul are nevoe pentru a trăi, nu se pot înmulți în aceeași proporție, scăzând pe fiecare an, odată cu cultivarea mai intensivă a solului; că, poporația, pe măsură ce sporește, se

1) Observăm aici că școala socialistă, la care pare că se gândește Profesorul Rümelin, nu propune *împărțirea capitalului* — dacă luăm cuvântul *capital* în înțelesul obștește admis de *mijloace de producere* — ci trecerea lui din stăpânirea privată în stăpânirea societății întregi.

află dar în fața unor greutăți crescânde, cari se opun creșterei sale; că această poporație e pururea reținută la nivelul mijloacelor de existență și că dacă oamenii singuri nu se gândesc să se mărginească, ei sunt readuși pe alte căi, de către puterile elementare ale naturei, la nivelul acesta și că, prin urmare, este o datorie și de om și de cetățean de a nu procrea mai mulți copii, decât poate cineva să hrănească și să crească, aceste sunt adevăruri pe cari le invederează atât întreaga istorie a omenirei, cât și cea mai simplă reflecțiune. Și nu este tocmai măgulitor pentru inteligența omului, închee Rümelin, reproducând cuvintele lui Robert von Mohl, că asemene adevăruri elementare, pentru a căror pricepere nu se cerea decât simpla observație a lucrurilor și logica obicinuită, au fost înțelese pe dos de atâtea ori și cu o asemenea îndărătnicie.

Un alt economist german, numai puțin cunoscut, *Adolph Wagner*[1]), crede asemene că bazele fundamentale ale doctrinei lui Malthus, sunt, mai presus de orice îndoială, adevărate, deși trebue să privim cu rezervă partea privitoare la aplicarea principiilor lui. Și e caracteristic, observă Rheinhold[2]), că tocmai Adolph Wagner pe care am trebui să-l întâlnim, în calitatea sa de socialist de catedră, de creștin și de om politic conservator, mai degrabă printre protivnicii „crudului și nelegiuitului“ Malthus, își închee cercetările sale asupra chestiunei poporației cu următoarele cuvinte, tipărite în text cu litere caracteristice: *„Robert Malthus are dreptate în toate punctele esențiale“*.

Emile de Laveleye[3]), crede că propozițiile la cari Stuart Mill a redus teoria lui Malthus sunt neatacabile. Specia umană, când nu este guvernată în mod odios, are tendința de a se înmulți, pe când numărul de hectare arabile este limitat, în fiecare țară, și cantitatea de obiecte de hrană pe cari le poate produce fiecare hectar, nu sporește decât într'o măsură oarecare. Intre creșterea nemărginită a oamenilor și creșterea mărginită a mijloacelor de subsistență, o lipsă de echilibru trebue să se producă mai târziu, sau mai curând. Obiecțiunile lui Carey, care pretinde că materia ia mai degrabă forma organismelor inferioare, decât a acelor superioare și că se vor găsi dar pururea mai multe ierburi decât boi, și mai mulți boi decât oameni, este lipsită de temeiu. In țările cu poporație deasă, chiar de pe acum este lipsă de carne. Asemene nu este adevărat că densitatea poporației sporește productivitatea muncei. Aceasta nu se poate spune decât de productele industriale, nu de alimente. O sută de baloturi de postav nu pot hrăni un singur copil. E sigur că nu se poate spori productivitatea pământului în indefinit, creîndu-se, prin îngrășăminte, așa numitul *circulus* al lui Leroux, căci de la o vreme îngrășămintele fac mai mult rău decât bine. Nimeni nu poate să răstoarne adevărul dovedit de Stuart Mill că dacă poporația urmează să tot sporească, trebue să ajungă un timp în care agricultura cea mai perfecționată nu va fi în stare să producă destulă hrană.

1) Grundlagen der politischen Oekonomie.
2) Die bewegenden Kräfte der Volkswirthschaft. Berlin 1898. Pag. 217.
3) Éléments d'économie politique. Paris 1882. Cartea III. Cap. VII

Cunoscutul Profesor de economie politică dela Universitatea din Halle, *Dr. I. Conrad*[1]), admite asemenea tesele fundamentale ale lui Malthus dar pretinde că el nu ține seamă îndeajuns de importanța progresului, atribuind cantităței de hrană existente o prea mare înrâurire asupra mișcărei poporației și nesocotind putința de a spori cererea de brațe și de a înmulți productele muncei, prin desvoltarea organizărei economice. In partea a doua a scrierei sale[2]), recunoscând ca adevărate teoriile lui Malthus și Darwin, Conrad zice:

„Omul ca și animalul are tendința adică pornirea și „putința de a se înmulți în mod progresiv (Malthus și „Darwin), pe când diferite piedeci se opun în mod cons„tant acestei tendinți, de unde rezultă o luptă continuă „pentru existență, care ia un caracter deosebit după fie„care treaptă de cultură.“

1) Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie. Partea I. Iena 1896. § 75.
2) Grundriss etc. Partea II, Volkswirtschaftspolitik. Iena 1897 § 59.

La popoarele necivilizate, cari se dedau fără măsură instinctelor lor naturale, şi cari atârnă cu totul de natura exterioară, lupta aceasta pentru dobândirea hranei trebue să aibă un caracter cu deosebire sângeros (războae de exterminare, uciderea bătrânilor, a bolnavilor şi a copiilor, avortul etc.), care poate să meargă până la exterminarea desăvârşită a rasei. Intr'o stare de cultură mai înaintată, lupta pentru existenţă e mai blândă. Viaţa omului se respectează în principiu. Producţiunea sporeşte şi întrece câte odată creşterea poporaţiei, pecând sporirea necesităţilor vieţei pe deoparte, în läuntrul ţărei, şi producerea pentru export, procură unui număr mai mare de oameni prilej de muncă şi de câştig.

Prudenţa în contractarea căsătoriilor, provocată de dorinţa de a trăi mai la îndemână, de a-şi creşte copiii mai bine etc., dau luptei pentru existenţă un caracter mai civilizat.

După ce arată înrâurirea ce o au împrejurările economice, scumpetea, crizele comerciale, războaele nenorocite, sau din contra, dezvoltarea industriei şi a comerţului, îmbunătăţirea legislaţiei, asupra creşterei sau a scăderei poporaţiei, Profesorul Conrad combate părerile lui *Herbert Spencer şi Talquist*, cari susţin că dezvoltarea inteligenţei şi a crierului ar avea ca rezultat de a slăbi puterea de reproducere. Asemenea el respinge şi părerea lui *Carey*, care zice că cu cât poporaţia e mai deasă cu atât puterea de producere a fiecăruia e mai mare, observând că este o limită peste care nu se poate păşi.

Mai în special s-a ocupat acum în urmă de problema poporaţiei cunoscutul economiste *G. de Molinari* [1]), redactorul şef al unui organ apreciat *(le Journal des Economistes)*, „campionul cel mai stimat al individualismului, scriitor fecund, câte odată pătrunzător, adeseori excentric dar în totdeauna strălucitor“, cum se exprimă Luigi Cossa [2]), vorbind de dânsul, şi pe care îl punem printre părtinitorii lui Malthus, deşi el nu admite în totul doctrina lui.

1) La Viriculture. Ralentissement du mouvement de la population. Dégénérescence. Causes et Remèdes. Paris 1897.
2) Histoire des Doctrines économiques. Paris 1899. Pag. 386.

Molinari zice că natura regulează reproducerea speciilor inferioare, vegetale şi animale. Fecunditatea ajunge la maximum pe treapta cea mai de jos a vitalităţei. In fiecare specie numai cei mai puternici supravieţuesc şi astfel este potrivirea inteligentă a lucrurilor încât speciile cari trăiesc pe seama altor specii nu pot să atace capitalul lor de forţe vitale, căci în cazul acesta subsistenţele s-ar împuţina şi cu aceasta ar scădea şi poporaţia speciilor dijmuitoare. Astfel echilibrul se restabileşte prin necontenite oscilaţiuni între poporaţie şi mijloacele de subsistenţă.

Natura conservă diferitele specii prin mijlocul unor instincte precum este instinctul genezic, suficient pentru a asigura reproducerea speciilor inferioare, instinctul maternităţei, instinctul proprietăţei, care contribue la conservarea speciei prevenind rarificarea subsistenţelor. Cele mai multe animale carnivore ocupă un domeniu pe care-l consideră ca al lor propriu şi în limitele cărora nu îngădue concurenţa. Cu toate aceste instincte, sunt unele specii cari se sting şi altele cari le înlocuesc. Cauza acestei stingeri să fie oare vreo schimbare a mijlocului în care trăiesc *(habitat)* şi căruia nu ar fi fost în stare că se adapteze, sau trebue să atribuim stingerea lor apariţiunei unor specii concurente, cari ar fi venit să le dispute mijloacele lor de hrană şi ar fi ieşit biruitoare din luptă? Această din urmă ipoteză, zice Molinari, pare că explică mai bine dispariţiunea marelor erbivore cari aveau nevoe de cantităţi considerabile de subsistenţe, a căror construcţie era greoae şi a căror reproducere era înceată.

Şi precum natura a făcut să se menţină echilibrul între poporaţia specielor vegetale şi animale şi mijloacele lor de subsistenţă, îngriijindu-se de cantitatea reproducţiei, ea a asigurat calitatea ei, prin îndoita operaţie a selecţiunei naturale şi a selecţiunei sexuale. Selecţiunea naturală dă biruinţa celor mai puternici şi celor mai capabili de a resista cauzelor de distrugere în lupta pentru viaţă, eliminând pe cei mai slabi. Selecţiunea sexuală contribue la acest rezultat, făcând să se prefere indivizii cei mai proprii pentru conservarea şi dezvoltarea calităţilor utile speciei.

Natura a înzestrat specia umană cu aceleaşi instincte

prin mijlocul cărora asigură conservarea speciilor inferioare, dar adăogându-i capacitatea de a-şi regula reproducţia [1]). Pe când această însuşire lipseşte tuturor celorlalte specii, omul poate să-şi proporţioneze înmulţirea sa mijloacelor de subsistenţă. Vegetalele şi animalele ascultă orbeşte de instinctul lor de reproducere, pe care nu au putinţa de a-l stăpâni. Dacă unele specii alungă progenitura lor din locurile pe cari le stăpânesc, sau chiar o distrug, în interesul propriei lor subsistenţe, omul singur ajunge să o prevină pe măsură ce se dezvoltă capacitatea sa de a se guverna. Intr'un cuvânt, natura guvernează în mod absolut reproducţia speciilor inferioare: Omul guvernează el singur reproducţia sa.

Dar pentru aceasta el trebue să ajungă mai întâiu la cunoştinţa deplină a legilor fiziologice şi economice cărora este supusă reproducţia lui şi să asculte de dânsele. La început el le ignora şi nu a ajuns a le cunoaşte decât sub presiunea concurenţei vitale. Această concurenţă el nu o poate susţine decât cu condiţie de a se conforma în toate manifestările activităţei sale *legei naturale a economiei forţelor*. Sub presiunea concurenţei celorlalte specii cari le disputau subsistenţa sau a căror pradă erau, oamenii au asociat puterile lor, constituind „socetăţ". Ei au putut resista, în modul acesta, speciilor individual mai puternice, biruindu-le. Ţinta lor a trebuit dar să fie de a dobândi pe cât se poate mai multă forţă aplicabilă apărărei şi expansiunei lor, sub pedeapsă de a fi exterminaţi sau aserviţi. In vederea îndeplinirei acestui scop ei au creat toate instituţiile şi regulele lor de purtare sub formă de obiceiuri *(coutumes)*, sau de legi pe cari le impuneau tuturor.

Chiar dela inceputul primelor societăţi, regularea reproducţiei a trebuit să apară ca cea mai urgentă dintre necesităţile conservărei. Societatea sub forma sa embrionară de clan sau trib, nu putea să existe decât prin înlocuirea succesivă a generaţiei care se stângea, prin altă generaţie, dacă era posibil, şi mai puternică şi mai în măsură de a

1) Loc. cit. Pag. 15.

resista în concurenţa cu celelalte clanuri sau triburi. Conformându-se dar legei economiei forţelor, ea trebuia să caute a produce, cu cât se putea mai puţine pierderi, o generaţie adaptată sub îndoitul raport al numărului şi al calităţei necesităţei sale de conservare şi de expansiune. Problema care se impunea asociaţiunilor umane conţinea dar trei puncte diferite: numărul, calitatea productelor şi cheltuelele lor de producere.

Generaţia nouă trebue să fie proporţionată, ca număr, mijloacelor de subsistenţă a societăţei; ea trebuia să se compună din indivizii cei mai puternici şi mai capabili de a păstra şi de a spori puterea socială; însfârşit, se cerea ca producţia acelei generaţii să se facă cu cât se poate mai puţină cheltuială sau pierdere de forţe.

Agentul principal al reproducţiei însă, instinctul genezic, dacă e lăsat în voia impulsiunei sale fireşti, poate să producă o generaţie întrecând cu mult generaţia din care a ieşit. De aice necesitatea de a o mărgini, într'un fel sau în altul, pentru a o împiedeca de a trece de limita mijloacelor de subsistenţă disponibile. Această regulare necesară a reproducţiei a fost obiectul unui complex de instituţii, de obiceiuri şi de legi, în toate timpurile şi în toate societăţile.

Nu poate fi nici o îndoială, zice Molinari [1]), că necesitatea de a proporţiona numărul membrilor lor mijloacelor de subsistenţă de cari puteau să dispună, s-a impus tuturor societăţilor. Numai această regulare necesară a poporaţiei nu putea fi lăsată în voia liberă a fiecăruia decât cu condiţia ca individul să fie capabil de a guverna reproducţia sa. Dar această capacitate omul nu a dobândit-o decât foarte târziu şi chiar astăzi prea puţini o posedă. Aşa fiind, să vedem cum se punea problema poporaţiei, în primele timpuri ale societăţei umane, mai înainte ca să fi învăţat a înmulţi mijloacele sale de subsistenţă.

Siliţi să se apere în contra fiarelor, oamenii apar dela început în turme, clanuri sau triburi, procurându-şi subsistenţa din roadele naturale ale pământului, prin vână-

1) Loc. cit. Pag. 26.

toare sau pescărie. Aceste prime asociaţiuni ocupă un teritoriu mai mult sau mai puţin bogat în mijloace de hrană dar pe măsură ce poporaţia lor se înmulţeşte, ele intră în concurenţă, pentru dobândirea mijloacelor de subsistenţă, cu alte asociaţiuni. In această luptă inevitabilă victoria aparţine celor mai puternici, cari înlătură pe cei mai slabi în interesul speciei. Interesul capital este de a fi mai puternic şi aceasta nu se poate raliza decât ascultând de legea naturală a economiei forţelor, adică producând pe cât se poate mai multă forţă, cu cât se poate mai puţină cheltuială. Necesitatea de a se conforma acestei legi în materie de reproducţie ne explică o mulţime de obiceiuri cari au devenit cu timpul vătămătoare şi imorale, dar cari la început erau utile şi morale pentru că erau în folosul societăţei şi a speciei.

Unele din punctele principale ale problemei care se impunea societăţilor la început era cantitatea mijloacelor de subsistenţă. Această cantitate nu se putea spori în starea lor primitivă decât prin lărgirea domeniului teritorial, ceea ce implică o luptă cu fiarele sau cu oamenii cari îl stăpâneau. Aşa fiind, necesitatea obliga societatea de a-şi proporţiona poporaţia mijloacelor de subsistenţă *actuale*, până când dobândea destulă putere pentru a putea să-şi lărgească teritoriul ei prin luptă. Se cerea dar din două lucruri unul: sau să stăpânească instinctul generaţiei, sau să suprime excedentul productelor. In neputinţa în care se găsea omul de a-şi stăpâni instinctele, procedeul din urmă se impunea. De-aceea găsim infanticidul ca practică generală, consacrată prin obiceiuri şi sancţionată de religie, la triburile cari n-au ajuns încă să ştie a-şi înmulţi subsistenţele. Pe lângă aceste se mai întrebuinţează şi alte măsuri nu mai puţin barbare pentru a menţine sau a spori puterea tribului, precum este uciderea bătrânilor şi faptul că nu se creşteau decât numai atâtea femei pe cât se cerea pentru necesităţile stricte ale reproducţiei, ceeace explică obiceiul raptului care este obşteşte răspândit în primele timpuri ale societăţilor. Poliandria apare asemene ca o necesitate la triburile cari locuiau pe teritoriile cele mai puţin bogate în materii alimentare şi

unde se cerea ca elementul feminin, puţin capabil de a contribui la apărarea comună, să fie redus la minimum. Această inegalitate a situaţiilor economice şi această diversitate a consecinţelor lor în materie de populaţie, pare că a fost trecută cu vederea de către autorii, cari s-au ocupat cu originele căsătoriei şi ale familiei.

Progresele agriculturei au schimbat această stare de lucruri înzecind şi însutind chiar productivitatea muncei omului şi făcând posibilă o creştere a poporaţiei proporţionată creşterei mijloacelor de subsistenţă. Mulţumită puterei exuberante a instinctului genezic, această creştere nu a întârziat a se produce. In această stare nouă a producţiei însă, cele mai multe obiceiuri şi legi cari regulau reproducerea omului în starea anterioară încetează de a mai fi utile şi morale, pentrucă nu mai sunt conforme cu interesele societăţei.

Recoltarea şi măcinarea grâului, confecţionarea pâinei, îngrijirea vitelor procură o ocupaţie îndeajuns de productivă bătrânilor, femeilor şi copiilor determinând conservarea unora şi înmulţirea celorlalţi. In locul poliandriei, vânătorul ajuns agricultor are interes de a avea femeea sau femeile lui şi de a creşte atâţi copii câţi se cereau pentru exploatarea pământurilor ce le stăpânea. Individualizarea proprietăţei solului, determinată de progresele industriei alimentare, determină la rândul ei, individualizarea familiei. Aceste progrese, determină un alt progres în constituţia societăţilor făcând să fie mai folositor de a supune pe cei învinşi în loc de a-i extermina. Invingătorii îşi apropriază pământul cu tot ce se găseşte pe dânsul oameni şi lucruri, diriguind ei singuri exploatarea sau concedând folosinţaţ ei, în schimbul unei porţiuni oarecare a productelor.

Sub acest regim, problema punerei în echilibru a poporaţiei cu mijloacele de subsistenţă se rezolva fără pierderi de forţe pentru clasa cea mai numeroasă şi cea mai puţin capabilă de a o rezolvi ea singură. Era în interesul proprietarilor de sclavi de a proporţiona numărul lor

funcţiunilor disponibile[1]). Şi când iobagia a înlocuit robia, reproducţia clasei supuse iarăşi nu a fost lăsată în voea liberă a individului. Iobagii domestici şi agricoli nu se puteau căsători decât cu învoirea stăpânului şi această învoire el nu o dădea decât după cum i se părea folositor de a grăbi sau de a ţinea pe loc mişcarea poporaţiei pe domeniul său. Iobagii industriali trebuiau să arăta că erau în stare de a ţinea o familie.

Cât pentru clasa stăpână pe pământuri şi pe funcţiuni ea avea debuşeuri fireşte limitate fiind silită de a-şi proporţiona înmulţirea după întinderea acestui debuşeu. Dar specia umană este înzestrată cu un instinct genezic care trece, afară numai de împrejurări excepţionale, de limitele necesităţei pe care e chemat să o satisfacă. In neputinţa lor de a se stăpâni, oamenii s'au văzut siliţi de a suprima excedentul productelor acestui instinct, pentru a împiedica poporaţia de a trece de mijloacele de subsistenţă. Creşterea productivităţei industriei alimentare le permite de a satisface instinctul lor sexual întrebuinţând un mijloc mai puţin barbar decât infanticidul. *Prostituţia* apare la toate popoarele odată cu progresele cari au înmulţit mijloacele de subsistenţă şi se desvoltă cu creşterea avuţiei. Sterilizând satisfacţia poftei genezice, prostituţia a înlăturat necesitatea infanticidului şi a determinat oprirea acestei practici primitive de limitare a poporaţiei. In schimb ea a sfârşit prin a face ca clasele superioare să nu voiască a se mai căsători, precum s'a întâmplat mai ales la Roma.

Cele două fapte caracteristice ale organizărei societăţei vechiului regim erau pe de-o parte, epitropisirea mulţimei şi pe de altă parte, limitarea naturală sau artificială şi stabilitatea debuşeurilor a celor mai multe producte şi servicii[2]). Sclavul, iobagul şi meseriaşul corporaţiilor erau supuşi unui regim de tutelă, a cărui obiect era desigur interesul tutorului şi nu a pupilului, dar care profita amânduror. Sub acest regim poporaţia clasei celei mai

1) Loc. cit. Pag. 39.
2) Loc. cit. Pag. 53.

numeroase era mărgenită prin autoritate şi proporţionată serviciilor existente. Cât pentru minoritate, interesul propriu îi impunea prevederea pe care o împingea chiar până la exces sub înrâurirea calculelor ambiţiei şi ale egoismului. Prostituţia şi constrângerea fizică dacă nu morală, în căsătorie, contribuia la limitarea reproducerei. Şi aşa se explică stângerea celor mai multe familii aristocratice în cursul câtorva secole numai.

Dar vechiul regim s'a sfârşit şi reproducerea mulţimei a încetat de a mai fi regulată prin autoritate. In acelaşi timp creşterea securităţei, progresele maşinelor şi ale industriei şi mai ales ale mijloacelor de transport au lărgit debuşeurile deschise capitalului şi muncei, făcându-le însă mai puţin stabile. In toate clasele societăţei individul a ajuns să fie liber de a se guverna el singur. Cu toate acestea libertatea este legată de responsabilitate. Individul este liber de a-şi regula după cum voeşte reproducerea şi consumaţia sa, dar de aice nu rezultă că el nu trebue să-şi stăpânească poftele sale. Dacă ascultă fără nici o împotrivire de impulsiunile instinctului genezic, el se va expune de a produce un număr mai mare de fiinţi decât va fi în stare să hrănească şi să crească. Căci chiar în regiunile cele mai bogate încă nu-i destul de a crea oameni pentru a produce mijloace de subsistenţă. Pe lângă aceasta, el trebue să se gândească de a produce o generaţie puternică şi sănătoasă. Dacă aceste regule nu sunt observate, dacă indivizii nu pun nici o piedică poftelor lor genezice, dacă produc mai mulţi copii decât sunt capabili să crească şi să pună în stare de a se întreţine singuri, dacă din cauza beţiei şi a viciilor ei produc o posteritate bolnăvicioasă, rezultatul va fi o pierdere inevitabilă de forţe vitale şi o slăbire progresivă a facultăţilor productive ale poporaţiei. Şi fiindcă toate societăţile se găsesc în concurenţă pentru dobândirea mijloacelor de subsistenţă, fie că această concurenţă s'ar manifesta în mod destructiv sau productiv, pe cale de războiu sau pe cale economică, regularea utilă a reproducerei apare ca un interes esenţial şi chiar preponderent al conservărei sociale.

In locul regulărei reproducerei care se făcea altă dată prin autoritate, era vorba dar de a substitui regularea ei liberă. Din nenorocire emanciparea mulţimei nu s'a făcut în mod firesc, adică pe măsură ce individul ar fi dobândit capacitatea de a se guverna el singur. Rezultatul a fost că pretutindeni mişcarea poporaţiei a crescut mai repede de pe la mijlocul ultimului secol, de cum crescuse de pe la sfârşitul veacului de mijloc. Debuşeul poporaţiei lărgindu-se cu desvoltarea industriei, reproducţia a putut să devină mai activă, cu toate acestea ea trebuea să se proporţioneze întinderei acestui debuşeu. Din nenorocire pe când clasele mijlocii şi superioare se deprinsese de mult cu exerciţiul prevederei în această materie, clasa inferioară, supusă multă vreme unui regim de tutelă, nu a putut simţi îndată necesitatea prevederei şi nici nu poseda calităţile morale trebuitoare pentru a o practica. Religia o îndemna de a creşte şi de a se înmulţi şi de altmintrelea ea nici nu cunoştea, în noua stare a industriei întinderea debuşeului la care se putea aştepta. Regimului autoritar al regulărei reproducerei mulţimei, a succedat dar un regim de libertate fără nici o regulă. Membrii clasei emancipate au produs o generaţie întrecând ca număr mijloacele de a o creşte şi de a o întrebuinţa. O parte din această generaţie a fost nimicită prin moartea ei prematură, o altă parte a fost aplicată la munca, prea de timpuriu, care întrecea puterile ei. Rezultatul a fost pe de o parte o scădere a capitalului material din cauza cheltuelelor zadarnice ce se făceau cu întreţinerea copiilor, cari mureau mai înainte de a ajunge în vârsta productivă, şi pe de altă parte, debilitarea şi degenerarea poporaţiei. Regularea utilă a reproducerei apărea dar ca o necesitate a conservărei sociale. Şi tocmai acesta este meritul economistului Malthus, că a atras atenţiunea asupra ei, prin teoria lui, de altmintrelea imperfectă, a poporaţiei.

Invenţiunea maşinei cu aburi şi a maşinelor-unelte cari au dat naştere marei industrii, a avut ca rezultat de

a determina o dezvoltare uriaşă a comerţului în Anglia[1]. Debuşeurile interne şi externe înmulţindu-se au provocat o cerere crescândă de agenţi productivi, personali şi materiali. Şi ca în totdeauna şi de astă dată oferta, după ce ajunsese la nivelul cererei, a căutat să o întreacă. Subvenţiunea acordată săracilor în virtutea legei, contribuia de altmintrelea la înmulţirea poporaţiei celei mai puţin prevăzătoare, sporind rândurile pauperismului şi adăoga sarcinele impozitului, care contribuise la crearea lui. Creşterea pauperismului şi a suferinţelor odată cu dezvoltarea industriei, a trebuit se înţelege să impresioneze spiritele în mod viu. Toate relele se atribueau viciilor guvernământului, monopolurilor şi privilegiilor fără de a se ţine samă de partea ce revenea viciilor şi pasiunilor dezordonate ale individului.

„Natura, zicea Godwin[2]), nu a lăsat pe sama capriciilor „omului chestiunea de a se şti dacă specia cea mai nobilă „de fiinţi din câte a aşezat pe pământ se va înmulţi sau „nu; ea nu cere ca să căutăm a comprima abundenţa prea „mare a speciei umane".

Se pretindea dar că omul nu avea nevoe de a-şi stăpâni pasiunile sale şi de a se îndrepta pe sine. Era deajuns ca să îndrepte guvernul şi societatea. Aceste afirmări exagerate erau menite se înţelege, să provoace o reacţiune violentă şi cartea lui Malthus, concepută în asemene împrejurări, trebuea să se resimtă de influenţa lor.

Malthus a căutat să arăte că instinctul genezic, factorul principal al reproducerei speciei umane, e în stare să producă o poporaţie care întrece mijloacele de subsistenţă, când e lăsat în voia propriei impulsiuni. Aşa fiind nici o reformă nu poate să îmbunătăţească, în mod statornic, condiţiunea speciei umane. Instituţiunile oamenilor, zicea el[3], nu sunt decât cauze uşoare şi superficiale, ca penele cari plutesc de-asupra apei, în comparaţie cu izvoarele cu

1) Loc. cit. Pag. 62.
2) Recherches sur la population. Vol. I. Cartea II. Cap. IX.
3) *Malthus* : Essai. Cartea I. Cap. II.

mult mai adânci ale reului, care decurg din legile naturei şi din pasiunile oamenilor.

Acest pesimism conservator, era pe deplin justificat de observaţiunea faptelor, dar Malthus greşea crezând că faptele nu se vor schimba şi că această năzuinţă constantă a poporaţiei, de a creşte peste limita mijloacelor de subsistenţă, va exista pururea.

„Teoria lui asupra poporaţiei, oricât de necomplectă şi „de defectuasă ar fi, zice Molinari [1]), a avut cu toate „aceste meritul de a pune în evidenţă două adevăruri esen„ţiale; primul e că poporaţia este limitată de mijloacele „ei de subsistenţă şi că ea este readusă, în mod inevitabil, „la această limită când ajunge să o întreacă, de unde re„zultă că omul e ţinut de a conţine şi de a regula apleca„rea care-l împinge să se reproducă ca şi pe toate cele„lalte aplecări sau pasiuni ale sale; al doilea adevăr, e că „îmbunătăţirea soartei claselor suferinde nu depinde nu„mai, cum o pretindeau înainte mergătorii socialismului, „de reforma guvernărei de sine".

Dar fapte nouă erau să se producă pe cari Malthus nu le putea prevedea şi cari erau menite să învedereze insuficienţa dacă nu inexactitatea teoriei lui. Printre aceste fapte, Molinari citează accelerarea mişcărei poporaţiei în Rusia, Germania şi Anglia, descreşterea natalităţei în Franţa, pe care o atribue în primul rând cauzelor economice, precum şi emigrarea care a luat, în ultima jumătate a secolului, un avânt extraordinar sub influenţa propăşirei mijloacelor de comunicaţie.

„Producerea oamenilor, ca toate celelalte, este determi„nată nu de cantităţile oferite ci de cantităţile cerute. Ce„rerea produce oferta, nu oferta cererea".

„Când numărul funcţiunilor disponibile cari constituesc, „într'o societate civilizată, debuşeul poporaţiei, ajunge să „sporească, când cererea de personal trebuitor pentru a le „îndeplini creşte în consecinţă, oferta tinde să se propor„ţioneze cererei şi mai în totdeauna să o întreacă; natali„tatea se ridică până când avilirea preţului muncei rezul-

[1]) Loc. cit. Pag. 68.

„tând din o prea mare abundenţă determină sau o impu„ţinare a producţiei şi a ofertei, sau căutarea unui nou de„buşeu. Ţinând seamă de această lege economică, ne expli„căm foarte uşor inegalitatea mişcărei poporaţiei şi a na„talităţei dela o ţară la alta [1])."

In Rusia pământurile exploatate şi exploatabile au o întindere imensă. Ele deschid poporaţiei un debuşeu comparabil Far-Westului american. Ţăranii năvălesc în mare număr, în aceste regiuni abia locuite, mai ales de când abolirea servagiului a încetat de a-i mai imobiliza, şi natalitatea lor creşte în raport cu debuşeul. Poporaţia s'ar înmulţi încă şi mai repede dacă mortalitatea infantilă nu ar împiedeca-o. Şi nu doară că mortalitatea copiilor ar opri în mod direct mişcarea poporaţiei, căci ea este mai mult un excitant al natalităţei, dar din cauza pierderei capitalului cheltuit cu creşterea copiilor cari nu ajung la vârsta productivă, ea impuţinează suma mijloacelor aplicabile la exploatarea pământului.

In Germania şi mai ales în Anglia, creşterea extraordinară a debuşeului poporaţiei trebue atribuită dezvoltărei repezi a industriei.

In Irlanda, introducerea cartofei, care pe o întindere mică de teren produce o cantitate mare de hrană, permite poporaţiei ei mizerabile de a se deda fără nici o rezervă poftelor sale trupeşti. Pământurile se împărţesc în loturi din ce în ce mai mici, sporind debuşeurile pe care poporaţia nu întârzie de a le ocupa. Dar pământul supus necontenit la acelaşi fel de cultură nu a încetat de a sărăci. Cartofa căreia pe fiecare an îi lipsea elementele sale nutritive, s'a îmbolnăvit şi poporaţia a trebuit să îndure toate ororile foametei. Această calamitate a determinat emigrarea care a redus poporaţia Irlandei dela 8 milioane la mai puţin de 5 milioane şi care a contribuit mai mult decât oricare dispoziţie legislativă la îmbunătăţirea stărei poporului irlandez.

Cât pentru scăderea natalităţei în Franţa, ea se datoreşte unor cauze economice şi morale cari provoacă steri-

[1]) Loc. cit. Pag. 72.

lizarea actului generației prin practicarea din ce în ce mai răspândită a constrângerei fizice.

Dar sub înrâurirea căror cauze s'a propagat acest obiceiu mai mult în Franța decât aiurea? Molinari crede [1]) că conscripția, frica de a fi luat în armată în timpul primului imperiu, și mai târziu protecționismul, agravarea continuă a sarcinelor publice, exigențele crescânde ale progreselor universitare, luxul, legile de altmintrelea binefăcătoare cari au împiedecat exploatarea muncei copiilor, sunt cauzele cele mai principale cărora se poate atribui acest fenomen întristător.

„Incă odată, zice el [2]) „debușeul" guvernează mișcarea „poporației și creșterea sau scăderea debușeului depinde „de cauze cari n'au nici un raport sau cari nu au decât „un raport indirect cu cauzele cari determină cifra nata- „lităței".

Nu ne putem opri de a observa aice, numai în treacăt, că aceste fapte nouă, despre cari Molinari zice [3]) că Malthus nu le putea prevedea și cari erau menite să arate insuficiența dacă nu inexactitatea teoriei lui, nu fac decât să confirme bazele ei fundamentale. Și când Malthus afirmă că creșterea poporației depinde de cantitatea *mijloacelor de existență disponibile*, el nu zice alta mi se pare, deși cu mai puțină precisiune, decât că, „debușeul" guvernează mișcarea poporației.

Molinari crede dealtmintrelea împreună cu Adam Smith, că cererea regulează producția oamenilor ca și a oricărei alte marfe, și că de-aceea trebue să cunoaștem acea cerere; trebue să știm care este întinderea pieței deschisă poporației, care este numărul funcțiunilor productive de mijloace de subsistență, de care poate să dispună [4]). In starea de mai înainte a societăților, cunoașterea pieței poporației precum și a oricărei alte piețe era foarte ușor de dobândit. Fiecare națiune forma un stabiliment politic

1) Loc. cit. Pag. 84.
2) Loc. cit. Pag. 87.
3) Loc. cit. Pag. 69.
4) Loc. cit Pag. 136 și următoarele.

și teritorial despărțit de celelalte și câte odată cu totul izolat. Acest stabiliment, acest „stat" cu toate domeniile în cari se împărțea și cu funcțiunile pe cari le necesita gestiunea lui, aparținea unei caste suverane.

„Aceste domenii și funcțiuni formau debușeul poporației „proprietarilor statului. Acest debușeu era firește limitat „și funcțiunile ca și domeniile fiind dealtmintrelea în ge- „nere ereditare, acei cari le posedau aveau putința de a-și „proporționa după dânsele inmulțirea lor. Diferitele me- „serii și ramuri ale comerțului, de pe treapta mai de jos, „aparțineau asemene unor caste sau unor corporațiuni, „cari aveau, ca și casta suverană posesiunea exclusivă a „pieței pentru productele, sau pentru serviciile lor.

„In regiunea și mai de jos, trăia mulțimea robilor și a „iobagilor, a căror număr îl proporționa stăpânii lor, în- „tocmai ca și pe acel al vitelor, după trebuințele domenii- „lor lor. Insfârșit întinderea acestor piețe nu se schimba „decât prin progresele încete ale industriei, sau prin ac- „cidentele cuceririlor; și încă aceste din urmă nu făceau „decât să substitue o clasă stăpână unei alteia.

„In starea nouă de lucruri, pe care au creat-o progresele „puterei destructive și productive a omului, libertatea „industriei și înlăturarea cel puțin în parte a obstacolelor „schimbului productelor și a serviciilor, pieața poporației, „ca și celelalte a încetat, în diversele sale compartimente, „de a mai fi obiectul unei apropriații excluzive și s'a în- „tins nu numai înlăuntrul statelor, dar încă dincolo de „fruntariile lor. In cea mai mare parte a țărilor civilizate, „toate funcțiunile, toate serviciile, toate proprietățile „au ajuns accesibile tuturor membrilor societății și „cu excepțiunea funcțiunilor publice, chiar streinilor. „Pieața poporației, de unde era localizată și apropriată s'a „generalizat și s'a comunalizat".

Această pieață este deschisă astăzi concurenței universale și din punctul de vedere al intereselor permanente ale speciei umane, aceasta e desigur un progres pentru că asigură, pe suprafața întregului glob pământesc, victoria și supraviețuirea celor mai puternici și mai capabili. Numai

ar trebui ca întinderea pieţei universalizate să fie cunoscută. Această necesitate se impune atât producţiei lucrurilor cât şi producţiei oamenilor. Dar nci un organ de publicitate nu informează astăzi pe nenumăraţii negustori de muncă asupra preţului ce se oferă şi a cantităţei de muncă ce se cere şi nici nu le arată localităţile unde oferta întrece cererea sau unde cererea întrece oferta. Progrese mari s'au făcut şi în această privinţă după cum o dovedeşte organizările lucrătorilor din Anglia *(trades unions)*, şi cu timpul aceste progrese se vor generaliza.

„Va veni vremea, zice Molinari [1]) când pieaţa muncei va „fi luminată *a giorno*, ca şi acea a capitalurilor şi a pro„ductelor, când prin urmare poporaţia va putea să-şi pro„porţioneze creşterea, fără de a fi ameninţată să rămâie „mai prejos de cerere, sau să o întreacă".

In rezumat, după părerea lui, reglementarea utilă a poporaţie implică cunoaşterea pieţei precum şi necesitatea de a proporţionă producerea oamenilor ca şi producerea oricărei alte marfe, trebuinţelor acestei pieţe. Dar chiar dacă aceste două condiţii nu s'ar îndeplini, legile naturale ale concurenţei şi ale valoarei ar lucra cu o putere iresistibilă pentru a împiedeca poporaţia de a trece de limitele mijloacelor de subsistenţă sau pentru a o stimula ca să le ajungă. Orice excedent a unei cantităţi oferite, fie producte fie servicii, producând o scădere a preţurilor, oferta prea mare de muncă are ca rezultat de a determina o grabnică scădere a mijloacelor trebuitoare pentru creşterea noilor generaţii: Copii pot să se nască în mare număr dar mortalitatea infantilă sporeşte pe măsură ce scade venitul părinţilor. Orice deficit în oferta de muncă având din contra ca rezultat de a ridica salariile, reproducerea internă sau externă se găseşte încurajată până când echilibrul dintre cerere şi ofertă sa restabileşte. In amândouă cazurile poporaţia este readusă la nivelul ei necesar, nu însă fără să fi îndurat pierderile şi suferinţele cari sunt consecinţele atât ale producerei excesive cât şi ale producerei insuficiente. Ştiinţa trebue să arăte toate aceste nea-

1) Loc. cit Pag. 141.

junsuri şi să provoace prin urmare progresele cari le pot preveni: cunoaşterea pieţei, crearea şi dezvoltarea organelor mobilisărei muncei, aplicarea creditului şi a asigurărei la reproducere. Această intervenire a ştiinţei în opera de punere în echilibru a poporaţiei cu mijloacele de subsistenţă va deveni cu atât mai necesară, cu cât concurenţa, sub forma ei productivă sau industrială, va sili naţiunile de a se conforma în mod mai exact, în toate manifestaţiunile activităţei lor, legei economiei forţelor.

„După observaţiunea lui Malthus, zice Molinari la sfâr„şitul lucrării sale [1]), toate speciile vieţuitoare posedă o „putere de reproducere care le permite de a se inmulţi în„tr'o progresiune mai repede decât mijloacele lor de sub„sistenţă. Această putere exuberantă e necesară pentru a „asigura conservarea şi propagarea lor. Dar între speciile „inferioare şi specia umană există această deosebire esen„ţială că vegetalele şi animalele nu pot să-şi reguleze re„producerea lor aşa ca să o proporţioneze mijloacelor lor „de subsistenţă, pe când omul poate să reguleze reproduc„ţia sa. De aici rezultă o altă deosebire în condiţiunile lor „de existenţă.

Speciile inferioare produc un excedent *(surcroît)* al po„poraţiei care este în mod fatal condamnat să piară, fie „din cauza neputinţei de a putea să ajungă până la subsis„tenţe, fie din cauza incapacităţei de a scăpa din ghiarele „speciilor a căror hrană sunt; în această luptă cei mai „slabi sunt nimiciţi, şi numai cei mai puternici subsistă".

Pe lângă aceasta, se mai luptă între dânşii bărbaţii şi femeile, ieşind biruitori cei mai capabili de a îndeplini opera reproducţiei şi astfel natura asigură conservarea şi progresul speciilor vegetale şi animale, cu sacrificii enorme de forţe vitale şi cu suferinţele cari întovărăşesc orice distrugere de vitalitate.

„Puterea creatoare şi orânduitoare a fiinţelor şi lucru„rilor a dispus altfel pentru specia umană. Ea a înzestrat „omul cu insuşiri morale prin mijlocul cărora el poate „să şi reguleze reproducţia şi să o proporţioneze mijloace-

1) Loc. cit. Pag. 159.

„lor sale de subsistență, precum și să-și prezerveze specia „de degenerescență și să o perfecționeze în limitele ce a pus „progreselor lui. Dar înzestrând omul cu o putere pe care „a refuzat-o celorlalte creaturi, ea l-a supus, în cazul când „nu face uz de această putere, aceleeași legi crude și neîn„durate, prin care guvernează reproducția lor. Dacă omul „nu proporționează poporația sa, mijloacelor sale de sub„sistență, concurența vitală intră în acțiune făcând să „piară pe cei mai slabi și mai puțini capabili. Dacă prin„tre numeroasele varietăți ale speciei umane și printre so„cietățile pe cari le constituesc, se află unele cari nu re„mediază cauzelor de degenerescență și de sterilizare cari „le lovesc, ele cad în concurență cu cele mai capabile și „sunt înlocuite de dânsele".

„Toate obiceiurile, legile sau deprinderile, relative la „reproducție, la ridicarea și la educarea noilor generații, „au fost determinate de această necesitate superioară de „conservare și de sporire a puterei societăților și observa„rea lor a fost impusă, din autoritate, de către puterea „politică și religioasă, sub sancțiunile ce le credea ne-apă„rat trebuitoare pentru a o asigura".

Am insistat mai mult asupra părerilor lui Molinari, pentru că studiul său aruncă o vie lumină asupra adevărurilor pe cari le conține teoria lui Malthus și ne apropie de înțelegerea principiului poporației, a cărui formulă, de altmintrelea, el nici nu o rectifică nici nu o complectează.

Karl Theodor Rheinhold, Profesor de economie politică la Universitatea din Berlin, este asemenea un părtinitor convins al teoriei lui Malthus:

„Observarea obstacolelor și a fenomenelor de distrugere „ale vieței așa precum se prezintă în natură și în istorie, „zice el [1]), ar putea să convingă chiar pe observatorul pă„truns de învățămintele religiei că vieața oamenilor în„zestrați cu suflet, e supusă aceleeași cauzalități ca și na„tura neînsuflețită. In lupta pentru existență, concurenții „cari nu mai găsesc loc și pământ pentru a se hrăni, tre-

1) Die bewegenden Kräfte der Volkswirthschaft. Berlin. 1898. Pag. 225.

„bue să se retragă. E foarte ușor de a contesta acest ade„văr; dar prin aceasta nu poți face ca să nu existe. Mult „batjocoritul Malthus a avut curajul să spună care este „procedadea naturei „în dragostea ei de mamă", și ab„stracție făcând de unele erori, fără importanță în cauză, „el a și dovedit-o".

In sfârșit, unul din cei mai din urmă care s'a rostit asupra lui Malthus, *Luigi Cossa*, profesor la Universitatea din Pavia recunoaște că el ocupă un loc important în istoria științei economice și că a studiat, într'un mod magistral, teoria economică a poporației, punând bazele unei doctrine, care, desbrăcată de învălișul ei pseudo-matematic și formulată cu mai multă precisiune, din punctul de vedere psichologic și statistic rezistă încă în mod victorios obiecțiunilor ce i s'au făcut și cari se datoresc în cea mai mare parte numai unor echivocuri.

„In forma ei nouă, zice Cossa [2]' vorbind de ediția a doua „a Incercării asupra Principiului poporației, opera lui „Malthus are caracterul, conținutul, proporțiunile unei o„pere cu adevărat științifice și originale. El a moderat „pesimismul său primitiv și a suprimat unele propoziții „riscate; el a adăogit o analiză ingenioasă și profundă a „efectelor diverse pe cari le produce și le pot produce, în „diferitele stadii ale civilizației, obstacolele postive și „preventive ale sporirei poporației,... *Incercarea* lui Mal„thus este opera fundamentală asupra subiectului econo„mic al poporației; ea nu a fost până acum întrecută, cu „toate defectele ei reale, adeseori semnalate și câteodată cu „prea multă subtilitate".

Vedem dar că până în zilele noastre, cei mai eminenți cugetători s-au pronunțat în favoarea doctrinei lui Malthus, pe care o consideră ca o cucerire definitivă a științei. Rămâne să arătăm ce s-a spus în contra acestei doctrine, pentru a putea să ne rostim și noi, în cunoștiință de cauză, asupra valoarei ei. Dar mai înainte de a ne îndeletnici cu protivnicii lui Malthus, se cade să îndreptăm aten-

2) Histoire des doctrines économiques. Paris. 1899. Pag. 314.

țiunea noastră asupra unui autor, care ocupă, după părerea noastră, o situațiune excepțională în dezvoltarea generală a științei economice și mai ales în materia specială pe care o tratăm.

CAP. XIII. Simonde de Sismondi

Printre părtinitorii teoriei lui Malthus, cari admit concluziunile lui generale, dar cari se încearcă să modifice doctrina lui în unele puncte, Robert von Mohl citează pe *Simonde de Sismondi*, pe *Villeneuve de Bargemont* [1]), pe *J. G. Hoffman*) *și pe F. Schmidt* [3]). Dintre aceștia toți, Sismondi este fără îndoială figura cea mai însemnată pentru știința economică în genere și în deosebi pentru problema poporației.

Născut la Geneva dintr'o familie calvinistă refugiată din Dauphiné[4]), *Jean Charles Léonard Simonde*, s'a făcut cunoscut mai întâiu, în anul 1803, publicând un tractat de economie politică după principiile lui Adam Smith, sub titlul: *Traité sur la richesse commerciale*. Mai târziu ocupându-se cu studii istorice a publicat, între altele, cunoscuta lucrare: *Histoire des révolutions italiennes*, pentru care a fost silit să cerceteze diferite documente în archivele orașelor italiene, unde a și descoperit că familia sa se trăgea dintr'o familie ghibelină din Pisa, adăogându-și, din acel moment, numele *de Sismondi*, sub care este astăzi mai cunoscut.

După tractatul său asupra avuției, revăzând, sub impresiunea prefacerilor ce le producea capitalismul născând, în societatea modernă, principiile ce-i servise de călăuză, Sismondi le găsește neîndestulătoare și să încearcă să le dea o nouă formulare, mai întâiu într'un articol asu-

1) Économie politique chrétienne. Paris 834
2) Ueber die Besorgnisse welche die Zunahme der Bevölkerung hervorruft. Berlin 1835.
3) Untersuchungen über Bevölkerung, Arbeitslohn und Pauperismus in ihrem eigentlichen Zusammenhange. Leipzig 1846.
4) *B. Malon*: Histoire critique de l'Économie politique. Lugano 1876. Pag. 244.

pra economiei politice, pe care l'a publicat în *Edinburgh Encyclopaedia* și mai apoi, pe larg, în cartea sa: *Nouveaux Principes d'Economie politique ou de la Richesse dans ses rapports avec la population*, apărută pentru prima oară la 1819, și în a doua ediție la 1827.

Dacă titlul însuși a primei lui lucrări economice: *De la Richesse commerciale*, ne arată direcțiunea cugetărei lui, amintindu-ne clasica operă a lui Adam Smith asupra „*Avuției națiunilor*“, noile sale Principii, cu sub-titlul caracteristic: *Sau despre avuție în raport cu poporația*, ne deschide orizonturi nouă, dând o altă direcție studiilor economice. Chiar după titlul cărței se vede că acum nu mai era vorba de avuție, ca atare, de noțiunea ei abstractă, ci de avuție „în legătură cu poporația“. Nu avuția îl preocupă acum pe Sismondi, ci părăsind calea bătută de predecesorii săi imediați, el crede că scopul ultim al economiei politice, nu este sporirea ei, ci *îndemânarea poporației* care o produce.

Observând aceea ce se petrecea în Anglia, pe vremea lui, Sismondi se întărește în afirmarea acestei direcții nouă.

„Am văzut în această țară, zice el[1]), care pare că îndură o crudă experiență pentru pilduirea lumei, că produ-„cerea sporește pe când îndemânările se împuținează. Masa „națiunei pare că uită cu acest prilej întocmai ca și filo-„sofii că creșterea avuției nu este scopul economiei poli-„tice, ci mijlocul de care dispune pentru a face fericirea „tuturor“.

Avuția, cantitatea productelor acumulate nu ne dă măsura fericirei unui popor. Aceasta se oglindește numai în raportul dintre avuție și poporație[2]). Un stat poate să fie foarte mizerabil, deși câțiva indivizi adună averi colosale. Sismondi învinuește școala economică engleză că pune banul mai presus de ființa omului. Știința acestor economiști nu-i decât o chrematistică, o știință a uzurei, pe

1) Nouveaux Principes d'Économie politique ou de la Richesse dans ses rapports avec la population Ed. II. Paris 1827. Vol. I Avertissement Pag. IV.
2) Loc. cit. Vol. I. Pag. 9.

când economia politică este o știință etică — cea mai sublimă știință a binefacerei.

Expunând sistemul lui Adam Smith, Sismondi arată cari sunt ideile principale cari-l despart de ilustrul intemeetor al economiei politice moderne:

„Eu recunosc împreună cu Adam Smith, zice el [1]), că „munca este singurul izvor al avuției și că economia este „singurul mijloc pentru a o păstra; dar adaog că satisfa„cerea trebuințelor *(jouissances)* este singurul scop al a„cestei acumulări și că nu există creștere a avuției națio„nale decât atunci când cresc și mulțămirile acelei națiuni.

„Adam Smith considerând numai avuția și văzând că „toți acei cari o posedă au interes să o sporească, a ajuns „la concluzia că nu se poate înlesni mai bine sporirea ei „decât lăsând societatea în liberul exercițiu al tuturor in„tereselor individuale. El a spus guvernului: Suma avuții„lor private alcătuesc avuția națională; nu există om avut „care să nu caute ca să fie încă și mai avut: Lăsați-l în „pace; el va îmbogăți națiunea, îmbogățindu-se pe sine".

In contra acestei teorii a neintervențiunei statului în relațiunile dintre particulari, Sismondi susține că o națiune nu se îmbogățește prin faptul singur al creșterei capitalurilor sale, ci numai atunci când aceste capitaluri contribue la îmbunătățirea stărei materiale a poporației care le-a produs. Bogații pot să-și sporească avuțiile lor sau prin mijlocul unei produceri nouă, sau luând o parte mai mare din productele rezervate săracilor. Pentru ca împărțirea acestor producte să se facă după principiile dreptăței, Sismondi reclamă, mai la tot pasul, intervenția guvernului pe care Adam Smith o respinge:

„Noi privim pe guvern ca având menirea să fie apără„torul celor slabi, zice el [2]), în contra celui puternic, apără„torul acelui care nu se poate apăra singur și reprezen„tantul intereselor permanente, dar liniștite ale tuturor, „în contra intereselor vremelnice, dar pasionate, ale fie„căruia".

1) Loc. cit Vol. I. Pag. 51
2) Loc. cit. Vol. I. Pag. 52.

Sismondi zice că experiența justifică introducerea acestui nou punct de vedere în vechiul sistem. Dogma fundamentală a concurenței libere și universale, făcând progrese uriașe în toate societățile civilizate, a sporit în mod uimitor puterile industriei, dar în acelaşi timp a fost cauza unor suferinți îngrozitoare pentru unele clase sociale. Intervenirea autorităței proteguitoare a statului este de neapărată trebuință pentru ca oamenii să nu fie jertfiți progresului unei avuții de care ei nu se folosesc.

„Ea singură poate să se ridice mai presus de calculul „material al sporirei productelor, care e suficient pentru „a determina pe indivizi, și să-l compare cu calculul spo„rirei mulțămirilor și a îndemnărei, care este ținta către „care trebue să tindă națiunile".

Pe când Adam Smith și școala lui consideră avuția în mod abstract, fără nici o legătură cu oamenii chemați să se folosească de dânsa, respingând intervenția statului, Sismondi consideră avuția în raport cu poporația și afirmă că guvernul a fost instituit pentru a apăra cu puterile tuturor pe fiecare în contra atingerilor oricui și să opună interesul public tuturor intereselor private [1]).

„Astfel, urmează el, misiunea guvernului ca protector „al poporației este de a pune pretutindeni limite sacrifi„ciilor de sine pe cari fiecare ar putea fi silit să le facă; „de a nu lăsa ca omul care a muncit zece ore pe zi, să „consimtă a munci douăsprezece, patrusprezece, sasespre„zece și optsprezece; de a nu îngădui asemenea ca după ce a „cerut o hrană substanțială, animală și vegetală, să se „mulțămească cu pâne uscată și la urmă cu cartofi și cu „supe economice; de a înpiedeca insfârșit ca să nu ajungă, „în cea mai spăimântătoare mizerie, concurând mereu pe „vecinul său".

Pe baza acelorași principii cu adevărat „nouă", cari se rosteau pentru întâia oară în sanctuarul științei, spre mirarea și scandalul pontificilor ortodoxi ai dogmei lui *„laissez faire"* Sismondi afirmă că lucrătorul are drept să fie

1) Loc. cit. Vol. II. Pag. 337.

garantat în existența lui de către acel care se servește de dânsul — *L'ouvrier a droit à la garantie de celui qui l'emploie*[1]) — principiu care s'a impus legislațiunei moderne. Dar el merge și mai departe. Analizând, cu o deosebită claritate și pătrundere, viciile actualei organizări sociale, el zice că cooperarea celor două clase cu interese contrare, a clasei proprietarilor muncei acumulate, cari nu fac nimic, și a clasei oamenilor cari nu posedă decât puterile lor vitale și cari se oferă să muncească, nu este o consecință a naturei omului sau a naturei muncei. Despărțirea acestor clase cu interese deosebite este consecința organizărei artificiale a societăței. Ordinea firească a progresului social nu tinde ca să despartă pe om de lucruri, sau avuția de muncă.

„Despărțirea clasei care muncește de acea care se odihnește, nu a fost esențială nici existenței societăței, nici „a producției; noi am introdus-o pentru mai marele folos al tuturor; e de datoria noastră de a o regula pentru a ne bucura, în adevăr, de acest folos [2])."

Căci tot ce este opera noastră, este supus cenzurei noastre și autoritatea legislatorului se întinde asupra abuzurilor, cari sunt consecința legilor ce le-a făcut.

Aice sborul cugetărei lui Sismondi se oprește de odată, nefiind în stare să tragă ultimele consecinți din principiile enunțate, și să întrevadă posibilitatea unei organizări sociale pe alte baze. Și astfel, după ce enunță aceste principii de înaltă justiție și utilitate socială, cu o sinceritate vrednică de toată lauda, el se declară în neputință de a găsi formula practică a desideratelor sale teoretice.

„Mărturisesc, zice el [3]), că după ce am arătat în care „parte se găsește, după părerea mea, principiul, în care „parte este justiția, nu mă simt îndeajuns de tare pentru „a arăta și mijloacele de realizare. Distribuirea roadelor „muncei între acei cari contribue la producerea lor îmi „pare greșită; dar mi se pare că-i aproape mai presus de

1) Loc. cit. Vol. II Pag. 347.
2) Loc. cit. Vol. II. Pag. 348.
3) Loc. cit. Vol. II Pag. 364.

„puterile omului, de a concepe o stare a proprietăței cu „totul diferită de acea pe care ne-o arată experiența".

Tot ce poate să facă Sismondi e să ne arate numai dorințele sale, spunând că ar voi ca industria orașelor ca și acea a câmpiilor să fie împărțită între un mare număr de ateliere independente, în loc de a se reuni în mâna unui singur patron, care poruncește la sute sau la mii de lucrători. El dorește ca proprietatea manufacturelor să se împărțească între mai mulți capitaliști mijlocii, în loc de a fi concentrată în mâna unui singur om, stăpân pe mai multe milioane. Asemenea el ar voi ca muncitorul harnic să aibă perspectiva, aproape siguranța, de-a fi asociat cu patronul său, ca să nu se căsătorească decât atunci, când va avea o pozițiune asigurată, în loc de-a îmbătrâni, precum se întâmplă acum, fără speranță de-a se mai ridica.

Pentru îndeplinirea acestor reforme, Sismondi cere numai întrebuințarea mijloacelor încete și indirecte ale legislației și aplicarea unor principii de justiție deplină în relațiunile dintre stăpân și lucrător, care să arunce asupra celui dintâiu toată răspunderea neajunsurilor, pe cari le face acestui din urmă.

„A întemeea, zice el, întreaga economie politică pe prin„cipiile unei concurenți neînfrânate, este a autoriza ata„curile (efforts) fiecăruia în contra societăței și a sacri„fica interesele omenirei acțiunei simultane a tuturor lă„comiilor individuale".

A trebuit să insistăm asupra principiilor generale de cari se inspiră Sismondi pentrucă fără dânsele nu am putea să apreciem poziția ce o ia față cu chestiunea poporației și pentrucă tocmai aice, în modul deosebit cum se prezintă față cu această chestiune, se găsește întreaga valoare a operei lui.

„M'am încercat să stabilesc în această carte pe care o „prezint din nou publicului, scrie el în prefața la ediția a „doua a noilor Principii [1]) că pentru ca avuțiile să con„tribue la fericirea tuturor, prin faptul că ele sunt semnul „tuturor mulțumirilor *(jouissances)* materiale ale omului,

1) Loc. cit. Vol. I. *Avertissement*. Pag. X.

„trebue ca creşterea lor să se conformeze creşterei poporaţiei şi ca distribuirea lor acestui poporaţii să se facă „într'o proporţie care nu se poate turbura fără o extremă „primejdie. Mi-am propus să arăt că e necesar pentru fericirea tuturor ca venitul să crească odată cu capitalul, „ca poporaţia să nu treacă peste venitul cu care trebue să „trăiască şi că reproducerea să se proporţioneze asemene „şi capitalului care o produce şi poporaţiei care o consumă. Am arătat în acelaş timp că fiecare din aceste raporturi poate să fie turburat independent de celelalte; că adeseori venitul nu creşte in proporţie cu capitalul, că „poporaţia poate spori fără ca venitul să fie crescut, că o „poporaţie mai numeroasă dar mai mizerabilă, poate să „ceară o consumaţie mai mică; însfârşit că reproducerea „poate să se proporţioneze capitalurilor cari o activează „şi nu poporaţiei care o cere; dar că ori de câte ori vreunul sau altul din aceste raporturi este turburat, societatea sufere."

„Pe această proporţie se întemeiază ale mele *Noui Principii*; prin importanţa pe care i-o atribui, mă deosebesc „în mod esenţial de filosofii cari au profesat în zilele „noastre, cu atâta strălucire, ştiinţele economice a D-lor. „Say, Ricardo, Malthus şi Macculloch."

După părerea lui Sismondi aceşti economişti au omis de a distinge aceea ce le făcea oarecari greutăţi în deducerea teoremelor lor, din cari cauză au trebuit să ajungă la încheeri greşite. Toţi economiştii moderni au recunoscut că averea publică, fiind numai un agregat compus din averile private, se naşte, sporeşte, se distribue, e nimicită prin aceleaşi procedeuri ca şi averea fiecărui particular. Cu toţii asemenea au văzut că partea esenţială a unei averi private este *venitul* şi că după dânsul trebue să se reguleze consumaţia sub pedeapsa de a se distruge capitalul. Cu toate aceste, fiindcă în averea publică ceeace este capital pentru unii, e venit pentru ceilalţi, ei nu au ştiut să determine ce este capital şi ce este venit şi au găsit că e mai simplu de a suprima pe acest din urmă din calculele lor.

Nesocotind o cantitate atât de esenţială de determinat, Say şi Ricardo au ajuns să creadă că consumaţia este o putere nelimitată, sau că nu are alte margini decât pe acele ale producţiei, pe când ea este mărgenită de venit. Ei au anunţat că orice avuţie produsă va găsi în totdeauna consumatori şi au determinat acea îngrămădire de mărfuri care periclitează lumea civilizată, pecând ar fi trebuit să spună producătorilor că nu au de aşteptat ceva decât dela consumatori având un venit. Şi din aceiaşi cauză Malthus, deşi a semnalat primejdia unei creşteri desordonate a poporaţiei nu i-a dat ca limite decât cantitatea mijloacelor de subsistenţă pe care pământul poate să o producă, cantitate care va putea să sporească încă multă vreme cu o extremă rapiditate, pe când dacă ar fi luat în consideraţie venitul, ar fi văzut că disproporţia dintre poporaţia muncitoare şi venitul ei, este cauza tuturor suferinţelor ce le îndură. Asemene şi Macculloch afirmă, greşit, că salarul se proporţionează cu necesitatea raportului dintre poporaţie şi capital, pecând salarul, consecinţa a cantităţei de muncă ce se cere, trebue asemene, să se proporţioneze consumaţiei, care se proporţionează la rândul ei venitului. El îndeamnă pe omul sărac de a-şi proporţiona sporul familiei sale, creşterei capitalului naţional, cantitate despre care nu-şi poate face nici o idee cât de confuză, pecând n-ar fi fost greu să observe, că fiecare individ, însurându-se, se acomodează după propriul său venit.

„Reproduc dar cu mai multă încredere astăzi ale mele „*Noi Principii de econome politică*, zice Sismondi după „ce arată erorile predecesorilor săi [1]). Acest titlu cam vag „ar putea să dea loc la presupunerea că această carte este „numai un nou manual al rudimentelor ştiinţei. Eu mă „duc ceva mai departe cu pretenţiile mele; cred că am „aşezat economia politică pe o bază nouă, fie prin determinarea venitului tuturor, fie prin cercetarea distribuirei acestui venit, care răspândeşte cea mai mare fericire asupra naţiunei şi care prin urmare, atinge mai bine „scopul ştiinţei."

1) Loc. cit. Vol. I. Introducere. Pag. XIV.

Prevăzând obiecţiunile ce i s-ar putea face, Sismondi cere ca să nu fie acuzat că ar fi avut intenţia de a da ştiinţa îndărăt; din contra, el a dus-o mai înainte şi pe un nou teren, unde se roagă să fie urmat, în numele calamităţilor ce le îndură omenirea astăzi şi pe cari ştiinţa veche nu ne învaţă nici să le pricepem, nici să le prevenim.

Criticele pe cari Sismondi le aduce ştiinţei economice ortodoxe sunt fără îndoială întemeiate şi cu drept cuvânt poate să revendice pentru sine meritul de a fi pus ştiinţa pe baze nouă, sau cel puţin de a-i fi dat o nouă direcţie, care a sfârşit prin a se impune tocmai în timpurile noastre. El trebue să fie considerat, în adevăr, ca iniţiatorul acelor tendinţi caracteristice timpului nostru, cari se prezintă, în teorie, ca *socialism de catedră* (Kathedersozialismus) [1]) şi în practica multor guverne, ca *socialism de stat* [2]) Prin înrâurirea pe care a exercitat-o asupra teoriei şi a practicei, el este fără îndoială una din figurile însemnate ale timpului nostru, a cărui merite nu au font îndeajuns apreciate. In dezvoltarea gândirei economice Sismondi ocupă mai ales, un loc de frunte venind imediat după Ricardo, în care economia politică a dedus, cu rigoare, ultimele sale consecinţi, şi reprezentând, cum zice Karl Marx cu multă fineţă, „îndoiala de sine“ (den Zweifel an sich selbst) a acestei ştiinţi [3]). Şi nu doară că numai înrâurirei ideilor sale se datoreşte această modificare radicală în domeniul teoriei şi a practicei, ci desigur preface-

1) Scoală economică, reprezintată în Germania de Profesorii *Brentano, Adolf Held, Nasse, Schäffle Schönberg, Wagner, H. von Scheel,* şi de «Asociaţia pentru politica socială» (Verein für Sozialpolitik), fondată la Eisenach în 1872. Socialismul de catedră, a cărui denumire se datoreşte scrierei polemice a lui *H. B. Oppenheim*: Der Kathedersocialismus—, reuneşte dreptele revendicări ale muncitorilor, combătând individualismul extrem, şi dorind o regulare economică a concurenţei şi a producţiei.

2) Adevăratul intemeetor al socialismului de stat este împăratul. *Napoleon* III. Vezi: *Dr. Moritz Meyer*: Die neuere Nationalökonomie. Minden I. W. 1885. Pag 98.

3) *Karl Marx*: Zur Kritik der politischen Oekonomie. Stuttgart. 1897. Pag. 44.

rilor însemnate ce au urmat în ultimele decenii. Deslănţuind puteri uriaşe şi schimbând cu totul bazele organizărei sociale, capitalismul modern a trebuit fireşte să zdruncine credinţele şi ideile vechi şi să determine o întreagă mişcare. Dar tocmai acesta e meritul lui Sismondi, că el a fost cel d'intâiu cari şi-a dat samă de aceste schimbări, căutând soluţiuni pentru noile probleme, pe cari vechea ştiinţă le nesocoteşte încă, tăgăduindu-le chiar existenţa. Şi a trebuit să treacă încă mult timp, până când, sub presiunea unor necesităţi, cari numai îngăduiau nici o amânare, ştiinţa a început să admită ideile lui Sismondi şi guvernele să le pună în practică, deşi, cum se întâmplă adeseori, fără ca să mai recunoască pe adevăratul lor iniţiator. Dar istoria ştiinţei, care trebue să studieze ideile în dezvoltarea lor şi să arăte legăturile intime dintre dânsele, recunoaşte, în Sismondi, pe cugetătorul generos care a anticipat gândirea modernă, şi a deschis noi orizonturi teoriei economice.

Recunoncând importanţa lui Sismondi şi a şcoalei lui, Profesorul *Eisenhart* zice că de la dânsa a purces o putere de liniştită transformare (eine still umbildende Gewalt) în ştiinţa care aparţine literaturei universale şi că unele puncte de vedere neperitoare au fost însuşite mai cu deosebire de ştiinţa generală, care ar trebui să reia, tocmai de aice, firul întrerupt al dezvoltărei sale.

„Dacă ţinem samă de toate aceste, zice acest autor la „sfârşit [1]), nu vom sta la îndoială de a recunoaşte în Sis„mondi cel d'intâiu simbure ce s'a aruncat şi a rămas ui„tat în pământ, a unei direcţii care tinde astăzi, ca aşa nu„mitul *socialism de catedră*, să ajungă aice la o dezvoltare „generală“.

Aceeaşi părere o exprimă un alt economist, care, după ce expune pe scurt ideile lui Sismondi, face următoarea apreciare:

„Din această scurtă dare de samă, vom putea să conclu„dem că nici un economist nu a anticipat, în măsura a-

1) *R. Eisenhart*: Geschichte der Nationaloekonomik. Iena 1881. Pag. 117.

„ceasta, atât politica pecât şi teoria socială actuală a aşa „numiţilor socialişti de catedră din Germania — ca *Si-* „*monde de Sismondi*“ [1]).

J. K. Ingram recunoaşte asemenea importanţa deosebită a lui Sismondi, zicând că el a turburat complezentul optimism al unor membri din aşa numita şcoală ortodoxă, prin descrierea, cam bruscă, a sistemului industrial în Anglia. După ce arată dispreţul ce-l are această şcoală pentru cartea lui, citând cuvintele lui Bastiat, care spunea că Sismondi profesează o economie politică pe dos *(une économie politique à rebours)*, Ingram zice : [2])

„Opera aceasta şi-a păstrat cu toate aceste locul său în „literatura economică şi ea este chiar mai interesantă as- „tăzi decât la prima sa apariţie, pentrucă, în zilele noas- „tre există o dispoziţie mai generală de a privi în faţă vi- „ciile serioase ale societăţei industriale, pentru a le înlătura sau cel puţin pentru a le îndrepta, în loc de a le tăgădui sau de a le înfrumuseţa. Doctrina lui *laissez faire* a fost asemenea discreditată ca teorie şi părăsită în practică, şi noi „suntem dispuşi a admite, împreună cu Sismondi, că statul „nu-i numai o putere însărcinată cu păstrarea ordinei, dar „că el are şi misiunea de a răspândi binefacerile uniunei „sociale şi a progresului modern, într'un mod pe cât se „poate de larg, asupra tuturor claselor comunităţei“.

Ingram pretinde însă că tractatul lui Sismondi lasă o impresiune tristă pentru că autorul lui nu se împacă cu toate formele de dezvoltare ale societăţei capitaliste, precum este producerea pe o scară întinsă, dezvoltarea unei clase de bogătaşi, existenţa unei clase numeroase de muncitori trăind numai din munca lor, introducerea maşinelor, pe cari le consideră cu părere de rău şi cu aversiune, deşi i se pare că nu se pot înlătura şi adăogă :

„Sismondi poate să fie considerat ca premergătorul eco- „nomiştilor germani cunoscuţi sub denumirea inexactă de: „*Socialişti de catedră*, dar scrierile acestora sunt cu mult „mai optimiste şi mai îmbărbătătoare.

1) *Dr. Wilhelm Neurath*: Elemente der Volkswirtschaftslehre. Ed. III. Viena 1896. Pag. 35.
2) *J. K. Ingram*: Histoire de l'économie politique. Paris 1893 Pag. 239.

„El dă o deosebită atenţiune subiectului poporaţiei ca „fiind foarte important pentru buna stare a claselor mun- „citoare“.

Şi tocmai aice se găseşte, după cum ne-am încercat să arătăm, însemnătatea mare a lui Sismondi pentru ştiinţa economică modernă. Căci pe când mai înainte de dânsul subiectul poporaţiei era cu totul nesocotit, şcoala clasică, plecând de la noţiunea abstractă a avuţiei şi considerând poporaţia numai ca oricare altă marfă şi numai din punctul de vedere *al producerei* avuţiei, precum o face Adam Smith şi Ricardo, Sismondi consideră avuţia numai cu privire la *îndestularea* poporaţiei, şi ca mijloc al acestei îndestulări. Prin aceasta el este cu adevărat iniţiatorul unei direcţii nouă în economia politică şi opera sa nu numai că-şi păstrează o valoare istorică necontestată, dar ea este şi astăzi încă de actualitate şi trebue să ne servească de călăuză şi de punct de plecare. Şi astăzi, credem noi, că trebue să considerăm poporaţia ca subiectul principal al economiei politice şi să zicem că creşterea avuţiei nu este scopul acestei ştiinţi, ci mijlocul pentru a face fericirea tuturor.

Terminând cu apreciarea importanţei generale a lui Sismondi pentru economia politică, nu ne mai rămâne decât să vedem cari sunt părerile lui asupra poporaţiei şi întru cât se diferenţiază de Malthus.

Sismondi începe prin a recunoaşte că natura s'a îngrijit cu oarecare dărnicie de înmulţirea speciilor [1]), zicând că deşi specia umană este acea care se înmulţeşte mai încet, ea ar putea să sporească aşa de repede, dacă toţi oamenii s'ar căsători de tineri, încât dintr'o singură familie s'ar face o naţiune şi o singură naţiune ar acoperi în curând întreg pământul. Dar între putinţa de înmulţire considerată în mod abstract, şi realitatea, este o distanţă foarte mare. Nu toţi oamenii voesc să aibă o familie şi nu toţi au mijloacele trebuitoare pentru a o putea avea. Nu trebue dar să confundăm putinţa cu voinţa. Inmulţi-

1) Loc. cit. Vol. II Pag. 251.

rea speciei umane depinde de voință, și această voință îi servește de limită .

Făcând abstracție de toate celelalte cauze cari determină pe oameni ca să-și creeze sau nu o familie, Sismondi zice că ele se pot reduce la două mai principale: Plăcerea vieței conjugale și a paternităței, sau *simpatia*, îi îndeamnă să se căsătorească, greutățile vieței și teama de a nu duce lipsă sau *egoismul*, îi determină să trăiască singuri. Mijloacele de traiu de cari fiecare poate să dispună este cauza determinantă între paternitate și celibat. Mai înainte de a se căsători bărbatul calculează venitul ce-l poate împărți cu familia și venitul pe care-l poate lăsa după moartea sa. In ultima analiză, creșterea poporației se regulează dar numai după venit.

Orice națiune ajunge foarte repede să cuprindă întreaga poporație pe care e în stare să o hrănească fără de a schimba instituțiile sale sociale, ea ajunge dar să se compună, în scurtă vreme, din atâția indivizi, pe cât poate să întrețină cu venitul său limitat și distribuit precum este.

„Dacă vre-o mare calamitate trecătoare, zice Sis-„mondi [1]), un războiu o ciumă o foamete, au lăsat un gol în-„sermat în sânul poporației, și dacă după dânsele vine o „perioadă de siguranță și de ordine publică, venitul va fi „superior poporației, fie pentru oamenii cu stare, îm-„bogățiți prin moșteniri de la rudele lor, fie pentru săraci „a căror muncă va fi cu atât mai bine plătită, cu cât vor „fi mai puține brațe. Atunci puterea reparatoare a gene-„rațiunilor umane va intra în lucrare la moment și ră-„mâi mirat de a vedea de cât de puțin timp e nevoe pen-„tru a șterge urmele unui flagel care se părea că a des-„poporat pământul“.

„Dacă însă, dintr'o cauză oarecare, cetățenii unui stat, „s'au așteptat, pentru a întreținea familiile lor, la un venit „care nu a existat, sau care a încetat de a mai exista și „dacă poporația crește pe când mijloacele trebuitoare pen-„tru întreținerea ei rămân staționare, atunci națiunea „este lovită de cea mai crudă calamitate. Pământul mis-

1) Loc. cit Vol. II. Pag. 254.

„tue pe acei pe cari nu-i poate hrăni. Cu cât nașterile sunt „mai numeroase, cu atât mortalitatea trebue să fie mai „mare pentru a menține pururea același nivel; și această „mortalitate, efectul mizeriei și a suferinței, e precedată „de îndelungatul supliciu, nu numai a acelor cari pier, ci „și a acelora cari s'au luptat cu dânșii pentru existență“.

Venitul unei națiuni poate să crească, să scadă sau să rămâe staționar. E firesc și e necesar, pentru fericirea ei, ca poporația să urmeze aceleași variațiuni. Statul însă trebue pururea să observe mișcarea aceasta pentru a nu îndemna poporația să se înmulțească pe când ar trebui să stea pe loc sau să dea îndărăt. Căci pierderea unei bătălii sau pustiirile ciumei sunt o nenorocire mai mică decât pierderea veniturilor claselor sărace.

Limita naturală a poporației este dar venitul, adică acea parte a avuției care, fiind reprodusă pe tot anul peste cheltuiala anuală făcută de fiecare, poate asemene să fie consumată pe fiecare an, fără ca acel care o consumă să fie mai sărac. Se deosebesc trei feluri de venituri: *Renta*, *profitul* și *sălarul*, ca având fiecare originea sa deosebită și anume: Pământul, capitalul acumulat și munca. Dar cu ceva mai multă atențiune se poate vedea zice Sismondi, că aceste trei împărțiri ale venitului nu sunt decât trei moduri deosebite de a participa la roadele muncei omului [1]).

Proprietarul pământului ca compensație pentru foloasele ce le dobândește muncitorul cu ajutorul acestei puteri productive, reține, cu nume de *rentă*, o parte din produsele muncei, la producerea cărora pământul său a contribuit. Capitalul care posedă mijloacele de hrană, materiile prime, mașinele trebuitoare muncitorului, iea asemenea o altă parte din productele muncei lui, cu nume de *profit*. Partea ce rămâne, după aceste prelevări, și nu rămâne decât strictul necesar existenței sale, muncitorul poate să o consume cu nume de *salar*.

„Venitul este un spor de avuție, produs al muncei omu-„lui și al pământului, care poate fi consumat fără de a

1) Loc. cit. Vol. I. Pag. 58.

„fi reprodus şi fără ca fondul primitiv al avuţiei să se „împuţineze; am văzut că consumaţia ar întrece venitul şi „ar atinge capitalul, dacă pământul ar fi redus la o stare „inferioară de cultură; sau dacă lucrările acumulate nu „ar fi înlocuite pe măsură ce se consumă, cu lucrări de o „valoare egală; sau, în sfârşit, dacă oamenii cari au trăit „muncind, sau urmaşii lor, nu ar fi în stare de a reîncepe „şi de a îndeplini aceeaşi lucrare".

„O parte a produsului anual trebue dar să fie între„buinţat pentru a menţine pământul în aceeaşi stare de „valoare; o altă parte ca să înlocuiască fondul acumulat „al muncei omului, menţinându-l în aceiaşi proporţie; o a „treia parte pentru a da mijloace de vieţuire întregei părţi „muncitoare a naţiunei conservându-i acelaşi grad de pu„tere: dacă distragem vre-o parte de la această apro„priaţie necesară a produsului anual, naţiunea va sărăci „în scurtă vreme, se va ruina şi va pieri"[1]).

Caracterul esenţial al venitului şi aceea ce-l deosebeşte de oricare altă parte a avuţiei, este de a nu lăsa nici un gol după ce a fost consumat în întregimea sa. Dacă proprietarul se mărgineşte numai la *rentă* capitaliştii numai la *profit* şi muncitorii numai la *salar* adică, dacă acel d'întâiu restitue pământului valoarea lui, acel de al doilea capitalului partea ce i se cuvine pentru a se păstra şi acel din urmă îşi cheltueşte partea sa în aşa mod încât să se întreţină în stare de a putea munci, naţiunea nu sărăceşte. Dacă, din contra, proprietarul strică pădurile, în loc de a le exploata în mod sistematic, dacă-şi vinde vitele fără de ale înlocui, dacă nu îngraşă pământul, el mănâncă sub formă de venit, şi o parte din avutul său şi contribue la sărăcirea naţiunei. Asemenea comerciantul care cheltueşte mai mult decât câştigă şi capitalistul care nu înlocueşte capitalul consumat în producere, se ruinează nu numai pe dânşii, ci naţiunea întreagă. Cât pentru muncitor, puterea sa reproductivă este vieaţa; dacă nu cheltueşte venitul său în aşa mod încât să se întreţină în stare de a munci, el distruge un capital naţional trebuitor pentru valorifi-

1) Loc. cit. Vol. II Pag. 161.

carea capitalului circulant. Dacă în schimbul acestui capital el oferă pe lângă vieaţa lui şi alte vieţi, dacă în loc de a munci singur, el lucrează împreună cu copiii săi, pentru acelaşi salar, rezultatul este că prin concurenţă el îşi scade venitul său, deşi munca sa rămâne aceeaşi. Este însă o deosebire între venitul claselor avute şi venitul claselor sărace. Venitul acestora depinde de împrejurări independente de voinţa lor. Şi tocmai aice vede Sismondi viciul organizărei actuale a societăţei, că lucrătorii nu pot şti niciodată care va fi câştigul lor şi că puterea lor de muncă nu este pentru dânşii izvorul unui venit sigur şi determinat.

Progresele industriei îngrămădind muncitorii în ateliere mari, sub direcţiunea capitaliştilor, au fost foarte dăunătoare claselor producătoare pe cari le-au despărţit de consumatori, aşa că nu mai sunt în stare să calculeze trebuinţele pieţei pentru care lucrează. Altă dată, lucrând pentru pieaţa de desfacere cea mai apropieată, în ateliere mici, lucrătorii aveau putinţa de a cunoaşte mişcarea pieţei şi de a şti cantitatea de producte ce pot să desfacă. Astăzi, producătorii trăind la depărtări foarte mari de consumatori, nu mai sunt în stare să cunoască cererea lor şi productele pot să sporească fără necesitate.

Malthus, zice Sismondi, s'a oprit la o propoziţie care i s'a părut evidentă şi care nu-i decât vulgară. El a stabilit ca principiu că în orice ţară poporaţia este limitată de cantitatea subsistenţelor, pe care acea ţară poate să le producă. Această propoziţie nu este adevărată, decât aplicându-se globului terestru, sau unei ţări care nu e în stare de a-şi aduce mijloacele de hrană de aiurea. Dar mai mult decât atât, ea nu este adevărată decât în abstract şi nu se poate aplica economiei politice.

„Nici odată, urmează Sismondi[1]), poporaţia nu a ajuns „la limita subsistenţelor posibile şi e probabil că nici o „dată ea nu va ajunge la această limită.

„Toţi acei cari ar dori să-şi procure subsistenţe nu au

1) Loc. cit. Vol. II Pag. 269.

„nici putința nici dreptul de a le cere pământului; pe când „din contra, acei cărora legea le-a dat monopolul pământurilor, nu au nici un interes de a le cere toată cantitatea de subsistențe pe care ele pot să le producă. In toate „țările proprietarii s'au opus și au trebuit să se opună „unui sistem de cultură care ar tinde numai să înmulțească mijloacele de subsistență și nu să sporească veniturile lor. Cu mult înainte ca poporația să fie oprită de „imposibilitatea în care s'ar găsi țara de-a produce mai „multe subsistențe, ea este oprită prin imposibilitatea de „a cumpăra aceste subsistențe, sau de a munci pentru a „le produce".

Puterea de înmulțire a speciei umane este mărginită de voința omului însuși și în organizarea actuală a societății nu de voința oricărui om, ci de voința acelor cari stăpânesc pământul. Intrucâtă vreme mai rămâne pământ necultivat aceștia pot să lese liberă sau să împiedece puterea de înmulțire a vegetalelor și întrucât aceste nu sunt cu totul consumate de animale, ei sunt stăpâni să lese liberă putere de înmulțire a acestora sau să o împiedece și ei le vor împiedeca pe amândouă dacă oamenii cari cer productele pământului nu sunt în stare să le dea în schimb un venit.

Dacă studiem istoria omenirei, zice Sismondi [1]), în toate „locurile și în toate timpurile vedem că în totdeauna voința „ei, sau dacă voiți, legislația căreea s'a supus și care este „expresiunea acestei voinți, a împiedecat ea singură, înmulțirea mijloacelor de subsistență și odată cu dânsele „și înmulțirea generațiilor umane. S'a văzut adeseori nenorociți muncitori cari nu găseau salar în schimbul „muncei lor, sau cel puțin cari nu găseau un salar suficient; s'a întâmplat ca ei să slăbească, să lipsească de „hrană și să piară; dar nu s'a văzut nici odată, nici într'o „țară, ca specia umană să fie redusă la o mică porțiune „de hrană, ca locuitorii unui oraș asediat, sau ca marinarii unei corăbii primejduite. Nu s'a văzut nici odată,

1) Loc. cit. Vol. II Pag. 272.

„ca ea să fi avut nu din cauza recoltelor rele, ci din „cauza imposibilității de a produce mai mult, mai puține „mijloace de subsistență decât avea nevoe pentru a „îndestula cu prisosință generația existentă, chiar în momentul când această generație scădea repede din cauza mizeriei sau din cauza lipsei unui salar suficient oferit „claselor muncitoare. Nu s'a văzut nici odată ca ea să fi „fost oprită prin imposibilitatea de a face ca pământul „să producă roade nouă în proporție desăvârșită cu trebuințele sale; nu s'a văzut nici odată ajungând la punctul unde nu ar mai fi putut să înmulțească roadele pământului în acea progresiune geometrică care este pentru „dânsele, ca și pentru rasa omenească, o putere virtuală „de care omul nu uzează niciodată".

Lipsa de hrană, sau lipsa de mijloace pentru a le cumpara, împiedecă acea înmulțire repede a clasei muncitoare, despre care Malthus crede că ar fi o lege generală a speciei umane. Totuși hrana nu lipsește claselor avute. Nobilimea dispune de mijloace destule și cu toate aceste pretutindeni numărul familiilor nobile, în loc de a se înmulți, se împuținează.

Sismondi citează exemplul membrilor familiei *Montmorency*, cari nu au fost nici odată lipsiți de hrană și a căror număr, dacă ar fi crescut în progresiune geometrică, ar fi ajuns, în anul 1800, la cifra fantastică de 2.147.475.648. Acest calcul ne arată, pe de o parte, înmulțirea posibilă a unei singure familii, dacă nu ținem samă decât de facultățile virtuale ale speciei umane și pe de altă parte obstacolul ce-l pune voința omului înmulțirei speciei, obstacol cu totul independent de cantitatea mijloacelor de subsistență.

In stare de sălbătăcie omul trăiește din produsul vânătoarei și al pescăriei, și din propria sa voință el se oprește de a spori familia sa, care l-ar împovora. Trecând la păstorie, pământul poate să hrănească un număr cu mult mai mare de oameni. Pustiurile cari hrănesc abia cinci sute vânători irochezi, ar îndestula 10.000 păstori tatari cu turmele lor. Inmulțirea vitelor merge cu mult mai re-

pede decât înmulțirea oamenilor și când un păstor ajunge într'o țară ocupată mai înainte de vânători, înmulțirea vitelor, va întrece cu mult pe acea a familiei lui. Totuși nu s'a văzut vreodată ca turmele tătarilor, de-o pildă, să fi păscut toată iarba din stepe. Ajunsă la limita care-i convine, poporația se oprește de la sine.

Trecând la starea agricolă, s'a calculat că treizeci de oameni pot să se hrănească pe un pământ care ar fi hrănit abia un păstor. Un popor care trece la agricultură câștigă dar oarecum un teritoriu de treizeci de ori mai întins decât acel pe care-l ocupa mai înainte. Dacă nu-l cultivă în întregimea lui, chiar în țările cele mai civilizate, e că pretutindeni voința oamenilor și legislația lor s'a împotrivit de a se scoate din pământ toată hrana pe care poate să o dea. Voința popoarelor agricole a fost de a conceda proprietarilor dreptul de a produce sau de a nu produce, după interesul lor, hrana pe care pământul o dă; și proprietarii nu permit ca acea hrană să fie produsă dacă acei cari o cer nu pot să o cumpere cu venitul lor. Mii de persoane pot să moară de foame, din lipsă de lucru, pe când zeci de mii de fălci de pământ rămân necultivate. Dacă muncitorul, prin munca sa, nu e în stare decât să-și câștige hrana sau nu poate să-i dea atât decât acesta câștigă fără de a cultiva pământul, pământul rămâne necultivat, nici o hrană nu se produce, poporația nu se înmulțește pentrucă voința națională, exprimată prin legile cari regulează dreptul de proprietate, se opune creșterei sale.

Dar care creștere a poporației este de dorit pentru o națiune?

„Pe câtă vreme o mare întindere a țărei rămâne ne„cultivată, zice Sismondi [1]), așa că pământurile cari ar „putea să răsplătească cu prisosință lucrările agricole, se „acopăr numai cu producte cari cresc dela sine; că chiar „acele cari sunt cultivate nu se exploatează decât în mod „necomplect; că pământul nu este asanat; că mlaștinele „nu sunt uscate; că dealurile nu sunt garantate în contra „năruirilor; că ogoarele nu sunt aparate în contra pute„rei cuceritoare a naturei și pe câtă vreme toate aceste „nu se fac decât numai din lipsa de brațe, este de dorit, „pentru fericirea agricultorilor și pentru acea a națiu„nei, care va trăi din munca lor, ca clasa agricolă să „sporească, și să se pună în stare de a îndeplini misiu„nea ce-i incumbă, de oarece o remunerație cu prisos îndestulătoare o așteaptă."

1) Loc. cit. Vol. II Pag. 282

Asemene dacă produsele industriei lipsesc sau dacă sunt prea scumpe și nu se pot dobândi decât prin sacrificii cu totul în disproporție cu valoarea lor, dacă omul e silit să întrebuințeze mobile, efecte, haine, cari sunt producte ale industriei casnice, e de dorit ca poporația industrială să sporească. Cererea obiectelor cari sunt productul muncei sale, ne arată că ea ar putea să trăiască în largul ei.

In ultimă analiză, poporația depinde în totdeauna de cererea de muncă și se proporționează ei. Ori de câteori e nevoe ca o muncă să se facă și se oferă un salar îndestulător pentru dânsa, muncitorul se naște pentru a-l câștiga. *Poporația cu puterea sa de expansiune ocupă pururea locurile cari se găsesc vacante.* Aceeași cerere care va chema pe un om la vieață, va recompensa munca agricolă care va face ca omul acesta să trăiască. Dacă cererea de muncă încetează, muncitorul va pieri după o luptă în care vor suferi toți acei cari stăteau în legătură cu dânsul. Hrana pe care nu o mai poate plăti va înceta de a mai fi produsă și producătorul ei va rămânea la rândul său fără lucru. Astfel fericirea unei națiuni depinde de cererea, regulată și neîntreruptă, de muncă.

De aice se poate deduce o serie de consecinți foarte importante cu privire la măsurile ce se pot lua față cu poporația.

Religiile trebue să modifice învățămintele lor după cerințele timpului. Apărând la originea rasei omenești, pe când orice progres al poporației era de dorit, ele nu și-au modificat principiile până în zilele noastre. Cu toate aceste copiii cari se nasc numai pentru a trăi în mizerie, se

nasc asemene pentru viciu şi pentru păcat. Imprudenţa cazuiştilor cari îndeamnă pe oameni să se căsătorească, increzându-se în binefacerile pronici cereşti şi ignoranţa lor despre organizarea socială cari-i face să şteargă castitatea din rândurile virtuţilor conjugale, a fost una din cauzele care a contribuit la stricarea echilibrului ce s'ar fi stabilit în mod firesc între poporaţie şi mijloacele sale de existenţă. Morala religioasă trebue să propovăduiască dar că toţi oamenii au dreptul şi datoria de a se căsători, dar că ei nu au acest drept şi nu-şi îndeplinesc datoria lor decât numai atunci când pot să întreţină familia ce vor să-şi creeze Şi după ce au avut fericirea să aibă copii, dacă averea lor nu e în stare de a-i creşte, ei au asemene datoria de a pune frâu pornirei lor sexuale, trăind cu castitate.

Guvernele au considerat în totdeauna poporaţia ca un izvor de putere şi de bogăţie. Ele au căutat prin toate mijloacele de a spori căsătoriile şi naşterile fără ca să se preocupe dacă aceste fiinţi vor avea şi veniturile necesare pentru a trăi. Şi mai greşită a fost procedarea guvernelor când au pus obstacole emigraţiunei. Muncitorii cari părăsesc o ţară, sunt fiinţi cari sufăr şi cari fac şi pe alţii să sufere. Ei nu pot dar să facă un serviciu mai mare patriei lor decât părăsind-o. In loc de a fi opriţi, ei trebue ajutaţi ca să poată pleca. Cât pentru caritatea publică, cu cât ea este mai regulată şi mai bine organizată, ca în Anglia, cu atât ea este mai vătămătoare societăţei.

Taxele în folosul săracilor sunt numai nişte prime pentru înmulţirea peporaţiei sărmane, din care cauză, prin natura lor, ele trebue să ajungă pe fiecare zi, mai neîndestulătoare, căci pe fiecare an numărul săracilor tinde să crească. Nu trebue să căutăm dar a desfiinţa clasa săracilor, ci să facem ca clasa muncitoare, care nu are decât braţele sale, să intre în clasa proprietarilor.

Echilibrul dintre cererea şi oferta de muncă poate să se zdruncine însă şi din alte cauze decât din cauza creşterei excesive a poporaţiei. Poporaţia poate să rămână staţionară şi totuşi e posibil ca cererea de muncă să scadă. Progresele

industriei şi ale ştiinţei fac să se descopere pe fiecare zi metode noi pentru a produce aceeaşi cantitate de bunuri cu mai puţini lucrători. Maşinele înlocuesc munca omului mai în toate operaţiile manufacturilor. Intrucât cererea de producte este îndeajuns de mare pentru a asigura desfacerea lor repede şi cu preţ bun, orice descoperire de acest fel este un bine pentrucă în loc să împuţineze numărul muncitorilor, sporeşte cantitatea muncei şi a productelor. Dar când cantitatea bunurilor produse cu vechile metode e pe deplin suficientă pentru consumaţia existentă, orice descoperire nouă devine o calamitate, pentru că ea nu aduce alt folos decât doar că se pot satisface trebuinţele cu mai puţină cheltuială, pe când ea suprimă vieaţa însăşi a producătorilor.

Descoperirile mecanice au pururea ca rezultat îndepărtat de a concentra industria în mânele câtorva capitalişti mai bogaţi. Ele ne dau mijlocul de a face cu o maşină scumpă, adică cu un capital mare, ceeace se făcea altă dată cu o muncă mai mare şi dându-ne putinţa de a economisi cheltuelile de administraţie, de încălzit, de lumină, de producere, prin întrebuinţarea pe o scară întinsă a puterilor cari rezultă din diviziunea muncei, noile descoperiri nimicesc pe producătorii mici. Un singur mare antreprenor înlocueşte astfel o sută de mici industriaşi cari cu toate aceste, cu toţii împreună, erau mai buni consumatori decât acel unul singur oricât de bogat ar fi.

E timpul să ne întrebăm unde mergem, zice Sismondi. Toţi lucrătorii Angliei ar fi aruncaţi pe drumuri dacă fabricanţii ar putea să-i înlocuiască cu maşini realizând o economie de cinci la sută. Dar oare Anglia ar fi mai bogată dacă ar reuşi să îndeplinească toată munca câmpiilor şi a manufacturilor cu maşini şi să nu aibă mai mulţi locuitori decât republica Genevei, având de altmintrelea aceeaşi cantitate de producte şi acelaşi venit de care se bucură astăzi ? Oricât s'ar părea de curios, *Ricardo* respunde afirmativ la această întrebare şi trebue să citeşti cuvintele lui pentru a fi sigur de a nu-i atribui sentimente pe cari nu ar voi să le recunoască:

„Productul total al pământului și al industriei oricărei „țări, zice Ricardo [1]), se împarte în trei porțiuni din cari „acea d'intâiu e destinată salarelor, acea de-a doua profi- „turilor și cea de-a treia arenzelor. Numai asupra acestor „două din urmă porțiuni se pot ridica impozite sau face e- „conomii; acea dintâiu, dacă este neînsemnată fiind puru- „rea egală cu cheltuelele de producere. Ar fi cu totul „indiferent pentru o persoană care, la un capital de 20.000 „livre, ar realiza 2.000 livre pe an profit, dacă ar între- „buința o sută de oameni sau o mie sau, dacă productele „sale s'ar vinde cu 10.000 sau cu 20.000 de livre, cu condi- „ția numai ca în toate cazurile, profiturile sale să nu cadă „mai jos de 2000 livre. Interesul real al unei națiuni oare „nu e același? Dacă venitul ei net și real precum și aren- „zile și profiturile sunt aceleași ce importă dacă se com- pune din zece sau 12 milioane de indivizi".

Cuvintele acestea, ale lui Ricardo, sunt cu totul caracteristice pentru întreaga școală ortodoxă și aruncă o vie lumină asupra prăpăstiilor ei. *Avuția,* producerea și sporirea bunurilor, iată ținta supremă a economiei politice; oamenii nu sunt nimic, sau nu sunt decât o *marfă* ca oricare alta, după cum am văzut că ne-o spune Adam Smith[2]).

In contra acestor dogme greșite, cari subordonează existența ființelor vii obiectelor neînsuflețite și cari amenință să distrugă ordinea socială împingând, până la extremele lui consecinți, *principiul interesului,* pe care se întemeează, se ridică cu energie Sismondi.

„Dar ce oare, se întreabă el [3]), avuția e totul și oamenii „nu sunt nimic? Ce! avuția ea singură nu este ceva decât „în raport cu impozitele? Nu mai rămâne, în adevăr, de- „cât să dorim ca regele rămânând singur în insulă și în- „vârtind necontenit o manivelă să pună niște automați ca „să îndeplinească toată munca de care Anglia are nevoe".

Cu aceste câteva observațiuni putem încheea acest capitol în care ne-am încercat să punem în lumină importanța lui Sismondi pentru chestiunea poporației, pe care a dezvoltat-o pe larg, luând-o ca punct de plecare și ca scop al tuturor cercetărilor sale. Cu aceasta însă am arătat și importanța lui pentru economia politică în genere, căreea i-a dat o nouă direcție, arătându-i calea adevărată pe care trebue să urmeze a se dezvolta. Nu avuția ci *poporația* este baza fundamentală a acestei științi, de la dânsa trebue să purcedem, pe dânsa trebue să o avem în vedere și către dânsa trebue să ne întoarcem pururea.

1) Principes de l'Économie politique et de l'impôt. Paris 1846. Cap. XXVI.
2) Richesse des Nations. Paris 1843. Vol. I Pag. 111.
3) Loc. cit. Vol. II Pag. 331.

Aceste „noui principii", introduse de Sismondi în economia politică, au avut o înrâurire puternică asupra dezvoltărei ei ulterioare. Ele au inspirat numeroase anchete asupra condițiunilor în cari trăiesc muncitorii și in special asupra abuzurilor cari rezultă din întrebuințarea copiilor în fabrici [1]) precum sunt lucrările lui *L. R. Villermé* [2]) *Léon Faucher* [3]), *Théodore Fix* [4]), *Eugène Burel* [5]), *Friedrich Engels* [6]) și au servit de punct de plecare celor două ramuri ale științei, — ale științei avuției și ale științei mizeriei, după cum au fost numite nu fără oarecare drept — care a ajuns, în scrierile așa numiților *socialiști de catedră* și în lucrările lui *Karl Marx* și *Friedrich Engels,* la ultima ei dezvoltare. Cât pentru situațiunea lui Sismondi față cu teoria lui Malthus a cărei concluzii generale le admite, rezultă din cele ce preced că modificând-o în unele din punctele ei, el ajunge să deschidă calea unor concluzii cu totul opuse, și de cea mai mare însemnătate practică. Prin determinarea noțiunei venitului, care pentru dânsul este limita naturală a poporației și prin indicarea importanței deosebite ce o are legislația asupra dez-

1) *Luigi Cossa*: Histoire des Doctrines économiques. Paris 1899 Pag. 393.
2) Tableau de l'état physique et moral des ouvriers. 1840. 2 vol.
3) Etudes sur l'Angleterre. Paris 1845 2 vol.
4) Observations sur l'état des classes ouvrières. 1846.
5) La misère des classes laborieuses en Angleterre et en France. 1842. 2 vol.
6) Die Lage der arbeitenden Klasse in England. 1845. Ed. II. Stuttgart 1892.

voltărei ei, el răstoarnă incheerea la care ajunsese Malthus, că natura ar fi fost sgârcită cu spaţiul şi cu alimentele[1]) şi că prin urmare sărăcia nu are nici un raport cu forma de guvernământ şi cu împărţirea inegală a bunurilor[2]). Căci dacă nici odată poporaţia nu a ajuns la limita subsistenţelor posibile, după cum o susţine Sismondi şi dacă puterea de înmulţire a speciei umane, în societatea actuală, este mărginită de voinţa proprietarilor de pământ, concluzia logică este că nu natura e de vină, dacă oamenii nu sunt in stare să se hrănească pe pământul care stă necultivat, ci că organizarea societăţei trebue schimbată. El singur nu s'a putut ridica, ce-i dreptul, până la conceperea unui alt mod de organizare, după cum singur o mărturiseşte[3]). I se pare aproape mai presus de puterile omului de a concepe o stare a proprietăţei cu totul deosebită de starea existentă. Dar meritul său neperitor va fi că a înţeles şi a simţit viciile organizărei actuale a societăţei, şi că nu a confundat legile ei, cu legile permanente ale naturei.

CAP. XIV. Protivnicii lui Malthus.

Pe cât opera lui Malthus a fost slăvită şi admirată de unii ca o revelaţie mântuitoare, pe atât vom avea prilejul să vedem că ea a fost atacată cu violenţă de alţii. Economiştii şi fiziologii cei mai distinşi au crezut că trebue să se impotrivească ideilor lui pe cari le-au socotit greşite în teorie şi primejdioase în practică, acuzându-l de nesimţire şi de egoism. Şi până în zilele noastre atacurile pasionate nu i-au lipsit, precum nu-i lipsesc nici manifestările de simpatie şi de admiraţie. Scopul nostru însă nu este numai de a expune acest antagonism pentru a ajunge la deslegarea lui, ci de a cerceta cu de-amănuntul toate argumentele ce s'au adus în sprijinul şi în contra teoriei lui Malthus, pentru ca să putem găsi formula adevărată

1) Essai Pag. 6.
2) Essai Pag. 577.
3) Loc. cit. Vol. II. Pag. 364

a principiului poporaţiei, care va forma critica pozitivă a sistemelor expuse. Şi de-aceea, după ce ne-am ocupat mai de-aproape cu părtinitorii lui Malthus, trebue să cercetăm cu luare aminte părerile protivnicilor lui, nu pentru dragostea unei erudiţii uşoare, după cum zice Nitti[1]), ci pentru că numai în modul acesta, credem noi, că ne putem apropia de formularea mai precisă a principiului poporaţiei, care face cu deosebire obiectul scrierei de faţă.

Unul din cei dintâiu cari au încercat să combată teoria lui Malthus a fost *G. Ensor*[2]), care pretinde că progresiunile, geometrică şi aritmetică, de cari vorbeşte el nu sunt decât numai nişte vorbe fără înţeles. Mizeria nu se datoreşte disproporţiei dintre numărul oamenilor şi mijloacele de existenţă, ci numai împărţirei nedrepte a averei sociale. Acolo unde proprietatea este împărţită după principiile dreptăţei şi unde munca este liberă, nu există altă tendinţă decât de a agonisi cele trebuitoare existenţei.

Printre ceilalţi adversari, contimporani ai lui Malthus, Robert von Mohl mai citează încă pe *I. Graham*[3]), *J. Weyland*[4]), *A. H. Everett*[5]), *N. W. Senior*[6]), şi *Scrope*[7]), cari se ridică numai în contra consecinţilor pe cari le deduce Malthus din principiile sale, precum şi pe *P. Ravenstone*[8]), *Morel-Vindé*[9]), şi *M. Th. Sadler*[10]), ca adversari hotărâţi ai întregei lui teorii.

Dintre autorii citaţi, *Sadler* este fără indoială cel mai important şi poate să fie considerat ca cel dintâiu care

1) La population et le système social. Paris 1897 Pag 15.
2) An enquiry conc. the population of nations containing a refutation of Malthus Essay on population. London 1818.
3) An inquiry into the principle of population. Edinburgh 1816.
4) The principle of population and production. London 1816.
5) New ideas on population. Ed. II. Boston 1826.
6) Two lectures on population. London 1831.
7) Principles of political economy. London 1833.
8) A few doubts on the correctness of some opinions generally entertained on the subjects of population and political economy. London 1821.
9) Sur la théorie de la population ou observations sur le système professé par Malthus. Ed. II Paris 1829.
10) The Law of population. London. 1830.

a căutat, pe baze științifice, să combată teoria creșterei nemărginite a poporației. După părerea lui, fecunditatea poporației scade cu densitatea ei. Hrana puțină și munca obositoare ar avea ca rezultat de a spori fecunditatea omului pecând, din contra, hrana abundentă o face să scadă.

Doubleday [1]), e cam de aceeași părere. Fecunditatea stă în proporție inversă cu hrana. Plantele cari cresc în pământ prea gras, nu dau roadă și animalele prea grase încetează de a se mai reproduce. In modul acesta s'ar explica și disparițiunea claselor nobile în Anglia. Doubleday citează, ca exemplu, scăderea poporației Angliei prin veacul al XV și al XVI, care s-ar fi datorit hranei prea abundente, de care ar fi dispus lucrătorii în vremile acelea.

După *Quarterly Revue*, citată de Garnier [2]), doctrina lui Doubleday s-ar putea rezuma în următoarele propoziții: Mai întâiu, când speciile animale și vegetale sunt amenințate să moară din cauza lipsei de principii hrănitoare și din cauza stărei de debilitate care este consecința ei, natura face o sforțare supremă, ea sporește puterea prolifică a raselor și le dă o impulsiune de creștere, care nu se oprește decât în momentul în care echilibrul alimentelor s'a restabilit. — In al doilea rând, când speciile acestea au o hrană bogată, excesivă, ele trec la starea pletorică și sterilă; reproducerea se oprește dând loc unei descreșteri treptate. — In al treilea rând, dacă alimentarea indivizilor este moderată, rasa se păstrează fără de a se înmulți.— Insfârșit, dacă se amestecă în cantități egale, specii rău hrănite, cu altele a căror regim alimentar este bogat și întăritor, echilibrul se restabilește imediat. Creșterea unora este compensată de scăderea celorlalte și rasa rămâne staționară.

Această teorie fusese susținută mai înainte și de socialistul *Fourier*, care, plecând de la presupunerea că hrana abundentă ar fi protivnică fecundității, cerea ca femeile să fie bine hrănite, pentru ca să împiedece astfel producerea iperdemiei în lăuntrul falansterelor.

1) The true law of population. London 1846.
2) Du principe de population. Ed. II. Paris 1885 Pag. 54.

Cu mult mai interesante sunt părerile marelui economist german *Friedrich List* (1789—1846), al „celui mai mare economist al Germaniei“ [1]), cum zice Dühring [2]), un om de o vigoare intelectuală și de o energie practică deosebită [3]), care a pus, împreună cu Sismondi, bazele unei faze nouă de dezvoltare a științei economice [4]).

In opera lui vestită [5]), care a dat o nouă direcție economiei politice, el se pune dintr'un punct de vedere mai înalt pentru a respinge teoriile lui Malthus.

După părerea lui List misiunea genului uman ar fi civilizațiunea tuturor popoarelor și cultura întregului glob, misiune care rezultă din legile nestrămutate ale naturei în virtutea cărora națiunile sunt împinse de o putere neînvinsă ca să-și întindă stăpânirea lor peste țările rămase în urmă cu civilizația. Când pământul nu mai este suficient pentru hrana ce i se cere și când poporația, forțele intelectuale și capitalurile materiale existente nu-și găsesc întrebuințare ele emigrează cătră locurile unde sunt căutate. Ideea cosmopolită a libertăței absolute a comerțului pe care se întemeează economiștii, începând cu Quesnay și pe care Adam Smith a dezvoltat-o mai departe, este dar o idee adevărată pe care practica, nu o poate trece cu vederea. Dar *școala*, cum zice List, vorbind de acești economiști, nu ține samă de naționalități, de interesele lor, de

1) *Walcker* crede că cel mai mare economist, al Germaniei și chiar, în genere, cel mai mare economist, de la Ricardo, este *Heinrich von Thünen* (1783—1850), un cugetător care ar fi în unele puncte egal cu Smith, Malthus și Ricardo și în altele chiar superior acestora. Vezi: *Dr Karl Walcker*: Geschichte der Nationalökonomie und des Sozialismus. I d. IV. Leipzig 1899. Pag. 50.
2) Kritische Geschichte der Nationalökonomie u. des Socialismus. Ed. III. 1879. Pag. 334.
3) *J. K. Ingram*: Histoire de l'économie politique. Paris 1893. Pag. 274.
4) *H. Eisenhart*: Geschichte der Nationalökonomik. Jena 1881. Pag 148.
5) Das Nationale System der politischen Oekonomie 1841 Ediția VI. 1877. Traducere în Românește după a doua ediție franceză a lui *Richelot* din 1857. de *I. N. Papiniu*, cu o Prefață de *P. S. Aurelian*. București. F. Göbl fii 1887.

împrejurările lor particulare și nu caută să le apropie de ideea uniunei universale și a păcei perpetue. Nici Quesnay nici Adam Smith nu și-au propus să trateze despre obiectul economiei politice, adică despre politica ce fiecare țară trebue să urmeze pentru a face progrese în starea sa economică. Smith a intitulat opera sa: *Despre natura și despre cauzele avuției națiunilor*, adică despre avuția tuturor națiunilor din cari se compune genul uman. *J. B. Say* ni spune asemene că el numește economie politică un învățământ care este cosmopolit prin natura lui și că în acest învățământ el nu are în vedere decât interesele colective ale genului uman, nu interesele separate ale fiecărei națiuni. *Sismondi* definește economia politică în același sens, ca *știința care se îndeletnicește cu fericirea speciei umane.*

List deosebește *economia politică națională*, care, luând ideea de naționalitate ca punct de plecare, ne învață cum o anumită națiune, în starea actuală a lumei și față cu împrejurările ei particulare, poate să conserve și să îmbunătățască starea ei economică, de *economia cosmopolită* sau *umanitară*, care pleacă de la ipoteza că toate națiunile globului nu formează decât o singură societate care trăiește pururea în pace. Școala nu face această distincțiune fundamentală. Ea își închipue că există de pe acum o stare de lucruri, care nu se va realiza decât într'un viitor îndepărtat. Ea presupune existența uniunei universale și a păcei perpetue și din această presupunere deduce necesitatea și avantagiile libertăței desăvârșite a comerțului.

In starea actuală a lumei, statele aflându-se pe diferite trepte de dezvoltare economică, aplicarea principiilor libertăței desăvârșite a comerțului ar da naștere nu asociațiunei universale a națiunilor ci îngenunchiarei tuturor popoarelor sub supremația națiunei celei mai puternice astăzi, prin industria, comerțul și navigațiunea sa. Așa fiind, sistemul protector este singurul mijloc de a ridica statele înapoiate la nivelul națiunilor mai înaintate și devine astfel cel mai puternic promotor al asociațiunei fi-

nale a tuturor popoarelor și prin urmare a adevăratei libertăți a comerțului. Din același punct de vedere, zice List[1]), economia politică este tocmai știința care ține samă de interesele existente ale națiunilor și ne învață cum fiecare din ele poate să ajungă la acel grad de dezvoltare economică, în care asociațiunea cu alte națiuni de o egală cultură, adică libertatea comerțului ce derivă din aceasta, va fi cu putință și folositoare pentru națiune.

„Școala a confundat însă aceste două doctrine, zice el; „ea face greșala de a aplica la starea feluritelor țări prin„cipii numai cosmopolite și în acelaș timp de a nu ține „samă — din considerațiuni poltice — de tendința cosmo„polită a forțelor productive.

„Tocmai pentru că Malthus a trecut cu vederea ten„dința cosmopolită a forțelor productive, el a căzut în gre„șala: de a dori o restrângere a creșterei populațiunei; — „de aceea, acum în urmă Chalmers și Torrens au imagi„nat strania idee că înmulțirea capitalurilor și o produc„țiune nemărgenită sunt niște rele cărora interesul gene„ral ordonă să li se pună capăt; pentru aceasta și Sis„mondi a declarat că fabricele sunt lucruri cari nu folo„sesc societăței. Teoria seamănă în acest punct cu Saturn „care își mănâncă copiii; ea, care scoate din înmulțirea „populațiunei, a capitalurilor și a mașinelor, desvoltarea „muncei și explică prin această lege progresul societăței, „vine și consideră aceste forțe ca niște monștri amenință„tori pentru prosperitatea popoarelor, pentru că ea fiind „cu ochiul fixat numai pe starea prezentă a cutăreia sau „cutăreia națiuni, scapă din vedere starea întregului glob, „și progresele viitoare ale genului uman.

„Nu este adevărat că populațiunea crește cu mai multă „repeziciune ca producțiunea obiectelor de hrană; sau cel „puțin nu avem nici un motiv ca să admitem această dis„proporțiune și să căutăm a o dovedi cu calcule îndoioase „și cu sofisme, până atunci până când globul va poseda o „cantitate imensă de forțe neîntrebuințate capabile ca să

1) Sistem național de Economie politică. Tradrcere de I. N. Papiniu București 1887. Pag. 147.

„hrănească de zece, ba poate de o sută de ori mai mulţi oa-„meni decât există astăzi.

„Este o vedere strâmtă când se ia puterea actuală a for-„ţelor productive drept măsură a numărului oamenilor „cari pot să-şi găsească hrana pe un spaţiu oarecare de „loc. Sălbatecul, omul ce trăieşte numai cu vânatul sau cu „pescuitul, calculând după modul lor de traiu nu ar putea „să dea loc pe pământ nici la un milion de oameni; cel ce „duce viaţa păstorală, ar găsi loc numai pentru zece mi-„lioane; agricultorul ignorant, abia pentru o sută de mi-„lioane şi, cu toate acestea, numai Europa conţine astăzi „două sute de milioane de oameni [1]). Cultivarea cartofe-„lor, a plantelor de nutreţ, cum şi descoperirile din urmă „ale economiei agricole în genere, au înzecit puterea omu-„lui în producţiunea obiectelor de hrană. In Anglia, în „evul din mijloc, un *acru* [2]) de pământ da patru boabe „de grâu pentru unul; astăzi el dă zece până la două-zeci „şi de cinci ori mai mult pământ se află cultivat. In mai „multe ţări europene al căror pământ are aceeaşi ferti-„litate naturală ca şi a Angliei, produsul actual nu trece „peste patru boabe.

„Cine poate oare să pue margini descoperirilor, inven-ţiunilor, progreselor genului uman? Chimia agricolă se „află încă în copilărie; — cine ne poate spune că, mâine „o nouă descoperire, un procedeu nou nu va împătri, nu „va înzeci chiar rodnicia pământului? — Puţurile arte-„ziane ne-au dat mijlocul de a transforma câmpiile de-„şerte în câmpuri fertile. Şi câte puteri nu stau încă în-„chise în sânul pământului? Să ne închipuim că o desco-„perire nouă ne-ar da mijlocul de a produce în tot locul „căldura eftină, fără a mai alerga la combustibilele astăzi

1) Populaţiunea Europei întrece astăzi cifra de 300 milioane de suflete. (V. Levasseur, Géographie physique, politique et économique de l'Europe).

Nota Traducătorului

2) Măsură de lungime din Anglia şi Francia în secolii trecuţi, mai mare sau mai mică după localităţi. In Francia (Normandia) era egală cu 160 prăjini pătrate.

Nota Traducătorului

„cunoscute, câte ţarani nu s'ar putea pune în lucrare şi în „ce proporţiuni nu ar creşte puterea productivă a unui „spaţiu de loc oare-care! Dacă teoria lui Malthus ni se „pare strâmtă în tendinţa ei, în mijloacele ce ea le pro-„pune ni se arată contrară firei, distrugătoare a moralei „şi a energiei, cu un cuvânt înspăimântătoare. Ea voeşte „să omoare mobilul ce natura întrebuinţează pentru a „stimula pe oameni la sforţările corporale şi spirituale „pentru a deştepta şi întreţine sentimentele lor cele mai „nobile, un mobil căruia genul uman îi datorează cea mai „mare parte din progresele sale. Ea sfinţeşte, ca pe o lege, „egoismul cel mai înrădăcinat; ea cere să ne închidem „inima faţă cu aceia cari au foame, fiindcă dacă le-am da „să mănânce şi să bea, am pricinui peste treizeci de ani „moartea altuia prin lipsa de ale mâncărei. Ea înlocuieşte „mila cu calculul. O astfel de doctrină schimbă inimele „oamenilor în pietre. Şi la ce să ne aşteptăm din partea „unui popor ai căruia cetăţeni ar avea în pepturile lor „pietre în loc de inimi, dacă nu la o ruinare desăvârşită „a moralei şi, împreună cu dânsa, a forţelor productive, „prin urmare, la ruinarea oricărei avuţii, a oricărei civi-„lizaţiuni, a orice putere a ţărei?

„Dacă, într'o naţiune, populaţiunea întrece în număr „mijloacele de hrană, dacă capitalurile se adună în aşa „sumă în cât sunt de prisos în ţară, dacă maşinele contri-„buesc la sărăcia a o mulţime de indivizi, dacă, în fine, „productele fabricate se îngrămădesc în magazii, — aceas-„ta este o probă că natura n'a voit ca industria, civiliza-„ţiunea, avuţia şi puterea să le posedă numai un singur „popor, atunci când o parte foarte mare de pământ primi-„tor de cultură nu este locuit decât de către fiare sălba-„tice şi, când cea mai mare parte a speţei omeneşti este „cufundată în barbarie, în neştiinţă şi în mizerie".

List deosebeşte [1]) în dezvoltarea economică a popoarelor următoarele faze principale: 1⁰) *Starea sălbatecă;* 2⁰) *Starea pastorală;* 3⁰) *Starea agricolă;* 4⁰) *Starea agricolă şi*

1) Loc. cit. Pag. 10.

manufacturară; 5°) Starea agricolă, manufacturară și comercială.

In fiecare din aceste faze poporația poate să ajungă până la o densitate anumită, lărgindu-se limitele ei de dezvoltare pe măsură ce trece dela o treaptă inferioară la una mai înaltă.

In *starea primitivă* [1]), la popoarele cari se ocupă cu vânatul și cu păstoritul, natura dă aproape totul. Capitalul aproape nu există. Dar comerciul exterior făcându-l să sporească, sub formă de arme de foc, de pulbere, de plumb, distruge unica forță de producțiune a naturei cunoscută de aceste popoare. Poporul care trăiește din vânat, ori piere, ori se face agricultor.

In *starea păstorală,* capitalul material crește repede dar numai întrucât natura ca singură dă hrană vitelor. Dar creșterea poporației urmând îndată sporul vitelor și al mijloacelor de hrană, pe de-o parte pășunele se împart în porțiuni din ce în ce mai mici, pe de altă parte, comerțul strein îndeamnă la consumațiune așa că poporul păstor e silit să treacă la starea de popor agricol pentru a putea să-și îndestuleze trebuințele sale crescânde.

Poporul agricol are un câmp mai întins, dar totuși mărgenit. Cultivatorul poate să sporească productele chiar peste trebuințele sale. Dar creșterea mijloacelor de trai este urmată pretutindeni de creșterea poporației. Pământul și vitele se împart între un număr mai mare de persoane. Fiind însă că suprafața terenurilor nu poate fi mărită prin muncă; că din lipsă de căi de comunicațiune, a căror număr este restrâns din cauza puținelor afaceri comerciale, fiecare țarină nu poate fi cultivată după natura sa; că instrumentele, cunoștințele, energia, cultura, lipsește poporului curat agricol, el ajunge în scurtă vreme la acea stare în care creșterea capitalului material agricol nu mai poate merge de-o potrivă cu creșterea poporației și prin urmare când sărăcia indivizilor se mărește din zi în zi, deși capitalul colectiv al națiunei sporește necontenit. In o asemene stare de lucruri, poporația e silită să emigreze și țara pierde prin exportațiune o mulțime de valori materiale sub formă de mobile, monede etc.

1) Loc. cit. Pag. 218.

„Dacă însă națiunea agricolă, zice List [1]), a ajuns la „culmea dezvoltărei sale rurale cu ajutorul ce i-l poate da „comerciul cu streinătatea, sau dacă națiunea manufactu-„rară streină nu mai primește productele națiunei agri-„cole în schimb cu articolele sale fabricate și când copleși-„toarea concurență a națiunei manufacturare pe piețele „națiunei agricole împiedică înființarea de fabrici, atunci „agricultura acestei din urmă națiuni se află în primej-„dioasa posițiune de a nu mai da nici un folos muncito-„rului, adică de a deveni o agricultură *sărăcăcioasă.*

„Se numește *agricultură sărăcăcioasă (verkrüppelt — „rabougrie)* acea stare în care, din lipsa unei industrii „manufacturare înfloritoare sau nedezvoltată, sporul „poporației unei țări se ocupă cu agricultura, consumă „prisosul productelor agricole și care, îndată ce a ajuns „la etatea matură emigrează sau împărțește țarinele cu „cultivatorii ce se hrăneau cu ele, până întru atât încât „partea fiecărei familii devine așa de mică încât fiecare „nu mai produce decât bucatele și materiile brute ce-i „sunt neapărat trebuincioase fără de a mai lăsa vreun „prisos mai însemnat pe care să-l poată da în schimbul „obiectelor manufacturate ce-i sunt trebuincioase".

Pentru a ieși din această stare nenorocită și a stavili sărăcia agriculturei unei națiuni, cel mai bun mijloc, consistă în înființarea unei industrii manufacturare, care să absoarbă excedentele poporației.

In acest caz, prisosul productelor agricole servește pe de-o parte la hrana populațiunei manufacturare și la îndestularea ei cu materii prime, iar pe de altă parte, el pune pe agricultor în stare de a cumpăra productele industriei, mașinele și instrumentele, pe cari le reclamă lărgirea producțiunei sale, în urma creșterei consumațiunei. Puterile agricole și manufacturare se ajută unele pe

1) Loc. cit. Pag. 166.

altele și cresc necontenit. Creșterea progresivă a prisosului producțiunei agricole face să sporească cererea de brațe în fabrici, în cari excedentul poporației agricole își găsește întrebuințarea sa, creând pe atâtea centre de consumare pentru productele agriculturei. Astfel puțin câte puțin, sporul poporației fiind atras în fabrici, o mai mare cerere de producte agricole se creează, lărgindu-se marginele de dezvoltare ale poporației prin trecerea ei către o formă economică mai înaltă. De aici se poate vedea însă că creșterea poporației nu depinde de natură, ci de organizarea mijloacelor de producere.

Aceasta este teoria la care a ajuns List observând fenomenele de prefacere a condițiilor economice în Statele-Unite ale Americei și pe care *Dühring*[1]) o numește *teoria capacității (Capacitätstheorie)*, zicând că ea este una din cele mai geniale idei, prin cari List a pus bazele înțelegerei politicei economice naturale. Și pentru ca nu cumva să se confunde cu elementele necurate ale ideilor lui Malthus, precum ușor se putea, *Dühring* observă încă în deosebi că cei doi factori cari se compară în legea economică a înmulțirei poporației stabilită de List, sunt numai puterile omului și necesitățile lui. Această lege este o lege eminamente socială, și nu privește decât situațiunea omului față cu sine însuși. Aceea ce ne dă sau poate să ne dea natura este numai de-o importanță secundară. Asemene legea aceasta nu ni spune că îngrămădirea poporației ar fi cauza prefacerilor în organizarea economică. Acestea se pot datori progreselor technice. Dar chiar acolo unde am admite că stagnațiunea a fost cauza hotărâtoare care a provocat schimbarea stărei economice, încă nu trebue să vorbim de o îngrămădire a poporației la limitele de pe urmă ale mijloacelor de hrană, *(Drängen auf die Nahrungsmittel)*, ci de îngrămădirea ei la limitele stărei economice existente *(Drängen gegen die Schranken der bisherigen Wirtschaftszustände)*.

Fără de a intra aici în cercetarea critică a teoriei lui

1) Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus. Ed. III. Leipzig 1879. Pag. 353.

List, ne permitem a atrage atențiunea asupra faptului caracteristic că Dühring s'a crezut obligat de a răspunde de mai înainte tuturor acelora cari ar fi ademeniți să găsească vre-o apropiere teoretică între „genialul" List și „demofagul egoist" Malthus.

Economistul american *Henry Charles Carey* (1793—1879 admițând existența unui sistem natural al legilor economice, în afară de voința oamenilor, a cărui rezultat ar fi armonia de interese a tuturor claselor și prosperitatea lor crescândă, este un alt protivnic firesc al teoriei lui Malthus.

Răspunzând lui Wallace și lui Condorcet, Malthus se miară[1]) cum de s'a putut ca scriitorii cari au tratat despre perfectibilitatea omului sau a stărei sociale și cari au avut în vedere puterea principiului poporației, au crezut că inconvenientele sale nu s'ar produce decât într'un viitor îndepărtat. Wallace însuși nu întrevede că ar putea să rezulte vre-o dificultate din această cauză până când întregul pământ nu ar fi cultivat ca o grădină, așa că nu ar mai fi cu putința să se sporească productele sale. Dacă acesta ar fi adevărul, s'ar putea să nu ne mai preocupăm, în adevăr, de perspectiva unor greutăți atât de îndepărtate. Dar de fapt primejdia de care e vorba, e aproape de noi. In orice epocă, oricâte progrese ar face cultura, până în momentul în care întreg pământul ar fi transformat într'o grădină, dacă egalitatea ar fi introdusă, lipsa de hrană nu ar înceta de a fi simțită de oameni.

„In zadar productele ar spori pe fiecare an, zice Mal„thus poporația ar crește într'o proporție și mai repede „încă și ar trebui până în sfârșit ca excedentul ei să fie „înlăturat *(réprimé)* prin acțiunea constantă sau perio„dică a rezervei morale, a viciului, sau a nenorocirei".

Este curios de a se vedea că Malthus nu s'a crezut obligat de a dovedi afirmațiunea sa, că nu ar fi cu putință de a se spori mijloacele de hrană în aceeași proporție ca poporația, deși e ușor de înțeles că de la dovedirea acestei afirmațiuni depinde soarta întregului sistem. Se vede că

1) Essai Pag. 317.

faptul acesta i s'a părut atât de evident prin sine însuşi, încât nu a crezut că mai avea nevoe de a fi dovedit. Şi tocmai din partea aceasta a fost atacată teoria lui ca din partea punctului care prezinta mai puţină rezistenţă criticei.

Aceea ce nu a dovedit Malthus în teoria lui asupra poporaţiei, o dovedeşte aşa numita teorie a lui Ricardo asupra rentei. Şi deaceea îl vedem pe Carey că se încearcă să răstoarne teoria rentei, ştiind bine că dacă se dovedeşte netemeinicia ei, cade îndată întreaga clădire teoretică asupra poporaţiei, pe care a ridicat-o Malthus.

Cu mult înainte de Ricardo, *Doctorul James Anderson*, a tratat acest subiect într'o scriere a sa asupra legislaţiei grânelor [1]), în care a susţinut că arenda, fiind preţul pe care-l plăteşte cultivatorul proprietarului pământului, pentru întrebuinţarea puterei lui productive, este echivalentă cu excedentul pe care-l dă preţul productelor pământului peste cheltuelele de producere pe acest pământ. Cu cât creşte poporaţia şi cu dânsa şi cererea de hrană, cu atât se pun în cultură pământuri de o calitate mai proastă şi preţul tuturor mijloacelor de hrană trebuitoare comunităţei se determină de costul producţiei a acelei părţi de hrană, care cere mai multă cheltuială. Dar nu se plăteşte nici o rentă pentru pământul care întoarce abia cheltuelele de exploatare. Rezultă prin urmare că arenda unui pământ oarecare va fi egală cu diferenţa dintre costul producerei pe acest pământ şi costul maximum al producerei obiectelor cerute. Pământurile fiind diferite ca fertilitate şi necesitând prin urmare diferite cheltueli de producere şi câştigurile vor trebui să fie diferite. Pe acestea din urmă, Anderson le consideră ca rentă şi ca consecinţi ale preţului productelor, atribuindu-le nu arendaşului, ci proprietarului. Dar el nu făcea nici o deosebire între însuşirile curate ale naturei şi capitalul vârât în pământ, ci vorbea numai de deosebirea de fecunditate, având în vedere numai variaţiunile productivităţei în raport cu cheltuelile de producere.

1) Enquiry into the Nature of Corn-Laws. Edinburg 1777.

Această teorie a fost dezvoltată mai târziu de *Sir Richard West* [1]) şi în acelaş timp şi de *Malthus* [2]) însuşi aşa că ar trebui mai degrabă să poarte numele lui Anderson, în tot cazul nu a lui Ricardo, care nu a tratat-o decât cu mult mai în urmă [3]) Chiar forma ni care o prezintă Ricardo, seamănă într'un mod izbitor, zice Ingram [4]) cu forma în care o prezintase Anderson.

După Ricardo, „renta este acea porţiune a productelor „pământului pe care o plătim proprietarului pentru a a„vea dreptul de a exploata facultăţile productive şi nepe„ritoare ale solului“ [5]). Ea nu trebue să se confunde cu dobânda şi profitul capitalului, nici cu accea ce se numeşte rentă în limbagiul vulgar, adică cu arenda pe care o plăteşte arendaşul proprietarului.

„Când oamenii se aşază pentru prima oară într'o re„giune bogată şi fertilă, din care e de-ajuns să se cultive „numai o parte foarte mică pentru a hrăni poporaţia, sau „a cărei cultivare nu necesitează mai mult capital decât „au coloniştii, nu există rentă; căci cine s'ar putea gândi „de a cumpăra dreptul să cultive un teren, când atâtea „pământuri rămân fără stăpân şi sunt prin urmare la dis„poziţia oricui ar voi să le cultive?

„In virtutea principiilor obicinuite ale ofertei şi cererei „nu ar fi nevoe de a se plăti rentă pentru pământ, întoc„mai precum nu se cumpără dreptul de a ne folosi de aer, „de apă sau de toate celelalte bunuri cari există în natură „în cantităţi nemărginite. Servindu-ne de unele materiale „şi cu ajutorul presiunei atmosferice şi a elasticităţei va„porului, putem să punem în mişcare maşini cari scur„tează în mod considerabil munca omului; dar nimeni „nu cumpără dreptul de a se folosi de aceşti agenţi na„turali cari sunt neistoviţi şi pe cari oricine ii poate în-

1) Essay into the Application of Capital to Land. 1815.
2) Inquiry into the Nature and Progress of Rent. 1815.
3) Principles of political Economy and Taxation. London 1817. Traducere germană de *Baumstark* 1837. Traducere franceză de *Constancio* şi *Alcide Fonteyraud*. Paris 1847.
4) Histoire de l'Economie politique. Paris 1893. Pag. 181.
5) Principes de l'Économie politique et de l'Impôt. Cap. II.

„trebuința. Asemene berarul, distilatorul, boengiul, întrebuințează necontenit aerul și apa la fabricarea producelor; dar fiindcă izvorul acestor agenți este nesfârșit, ei „nu au preț. Dacă pământul ar avea pretutindeni aceleași „însușiri, dacă întinderea lui ar fi nemărginită și calitatea lui uniformă, nu s'ar putea cere nimic pentru dreptul „de a-l cultiva, afară numai acolo, unde, mulțumită situației lui, ar prezenta oarecari foloase. Renta pentru dreptul de a exploata pământul nu se plătește dar decât numai pentru că el variează în puterea lui productivă și „pentrucă, *din cauza progresului poporației*, pământuri de „o calitate inferioară, sau numai cât rău situate, ajung „să fie distupate. De îndată ce se cultivă pământuri de o „fertilitate de a doua mână, renta începe a se plăti pentru pământurile de mâna întâiu și mărimea ei atârnă de „diferența în calitatea respectivă a amânduror speciilor „de pământ.

„De îndată ce se începe a se cultiva terenuri de calitatea a treia, renta se stabilește îndată pentru terenurile „de calitatea a doua și se regulează asemene după deosebirea facultăților lor productive. Renta terenului de prima calitate se ridică în același timp, căci ea trebue să „se mențină pururea de-asupra acelei de a doua calitate „și aceasta din cauza deosebirei de producte pe care o „dau aceste terenuri cu o cantitate anumită de muncă și „de capital. La fiecare creștere a poporației, care silește pe „un popor de a cultiva terenuri de o calitate inferioară „pentru a dobândi mijloacele de hrană, arenda terenurilor „superioare se va ridica....

„Dacă s'ar găsi dar cu mult mai multe pământuri roditoare decât e nevoe pentru a procura subsistențe necesare unei poporații crescânde, sau dacă ar fi cu putință „de a se spori capitalul întrebuințat în cultivarea pământurilor vechi, fără ca productele să se împuțineze, urcarea rentelor ar fi cu neputință, renta fiind efectul constant al întrebuințărei unei mai mari cantități de „muncă, dând mai puține producte".

Valoarea de schimb a unui product oarecare, fie product al fabricei, al unei mine, sau a pământului nu depinde de cantitatea minimă de muncă trebuitoare pentru a-l produce, în condițiunile cele mai favorabile, ci de cantitatea maximă de muncă pe care sunt siliți să o facă acei cari nu se găsesc în aceste condițiuni favorabile.

„Creșterea rentelor este în totdeauna efectul creșterei „avuției naționale și a greutăței de a-și procura mijloace „de subsistență pentru excedentul poporației: ea este un „semn, dar niciodată o cauză a avuției; căci avuția crește „adeseori foarte repede pecând renta rămâne staționară, „sau chiar pe când ea scade. Renta se ridică cu atât mai „repede, cu cât terenurile disponibile își pierd facultățile „lor productive". [1])

Pentru a înțelege mai bine această teorie, trebue să ne închipuim că există într'o țară oarecare o serie de terenuri de diferite graduri de fertilitate cari se cultivă pe rând, pe măsură ce crește poporația [2]). Pământul cel mai bun se cultivă mai întâiu și de îndată ce productele lui nu mai sunt îndestulătoare pentru trebuințele poporației care a crescut, se simte nevoia de a se cultiva pământuri de calitatea a doua. Fiind însă că aceste necesitează cheltueli mai mari pentru a produce aceeași cantitate de producte ca pământul de calitatea întâiu și fiindcă prețul grânelor e același, cultivatorii pământului de prima calitate, vânzând productele lor cu același preț ca și cultivatorii pământului de calitatea a doua, primesc un excedent peste cheltuelile lor de producere datorit fertilităței mai mari a terenului lor. Acest excedent peste cheltueli este renta pământului, pe care arendașul o plătește proprietarului. De îndată ce se trece la cultivarea pământurilor de calitatea a treia, se naște renta pentru pământurile de clasa a doua și când se cultivă pământuri de clasa a treia, se plătește rentă pentru acele de clasa a treia și așa mai departe, de oarece prețul productelor se determină pururea după cheltuelile de producere, trebuitoare pentru pământurile de calitatea cea mai proastă.

1) Oeuvres complètes. Paris 1847. Pag. 50.
2) *J. K. Ingram*: Loc. cit. Pag. 181.

cari trebue să se cultive pentru a îndestula cererea existentă de producțe. Teoria rentei, așa precum o formulează Ricardo, se întemeiază pe presupunerea că productivitatea pământului scade necontenit de oarece se cultivă pururea mai întâiu pământurile cele mai fertile, ajungându-se treptat la acele de calitatea cea mai proastă și de oarece nu e cu putință de a se spori productivitatea unui pământ sporindu-se munca și capitalul întrebuințat în cultivarea lui. Partea cuvenită muncei scade dar mereu, reducându-se salarul muncitorilor la minimum, din cauza scăderei treptate a productivității pământului. Căci dacă proprietarul iea sub formă de rentă toată diferența de producte dintre terenul care dă rentă, cu terenul de calitatea cea mai proastă care se găsește în cultură, și dacă, din cauza înmulțirei poporației, se cultivă tot pământuri de o calitate din ce în ce mai inferioară, este evident că salarul muncitorilor trebue să se reducă la minimum. In modul acesta teoria rentei a lui Ricardo, nu-i decât una din fețele teoriei lui Malthus, pe care o sprijine și o întregește.

In contra acestei teorii, *Carey* afirmă că productivitatea pământului departe de a scădea merge pururea crescând. Căci nu pământurile cele mai fertile au fost cultivate mai întâi, ci pământurile cari opuneau mai puțină rezistență muncei omului. S'a cultivat mai întâi terenurile ușoare și mai accesibile de pe coastele dealurilor, lăsându-se la o parte terenurile cele cu adevărat roditoare din văile râurilor, cuprinse de mlaștini. Așa s'a coborât cultura încetul cu încetul, în Egipet, cătră delta Nilului și tot așa se procedează și astăzi. Precum omul leapădă uneltele de piatră de cari se servea, după ce a învățat să lucreze altele mai bune, din fier, asemene, deîndată ce poate să cultive pământurile mai fertile de pe șesuri, el părăsește ogoarele sale de altă dată, după cum o arată experiența zilnică în America. Cu aceasta cad de la sine toate încheerile pesimiste la cari s'a ajuns, cu privire la împuținarea avuției naționale. Departe de a putea să pretindă o rentă tot mai ridicată, proprietarul și orice capitalist e

silit să-și scadă pretențiile, pe măsură ce cheltuelile de producere a instrumentului de muncă de care dispune, se împuținează. Astfel procentele capitalului au scăzut treptat de la 30 la sută la 3 la sută, și asemene a scăzut renta, de la aproape totalitatea productelor pe care o lua altă dată proprietarul, la 1/5 parte din produsul net ca în Anglia. Cu cât scade partea capitalului și a proprietăței însă, cu atât trebue să sporească partea muncei. Astfel după mersul real al lucrurilor, starea claselor muncitoare are perspectiva de a se îmbunătăți necontenit. Dar în acelaș timp progresele societăței profită atât proprietarilor cât și capitaliștilor. Eftinirea instrumentului de muncă merge mână în mână cu înbunătățirea lui. Cu aceeași cheltuială nu se produce numai aceleași unelte, sau același pământ, ci un pământ mai fertil. Partea cuvenită proprietarului și capitalistului deși este relativ mai mică, totuși ea crește în mod absolut pentru că să iea dintr'o cantitate mai mare de producte. Astfel interesele tuturor claselor stau, prin natura lor, într'o desăvârșită armonie și tocmai partea salarului este acea care se mărește mai mult.

Progresul acesta neîntrerupt și armonic al tuturor claselor depinde însă de restituirea continuă a obiectelor trebuitoare existenței, pe cari omul le scoate din pământ.

„Pământul, ca o mare casă de bancă, e gata în tot momentul ca să dea omului toate obiectele de cari are nevoe pentru a se păstra și a se dezvolta, dar cu singura „condiție ca el să restitue necontenit și fără întârziere capitalurile luate cu împrumut din momentul ce nu mai „are nevoe de dânsele".

Obiectele de cari omul se servește pentru îndestularea trebuințelor sale, nu sunt decât particele de pământ, cari au trecut prin diferite forme. Părțile sale minerale trecând în plante, s'au prefăcut în grâne, erburi și lemn, plantele au trecut în animale, formând carnea și pielea lor. Astfel pământul produce materia organică și dacă aceasta i se restitue, puterea lui productivă se păstrează ne-atinsă. Pentru ca această restituire să fie cu putință,

prima condiție este ca consumatorul productelor agricole să se găsească alături cu producătorii lor. Materiile prime și productele trebue consumate în țara care le-a produs pentru ca îngrășămintele să nu se piardă. Se poate ca din punctul de vedere al valoarei de schimb imediate, producătorul care-și exportează productele să câștige folosindu-se și de prețul mai mic al fabricatelor streine. Dar puterea productivă absolută scade. Agricultorul care șede departe de pieața de desfacere a productelor sale își exportează pământul, care formează capitalul său și sfârșește prin o sărăcie desăvârșită, dacă nu găsește consumator în apropierea sa.

Incheerea practică din aceste premise a trebuit să fie întrucâtva contrară doctrinei armoniei universale a tutulor intereselor. Carey, probabil sub influența ideilor lui List, ajunge să recunoască necesitatea unei politici industriale protecționiste, ca o condiție a dezvoltărei economice a tuturor intereselor naționale. Și tocmai faptului că nu s'a urmărit această politică de către diferitele țări, dezvoltând fiecare armonic puterile sale productive, se datorește mizeria crescândă din Anglia, care este adevărata cauză a ideilor pesimiste ale scoalei lui Ricardo și Malthus. Căci politica liberului schimb a avut ca efect de a concentra puterile productive în statele industriale, împiedecând combinarea locală a forțelor și exploatarea bogățiilor naturale ale întregului pământ. Ea a despărțit pe agricultori de fabricanți obligând și pe unii și pe alții de a vinde și de a cumpăra productele lor pe piețele îndepărtate, adică de a vinde mai eftin și de a cumpăra mai scump. Nimeni nu tăgădueşte binefacerile impărțirei muncei, dar foloasele cari rezultă și pentru agricultor și pentru fabricant din specializarea lor, când sunt departe unul de altul, se pierd din cauza cheltuelilor de transport, care scumpește toate productele, formând un adevărat *impozit de transport*, pe care-l absoarbe clasa neproductivă a comercianților. Aceasta însă nu folosește decât tot statelor industriale, în cari se găsesc toate condițiile pentru dezvoltarea acestei clase de parasiți. Dar desvoltarea unilaterală și concentrarea extremă a puterilor productive ale solului, ale muncei și ale mijloacelor de muncă în statele industriale, sfârșește prin a le ruina și pe dânsele. Prefăcându-se într'un atelier mare de manufactură care lucrează pentru lumea întreagă, Anglia nu mai e în stare să hrănească poporația sa, care e silită să-și procure hrana ei pe calea cea mai scumpă a importului, pe când industria din alte țări nu se poate dezvolta din cauza concurenței industriei engleze. Pauperismul englez se datorește dar nu taxelor ridicate pe cereale, ci sistemului economic greșit al Angliei, care voește să acapareze industria și comerțul lumei întregi. Scăparea nu poate fi decât în sistemul protecționist care va face cu putință descentralizarea și formarea unor industrii naționale. De îndată ce fabricantul și agricultorul vor trăi în apropiere unul de altul, progresul continuu este asigurat prin dezvoltarea armonică a tuturor puterilor economice.

După părerea lui *Carey*, este dar greșit de a se crede că ar exista o nepotrivire între creșterea mijloacelor de hrană și creșterea poporației. Productivitatea pământului nu scade, după cum pretinde Ricardo, ci din contra, ea sporește pe fiecare zi. Nu pământurile cele mai bogate au fost cultivate mai întâiu, ci pământurile cele mai ușor de cultivat. Cu cât crește numărul poporației și progresele technice, cu atât omul ajunge să cultive pământuri de hrană mai mănoase și cu atât productivitatea muncei sale se mărește. Prin asociațiune puterile oamenilor cresc mai mult decât numai în proporție cu numărul lor. Oamenii nu au, în cazul cel mai rău, decât îndoite trebuinți, dar productivitatea muncei lor împreunate e mai mult decât îndoită. Cât pentru bogățiile naturei, ele nu se pot istovi dacă se cultivă pământul în mod rațional restituindu-i-se materiale de cari ne servim pentru păstrarea existenței noastre. Dobândirea mijloacelor de hrană devine, nu mai anevoioasă pe măsură ce crește cultura, ci mai ușoară. Să se compare modul de traiu al sălbatecilor indieni, cari locuiau altă dată pe teritorul Americei, numărul lor restrâns și vieața lor mizerabilă, cu milioanele de oameni cari trăiesc astăzi la îndămână pe acelaşi teritoriu.

Nu este dar adevărat că creşterea poporaţiei ar avea ca rezultat de a spori numai renta proprietarilor pe când salarul muncitorului ar scădea până la limita extremă a mijloacelor neapărat trebuitoare pentru conservarea existenţei lor. In condiţiuni politice normale şi pe măsură ce se întinde cultura, venitul tuturor claselor sporeşte de-o potrivă. Bogăţiile naturei fiind neistovite şi puterile de producere ale oamenilor sporind cu numărul lor, în proporţii încă şi mai mari, *Carey* ajunge la încheerea că nu există alte limite a creşterei poporaţiei decât scăderea instinctelor de reproducere. Recunoscând că poporaţia nu ar avea putinţa să sporească necontenit, el se bazează pe antagonismul fiziologic dintre puterile intelectuale şi puterile genezice, care ar opri această sporire nemăsurată.

Animalele superioare au pururea mai puţini descendenţi decât acele inferioare. Scrumbia face pe fiecare an sute de mii de ouă, elefantul în nouăzeci de ani, poate avea numai patru sau cinci pui. In virtutea „legei generale a vieţei", care se aplică la toate clasele, speciile şi la toţi indivizii, sistemul nervos variează în proporţie directă cu puterea de a păstra vieaţa. Fecunditatea variează în proporţie inversă cu dezvoltarea sistemului nervos, aşa că animalele cu creer dezvoltat sunt cele mai puţin fecunde, pe când acele cari au creerul mai mic, sunt cele mai prolifice. Există dar un antagonism între puterea de a păstra vieaţa şi puterea de reproducere.

Toate faptele trecutului dovedesc că vieaţa curat materială, munca ostenitoare, întovărăşită de sentimentul siguranţei, care scuteşte pe omul sălbatec de grijele cari pun în mişcare sistemul său nervos, sporeşte fecunditatea, care este urmată de o mare mortalitate. Fiind însă că civilizaţia tinde la înlocuirea puterilor omului prin puterile naturei, masele muncitoare nu vor mai fi expuse pe viitorime formelor celor mai de jos ale muncei brute, aşa că sau va scădea puterea fizică şi odată cu dânsa si fecunditatea, sau abaterea energiei dela sistemul muscular în sistemul nervos va avea ca rezultat să astâmpere instinctele genezice. Oricum s'ar modifica împrejurările rezultatul va

fi acelaşi. Dar este de dorit ca schimbarea să se facă prin lărgirea sferei de activitate a creerului, pentru că îmbunătăţirea stărei noastre sociale, depinde de dânsa.

„Cu cât societatea tinde să-şi iea forma sa naturală, zice „Carey [1]), cu atât inteligenţa se combină cu puterea mus„culară în lucrarea de producere şi de transformare a „mijloacelor trebuitoare existenţei oamenilor, şi toate com„binările aceste, înrâuresc la rândul lor, în proporţii feri„cite, asupra scăderei fecundităţei şi a sporirei puterilor „de păstrare a vieţei omeneşti"".

Aceasta este teoria lui Carey, care răstoarnă cu desăvârşire, după cum vedem, modul de a vedea a şcoalei clasice, punând în locul unui pesimism întunecos, cel mai desăvârşit optimism. Oamenii nu au dar decât să se încreadă în binefacerile acestei legi fizice, care contribue la menţinerea armoniei universale, producând pururea rezultatele dorite.

Aceeaşi teorie a fost dezvoltată pe larg şi de *Herbert Spencer*, mai întâi într'o scriere specială [2]) şi apoi în Principiile sale de biologie [3]). Spencer recunoaşte că pentru moment există în adevăr o tendinţă de creştere excesivă a poporaţiei, dar tăgădueşte că ea va urma şi pe viitor. In întreaga natură organică ar exista un antagonism între puterile de păstrare ale vieţei şi puterile de reproducere. Şi după cum specia se adaptează, sub toate celelalte raporturi, în mod direct sau indirect, condiţiilor sale de existenţă, asemene putem să ne aşteptăm a găsi o adaptare a activităţei sale de reproducere [4]).

„Orice agregat viu, zice Spencer [5]), fiind un agregat a „cărui acţiuni interne, sunt întocmite pentru a contrabalanţa acţiunile externe, rezultă că conservarea echili-

1) Die Grundlagen des Sozialwissenschaft. III. Pag. 396.
2) Theory of population, deducted form the general law of animal fertility. London 1852.
3) Principles of Biology. London 1865.
4) *F. Howard Collins*: Résumé de la Philosophie de Herbert Spencer. Paris 1891. Pag. 168
5) Principes de Biologie. trad. Cazelles. Paris 1878. Vol. II Pag. 460.

„brului său mobil depinde de expunerea sa la cantităţi „convenabile din partea acestor acţiuni. Echilibrul său mo„bil poate să fie răsturnat dacă una din aceste acţiuni este „prea mare sau prea mică; el poate asemene să fie răs„turnat sau printr'un exces, sau prin lipsa vreunei cauze „neorganice a mijlocului său, sau printr'un exces sau lipsă „a vreunei cauze organice".

Orice organism piere dar prin efectul variaţiunilor extreme, pe cari nu le poate contrabalanţa. La prima vedere s'ar părea că această generalizaţie nu cuprinde moartea naturală; ea pare că nu se aplică decât morţei prin violenţă, prin frig sau lipsa de apă. Dar în realitate şi moartea naturală provine de la faptul că organismul nu poate să contrabalanţeze o acţiune externă cu ajutorul unei acţiuni interne proporţionate. Deosebirea este numai că la bătrâneţă, cantitatea forţelor organismului scăzând treptat, intensitatea funcţiunilor scade încetul cu încetul şi variaţiunile forţelor externe devin relativ mai puternice, până când produc o perturbaţiune fatală, la cea mai mică abatere de la mijlocia la care echilibrul slăbit este adaptat.

După ce arată că indivizii fiecărei specii depinde de oarecari acţiuni ambiante şi că echilibrul fiecărui individ este răsturnat, mai târziu sau mai curând, de una sau de alta din aceste acţiuni ambiante, Spencer consideră mijloacele prin cari indivizii rezistă acţiunilor ambiante, în aşa mod încât să împiedice stingerea speciei şi găseşte două mai principale: Fiecare individ poate să aibă o putere mai mare sau mai mică de a conserva echilibrul funcţiunilor sale, sau o putere mai mare sau mai mică de a produce alţi indivizi pentru a înlocui pe acei a căror echilibruri mobile au fost distruse. Specia este nimicită neconteniit prin moartea naturală, prin lipsa de mijloace de subsistenţă, prin schimbările atmosferice, etc., dar pe de altă parte, ea este conservată în mod constant în parte prin durata, bogăţia şi sagacitatea membrilor săi, şi parte prin fecunditatea lor. Aceste grupuri opuse se pot numi *forţele destructive* şi *forţele conservative* ale speciei.

Spencer care nu se ocupă decât de speciile cari continuă

să existe, se întreabă cari sunt, pentru aceste specii, legile de variaţie numerică ce rezultă din aceste forţe opuse variabile. Căci dacă forţele destructive nu ar întâlni nici o piedică, specia ar dispărea şi dacă excesul forţelor conservative, nu ar fi împiedecat, specia ar continua să se înmulţească la infinit. Echilibrul între aceste două grupuri de forţe neputând a fi menţinut, în fiecare specie, care continue să existe, prin amestecul providenţei, trebue să se menţină singur. El trebue să fie dar un echilibru stabil: echilibru de aşa fel că orice exces al vreuneia din puterile în acţiune dă naştere el singur, prin deviaţia pe care o produce, la oarecari forţe în sens opus cari sfârşesc prin a-l întrece, începând o deviaţie în sens contrar. In cazul care ne preocupă, de-o pildă, când din cauza unor împrejurări favorabile o specie ajunge să fie mai numeroasă decât de obiceiu, în curând unele influenţe destructive încep să sporească. Dacă e vorba de-o plantă, presupunerea că există în număr mai mare implică ea singură că, ocupând toate locurile unde poate să prospereze, ea opune un obstacol înmulţirei ulterioare, adică produce o mortalitate mai mare a seminţilor cari nu pot să prindă rădăcină. In acelaşi timp, pe lângă această rezistenţă pasivă se mai adaogă rezistenţa activă care se opune înmulţirei. Fiinţele cari trăesc pe sama speciei se înmulţesc şi ele urmând o progresiune geometrică, până când numărul lor e prea mare şi atunci specia se împuţinează, aşa că şi numărul duşmanilor săi, din lipsă de hrană, se reduce la minimum. Atunci specia se va înmulţi din nou şi aşa mai departe, printr'o mişcare ritmică cum se întâmplă ori decâte ori forţe antagoniste se întâlnesc.

Dar acest mod de echilibraţie nu este singurul care există. Forţele conservative ale speciei fiind duble şi anume aptitudinea fiecărui membru al speciei de a se conserva şi aptitudinea de a produce alţi membri, aceste facultăţi trebue să varieze în proporţie inversă: una trebue să scadă când cealaltă creşte. Când aptitudinea de a se lupta în contra primejdiilor exterioare e slabă, trebue o fecunditate mare pentru a compensa mortalitatea care re-

zultă din această condiţie; altfel specia ar pieri. Când însuşiri speciale îi dau mijloace puternice de a se conserva, trebue ca şi fecunditatea să fie mai mică, de altfel o creştere prea mare ar fi urmată de o competiţie mai intensă şi aptitudinea de a conserva vieaţa individuală trebue să slăbească.

După ce s'a recunoscut principiul *a priori* că în rasele cari urmează să supravieţuiască, trebue ca forţele destructive ale speciei să fie echilibrate de forţele conservative şi că există un raport invers între conservarea personală şi conservarea speciei, rămâne să vedem, părăsind ipoteza neadmisibilă a unei adaptaţii supranaturale, în ce mod se produce această adaptaţie ca rezultat al evoluţiei.

Geneza este un proces de dezintegrare şi prin urmare cu totul opus procesului de integrare care este un element de evoluţie individuală. Fiecare individ nou născut este o substracţie operată în masa unuia sau a doi indivizi preexistenţi. Dacă numim *individuaţie* toate procesele cari complectează şi susţin viaţa individului şi *Geneză* pe acele cari servesc formărei şi dezvoltărei unor noi indivizi, vedem că individuaţia şi geneza sunt în opoziţie fundamentală [1]). Presupunând că celelalte condiţii: clima, mijloacele de subsistenţă, inimicii, etc., rămân aceleaşi, este inevitabil că orice progres care ridică evoluţia individuală, are ca consecinţă de a coborî înmulţirea speciei. Progresul volumului, a complexităţei şi a activităţei, presupune o retrogradare a fecundităţei, şi orice progres al fecundităţei presupune o retrogradare a volumului, a complexităţei şi a activităţei.

E foarte greu de a verifica, prin compararea faptelor, dacă individuaţia şi geneza variază în mod invers, şi ar fi aproape cu neputinţă de a dobândi vreun rezultat în această privinţă, dacă relaţiunea aceasta nu ar fi atât de evidentă.

Antagonismul dintre individuaţie şi geneză nu-i decât faptul că aceeaşi cantitate de materie se poate împărţi în

1) Loc. cit. Vol. II. Pag. 482.

mai multe părţi mai mici, sau în câteva părţi de un volum mai mare; dar numărul exclude mărimea şi mărimea exclude numărul. Pe când la plantele cele mai mici înmulţirea asexuală este universală, producând un număr extraordinar de fiinţi, în periode foarte scurte, ea devine mai restrânsă ca întindere şi ca frecvenţă, cu cât ne apropiem de plantele cele mari. Exemple analoge ne arată variaţia dintre mărime şi geneză asexuală la animale.

Antiteza este evidentă *a posteriori*, precum este necesară *a priori* [1]). Pe când organismele cele mai mici se înmulţesc, prin metoda asexuală, în milioane, tipurile cele mai voluminoase încetează de a se mai înmulţi în modul acesta. In schimb, animalele cari nu se înmulţesc de loc prin metoda asexuală, au un volum de un milion, sau de un bilion de ori mai mare, decât acel al animalelor cari se înmulţesc cu cea mai mare rapiditate. Ceea ce este sigur, în tot cazul, e că organismele cele mai mari nu se reproduc nici odată prin metoda asexuală; că organismele cele mai mici se reproduc cu cea mai mare rapiditate prin această metodă şi că între aceste extreme, în general, reproducţia asexuală descreşte pe măsură ce creşte volumul.

Geneza gamică ca şi geneza agamică este opusă agregaţiei care este rezultatul creşterei. La formele vegetale inferioare, propagaţia sexuală sacrifică cu desăvârşire viaţa genitorului şi coincidează cu o fertilitate extraordinară. La ciupercile cele mai mari se observă aceeaşi subordinaţie a individului speciei, şi aceeaşi fertilitate. Dar cele mai bune exemple ni le dau poate vertebratele. Cerbul care e mare nu are decât un singur puiu, căprioara care e mai mică are doi la fiecare dată.

Acest antagonism între creştere şi geneză sexuală se poate regăsi asemene urmărind istoria fiecărei plante sau a fiecărui animal. E un adevăr fiziologic general că, pe când creşterea generală a individului merge cu rapiditate, organele de reproducere rămân nedezvoltate bine şi inactive, şi că începutul reproducerei indică în acelaşi timp o

1) Loc. cit. Vol. II. Pag. 503.

scădere a intensităței creşterei şi devine o cauză care o opreşte[1]).

Complexitatea organizărei împiedecă activitatea reproducătoare şi *viceversa*.

Puţina fecunditate a omului comparată cu fecunditatea felinilor, are de cauză probabil complexitatea mai mare a organizaţiei omeneşti şi mai în special a organizaţiei sistemului nervos.

Există asemene antagonism între cheltuirea de puteri şi geneză. E greu de a se dovedi că pierderea de substanţă pentru întreţinerea căldurei face să scadă rapiditatea propagaţiei. Totuşi găina ne poate servi de exemplu. In timpul ernei ea încetează de a se oua sau nu se ouă decât mai rar.

Geneza variază asemenea în mod invers cu activitatea. Animalele cari sunt silite de a face sforţări musculare pentru a se menţine în aer, ca păsările, sunt mai puţin prolifice decât acele de o greutate egală, cari se mişcă pe pământ, ca mamiferele. Spencer ne citează exemplul liliecilor, cari sunt foarte puţin prolifici, pe când şoarecii au o structură egală şi sunt de o mare fecunditate, atribuind fenomenul acesta deosebirei de cheltuire a puterilor.

Variaţiile de cheltuire a puterilor stau asemene în raport cu variaţiile fecundităţei ; când găinele încep să clocească, ele încetează de a se oua.

După ce a dovedit, după exemplele citate, că sporirea cheltuelilor necesare pentru intreţinerea individului, produce o scădere a puterei de propagaţie, Spencer arată că puterea de propagaţie sporeşte când conservarea individului devine cu deosebire uşoară. Deşi planta rău hrănită poate să înflorească, multe din florile ei nu se dezvoltă şi grânele pe cari le produce sunt rău conformate pentru germinaţie. Ca dovadă evidentă că hrana abundentă sporeşte puterea de înmulţire la mamifere, se poate cita faptul că pe păşunele relativ sărăcăcioase de pe înălţimi e foarte rar ca oile să nască gemeni, pe când în valea bogată în ierburi a râului Severn, aceasta se întâmplă foarte des.

1) Loc. cit. Vol. II. Pag. 515.

Se pot cita o mulţime de fapte pentru a dovedi că grăsimea *(embonpoint)*, este întovărăşită de sterilitate nu de fecunditate şi s'a zis că hrana abundentă ar fi defavorabilă genezei. Se poate admite premisa şi nega concluzia. Căci există o deosebire între aceea ce se poate numi *pletora normală*, care este un semn de sănătate constituţională şi *pletora anormală*, care este un semn de degenerare. Confundarea lor se datoreşte faptului că creşterea în volum produsă de grăsime seamănă întrucâtva cu creşterea de volum produsă prin sporirea creşterei ţeseturilor şi în parte faptului că o hrană abundentă produce oarecare cantitate de grăsime. Dacă luăm însă expresiunea „hrană abundentă“, în adevăratul ei înţeles de cantitate abundentă şi bine proporţionată de substanţe, de cari organismul are trebuinţa, vedem că, în condiţii egale, fecunditatea sporeşte pe măsură ce creşte hrana.

Verificarea doctrinelor generale expuse mai sus, o găsim la organismele cari au un mod de vieaţă cu totul diferit de acel al genurilor ordinare. Şi aice, cazurile anormale ne procură dovezi cruciale.

Dacă unele organisme au la îndemâna lor o substanţă foarte hrănitoare, în cantitate remărginită, şi dacă nu sunt silite să se ostenească pentru a o dobândi, putem să presupunem că puterea lor de propagaţie va fi enormă. Plantele parazite cari trăesc din sucurile pe cari le absorb din alte plante sunt foarte fecunde. Acelaşi lucru se întâmplă cu animalele parazitare. Alăturea cu scăderea cheltuelelor individuaţiei, ele ne arată o sporire a cheltuelelor genezei. Albinele şi furnicele ne arată asemene că neactivitatea bine hrănită este favorabilă fecundităţei şi că munca excesivă e întovărăşită de sterilitate.

Astfel aplicarea substanţei nutritive la conservarea speciei ajunge la maximum când cheltuelile de conservare ale individului sunt reduse la minimum şi dimpotrivă, la indivizii expuşi la o cheltuire de puteri prea mare pentru conservarea personalului lor sau pentru conservarea pro-

geniturei altor indivizi, nu rămâne nimic pentru conservarea directă a speciei [1]).

„Forța care conservă individul și acea care conservă „specia derivând amândouă dintr'un izvor comun de pu„teri, trebue numai decât să se întâmple, în condițiuni de „altmintrelea egale, ca creșterea uneia să implice scăderea „celeilalte" [2]).

Se poate dar stabili ca lege că fiecare grad superior de evoluție organică este întovărășită de un grad inferior a acelui gen particular de disoluție organică pe care-l observăm în producerea unor organisme nouă. Dar se naște întrebarea cum se stabilește proporția între individuație și geneză în fiecare caz?

Toate cazurile speciale ale operației de reproducere se datoresc selecțiunei naturale a variațiunilor favorabile. Ceeace face ca o specie animală să producă mulți urmași cărora nu le dă nici o îngrijire, sau un număr mai mic, de care se îngrijește foarte mult, e fără îndoială că constituția ei s'a potrivit cu încetul acestor condițiuni, mulțămită conservărei mai frecvente a urmașilor indivizilor ale căror obiceiuri de reproducere erau mai bine adaptate împejurărilor mijlocului în care acea specie trăia. Interesele speciei sunt mai bine asigurate fie prin concursul unei dezvoltări mai mari a individului și a unei mari scăderi a fecundității, fie printr'o dezvoltare mai mică a individului combinată cu o sporire a fecundității; iată ce ne spune experiența în totdeauna.

Totuși deși sporirea facultăței de conservare personală necesitează, de obiceiu, o scădere a facultăței de propagație a speciei, productul ambilor factori e mai mare ca mai înainte, așa că puterile conservative ale speciei, întrec forțele destructive și specia se întinde. Și se va vedea în curând pentru ce se întâmplă aceasta.

Orice progres al evoluției implică o economie [3]). Dacă complexitatea mai mare sau volumul mai mare sau mișca-

1) Loc. cit. Vol. II. Pag 556 § 361.
2) *Howard Collins*: Loc. cit. Pag. 177.
3) Loc cit. Vol. II. Pag. 562.

rea mai repede, cauzează individului o cheltuială care nu e compensată prin o substanță alimentară mai ușor de dobândit, individul găsindu-se în condițiuni relativ mai rele posteritatea sa împuținată se stinge. In consecință, numai când cheltuiala unei individuații mai mare este contrabalanțată de o economie subsecventă, ea poate să contribue la conservarea individului, sau, prin consecință, la conservarea speciei. Capitalul vital ce s'a cheltuit pentru modificație, trebue să producă mai mult decât echivalentul.

„Recunoscând că orice creștere a dezvoltărei care se a„daptează circumstanțelor unui organism, procură un fo„los care întrece cu puțin cheltuiala care costă, vedem că „legea generală poate să se formuleze cu mai multă exac„titate în următorul mod: Geneza nu descrește tot așa de „repede pe cât crește individuația" [1]).

Fie că creșterea individuației ar lua forma unei forțe mai mari, sau a unei repegiuni și agilități mai mari, sau că ar consta într'o modificare de structură care înlesnește vre-o mișcare obicinuită, sau într'o schimbare viscerală, care-i permite de a se folosi mai bine de alimentele înghițite, rezultatul este, în orice caz, un excedent mai mare de capital vital, din care o parte servește pentru creșterea individului și o altă parte pentru a forma alți indivizi. De aceea fiecare tip care se adaptează mai bine condițiunilor sale, cu alte cuvinte, fie care tip superior, are un coeficient de înmulțire care asigură tendința sa de a predomina. Supraviețuirea celor mai apți, nu încetează de a înlocui speciile inferioare cu specii superioare. Dar în afară de supraviețuirea mai lungă, și prin urmare de șansele mai mari de a lăsa un urmaș, pe care o asigură superioritatea, vedem aici un alt mijloc prin care se favorizează expansiunea varietăților superioare. Deși organismul cel mai desvoltat este, absolut vorbind, cel mai puțin fecund, el este relativ cel mai fecund.

După ce stabilește, în modul acesta, legile generale de înmulțire ale tuturor organismelor, Spencer zice [2]) că fe-

1) Loc cit. Vol. II. Pag. 566.
2) Loc. cit. Vol. II. Pag. 568.

cunditatea relativă a omului considerat ca specie, şi modificările acestei fecundităţi, când condiţiunile existenţei sale se schimbă, trebue să se conformeze acestor legi. Raportul invers de variaţie între individuaţie şi geneză este adevărat pentru om ca şi pentru toate celelalte fiinţi organice. In coeficientu' său de înmulţire, foarte slab, cu mult mai slab decât a ori cărui mamifer terestru, exceptând elefantul, trebue să recunoaştem un fapt necesar al dezvoltărei sale superioare. In sfârşit trebue să ne aşteptăm a găsi cauzele sporirei şi a scăderei fecundităţei, speciale sau generale, timpurare sau permanente, în schimbările de volum de structură de cheltuială de puteri, pe cari le-am asociat cu aceste efecte.

Dar n'avem nevoe să ne mulţămim cu aceste generalităţi. Se pot da dovezi că aceea ce cauzează creşterea sau scăderea genezei la alte animale, cauzează o creştere sau o scădere a genezei la om. E drept însă că aici încheerile noastre se lovesc de greutăţi încă şi mai mari. Aşa de rar se întâmplă ca condiţiunile să fie aceleaşi, încât nu se pot face decât foarte puţine comparaţiuni necontestabile. Rasele omeneşti nu se deosebesc numai prin măsura trupului, felul de hrană, sau clima în care locuesc, dar cheltuelele lor corporale sau intelectuale sunt foarte inegale.

Totuşi pare sigur, comparând poporaţii aparţinând aceleiaşi rase, sau unor rase înrudite, din cari unele îşi procură hrana lor în cantitate mai mare şi de calitate mai bună decât celelalte, că alimentaţia abundentă sporeşte geneza şi la oameni. Hotentoţii, săraci şi rău hrăniţi rare-ori au mai mulţi de doi trei copii şi multe femei sunt sterile, pe când Cafrii cari au vite multe, şi duc o viaţă foarte îndemânatică, sunt foarte prolifici.

Putem conclude că, la specia umană, ca la toate celelalte, abundenţa absolută sau relativă a hranei care lasă un excedent considerabil după ce a îndestulat viaţa părinţilor, este întovărăşită de o geneză abundentă. Aice Spencer observă că aceasta e cu totul împotriva teoriei lui *Doubleday* care pretinde că atât în regnul animal cât şi în regnul vegetal „o hrană prea abundentă pune obsta„col înmulţirei; pe când, pe de altă parte, o hrană limitată „sau o lipsă de hrană, o stimulează şi o sporeşte". Doubleday confundă pletora normală cu pletora anormală.

Avem asemene dovadă că creşterea relativă a cheltuirei puterilor, reduce gradul de fecunditate. Cifra relativ inferioară a creşterei poporaţiei în Franţa, s'ar putea atribui, în parte, şi faptului că femeile franceze se găsesc împovorate cu muncă din cauza pierderei enorme ce o sufere poporaţia muncitoare bărbătească în profitul ocupaţiunilor neproductive. Mai uşor se poate dovedi că lipsa relativă de fecunditate la femei este rezultatul muncei intelectuale prea mari [1]). Impuţinarea facultăţei reproductive la dânsele nu se manifestează numai prin frecvenţa mare a cazurilor de sterilitate absolută şi prin încetarea înainte de vreme a însărcinărilor, ci şi prin incapacitatea foarte frecventă în care se găsesc femeile de a-şi alăpta copiii. In înţelesul ei deplin, facultatea reproductivă însemnează facultatea de a produce un copil bine dezvoltat şi de-ai procura hrană naturală pe timpul însemnat de natură.

Deşi cheltuelile de reproducere sunt mai mici pentru bărbaţi decât pentru femei şi deşi se întâmplă mai rar ca antagonismul între geneză şi individuaţie să se manifesteze la bărbat prin suprimarea facultăţei generatrice în urma unei cheltuiri neobicinuite de puteri, totuşi e cunoscut că atleţii din antichitate, au avut foarte rar copii. Asemene s'a observat că adeseori bărbaţii de o activitate intelectuală excepţională, nu au lăsat urmaşi. Dar această incapacitate se poate atribui mai degrabă unei turburări constituţionale decât scăderei directe de forţă, datorită activităţei excesive.

S'a zis că de oarece rasele civilizate sunt în mijlocie mai numeroase decât multe din rasele necivilizate şi de oarece în acelaşi timp ele sunt şi mai complexe şi mai active, ar trebui să fie, pentru a se conforma legei generale, şi mai puţin prolifice. In realitate se pare că ar fi tocmai contrarul.

1) Loc. cit. Vol. II. Pag. 576.

Se poate respunde că dacă toate celelalte condiţii ar fi egale, aceste varietăţi superioare ar avea cifre inferioare de înmulţire. Dar tocmai celelalte condiţii nu sunt egale, şi această anomalie aparaentă trebue atribuită inegalităţei celorlalte condiţii.

S'a citat asemene pe unii oameni însemnaţi prin activitatea lor intelectuală şi corporală, cari se deosebeau şi prin facultăţi genezice superioare. Aceste fapte samănă cu cazurile menţionate în cari o alimentaţie mai abundentă dezvoltă în acelaşi timp individul şi sporeşte producerea unor noi indivizi.

Nu există dar nici un motiv pentru a nu admite că legile de înmulţire cari stăpânesc animalele, stăpânesc şi oamenii. Rămâne să vedem ce efecte pot să producă schimbările permanente ale naturei şi ale împrejurărilor oamenilor.

Orice evoluţie nouă a fiinţei în care evoluţia a ajuns la gradul cel mai înalt, trebue să fie de aceeaşi natură ca şi evoluţia generală. Ea trebue să fie un progres către adaptarea continuă a relaţiunilor interne relaţiunilor externe care constitue vieaţa. O evoluţie mai mare, sau o vieaţă superioară, implică dar modificaţiuni ale naturei omului cari să facă mai perfecte corespondenţele existente, sau să stabilească corespondenţe nouă, sau să producă ambele aceste rezultate. Trebue să se producă o creştere a cunoştinţei, a ghibăciei, a puterei sau a tuturor acestor calităţi. Dar se naşte întrebarea în ce mod se poate produce această evoluţie nouă, această vieaţă superioară, această coordinaţie mai mare de acţiuni ?

Să fie prin forţă sau prin repegiune sau agilitate? Nu e probabil ca aceste însuşiri ale omului să sporească cu mult. Evoluţiunea viitorului, — acel echilibru mobil mai perfect, acea adaptare mai perfectă a relaţiunilor interne relaţiunilor externe, acea coordinare de acţiuni mai perfectă — dacă considerăm toate cazurile posibile, ajungem la încheerea că ea trebue să ia cu deosebire direcţiunea unei dezvoltări superioare a inteligenţei şi a sentimentelor. Şi vom vedea că această concluzie se impune şi dacă cercetăm cauzele cari produc aceste rezultate.

Nu se poate admite ca evoluţia să se fi făcut sau că se va face în viitor, în mod spontaneu. Toate modificările funcţionale şi organice au fost, şi vor fi în mod imediat sau mediat consecinţi ale mijlocului ambiant. Cari sunt dar aceste schimbări ale mijlocului, cărora printr'o echilibraţie directă sau indirectă, organismul uman s'a adaptat, se adaptează şi va urma să se adapteze? Cum necesitează ele o evoluţie superioară a organismului ?

Spencer recunoaşte că pretutindeni civilizaţia a avut ca antecedent *creşterea poporaţiei* şi că una din consecinţele ei a fost o scădere a unor puteri destructive ale speciei. Cu cât oamenii se înmulţesc cu atât primejdia de a fi ucişi de fiarele sălbatece scade. Este drept că cu cât se împrăştie pe suprafaţa pământului împărţindu-se în triburi, ei devin ca fiarele sălbatece unii pentru alţii; dar primejdia de a muri din această cauză scade pe măsură ce triburile se contopesc formând naţiuni.

„Există însă o primejdie de a muri, zice Spencer [1]), „care nu scade şi anume primejdia pe care o produce creş- „terea numărului, primejdia de a fi lipsit de hrană. Presu- „punând că natura omului nu se schimbă, mortalitatea „care rezultă din ea ar spori pe măsură ce oamenii s'ar „înmulţi. Dacă sub imperiul acestor condiţiuni, mortalita- „tea nu se ridică, aceasta trebue să fie din cauză că pro- „viziunea de alimente sporeşte asemene şi aceasta presu- „pune oarecari schimbări în obiceiurile oamenilor deter- „minate de presiunea nevoilor lor. Aici este dar cauza „permanentă de modificare căreia oamenii civilizaţi sunt „expuşi. Cu toate că intensitatea acţiunei sale este puru- „rea temperată într'un sens prin o producţie mai mare de „substanţe alimentare, ea se agravează pururea în alt sens „printr'o mai mare producere de indivizi. Evident că ne- „voile creşterei prea mari a poporaţiei constitue singurul „stimulent care impinge pe oameni ca să-şi procure o mai „mare cantitate de lucruri necesare vieţei: dacă cererea „nu ar întrece oferta, nu ar exista motiv pentru a o spori „pe aceasta din urmă. Tot atât de evident este asemene

1) Loc. cit. Vol. II. Pag. 591.

„că excedentul cererei peste ofertă este persistent: presiu„nea poporaţiei a cărei indiciu este nu se poate înlătura.

„Creşterea poporaţiei întrecând pururea creşterea mij„loacelor de subsistenţă, produce o nouă cerere de ghibă„cie, de inteligenţă, de stăpânire de sine şi implică prin „urmare un exerciţiu constant şi o dezvoltare treptată a „acestor însuşiri.... In toate cazurile cauza primă este pre„siunea poporaţiei. Dacă nu ar fi competiţia pe care ea o „stabileşte, afacerile vieţei nu ar costa pe fie care zi atâta „gândire şi forţă şi dezvoltarea puterei intelectuale nu ar „avea loc...

„Familiile şi rasele pe cari greutatea de-aşi agonisi e„xistenţa, impusă prin excesul fecundităţei, nu le stimu„lează ca să-şi îmbunătăţească producţia, ca să dobândeas„că dar o activitate mentală mai mare sunt pe drumul cel „mare care duce la peire, şi în urmă el trebue să cedeze „locul lor acelora pe cari presiunea ii stimulează".

Exerciţiul constant al facultăţilor trebuitoare pentru a se lupta cu succes în contra primejdiilor existenţei, şi moartea tuturor oamenilor cari nu parvin să lupte în contra lor cu succes, asigură un progres constant către un grad mai înalt de ghibăcie, de inteligenţă, de stăpânire de sine, o vieaţă mai complectă.

Recunoscând astfel că excesul de fecunditate, prin schimbările pe cari nu încetează de a le produce în mijlocul în care trăieşte omul, este el singur o cauză al evoluţiei ulterioare a omului, corolarul care trebue dedus este că continuarea evoluţiei omului datorită acestei cauze este ea singură o cauză a scăderei necesare a fecundităţei sale.

Acest progres viitor al civilizaţiei, rezultat necesar al presiunei poporaţiei, va fi intovărăşit de o sporire a cheltuelelor individuaţiei, mai cu deosebire în structura şi funcţiunea sistemului nervos. Rezultă că sistemul nervos va deveni mai oneros pentru organism atât prin cheltuelele primitive ale construcţiei sale cât şi prin activitatea sa subsecventă. Dar pretutindeni şi în totdeauna evoluţia este protivnică disoluţiei procreative. Fie prin desvoltarea mai mare a organelor cari servesc pentru conservarea in-

dividului, fie prin sporirea complexităţei structurei lor, fie prin activitatea lor superioară, substragerea materialurilor cerute de aceste schimbări implică o scădere a rezervei disponibile pentru conservarea speciei. De aceea şi genul particular de evoluţie prin care va trece omul în viitor este mai mult decât oricare altul de natură să producă o scădere a puterei sale de reproducţie.

Dezvoltarea nervoasă superioară şi cheltuirea mai mare de activitate nervoasă, pe care o atribuim în mod direct creşterei numărului indivizilor şi cari devine mai târziu o piedecă a creşterei lui, nu trebue considerată însă ca o tensiune mai mare şi ca o vieaţă de oboseală intelectuală.

Mulţumită unor modificări organice sporirea puterei şi a activităţei emoţiunilor şi a inteligenţei va deveni spontanee şi plăcută. Trebue să concepem tipul modificat în aşa fel încât sistemul nervos, mai dezvoltat, să atragă pentru activitatea sa normală o mai mare porţiune din stocul comun de substanţe nutritive, şi că viaţa individuală, sporind în intensitate şi în lungime, să împuţineze cu necesitate rezerva aplicabilă la producerea unor vieţi nouă, de cari nu va fi nevoe să fie atât de numeroase [1]).

Căutând limitele către cari tinde acest progres, Spencer crede că pe câtă vreme fecunditatea speciei e mai mult decât suficientă pentru a contrabalanţa pierderea datorită deceselor, trebue ca poporaţia să urmeze a se înmulţi. Pecâtă vreme poporaţia va urma să se înmulţească, trebue să se producă o presiune asupra mijloacelor de subsistenţă. Insfârşit, cât timp va dura această presiune, dezvoltarea mentală va trebui să sporească şi să rezulte o nouă scădere a fecundităţei. Aşadar schimbarea nu se va putea opri, până când cifra de înmulţire nu va fi exact egală cu cifra mortalităţei, adică până când fiecare pereche nu va avea pe atâţi copii pe cât se cere pentru a produce o altă generaţie de adulţi producând şi ea un număr de copii egal cu numărul generaţiei precedente. La sfârşit presiunea poporaţiei şi suferinţele cari o întovărăşesc vor dispărea,

1) Loc. cit. Vol. II. Pag. 597.

lăsând să subsiste o stare de lucruri care nu va cere de la fiecare individ decât o activitate normală și plăcută.

„Excesul de fecunditate, zice Spencer[1]), a făcut ca mer„sul civilizației să fie inevitabil, și mersul civilizației tre„bue numai decât să împuțineze fecunditatea și în sfârșit „să înlăture excesul. Dela început presiunea poporației a „fost cauza apropiată a progresului, ea a produs difuziu„nea originară a rasei; ea a făcut pe oameni să părăsească „obiceiurile de depradație și să se îndeletnicească cu agri„cultura; ea a avut ca efect de a curăți suprafața globu„lui. Presiunea poporaței a silit pe om să intre în socie„tate; ea a făcut ca organizarea socială să fie inevitabilă „și a dezvoltat sentimentele sociale. Ea a stimulat îmbună„tățirile progresive ale producției, precum și dezvoltarea „ghibăciei și a inteligenței. Aceasta este cauza care ne pune „pe fie care zi în contact și care ne unește prin relațiuni „de dependență mutuală din ce în ce mai strânse. Insfârșit, „după ce va fi fost cauza care a făcut ca globul să se a„copere cu poporația pe care poate să o țină și după ce „toate părțile locuibile vor fi fost puse într'o stare de cul„tură mai bună; după ce va fi ridicat până la perfecție „toate operațiile cari servesc pentru satisfacerea trebuin„țelor omului; după ce va fi dezvoltat în acelaș timp in„teligența, pentru a o face mai capabilă de a îndeplini da„toria sa, și sentimentele, pentru a le adapta în mod com„plect vieței sociale; după ce va fi îndeplinit toate acestea, „cauza aceasta terminând opera sa, trebue să sfârșească „ea singură încetul cu încetul".

Și Spencer termină zicând că schimbări numerice, sociale, organice, trebue prin influența lor mutuală, să producă neîncetat o stare de armonie în care fiecare din factori se găsește drept la nivelul operei sale.

A fost nevoie să urmărim până în amănuntele ei teoria ingenioasă a lui Herbert Spencer, pentru că ea contribue prin claritatea și prin înlănțuirea strânsă a deducțiunilor, mai mult ca ori care alta la înțelegerea principiului poporației și la aprecierea deplină a însemnătăței lui.

1) Loc. cit. Vol. II. Pag. 601.

Și fără de a face critica acestei teorii, asupra căreea vom trebui să revenim, ne permitem a observa aice, că ea confirmă în totul premisele de la care pleacă Malthus. Spencer nu se deosebește de dânsul, în afară de metoda de cercetare, decât numai prin întrevederea unei stări îndepărtate de armonie, către care ar tinde omenirea dar care, din punctul de vedere practic al existenței noastre, nu poate avea nici o însemnătate. Căci nici nu se poate întrezări măcar epoca în care presiunea poporației își va fi terminat opera sa, dispărând împreună cu suferințele cari o întovărășesc. Pentru moment și pe multă vreme încă excesul de fecunditate, va urma să fie pârghia cea mai puternică a progresului. El va continua să dezvolte însușirile omului și să ducă societatea către forma ei cea mai înaltă de organizare și fără de care omenirea ar fi amenințată să se oprească în mersul ei evolutiv, păstrându-se în câteva zecimi de mii de exemplare de ființi degenerate, înguste la suflet și la minte, în loc să se întindă, în sute de milioane de oameni voinici, ageri și generoși, pe suprafața întregului pământ. Nu trebue să uităm, în adevăr, și aceasta este cea mai importantă din încheerile la care a ajuns Spencer, că pretutindeni civilizația a avut ca antecedent *creșterea poporației* și dacă ar înceta aceasta pentru întreaga omenire, e sigur că ar trebui să înceteze și civilizația.

Trecând acum la cercetarea părerilor unui alt protivnic al doctrinei lui Malthus, vom avea prilejul să vedem că și acesta se deosebește de dânsul mai mult în formă decât în fond, și că cercetările sale confirmă și dezvoltă tezele lui fundamentale, ca și cercetările lui Spencer, deși din alt punct de vedere. Pe când Malthus susține, după cum știm, că poporația are tendința de a se înmulți într'o progresiune geometrică, întrecând pururea puterea de înmulțire a mijloacelor de hrană, *Achille Guillard*, pretinde că nu se nasc niciodată mai mulți copii decât o națiune e în stare să hrănească și că departe de a crește mai repede decât mijloacele de existență, poporația tinde pururea să se pună la nivelul lor.

In capitolul al patrulea al scrierei sale [1]), sub titlul : *Equaţiunea generală a subsistenţelor*, Guillard citează părerea lui Montyon care zice : „Noi credem, împreună cu „Franklin, că limitele poporaţiei nu sunt fixate decât prin „cantitatea de oameni pe cari pământul poate să-i îmbrace „şi să-i hrănească". Această lege a poporaţiei pe care Guillard o crede aplicabilă tuturor fiinţilor vii, animale sau vegetale, el o formulează în următorul mod: P. *(poporaţia mijlocie) se proporţionează subsistenţelor disponibile*, înţelegând prin subsistenţe toate condiţiile prin mijlocul cărora omul *subsistă*, ceeace cuprinde, pe lângă hrană şi băutură, hainele, adăpostul, aerul pe care-l respirăm precum şi condiţiile morale cari contribue la susţinerea omului.

Dovada acestui principiu se poate face prin raţionament şi experienţă.

„1°) *Prin raţionament.* Dacă poporaţia nu ar fi adequata „subsistenţelor disponibile, ea ar fi mai presus de dân„sele sau ar sta mai prejos. Mai presus nu poate fi, căci „o parte de oameni ar trăi fără să mănânce — ceeace ar „fi prea îngeresc. Ea nu rămâne mai prejos: căci o parte „de subsistenţă ar rămânea fără întrebuinţare ceeace nu „se întâmplă. In care timp, în care ţară s'a văzut vre-o „dată ca mijloace de subsistenţă să fi pierit din lipsă de „consumatori ?"

2°) *Prin experienţă :*

A doua demonstraţie: Ţările cele mai producătoare sunt cele mai impoporate şi viceversa.

A treia demonstraţie: Când creşte producţia subsistenţelor, creşte şi P. în aceeaşi proporţie.

A patra demonstraţie: Când scade producţia, scade şi poporaţia.

A cincea demonstraţie: Dacă poporaţia este lovită în mod accidental şi în aşa fel încât izvorul însuşi al mijloacelor de subsistenţă să nu fie atins, îndată după aceea procreaţia sporeşte. Guillard citează exemplul Prusiei, unde prin

1) Eléments de statistique humaine ou Démographie comparée. Paris 1855.

anii 1710, în urma epidemiilor, decesele crescură de patru şi chiar de zece ori mai mult ca în timpurile normale. Dar imediat după aceasta, în anul 1711, numărul căsătoriilor creşte îndoit, iar naşterile se ridică de la 23.977 la 32.572. Dacă violenţa flagelului e atât de mare încât naşterile nu pot să umple repede golurile, imigraţia le vine în ajutor.

„Rămâne dar constant, zice Guillard [1]), că orice deficit „accidental al poporaţiei înviorează energia reproducerei; „că orice loc liber este pe dată ocupat; că orice mijloace de „subsistenţă disponibile, chiamă noi consumatori".

A şasa demonstraţie: N. (mijlocia anuală a naşterilor) este mai mică unde vieaţa este mai îndelungată şi viceversa.

Oamenii avuţi trăesc mai mult şi au mai puţini copii, pe când săracii mor mai repede şi au copii mai mulţi. Pretutindeni unde specia umană este secerată cu repegiune, mijlocia anuală a căsătoriilor şi a naşterilor îşi accelerează mersul, aşa că întrebându-ne care este localitatea în care se găsesc mai mulţi copii, am putea să răspundem că e aceea unde ei mor mai repede.

A şaptea demonstraţie: Dacă o compresiune accidentală opreşte dezvoltarea muncei, mijlocia anuală a naşterilor descreşte în mod brusc.

A opta demonstraţie: In ţările în cari poporaţia mijlocie continue să crească, creşterea ei scade pe măsură ce sporeşte densitatea, fără ca pentru aceasta raportul dintre mijlocia anuală a deceselor şi poporaţia mijlocie să fie mai defavorabil. Pe măsură ce se îndeseşte, poporaţia creşte mai puţin, nu din cauză că ar creşte mortalitatea, ci pentrucă naşterile se regulează după disponibilitatea instrumentului de muncă.

A noua demonstraţie: Valoarea de schimb a grâului rămâne invariabilă, cu toate schimbările dese ale preţului. Dacă poporaţia ar creşte mai repede decât mijloacele de subsistenţă, substanţa care este baza universală a alimen-

1) Loc. cit. Pag. 74.

tației, sporind cererea ei pe fiecare zi, s'ar scumpi în mod inevitabil și progresiv. Dacă din contra mijloacele de subsistență ar crește mai repede decât poporația, valoarea *reală* a grâului ar scădea gradat și necontenit — afară numai de variațiile accidentale ale recoltelor, variații cari dispar în seria perioadelor.

„Faptele importante cari umplu capitolul precedent, zice „Guillard [1]), ne-au arătat prin ce fel de *mișcări* poporația „se proporționează mijloacelor de cari dispune.

„Variațiile în masa subsistențelor au o înrâurire iresis-„tibilă asupra mișcărei poporației, înrâurire funestă, când „se produc în mod brusc; foarte funestă, când se repetă în „scurte intervaluri.

„Când aceste variații restrâng în mod trecător masa sub-„sistențelor, ele accelerează nașterile și prepară noi crize.

„Orice sporire a masei subsistențelor sporește poporația; „ori ce scădere o împuținează.

„Masa subsistențelor poate să varieze din cauze foarte „eterogene, a căror efecte se asamănă sau sunt opuse.

„Masa subsistențelor disponibile poate să sporească prin-„tr'o creștere trecătoare a mortalității, rezultând, de exem-„plu, dintr'o epidemie, sau printr'o creștere a productelor „muncei, rezultând din dezvoltarea industriei. Amândouă „aceste cauze determină o sporire a nașterilor.

„Masa subsistențelor poate să scadă: prin accidentele „recoltelor; — prin o compresiune a muncei, care o des-„curajează și o sterilisează; — sau prin o prelungire a „duratei vieței. Prima cauză este de obicei bruscă și tre-cătoare. A doua depinde de starea politică, de luminile și „de moralitatea administrației; ea este permanentă până „la oarecare grad, și se agravează în mod transitoriu în di-„verse cazuri. A treia cauză are o acțiune lentă și conti-„nuă. Toate pot să fie modificate în mod puternic prin le-„gislație. Toate au ca rezultat o împuținare a nașterilor.

„Astfel, când oamenii mor mai repede subsistențele devin „mai curând disponibile și ca consecință nașterile sporesc.

1) Loc. cit. Pag. 81.

Această îndoită accelerație se produce în mod trecător „printr'o epidemie, în urma unei recolte rele urmată de „o recoltă bună, în urma păcei care succede unui războiu „sângeros. Ea se produce în mod continuu în țările nesă-„nătoase, în societățile reu organizate, la clasele desmoș-„tenite. Nașterile își accelerează asemene mersul când „munca sporește repede productele, pentru că toate pro-„ductele muncei reprezintă subsistențe. Când, din contra, „oamenii mor mai încet, când vieața se prelungește, sub-„sistențele nu devin disponibile decât mai încet, nașterile „își zăbovesc mersul: aceasta se întâmplă în țările sănă-„toase, în acele în cari starea socială se îmbunătățește, la „clasele cuprinse, și în alte împrejurări pe cari le vom stu-„dia. Nașterile își zăbovesc asemene mersul lor, dar nu-„mai în mod trecător, când subsistențele scad, fie în urma „unei serii de recolte rele (efect care stă în legătură cu ne-„prevederea socială), fie printr'o oprire în loc a muncei, fie „printr'o revoluție subită în procedările și repartiția sa".

Intr'un cuvânt, există o legătură strânsă, indisolubilă, „între mișcările subsistențelor și mișcările poporației".

„Aceasta este legea fundamentală, pe care am putea-o „numi *„Principiul poporației (le Principe de P.)* dacă nu „s'ar fi prea abuzat de acest termen. Tot restul prezentu-„lui tractat nu va fi decât o confirmare sau o consecință „a acestui adevăr".

Nu e locul aice ca să ne ocupăm de această teorie a lui Guillard și să vedem cari sunt încheerile practice la cari ajunge; dar nu ne putem opri de a observa legătura ce există între ideile lui și teoria lui Malthus, pe care o combate, cu bună credință, închipuindu-și că a formulat o teorie nouă. Și vom avea prilejul să constatăm, chiar din propriile mărturisiri ale lui Guillard, că el nu face decât să confirme tezele fundamentale dela cari pleacă Malthus, întocmai ca și Herbert Spencer în premisele sale.

Părăsind pe Guillard și lăsând la o parte expunerea criticilor ce s'au făcut din partea socialiștilor protivnici ai teoriei lui Malthus, de cari ne vom ocupa în capitolul următor, ne mai rămâne să cercetăm literatura timpurilor

noastre, începând cu Profesorul *R. T. Trall*, care se prezintă cu pretenţia de a stabili o nouă teorie a poporaţiei [1]). De fapt teoria lui nu-i decât o traducere liberă a teoriei lui Spencer.

Trall caută să stabilească, în adevăr, că fecunditatea omului scade odată cu dezvoltarea organizaţiei sale. După părerea lui fiecare rasă este supusă legilor de distrugere şi de conservare. Legea conservărei raselor constă în echilibrarea puterilor de distrugere şi de conservare. Prin aceasta el înţelege însuşirile de a se păstra şi de a lăsa descendenţi. Facultatea de a se păstra însă stă pururea în raport invers cu facultatea de a se reproduce.

După organizarea lor deosebită, încă din celula embrionară *(Keimzelle)*, femeea ar avea tendinţa de a aduna materii de hrană, mai ales grăsime pe când bărbatul adună mai multe substanţe nervoase în crier, în măduva spinărei şi în celulele spermatice. Activitatea creerului şi a celulelor spermatice nu se poate dezvolta în acelaşi timp fără de a păgubi societatea. O dezvoltare mai mare într'o direcţie necesitează o dezvoltare mai mică în cealaltă direcţie. Fecunditatea variază dar la vertebrate în raport cu dezvoltarea sistemului nervos. Progresul omului constând mai ales în dezvoltarea inteligenţei şi aceasta neputându-se dezvolta decât în dauna fecundităţei, e natural ca această din urmă să ajungă a scădea cu timpul.

O altă teorie asupra poporaţiei, dar care se apropie mai mult de vederile lui Carey, ar fi teoria lui *Eduard Reich* [2]). După părerea lui Reich, cu cât un popor este mai puţin civilizat, cu atât sporirea hranei va avea de efect de a înmulţi numărul fiinţelor, şi, cu cât a ajuns pe o treaptă mai înaltă de civilizaţie, cu atât sporirea hranei va contribui la îmbunătăţirea calităţei lor. Făcând statistica comparativă a diferitelor neamuri cari trăiesc în Austria,

1) Eine neue Bevölkerungstheorie abgeleitet aus den allgemeinen Gesetzen thierischer Fruchtbarkeit. 1877.

2) Die Fortpflanzung und Vermeherung des Menschen aus dem Gesichtspunkte der Physiologie und der Bevölkerungslehre betrachtet. Iena 1880.

cu privire la numărul copiilor, Reich ajunge la concluzia că popoarele cari dispun de hrana cea mai abundentă şi cari trăiesc în condiţiuni climaterice sănătoase, precum sunt popoarele germane, ar avea numărul cel mai mic de copii. La popoarele slave, numărul copiilor creşte şi hrana este mai puţin abundentă.

Printre economiştii mai moderni, *H. Baudrillart* [1]) recunoaşte lui Malthus meritele de a fi tratat, cel dintâi, *in mod ştiinţific*, problema poporaţiei. Intregul său sistem este conţinut în cele două progresiuni de înmulţire. Tot ce adaogă pe lângă dânsele nu-i decât accesoriu şi concluziuni practice, artă şi nu ştiinţă. Inlăturând rigurositatea matematică, legea lui Malthus se poate formula în următorul mod: „Există în poporaţie o tendinţă de a întrece, „aşa zicând, în mod indefinit mijloacele de subsistenţă."

Baudrillart crede că Malthus are dreptate de a insista asupra tendinţei poporaţiei de a se înmulţi foarte repede şi asupra datoriei de a înlocui obstacolele represive cu obstacolul preventiv; în sensul acesta, sfaturile sale păstrează şi vor păstra o mare valoare practică.

„Dar legea pe care a pretins să o stabilească, zicând că „poporaţia tinde să întreacă mijloacele de existenţă devi„ne aşa zicând cu atât mai falşă cu cât se dezvoltă civili„zaţia. Ştiinţa trebue să ţină seamă de sistemul său dar „adoptându-l fără nici o schimbare, ea nu are aface decât „să se îmbogăţească cu o ipoteză mai mult".

Yves Guyot [2]), pretinde asemene că Malthus nu a ţinut seamă de sporirea capacităţei industriale a omului şi că faptele desmint în mod constant, de un secol, legea lui, ceea ce ar dovedi că legile *a priori*, nu au nici o valoare în ştiinţa economică. După părerea lui, legea lui Malthus se poate răsturna şi zice: Poporaţia creşte în progresiune aritmetică şi avuţia în progresiune geometrică.

Malthus indicase printre obstacolele poporaţiei constrângerea morală. E sigur că în civilizaţia noastră sunt o mulţime de oameni cari voesc să limiteze reproducţia lor

1) Manuel d'Économie politique. Ed. II. Paris 1878. Pag 433—457.

2) La science économique. Paris 1881. Pag. 186.

şi cari o şi limitează. Aceasta se datoreşte unor cauze economice.

Săracul face mulţi copii pentrucă se ocupă puţin de soarta lor. El ascultă de sentimentele sale animale ştiind că copii săi vor fi săraci ca şi dânsul. Deasemenea oamenii foarte bogaţi pot să facă mulţi copii pentru că n'au a se îngriji de viitorul lor. In ţările în cari se recunoaşte dreptul primului născut la moştenirea întregei averi, ca în Anglia, familiile sunt numeroase pentrucă părinţii nu se ocupă de înzestrarea copiilor. Aceste fapte ar dovedi, după Guyot, că un om şi o femee fac cu atât mai mulţi copii cu cât aceşti copii au perspectiva de a ajunge la o poziţie egală cu a lor [1]). Franţa în momentul acesta ar fi malthuziană nu în doctrină ci în practică.

Alfred Jourdan [2]), profesor de economie politică la facultatea de drept din Aix, deşi admite teoria lui Malthus, în trăsăturile ei generale, găseşte că el s'ar fi preocupat prea mult de o primejdie ce i se pare îndepărtată.

Am reprodus aicea, în treacăt, părerea acestui autor numai pentru a complecta materialul nostru ştiinţific, mai mult decât pentru valoarea ei. Căci întreaga expunere este atât de nehotărâtă şi de impovorată de reticenţe, încât e aproape cu neputinţă de a spune cu precisiune ce a voit să dovedească. Şi după toată regula ar fi nici să nu ne ocupăm de o scriere în care se găsesc aprecieri de felul acesta :

„Ricardo şi Malthus au consemnat în scrierile lor roa„dele cercetărilor şi a le meditaţiilor lor, dar, trebue să o „recunoaştem, cărţile lor sunt rău făcute ca opere destinate „să farmece instruind (*en tant qu'œuvres destinées à char„mer en instruisant*)."

De unde o fi luat ilustrul profesor că Malthus şi Ricardo ar fi avut intenţiunea să *farmece* pe cetitorii săi, nu se poate şti, dar se vede că concluziunea de stil şi de gândire a acestor doi eminenţi economişti l'a împiedecat să guste *farmecul* cercetărei unor probleme ştiinţifice, a căror deslegare a fost încercată de dânşii.

1) Loc. cit. Pag. 196.
2) Cours analytique d'Economie politique. Paris 1882. Pag. 288.

Edmond Villey [1]), profesor de economie politică la facultatea de drept din Caen, discutând teoria lui Malthus şi obiecţiunile lui Carey, care pretinde că fecunditatea speciei umane se proporţionează printr'o adaptare naturală şi providenţială stărei de civilizaţie în care se dezvoltă şi că activitatea cerebrală creşte pe seama fecundităţei, zice că această teorie nu-i decât o închipuire. Cât despre Malthus, Villey admite că el ar fi plecat de la un principiu adevărat, dar pretinde că consecinţele ce le-a dedus sunt exagerate, necomplecte şi fără aplicaţie generală.

Malthus are dreptate când susţine că omul are tendinţa de a se înmulţi foarte repede şi că în acest domeniu, ca în oricare altul, el depinde de liberul său arbitriu. Cu dreptul condamnă dar pe omul care îşi creează o familie fără de a se îngriji cum va creşte fiinţele nenorocite cărora le dă viaţă. Dar este greşit de a se pretinde, cum o face Malthus, că mijloacele de subsistenţă nu s-ar putea înmulţi decât într'o progresiune aritmetică. El vede în fiecare om o gură mai mult de hrănit şi uită că orice consumator este în acelaş timp şi producător, şi fiindcă dezvoltarea poporaţiei favorizează asociaţia şi scurtează distanţele, cum s'ar putea admite concluziunile lui Malthus? De altmintrelea, ce-ar folosi ca un popor să-şi mărginească natalitatea, pe când celelalte popoare ar continua a se înmulţi? Politiceşte, siguranţa şi independenţa sa ar fi ameninţate; economiceşte ar cădea jertfa concurenţei pe care i-ar face-o năvălirea braţelor streine. Acest fenomen se produce în Franţa pe o scară întinsă. Şi în adevăr, nu primejdia de care se temea Malthus ne ameninţă astăzi când natalitatea a scăzut în mod simţitor.

După ce recunoaşte toată întinderea răului, e curios de a vedea cum Villey se mărgineşte să facă apel la *libertatea individuală*, ca unic remediu, respingând orice intervenţie a statului. Atât este de adevărat că erorile teoretice pot să întunece evidenţa faptelor şi să zădărnicească orice activitate binefăcătoare.

Cunoscutul economist francez *Paul Leroy-Beaulieu*, după

1) Traité élémentaire d'économie politique. Paris 1855. Pag. 103.

ce recunoaşte importanţa deosebită a chestiunei poporaţiei, din punctul de vedere economic, găseşte că teoria lui Malthus nu se aplică la situaţia actuală a lumei:

„E sigur, zice el [1]), că doctrina lui Malthus nu-şi găseşte „aplicarea ei în timpurile prezente şi se pare chiar că nu „se va aplica încă cel puţin două sau trei secole dacă nu „mai mult. Mijloacele de subsistenţă, dacă considerăm „universul în întregimea lui, tind să crească mai repede „decât genul omenesc".

Totuşi dacă nu trebue să ţinem seamă de doctrina lui Malthus, întrucât ea exprimă temerea că mijloacele de subsistenţă nu vor putea să crească tot aşa de repede ca poporaţia, nu este mai puţin adevărat că o înmulţire prea repede a locuitorilor unei ţări, când capitalurile şi debuşeurile industriale nu se întind într'o proporţie analogă, prezintă neajunsuri serioase pentru clasa muncitoare. Leroy-Beaulieu citează, ca exemplu, acea ce se întâmplă în Belgia, în multe părţi ale Italiei şi în unele districte ale Germaniei, ca Silezia şi Saxonia, şi zice că aice starea precară şi câte odată mizerabilă a claselor muncitoare s'ar datori faptului că numărul lucrătorilor creşte în mod considerabil, pecând capitalurile urmează această dezvoltare cu paşi inegali şi debuşeurile pentru scurgerea înafară a obiectelor fabricate nu se întind decât foarte puţin.

In ultimul timp, s'a produs o mişcare energică în contra lui Malthus, tocmai în patria lui. Prin anul 1878, fie ca o consecinţă a campaniei dusă de *Charles Bradlaugh*, de *Annie Besant* şi de liga malthuziană, fondată de doctorul *Drysdale*, fie din alte cauze, necunoscute nouă, natalitatea engleză începuse să dea îndărât şi căsătoriile să se împuţineze. Acest fenomen, atât de neobicinuit la un popor viguros că poporul englez, a speriat chiar pe Malthuzieni şi, în virtutea principiului care am văzut că se adevereşte în totdeauna, a provocat o reacţiune puternică din partea teoriei.

1) Précis d'économie politique. Ed. II. Paris 1899. Pag. 340.

A. Toynbee [1]), *W. Bagehot* [2]), *Francis Galton* [3]), *Henry Sidgwick* [4]), *A. J. Ogilvy* [5]), combat cu înverşunare doctrina lui Malthus, pe care o consideră ca neadevărată, în teorie, şi protivnică moralei şi civilizaţiei, în practică. Alţi autori mai moderaţi, precum e *Alfred Marshall* [6]), *L. L. Price* [7]), *John Neville Keynes* [8]) etc., recunoscând meritele lui Malthus şi locul ce-l ocupă în ştiinţa economică, combat doctrina lui, considerând-o numai ca rezultatul mijlocului istoric în care s'a născut.

J. K. Ingram [9]), recunoaşte că Malthus a avut marele merit de a atrage atenţiunea publică într'un mod viu şi durabil asupra unui subiect care nu fusese considerat îndeajuns, nici în teorie nici în practică, dar zice că i se pare că atât el cât şi discipolii lui au exagerat mărimea şi iminenţa pericolului. Cât pentru valoarea intrinsecă a operei lui Malthus, Ingram nu vede ce ar fi adăogit ceva la cunoştinţele noastre :

„Cu toată dezvoltarea pe care a dat-o operei sale, zice „el [10]), cu toate discuţiunile nenumărate şi aproape fără „precedent pe cari le-a provocat, este încă foarte greu de „a descoperi ce element solid a adăogit cunoştinţelor noas- „tre şi nu e uşor de spus cu precisiune cari sunt preceptele „practice, până atunci necunoscute, pe cari le-a introdus „odată cu principiile sale teoretice. Această îndoită lipsă „de claritate e pusă bine în evidenţă în celebra lui cores- „pondenţa cu Senior, unde pare că vedem că doctrina lui „e cu mult mai puţin nouă prin esenţa ei, decât prin fra- „seologia cu ajutorul căreia se prezintă".

1) Lectures on the industrial evolution in England. London 1884.
2) Economic studies.
3) Hereditary Genius London 1892.
4) The Elements of Politics. London 1891.
5) Westminster Review 1891.
6) Principles of Economics.
7) A short history of political economy in England from Adam Smith to Arnold Toynbee. 1891.
8) The scope and method of. political economy. London 1891.
9) Histoire de l'Economie politique. Paris 1893. Pag. 161.
10) Loc. cit. Pag. 169.

Arsène Dumont [1]), respinge doctrina lui Malthus susţinând că ea nu are nici o valoare practică şi nici o importanţă teoretică. Abstracţiune făcând de restricţiunile cari o atenuează şi chiar o contrazic, teza lui principală se reduce la două idei: o banalitate *(truisme)* şi o eroare.

„Banalitatea, zice el [2]), e că poporaţia nu poate să crească mai mult decât o îngădue cantitatea subsistenţelor. Nu „se poate ca să trăiască patru acolo unde nu se pot hrăni „decât abia doi. Eroarea, e că poporaţia se ridică întotdeauna la limita extremă impusă prin cantitatea subsistenţelor şi că ar tinde chiar să treacă de dânsa.

„Ea provine de la ideea, pe care o subînţelege pretutindeni, deşi nu o exprimă nici odată, că dorinţa de a procrea „primează pururea pe celelalte.

„O familie, un popor, nu ar înceta de a se înmulţi decât „numai atunci când lipsa de mijloace de existenţă s'ar „opune fecundităţei lor. Propoziţie enormă, desminţită „prin fapte şi care nu rezistă măcar unui moment de reflecţiune. Malthus nu putea să prevadă obiecţiunea pe „care ne-o procură oliganthropia normandă. Dar nu avea „el oare exemplul Spartei, şi acel al imperiului roman disporânduse în plină pace, în mijlocul securităţei şi a „abundenţei ? Stingerea atât de repede a familiilor nobile „oare nu este şi ea încă o desminţire a teoriei sale ?

De altmintrelea, Dumont crede, împreună cu Morel-Vindé, că toate calculele aritmetice ale lui Malthus nu rezistă criticei şi propoziţia fundamentală a cărţei lui este evident o eroare.

Cât pentru banalitate, ea presupune existenţa unei condiţiuni care de fapt nu se găseşte nici odată împlinită şi anume egalitatea averilor.

Pe o corabie pierdută în gheţurile polului, şi pe care hrana ar fi măsurată cu rigoare pentru fiecare, sosirea câtorva indivizi mai mult ar însemna moartea pentru dânşii sau pentru oamenii de pe acea corabie. Dar în societăţile noastre antiegalitare lucrurile se schimbă. Respun-

1) Dépopulation et Civilisation. Etude Démographique. Paris 1890.
2) Loc. cit. Pag 24.

sul proletarului dat afară de la banchetul vieţei, la care natura nu i-a pus tacâm, este că pot să plece milionarii cari consumă într'o zi cât o mie de persoane.

Impreună cu toţi economiştii, Malthus preferă creşterea avuţiei creşterei poporaţiei. Şi această preferinţă a fost cauza succesului său pe lângă conservatismul englez şi pe lângă aristocraţia banului; şi până astăzi încă aceasta este cauza succesului ce-l are.

Darwin a recunoscut că sistemul seu nu-i decât generalizarea principiului lui Malthus. Dar între dânşii este o deosebire. Malthus a aplicat speciei umane un principiu care nu-i convine. Darwin la aplicat animalelor şi plantelor şi aice el este la locul lui. Căci pe când instinctul animalelor este inconscient şi orb, omul nu face mai la urmă decât aceea ce voeşte. Pe de-o parte, el poate să prevadă greutăţile familiei şi are trebuinţi foarte complexe şi tiranice de dezvoltare personală, pe cari animalele nu le simt; pe de altă parte el ştie foarte uşor să înlăture fecunditatea, păstrând plăcerea. Wallace, care a descoperit transformarea speciilor odată cu Darwin, impărtăşeşte de altmintrelea aceeaşi părere şi consideră concurenţa vitală ca neavând nici o acţiune asupra omului. „Omul este o fiinţă „a parte în natură, zice el, de oarece el nu este influenţat de legile cari modifică în mod irezistibil toate celelalte fiinţi organice". La rasele animale, concurenţa vitala şi concurenţa sexuală sunt factorii oricărui progres. Dar la oameni nici aceste, nici concurenţa comercială care le înlocueşte, nu au efecte analoage. Pentru ce, se întreabă Dumont ? [1]). Din cauza unui fapt propriu speciei umane şi care modifică totul : acumularea avuţiei şi dreptul ce se acordă individului de a dispune de dânsa, într'un cuvânt proprietatea.

Mulţumită proprietăţei, opintirile concurenţei nu mai au de ţintă dobândirca unor însuşiri personale şi naturale, ci mai mult dobândirea avuţiei, unde un spirit îngust şi pozitiv, o conştiinţă puţin scrupuloasă şi o inimă de corsar serveşte mai bine decât calităţile cele mai rare. Fiul

1) Loc. cit. Pag. 34.

unui bancher rachitic va triumfa în contra tânărului celui mai viguros și mai inteligent dacă s'a născut din părinți săraci. In rezumat, zice Dumont, Malthus a procurat o idee bună lui Darwin dar ea este falșă dacă o aplicăm oamenilor.

„Doi factori intervin pentru a împiedeca acțiunea con„curenței vitale asupra omenirei. Aceștia sunt, pe de o „parte libertatea și prevederea„ cari sfărâmă raporturile „dintre pofte și fecunditate, pe de altă parte moștenirea „bunurilor, care distruge raportul între valoarea personală „și succes".

Dumont crede că omul are instinctul generației ca și animalul, dar când economisește și lucrează, acest instinct produce la dânsul alte rezultate cu privire la fecunditate, decât la animale. El produce altele încă și mai diferite din momentul în care omul, având timp liber, se dedă științei politicei și artei. De îndată ce imaginația și atracția idealului intră în scenă, ne găsim în fața unui alt principiu al poporației, care ne va da explicațiunea dispoporărei în Francia.

Progresele natalităței sunt în raport invers cu *capilaritatea socială*. Prin capilaritate socială trebue să înțelegem aspirațiunea la lux, la eleganță, la plăceri, setea nepotolită de dreptate și de adevăr cari merg până la jertfirea individului pentru binele general, tendința neînfrînată către un ideal de fericire și de valoare [1]). Regulele capilarităței sociale care este, după cum zice Dumont însuși, sufletul teoriei sale, se pot formula în următoarele propoziții :

„Progresul natalităței stă în raport invers cu capilarita„tea socială.

„Progresul individului, fie ca valoare, fie ca mulțămiri, „stă în raport direct cu capilaritatea socială.

„De unde rezultă consecința că dezvoltarea rasei ca nu„măr stă în raport invers cu dezvoltarea individului ca „valoare și ca mulțămiri [2])".

1) Loc. cit. Préface VI.
2) Loc. cit. Pag. 130.

Fiecare om caută să se ridice de la funcțiunile inferioare ale societăței la acele superioare. Cu toții vor același lucru : să fie mai mult decât aceea ce sunt. Dar e sigur că dacă voești să te ridici, trebue să nu fii impiedecat în mișcările tale. Copiii însă, mai ales când sunt prea numeroși, te țin pe loc. Ei sunt personalități nouă cărora trebue să sacrifici propria ta personalitate și cu cât capilaritatea socială va fi mai activă, cu atât oamenii vor fi mai puțin dispuși ca să facă un asemenea sacrificiu. Pentru omul care și-a pus scopul vieței în sine însuși, copiii sunt în totdeauna obstacole puternice, cari se opun dezvoltărei sale individuale. In consecință, acei cari aspiră la satisfacerea cât mai deplină a poftelor, a ambițiunei, a aspirațiunilor lor artistice sau intelectuale, nu vor avea în de obște decât puțini copii, sau chiar nu vor avea de loc. Puterea de expansiune a rasei omenești o îndeamnă să crească în toate direcțiile deodată și ca mulțămiri, și ca valoare individuală și ca număr. Dacă progresele individului sunt împiedecate fie că obstacolul ar fi fortuit, fie că el ar fi fost stabilit cu intențiune de către legislator, el profită creșterei poporației. Arborele care stă singur pe câmpie își întinde ramurile sale în toate părțile și crește rotund, dar când e îngrămădit de alți arbori în pădure, el se ridică drept în sus pentru a avea și el partea lui de aer și de lumină : forma lui se datorește obstacolului care s'a opus creșterei sale naturale. Dezvoltarea în număr, într'o națiune, stă în raport invers cu năzuința către desvoltarea individuală, fie ca mulțămiri, fie ca valoare.

„Fie că am considera fenomenul acesta din punctul „de vedere individual și conștient și că l'am numi năzuință „către dezvoltare, fie că l'am considera, ceea ce este mai „filosofic, din punctul de vedere social și instinctiv, ne „găsim în fața unui principiu al poporației, a cărui im„portanță nu fusese încă semnalată". [1]).

Acest principiu explică variațiunile natalităței, presentate de unele popoare cari se deosebesc sub toate raporturile.

1) Loc. cit. Pag. 113.

Capilaritatea socială e protivnică familiei şi natalităţei şi din contra organizarea puternică a familiei se împotriveşte capilarităţei sociale, sau cel puţin efectelor sale vătămătoare asupra individului şi a rasei. Din punctul de vedere al rasei, o puternică constituţiune a familiei va avea următoarele două rezultate corelative: inlăturarea progresului şi producerea unei natalităţi exuberante.

Acesta este cazul Chinei. Un discipol al lui Malthus ar atribui densitatea poporaţiei acestei ţări faptului că ea este o ţară curat agricolă, în care oamenii, foarte cumpătaţi şi foarte industrioşi, se hrănesc de-a dreptul din productele agriculturei, în loc de-a avea păşune şi de a se hrăni din animalele herbivore ca noi. Dar aceasta ar însemna să luăm efectul drept cauză. Chinezul nu este foarte fecund pentru că trăieşte cu puţin, că trăieşte cu puţin pentru că e foarte fecund. Sobrietatea lui silită e rezultatul unei natalităţi excesive şi aceasta nu-şi găseşte explicaţiunea sa decât în modul de alcătuire al familiei chineze.

„Familia chineză se poate asimila, zice Tcheng-Ki-„Tong [1]), cu o societate civilă în participaţie. Toţi mem-„brii ei sunt obligaţi de a se sprijini unii pe alţii şi de „a trăi în comunitate. E un fel de ordin religios supus „unor regulamente fixe. Toate veniturile se adună în „aceeaşi casă şi toate contribuţiile le face fie-care fără de-„osebire de mai mult sau mai puţin. Familia este supusă „regimului egalităţei şi a fraternităţei".

Chinezii nu au uitat nici odată că omenirea este un întreg, zice Dumont, că generaţia prezentă nu este scopul, ci mijlocul pentru a prepara pe cea viitoare, că oamenii sunt solidari in prezent şi că rasa viitoare e solidară cu generaţia prezentă. Regimul lor de proprietate este o transacţiune între proprietatea individuală şi proprietatea colectivă, care face ca pământul să nu fie alienabil decât foarte cu greu, şi care fixează locuitorii în loc de ai împinge către oraşe.

Restul intituţiilor nu este mai puţin favorabil imobili-

1) Revue des Deux Mondes. 15 Mai 1884.

zărei lor în poziţiile în cari se găsesc. Pe când sistemul castelor suprimă atracţiunea capilară punând ţinta mai presus de aspiraţii, organizarea socială a Chinejilor o înlătură punând ţinta aspiraţiunilor, aproape de individ, în familie însăşi şi canalizând cu îngrijire restul de ambiţiune ce mai rămâne printr'un sistem de examene, aşa că pentru cele patru sute de milioane de oameni nu sunt decât treizeci până la trezeci şi cinci de mii de funcţionari.

„Cunoaşterea trecutului familiei lor îi face să priveas-„că, cu o linişte necunoscută nouă, vicisitudinele exis-„tenţei. Succesul ei îmbată mai puţin de speranţe nemăr-„genite, nesuccesul nu-i aruncă în braţele desnădăjduirei. „Distribuiţi pe un lung şir de generaţii, fericirea şi neno-„rocirea sfârşesc prin a se compensa. Intre cei puternici „şi cei slabi, egalitatea se restabileşte, suprimând până „şi ideea castelor şi a claselor sociale. In orice familie „s'au văzut mandarini însemnaţi, vice-regi, ţărani, mun-„citori şi se vor mai vedea încă. De aice, în locul invi-„diei şi a urei, a îngâmfărei şi a obrăzniciei, o binevoinţă „generală, o prietenie în relaţiuni, o adevărată frater-„nitate" [1]).

Dumont arată apoi înrâurirea sistemului castelor, cu totul protivnic capilarităţei sociale, asupra natalităţei, şi citează ca exemple Egipetul din antichitate şi India modernă, a cărei poporaţie e foarte deasă. Asemenea Rusia, deşi la dânsa castele nu sunt cunoscute, îşi datoreşte natalitatea ei, cea mai puternică din Europa, tot imposibilităţei atracţiunei capilare. In domeniul intelectual, ignoranţa, eresurile şi credinţele religioase opresc aice orice fel de nelinişte a spiritelor; ambiţiune politică nu se încape la un popor de iobagi emancipaţi de curând, însfârşit progresele avuţiei le sunt aproape interzise prin regimul comunitar al poporaţiei. Corporaţiile de muncitori *(artele)*, bazate pe egalitatea salariilor, există de secole în Rusia şi cuprind aproape pe toţi meşteşugarii, adeseori chiar funcţionari comerciali, casieri, etc. Imensa majoritate a ţăranilor nu cunoaşte decât proprietatea colectivă, comu-

1) *Eugène Simon*: Nouvelle Revue. 15 Martie 1885.

nală *(obchtchina)*. Ea este facultativă, ce-i dreptul, și fie care o poate părăsi, dar puterea tradiției îl oprește de a se despărți de dânsa.

In asemenea condiții, neputând să se desvolte ca valoare personală, omul sporește ca număr.

Acelaşi principiu al capilarităţei sociale îi serveşte lui Dumont pentru a-şi explica faptul misterios al stângerei popoarelor sălbatice cari intră în contact cu popoarele civilizate. Indienii din America urăsc civilizaţia dar sunt in neputinţă de a i se opune sau de a se ridica la nivelul ei şi aceasta este cauza stângerei lor. Cuprinşi de un sentiment de desnădăjduire, datorit inferiorităţei lor intelectuale, de care au conştiinţă, sălbatecii încetează de a se mai înmulţi din această cauză. Ei simt că nu se mai pot ridica şi că nu sunt în stare să asculte de poruncile capilarităţei sociale şi se lasă să piară.

La popoarele civilizate capilaritatea socială e mai mult sau mai puţin activă, după vigoarea atracţiunei şi după obstacolele ce le întâmpină. In monarhiile constituţionale ea este, în parte, împiedecată în sfera politică, pe când din contra, într'o democraţie egalitară, ea e lăsată cu totul liberă şi din această cauză, în condiţiuni de altmintrelea egale, ea trebue să fie mai generală şi să aibă ca rezultat o natalitate mai scăzută. Democraţia proclamând egalitatea tuturor cetăţenilor şi dând fiecăruia dreptul să aspire la cele dintâiu locuri, trebue să aibă ca consecinţă obicinuită sau oligantropia sau cel puţin o stare de lâncezeală a poporaţiei. Şi cauza este tocmai înlăturarea ori cărui obstacol la aspiraţiunile cetăţenilor.

Fără de a anticipa asupra analizei critice care va urma, observăm aici că după această teorie ar trebui ca forma democratică în Statele Unite ale Americei să fi avut ca consecinţă sau oligantropia sau lâncezeala poporaţiei. Se ştie însă că tocmai dezvoltarea poporaţiei în această ţară unde ea a crescut în proporţiuni uriaşe şi nemai cunoscute până atunci, cu toată forma republicană a constituţiei sale, i-a inspirat lui Malthus teoria sa că poporaţia creşte în progresiune geometrică. „Federalismul" acestei democraţii republicane, care s'ar fi opus dorinţei nemăsurate de a se ridica, cum zice Dumont la pag. 128, nu este un motiv în deajuns de puternic pentru a explica natalitatea extraordinară a poporaţiei sale. Dar aceea ce o explică fără îndoială este faptul că pământul, liber încă, era accesibil *unei poporaţii în plină vigoare.*

Când într'o democraţie, în care egalitatea a fost proclamată în drept, a mai rămas încă de fapt vre-o barieră peste care nu se poate trece, care pentru unele clase sociale se opune capilarităţei sociale, bariera aceasta îşi produce efectul ei şi fecundidatea reapare imediat.

Dumont citează exemplul lucrătorilor de mine şi din fabrici cari, ne-având perspectiva de a se ridica la rangul de patroni, se înmulţesc ca Indienii din castele inferioare ale Indiei. Intocmai ca fiul de paria, tânărul muncitor va repeta vieaţa părintelui său, în aceleaşi condiţii, cu acelaşi viitor. Aici nici un progres nu e cu putinţă şi prin urmare individul nu are nici un interes ca să reziste impulsiunilor oarbe ale instictelor sale. Proletarul, care nu posedă nimic, va transmite ca moştenire un patrimoniu egal cu acel care l-a avut el : braţele lui.. De aceea oamenii cari trăiesc de azi pe mâine, sunt mai fecunzi decât orice altă clasă socială.

„Asemene ignoranţa, lipsa de comunicaţii, păstrarea „unui idiom special şi fără literatură, precum e idiomul „breton, base sau flamand, formează chiar în plină demo„craţie pe atâtea bariere, capabile de a împiedeca capila„ritatea socială şi ca consecinţă, de a menţine fecundi„tatea" [1]).

Se înţelege dela sine că ar fi ridicul de a atribui oligantropia formei republicane sau opiniunilor radicale. Numeroase republici ca Roma, Veneţia, Elveţia, Statele-Unite au găsit unele în constituţia lor aristocratică, celelalte în federalism, un remediu care împotrivindu-se dorinţei ne-

1) Loc. cit. Pag. 128.

măsurate de a se înălța, „a prevenit scăderea natalităței „sau chiar a menținut creșterea ei" [1]).

Cu ajutorul acestei teorii autorul se trudește să explice fenomenul intristător al scăderei natalităței în Franța.

„Imprejurări speciale Franței din veacul al XIX au „făcut să crească in mod paralel egalitatea în drept și ine„galitatea în fapt; din progresul acestor doi termini an„titetici a rezultat o atracțiune internă și generală către „bogăție care a ajuns să fie singurul mijloc de influență și „de considerație; și această pasiune, *mulțămită unor pre„judecăți seculare, găsind mai puțină înlesnire de a se sa„tisface prin muncă și prin spiritul de inițiativă*, de cât „prin economie, prin compresiunea tuturor poftelor și prin „împuținarea sarcinelor familiei, a contribuit în mare par„te la împuținarea voluntară a numărului nașterilor" [2]).

Atracțiunea capilară, puternicul motor al oricărui progres social, primind de la împrejurările particulare Franței, o activitate prea mare, a determinat o predominare excesivă a tendințelor individuale, sau ceea ce este același lucru, un deficit al tendinților sociale.

„Aceasta este boala generală de care suntem atinși, zice „Dumont [3]) și oligantropia nu-i decât un caz al ei parti„cular, deși el este cel mai grav".

Trecând dela această teorie generală la remediile chemate să înlăture starea de lincezeală a poporației în Franța, Dumont zice, că de vreme ce s'a constatat că ea se datorește unei situații transitorii în care domnește în același timp moravurile monarchiei și principiile, tendințele democrației, remediul care se impune legislatorului, se poate rezuma în următoarele cuvinte: a face să concordeze. Dar fiindcă acest remediu radical este imposibil, trebue căutat un altul care să fie cel puțin un progres față cu starea

1) Loc. cit. Pag. 128. Expresiunea „a prevenit scăderea natalităței sau chiar a menținut creșterea ei", e cu totul nepotrivită pentru a caracteriza desvoltarea uriașă a poporației în Statele-Unite. Aice nu e vorba de a explica „menținerea" natalităței, ci „creșterea" ei neobicinuită.

2) Loc. cit. Pag. 258.

3) Pag. 370.

prezentă și Dumont il găsește în descentralizarea administrației; în oprirea emigrației din târgurile din provincie către Paris; în mărginirea luxului printr'un impozit progresiv pe obiectele de comunicație; în suprimarea budgetului cultelor pentru a stârpi clericalismul „care „enervează autoritatea părintească, desbină familia, și „propagă pedantismul și frivolitatea"; însfârșit, în fortificarea solidarităței.

Aceasta ar fi, în rezumat, teoria completă a lui Arsène Dumont, pe care am dezvoltat-o mai pe larg, nu pentru motivul că ar fi găsit un nou principiu al poporației, după cum crede el, ci pentru că a insistat asupra unor fapte cari ne vor servi la completarea formulei definitive a principiului poporației. Cât pentru explicarea descreșterei natalităței în Franța, noi credem că ea este cu totul insuficientă și că remediile ce le propune sunt sau fără nici o legătură cu starea reală a lucrurilor, precum ar fi de-o pildă suprimarea budgetului cultelor, sau pentru motivul încă și mai grav, că ele nici nu sunt remedii, ci se reduc numai la niște desiderate, a căror îndeplinire stă tocmai în discuție. De această natură ar fi de-o pildă următorul „tratament general", pe care-l propune Dumont:

„Insfârșit de oarece toate aceste rele [1]) își au suprema „lor expresiune în idealismul individual, zice el [2]), îndrep„tați în contra lui toate silințele voastre; întăriți solidari„tatea; faceți în așa fel încât ce se face în numele po„porului să fie impunător, măreț, bogat și îndestulat cu „prisosință".

Dar aceasta nu este un tratament general, cum crede Dumont, ci numai o dorință generală. E ca și cum ai spune bolnavului neputincios să se scoale, să-și ia așternutul în spate și să plece sănătos.

Atât am avut de obiectat aice, în mod general, asupra teoriei lui Dumont, urmând să vedem întrucât ea ne poate servi pentru scopurile noastre.

1) Centralizarea administrației și a avuției; emigrarea către capitală; scăderea virtuților militare; luxul etc.

2) Loc. cit. Pag. 374.

Tratând chestiunea poporației numai în treacăt, abia pe 4 pagini din acele 620 cari formează ediția a treia a Principiilor sale[1]) — e drept că nu avea nevoe de mai mult pentru a ajunge la concluziile la cari a ajuns — *Charles Gide*, profesor de economie politică la facultatea de drept din Montpellier, zice că de aproape un secol de când a fost publicată celebra doctrină a lui Malthus, experiența nu a confirmat prevederile lui pesimiste. S'a văzut că în unele țări, cu toată creșterea poporației, bogățiile au crescut încă și mai mult. Cu toate acestea, admițând chiar o înmulțire foarte înceată a poporației de numai 1 la 100 pe an, încă poporația pământului, care este astăzi de 1.500 milioane de locuitori, ar fi de 3 miliarde pe la mijlocul secolului viitor, de 48 de miliarde prin anul 2250, adică numai peste vre-o 350 de ani, și ar fi de ajuns să mergem cu calculele mai departe pentru a vedea că peste vr-o 800 de ani, pământul ar trbui să aibe o poporație tot atât de deasă ca Parisul și că peste 1.200 de ani ar veni un om la fie care metru pătrat, ceea ce nu le-ar permite nici de a se mișca.

„Desigur, zice Gide[2]), că acest rezultat nu se va produce. Dar cari sunt cauzele cari-l vor preveni? A le cunoaște ar însemna să cunoaștem adevărata lege a poporației și trebue să mărturisim că o ignorăm".

Totuși ar fi o soluție pe care ne-o procură biologia. *Fecunditatea speciilor* variind, în general, în raport invers cu *desvoltarea indivizilor* și fiindcă, după cum se pare, această lege se datorește unui oarecare antagonism fiziologic intre activitatea generativă și activitatea cerebrală, se poate spera că fecunditatea speciei umane este destinată să scadă în mod progresiv pe măsură ce va crește dezvoltarea intelectuală și morală a indivizilor.

Acest fel de a trata chestiunea poporației este cu totul caracteristic pentru așa numiții „economiști" din școala ortodoxă. Iată în adevăr o țară, Franța, în care poporația abia se mai înmulțește, scăzând chiar in unele regiuni,

1) Principes d'économie politique. Ed. III. Paris 1891.
2) Loc. cit. Pag. 351.

în mod progresiv, pe când străinii, năvălind de pretutindeni, ocupă locul lăsat de francezi, cari nu mai pot trăi în țară la dânșii, necum să ocupe în mod efectiv coloniile frumoase, pe cari le mai stăpânesc încă în puterea armelor, și cu toate acestea vedem că această chestiune, care este desigur o chestiune economică în primul rând, nu-i preocupă de loc pe unul din „economiștii" cei mai cu vază ai acestei țări. Dar mai mult decât atât, pe când poporația franceză se stânge, economistul nostru se preocupă de creșterea excesivă a poporației pământului și speră că fecunditatea speciei umane, de care se îngrijește, va scădea odată cu dezvoltarea intelectuală și morală a indivizilor!

Nu avem să ne preocupăm mai mult de această decădere intelectuală care cadrează oarecum cu scăderea generală a poporului francez la sfârșitul acestui secol. Dar că noi, ca popor tânăr, ne ducem să luăm, „știința" noastră economică din asemenea scrieri ale unor spirite în decadență, este desigur un semn de moleșire, îngrijitor.

A. Ott[1]), crede că descreșterea natalității se datorește dezvoltărei civilizației. Teoria lui Malthus, după părerea sa, nu are nici o valoare actuală.

Doctorul *Jacques Bertillon*[2]), respingând teoriile lui Malthus, cere ca statul să intervină făcând legi speciale pentru a spori natalitatea. Faptul de a crește cel puțin trei copii trebue să fie considerat ca un fel de impozit.

Charles Bertheau[3]), respinge ambele propositii a le lui Malthus după cari poporația ar tinde în mod natural să întreacă mijloacele de subsistență. El crede din contra că pe deoparte poporația crește și scade pretutindeni deodată și în aceeași măsură cu mijloacele de subsistență și că, pe de altă parte, mijloacele de subsistență sporesc sau se împuținează odată cu poporația sau prin poporație.

Aceste două element ale avuții unui stat joacă dar,

1) Traité d'économie sociale. Ed. II. Paris 1892.
2) La natalité en France et les moyens à employer pour la relever (Revue internationale de sociologie. 1893).
3) Essai sur les lois de la population. Paris 1892.

unul față de celalt, rolul de cauză și efect. Cât pentru chestiunea de a se ști în ce proporție o țară își poate spori mijloacele de subsistență, Bertheau crede că totul depinde de valoarea fizică, morală și intelectuală a poporației, de gradul de civilizație la care a ajuns, de natura climei și a solului, de mijloacele de acțiune de cari dispune și mai ales de libertatea politică și comercială și de siguranța pe care i-o garantează instituțiile sale.

Profesorul *Wilhelm Neurath*, de la școala înaltă de agricultură din Viena, în sfârșit, ocupându-se de teoria lui Malthus, în Elementele sale de economie politică [1]), o rezumă pe scurt mai înainte de a lua poziție față de dânsa.

Malthus, zice el [2]), ne spune că pe măsură ce crește, poporația devine din ce în ce mai greu de a-i procura cantitatea de mijloace de existență de cari are nevoe. Pentru a produce mai multe grâne, trebue să se cultive pământul la o adâncime tot mai mare și să se întrebuințeze tot mai mult îngrășământ, adică să se cheltuiască mai multă muncă și capital, sau să se cultive pământuri de o calitate din ce în ce mai proastă și mai îndepărtată de locul unde se consumă productele, ceea ce sporește iarăși cheltuelile de producere ori cheltuelile de transport. In amândouă cazurile, prețul grânelor se ridică; căci prețul trebue să acopere cheltuelile de producere cele mai ridicate, pe cari le reclamă producerea cantității de grâne necesară pentru îndestularea cererei existente. Proprietarii pământurilor celor mai bune și apropiate de locul unde productele se consumă, dobândesc dar, din cauză că grânele se produc de dânșii cu mai puțină cheltueală, un câștig deosebit care este *renta*. Renta trebue dar să se ridice odată cu creșterea poporației și pe măsură ce sporește cererea și prețul grânelor. Chiar dacă renta s'ar percepe în favoarea statului, încă grânele nu s'ar efteni; căci cheltuelile de producere, pe cari prețul trebue să le acopere, ar rămâne aceleași. Dar p când producerea mijloacelor de hrană devine din ce în ce mai anevoioasă, arti-

1) Elemente der Volkswirtschaftslehre. Ed. III. Wien 1896.
2) Loc. cit. Pag. 27.

colele industriale și de lux ajung să fie produse tot cu mai multă ușurință. Nu renta pe care o percepe proprietarii și luxul bogătașilor ar fi dar cauza mizeriei maselor. Izvorul adevărat al tuturor suferințelor ar fi de căutat în *iperdemie*, adică în faptul că în virtutea unor legi naturale, sporirea mijloacelor de hrană ar trebui să rămână îndărătul cererei, dacă fie care nu-și înțelege datoria de a nu crea o familie decât atunci când are certitudinea că o va putea întreține cu propriile sale mijloace. Teoria că, în virtutea unor legi *naturale*, sporirea mijloacelor de subsistență ar rămânea îndărătul creșterei poporației, se numește *legea lui Malthus* sau *legea malthusiană a poporației*.

După ce analizează și *legea salarului*, formulată de *Ricardo*, Profesorul Neurath zice că Malthus a fost mai ales un apărător al intereselor proprietății fonciare, pe când Ricardo apără mai cu deosebire interesele clasei capitaliste. Malthus combătea impozitul în folosul săracilor, care apăsa asupra proprietății fonciare și apăra taxele pe importul grânelor; pe când Ricardo combătea aceste taxe cari scumpeau pâinea și sileau industria de a plăti salare mai ridicate.

Malthusianismul își are originea lui în dorința de a explica faptul paradoxal că tocmai în țările cele mai bogate există mizeria cea mai crudă și că se prezintă în același timp o cantitate prea mare de bunuri datorită așa numitei „supraproduceri" (Ueberproduction), adică producerei peste trebuințele pieței, alături cu neputința de a hrăni pe toți acei cari cer să câștige, să muncească și să mănânce. Supraproducerea ar exista, după părerea lui Malthus, numai întru cât se atinge de obiectele industriale și de lux, pe când ar fi peste putință de a se produce mijloace îndestulătoare de hrană. Cu acesta se părea că se explică și faptul că după vreme articolele industriale și de lux se eftenesc mereu, pe când din contra obiectele de hrană se scumpesc. Și teoria aceasta a fost primită cu o bucurie atât de mare, cu cât se lățise ideea că îngrămădirea bogățiilor în mânele capitaliștilor și a

proprietarilor de pământ ar fi fost cauza lipsei ce o indurau masele populare şi că nu ar fi alt remediu decât în desfiinţarea proprietăţei private a pământului şi a capitalului.

Astăzi, zice Neurath [1]), când ţările civilizate sunt preocupate de teama ca nu cumva preţul cerealelor şi a vitelor să scadă şi când pieţele gem de producte, ar trebui fără de nici un fel de aprofundare ştiinţifică să se înţeleagă că nu iperdemia (Uebervölkerung) sau pretinsa imposibilitate de a scoate o cantitate mai mare de producte din pământ, este cauza mizeriei lucrătorilor în ţările bogate. Este o eroare asemenea de a crede că poporaţia ar putea să crească până la aşa grad încât să nu mai poată găsi mijloace de hrană. Omul nu este lipsit de raţiune ca animalul, sau ca plantele, cari se înmulţesc deîndată ce găsesc putinţa de a trăi în număr mai mare. El poate să sporească mijloacele sale de traiu, pe când animalele nu le pot spori. Pe lângă aceasta, oamenii înzestraţi cu însuşiri intelectuale şi morale nu-şi întemeiază o familie decât atunci când au credinţa că copiii lor nu vor cădea pe o treaptă socială inferioară acelei pe care ei o ocupă.

Numai unde există mizeria acolo întâlnim o indiferenţă absolută pentru soarta copiilor ce se vor naşte, aşa că se poate pretinde pe drept că aşa numita iperdemie a claselor celor mai de jos, nu este cauza ci efectul mizeriei.

Cu această părere a unui distins ecnomist modern, putem să încheem capitolul de faţă, trecând în mod firesc, către cercetarea unor obiecţiuni ce s'au făcut doctrinei lui Malthus, de către unii autori pe cari îi vom cuprinde sub denumirea generală de „socialişti", deşi ea este improprie pentru mulţi dintrânşii. Am zis „în mod firesc", pentrucă Neurath se împotriveşte tendinţelor eronate de a se privi avuţia şi viaţa economică numai din punctul de vedere al proprietarilor banilor, precum şi concepţiunei greşite a moralei şi dreptăţei economice, care nu vede în societate decât o adunătură de indivizi răsleţiţi, cari schimbă mărfuri între dânşii, în loc de a se privi misiu-

1) Loc. cit. Pag. 201.

nea istorică şi ideală a omului, a societăţei şi a vremurilor, în întregimea ei, când e vorba de a se judeca ce este bine şi ce este drept [1]).

In modul acesta, Neurath pare că continuă opera începută de Sismondi şi ne pregăteşte, la sfârşitul acestui capitol, ca să primim, fără o tranziţie prea bruscă, ideile cu mult mai energice a le unor protivnici încă şi mai hotărâţi ai teoriei lui Malthus.

CAP. XV. Socialiştii protivnici ai lui Malthus

Prin cuvântul *„socialism"* [2]), cae a devenit mai cunoscut cu vre-o cinci zeci de ani în urmă, dintr'o scriere a lui *Louis Reybaud* [3]), se desemnează de obiceiu sistemele politice economice cari atacă bazele actuale ale societăţei civile [4]). Acesta este înţelesul *teoretic* al cuvântului.

Din punctul de vedere *practic*, se înţelege prin socialism un anumit partid, care reprezintă interesele muncitorimei, *ca clasă*, având ca scop desfiinţarea organizărei actuale a societăţei bazată pe proprietatea privată a pământului şi a mijloacelor de producere şi înlocuirea ei cu apropiarea lor colectivă.

Dacă am lua cuvântul „socialism" în acest din urmă înţeles, ca denumire a unui *partid* anumit, e sigur că mulţi din autorii de cari ne vom ocupa în capitolul de faţă nu şi-ar avea locul lor aice.

1) Loc cit. Vorwort Pag. V.

2) *Louis Reybaud*, îşi începe prefaţa din 1856 la studiul său asupra *Reformatorilor* cu urmatoarele cuvinte: „Iată aproape doua zeci „de ani împliniţi, decând, la începutul acestui studiu, am avut „trista onoare de a introduce în limba noastră cuvântul *socialist*, etc." Vrea să zică, Reybaud nu-şi atribue *paternitatea* cuvântului. Socialistul englez *H. Hyndman* pretinde în *Sozialistische Monatshefte* (Berlin 1897), că expresiunile «socialism» şi «socialist» ar fi fost întrebuinţate, încă de prin anul 1800, de către Robert Owen. (Vezi: *Dr. Karl Walcker*: Geschichte der Nationalökonomie und des Sozialismus. Ed. IV. Leipzig 1899. Pag. 35).

3) Etudes sur les Réformateurs ou Socialistes modernes. Paris 1840.

4) *Luigi Cossa*: Histoire des doctrines économiques. Paris 1899. Pag 512.

Nici Tchernichewsky, nici Dühring, nici Loria, nici Nitti nu ar putea să intre într'un capitol care tratează despre socialism, ca partid al muncitorimei în luptă cu clasa capitalistă. In cazul acesta, socialişti ar fi, din autorii citaţi, strict vorbind, numai Lassalle, Karl Marx şi Bebel.

Dacă luăm însă cuvântul socialism în înţelesul *teoretic* ca expresiune a unui complex de doctrine, cari critică, în mod general, bazele actualei organizări economice din punctul de vedere comun al reformărei ei, atunci lucrurile se schimbă şi suntem îndreptăţiţi de a ne ocupa, într'o lucrare asupra poporaţiei, în acelaşi capitol, de acei cari fac parte din partidul socialist propriu zis, ca şi de acei înrudiţi cu dânşii dar pe cari acest partid nu-i recunoaşte ca reprezentanţi ai tendinţelor lui şi cari nici ei nu se recunosc ca atari [1]). Căci pe noi nu ne interesează situaţiunea lor teoretică generală, ci numai poziţiunea pe care o ieau faţă cu problema poporaţiei. Şi din acest punct de vedere autorii cu cari ne îndeletnicim în acest capitol, au aceasta de comun că resping teoria lui Malthus în mod categoric, atribuind mizeria claselor muncitoare, nu iperdemiei, ci mai degrabă iperdemia mizeriei şi cerând schimbarea organizărei economice actuale, care ar fi cauza tuturor suferinţelor pe cari le îndură omenirea. De altmintrelea, cu cât ne apropiem de timpurile noastre, cu atât contrazicerile teoretice dintre aşa numiţii economişti şi socialişti tind a se rezolvi, în forma superioară a ştiinţei economice, care acum se formează. Căci critica pe care o fac socialiştii atât organizărei sociale capitaliste,

1) Vezi pentru părerile pe cari le împărtăşesc socialiştii propriu zişi cu privire la *Proudhon*, *Rodbertus*, *Dühring* şi *Loria*, de-o pildă, următoarele scrieri:
Karl Marx: Misère de la Philosophie. Réponse à la Philosophie de la Misère de M. Proudhon 1847. Ed. Germană 1892.
Friedrich Engels: Prefaţa la *Das Kapital* Vol. II. 1885.
» » Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. 1898.
» » Prefaţa la *Das Kapital* Vol. III. 1894.

cât şi doctrinelor economice clasice, cari nu sunt în mare parte decât oglindirea teoretică a stărei actuale de lucruri sub presiunea împrejurărilor exterioare, a sfârşit prin a se impune gândirei moderne. Scrierile celor mai mulţi economişti din timpurile noastre sunt pătrunse de spiritul nou care s'a introdus în economia politică de către socialişti [1]), ale căror teorii tind a fi încorporate în sistemul ştiinţei.

Atât sistemul americanului Carey, pe care-l citează Dühring, cât şi scrierile acestuia, precum şi operile întregei şcoale a aşa numiţilor *socialişti de catedră* din Germania, precum e Brentano, Adolf Held, Nasse, Schäffle, Schönberg, Wagner, H. von Scheel au un caracter socialist pronunţat. Cei mai înaintaţi dintrânşii, precum e Albert Schäffle şi Adolf Wagner, nu se sfiesc chiar de a declara că tendinţele lor sunt aceleaşi ca şi tendinţele socialismului, deşi nu aprobă calea revoluţionară a realizărei lor [2]).

Aceste fiind odată zise pentru a explica unele împerecheri de nume ce s'ar fi putut părea nepotrivite, putem să trecem la analizarea operilor acelor autori protivnici teoriei lui Malthus pe cari am crezut că-i putem numi „socialişti", în înţelesul de mai sus al cuvântului.

Cel dintâi autor de care trebue să ne ocupăm în acest capitol e fără îndoială *William Godwin*, a cărui scriere: *Enquiry concerning political justice*, din 1790, a provocat pe Malthus, după cum am văzut, ca să scrie Incercarea sa asupra principiului poporaţiei [3]). După părerea lui Godwin, toate suferinţele societăţei se datoresc instituţiilor greşite ale oamenilor. Nu avuţiile lipsesc, ci modul lor de împărţire e vicios.

1) *E. Dühring*: Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus. Ed. III. Leipzig 1879. Pag. 222.
2) *Dr. A. Werunsky*: Grundzüge des Entwickelungsganges der Volkswirtschaftslehre, Zittau i. S. 1894. Pag. 37.
3) Cap. XI.

Intr'o lucrare care a apărut mai târziu [1]), Godwin se încearcă să respundă obiecțiunilor lui Malthus, dar fără prea mare succes. Polemica lui se caracterisează îndeajuns de bine, zice Roscher [2]), prin aceea că se îndoește dacă poporația Angliei ar fi crescut în adevăr în ultimele decenii și prin faptul că atribue creșterea poporației statelor Unite, aproape exclusiv imigrărei.

După *Charles Fourier* [3]) (1772—1837), a cărui idei și în această privință sunt cam curioase, patru cauze mai principale s'ar opune unei creșteri prea mari a poporației și anume: 1°) Vigoarea femeilor. 2°) Așa numitul regim gastrosofic. 3°) Moravurile fanerogame și 4°) Exercițiul integral.

P. J. Proudhon [4]) (1808—1865) crede în mod general că între facultatea genezică și sistemul nervos există un antagonism care va face ca, în viitor, dezvoltarea ideilor și a sentimentelor să modereze pornirile sexuale.

Un alt protivnic mai serios a lui Malthus, și care se pune din alt punct de vedere, este fără îndoială economistul rus *N. Tchernychewsky*, în critica cu care însoțește traducerea principiilor de economie politică a lui John Stuart Mill, publicată mai întâi în revista rusă „*Contemporanul*", în anul 1860, și apoi, în volum, în traducere franceză [5]).

Reluând observația lui Godwin, Tchernychewsky zice că Malthus și-ar fi întemeiat afirmarea lui că poporația crește îndoit la fie care 25 de ani, după aceea ce a văzut că se petrece în America, dar fără să țină seamă de imigrație care ar fi contribuit foarte mult la sporirea locuito-

1) An inquiry concerning the power of increase in the number of mankind being an answer of Mr. Malthus essay on the subject. London 1820.

2) *Wilhlm Roscher:* Grundlagen der Nationalökonomie Ed. XIX. §. 243.

3) Le nouveau monde industriel. 2. vol. Bruxelles 1840.

4) Système des contradictions économiques ou philosophie de la misère. Paris 1846 Gap. XIII.

5) l'Économie politique jugée par la science. Critique des Princi es d'Économie politique de John Stuart Mill. Bruxelles 1874.

rilor în Statele-Unite. Este drept că Malthus a răspuns la acest argument, cu prilejul obiecțiunei ce i s'a făcut de Godwin și de alții observând că chiar dacă am introduce acest factor încă rezultatul va fi același. Ori cum, zice Tchernychewsky, omiterea unei împrejurări atât de importante ne arată că Malthus și-a stabilit ideile lui fără nici un fel de critică și că nu el poate să ne dea vre-o noțiune mai exactă despre facultatea oamenilor de a se înmulți.

Tot atât de nesigure ar fi ideile lui Malthus cu privire la putința agriculturei de a spori productele sale și la creșterea numai în progresiune aritmetică a mijloacelor de hrană. Presupunerea că productele agriculturei engleze ar putea să dubleze în timp de 25 de ani, i se pare limita extremă a posibilului. Aceasta este o naivitate care trebue să facă să zâmbească pe toți acei cari au cetit scrierile moderne asupra agriculturei. *Gasparin*, în cursul său de agricultură, zice că acolo unde cultura este bine organizată, 100 de hectare de pământ pot hrăni 931 de oameni. Așa dar Marea Britanie și Irlanda ar putea hrăni în cazul acesta 230 de milioane de oameni, pe când în anul 1860, acele țări nu contineau decât aproximativ vre-o 29 de milioane de locuitori, din cari numai 25 de milioane ar fi consumat producte agricole indigene.

In zadar am căuta în cartea lui Malthus baze mai solide pentru deducerile sale asupra creșterei relative a poporației și a mijloacelor de hrană, deși statistica cu toate imperfecțiunile ei, ar fi putut să-i procure informațiuni mai sigure. Dar el și-a început cercetările sale cu intențiunea de a apăra organizarea economică actuală în contra atacurilor ce veneau din partea reformatorilor și ideile de cari era preocupat l-au împiedecat de a vedea că progresiunile lui aveau nevoe de cercetări mai precise decât acele pe cari se întemeea el. Ușurința cu care a vorbit de facultatea oamenilor de a se înmulți foarte repede, a trecut apoi din cartea lui, în capul mai tuturor economiștilor. Mai izbitoare încă este însă ușurința cu care toți vorbesc de greutatea de a se spori productele agricole. Dar pe ce anume se bazează ideea că productele agricole nu se

pot spori aşa de repede sau şi mai repede decât poporaţia? Şi care progresiunile servind de bază acestor deducţiuni sunt determinate în mod suficient? Tchernychewsky pretinde că ele nu sunt determinate încă şi că dacă voim să avem noţiuni mai pozitive, în această privinţă, trebue să facem cercetări mai exacte decât acele pe care le-a făcut Malthus şi economiştii cari repetă spusele lui.

Să admitem, zice el, că oamenii s'ar înmulţi în progresiune geometrică şi productele numai în progresiune aritmetică şi să zicem că aceste raporturi se exprimă în mod exact, prin cunoscutele cifre pe cari le dă Malthus şi anume:

Inmulţirea oamenilor ca 1. 2. 4. 8. 16. 32. 64
Sporirea productelor „ 1. 2. 3. 4. 5 . 6. 7

Să examinăm aceste cifre şi să vedem ce rezultă. Dar să nu se respundă cumva că Malthus le-a dat numai ca un exemplu fără de a le atribui nici o importanţă. Din contra, tocmai pe dânsele el îşi întemeiază concluziile lui că perfecţiunile agricole nu sunt în stare de a echilibra deficitul producerei, deficit care rezultă din slăbirea productivităţei muncei agricole, faţă cu sporirea cantităţei de muncă. Acest deficit, după teoria lui Malthus, este enorm şi peste putinţă de a se înlătura.

Verificând calculele făcute de M., după regulele aritmetice, Tchernichewsky ajunge la concluzia că chiar dacă am admite că poporaţia ar creşte îndoit, nu într'o perioadă de 25 de ani, ci de 12 ani, şi dacă progresele viitoare ale agriculturei nu ar fi mai mari de cum au fost în ultimele trei sau patru secole, încă omenirea nu ar fi lipsită de hrană până în anul 1960. După această demonstrare Tch. crede că ar putea să închee cercetarea sa dacă era vorba numai de combaterea deducţiunilor lui Malthus.

„Dar scopul nostru, zice el[1]), nu se mărgeneşte la demonstrarea insuficienţei teoriei lui Malthus: Noi nu am „voi numai să arătăm că Malthus nu a găsit adevărul, „ci să-l găsim noi singuri".

1) Loc. cit. Pag. 405.

Pentru aceasta e nevoie să avem noţiuni mai exacte cu privire la puterea de înmulţire a oamenilor când nu este oprită de nici un obstacol exterior, de oarece tocmai importanţa ei, determină întinderea perfecţiunilor agricole trebuitoare, pentru a echilibra productele cu poporaţia.

Perioada de dublare de 25 ani este luată după recensimentele poporaţiei Statelor-Unite. Dar în colonii poporaţia creşte mai mult prin influenţa emigraţilor decât prin înmulţirea ei firească şi în Statele-Unite imigraţia a avut cu deosebire o importanţă foarte mare pentru creşterea poporaţiei [1]). După calculele proprii, ţinând seamă de numărul femeilor, de vârsta la care se pot căsători şi de la care nu mai sunt în stare să aibă copii, de numărul deceselor, etc. Tch. ajunge la concluzia că perioada de dublare este probabil ceva mai lungă decât 35 de ani, şi zice că faţă cu această progresiune, chiar în starea actuală a agriculturei, ţările cele mai poporate din Europa ar putea să întreţină un număr de opt ori mai mare de oameni decât numărul lor actual. Chiar aceste ţări sunt dar asigurate în contra lipsei pentru cel puţin încă trei perioade de dublare a poporaţiei lor, adică un secol încă. Aşa fiind este firesc de a nu atribui mizeria actuală numărului prea mare a oamenilor, nici legei poporaţiei şi de a căuta remediile ei în suprimarea viciilor organizărei economice actuale.

Mizeria datorită iperdemiei, chiar în starea actuală a agriculturei, nu ar putea să se prezinte, în Europa, decât

1) Observăm aice că, de la 1821 până la 1895, după statistica americană, imigraţia în Statele-Unite se ridică în total la 17.622.363, pe când poporaţia s'a ridicat în acelaş timp de la 9 634.000 la 70 000 000. Din sporul de peste 60.000.000 cu care a crescut poporaţia în Statele-Unite, dela 1821 la 1895, mai bine de 42.000.000 se datoresc dar creşterei ei naturale, prin excedente de naşteri Afirmaţiunea lui Godwin, reeditată de Tchernychewsky, cum că creşterea poporaţiei în Statele-Unite se datoreşte excluziv *imigraţiei*, nu este dar exactă. (Vezi pentru datele citate mai sus: *Arthur Freiherr von Fircks:* Bevölkerungslehre und Bevölkerungspolitik. Leipzig 1898. Pag. 33. 191 şi 198).

peste 100 de ani. Dar în timpul acesta e probabil că agricultura va realiza noi progrese cari vor îndepărta iarăşi epoca în care poporaţia s'ar vedea lipsită de hrană, chiar în cazul când ea s'ar înmulţi cu cea mai mare repegiune posibilă. Dar dacă şi această perspectivă, de a lipsi de hrană în anul 1960, s'ar părea unor suflete prea gingaşe că e un motiv îndeajuns de puternic de îngrijire, în anul 1860, atunci le mai rămâne emigraţia ca ultimă mângâere.

„Dacă o ţară oarecare ar fi ameninţată în adevăr de un „exces al poporaţiei, ea poate prin emigraţie să înlăture „această primejdie cel puţin pentru 294 ani, în cazul când „nu propăşeşte ea singură; dar dacă realizează, în cursul „secolelor următoare, oricât de puţine progrese în compa„raţie cu starea ei actuală, ea va înlătura atunci primejdia „până peste 2.684 de ani; vrea să zică, dacă luăm ca punct „de plecare anul actual 1860, vom resimţi pentru prima „oară neajunsurile datorite excesului poporaţiei, în anul „4.544 şi nu mai înainte“ [1]).

Am ajuns astfel, zice Tchernychewsky, la un rezultat cu totul opus deducţiunilor pe cari le-a scos Malthus din teoria sa. Malthus ne spune, şi aceasta este ideea fundamentală a operei sale: Sunt oameni cari atribue mizeria şi toate celelalte calamităţi imperfecţiunei instituţiilor umane. Dar cauza tuturor suferinţelor trebue căutată în legea naturei. Această încheere s'a dovedit că este cu totul greşită. Omul are putinţa, chiar în starea actuală a cunoştinţelor, de a înlătura pentru mai multe secole efectele vătămătoare ale acestei legi. Şi în cursul acestor secole alte îmbunătăţiri se vor realiza şi vor îndepărta în timpuri necunoscute, epoca în care vom avea dreptul să atribuim legilor naturei suferinţele noastre.

Malthus îşi închipue că izvorul suferinţelor trebue găsit în amorul fizic şi că prin urmare acesta urmează să fie mărgenit. Dar aceasta ar însemna să punem soluţiunea problemei mai presus de puterile omului. Amorul fizic nu aparţine instituţiilor umane sau stărei sociale, el este de domeniul legilor organice, inherente naturei individului,

1) Loc. cit. Pag. 443.

ca şi nutriţia, circulaţia sângelui, etc. A vorbi de rezervă în iubirea fizică, este a vorbi de rezervă în hrană. Omul se poate desvăţa de lăcomie, dar nu ne putem aştepta ca să-l vedem vre-odată absorbind mai puţină hrană decât necesitează organismul său. Şi apoi, cu cât vom căuta să înfrânăm pornirile firei, cu atât el vor izbucni cu mai multă violenţă.

După toate aceste obiecţiuni Tchernychewsky se încearcă el singur să dea explicaţiunea cauzelor cari produc deficitul agricol şi mizeria: „Pentru a înţelege, zice el [1]) de unde „provine, în adevăr, deficitul în productele agricole îm„preună cu mizeria şi celelalte consecinţi, trebue să fixăm „atenţiunea noastră asupra următoarelor două împreju„rări şi anume asupra raportului dintre capitalul fix şi „profitul şi asupra proporţiei în care stă poporaţia agri„colă faţă cu poporaţia totală“.

După părerea lui, nici într'o ţară civilizată deficitul agricol nu se datoreşte legilor naturei exterioare, ci din contra relaţiunilor dintre oameni. Imbunătăţirea agricolă, ca oricare altă îmbunătăţire technică, constă mai cu deosebire în sporirea capitalului fix prin transformarea în capital, a profitului şi a rentei. Dar când aceste sunt despărţite de salar, ele nu se transformă în capital decât în cazurile în cari procentul venitului este destul de atrăgător pentru omul care voeşte să trăiască din venitul capitalului seu. Pecând din contra pentru naţiune, privită în intregimea ei, ar fi avantajos de a cheltui capital pentru îmbunătăţiri agricole, chiar atunci când venitul nu ar constitui decât o proporţiune cu totul mică relativ cu capitalul cheltuit. Se poate dar ca naţiunea să simtă nevoea unor îmbunătăţiri agricole, cari ar da, pentru capitalul cheltuit, mai puţin venit decât se cere pentru ca cheltuiala făcută să fie atrăgătoare pentru oamenii cari trăesc din rentă şi din profit şi nu din salar. In cazurile aceste renta şi profitul nu se transformă în capital ci sunt consumate în mod neproductiv şi îmbunătăţirile agricole de

1) Loc. cit. Pag. 458.

cari ar fi trebuință pentru a înlătura deficitul în productele agricole, rămân nerealizate.

Aceasta este una din cauzele insuficienței productului agricol pentru a hrăni poporația crescândă.

Cealaltă cauză constă în acel caracter general al progresului, sub regimul relațiunilor economice existente, că proporțiunea muncitorilor agricoli, în totalul poporației, scade. Numărul muncitorilor întrebuințați la lucrări nefolositoare crește mai repede decât numărul acelora cari sunt întrebuințați la lucrări folositoare.

„Dacă vom lua în considerație puterea acestor două „circumstanțe, zice Tchernychewsky [1]), vom vedea că de„ficitul producțiunei agricole este cu adevărat inevitabil, „și tocmai aceasta spune și Malthus: numai deficitul a„cesta nu se produce cum zicea el; — el nu se datorește le„gilor naturei, în societățile civilizate, ci numai acestor „circumstanțe, și nu se poate înlătura pe câtă vreme a„ceste circumstanțe există, fie că poporația s'ar înmulți „fie că nu s'ar înmulți. Cât pentru a se ști dacă aceste „circumstanțe ele singure, cari produc în mod inevitabil „deficitul pe câtă vreme există, pot să fie înlăturate din „viața socială prin progresele ulterioare ale civilizației, „aceasta este o chestiune cu totul alta, care nu se mai ra„portează la teoria producției, ci la teoria distribuției. Dar „pe câtă vreme aceste circumstanțe persistă, deducțiunile „doctrinei lui Malthus, deducțiuni pe cari teoria produc„ției nu le justifica întru nimic, conservă toată puterea lor „de acțiune. Pe câtă vreme aceste circumstanțe persistă, „masele nu pot cu nici un chip să scape de mizerie cu con„secințele ei, și e mai bine pentru dânsele, de a nu se în„mulți, după cum le sfătuea Malthus. Numai e păcat că „sfatul lui Malthus nu se poate executa, din cauza opozi„ției lui cu natura omului.

„Omul nu poate să-și modifice organismul său: prin „urmare, nu la modificarea organismului lor, după cum „spune Malthus, trebue să se gândească oamenii, ci numai

1) Loc. cit. Pag. 491.

„la aceasta: Relațiunile dintre oameni nu se pot ele orga„niza în așa mod încât să corespundă trebuințelor natu„rei omului?"

Aceasta este conclusiunea generală la care ajunge Tchernychewsky, fără ca să fi produs în discuțiune, după cum se poate vedea, nici un argument mai nou și fără ca să fi fost în totdeauna fericit în mânuirea argumentelor vechi de cari s'a servit. Așa de-o pildă, e fără îndoială curios de a vedea cum el atribue în mod cu totul naiv, „deficitul agricol" scăderei relative a poporației agricole, pe când piețele lumei gem de productele ce nu se pot vinde.

Cu mult mai adânc și mai precis în ideile lui este fără îndoială unul din cei dintâi representanți ai „socialismului științific", *Carl Rodbertus-Jagetzow* (1805—1875).

După părerea lui Rodbertus [1]), ideea pe care o susține școala veche a lui Ricardo și Malthus că iperdemia și pauperismul ar fi o consecință fatală a legilor naturei, în virtutea cărora productivitatea pământului descrește regulat, — fiind nevoe, pe măsură ce crește poporația, de a se cultiva pământuri de calitate tot mai inferioară, care remunerează munca producătoare cu un product net din ce în ce mai mic, pecând excedentul pământurilor celor mai bune se preface în rentă — este cu totul greșită. Ca agricultor experimentat, el susține din contra, împreună cu Carey, că pretutindeni pământurile cele mai fertile nu se cultivă decât mai târziu și că chiar în țările cele mai înaintate în cultură aceste pământuri nu au fost destupate încă. Cele dintâi așezări nu s'au făcut considerându-se fertilitatea pământului, ci avându-se în vedere siguranța și proximitatea. Pământurile cele dintâiu cari au fost cultivate erau acele din apropierea cetăților, unde oamenii găseau adăpost la vreme de nevoe, precum și acele mai apropiate de locuințele lor. Pământuri de clasa a doua se prefac pe fiecare zi în pământuri de clasa întâiu și așa mai departe.

1) Zur Beleuchtung der sozialen Frage. Berlin 1875.

„Eu pretind dar, în contra lui Malthus, zice Rodber„tus [1]), că în regulă generală diferitele clase ale pământului se ridică treptat în mâinele agriculturei, că pământul de clasa a patra devine încetul cu încetul pământ „de clasa a treia, acesta pământ de clasa a doua, acesta „la rândul lui pământ de clasa întâia și că agricultura a„junge — înlocuind mașini [2]) de clasa a treia cu mașini de „clasa a doua și așa mai departe — la întrebuințarea „unor mașini din ce în ce mai productive“.

Pe lângă aceasta trebue să se mai aibă în vedere că agricultura nu-i până astăzi, decât numai un empirism vulgar și că progresele ei viitoare vor spori productivitatea pământului până la un grad ce nu se poate determina. Iperdemia și pauperismul nu se datoresc dar decât *instituțiilor sociale vicioase.* Pământul și capitalul fiind cele două condiții ale muncei și astăzi fiecare părticică de pământ, fiecare părticică de capital, având stăpânul ei fără de consimțământul căruia nu se poate produce, munca producătoare e silită să se supună voinței proprietarilor și să împartă cu dânșii productele sale, lăsându-le lor partea cea mai mare.

In sistemul actual al muncei salariate, munca fiind o marfă a cărei preț se stabilește prin libera concurență, ea trebue să se vândă în totdeauna pe prețul cel mai scăzut, căci foamea și concurența ce și-o fac muncitorii, îi silește să vândă această marfă pe orice preț cu care pot încă să-și mai păstreze existența și să muncească. In loc de a fi plătită după productivitatea ei economică, avuția economică cea mai înaltă și principiul tuturor celorlalte avuții, *munca*, se plătește ca oricare altă marfă, după cheltuelele ei de producere. Astfel muncitorul nu trebue să spereze că va putea lua parte vreodată la progresele ce le face avuția națională. Din contra, prețul muncei fiind astfel determinat, partea ei în avuțiile produse, va fi relativ cu atât mai mică, cu cât productivitatea ei va fi mai mare. Pauperismul se datorește dar acestei scăderi relative a salarului și nu scăderei absolute a productivității muncei, după cum s'a pretins.

1) *Dr. Karl Rodbertus-Jagetzow*: Schriften. Berlin 1899. Vol. II. Pag. 270. Scrisoare III către von Kirchmann.

2) Prin «mașini» Rodbertus înțelege în cazul de față «pământul». Vezi Loc. cit. Pag. 269.

„Acest fenomen e nou în istorie, zice Rodbertus [1]). Au „existat fără îndoială perioade în cari odată cu acumu„larea progresivă a avuțiilor în mânele câtorva, a avut loc „o sărăcire progresivă *generală;* o asemene perioadă a tre„buit să fie epoca de decădere a imperiului roman. Au „existat de asemene perioade în cari unele clase au avut de „îndurat o asuprire trecătoare: clasele proprietarilor de „pământ și ale capitaliștilor au adeseori de îndurat ase„mene perioade. Dar istoria nu ne arată vre o altă epocă „în care ar fi avut loc o sărăcire progresivă constantă a „unei părți a societății, o creștere constantă a sărăcirei „uneia și a aceleeași clase, odată cu o creștere constantă „a avuției naționale. Faptul că clasele muncitoare au a„vut de îndurat cu atât mai puțin această soartă cu cât ne „îndepărtăm de timpurile noastre, își are explicațiunea sa „ în relațiunile de drept de altă dată. Epidemiile și anii „de foamete au trebuit desigur să le bântue din când în „când cu o furie încă și mai mare, dar nici robia, nici di„feritele trepte ale iobagiei și ale supunerei, nici *jus pro„hibendi* a dreptului strict al corporațiilor (zunftrecht) „nu au putut să cunoască pauperismul, deși au cunoscut „lucruri încă și mai rele. Uzul vorbirei a desemnat dar „cu un nume nou, fenomenul nou, un nume, care chiar „prin formațiunea lui limbistică pare că ne spune că feno„menul acesta e o barbarie în mijlocul civilizației“.

Fiind un fenomen propriu organizărei actuale a societăței, pauperismul va dispărea odată cu dânsa, cât pentru iperdemie, ea se va înlătura de la sine pe măsură ce muncitorul va deveni stăpân pe roadele muncei sale.

Cunoscutul agitator socialist *Ferdinand Lassalle* (1825—1864) combate asemene teoria lui Malthus plecând de la ideea că sporirea numărului lucrătorilor trebue să aducă

1) Schriften. Berlin 1899. Vol. III. Pag. 105. Scrisoarea I. către von Kirchmann.

cu sine o sporire a îndemânărilor [1]). Efectele contrare cari se observă astăzi în urma creşterei poporaţiei se datoresc numai organizărei sociale şi în special legei economice de fer a salarului (*das eherne Lohngesetz*), care determină salarul, in împrejurările actuale, sub domnia ofertei şi cererei de muncă şi în virtutea căreia salarul mijlociu nu se ridică nici odată mai sus de strictul necesar pentru ca un popor să-şi poată conserva existenţa şi să se reproducă, în condiţiunile speciale în cari este obicinuit să trăiască.

„Acesta este punctul, împrejurul căruia salarul real al „zilei de muncă gravitează în orice timp, cu mişcări de pen„dulă, zice Lassalle, fără ca să poată vre-o dată să se ri„dice mai presus, sau să cadă mai prejos de dânsul. El nu „se poate ridica în mod constant mai presus de mijlocie: „căci în cazul acesta, din cauza situaţiunei mai uşoare şi „mai îndemânatice in care s'ar găsi muncitorul, popora„ţia muncitoare s'ar înmulţi sporind oferta de braţe, „care ar reduce salarul iarăşi la starea lui de mai înainte „sau şi mai prejos de această stare.

„Salarul nu poate asemene să cadă pentru totdeauna „mai prejos de strictul trebuitor existenţei. Căci în cazul „acesta poporaţia ar emigra, nu s'ar mai căsători, s'ar feri „de a mai face copii, însfârşit căsătoriile dintre muncitori „s'ar împuţina şi ar face ca oferta de braţe lucrătoare să „scadă, readucând salarul iarăşi la starea lui mai ridicată „de altă dată. Salarul real mijlociu constă dar în mişcarea „continuă împrejurul centrului său de gravitate, către „care tinde pururea, ridicându-se câteodată ceva mai pre„sus de dânsul, sau căzând uneori ceva mai prejos“.

Această lege a salarului, căreea Lassalle nu i-a dat decât numele, a fost formulată mai întâiu de Ricardo şi nu-i decât o consecinţă, sau mai bine zis, una din feţele sub care se prezintă principiul poporaţiei formulat de Malthus, pe care tocmai îl combate Lassalle.

1) Offenes Antwortschreiben an das Centralkomitee zur Berufung eines allgemeinen deutschen Arbeiterkongresses zu Leipzig. 1863.

„Munca, zice Ricardo [1]), ca toate lucrurile cari se pot „cumpăra sau vinde şi a căror cantitate se poate spori „sau împuţina, are un preţ natural şi un preţ curent. Pre„ţul natural al muncei este acela care procură lucrătoru„lui, în genere, mijloacele de a subsista şi de a perpetua „specia sa fără înmulţire nici scădere...

„Preţul curent al muncei este preţul pe care-l primeşte „în adevăr muncitorul, după raporturile cererei şi ofer„tei, munca fiind scumpă când braţele sunt puţine şi ef„tine când se găsesc în abundenţă. Oricât de mare ar fi „deviaţia preţului curent de preţul natural, el tinde ca „toate productele, să se apropie de dânsul. Soarta munci„torului este cu adevărat prosperă şi fericită când preţul „curent al muncei se ridică mai presus de preţul natural, „atunci el îşi poate procura în cantitate mai mare tot ce „este folositor sau plăcut vieţei sale şi prin urmare să ri„dice şi să menţină o familie prosperă şi numeroasă. Când, „din contra, numărul lucrătorilor creşte din cauza preţu„lui ridicat al muncei, salarele se coboară iarăşi la preţul „lor natural, şi câteodată efectul reacţiunei este de aşa „fel, încât ele cad încă şi mai jos.

„Când preţul curent al muncei este mai prejos de pre„ţul ei natural, soarta muncitorilor este din cele mai rele, „sărăcia nemai permiţându-le de a-şi procura obiectele pe „care obiceiul de a le avea i-a făcut să le simtă ca nea„părat trebuitoare. Numai când, în urma suferinţelor da„torite lipsei, numărul lucrătorilor a scăzut, sau când ce„rerea de braţe sporeşte, preţul curent al muncei se ridi„că iarăşi la preţul ei natural. Muncitorul poate atunci „să-şi procure încă odată mulţămirile modeste cari fac fe„ricirea sa“.

După cum se vede, întreaga teorie a salarului, aşa precum a formulat-o Lassalle în 1863, se găseşte în scrierea

1) Principes de l'économie politique et de l'impôt. Cap. V.

lui Ricardo apărută la 1817. De altmintrelea, aceeaşi idee o găsim şi la *Torrens*, care zice [1]):

„Preţul natural al muncei constă într'o cantitate de „obiecte necesare vieţei, aşa precum le necesitează natura „climatului şi obiceiurile locurilor, care să poată întreţine „pe muncitori şi să-i permită de a ridica o familie înde- „ajuns de numeroasă, pentru ca numărul lucrătorilor ce- „ruţi pe piaţă să nu sufere nici o scădere".

Este de observat însă că, în mod logic, Ricardo îşi întemeea concluziunile sale pe doctrina lui Malthus. După părerea lui, mersul natural al societăţei va face ca salarele să scadă tot mai mult întrucât ele vor fi determinate de cerere şi ofertă; căci numărul lucrătorilor va urma să sporească într'o progresiune ceva mai repede decât cererea. Şi cu cât poporaţia va creşte, cu atât mijloacele de hrană vor urma a se scumpi — din cauză că se cere tot mai multă muncă pentru producerea lor. Astfel dacă salarele plătite muncitorilor în bani, ajung să scadă, pe când toate productele pe cari-şi cheltueşte salarul se scumpesc, el se vede lovit din două părţi de-odată şi va sfârşi prin a nu mai avea cu ce trăi.

Incheerile la cari ajunge Ricardo sunt conforme cu doctrina lui Malthus:

„Este un adevăr necontestabil, zice el [2]), că îndemânarea „şi buna starea săracilor, nu se pot asigura decât numai „dacă ei singuri, sau dacă legislaţia îi fac să împuţineze „frecvenţa căsătoriilor între indivizii tineri şi neprevăză- „tori. Sistemul legislaţiei asupra săracilor a lucrat într'un „sens cu totul opus. Ea a făcut ca orice rezervă să fie de „prisos; şi s'a sedus tinerimea imprudentă oferindu-i-se o „parte din recompensele datorite prevederei şi industriei".

Se vede dar că legea salarului formulată de Ricardo nu-i decât consecinţa principiului poporaţiei a lui Malthus şi

1) *R. Torrens:* An Essay on the external Corn Trade. London 1815. Pag. 62. Citat de *Marx*: Das Kapital. Vol. I. Ed. IV. Pag. 134. (Ed. fr. Lachatre Pag. 73).

2) Loc. cit. Pag. 81.

nu se poate despărţi de dânsul [1]). Primirea fără nici o rezervă a legei salarului de către anti-malthusianul Lassalle era dar o neconsecinţă datorită lipsei lui de pătrundere.

„Malthus, zice Kautsky cu drept cuvânt [2]), ar trebui să „se bucure de această lege, pe care o apără anti-Malthu- „sianul Lassalle, căci nici Malthus nu spune altă ceva de- „cât aceea ce conţine această lege. Dacă înmulţirea prea „repede a poporaţiei muncitoare este în adevăr obstacolul „care împiedecă salarele de a se ridica în mod constant „mai presus de strictul necesar existenţei, atunci nu ră- „mâne îndoială că mijlocul cel mai simplu pentru a îmbu- „nătăţi soarta muncitorului este de a înlătura acest obsta- „col, făcând ca poporaţia muncitoare să se înmulţească „mai încet. Dacă motivaţia legei de fier a salarului este „dar nimerită, aşa precum o prezintă Lassalle, atunci şi „Malthus are dreptate şi chestiunea socială se poate re- „zolva după propunerea lui".

Şi în adevăr, s'ar putea răspunde oricărei încercări de schimbare a organizărei economice de astăzi, dacă admiteţi că soarta muncitorilor nu se poate îmbunătăţi din cauză că salarul este pururea readus la strictul necesar existenţei — şi aceasta pentru că orice sporire a salarului aduce cu sine o înmulţire a lucrătorilor şi o scădere a preţului muncei din cauza sporirei ofertei — atunci este evident că lucrătorii singuri sunt stăpâni pe soarta lor, că singuri ei şi-o pot îmbunătăţi şi că tot ei, prin urmare, sunt răspunzători de suferinţele ce le îndură.

Motivele pe cari se întemeează Ricardo şi după dânsul Lassalle, când formulează legea salarului sunt de altmintrelea, în aparenţă, foarte juste. Munca, în forma actuală de producere, este o marfă, cum zice Ricardo, care se poate vinde şi cumpăra. Ca fiecare marfă, ea are un preţ natural şi un preţ curent. *Preţul natural*, adică *valoarea* ei, este determinată ca valoarea oricărei alte marfe de cheltueli mijlocii pentru a o produce, în cazul de faţă dar, preţul

1) *Dühring:* Kritische Geschichte. Pag. 508.

2) *Karl Kautsky:* Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Geselschaft. Wien 1880. Pag. 31.

natural al muncei nu poate fi altul decât cheltuiala trebuitoare pentru ca muncitorul să poată trăi şi să-şi păstreze specia fără de a o înmulţi sau de a o scădea. *Preţul curent* al muncei se determină după raporturile dintre cerere şi ofertă, munca fiind scumpă când sunt braţe puţine, şi eftină dacă sunt multe. Aceste adevăruri nu se pot contesta şi întrucât se atinge de *unul din factorii* cari determină salarele, adică de *oferta de braţe*, nu mai e nimic de adăogit. Preţul muncei însă nu depinde numai de *ofertă*, în care se oglindeşte interesele muncei, sau ale clasei muncitoare, ci şi de *cerere*, care reprezintă în forma actuală a organizărei economice, interesele unei clase anumite, stăpână pe mijloacele de producere, cari în modul acesta *devin capital*. Pentru a înţelege dar legea salarului, în organizarea actuală, trebue să vedem *ce este capitalul*, care este natura şi forma sub care se prezintă şi cari sunt interesele lui. In lipsa unei asemene analize fundamentale, era firesc ca legea salarului să nu fie pe deplin înţeleasă şi să se ajungă la diferite concluzii greşite. Şi acesta este tocmai meritul ştiinţific al lui *Karl Marx*, a cărui teorie asupra poporaţiei o vom studia acum, că a căutat să-şi dea samă de acest *mod deosebit de producere*, care determină întreaga organizare socială a timpului nostru, studiind natura lui intimă în opera sa celebră: *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie* — care a apărut în prima ediţie la anul 1867.

Nimic nu ne poate da o idee mai justă despre confuzia care domneşte în economia politică decât mulţimea definiţiunilor aceloraşi categorii. Se consideră de-o pildă ca aşa numiţi factori ai producerei *munca, pământul* şi *capitalul* şi ar trebui prin urmare ca tot ce se cuprinde în vreuna din aceste noţiuni să nu se amestece cu conţinutul celorlalte două. Dar tocmai contrarul se întâmplă. *Capitalul*, despre care e vorba aice, se defineşte, de obiceiu, ca *product care se păstrează pentru a servi unei producţiuni viitoare*, dar unii precum e economistul englez *W. Thornton* consideră şi pământul, adică pe unul din ceilalţi doi factori ai producerei, drept capital, şi alţii, ca *Adam Smith* şi *Carey*, voesc ca şi „talentele utile", cum zice Smith [1]), sau „instrumentul prin care omul ajunge să stăpânească „natura, inclusiv puterile fizice şi intelectuale ale omu„lui", precum se exprimă Carey, să fie capital. Astfel nu mai ştim ce este munca, ce este pământul şi ce este capitalul [2]).

„Când fondul acumulat pe care-l posedă cineva, zice el [3]), „este abia suficient pentru ca să-i dea putinţa de a trăi „câteva zile sau câteva săptămâni, arare ori se întâmplă „ca să se gândească de a scoate din el un venit. El îl con„sumă economisindu-l pe cât se poate şi caută să-l înlo„cuiască prin munca sa mai înainte ca să fi fost cu desă„vârşire consumat. In cazul acesta, tot venitul său nu pro„cede decât de la munca sa; în această condiţie se găseşte „cea mai mare parte a muncitorilor din toate ţările.

„Dar când cineva posedă un fond acumulat îndestulă„tor pentru a-i permite să trăiască mai multe luni sau mai „mulţi ani, el caută în mod firesc să scoată un venit din „cea mai mare parte a acestui fond, rezervându-şi pentru „consumaţia sa actuală numai atât cât are nevoe pentru „a trăi până în momentul când veniturile sale încep a-i in„tra. Totalitatea acestui fond se poate dar împărţi în două „părţi distincte; partea de la care speră să aibă un venit „se numeşte capitalul seu; cealaltă este acea care serveşte „imediat pentru consumaţia sa şi care constă, sau din acea „porţiune a fondului seu acumulat pe care a rezervat-o de „la început pentru aceasta; sau, în al doilea rând, din ve„nitul său din orice sorginte ar veni, pe măsură ce-i intră „în mod succesiv; sau, în al treilea rând, din efectele cum„părate de dânsul în anii precedenţi cu unul sau cu altul „din aceste lucruri şi cari nu sunt încă pe deplin consu„mate precum e un fond de haine, de unelte de gospodărie „şi alte efecte asemene. Unul sau altul din aceste trei ar-

1) Richesse des Nations. Trad. *Germain Garnier*. Paris 1843. Vol. I. Pag. 240.

2) *Henry George:* Fortschritt und Armuth. Trad. *Gütschow*. 1881. Pag. 28.

3) Loc. cit. Vol. I. Pag. 335.

„ticole, sau toate trei, alcătuesc în totdeauna fondul pe „care oamenii îl rezervează de obiceiu pentru a servi în mod imediat la consumaţia lor personală.

„Sunt două moduri deosebite de a întrebuinţa un capi„tal pentru ca să dea un venit sau profit acelui care-l în„trebuinţează.

„Mai întâi el poate fi întrebuinţat pentru a cultiva pro„ducte, a le manufactura, sau a le cumpăra pentru a le „revinde cu profit. Capitalul întrebuinţat în modul acesta „nu poate să dea pământului său un venit sau profit în„trucât rămâne în posesiunea lui sau întrucât păstrează a„ceeaşi formă. Mărfurile unui comerciant nu-i vor da un „venit sau un profit decât după ce le va fi prefăcut în „bani şi aceşti bani la rândul lor nu-i vor da venit sau „profit mai înainte ca să le fi schimbat din nou pe măr„furi. Acest capital iesă necontenit din mânele lui sub o „formă pentru a-i reveni sub altă formă, şi el nu poate să-i „dea oarecare profit decât numai prin mijlocul acestei cir„culaţiuni sau a acestor schimburi succesive. Aceste capi„taluri se pot numi foarte bine capitaluri circulante.

„In al doilea rând, se poate întrebuinţa un capital pentru „a îmbunătăţi pământuri sau pentru a cumpăra maşini „folositoare şi instrumente industriale, sau alte lucruri „asemene cari să poată da un venit sau profit, fără de o „schimbare de stăpân, sau fără de a avea nevoe ca să cir„culeze mai departe: aceste capitaluri se pot distinge „foarte bine numindu-se capitaluri fixe".

Fără de a intra în critica amănunţită a noţiunei capitalului [1]) vom zice că economia politică clasică deosebeşte

1) După *Karl Marx*, mijloacele de producere şi mijloacele de existenţa, când sunt proprietatea producătorului imediat, *nu sunt* capital. Ele *devin* capital numai în anumite condiţiuni, în cari servesc în acelaş timp de mijloace de exploatare şi de dominare ale muncitorului. Capitalul nu este un lucru, ci o relaţiune socială între persoane, mijlocită prin lucruri *(ein durch Sachen vermitteltes gesellschaftliches Verhältniss zwischen Personen)*.
«Un negru e un negru. Şi numai in anumite condiţiuni el devine «sclav. O maşină de tors bumbac, e o maşină pentru a toarce «bumbacul. Numai în anumite condiţiuni ea devine capital...

numai *capitalul fix şi capitalul circulant;* acel dintâiu îşi păstrează forma sa în cursul procesului de producere, precum sunt instrumentele, maşinele, clădirile; acel de al doilea schimbă de formă în cursul acestui proces, aşa de-o

«Capitalul este un raport social de producere. El este un raport «istoric de producere».

Neue Rheinische Zeitung No. 266 din 7 Aprilie 1849.
Lohnarbeit und Kapital. Berlin 1891 Pag. 22.
Das Kapital. Ed. IV. 1800. Vol. l. Pag. 731. (Ed. Lachatre Pag. 344).
Friedrich Engels: Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft. Ed. II. Stuttgart 1886. Pag. 196

Rodbertus, privind lucrurile din alt punct de vedere, observă că economia politică clasică a confundat procesul *natural* al producerei, cu procesul *social* de producere determinat prin dreptul de proprietate asupra *capitalului* şi din această cauză a ajuns să considere, în mod greşit, şi *fondul de consumaţie* drept *capital*. Dacă voim să ajungem la stabilirea unei deosebiri reale, zice el, între *capital* şi venit, trebue să zicem: *capitalul* este productul muncei omului destinat pentru producerea altor bunuri şi se compune din *materialurile şi instrumentele*, cari servesc pentru acest scop; pe când *venitul* este productul, care serveşte pentru indestularea trebuinţelor imediate. In acest caz se înţelege că fondul de consumaţie nu poate fi considerat drept capital. (Vezi *Dr. Carl Rodbertus-Jagetzow:* Das Kapital. Berlin 1899. Pag. 230 şi urm).

Observaţiunea lui Rodbertus că economia politică clasică confundă necontenit procesul *natural* cu procesul *social* de producere, este justă şi ne duce la acelaşi rezultat ca şi definiţiunea lui Marx. Căci fondul de consumaţie *aflat în mânele unei clase anumite*, care se serveşte de dânsul pentru cumpărarea puterei de muncă a unei alte clase, e *capital*, pentru *că-i serveşte la producerea altor bunuri,*" cum zice definiţiunea, dar aceasta nu-i cu putinţă decât într'o organizare anumită, bazată pe dreptul de proprietate.

Mijloacele de producere, maşinele, fondul de consumaţie destinat muncitorilor etc., alcătuesc, *mijloacele materiale ale capitalului*, zice Marx. Ele *devin capital*, în anumite condiţii, servind, după cum s'a zis, în mânele unei clase care le stăpâneşte exclusiv, pentru a exploata puterea de muncă a unei alte clase, care a fost despărţită de dânsele şi care nu-şi poate produce existenţa decât primind condiţiunile ce i se fac, oricât de grele. (Vezi. *Karl Kautsky*: Karl Marx Oekonomische Lehren. Ed IV. Stuttgart 1893. Pag. 58. şi *Karl Marx:* Das Kapital. Ed. IV. 1890. Vol. I. Pag. 679. Ed. Lachatre Pag. 134).

pildă fondul de bucate care se găsește în posesiunea casapilor, a crescătorilor de vite, a arendașilor, a negutătorilor de grâne etc., și din vânzarea cărora ei speră să tragă profit; materiile prime mai mult sau mai puțin manufacturate, cari servesc la fabricarea hainelor, a mobilelor a clădirilor și cari nu sunt preparate încă sub nici una din aceste forme, ci se găsesc încă în mânele producătorilor fabricanți, a manufacturiștilor, postavarilor, negutătorilor de lemne cu ridicata etc., obiectele fabricate cari se găsesc încă în mânele comerciantului sau ale manufacturistului, cari nu au fost încă distribuite acelor cari sunt chemați ale consuma, în sfârșit, banii trebuitori pentru circularea acestor obiecte și pentru distribuirea lor în mâinele acelor cari sunt chemați a le consuma.

Această distincțiune între capitalul fix și circulant, pe care o face economia politică clasică, este de o importanță mai mult secundară, privind lucrurile la suprafața lor și nu ne permite de a pătrunde în caracterul intim al capitalului și al organizării capitaliste. Mai importantă, fără îndoială, este impărțirea capitalului în *capital constant* și *capital variabil*, distincțiune pe care Marx a introdus-o cel dintâiu în economia politică și pe care se întemeează și teoria lui asupra poporației, de care avem a ne ocupa.

Capitalul constant este acea parte a capitalului care nu-și schimbă valoarea în timpul procesului de producere ci o transmite neschimbată productului. Așa sunt, de-o pildă, mașinele, clădirile, materiile prime. Fiecare mașină transmite productului numai atâta valoare cât pierde ea singură în cursul procesului de producere prin scăderea propriei valori. Asemene și valoarea materiei prime întrebuințată se regăsește întreagă în valoarea productului.

O altă parte a capitalului, și anume *acea care servește pentru întreținerea puterei de muncă*, își schimbă din contra valoarea sa în cursul procesului de producere. Puterea de muncă, a omului reproduce, în cursul acestui proces, nu numai valoarea proprie, dar e în stare să producă ceva mai mult, o *plus-valoare (Mehrwerth)*. Numai acea parte a capitalului care se preface în putere de muncă, se schimbă și crește, și numai ea singură face ca creșterea capitalului să fie cu putință.

Această deosebire este de cea mai mare importanță pentru înțelegerea problemei poporației, așa precum se prezintă în forma actuală a organizării economice.

Pe lângă aceasta, mai este încă o particularitate, de care nu voesc să țină seamă economiștii din școala ortodoxă. Pentru dânșii capitalul este *o cantitate fixă*. Ei nu voesc să știe că aceasta nu-i decât o parte a avuției sociale, acea parte anume care este destinată producerei; că ea se poate mări, prin urmare, sau scădea, după cum se destinează o parte mai mare, sau mai mică pentru producere pe seama fondului de consumațiune a capitaliștilor sau a lucrătorilor. Această greșală o comit economiștii cu privire la capitalul variabil. Pentru dânșii, o cantitate fixă de capital se găsește disponibilă într'un moment dat, ca *fond al salarelor (labour fund, Arbeitsfond, fonds du travail)*, din care se plătesc muncitorii. Cu cât sunt mai mulți muncitori, cu atât e mai mică partea ce vine fiecăruia; cu cât sunt mai puțini, cu atât această parte e mai mare. Capitalul variabil s'a confundat asemene cu mijloacele de hrană și s'a zis că numărul lucrătorilor și mărimea salarului lor depinde în fiecare țară de cantitatea mijloacelor de existență disponibile. Dacă salarul e prea scăzut și dacă muncitorii nu găsesc de lucru, aceasta se datorește faptului că muncitorii se înmulțesc mai repede decât mijloacele de existență. Mizeria se datorește dar unei legi a naturei, nu organizărei sociale greșite.

In contra acestor păreri ale scoalei, Karl Marx caută să formuleze o altă teorie a poporației, cel puțin întrucât privește era capitalistă, analizând mai de-aproape natura și modul de constituire a capitalului.

Căutând să-și dea seamă despre înrâurirea pe care o exercitează creșterea capitalului asupra soartei muncitorilor, Marx [1]) găsește că factorul cel mai important de care trebue să ținem seamă este *compunerea capitalului* și schimbarea lui în cursul procesului de acumulare.

1) Das Kapital. Vol. I. Ed. IV. Pag. 576.

Creşterea capitalului, zice Marx, implică creşterea părţei sale variabile. Cu alte cuvinte, o parte din plus valoarea capitalizată trebue să se plătească în salare. Să presupunem [1]), în cazul cel mai simplu, că compoziţia capitalului ar rămânea aceeaşi, aşa că o cantitate anumită de mijloace de producere să necesiteze în totdeauna aceeaşi cantitate de putere de muncă pentru a fi puse în mişcare. Să zicem, de-o pildă, că un capital de 100.000 lei, se compune din 80.000 lei capital constant şi 20.000 lei capital variabil. Dacă din plus-valoare se adaugă încă 20.000 lei la capitalul vechiu, atunci, după presupunerea noastră, aceste 20.000 lei se vor împărţi în aceeaşi proporţie în capital constant şi variabil, şi vom avea 90.000 lei capital constant şi 30.000 lei capital variabil. Pentru a valorifica însă acest capital suplementar, se cere o putere de muncă suplementară. Pentru ca plus-valoarea de 20.000 lei, ce urmează a se acumula să poată deveni capital, trebue ca şi muncitorii ce-i stau la dispoziţie să se înmulţească cu 20 la sută. Dacă muncitorii, în cazul când compoziţia capitalului rămâne aceeaşi, nu se înmulţesc aşa de repede ca dânsul, atunci cererea de braţe creşte mai repede decât oferta şi salarele se ridică.

„Acesta este cazul pe care-l au în vedere, Malthusianii, „zice Marx, când propun ca „mijloc de deslegare a chestiu„nei sociale", mărginirea înmulţirei muncitorilor".

Este evident că cu aceasta, chestiunea socială nu a făcut măcar un pas mai înainte. Urcarea salarelor nu schimbă întru nimic relaţiunile dintre capitalişti şi salariaţi. Intocmai precum reproducţia simplă aduce pururea cu sine aceleaşi raporturi sociale — capitalism şi salariat — asemene acumularea nu face decât să reproducă acest raport, pe o scară mai întinsă. Acumularea capitalului este dar în acelaşi timp sporirea proletariatului; creşterea capitalului este o creştere a supuşilor săi. Totuşi, în starea aceasta, soarta muncitorilor e încă relativ foarte favorabilă. In loc să câştige în intensitate, exploatarea capitalistă nu

1) *Karl Kautsky*: Karl Marx Oekonomische Lehren Ed. III. Stuttgart 1893. Pag. 215.

face decât să crească în întindere. Muncitorilor le rămâne o porţiune ceva mai mare din plus-valoarea produsă de dânşii, cu care-şi pot satisface trebuinţele pe o scară mai înaltă.

Dar este evident că salarul nu poate creşte în aşa mod încât să absoarbă *întreaga* plus-valoare. Căci sporirea ei fiind scopul şi raţiunea de a fi a capitalului, el va înceta de a cumpăra puterea de muncă de îndată ce va vedea că nu-i mai produce plus-valoare.

Dacă salarul urmează dar a se urca în urma acumulărei capitalului, nu mai rămâne decât următoarea alternativă:

Sau progresul acumulărei nu este întru nimic oprit de această ridicare a preţului muncei — şi în adevăr, deşi *rata* plus-valoarei scade, *masa* ei poate să crească.

„Căci după ce profiturile au scăzut, zice Adam Smith, „capitalul nu încetează de a creşte; ele urmează chiar să „crească cu mult mai repede decât mai înainte... Un ca„pital mare, deşi nu realizează decât profituri mici, spo„reşte, în general, mai repede decât un capital mic cu „profituri mari".

In cazul acesta, scăderea muncei gratuite pe care o fac muncitorii nu împiedecă întru nimic capitalul de a-şi întinde sfera dominaţiunei sale.

Sau urcarea progresivă a salarelor, slăbind stimulentul setei de câştig, începe să împiedece mersul acumulaţiei, care merge scăzând, şi atunci scăderea aceasta ea singură înlătură cauza primă a urcărei salarelor, care nu-i decât cantitatea prea mare de capital faţă cu oferta muncei. Din momentul acela, salarul cade la un nivel mai în conformitate cu trebuinţele de valorificare ale capitalului. Astfel mecanismul producerei capitaliste înlătură în mod spontan obstacolele pe cari se întâmplă să şi le creeze el însuşi.

Aşa se întâmplă că uneori acumularea prea repede a capitalului face ca munca oferită să apară nesuficientă, făcând să se ridice preţul ei. Altă dată, din contra, acumularea, mergând prea incet, face ca munca oferită să fie relativ prea abundentă şi produce o scădere a preţului ei.

Mişcarea de expansiune şi de contracţiune a capitalului,

în calea acumulărei lui, produce dar, în mod alternativ, insuficienţa relativă sau abundenţă relativ prea mare a muncei oferite. Dar nu scăderea absolută sau proporţională a poporaţiei muncitoare e aceea care face capitalul să fie prea abundent în cazul dintâiu şi nici creşterea absolută sau proporţională a cifrei poporaţiei muncitoare ca el să fie insuficient în cazul celalalt.

Acelaşi fenomen se observă în peripeţiile ciclului industrial. In timp de criză, preţul mărfurilor scade şi această scădere se reflectează în urcarea valoarei relative a banilor. După ce încrederea a revenit, preţul tuturor mărfurilor se ridică şi această urcare se oglindeşte în scăderea valoarei relative a banilor, deşi în amândouă cazurile valoarea lor reală nu sufere nici un fel de schimbare. Şi precum şcoala engleză cunoscută sub numele de *Currency-School* atribue urcarea preţurilor abundenţei prea mari şi scăderea lor lipsei de bani, asemene şi economiştii luând efectul drept cauză, pretind să explice vicisitudinele acumulărei prin mişcarea poporaţiei.

De fapt, când acumularea capitalului merge mai încet, se pare că poporaţia muncitoare ar creşte mai repede ca de obiceiu; când ea merge mai repede, pare că poporaţia muncitoare ar scădea. Aşa numita „lege de fier a salarului" se motivează zicându-se că urcarea salarelor are ca consecinţă înmulţirea repede a poporaţiei muncitoare, care sporeşte oferta de braţe şi produce astfel scăderea salarelor. Această scădere a salarelor cauzând o mortalitate mai mare în clasa muncitoare, face să scadă oferta de braţe şi să se ridice salarele.

Dar aceasta este aşa de puţin adevărat că oricine poate vedea că *salarele nu scad şi se ridică de la o generaţie la alta,* ci în perioade cu mult mai scurte.

Dar Marx merge încă şi mai departe cu analiza înrâurirei pe care o exercitează modul de constituire a capitalului asupra mişcărei poporaţiei. S'a presupus, în adevăr, până acum, că compunerea capitalului rămâne aceeaşi. Dar adevărul e că în cursul procesului de acumulare compunerea lui se modifică succesiv scăzând partea care se dă în schimbul puterei de muncă.

Orice progres care măreşte productivitatea muncei înrâureşte şi compunerea technică a capitalului. Mijloacele de producere, materiile brute etc., pe cari muncitorul le pune în mişcare, cresc odată cu productivitatea muncei. Cantitatea de muncă scade în proporţie cu cantitatea mijloacelor de producere pe cari le pune în mişcare. Această schimbare a compoziţiei technice a capitalului înrâureşte compoziţia valoarei lui, sporind partea constantă pe seama părţei variabile. De unde mai înainte vreme se cheltuia 50 la sută din valoarea capitalului pentru mijloace de producere şi 50 la sută pentru muncă, acum se cheltueşte 80 la sută pentru mijloace de producere şi numai 20 la sută pentru muncă. Creşterea productivităţei muncei însemnează dar în tot cazul, în modul de producere capitalist, o *scădere relativă* a capitalului variabil.

Dar productivitatea muncei stă în strânsă legătură cu acumulaţia capitalului. Dezvoltarea productivităţei muncei sociale necesitează producerea pe o scară întinsă, cooperarea multor puteri de muncă, clădiri încăpătoare şi cantităţi mari de mijloace de producere şi de materii prime. Adunarea tuturor acestora nu se poate face, în forma actuală de producere în care mijloacele de producere sunt proprietatea particulară, decât prin acumularea capitalurilor individuale. Un oarecare grad de acumulare, în mâinele unor producători individuali de mărfuri, este dar o condiţie a unui grad anumit de productivitate. Dar oricare metodă de lucru care sporeşte productivitatea în starea actuală de lucruri, sporeşte în acelaşi timp plus-valoarea şi înlesneşte sporirea acumulărei. Aceasta, la rândul ei, permite producerea pe o scară şi mai întinsă care iarăşi sporeşte productivitatea. Acumularea şi productivitatea se înrâuresc dar reciproc, dezvoltându-se una prin alta. Cu acumularea capitalului se dezvoltă aşa dar modul de producere specific capitalist, şi cu modul capitalist de producere creşte acumularea capitalului. Aceşti doi factori economici determină schimbarea compoziţiei technice a capitalului, prin care partea variabilă devine tot mai mică în comparaţie cu partea constantă.

Acumulărei progresive a capitalului se opune fracționarea lui, în urma împărțirei succesiunilor, de-o pildă, dar această fracționare este cu prisos compensată prin *centralisarea capitalurilor existente,* desființarea independenței lor individuale, exproprierea capitaliștilor de către capitaliști, transformarea mai multor capitaluri mici în câteva capitaluri mari.

Arma de care se servesc capitaliștii în războiul lor de concurență este *eftinătatea.* Eftinătatea productelor depinde, *ceteris paribus,* de productivitatea muncei, aceasta însă de scara pe care se fac întreprinderile. Capitalurile cele mari bat pe cele mici și războiul se sfârșește în totdeauna prin înfrângerea acestor din urmă, cari cad în mânele învingătorilor sau sunt nimicite. Pe lângă aceasta, odată cu modul de producere capitalist se dezvoltă o nouă putere: *Creditul,* care se introduce, la început, cu viclenie, ca un sprijin modest al acumulărei, adunând mijloacele bănești împărțite în mâinele capitaliștilor, individuali sau asociați. Cu timpul, el devine o armă teribilă în războiul de concurență și sfârșește prin a se preface într'un mecanism social uriaș de centralizare a capitalurilor.

Pe măsură ce se dezvoltă productivitatea și acumulația, se dezvoltă concurența și creditul, pârghiile cele mai puternice ale acumulărei.

In timpurile noastre tendința către centralizare este mai mare decât în oricare altă epocă anterioară. Capitalurile mari pe cari le creează centralizarea se reproduc ca și celelalte dar mai repede decât dânsele și devin astfel la rândul lor agenți puternici ai acumulărei sociale. Sporind însă efectele acumulărei, centralizarea grăbește și generalizează schimbarea compoziției technice a capitalului, care sporește partea lui constantă în detrimentul părței lui variabile. Și scăderea relativă a capitalului variabil merge încă și mai repede decât acumularea. Capitalul format în cursul acumulărei normale servește mai ales pentru exploatarea invențiunilor noi și a perfecționărilor industriale. Dar și capitalul vechiu ajunge cu timpul să se reînoească, apărând în formă mai perfecționată.

O mașină veche se înlocuește prin alta nouă prin care un muncitor e în stare să producă mai mult decât cu mașina cea veche. Capitalul se reproduce dar în formă mai productivă; dar aceasta are ca rezultat că el congediează tot mai mulți lucrători.

Pe de-o parte dar, capitalul format în cursul acumulărei atrage, în proporție cu mărimea lui, tot mai puțini muncitori; pe de altă parte, capitalul care se reproduce în mod periodic, în altă formă de alcătuire, respinge tot mai mulți muncitori de cari se servea altă dată.

Astfel vedem că modul capitalist de producere se află într'o stare continuă de revoluție technică a cărei rezultat este creșterea progresivă a capitalului *constant* și scăderea relativă a capitalului *variabil.*

Pe lângă aceasta, dezvoltarea mașinismului care determină scăderea nu numai relativă dar chiar absolută a numărului lucrătorilor, face cu putință de a se produce cantități foarte mari de producte cu preț eftin. Aceasta are ca rezultat că se dezvoltă alte industrii, precum sunt industriile cari absorb noile producte sau acele cari produc materiale prime, mașinele etc., cari sunt necesare pentru producerea lor. Cererea de brațe, sporește dar. Pe când însă numărul lucrătorilor, atrași de capital, ajunge la maximum, productele sunt atât de abundente încât nu se mai pot desface. Capitalistul e silit dar să economisească munca. Aceasta are ca rezultat de a se introduce noi perfecționări technice, cari reduce numărul lucrătorilor trebuitori industriei. Insfârșit, durata acestor intervale în cari acumularea sporește cererea de brațe, se scurtează în mod progresiv.

Astfel dar, de îndată ce industria mecanică devine a tot puternică, progresul acumulărei îndoește energia puterilor cari tind să împuțineze și slăbește pe acele cari tind să sporească cererea efectivă de muncă. Capitalul variabil, și prin urmare cererea de muncă, sporește odată cu capitalul social din care face parte, dar el sporește în proporție descrescândă.

Malthus ne spune că „iperdemia" se datorește unei legi

a naturei în virtutea căreia mijloacele de existență ar crește ca 1. 2. 3. 4. 5. etc., în *progresiune aritmetică*, pe când poporația ar avea tendința de a crește ca 1. 2. 4. 8. 16. etc., în *progresiune geometrică*. In realitate aceea ce crește progresiv este scăderea capitalului variabil, odată cu creșterea capitalului total. Dacă la început capitalul constant era față cu capitalul variabil ca 1: 1, el ajunge să fie ca 2: 1; 3: 1; 4: 1. Capitalul variabil care era la început ½ din capitalul total, ajunge în mod progresiv să nu mai fie decât ⅓. ¼. ⅕. etc. Dar când creșterea capitalului variabil scade, aceeași ofertă de muncă, normală altă dată, ajunge să întreacă trebuințele de acumulare ale capitalului și astfel o mare parte din muncitori încetează de a mai fi trebuitori pentru valorificarea lui și devin supranumerari. In modul acesta se formează o *iperdemie relativă*.

„Noi o numim *„relativă”*, zice Marx [1]), pentru că ea „provine nu de la creșterea pozitivă a poporației muncitoare, care ar întrece limitele avuției în cursul acumulărei ei, ci din contra, de la creșterea accelerată a capitalului social care-l pune în poziție de a nu avea nevoe de „o parte de muncitori. Fiind că această iperdemie nu există „decât față cu trebuințele momentane ale exploatărei „capitaliste, ea poate să se întindă sau să se restrângă „în mod subit.

„Producând acumularea capitalului și pe măsură ce „reușește a o produce, clasa salariată produce ea singură „uneltele punerei sale în neactivitate sau de metamorfoză „în iperdemie relativă. Aceasta este *legea poporației* ca„racteristică epocei capitaliste și care corespunde modului „său deosebit de producere. In adevăr, fiecare mod istoric „al producțiunei sociale, are o lege proprie a poporației, „lege care nu se aplică decât lui, care trece cu dânsul și „care nu are prin urmare decât o valoare istorică. O lege „abstractă și imuabilă a poporației nu există decât pentru „plante și animale și încă numai pe câtă vreme nu le în„râurește omul”.

Dacă însă iperdemia este productul necesar al acumu-

1) Das Kapital Vol. I. Ed. IV. Pag. 596 (Ed. Lachatre Pag. 278).

lărei sau a dezvoltărei avuției în forma capitalistă de producere, ea devine la rândul ei pârghia acumulărei și chiar condiția de existență a modului de producere capitalist. Formând o *armată industrială de rezervă* care aparține capitalului ca și cum ar fi crescut cu cheltuiala lui, ea îi procură, în afară de creșterea naturală a poporației, puterile muncitoare exploatabile de cari are nevoe după interesele lui schimbătoare de valorificare.

Odată cu acumularea și cu dezvoltarea puterei de producere a muncei, care o întovărășește, crește puterea subită de expansiune a capitalului. Această creștere se datorește nu numai creșterei absolute a avuției și a creditului care, poate să pună la dispoziția producției, într'un moment dat, o parte neobicinuit de mare a acestei avuții, dar chiar condițiile technice ale procesului de producere, mașinele, mijloacele de transport, fac cu putință transformarea, pe o scară întinsă, în cel mai scurt timp a plus-valoarei în mijloace suplementare de producere. Avuția crescândă a societăței se îngrămădește în industriile vechi, a căror piețe s'au lărgit, sau în industriile nouă, ca drumurile de fier, etc. In toate cazurile, aceste industrii capitaliste au nevoe de mase mari de oameni pe cari să le poată arunca deodată asupra punctelor unde sunt cerute. Pe aceste mase de oameni i le procură iperdemia, armata de rezervă a industriei. Această armată de rezervă, intrarea ei parțială sau totală în serviciul activ al industrei, și reconstituirea ei pe o scară mai întinsă, este caracteristică pentru viața accidentată a industriei moderne, cu perioadele ei schimbătoare de creștere și de scădere a activităței ei, în restimpuri aproape regulate de câte zece ani. O asemene dezvoltare curioasă a industriei nu se găsește în nici una din epocele anterioare ale istoriei omenirei. Ea ar fi fost cu neputință chiar în perioada de copilărie a producerei capitaliste. Compunerea capitalului nu se schimba atunci decât cu încetul și acumulărei lui corespundea o creștere proporționată a cererei de muncă. Și chiar Malthus recunoaște că iperdemia, pe care el o atribue de altmintrelea în felul lui mărginit de a vedea lucrurile, creșterei abso-

lute a poporației muncitoare, este una din condițiile necesare ale industriei moderne :

„Prudența cu privire la căsătorie, zice el, dacă s'ar în„tinde prea mult prin clasele muncitoare ale unei țări, „care depinde în cea mare parte de manufactură și co„merț, i-ar fi păgubitoare. După natura poporației, un ex„cedent de lucrători nu se poate procura pieței, în urma „unei cereri speciale, decât după 16 sau 18 ani, și trans„formarea venitului în capital, prin economie, poate să „meargă cu mult mai repede ; o țară este pururea expusă „ca fondul său de muncă să crească mai repede decât po„porația".

Dar pe când progresul industriei reduce numărul brațelor trebuitoare pentru a pune în mișcare o masă din ce în ce mai mare de mijloace de producere și face astfel ca rândurile muncitorilor fără lucru să se îndesească, el sporește cantitatea de muncă pe care trebue să o facă fiecare muncitor. Concurența dintre muncitori îi silește să prelungească ziua de muncă și această muncă suplementară pe care o fac e la rândul ei o cauză care contribue la sporirea lucrătorilor fără lucru. In acelaș timp, progresele mecanice cari simplifică manipulările permit capitaliștilor ca să înlocuiască pe lucrătorii având oare care ghibăcie câștigată, cu lucrători fără nici o pregătire, și pe bărbați cu femei și copii, sau să aducă trei chinezi ca să înlocuiască un american. Aceste sunt metodele de cari se servesc capitaliștii pentru a spori oferta de brațe și pentru a produce lucrători supranumerari.

De aice se vede că prețul salarelor nu depinde de numărul absolut al poporației muncitoare, ci de creșterea sau scăderea iperdemiei relative. In genere vorbind, mișcările generale ale salarului se regulează de către contracțiunea și expansiunea armatei de rezervă a muncei.

Economia politică crede că mișcarea capitalului depinde de mișcarea efectivă a poporației muncitoare. După doctrina ei, acumularea produce o urcare a salarelor, aceasta determină sporirea numărului muncitorilor, numărul lor prea mare face ca salarele să scadă, scăderea salarelor

la rândul ei reduce numărul muncitorilor, sporind mortalitatea sau împiedecând înmulțirea lor. Dar mai înainte ca urcarea salarelor să fi putut produce o creștere cât de mică a poporației muncitoare, împrejurările economice cari necesitau sporirea brațelor s'ar fi schimbat de zece ori. Căci se cere cel puțin 16 sau 18 ani pentru a produce o generație de muncitori, pe când profiturile fabricanților depind de repeziciunea cu care știu să se folosească de împrejurările momentului. După cerințele schimbătoare ale pieței, ei au nevoe de a găsi imediat brațe disponibile pentru a-și întinde operațiunile. Armata de rezervă a muncei este dar o necesitate a regimului capitalist.

Economiștii confundă legile cari regulează mișcarea generală a salarului, adică raportul dintre clasa muncitoare și capitalul total al societății, cu legile cari distribue poporația muncitoare în diferitele sfere de producere. Se întâmplă ca un salar mai ridicat să atragă un număr mai mare de muncitori într'o industrie momentan favorizată de împrejurări, pe când trebuințele acelei industrii fiind satisfăcute, salarul începe iarăși a scădea, căzând la nivelul lui de altă dată sau și mai prejos de dânsul. Acesta este cazul pe care-l generalizează economiștii zicând că urcarea salarelor produce pretutindeni o creștere absolută a poporației muncitoare și creșterea absolută a muncitorilor o scădere a salarului. De fapt, această oscilare locală a pieței de muncă într'o sferă anumită de producere, nu-i decât un fenomen de distribuire a poporației în diferite sfere de activitate ale capitalului, după trebuințele lui variabile. Salarul general al clasei muncitoare însă depinde de alte împrejurări : In timpuri de prosperitate mijlocie sau de stagnare industrială, armata de rezervă a industriei apasă asupra clasei muncitoare și reduce pretențiile ei în timpuri de prosperitate. Iperdemia relativă nu permite dar ca legea ofertei și cererei de muncă să funcționeze decât în limitele în lăuntrul cărora nu se atinge spiritul de dominație a capitalului.

Iperdemia relativă se prezintă în diferite nuanțe. Dar în afară de formele periodice datorite schimbării fazelor

ciclului industrial, ea apare, în mod continuu, în trei forme: *Forma flotantă, forma latentă* și *forma stagnantă (permanentă*[1]).

Centrele industriei moderne, fabrici, manufacturi, mine etc. atrag pe muncitori și-i resping, în mod alternativ, dar în așa fel că numărul lor crește necontenit. Aici iperdemia există în stare *flotantă*.

Fabricele și atelierele mecanice propriu zise, în cari mașinele sunt factorii principali, nu se servesc de muncitori decât până la vârsta maturității. După aceasta, cei mai mulți sunt înlocuiți cu brațe mai tinere, cu femei și cu copii, și alcătuesc astfel *iperdemia latentă*, care crește cu întinderea industriei. Pe lângă aceasta consumarea muncitorilor de către capital este așa de pripită, în cât un om de vârstă mijlocie este deja istovit. Pentru ca proletariatul să se mențină, se cere dar ca generațiile să se reînoiască repede. Această necesitate socială se îndestulează prin contractarea căsătoriilor în vârstă tânără. In sfârșit, de îndată ce producția capitalistă pune stăpânire pe agricultură, introducând mașinele, cererea de muncă scade pe măsură ce crește capitalul. O parte din muncitori se găsește dar pururea gata să treacă la orașe, către cari curge neîntrerupt izvorul iperdemiei relative. Dar aceasta presupune existența unei iperdemii latente la țară, iperdemie care nu se arată de cât atunci când canalurile ei de scurgere nu se deschid decât din întâmplare. In același timp, cu toată iperdemia relativă, câmpiile nu au destule brațe. Se găsesc în totdeauna prea mulți muncitori pentru trebuințele obicinuite ale agriculturei și prea puțini pentru necesitățile ei excepționale și temporare.

A treia categorie a iperdemiei relative, *iperdemia permanentă*, aparține armatei industriale active, dar ocupațiunile ei sunt așa de neregulate încât ea servește capitalului ca o rezervă nesfârșită de puteri disponibile. Această rezervă, a cărei condițiuni de existență sunt din cele mai rele. caracterizându-se printr'un maximum de muncă și

1) Das Kapital. Ed. IV. Vol. I. Pag. 606.

minimum de salar, se formează necontenit din supranumerarii industriei mari și ai agriculturei și crește odată cu energia acumulației. Dar ea formează în acelaș timp un element care se reproduce singur și conservă clasa muncitoare. Nașterile și decesele sunt foarte numeroase în această categorie și chiar numărul total al indivizilor cari alcătuesc familiile stă în raport invers cu mijloacele de existență de cari dispun. Această lege a societății capitaliste care ar părea absurdă în împrejurările în care trăiesc sălbatecii și chiar coloniștii civilizați, ne amintește reproducerea extraordinară a unor specii animale inferioare.

In sfârșit, elementele de pe urmă cari alcătuesc iperdemia relativă aparțin sferei pauperismului. In afară de vagabonzi, prostituate, cerșetori, această pătură socială se compune din trei categorii distincte: In categoria întâia, intră muncitorii cari pot munci; această categorie crește în timpuri de criză și scade când afacerile încep să meargă. Categoria a doua, cuprinde copiii orfani și copiii de proletari cari sunt pe atâția candidați ai armatei industriale de rezervă. Categoria a treia, cuprinde în sfârșit pe toți degenerații, pe toți scăpătații și pe toți indivizii incapabili de a munci, precum sunt acei cari nu se mai pot hrăni cu industria lor, în urma introducerei vreunei alte metode de lucru, acei cari au trecut de vârsta cerută, victimele accidentelor, etc.

Peuperismul este azilul invalizilor armatei industriale active. Producțiunea lui este cuprinsă în producțiunea iperdemiei relative și formează, împreună cu dânsa, una din condițiile de existență a avuției capitaliste.

Aceasta este, în rezumat, teoria prin care Karl Marx combate doctrina lui Matlhus, sprijinindu-se pe o mulțime de fapte și de dovezi statistice. Cât pentru Malthus însuși, Marx îl numește „un maistru a plagiatului", zicând că întreaga lui teorie asupra poporației nu-i decât un plagiat nerușinat[1]).

In scrierile lui Karl Marx, socialismul științific a ajuns la cele mai de pe urmă concluziuni ale sale și, în-

1) Das Kapital. Ed. IV. Vol. I. Pag. 471. Nota și Pag. 580 Nota.

tru cât se atinge de chestiunea poporației mai cu deosebire, putem spune că teoria lui Marx nu numai că e dogma fundamentală a partidului propriu zis socialist, dar că ea nici nu a fost desbătută mai pe larg de vreun alt membru mai marcant al acestui partid, afară de unele lucrări de importanță secundară. Printre aceste, se cade să spunem câteva cuvinte despre o scriere a unui cunoscut socialist militant, *August Bebel*.

In monografia sa asupra femeei [1]), Bebel se ocupă și de problema poporației, zicând că teama de iperdemie este foarte veche și că ea apare în totdeauna în periodele în cari o stare socială este în decădere și se află aproape de sfârșitul ei. Și ușor se poate înțelege care este cauza acestui fenomen. Toate stările sociale de până acum se întemeează pe domnia claselor, a căror mijloc de căpetenie este stăpânirea pământului. Pământul trece din mâinile celor mulți, în mâinile câtorva, cari nu-l exploatează decât foarte rău. Masele cele mari rămân fără nici o proprietate și cantitatea lor de hrană depinde de bunăvoința stăpânilor. Dar și aceștia se luptă între dânșii. In asemene condițiuni, orice creștere a familiei trebue să apară ca o povară pentru acei obijduiți, iar spectrul iperdemiei devine cu atât mai îngrozitor cu cât pământul se concentrează în mâinele câtorva. Nici odată Roma nu a fost mai săracă decât atunci când întreg pământul țărei se găsea în mâinele a 3000 de proprietari de Latifundii. Pământul se prefăcea în parcuri uriașe de vânătoare sau rămânea necultivat, pentru că productele ce se cultivau prin sclavi costau mai scump decât acele ce se importau din Sicilia.

Aparițiunea lui Malthus, zice Bebel, cade în acea perioadă de dezvoltare a industriei engleze, când în urma descoperirilor lui Hargreaves, Arkwriht și Watt, zecimi de mii de lucrători rămăsese fără lucru. In acelaș timp, concentrarea capitalurilor și a proprietăței fonciare luase proporțiuni foarte mari. Era firesc ca clasele stăpâne să caute

1) Die Frau in der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft. Zürich 1883.

a explica acest fenomen și tocmai atunci a apărut și cartea lui Malthus, care emitea o teorie cu totul liniștitoare și în conformitate cu interesele lor.

Bebel pretinde că suferințele și mizeria maselor nu sunt consecinți ale lipsei de mijloace de hrană și de existență, ci a împărțirei lor nedrepte. Tezele lui Malthus nu au înțeles decât numai din punctul de vedere al modului de producere capitalist și nu se pot aplica la alte stări sociale.

Luând în cercetare legea scăderei productivității pământului, Bebel citează părerile lui Rodbertus și ale lui Liebig, cari susțin că puterile solului nu se pot istovi dacă i se restitue, prin îngrășare, elementele pe cari le pierde în procesul de producere. Pretinsa lege a scăderei productivităței nu-i decât o închipuire.

Rusia europeană, dacă poporația ei ar fi atât de deasă ca poporația actuală a Saxoniei, ar putea singură să hrănească peste 1000 milioane de locuitori. Noi nu avem prea mulți oameni în Europa, dacă e vorba de îndeplinirea unor scopuri culturale mai înalte, ci prea puțini. Și dacă trecem la celelalte continente, lipsa de oameni e încă cu mult mai mare. Carey pretinde că numai valea Orenocului, care are o lungime de 360 mile, ar putea să producă destulă hrană pentru întreaga omenire. Statele-Unite, după starea actuală a agriculturei ar putea să hrănească o poporație de douăzeci de ori mai deasă decât acea de acum, care se ridică la 50 de milioane, adică 1.000 de milioane.

Pretutindeni instituțiile sociale și modul de producere și de împărțire sunt cauzele mizeriei, nu numărul oamenilor. Cât pentru cea de a doua chestiune și anume: dacă oamenii se pot înmulți în orice număr și dacă au și dorința de a se înmulți, Bebel citează mai multe fapte cari par că ar dovedi contrarul. E curios de a vedea cum tocmai familiile cele mai bine situate ajung a se stinge. Poporația Statelor-Unite cu toată imigrația nu crește îndoit decât abea în treizeci de ani. Darwin a stabilit că unele animale, elefantul de-o pildă, dacă sunt domesticite

îşi pierd fecunditatea lor. Prin aceasta pare dovedit că schimbarea modului de traiu ar avea o înrâurire hotărîtoare asupra puterei de înmulţire a fiinţelor.

Bebel recunoaşte că instinctul sexual este unul din instinctele cele mai puternice ale omului şi că trebue satisfăcut dacă nu voim ca sănătatea să sufere. Asemene este adevărat că acest instinct e cu atât mai puternic cu cât omul e mai sănătos şi cu cât constituţia lui e mai normală, întocmai precum pofta de mâncare e un semn şi o condiţie a sănătăţei trupeşti. Dar nu trebue să se confunde satisfacerea instinctului sexual cu procreaţia. Unii pretind că desvoltarea intelectuală şi încordarea mai mare a nervilor ar avea ca rezultat deprimarea instinctului sezual şi slăbirea puterei de procreaţie. Alţii zic că mai ales hrana, pe lângă starea fizică a femeei, are înrâurirea cea mai de căpetenie în această privinţă. Ceea ce e sigur e că în toate epocele de până acum omenirea a trăit, întru cât se atinge de legile cari stăpânesc producerea şi împărţirea bunurilor, precum şi înmulţirea poporaţiei, în stare de absolută ignoranţă. In societatea socialistă omenirea îşi va cârmui desvoltarea ei în mod conştient, după legile naturei. Socialismul este ştiinţa aplicată cu deplină conştiinţă pe toate terenurile de activitate ale omului.

Vedem din această expunere pe scurt a părerilor lui Bebel, că el nu a adăogit nimic dela dânsul la teoria poporaţiei aşa precum a dezvoltat-o cei mai mulţi socialişti şi că nici nu a intrat măcar în analiza profundă a regimului capitalist, pe care o face Marx, rămânând cu totul la suprafaţa lucrurilor. Mai interesant decât Bebel, nu prin concluziile lui teoretice, ci prin materialul de fapte pe care l'a adunat, este însă un alt tovarăş de idei al lui, *Max Schippel*. In conformitate cu concluziile şefului şcoalei, Schippel susţine [1]) că creşterea excesivă a poporaţiei din timpurile noastre se datoreşte regimului capitalist care determină neprevederea extremă a claselor muncitoare. Iperdemia nu se datoreşte scăderei productivităţei, cum o

1) Das moderne Elend und die moderne Uebervölkerung. Leipzig 1888.

pretindea Malthus, ci din contra creşterea ei, în urma descoperirilor mecanice, cari au înlocuit munca omului, lăsând o mulţime de muncitori fără lucru. Fenomenul iperdemiei va dispărea odată cu organizaţia economică a cărei produs este.

Părăsind această grupă mai compactă de scriitori propriu zişi socialişti, rămâne să ne interesăm la sfârşitul acestui capitol, de unii autori ale căror vederi nu cadrează în totul cu aspiraţiunile aşa numitului socialism ştiinţific, dar cari se apropie de încheerile lui în multe privinţi. Vom vedea în adevăr că scrierile acestora prezintă un caracter socialist de nătăgăduit, ceeace ne indrituește, după cum am spus mai sus, de a ne ocupa de dânşii în capitolul de faţă.

Cunoscutul filosof şi economist *Eugen Dühring*, în Istoria critică a economiei politice şi a socialismului, care a apărut în prima ediţie la 1871, susţine că doctrinele lui Malthus şi ale lui Ricardo nu mai au decât o valoare curat istorică şi că e numai o concesiune ce se face tradiţiei universitare, de a ne mai ocupa de dânsele [1]). El recunoaşte de altmintrelea că acele două progresiuni ale lui Malthus, nu sunt decât numai o încercare de a da o mai mare preciziune ideei lui, a cărei simplu înţeles este că oamenii au pururea tendinţa de a trece peste marginele mijloacelor lor de hrană, aşa dar, că oricât ar progresa producerea mijloacelor de existenţă, poporaţia ar creşte încă şi mai repede. In scrierea lui Malthus însă nu avem de a face cu o idee curat ştiinţifică, ci cu o monstruozitate morală *(Missgebilde)* şi încă din specia acelor mai urâte, cari caută să se îmbrace singure în mantia moralei. Malthus însuşi era prea puţin iscusit în ale cugetărei ca să fi putut preciza înţelesul aşa numitei tendinţi de înmulţire a oamenilor. El se arată ca un părtinitor prea hotărât a tot ce este pe dos şi reacţionar în împrejurările actuale, pentru ca să se fi gândit măcar la vreo reformă care nu şi-ar fi propus întoarcerea noastră

1) Kritische Geschichte der Nationalökonomie u. des Sozialismus. Ed. III. Leipzig 1879. Pag. 177.

îndărăt și mărginirea desvoltărei noastre. Malthus tăgăduește omului dreptul la existență și nu recunoaște că societatea ar avea obligația de a procura de lucru muncitorilor, după cum s'a pretins de unii. Cu alte cuvinte, el pretindea că clasele bogate nu aveau să se preocupe de soarta celor săraci. Dacă lucrătorii doresc ca salarele lor să se ridice, ei nu au decât să mărginească numărul lor după trebuințele societății. Malthus se prezintă dar ca avocatul claselor avute și ca reprezentant al unui egoism desgustător, care se arată mai ales în prima ediție a cărței sale. Mai târziu, asprimea cugetărilor lui s'a îmblânzit întru câtva fără ca fondul să se fi schimbat câtuși de puțin. De altmintrelea întreaga lucrare nu-i decât o adunătură de descripții culese din relațiile de călătorie, o mixtură din tot soiul de sentimente și de predici morale, pe care o poți ceti multe pagini în șir, fără de a întâlni măcar o singură cugetare propriu zisă. Această virtuozitate respingătoare care-l caracterizează pe Malthus, ca individ, se găsea împărechiată cu o ipocrizie care devenise la dânsul o a doua natură [1]).

Ar trebui să ne mirăm că o idee atât de săracă precum este teoria lui Malthus despre poporație, a putut să provoace un interes atât de viu, dacă lipsa de preciziune a gândirei originare, nu ar fi lăsat, din punctul de vedere teoretic, un câmp așa de larg neînțelegerilor. Pretinsa lege a poporației se baza pe raportul dintre numărul oamenilor și capacitatea mijloacelor de hrană. Deosebind amândouă părțile, el le consideră ca independente una de alta, atribuind fiecăreia însușiri și norme deosebite de desvoltare. Pe de-o parte stă natura sau pământul cu puterea sa productivă izolată; de cealaltă parte omul cu tendința sa de a se înmulți. Se vede dar, zice Dühring, că Malthus nu pleca în mod serios nici măcar dela economia politică a lui Adam Smith. El se mărginea la concepțiunile mai primitive cari consideră numai fertilitatea pământului și nu văd în muncă izvorul avuțiilor. Malthus nu a înțeles pe Adam Smith, fără ca pentru aceasta să

1) Loc. cit. Pag. 191.

se poată spune că ideile sale aparțin Fiziocrației; căci concepțiunea cu totul vulgară că fertilitatea pământului este faptul cel mai important, nu se poate considera ca știință fiziocratică.

După ce Dühring critică în modul acesta pe Malthus, în Istoria sa, el se încearcă să formuleze singur teoria poporației, în Cursul de economie politică și socială, publicat în anul 1873. Inmulțirea poporației, zice el [1]), este o sporire a puterilor productive. Acesta este un adevăr general care nu se poate restrânge decât dacă prsupunem că istovirea puterilor naturale ale pământului sau imposibilitatea de a ajunge până la dânsele fac ca munca omului să fie neproductivă. Trebuințele cresc numai proporțional cu numărul oamenilor, pe când puterile lor asociate cresc cu mult mai mult decât numai în proporție cu numărul lor. Există dar tendința ca odată cu creșterea poporației, densitatea ei să permită o mai mare desfășurare de puteri.

Odată cu așezarea oamenilor și cu crearea unor centre de cultură, izvoarele din care-și scot mijloacele pentru existența lor devin în cea mai mare parte inaccesibile. Omul care s'a așezat într'un loc și care nu umblă în toate părțile după hrana sa, nu poate considera ca existente decât acele obiecte pe cari le pot ajunge cu mijloacele sale economice. Dar nu numai greutatea de a ajunge la dânsele din cauza îndepărtărei, ci mai cu deosebire greutatea de a ieși din cadrul unei civilizații mai dezvoltate și de a-și creia o nouă existență economică, lărgește încă și mai mult prăpastia care desparte civilizația de natură încă neexploatată. Omul nu se poate întoarce la starea de natură.

După ce stabilește astfel că fiecare grupă economică își are *reionul* său, care mărginește putința sa de a se folosi de izvoarele naturei, Dühring examinează capacitatea diferitelor stări economice pentru desvoltarea poporației. Progresele technice fac cu putință de a scoate mai multe bunuri din aceleași izvoare naturale și lărgesc astfel

1) Cursus der National-und Socialökonomie. Ed. III Leipzig 1892 Pag. 98.

capacitatea de întreținere a unei grupe economice. Dar sporirea productivității nu depinde în totdeauna în mod exclusiv de progresele mijloacelor technice, căci se poate ca să avem *cunoștința* acestor progrese și *să nu ne putem folosi* de dânsele, din cauza împrejurărilor politice și economice, cari ne-ar sili să păstrăm organizarea noastră economică. In cazul acesta, e nevoe ca această organizare să se schimbe, dacă voim să lărgim capacitatea de întreținere a poporației, a unei stări economice.

„Ideia noastră, zice Dühring [1]), constă dar în aceea că „fiecare organizare economică poate să cuprindă un „număr determinat de oameni, și că această capacitate a ei „nu se poate spori, în mod simțitor, fără de a trece organizarea economică însăși către o nouă formă. . . . . Omul „depinde cu mult mai mult de sine însuși și de modul „cum știe să organizeze împărțirea muncei sale decât dela „natură. Izvoarele naturale joacă un rol cu mult mai neînsemnat decât felul cum omul știe să-și organizeze munca „asigurându-și existența prin diriguirea rațională a puterilor sale. In această diriguire și în acest mod de a le „întrebuința, trebue să vedem piedicile și înlesnirile cele „mai de căpetenie ale înmulțirei poporației. Organizarea „economică și socială trebue considerată ca un sistem de „canaluri, în contra păreților căruia mediul elastic al po„porației începe să apese foarte serios, de îndată ce căile „existente de îndestulare nu mai corespund cerințelor nouă. „Câte odată distrugerea întregului sistem de vase sau nu„mai o paralizare locală va fi consecința acestei apăsări, „dar în regulă generală, dezvoltarea normală va căuta „să-și urmeze calea sa, înlăturând organizarea existentă“.

O teorie a diferitelor forme de organizare economică, zice Dühring, ar avea o însemnătate foarte mare pentru economia politică, dar până acuma nu s'a ajuns decât la stabilirea deosebirei dintre statul agricol și statul industrial. Necesitatea trecerei de la starea agricolă la starea industrială, care prezintă un câmp cu mult mai întins

1) Loc. cit. Pag. 401.

pentru dezvoltarea poporației, a fost apreciată foarte bine de *Frederic List*, căruia îi aparține întreaga teorie. Organizarea economică bazată pe agricultură se poate dezvolta în mod extensiv, lucrând încetul cu încetul tot pământul de care poate să dispună. Mersul acesta al dezvoltărei e firește foarte încet și tot ce se poate dobândi pe calea aceasta este de a împrăștia poporația peste întreg teritoriul, care poate servi unei culturi primitive. Aceasta e limita extremă, la care însă nu se poate ajunge decât foarte cu greu. O mulțime de piedeci se prezintă, precum este de-o pildă greutatea de a-și procura mijloacele auxiliare ale producerei, putința de a-și desface productele, căile de comunicație și în genere toate acele condiții cari, pentru a exista, presupun puterea creatoare technică a unor grupe de oameni. Și dacă s'a ajuns și la această limită extremă, ușor se poate vedea că orice creștere ulterioară a poporației nu se mai poate produce într'o organizare economică bazată pe exploatarea extensivă a puterilor naturei, ci numai în exploatarea lor intensivă. Când limita de pe urmă a dezvoltărei poporației, în starea agricolă, a fost atinsă, excedentul poporației nu mai e în stare de a se hrăni. O sporire a puterilor de muncă nu mai poate fi de nici un folos, când modul existent de producere a absorbit toate forțele de cari avea nevoe. Este drept că nu puterile naturei sunt nesuficiente, dar modul cum aceste puteri sunt exploatate din punctul de vedere technic și economic, pune margeni ori cărei sporiri a productelor prin simpla înmulțire a puterilor omului. Problema economică și socială consta atunci în a întrebuința excedentul poporației într'o nouă ramură de activitate și a face ca aceeași cantitate de materie primă și de obiecte de hrană care servea, până atunci, la dobândirea pe cale de încunjur și cu multă cheltuială a efectelor fabricate, să se întrebuințeze pe loc, producându-se astfel aceste fabricate în mod mai economic. Căci este evident că ne mai fiind nevoe de a trimete obiectele de hrană și materiile brute la o distanță foarte mare, contravaloarea lor, care se exprimă în producte de ale manufacturilor, trebue să fie cu mult mai

mare câştigându-se cel puţin cheltuiala de transport. Dar faptul încă şi mai important este că această contravaloare e productul poporaţiei proprii. In modul acesta se creează o piaţă lăuntrică foarte comodă şi se deschide o nouă direcţie în care poporaţia se poate dezvolta. Familiile agricultorilor au unde-şi trimete copii, pentru cari nu mai pot găsi ocupaţie la ţară. După toate aceste se poate afirma că statul industrial e în stare să întreţină o poporaţie cu mult mai mare decât statul agricol. Şi aceea ce este adevărat despre industrie în totalitatea ei, se poate spune şi despre fiecare ramură a industriei în deosebi. Putinţa de creştere a poporaţiei sporeşte pe măsură ce se creează noi poziţii de existenţă şi se deschid căi noui de producere.

Pe lângă celelalte stadii de dezvoltare a stărei economice, zice Dühring, se pune de obiceiu şi *statul comercial*. Dar aceasta nu-i decât sau o formă mai dezvoltată a stărei industriale, sau nu se întemeează decât pe comerţul de transit. In cazul d'intâi se înţelege că această formă poate să cuprindă o poporaţie mai deasă, ceea ce nu se poate afirma desigur în cazul de al doilea. Avuţia care se bazează pe comerţ poate să sporească numărul comercianţilor şi a marinarilor, dar nu al lucrătorilor. Se poate dar ca să se creeze cel mult o restrânsă aristocraţie mercantilă cu clienţii ei. De aceea putem să nu punem starea comercială printre tipurile economice principale. Dar capacitatea diferitelor tipuri economice ar rămânea necomplectă, zice el, dacă nu am urmări-o şi în viitor.

Intocmai precum necesitatea sileşte de a preface economia agricolă în economie industrială, asemene starea socială a muncitorilor îndeamnă la o prefacere a societăţei care ar mări într'un grad foarte mare sfera de întindere a poporaţiei [1]). Până acum o asemene prefacere este încă de domeniul concepţiunilor curat teoretice. Dar ştiinţa, zice Dühring, are datoria de a expune nu numai înlănţuirea de cauze şi efecte a faptelor existente, ci trebue să caute a întrevedea chiar urmările unor împrejurări curat ipotetice. Dühring crede că o asemene organizae economică ar fi de

1) Loc. cit. Pag. 173

natură să cuprindă o poporaţie cu mult mai deasă. In acel sistem care ar urma ca o formaţiune mai înaltă organizărei actuale bazată pe rentă şi pe profit, *viaţa elementelor muncitoare* ar fi punctul de vedere principal al tuturor măsurilor. Producerea ar avea ca scop această viaţă şi nu *profiturile şi rentele*, ceea ce ar face ca un număr cu mult mai mare de oameni să se poată hrăni.

După părerea lui Dühring, teoria lui Malthus aparţine istoriei şi nu se poate trata mai pe larg într'un curs de economie politică cu pretenţii de a fi la înălţimea ştiinţei din timpurile noastre. Este evident, zice el, că trebue să plecăm dela ideea că poporaţia nu poate creşte în indefinit. Nu numai hrana dar chiar locul pentru a sta în picioare, ar trebui să nu mai ajungă dacă poporaţia unei ţări sau a pământului întreg s'ar înmulţi necontenit fără de-a suferi nici o scădere. Ideea aşa de generală că poporaţia este mărginită de condiţiile existenţei sale şi că cu toate aceste ea tinde, din propriile ei porniri lăuntrice să se înmulţască, era aşa de aproape de înţelegerea fiecăruia, încât o întâlnim în literatura anterioară, aşa că nu avea nevoe de Malthus pentru a exista [1]) Dar concepţiunea aşa de stângace şi de puţin precisă [2]) a dogmei despre înmulţirea în progresiune geometrică a poporaţiei şi despre creşterea numai în progresiune aritmetică a mijloacelor de hrană, aparţine cu adevărat lui Malthus. Legea capacităţei *(Capacitätsgesetz)* este critica cea mai nimerită ce se poate face concepţiilor sale nesigure şi vagi. Aceea ce caracterizează mai bine vederile sale înapoiate în materie economică este ideea sa despre condiţiunile existenţei noastre, pe care o face să depindă de cantitatea de hrană pe care ne-o dă natura. Şi tot atât de absurd este modul său de a considera foamea, ciuma şi războiul ca mijloace de îndreptare a stărei economice, pe când ar fi trebuit să se gândească cel puţin că războiul distruge cu mult mai multe puteri productive decât împuţinează numărul oamenilor. Războiul nu este dar un mijloc de în-

1) Loc. cit. Pag. 117.
2) A se compara: Kritische Geschichte. Pag. 183.

dreptare, după cum crede Malthus, ci o cauză care face ca nepotrivirea dintre mijloacele de hrană şi poporaţie să fie încă şi mai mare.

„Concepţiunea lui Malthus, zice Dühring[1]), este prac-„tic şi teoretic o teorie reacţionară. La orizont ea face să „apară spectrul iperdemiei, iar în prezent ea voeşte să o-„prească înmulţirea claselor celor mai numeroase ale po-„porului. Dacă mijloacele pentru ajungerea acestui scop „nu ar fi din calcafară ridicule, ar trebui să ne îndignăm „de josnicia concepţiunilor de care au fost dictate".

După ce Dühring critică în modul acesta teoria lui Malthus şi după ce arată că starea economică a omului depinde în prima linie de înmulţirea poporaţiei şi de organizarea economică corespunzătoare ei, aşa dar în general vorbind de organizarea puterilor omului, el ajunge să considere şi cazurile în cari puterile naturei s'ar istovi. Plecând de la ideea că omul renunţă mai degrabă la existenţa sa decât să-şi schimbe modul său obicinuit de a trăi, putem înţelege că o istovire oare care a puterilor naturei nu ar produce alt efect decât să mărginească din ce în ce mai mult sfera locală de întindere a poporaţiei. Această istovire poate să fie de mai multe feluri după cum se referă la consumarea desăvârşită, sau numai la posibilitatea dobândirei mijloacelor naturale. Cărbunele care a fost ars, nu mai există. Dar bogăţiile naturei sunt atât de mari încât din punctul de vedere al intereselor actuale istovirea lor nu are nici o importanţă. Totuşi necesitatea de a scoate mineralele de-o pildă, din adâncimi tot mai mari, este o împrejurare de care trebue să ţinem samă.

Cu totul de altă natură este acea istovire care nu înseamnează alta decât că toate ocaziile în cari se putea întrebuinţa munca şi mijloacele de producere au fost deja ocupate. Această stare de lucruri se poate produce faţă cu cele mai mănoase izvoare de bogăţii şi nu atinge întru nimic productivitatea lor viitoare. Cauza ei constă în aceea că poziţiile muncei, în lăuntru unei sfere anumite, sunt o

1) Loc. cit. Pag. 118.

cantitate determinată care se poate prin urmare istovi. Dacă exploatarea minelor, care se puteau exploata cu folos a fost de-o pildă în aşa mod organizată încât să aibă mai multe puteri de muncă decât ar avea nevoe, este evident că în direcţia aceasta orice lărgire ulterioară a muncei nu e cu putinţă. Trebue să aşteptăm momentul când va fi posibil de a spori intensitatea exploatărei prin introducerea unor noi mijloace şi metode technice. Cam acelaşi lucru se va putea întâmpla, în cazul când tot pământul accesibil va fi pus în cultură. Sporirea productelor va atârna în cazul acesta de sporirea mijloacelor de cultură, şi dacă cu timpul se va putea întrebuinţa mai multe puteri de muncă, această împrejurare nu va fi ea singură decât urmarea îmbunătăţirei metodelor şi a noilor mijloace de producere.

„Această istovire *extensivă* a izvoarelor naturale, cum „s'ar putea numi ocuparea mai sus citată a poziţiilor mun-„cei, zice Dühring[1]), prin ea însăşi va avea puţină im-„portanţă, întrucât nu se va adăogi o istovire *intensivă*. A-„ceasta din urmă constă în aceea că metodele nu mai sunt „în stare de a găsi mijloacele de producere nouă şi din „ce în ce mai productive. Situaţiunea care rezultă din „această stare de lucruri este aceea în care strămutarea „execedentului de puteri economice, aşa dar a oamenilor „şi a mijloacelor lor de muncă, în regiuni de cultură mai „tinere, devine o necesitate".

O formă specială de istovire a izvoarelor naturale este sărăcirea pământului prin îndepărtarea constantă a părţilor sale hrănitoare. E o lege fundamentală pe care se razămă posibilitatea unei culturi statornice, că trebue să restituim pământului aceea ce luăm de la dânsul prin recolte. Totuşi ideile mai de demult cu privire la puterile pământului erau lipsite de claritate şi în parte chiar mistice. Se credea că pământul osteneşte de la o vreme şi că are nevoe de odihnă, întocmai ca şi o fiinţă animală, şi fără ca să se fi cunoscut cauza adevărată a acestei osteneli.

1) Loc. cit. Pag. 123.

Alții 'și închipueau că puterile pământului nu se puteau istovi. *Frederic List* a fost cel d'intâiu dintre economiștii mari care s'a ocupat cu acest subiect vorbind chiar de un adevărat *export al pământului*. Istovirea pământului a fost însă tratată mai pe larg și din toate punctele de vedere de către *Carey*, care a încorporat această doctrină sistemului său.

Din punctul de vedere economic, istovirea pământului nu se poate înlătura decât dacă-i redăm, sub o formă oarecare, materiile pe cari recoltele i le-au sustras. Exportarea continuă a grânelor către piețele îndepărtate trebue să aducă cu sine această istovire a pământului și ca rezultat definitiv, ea va sili poporația să se exporteze ea singură pe cale de emigrare. Pentru a înlătura această consecință fatală, nu există decât un singur mijloc și anume: trecerea către o formă de organizare mai înaltă cu o consumare locală mai mare. Cu cât e mai mare cantitatea productelor care se consumă pe loc, în loc de a fi exportate, cu atât se va pierde mai puțin din elementele cari alcătuesc fertilitatea pământului. Se vede dar din cele ce preced, zice Dühring [1]), că într'o organizare economică mai rațională și mai dezvoltată, cauzele istovirei pământului cad de la sine. Așa dar numai continuarea unei stări de lucruri primitive sau slăbiciunea unei decăderi propriu zise, fac cu putință ca pământul să fie istovit. Stările economice în decadență vor ajunge desigur la istovirea pământului, pentru că vor pierde treptat putința de a întreține varietatea împărțirei lăuntrice a muncei. Organizarea economică va degenera, pentru că statele în lăuntrul cărora există, își pierd și în altă privință puterea și inițiativa lor. In asemenea condiții însă, istovirea pământului nu este cauza primă, ci consecința scăderei generale a puterei poporului. Ea contribue la grăbirea operei de distrugere dar numai ca o cauză de a doua mână, a cărei dependență de degenerarea organizărei economice nu trebue să fie trecută cu vederea.

1) Loc cit. Pag. 128.

Aceste sunt părerile lui Dühring, care dezvoltă ideile lui Carey și ale lui List, fără ca să vedem întru cât în întreaga lui critică ar putea să răstoarne principiile de la cari pleacă Malthus. Și tocmai de aceea am trebuit să insistăm asupra unor critici cari se prezintă, *în formă*, așa de protivnici lui Malthus, pentrucă *fondul* lor, nu face decât să ilustreze bazele teoriei lui, pe cari noi le credem adevărate. Și tot pentru aceleași motive ne vom ocupa mai pe larg de teoria cunoscutului economist american *Henry George*, a cărui scriere *Progress and poverty* (New-York 1880 [1]) a făcut atâta sensație. Și vom vedea că teoria poporației se prezintă și în opera lui ca bază fundamentală a sistemului, care gravitează împrejurul acestei chestiuni, confirmându-se încă odată aceea ce am spus că problema poporației este problema esențială a economiei politice.

Voind să afle cari sunt cauzele cari produc sărăcia crescândă a maselor în mijlocul avuției generale, Henry George, începe prin a se întreba pentru ce salarul tinde către un minimum abia suficient pentru a întreține existența, cu toată sporirea productivităței muncei?

Economia politică ne spune că salarul este determinat de numărul lucrătorilor în raport cu capitalul destinat pentru întreținerea lor. Salarul tinde pururea să se apropie de strictul necesar pentru întreținerea existenței, din cauză că oricât ar crește capitalul, muncitorii se înmulțesc încă și mai degrabă, stabilindu-se o concurență aprigă între dânșii, care face să scadă partea fiecăruia. Henry George contestă această lege a salarului admisă de toți și se încearcă să arate că salarul nu se iea din capital ci din chiar produsul muncei. *Lucrătorul își produce singur salarul său* și prin urmare, dacă aceasta este adevărat, salarul nici nu poate fi scăzut prin înmulțirea lucrătorilor, ci din contra, în condiții de altmintrelea egale, cu cât numărul lor e mai mare, cu atât salarul trebue să fie mai

1) Scrierea aceasta a fost tradusă în limba germană de mai mulți autori. In lucrarea de fața, ne-am servit de traducerea lui *C. D. F. Gütschow:* Fortschritt und Armuth. Berlin 1881.

ridicat, pentru că productivitatea muncei crește cu numărul producătorilor.

Pentru a vedea însă dacă toate celelalte condiții rămân neschimbate, trebue să răspundem la următoarea întrebare: Puterile naturei au ele oare tendința de a scădea odată cu creșterea poporației ?

Teoria salarului se sprijine, în adevăr, pe o altă teorie care poartă numele lui Malthus și anume că poporația ar avea tendința naturală de a crește mai repede decât mijloacele de existență. Și tocmai de aceea nici nu s'a cercetat mai de aproape legea salarului pentru că teoria lui Malthus, pe care se razimă, a fost considerată ca un adevăr ce nu se poate contesta.

Din această expunere pe scurt a intrărei în materie, se vede lămurit că problema poporației este punctul de plecare și scopul de pe urmă a întregei lucrări a lui Henry George.

Trecând la cercetarea legei lui Malthus, Henry George zice că nu e nevoe de a insista asupra celor două progresiuni de creștere geometrică a poporației și aritmetică a mijloacelor de existență, de oarece ele nu sunt esențiale teoriei lui Malthus. A fost, după cum zice John Stuart Mill [1]), numai o nenorocită încercare de a se da unor lucruri o preciziune, pe care ele nu o comportă.

Malthus a susținut numai atât că poporația ar avea tendința constantă de a crește mai repede decât putința de a produce mijloace de hrană, a căror producere devine tot mai anevoioasă.

Cauzele triumfului acestei teorii sunt lesne de aflat. Sprijinindu-se, în aparență, pe un adevăr netăgăduit, și anume că dacă poporația s'ar înmulți necontenit, ea ar trebui să sfârșească prin a nu mai găsi putința de a se hrăni, ea își găsește confirmarea ei în analogiile observate la plante și la animale, la cari vieața se lovește pururea de marginile cari o îngrădesc. In afară de aceasta mai sunt și alte fapte evidente cari par că o confirmă, așa de o pildă

1) Principles of Political Economy. Cartea II. Cap. IX.

sărăcia, viciul și mizeria, cari se găsesc mai ales la poporațiile dese; creșterea poporației în țările tinere și scăderea ei în țările în cari ea este prea deasă, etc. Teoria lui Malthus stabilește un principiu general care explică toate aceste fapte și care se potrivește cu încheerile celeilalte teorii, în virtutea căreia salarul se iea din capital. După această teorie, admisă astăzi, salarele scad deîndată ce înmulțirea lucrătorilor necesitează o împărțire a capitalului; după teoria lui Malthus, sărăcia apare de îndată ce sporirea poporației necesitează o împărțire a mijloacelor de existență. Nu avem decât să punem capital drept mijloace de hrană și lucrători drept poporație, precum se face în cele mai multe cărți de economie politică, pentru a vedea că aceste legi sunt identice în forma lor, precum ele sunt identice și în fond.

Teoria rentei formulată de Ricardo a adus, pe de altă parte, o nouă confirmare doctrinei lui Malthus, arătând că renta trebue să sporească pe măsură ce se înmulțește poporația, din cauză că trebuințele ei crescânde silesc de a se cultiva pământuri tot mai puțin productive. Astfel *teoria salarului* și *teoria rentei* nu apăreau decât ca exemple cari confirmă principiul aflat de Malthus. Scăderea salarelor și ridicarea rentei, în urma creșterei poporației, nu sunt dar decât formele diferite în cari se manifestează îngrămădirea poporației către limitele mijloacelor de existență.

In modul acesta, teoria lui Malthus s'a încuibat în sistemul economiei politice care nu a mai făcut progrese simțitoare de la Ricardo încoace. Și încheerile ei sunt primite chiar de lucrători, cari atribue scăderea salarelor și greutățile pe cari le întâmpină ca să găsească de lucru, numărului prea mare al concurenților.

Cauza principală însă a triumfului teoriei lui Malthus e că ea este liniștitoare pentru acei cari stăpânesc toate avuțiile în societatea modernă, fiind eminamente conservatoare a stărei de astăzi.

In contra acestei teorii, Henry George susține, mai întâi, că ea nu e confirmată de faptele ce se aduc în spri-

jinul ei şi, în al doilea rând, că se pot cita o mulţime de fapte cari o răstoarnă.

E sigur că nici experienţa nici analogia nu ne dau dreptul să zicem că poporaţia ar creşte mai repede decât mijloacele de existenţă. Toate faptele cari s'au citat până acum ne dovedesc numai că în ţările nouă şi acolo unde sărăcia apasă asupra claselor muncitoare, poporaţia are o tendinţă foarte pronunţată de a se înmulţi. Dar nu e zis că această proporţie de înmulţire a speciei umane s'ar arăta şi acolo unde poporaţia ar fi îndeajuns de deasă şi avuţia mai deopotrivă împărţită. Chiar dacă s'ar conceda însă că tendinţa de înmulţire nemăsurată a poporaţiei ar avea ca rezultat final sărăcia, încă nu am fi în drept să concludem că sărăcia actuală se datoreşte acestei cauze, până nu s'ar dovedi că nu mai sunt alte cauze cari să o explice, ceeace nu e cu putinţă, faţă cu starea actuală a legilor şi a constituţiei politice.

Din toate faptele citate de Malthus, nici unul nu dovedeşte că mizeria s'ar datori cu adevărat imposibilităţei de a se hrăni un număr prea mare de oameni ci din contra, pretutindeni se dovedeşte că mizeria se datoreşte ignoranţei, lăcomiei, legilor nedrepte şi războaelor. Şi aceea ce nu a putut să dovedească Malthus, nu a dovedit nimeni după dânsul. Nicăiri pe pământ şi în toată istoria omenirei nu se poate cita un singur exemplu pentru a dovedi că lipsa şi sărăcia s'ar datori creşterei poporaţiei. Ori cari ar fi primejdiile unei creşteri nemăsurate a numărului oamenilor, ele nu s'au manifestat, încă până acum nicăiri.

De altmintrelea, pe cât putem cunoaşte istoria omenirei, vedem că scăderea poporaţiei este un fenomen tot atât de obicinuit ca şi înmulţirea ei. Chiar în Europa, singurul continent despre care se poate afirma că poporaţia sa e mai deasă decât în trecut, încă această afirmare nu este adevărată pentru toate regiunile ei. E sigur că Grecia, Turcia, poate chiar Italia şi Spania au avut mai mulţi locuitori altă dată. Despre America se poate spune asemene că poporaţia ei a crescut, de şi unele regiuni ale Americei erau foarte poporate mai înainte de descoperire

şi mai ales în timpurile încă şi mai vechi, după cum o dovedesc ruinele aflate. Cât pentru Asia şi Africa, se pare că ele au avut mai mulţi locuitori în trecut. In valea Nilului locuea, în vechime, un număr cu mult mai mare de oameni, ca şi în Asia Mică, în Siria, Babilonia şi Persia. Vedem că poporaţia nu a crescut necontenit. Centrele ei de dezvoltare s'au strămutat pururea. Unele naţiuni s'au format, altele au pierit; regiuni cari aveau o poporaţie foarte deasă, s'au pustiit şi alte pustii, s'au poporat.

In afară de aceasta, toate exemplele de iperdemie ce se citează nu au nici o putere de dovadă. Este drept că în China, în India, sau în Irlanda au murit mase mari de oameni din cauza foamei; dar oare acest fenomen să se poată atribui poporaţiei prea dese? India şi China nu sunt ţările cari au poporaţia cea mai deasă de pe pământ. Saxonia, Belgia, Anglia, Italia, Japonia au mai mulţi locuitori pe kilometru pătrat. Se găsesc în aceste ţări încă o mulţime de avuţii naturale cari nu au fost întrebuinţate, şi nu se poate spune că fenomenul acesta s'ar datori însuşirilor de rasă ale Chinezilor, sau ale poporului din India. Cauza acestei anomalii trebue căutată în organizarea socială, care a încătuşat puterea de producere, desbrăcând industria de roadele ce i se cuvin.

Clasele muncitoare din India au fost ţinute din timpurile cele mai vechi într'o stare de degradare extremă, prin tot soiul de jafuri şi de asupriri. Cultivatorul pământului s'a simţit fericit dacă i se lăsa de către jăfuitorii lui numai atât cât îi era destul pentru a-şi păstra existenţa şi aşi asigura recolta viitoare. Capitalul nu s'a putut aduna nicăeri pentru că i-a lipsit siguranţa. Toate avuţiile s'au îngrămădit în mânele stăpânilor. In asemenea împrejurări numai artele care serveau luxului se puteau dezvolta, pe când plugul agricultorului nu era decât un par ascuţit. Nesiguranţa şi tirania au fost cauza lipsei şi nu, după cum crede Buckle[1]), că înmulţirea poporaţiei ar fi cauzat lipsa şi că lipsa ar fi fost la rândul ei cauza tiraniei.

„Dacă ne gândim la fecunditatea cea mare a Indiei,

1) Geschichte der Civilisation in England. Cartea I. Cap. 2.

„scrie *Tennant,* în anul 1796, cu doi ani mai înainte ca Mal „thus să-şi fi publicat cartea lui, foametea care se prezintă „atât de des trebue să ne pună în mirare. Evident că ea „nu se datoreşte sărăciei pământului sau climei nefavo„rabile; răul acesta trebue atribuit vreunei cauze politice „şi nu se cere decât puţină pătrundere pentru a o descoperi „în lăcomia şi jafurile diferitelor guverne. Indemnul cel „puternic al industriei, siguranţa, lipseşte. De aceea ni„meni nu cultivă mai mult grâu decât are nevoe pentru „trebuinţele proprii şi cel d'intâiu an rău produce foa„metea".

Dacă ţăranii ar fi scutiţi de asuprirea şi de desbrăcarea a căror victime sunt, păstrându-şi avutul, industria lor ar fi în stare să hrănească o poporaţie cu mult mai deasă. Adevărata cauză a lipsei a fost şi este dar lăcomia oamenilor, nu sgârcenia naturei. Acelaşi lucru se poate spune şi despre China. Şi să nu să creadă că susţinem numai că India şi China ar putea, într'o stare de civilizaţie mai înaintată, să întreţină o poporaţie mai numeroasă. Teoria lui Malthus nu tăgădueşte că propăşirea industriilor productive poate să procure mijloace de existenţă pentru o poporaţie mai deasă. Dar ea pretinde, şi aceasta este dogma ei fundamentală, că oricât de mare ar fi puterea de producere, poporaţia are tendinţa să o întreacă, producând acel grad de mizerie care împiedecă creşterea ei ulterioară, aşa că pe măsură ce creşte productivitatea se înmulţesc şi oamenii producând, în scurtă vreme, aceleaşi rezultate.

„Eu pretind din contra, zice Henry George[1]), că ni„căeri nu există un singur fapt care sprijine această teo„rie; că lipsa nu se poate atribui nicăeri înmulţirei popo„raţiei, pentru care nu ar fi cu putinţă, într'o anumită „stare a ştiinţei, de a procura mijloace de existenţă indes„tulătoare; că pretutindeni viciul şi mizeria cari se atri„bue iperdemiei, se poate constata că se datoresc răz„boaelor, tiraniei şi asuprirei, cari împiedecă ştiinţa de a

1) Loc. cit. Pag. 108.

„se aplica în mod util şi cari nu dau siguranţa trebuitoare „producţiei".

Se citează întotdeauna Irlanda ca exemplu pentru a arăta efectele iperdemiei. Dar pe când oamenii mureau de foame, se exporta o mare cantitate de producte, a căror valoare, în mare parte, nu se mai întorcea în Irlanda, ci era destinată să plătească arenzile proprietarilor absenţi. Sărăcia ţăranilor, salariile scăzute, foametea şi emigraţia ar fi pe atâteâ dovezi cari ar veni în sprijinul teoriei lui Malthus. Dar nici odată Irlanda nu a avut o poporaţie atât de mare încât puterile productive ale pământului să nu fi fost în stare să-i îndestuleze trebuinţele. Şi aici ca şi în India, lăcomia proprietarilor a fost cauza mizeriei. Agricultura aflându-se în mânele arendaşilor, aceştia nu îndrăsnesc să facă nici o îmbunătăţire, care ar fi fost numai o cauză de sporire a arendei. Munca se făcea dar în modul cel mai mizerabil. Şi cu toate aceste, Irlanda producea hrană pentru mai mulţi locuitori decât cele 8 milioane ale sale, de oarece chiar în timpuri de foamete ea exporta încă grâne, carne, unt, brânză. Dar cum s'a zis, în schimbul acestor producte, sau pentru cea mai mare parte, ea nu primea nimic, servind pentru a plăti tributul proprietarilor cari locueau în alte părţi. Şi nu nechibzuinţa Irlandezilor era cauza pentru care ei trăiau cu cartofi. Ei trebuiau să se mulţămească cu această hrană pentru că arenda ce o plăteau nu le permitea să-şi procure alta mai bună Henry George tăgădueşte dar că creşterea poporaţiei ar fi împuţinat vre-o dată mijloacele de existenţă şi că ar fi fost cândva cauza mizeriei şi a viciului.

Trecând apoi de la analizarea faptelor aduse în sprijinul teoriei lui Malthus la cercetarea analogiilor pe cari se întemeează el, Henry George găseşte aceeaşi lipsă de dovezi temeinice.

Puterea cu care se reproduc plantele şi animalele se citează de Malthus pentru a dovedi că poporaţia s'ar înmulţi asemene până la limita extremă a mijloacelor de hrană. Dar oare analogia să fie nimerită ?

Pe când numărul oamenilor nu creşte decât îndoit,

plantele şi animalele, cari servesc pentru hrana lor, se înmulţesc mult mai repede şi nu au alte margini decât existenţa speciilor rivale sau hrana lor, asupra cărora omul poate să exerciteze înrâurirea sa. Dacă împuşcă vulpele, de-o pildă, se înmulţesc iepurii, etc.

O altă deosebire între omul şi celelalte forme ale vieţei care exclude analogia, este că pe când animalele se hrănesc cu ce pot găsi, omul îşi înmulţeşte el singur hrana sa. Dacă ar fi plecat urşi, în loc de oameni, din Europa în America, e probabil că ei nu ar fi mai numeroşi astăzi decât pe vremea lui Columb. Şi omul şi uliul mânâncă pui, dar cu cât sunt mai mulţi uli, cu atât sunt mai puţini pui, pe când cu cât sunt mai mulţi oameni, cu atât sunt şi pui mai mulţi. In scurt, pe când limita mijloacelor de existenţă a plantelor şi a animalelor, este independentă de dânsele, pentru om, în margenile de pe urmă ale pământului, ale aerului, ale apei şi ale luminei, ea depinde numai de dânsul.

Dar aici se prezintă o altă obiecţiune care vine în sprijinul teoriei lui Malthus şi anume: *scăderea productivităţei pământului*. Şi ca dovadă se zice că dacă pământul nu ar produce tot mai puţin, cu toată sporirea ostenelelor şi a capitalului, creşterea poporaţiei nu ar necesita o întindere a culturei; productele suplementare s'ar dobândi fără de a cultiva alte pământuri.

După părerea lui Henry George, producerea şi consumarea sunt numai expresiuni relative. Vorbind în mod absolut, omul nici nu produce nici nu consumă. Din punctul de vedere fizic, el nu-i decât o formă trecătoare a materiei, un mod trecător al mişcării. Materia e vecinică şi puterea persistă. Nimic nu se împuţinează şi de-aceea limita poporaţiei nu poate fi decât limita spaţiului însuşi. Această limită însă e atât de îndepărtată încât nu are nici o importantă practică pentru noi. Totuşi chiar această chimeră, care dă teoriei lui Malthus caracterul ei de evidenţă, se risipeşte dacă o privim mai de-aproape.

Omul este singura fiinţă a cărei trebuinţi se înmulţesc pe măsură ce se îndestulează. După ce a dobândit cantitatea, el voeşte calitatea. Condiţiunile mai prielnice de existenţă şi hrană mai îndestulătoare nu au altă înrâurire asupra animalelor decât să le facă de a se înmulţi. Omul voeşte să se dezvolte. La animale puterea de expansiune nu poate avea alt efect decât să sporească numărul fiinţelor, la om, ea se va îndrepta în direcţiunea dezvoltărei unor forme superioare de existenţă şi a unor însuşiri superioare. Căci omul este un animal, dar un animal *plus* încă ceva.

Oricum am privi-o, teoria că poporaţia are tendinţa constantă de a trece de limita mijloacelor de existenţă, este o chimeră. Sunt fapte cunoscute cari dovedesc că pe lângă obstacolele pozitive şi preventive, de cari vorbeşte Malthus, mai există încă o a treia categorie, care se manifestează odată cu ridicarea nivelului îndemânărei şi a dezvoltărei intelectuale. Naşterile sunt mai numeroase în ţările nouă, unde lupta cu natura nu permite decât o vieaţă intelectuală mărginită, precum şi printre săracii din ţările civilizate, cari se văd osândiţi la un traiu aproape animal, decât la clasele cari se bucură de o stare mai bună. Henry George crede că tendinţa de înmulţire a oamenilor nu este uniformă. Ea este cu deosebire puternică, acolo unde o poporaţie mai deasă ar produce o avuţie mai mare şi unde perpetuarea speciei este ameninţată, din cauza unei mortalităţi prea mari, şi slăbeşte de îndată ce dezvoltarea superioară a omului e cu putinţă şi de îndată ce existenţa speciei este asigurată. Legea poporaţiei se găseşte dar în conformitate cu legea dezvoltărei intelectuale. Şi primejdia că omul s'ar putea naşte într'o lume, unde nu ar găsi putinţa să se hrănească, nu se datoreşte legilor naturei, ci împrejurărilor sociale cari condamnă oamenii să piează de mizerie în mijlocul belşugului.

Doctrina admisă pretinde că cu cât se cere mai mult de la natură cu atât ea poate să dea mai puţin, că o îndoită cantitate de muncă nu ar putea să producă o îndoită cantitate de bunuri şi că prin urmare orice spor al poporaţiei trebue să producă o scădere a salarului de unde rezultă viciul şi mizeria. Henry George susţine din con-

tra că *în orice stare a civilizației* un număr mai mare de oameni pot să-și îndestuleze trebuințele lor mai lesne decât un număr mai mic. Nu sgârcenia naturei, ci nedreptatea societăței este cauza lipsei.

Gurile pe cari societatea le chiamă la existență nu au nevoe de mai multă hrană ca cele vechi, pe când mânele lor, după mersul normal al lucrurilor, produc mai mult.

„Eu pretind, zice Henry George [1]), că cu cât crește poporația, în condițiuni de altmintrelea, egale, cu atât îndemâ„narea pe care ar procura-o fiecăruia *o dreaptă împăr„țire a bunurilor,* trebue să fie mai mare. Eu pretind că, „*într'o stare de egalitate,* creșterea continuă a poporației „ar trebui să aibă ca rezultat de a face pe fiecare mai avut „și nu mai sărac".

Și această teorie se poate sprijini pe fapte. Poporația a crescut în zilele noastre în multe țări; dar oare nu a crescut acolo și avuția? Poporația Angliei a crescut în proporție de 2 la sută pe an, pe când avuția ei a crescut cu mult mai repede. Capitalul vine din țările cu poporație deasă, în țările cu poporație puțină pentru a fructifica și se poate spune că la acelaș nivel de civilizație, pe aceeaș treaptă de productivitate a industriilor, de constituție politică, etc., țările cari au poporația cea mai deasă sunt și cele mai avute.

In California, puterea producătoare e mai mare astăzi de cum era în 1849. Productul pe care-l dobândește munca de la natură e acum cu mult mai îmbelșugat. Luxul a sporit, numărul indivizilor cari trăesc din rentele lor a crescut. In orice direcție găsim dovezile cele mai evidente că atât producerea cât și consumarea bunurilor au sporit încă și mai repede decât poporația și că dacă o clasă primește astăzi mai puțin aceasta se datorește numai împărțirei nedrepte a bunurilor.

Țările cele mai avute nu sunt acele unde natura e mai darnică, ci acele în cari munca este mai spornică; nu Brazilia, ci Anglia. Intr'o țară tânără toată lumea muncește și cu toate aceste, consumația, în raport cu popora-

1) Loc. cit. Pag. 125.

ția totală este mai mică. E drept că fiecare câștigă cu cât să trăiască dar nu cu mult mai mult decât atât și se găses aici prea puțini oameni cari se bucură de luxul dar chiar nici de îndemânările, pe cari le procură țările mai vechi.

S'ar putea spune că avuția acestor din urmă țări se datorește acumulărei bunurilor. Dar bunurile nu se pot acumula decât pe o scară foarte restrânsă. Materiile cărora munca le-a dat forma datorită și cari alcătuesc bunurile, tind pururea către starea lor de mai înainte. Clădirile, mașinele, căile ferate, corăbiile, dacă nu sunt întreținute necontenit, se strică.

Putem să comparăm diferitele țări între dânsele, sau pe aceeași țară în diferitele perioade ale existenței sale și rezultatul va fi acelaș: Starea de progres care se caracterisează prin creșterea poporației se manifestează printr'o creștere a consumației și printr'o îngrămădire mai mare de bunuri, nu numai în cantitatea lor totală, ci și pentru fiecare individ în deosebi. De aceea creșterea poporației însemnează creșterea și nu scăderea producțiunei bunurilor.

„Cauza acestui fenomen, zice Henry George [1]) este de „altmintrelea ușor de înțeles. Căci chiar dacă creșterea „poporației slăbește puterea factorului de producere a na„turei, prin aceea că necesitează cultivarea pământurilor „mai sărace, ea sporește puterea factorului omenesc atât „de mult, încât compensează această slăbire de prisos. „Douăzeci de oameni lucrând împreună chiar acolo unde „natura e sărăcăcioasă, vor produce mai mult decât numai „de douăzeci de ori pe atâtea bunuri, cât ar produce unul „singur într'un loc unde natura este darnică. Cu cât po„porația e mai deasă, cu atât crește împărțirea muncei, cu „atât sunt mai mari economiile ce se fac în producerea și „în împărțirea bunurilor și prin urmare, tocmai contrarul „doctrinei lui Malthus este adevărat și, în limitele în lă„untrul cărora, după cum suntem în drept să credem, po„porația va urmă să se înmulțească, un număr mai mare „de oameni, poate in orice stare a civilizației să producă

1) Loc. cit. Pag. 132.

„o cantitate relativ mai mare de bunuri, îndestulându-şi „trebuinţele mai bine decât un număr mai mic".

Este evident că criza care apasă astăzi asupra lumei nu se datoreşte lipsei de productivitate a muncei. Şi tocmai faptul că sărăcia apare în ţările în cari puterea productivă e mai mare şi producţia bunurilor mai puternică, este misterul pe care nu-l poate explicà teoria lui Malthus, care atribue sărăcia scăderei puterei de producere. Această teorie se pune în contrazicere cu faptele şi nu-i decât o încercare arbitrară de a atribui legilor naturei o stare de lucruri care se datoreşte instituţiilor greşite ale oamenilor.

Astfel după ce s'a arătat că orice muncă producătoare îşi produce ea singură salarul ei şi că orice sporire a muncitorilor *ar trebui* să sporească salariul fiecăruia, rămâne să se explice pentru ce, *de fapt*, o mulţime de muncitori nu găsesc de lucru şi pentru ce partea fiecăruia scade cu înmulţirea numărului lor. De ce dar salarele *sunt* tocmai acolo scăzute, unde *ar trebui să fie* mai ridicate ?

Explicarea misterului acestuia, al lipsei crescânde în mijlocul avuţiei şi a productivităţei care sporeşte pe fiecare zi, neputându-se găsi în legile producerei bunurilor, trebue căutată în legile cari stăpânesc împărţirea lor.

Economia politică actuală nu ne dă o explicaţie clară şi plauzibilă a împărţirei bunurilor. Legile distribuirei nu sunt expuse nici într'o carte de economie politică în aşa mod încât să se poată vedeà legătura dintre dânsele. Aceste legi sunt legi de proporţie şi trebue să stea în aşa relaţiuni încât de îndată ce două din ele sunt cunoscute a treia să se poată deduce din ele. Căci dacă una din acele trei părţi ale unui întreg — aceea a productului total — a crescut sau a scăzut, aceasta înseamnă că una din celelalte două, sau şi amândouă, au crescut sau au scăzut. Dacă din 100, X ia 30, atunci rămâne pentruY 70, dacă ia 60, atunci nu mai rămâne decât 40.

Intre legile distribuirei bunurilor astfel precum se găsesc expuse în cărţile de economie politică, nici nu e vorba

de asemenea relaţiune. Aice *salarul* este determinat de raportul dintre capitalul destinat muncei şi numărul lucrătorilor ; *renta*, depinde de foloasele ce le dă cultura, toate pământurile plătind ca rentă acea parte a productului, care trece peste cantitatea de producte ce se poate dobândi pe pământul cel mai prost, ce se cultivă ; *dobânda*, atârnă de relaţiunile dintre cerere şi ofertă şi *profitul* capitalului de preţul muncei, scăzând când acesta se ridică şi ridicându-se când scade.

Se vede dar că între aceste explicaţiuni diferite nu există legătura pe care ar trebui să o aibă nişte legi ale împărţirei. Legile adevărate ale împărţirei bunurilor trebue dar aflate şi dovada că le vom fi găsit, va rezultà din legătura dintredânsele, din faptul că vor aveà o înrâurire reciprocă limitându-se unele pe altele.

Pământul, munca şi *capitalul* sunt factorii producerei. Prin *pământ*, înţelegem toate puterile şi foloasele naturei ; prin *muncă*, tot ce este osteneală a omului; prin *capital*, toate bunurile cari servesc pentru a produce mai multe bunuri. Intre aceşti trei factori se imparte profitul întreg, *renta* fiind partea ce se plăteşte proprietarului pentru dreptul de a ne servi de foloasele naturei pe cari el e stăpân ; *dobânda*, e partea cuvenită pentru întrebuinţarea capitalului ; *salarul*, partea cuvenită muncei.

„Aceste expresiuni, zice Henry George [1]), se exclud „unele pe altele. Veniturile fiecăruia pot să se tragă din „unul din aceste trei izvoare, din amândouă, sau din toate „trei ; totuşi, dacă vroim să descoperim legile împărţirei „bunurilor, trebue să nu le confundăm".

Greşala comisă de economia politică cu privire la deosebirea acestor trei izvoare de venit, se datoreşte faptului că, trăind într'o societate în care capitalul conduce producţia, economiştii au fost îndemnaţi să considere capitalul ca factor primordial al producţiei, pământul şi munca numai ca instrumentele lui. Această confuziune merge atât de departe încât *Adam Smith* şi *Ricardo* numesc *salar*

1) Loc. cit. Pag. 143.

natural, minimul cu care muncitorul mai poate să trăiască, pe când, dacă nedreptatea nu-i în natura lucrurilor, ar trebui ca întreg produsul muncei să fie salarul firesc al muncitorului.

Deprinderea de a considera capitalul ca factorul care întrebuinţează munca, a dat naştere teoriei să salarele depind de belşugul relativ al capitalului precum şi teoriei că dobânda stă în raport invers cu salarele.

Dacă considerăm însă lucrurile după cursul lor firesc, vedem că ele au mers cu totul d'împotrivă. Mai înainte ca munca să se poată face, trebue să existe pământ şi trebue să se muncească, pentru ca să se adune capital. Capitalul este rezultatul muncei.

„Capitalul, zice Henry George [1]), este rezultatul mun-„cei şi munca, prin urmare este aceea care se serveşte de „capital. Munca nu se poate îndreptă decât asupra pămân-„tului şi dintr'insul ea trebue să scoată materia pe care „o preface în bunuri. Pământul este condiţia primordială, „câmpul şi materialul muncei. Ordinea firească este pă-„mânt, muncă, capital şi în loc ca să luăm capitalul ca „punct de plecare, trebue să plecăm dela pământ".

Capitalul nu-i un factor necesar producţiei. Munca poate să producă bunuri, dacă se îndreaptă asupra pământului, fără sprijinul capitalului. Capitalul fiind, după cum s'a zis adeseori, numai muncă acumulată, nu-i decât una din formele prin cari se prezintă munca, o secţiune, a expresiunei generale muncă.

Intrând apoi în analiza condiţiilor cari determină partea fiecăruia din factorii producţiei în productul total, Henry George găseşte că renta se trage din productivitatea sau utilitatea solului. Oricât de mari ar fi avuţiile pământului, ele nu pot să dea nici o rentă până când nu se prezintă cineva pentru a oferi munca sa, sau productul muncei sale, în schimbul dreptului de a se servi de dânsul. Şi atunci aceea ce voeşte să dea cineva pentru a dobândi acest drept, nu depinde de bunătatea pământului, ci de bu-

1) Loc. cit. Pag. 144

nătatea lui în comparaţie cu pământul ce se poate aveà de geaba. Renta este preţul monopolului care rezultă din faptul că elementele naturale pe cari munca omenească nu le poate nici creà nici înmulţi, ajung în stăpânirea câtorva [1]). Dacă cineva ar aveà în stăpânirea sa tot pământul unei ţări, el ar fi în stare să ceară orice preţ şi să pună orice condiţii pentru a cedà cuiva dreptul de a-l întrebuinţa; şi celorlalţi oameni, dacă dreptul său de proprietate ar fi recunoscut, nu le-ar mai rămâneà decât să aleagă între moarte şi emigrare. In ţările moderne, pământul fiind împărţit între mai multe persoane, preţul lui se stabileşte prin concurenţă. Legea care determină, în condiţiunile acestea ale concurenţei libere între toate părţile interesate, preţul arendei, se numeşte *legea rentei*. Dela dânsa trebue să plecăm pentru ca să ajungem a cunoaşte legile cari determină salarul şi profitul. Căci distribuirea avuţiilor fiind împărţirea lor, este evident că va fi deajuns să determinăm partea ce o ia renta pentru a determină în acelaş timp partea ce rămâne pentru muncă, în cazul când capitalul nu intervine în producerea bunurilor, sau părţile ce le iau munca şi capitalul, când amândouă contribue la producerea lor.

Legea rentei, care poartă numele lui Ricardo, se formulează în următorul mod:

„Renta pământului este determinată de excedentul pro-„ductului său peste productul ce se dobândeşte cu aceleaşi „mijloace pe pământul cel mai puţin fertil care se cultivă".

Această lege se aplică nu numai la pământurile cari servesc pentru munca agricolă, ci şi la acele care servesc pentru alte scopuri precum şi la toţi factorii naturali, mine, pescării, etc. Ea are caracterul unei teoreme geometrice şi se impune prin evidenţa ei. Uşor se poate înţelege, în adevăr, că efectele concurenţei nu pot fi decât ca munca şi capitalul să se mulţumească numai cu partea de bunuri pe care o pot dobândi pe pământurile cele mai puţin fertile cari se află în cultură, lăsând proprietarilor te-

1) Loc. cit. Pag. 147.

renurilor celor mai fertile tot excedentul peste acest product pe care-l pot dobândi fără de a plăti rentă.

„Legea rentei, zice Henry George[1]), nu-i decât o con„secință a legei concurenței și se rezumă în afirmarea că „din momentul ce salarele și profiturile tind către un ni„vel comun, toată porțiunea productului obștesc, care în„trece productul pe care și l'ar fi putut procura munca și „capitalul servindu-se de factorul natural cel mai sărac, „cade în folosul proprietarului pământului sub formă de „rentă. In ultima instanță ea se întemeiază pe principiul „fundamental, care este pentru economia politică aceea ce „legea gravitațiunei e pentru natură, că oamenii caută „să-și îndestuleze trebuințele cu cea mai mică osteneală cu „putință".

Salariile și profiturile nu depind de productul muncei și a capitalului, ci de aceea ce rămâne după ce s'a luat renta mai dinainte, sau de productul pe care-l pot dobândi fără ca să plătească rentă, adică de productul pământului celui mai puțin fertil ce se află în cultură.

Este evident dar că oricât de mare ar puteà fi sporirea puterilor producătoare, nici salariile, nici profiturile nu se pot ridicà din momentul ce renta sporește tot atât de repede. Urcarea rentei în țările de progres, ne dă cheia misterului pentru care salariile și profiturile nu se ridică odată cu sporirea puterilor producătoare. Căci productul oricărei țări se împarte în două prin *linia rentei* pe care o determină productul ce se poate dobândi, cu aceeași cantitate de muncă și de capital, în pământurile pentru cari nu se plătește rentă. Tot ce trece peste această linie se ia de către proprietarii pământului. Așa fiind, în țările unde valoarea pământului e mică, producerea bunurilor trebue să fie mică, pe când salariile și profiturile trebue să fie mari. Pe când în țările unde valoarea pământului e foarte mare, producerea bunurilor poate să fie mare, dar salariile și profiturile sunt scăzute, după cum se abesrvă în țările vechi.

1) Loc. cit. Pag. 150.

Marea problemă a sărăciei progresive în mijlocul avuției generale este astfel rezolvită :

„Cauza pentru care cu toată sporirea puterei de produ„cere, salariul tinde continuu la un minimum, care abia e „îndestulător pentru întreținerea vieței, constă în aceea că „renta pământului tinde să crească încă și mai repde de „cât puterea de producere, producând astfel o tendință cons„tantă de coborîre a salariulu".[1])

Tot progresul nu are decât un singur scop : îmbunătățirea stărei materiale a tuturor. Creșterea poporației înmulțirea schimburilor, descoperirile, învățământul, îmbunătățirile constituționale, privite ca puteri materiale, au toate tendința directă de a spori productivitatea muncei. Dar munca nu se poate bucurà de ostenelile ei. Pământul fiind trebuitor muncei, dar aflându-se în stăpânire privată, orice sporire a productivității muncei nu face decât să ridice renta, adică prețul pe care munca trebue să-l plătească pentru a aveà dreptul de a se aplicà și astfel toate foloasele progresului trec la proprietatea fonciară și salariul nu se ridică. Simplul muncitor are tot atâta interes la sporirea productivității ca sclavul din Cuba la ridicarea prețului zahărului.

Teoria aceasta explică împărechiarea avuției și a sărăciei ; creșterea productivității odată cu scăderea salariilor. Ea explică pentru ce salariile și dobânda sunt mai ridicate în țările noui, deși producerea bunurilor e mai mică aici decât în țările vechi și pentru ce îmbunătățirile cari sporesc puterea muncei și a capitalului nu sporesc remunerația nici a unuia, nici a celuilalt.

In lunga lui cercetare, Henry George ajunge la adevărul simplu că deoarece pentru orice producere de bunuri se cere pământ, stăpânirea pământului însemnează stăpânirea unei părți a fructelor muncei, afară de strictul necesar pentru existența muncitorului. In lumina acestui adevăr zice el, toate faptele sociale se grupează într'o legătură firească și diferitele fenomene izvorăsc din acelaș mare principiu. Des-

1) Loc. cit. Pag. 248.

voltarea inegală a civilizației noastre nu trebue căutată în relațiunile dintre muncă și capital, nici în deosebirea de creștere dintre poporație și mijloacele de hrană. *Cauza cea mare a inegalității împărțirei bunurilor este inegalitatea proprietății fonciare.* Proprietatea pământului este marele fapt fundamental care determină, în ultimă analiză, starea socială, politică și prin urmare intelectuală și morală a poporului. Și nici nu se poate să fie altfel, căci pământul este locuința omului, cămara din care scoate obiectele trebuitoare și materialul asupra căruia munca lui se aplică pentru îndestularea trebuințelor. Chiar productele mărei nu se pot dobândi și nu ne putem folosi nici de lumina soarelui, fără pământ. Progresul nu ne poate liberà de sub dependența pământului, el nu poate decât să ne pună în stare de a dobândi mai multe bunuri; și de aceea, dacă pământul e monopolizat, progresul poate să meargă până la infinit fără de a îmbunătăți soarta acelor cari muncesc [1]).

„Faptul că se găsesc oameni cari, în mijlocul civili-„zației noastre celei mai înalte, cad din picioare și pier, „zice Henry George [2]), nu se datorește sgârceniei naturei, „ci nedreptății omului. Viciul și mizeria, sărăcia și pau-„perismul nu sunt rezultatele fatale ale creșterei popora-„ției și ale dezvoltărei industriale; ele sunt consecințele „creșterei poporației și ale dezvoltărei industriale, pentru „că pământul e tratat ca proprietate privată — ele sunt re-„zultatele directe și necesare ale călcărei legei celei mai „înalte a dreptăței, care constă în aceea că s'a concedat „câtorva indivizi proprietatea exclusivă a unui lucru pe „care natura l'a destinat pentru omenirea întreagă.

„Recunoașterea dreptului de proprietate a unora asu-„pra pământului este tăgăduirea drepturilor firești ale altor „oameni — ea este o nedreptate care *trebue* să se arăte în „împărțirea nedreaptă a bunurilor. Căci de oarece munca „nu poate să producă fără pământ, refuzul de a recunoaște „deopotriva îndreptățire de a se servi de dânsul, nu-i de-„cât refuzul de a recunoaște muncei dreptul asupra pro-„ductului ei. Când un om poate să dispună de pământul „pe care ceilalți oameni sunt siliți să muncească, el poate „să-și aproprieze productul muncei lor ca preț pentru în-„voirea ce le-o dă ca să lucreze. Legea fundamentală a „naturei, că darurile ei trebue să aparțină omului după „osteneala lui, e călcată în picioare. Unii se îmbogătesc „pe nedrept, ceilalți sunt jefuiți. Impărțirea ndreaptă a „bunurilor, care imparte societatea modernă în foarte a-„vuți și cu totul săraci, noi am atribuit-o acestei ne-„dreptăți fundamentale. Creșterea necontenită a rentei, „adică prețul pe care munca e silită să o plătească pen-„tru întrebuințarea pământului, este cauza care lipsește „pe cei mulți de bunurile pe cari le câștigă cu cinste, în-„grămădindu-le în mâinile celor puțini, cari nu contribue „cu nimic la dobândirea lor“.

Aceasta este mai pe larg, teoria prin care Henry George, combătând încheerile lui Malthus, caută să explice pauperismul, în contrazicere desăvârșită cu doctrina admisă de școala economică ortodoxă, dar și cu doctrina ortodoxă a socialismului. Atacată din toate părțile, cartea lui va rămâne ca un monument literar și științific, de mare valoare și criticele prin cari a căutat să arate toată inanitatea unor concluzii ale *școalei*, vor contribui fără îndoială la opera de așezare a științei economice pe temelii mai solide de adevăr, oricât s'ar pretinde de unii să scrierea lui ar invedera la fiecare pagină lipsa culturei științifice a autorului ei [1]). Intrucât se atinge mai în special de teoria poporației, nu rămâne îndoială că teoria lui Henry George aruncă o vie lumină asupra uneia din părțile din cari ea se poate privi, și contribue în modul acesta la formarea definitivă a principiului poporației, către care tinde lucrarea de față.

Un alt autor, care s'a ocupat mai de aproape cu problema poporației, dar care nu face decât să reproducă teoria lui Henry George și unele păreri ale lui Karl Marx, adăogând și câteva erori de la dânsul, după cum vom putea să ne con-

1) Loc. cit. Pag. 261.
2) Loc. cit. Pag. 300.

1) *Luigi Cossa:* Histoire des doctrines économiques. 1899. Pag. 475.

vingem din cele ce urmează, este cunoscutul profesor de economie politică de la universitatea din Pavia, *Achille Loria*.

Intocmai ca şi Marx, Loria [1]) pretinde că iperdemia nu este un fenomen natural, ci un fenomen istoric care se schimbă după vremuri. Mizeria timpului nostru se datoreşte organizărei economice şi mai ales aproprierei solului. Când pământul e liber, creşterea poporaţiei şi a mijloacelor de hrană merg împreună. Aproprierea pământului însă are ca consecinţă de a împărţi societatea în două clase: clasa oamenilor avuţi cari caută să restrângă natalitatea şi clasa săracilor, care nu pune nici un frâu tendinţei sale de înmulţire. In comunităţile primitive nu ar fi existat nici-odată o nepotrivire între poporaţie şi mijloacele de hrană [2]). De îndată ce pământul a încetat de a mai fi liber poporaţia a căzut în dependenţa clasei capitaliste. Clasa săracă nu mai poate trăi decât din partea de profit pe care i-o distribue clasa capitalistă sub formă de mijloace de hrană. Plecând de aici, Loria se încearcă să expună, cu propriile sale mijloace, analiza organizărei capitaliste a lui Karl Marx, mişcându-se cu stângăcie în hainele de împrumut ale unei teorii pe care o denaturează numai, voind a şi-o însuşi.

Intr'o lucrare mai recentă [3]), Loria se ocupă iarăşi de chestiunea poporaţiei recunoscând că până în zilele noastre, teoria lui Malthus este obiectul unor studii serioase şi a unor discuţiuni erudite. Ea este uşor de rezumat, zice Loria. Numărul fiinţelor cari pot trăi este riguros determinat prin cantitatea mijloacelor de existenţă de cari pot să dispună. Desechilibrul între alimente şi poporaţie este un fapt constant şi necesar. Căci pe când mijloacele de

1) La legge di popolazione e il sistema sociale. Siena 1882.
» Analisi della proprieta capitalista. Torino 1889.

2) Aceasta este una din erorile, pe care Loria o adaogă dela dânsul şi asupra căreia ne permitem de a atrage atenţiunea, în treacăt urmând să o discutăm mai târziu.

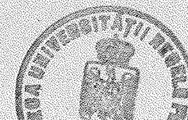
3) Problèmes sociaux contemporains. Paris 1897. La Population. Pag. 77 şi urm.

hrană nu sporesc decât foarte încet, din cauza descreşterei productivităţei pământurilor şi a capitalurilor, poporaţia se dezvoltă cu o energie fără frâu. Astfel mijloacele de hrană cresc numai în progresiune aritmetică pe când poporaţia se înmulţeşte în progresiune geometrică.

Un studiu lămurit al chestiunei, zice Loria, ne arată îndată eroarea fundamentală pe care o comite Malthus. Este drept că sporirea mijloacelor de hrană merge foarte încet, dar nu trebue să ne grăbim de a acuza pământul de sterilitate şi natura de sgârcenie. Adevărul e că trebue să atribuim creşterea înceată a producţiunei agricole unei serii de instituţii juridice şi economice cari interceptează şi slăbesc eficacitatea productivă a industriei agricole. O mulţime de terenuri sunt lăsate în stare de necultură. Agricultura e pe mâna arendaşilor, cari nu au nici un interes de a întrebuinţa capitaluri în cultivarea pământului. In alte ţări cultura este încredinţată unor meteieri ignoranţi. Aceste influenţe esenţialmente economice menţin producţia agricolă cu mult mai prejos de limitele ei naturale.

Se obiectează de către Malthusieni că dacă s'ar înlătura inconvenientele actuale sporindu-se mijloacele de hrană existente, încă aceasta nu ar fi o îmbunătăţire decât pentru puţin timp, căci în virtutea iresistibilului instinct al procreaţiei, oamenii s'ar înmulţi iarăşi până la limita mijloacelor de existenţă şi iperdemia nu ar întârzia de a se produce din nou. Această obiecţiune ar avea temeiu, zice Loria, dacă Malthus ar fi în drept să zică că creşterea poporaţiei este rezultatul unei legi a naturei; dar tocmai în aceasta constă a doua lui eroare. Capitalistul nu are decât puţini copii, proletarii au familii numeroase. Nu trebue să căutăm dar cauza înmulţirei poporaţiei în natura fiziologică a omului, ci în condiţiunile lui economice [1]). Nu omul în general, ci numai proletarul şi salariatul se dedă unei procreaţiuni exuberante pentru că câştigurile

1) Aceasta este a doua eroare fundamentală a lui Loria, care constă în exprimarea în mod greşit a adevărului recunoscut că condiţiunile economice înrâuresc puternic, şi mărgenesc *tendinţa firească de înmulţire* a speciei umane.

ce le realizează, derizorii, variabile și intermitente, nimicesc întrânșii orice spirit de prevedere, orice sentiment de demnitate omenească. Acolo unde Malthus vedea două legi naturale, una care contrariează producerea mijloacelor de existență, cealaltă din cale afară favorabilă unei produceri prea abundente de oameni, realitatea ne prezintă două legi esențialmente economice, sau mai bine zis, două aspecte antagoniste ale sistemului nostru economic bazat pe salar. Și în adevăr, pe de o parte acest sistem limitează dezvoltarea forțelor productive, despărțind factorii de producere, pământul, munca și capitalul; pe de altă parte, el nimicește spiritul de continență în mase, silind pe muncitori ca să se multămească cu nu salar mizerabil. Aceste două efecte antagoniste ale sistemului determină, în mod fatal, acel excedent cronic al poporației pe care Malthus îl privea ca un rezultat fatal al unei legi naturale și ineluctabile.

„Tocmai pentru că se datorește unor factori economici „proprii sistemului salariatului, zice Loria[1]), excedentul „poporației este un fenomen esențialmente istoric, necu„noscut celorlalte forme de economie socială. Am căutat „în zadar un excedent al poporației în veacul de mijloc, în „timpul sistemului feodal și al corporațiilor de meserii; „găsim din contra, la acea epocă un excedent constant al „alimentelor peste numărul oamenilor ce erau de hrănit și „lucrătorii, chiar cerșetorii, trăiau în belșug".

In Rusia, care reprezintă cu 40 de ani în urmă veacul de mijloc contimporan, poporația în loc de a se înmulți, scădea în multe locuri. Iobagul nu procrea prea mulți copii pentru a nu-și compromite situațiunea economică. Dar când clăcașul a ajuns să fie salariat, procrearea brutală și neprevăzătoare s'a manifestat îndată.

Dar să vedem ce se întâmplă în Franța. Sergi pretinde că stângerea poporației franceze s'ar datori, ca și stângerea Tasmanienilor, unei deteriorări organice interne. Dar cauza adevărată, zice Loria, trebue să o căutăm

1) Loc. cit. Pag. 85.

nu în factorii organici, ci în factorii supraorganici, în regimul repartiției avuției. Pe când pe aiurea proprietatea mică a fost înghițită pretutindeni de proprietatea mare, ea predomineaza aproape în toate departamentele franceze. Micul proprietar știe că el este arbitrul propriului seu destin și că va trăi în belșug sau în mizerie, după cum va fi prevăzător sau nu. Și este caracteristic că tocmai în departamentele unde mica proprietate fonciară e mai răspândită, acolo și numărul copiilor de fiecare căsătorie e mai mic, și unde există din contra o poporație deasă de salariați, acolo se găsesc și mai mulți copii. *Capilaritatea socială*, cum zice Dumont, dorința de a se ridica, este cauza adevărată a imutabilităței cifrei poporației în Franța. Aceasta ne dovedește încă odată că e nerațional de a crede într'o lege fiziologică, într'un instinct iresistibil, care ar împinge pe animalul om la o procreație nemărginită.

„Procreația neînfrânată, nu este dictată de natură ci „de instituțiile sociale; ea nu trebue să fie bănuită unei „lipse în orânduirea vecinică a lucrurilor, ci numai um„brei trecătoare pe care o aruncă omenirea asupra lor".

Dar un excedent al poporației e un fenomen încă și mai restrâns de cum ne-am putea închipui, după cele spuse mai sus. Pentru ca să se poată manifesta, nu trebue numai să existe instituția salariatului, ci trebue ca ea să fie luat o formă cu deosebire dură, așa că muncitorul să fie silit de a se mulțămi cu salarele cele mai scăzute cu așa numitele salare ale foamei. E dovedit că muncitorul rău plătit procreează nebunește. Dar de îndată ce se ridică salarele s'a constatat că creșterea poporației merge mai încet. In acelaș timp, producerea mai abundentă sporind cantitatea mijloacelor de hrană, desechilibrul dintre poporație și mijloacele de subsistență scad și sfârșește prin a dispărea. Producția subsistențelor crește astăzi mai repede decât poporația. Ce mai rămâne dar din faimosul principiu al lui Malthus se întreabă Loria ? El e numai un episod din istoria națiunilor. In fața unei producțiuni agricole exorbitante și a creșterei mărgenite a poporației fe-

nomene pe cari oricine le poate constata, ar fi un anachronism de a se mai vorbi astăzi de un excedent al poporaţiei. Legea lui Malthus este abrogată.

Dacă nu există însă astăzi un excedent al poporaţiei asupra mijloacelor de hrană, urmează Loria, există un excedent al poporaţiei asupra capitalului. In organizaţia actuală mijloacele de hrană ajung în stăpânirea capitaliştilor. Hambarele lumei conţin mijloace de hrană pentru a îndestula omenirea întreagă, dar cheea hambarului se găseşte în buzunarul avuţilor. Ei pot să formeze o adevărată poporaţie supranumerară, care nu va exceda cantitatea mijloacelor de hrană, ci capitalurile disponibile şi a căror mizerie nu va proveni de la sgârcenia naturei, nici de la o procreaţie exuberantă, ci de la restricţiunile de tot soiul cari împiedecă expansiunea capitalului.

Singurul mijloc de a remedia excedentul actual al poporaţiei, este de a înlătura împiedecările ce se pun acumulărei productive. Când se va spori cantitatea de mijloace de hrană destinate pentru întreţinerea lucrătorilor, ei vor deveni mai puţin prolifici, cifra poporaţiei nu va mai întrece capitalul, precum deja nu mai excedează cantitatea mijloacelor de hrană disponibile.

„Problema actuală a poporaţiei, zice Loria terminând, „nu este nici economică, nici fiziologică, ea este exclusiv „economică şi economia politică singură, arătând posibili- „tatea unui sistem social mai bun, şi indicând chiar de pe „acum liniile mari ale acestui sistem şi mijloacele pentru „a ajunge la dânsul, poate să ne ajute pentru ca să le- „găm lanţul sfărâmat care unea munca şi capitalul şi să „elimineze pentru totdeauna rămăşiţa (résidu) socială „care se prezintă ca o ruşine şi ca o ameninţare în faţa „societăţei moderne".

Cu aceste cuvinte Loria î-şi inchee expunerea părerilor sale de pe urmă în chestiunea poporaţiei, păreri în cari noi nu putem găsi nici un punct de vedere nou şi adeseori nici o claritate în expunerea unor teorii, cari au fost expuse de alţii, cu mai multă preciziune.

Un alt autor, de care se cade să ne ocupăm, pentru

a întregi, pe cât cu putinţă, cercetarea literaturei unui subiect atât de întins, este *Charles S. Devas*, examinator de economie politică la Universitatea regală a Irlandei, şi „cel mai erudit campion", cum îl numeşte Cossa [1]), al aşa numitului *socialism catolic*, reprezentat în Franţa prin *contele de Mun* şi în Germania de episcopul *Ketteler* (mort în 1877). Devas pretinde [2]) că nu e greu de a arăta netemeinicia teoriei lui Malthus, care pleacă de la afirmarea că pauperismul s'ar datori iperdemiei şi că nu ar fi prin urmare de cât un mijloc pentru a-l înlătura şi anume împuţinarea oamenilor. Malthus se trudeşte să dovedească că toate popoarele s-ar fi înmulţit foarte repede, dacă mizeria, războaele, căsătoriile târzii nu le-ar fi împiedecat. Dar el nu dovedeşte că aceste obstacole trebue să fie atribue creşterei poporaţiei. Asemene nu are nici o importanţă faptul că pauperismul se poate atribui, în anume cazuri, cu adevărat iperdemiei precum se întâmplă în unele insule de unde locuitorii nu vor să emigreze. Căci cu aceasta nu se dovedeşte că mizeria din Italia sau din India se datoreşte în adevăr densităţei prea mari a poporaţiei. De fapt, în cele mai multe ţări cari se consideră de Malthus şi de discipolii săi ca având o poporaţie prea deasă, sânt o mulţime de alte cauze cari explică mizeria, ca nedreptatea, samavolnicia, corupţia. Dacă ar lipsi aceşte mijloacele naturale ale acestor ţări ar fi cu prisos îndestulătoare pentru a întreţine poporaţia actuală.

Diferite împrejurări au contribuit la răspândirea teoriei lui Malthus făcând ca iperdemia să apară nu ca ceva posibil, ci ca ceva existent şi ca izvorul principal al suferinţelor. Pe de altă parte, adversarii malthusianismului în loc să explice natura legei care determină scăderea productivităţei, şi să cerceteze cum ea stă în legătură cu ceealaltă lege a sporirei productivităţei şi cu raporturile există între dânsa şi emigraţie precum şi progresul industrial, s'au mărgenit pur şi simplu să nege existenţa ei,

1) Histoire des doctrines économiques Paris 1899. Pag. 398.
2) Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. Trad. de *Dr. Walter Kämpfe*. Freiburg im Breisgau 1896. Pag. 130.

cum au făcut Carey, Bastiat și Henry George, făcând astfel ca părtinitorii malthusianismului să persiste în eroarea lor. Asemenea se pot considera ca cu totul nereușite încercările unora de a dovedi că fecunditatea omului descrește odată cu sporirea bogăției și a inteligenței și că prin urmare dezvoltarea civilizației ar fi menită să împiedece de la sine creșterea poporației.

Discutând măsurile cari să pot lua pentru a spori poporația, după ce critică intervenirea directă a statului în această materie, Devas zice că, în mod indirect, toate guvernele trebue să favorizeze creșterea poporației. Pentru aceasta, statul trebue să caute să sporească bogățiile țărei având în vedere însușirile locuitorilor pentru exploatarea cu deplin succes a agriculturei, a industriei și comerțului și înlăturând, pecât se poate, orice manifestare bolnăvicioasă în producere sau în consumare. Cu acest prilej, el se ocupă de oare cari obstacole cari impiedecă creșterea poporației unei țări și cari amenință câte odată de a face chiar ca numărul locuitorilor să scadă. Printre aceste obstacole, Devas pune în primul rând organizarea în virtutea căreea o mare parte a proprietății fonciare trece în mânele câtorva proprietari mari, cari sânt stăpâni absoluți pe modul de exploatare a proprietăților lor. Se poate ca acești proprietari să nu cultive pământurile lor decât foarte rău, sau să le prefacă în pășune. In cazul acesta numărul locuitorilor unei țări poate să scadă în mod considerabil. S'a întâmplat chiar, în cursul istoriei, că multe familii au fost alungate din locurile în cari trăiau precum s'a făcut de-o pildă în Italia, pe vremea republicei vechi, în Anglia între secolul al XV și al XVI, în Scoția pe la jumătatea a doua a secolului al XVIII și în Irlanda în zilele noastre, care a pierdut în mai puțin de jumătate de secol aproape patru milioane de locuitori, așa că o mare parte a suprafeței sale s'a prefăcut într'o adevărată pustietate.

Se poate asemenea ca izvoarele naturale de avuție ale unei țări, precum sânt minele, carierele, pescăriile, să rămâie neexploatate, deși ar putea să hrănească o mulțime

de oameni. Un guvern cu minte, zice Devas, va căuta să înlăture orice obstacol care ar împiedeca dezvoltarea liberă a puterilor economice favorizând prin toate mijloacele, exploatarea avuțiilor țărei.

Insfârșit și cu aceasta vom încheea capitolul de față, unul din cei mai de pe urmă care a tratat chestiunea poporației, este *Fr. S. Nitti* [1]), profesor de economie politică la Universitatea din Neapoli.

„Aducându-mi aminte, zice el, în prefața cărței sale, de „tot ce s'a scris până astăzi, am voit să mă ocup de pro„blema poporației dintr'un punct de vedere cu totul obi„ectiv. In partea dintâiu a cărței de față am arătat că „doctrinele demografice decurg toate de-adreptul din mij„locul ambiant care le-a produs; în partea a doua, am „căutat, cu ajutorul biologiei, a statisticei și a economiei să „formuleze aceea ce cred că este adevărata lege a poporației".

Incheind partea întâi a lucrărei sale, Nitti caută să stabilească următoarele teze de cari se servește pentru aflarea legei poporației [2]):

1º) Doctrina lui Malthus nu a fost decât o doctrină politică de ocazie, o protestare a individualismului conservator în contra credinței în perfectibilitatea umană a radicalismului economic.

2º) Succesul acestei doctrine se datorește mai mult entusiasmului acelora cari o priveau ca o apărare a intereselor și a nevoilor lor decât adevărurilor nestrămutate ce ar fi stabilit.

3º) In materie de poporație părtinitorii filosofiei mizeriei urmează o cale opusă acelei pe care merg părtinitorii filosofiei avuției.

4º) In țările cu natalitate puternică economiștii admit teoriile lui Malthus; în acele în cari natalitatea e slabă ei o resping.

5º) Doctrina lui Malthus primită cu entusiasm la în-

1) La population et le système social. Paris 1897.
2) Loc. cit. Pag. 111.

ceputul unei noi ere economice, care produsese grave perturbări demografice, nu a mai fost admisă decât cu restricţii când natalitatea a început să dea îndărăt.

6⁰) Toţi acei cari s'au ocupat cu legea poporaţiei au fost înrâuriţi de mijlocul în cari au trăit sau de opiniile lor în materie socială şi prin urmare departe de a fi judecat fenomenul poporaţiei dintr'un punct de vedere superior, s'au lăsat a fi orbeşte impresionaţi de dânsul.

Malthusianismul nu ar fi, în ochii unui critic dezinteresat, decât o doctrină de ocazie rezultând dintr'un mijloc istoric de acum foarte îndepărtat de noi. Presupunând că cu 4000 de ani înainte de Malthus pământul nu ar fi fost locuit decât de 1000 de indivizi şi acceptând ipoteza că această poporaţie ar fi crescut îndoit abia întrun secol, ar fi trebuit ca Malthus să găsească pe pământ 1400 de miliarde de oameni, adică de 1000 de ori mai mult ca în epoca actuală. Nu mai e dar cu putinţă de a nu da numele de lege unei teorii care este în contrazicere cu faptele. In secolul prezent războaele, epidemiile şi foametele nu au contribuit, ca în secolele precedente, la distrugerea, excedentului poporaţiei, care a crescut precum nu crescuse nici odată mai înainte şi cu toate aceste, producţiunea subsistenţelor a fost pururea cu mult superioară producţiunei oamenilor.

„Statistica ne arată, zice Nitti [1]), că în toate ţările „civilizate ale Europei moderne, chiar în perioadele de „natalitate dezordonată cari au caracterizat secolul al XIX, „mijloacele de subsistenţă au fost pururea superioare popo„raţiei şi că consumaţia neproductivă pe de o parte şi „pauperismul de cealaltă parte sânt mai înainte de toate „consecinţele necesare ale formei vicioase a distribuţiei „avuţiilor şi nu a sporirei excesive a prolificaţiei speciei „umane".

In Anglia creşterea avuţiei a mers mai repede decât creşterea poporaţiei, după cum o dovedeşte următoarea tabelă:

1) Loc. cit. Pag. 120.

Anii	Poporaţia	Avuţia naţională	Avuţia de fiecare locuitor
		Milioane livre sterling	Livre sterling
1812	17 milioane	2.700	160
1822	21 „	2.500	120
1833	25 „	3.600	144
1845	28 „	4.000	143
1865	30 „	6.000	200
1875	33 „	8.500	260
1887	37 „	10.000	270

Acelaşi fenomen se observă în Franţa, în Statele-Unite şi în Belgia. In toate ţările cari au ieşit din perioada agricolă pentru a intra în perioada industrială sau comercială, creşterea poporaţiei n'a urmat decât foarte de departe creşterea mijloacelor de subsistenţă.

„Greşala cea mai mare a lui Malthus, zice Nitti [1]), „e că a căutat legea poporaţiei în afară de om, în loc să „o caute în om. Cu cât avuţia unei ţări e mai mare, cu „atât densitatea poporaţiei ei poate să fie mai considera„bilă; dar poporaţia *are pururea o tendinţă organică şi „virtuală de a se adapta mijloacele de subsistenţă*".

Ţările în cari poporaţia ajunge la o densitate foarte mare sânt sau ţările foarte bogate, sau acele ale căror locuitori au prea puţine trebuinţi, ca China. Foametele, şi războaele, departe de a fi consecinţi ale unei poporaţii prea îndesite, nu sânt, de obiceiu, decât rezultatele unei rele organizaţii sociale. Lipsa din vremile trecute îşi avea cauza sa numai în insuficienţa pieţei şi în organizarea economică. In Franţa, din cauza vămilor interne, erau regiuni întregi în cari poporaţia murea de foame, pe când în vecinătatea lor, alte regiuni sufereau de supraproducţia cerealelor.

Intervenirea mijloacelor preventive sau represive pentru a face ca o rasă sau un popor să se proporţioneze mijloacelor sale de subsistenţă, nu numai că nu e nece-

1) Loc. cit. Pag. 124.

sară, în momentele de față, dar nu a fost necesară vreodată.

„Vom vedea pe de altă parte, zice Nitti [1]), că dacă „un fenomen de iperdemie s'a produs câte odată sub influ„ența unor cauze economice determinate, producția oame„nilor n'a făcut decât să urmeze mișcarea ascendentă a „producerei mijloacelor de subsistență și că ori de câte „ori într'o țară oare-care s'a produs o oprire a creșterei „poporației, trebue să căutăm cauza acestei opriri mai mult „în motive de ordine psichică și de ordine socială, decât „în motive de ordine economică".

Intelesul cuvântului *subsistență* e cu totul nehotărât. Cantitatea mijloacelor de subsistență trebuitoare fiecărei specii variază după rasă și în aceeași rasă, după gradul de civilizație și după sistemele distribuției avuțiilor.

Natalitatea este supusă unor legi pe cari nici Malthus nici discipolii lui nu le-a întrevăzut nici de departe. S'a văzut națiuni cari, după ce au ajuns a se îmbogăți, având o poporație foarte deasă, au ajuns a se împuțina și au pierit printr'o anemie lentă. Sfârșitul civilizațiilor antice nu l-a determinat pe atât războaele, pe cât oprirea natalității.

„Legea lui Malthus, zice Nitti [2]), nu explică nimic. „Inchisă în rigida ei formulă, desmințită de istorie și de „demografie, ea este incapabilă de a explica nu numai mis„terul mizeriei dar și schimbările și fluctuațiile civiliza„ției umane".

Poporația ca toate celelalte fenomene este supusă unor legi generale ineluctabile. Mijlocia natalității nu se coboară nici odată mai jos de 20 de nașteri și nu se ridică mai nici odată mai sus de 50 de nașteri la 1000 locuitori. Dar toate oscilațiile cari se produc între 20 și 50 sânt rezultatele necesare, nu a unei legi biologice fatale, ci a unei legi economice și sociale, care variază după variațiile civilizației și ale constituției economice.

Cauzele cari înrâuresc, cu mai multă putere, poporația

1) Loc. cit. Pag. 129.
2) Loc. cit. Pag. 149.

se pot împărți, după părerea lui Nitti în trei mari categorii: [1])

1°) Cauzele psichice și morale: a) religia; b) morala; c) estetica.

2°) Cauzele sociale: a) organizația politică; b) diviziunile sociale.

3°) Cauzele economice: a) distribuția avuțiilor.

Inrâurirea religiei asupra natalității este evidentă, zice Nitti. Fecunditatea evreilor ar fi în mare parte, după părerea lui, o consecință a religiei lor. Pe de altă parte, în toate religiile idealiste și la creștinism în deosebi, idealul individualist determină în totdeauna, în perioadele de mare fervoare, o tendință către vieața contemplativă, adică o infecunditate relativă. Dar cu timpul, perzând fervoarea ei ascetică, religia creștină a ajuns să fie, la popoarele moderne, un stimulent al fecundității.

Morala, concepțiunea fiecărui popor despre scopul vieței, despre virtute și despre fericire, are asemenea o influență capitală asupra poporației. Și cu drept cuvânt a zis Guyau că scăderea poporației franceze nu e decât o chestiune de morală.

Literatura și estetica joacă asemenea un mare rol față cu natalitatea. In romanele engleze, familia numeroasă este idealul, pe când literatura franceză a exercitat din contra o înrâurire nenorocită asupra spiritului de familie. Copii numeroși sânt considerați ca o adevărată calamitate și tot interesul se concentrează asupra scenelor de adulter. Idealul estetic asemenea nu poate fi indiferent. Pictorii din vremea renașterei, Rubens, Rembrandt, Titian, Raphael ne-au transmis figuri de femei sănătoase și puternice. Astăzi, idealul artei moderne se concretizează în femeile isterice și nervoase ale romanelor și în figurile bolnăvicioase pe cari ni le înfățișează pictura.

Factorii politici au o importanță încă și mai mare. In țările în cari poporația este împărțită în caste, capilaritatea socială, dorința de a se ridica, nu poate să existe. Dar constituțiile democratice cari permit tuturor de a se

1) Loc. cit Pag. 147.

ridica, admiţând egalitatea în principiu, dar păstrând în acelaşi timp inegalitatea economică, sânt cauze de scădere a natalităţei. Indienii sânt împărţiţi în caste, din cari nu pot ieşi şi India este una din ţările cele mai prolifice din lume. In China, organizaţia familiei care exclude orice capilaritate socială produce acelaşi efect. Fiecare chinez se simte fericit în sânul comunităţei familiare în care s'a născut şi aceasta are ca rezultat o procreaţie abundentă. Se poate spune dar că o natalitate puternică nu-i cu putinţă de cât în ţările în cari capilaritatea socială, sau nu există de loc, sau e foarte slabă.

Dar cauzele psichice, morale, politice nu sânt nimic în comparaţie cu influenţa pe care o exercitează factorii economici. In comunităţile primitive şi întrucât pământul a fost liber nu a existat nici odată un desechilibru între poporaţie şi mijloacele de subsistenţă. Dar când pământul a încetat de a mai fi liber, capitalul a fost silit de a determina prin toate mijloacele cu putinţă un excedent sistematic al poporaţiei. Cu cât starea economică a claselor de jos e mai rea, cu atât ele nu au alte mulţămiri, decât mulţămirea sexuală, şi cu atât proliferaţia este mai abundentă. Muncitorul care trăieşte în mizerie este fireşte foarte fecund. De îndată ce admitem însă influenţa directă a formei economice asupra poporaţiei, opera lui Malthus nu mai are sens. Ideea lui că clasele de jos şi-ar putea îmbunătăţi soarta prin abstinenţă sexuală e cel puţin copilărească. Oricât s'ar înfrâna lucrătorii, bazele economiei capitaliste rămânând aceleaşi, cauzele mizeriei vor rămânea asemene invariabil aceleaşi[1]). In Franţa, unde fenomenul oligantropic începe să se producă, patronii au recurs la muncitorii străini. Ar trebui dar, pentru ca preceptul lui Malthus să aibă o eficacitate reală, ca el să se aplice pe întreaga suprafaţă a pământului. Concepţiunea constringerei morale *(moral restraint)*, zice Nitti, este adevărata lacună în opera lui Malthus.

Observaţia ne arată în mod evident că civilizaţia tinde *în mod spontan* la menţinerea natalităţei, în limite de-

1) Loc. cit. Pag. 226.

terminate, fără de a vătăma dezvoltarea rasei, pe când orice precauţiune voluntară duce de-a dreptul la degenerescenţa simţurilor şi la decăderea rasei.

Dar este un argument, zice Nitti, care răstoarnă întreaga teorie a lui Malthus, după care mizeria se datoreşte numai excesului poporaţiei şi nu organizărei economice. S'a dovedit că mizeria a existat adeseori la unele epoce şi în unele ţări, unde mijloacele de subsistenţă întreceau poporaţia. După doctrina fundamentală a sistemului lui Malthus, mizeria nu ar fi trebuit să existe în Anglia, între anii 1818 şi 1848, când însuşi Stuart Mill constată că mişcarea ascendentă a avuţiilor întrecea cu mult mişcarea poporaţiei. Cu toate aceste, taxa săracilor care se ridică în anul 1801 abia la patru milioane livre sterlinge şi era suficientă, ajunsese în 1833 până la 7 milioane 300 de mii de livre şi tot nu ajungea.

Ipoteza lui Malthus, după care mizeria depinde de neprevederea claselor muncitoare şi de o creştere prea mare a poporaţiei, e dar greşită nu numai în concluziunile ei practice, ci în chiar esenţa ei; ea este tot pe atât de incapabilă să explice cauzele mizeriei, ca şi să împiedece efectele ei.

Doctrina biologică întrevăzută de Doubleday, perfecţionată de Darwin şi formulată cu preciziune de Spencer, se pare că va arunca o nouă lumină asupra problemei poporaţiei, rămasă obscură pentru economişti. Un maximum de individualizaţie, are ca consecinţă o geneză redusă la minimum şi din contra, un minimum de individualizaţie, o geneză împinsă la maximum. Constatând legăturile profunde dintre forma economică şi poporaţie şi recunoscând că orice răspândire a avuţiei implică o dezvoltare a individualităţei şi că dezvoltarea individualismului implică o scădere a natalităţei, putem să prevedem că, pe viitor, societăţile vor avea a se teme mai degrabă de oligantropie decât de iperdemie.

„Putem să concludem, zice Nitti[1]), afirmând că: în ori-
„ce societate în care individualitatea va fi puternic dez-

1) Loc. cit. Pag. 266.

„voltată şi în care progresul socializărei nu va distruge „orice activitate individuală, în orice societate în care a- „vuţia va fi subdivizată într'un mod cât de larg şi unde „cauzele sociale de inegalitate vor fi eliminate mulţămită „unei forme mai înalte de cooperaţie, natalitatea va tinde „să se echilibreze cu mijloacele de subsistenţă şi variaţiile „ritmice ale evoluţiei demografice nu vor mai avea nimic „de înfricoşat pentru omenire".

Această concluzie, pe care autorul o crede ştiinţificeşte neatacabilă, dă o lovitură de moarte doctrinei lui Malthus zice el, precum şi principiilor susţinute până acum de şcoala clasică.

Cu această lucrare a profesorului din Napoli, în care putem zice că se rezumă oarecum întreaga înţelepciune a timpului nostru cu privire la poporaţie şi care e mai cu deosebire caracteristică pentru o parte însemnată a literaturei aşa anumită ştiinţifică modernă, putem să închidem capitolul de faţă. Şi în adevăr, ar fi cu greu să mai găsim vre-o obiecţiune care să fi fost susţinută de cineva în contra lui Malthus, şi pe care Nitti să nu-o reproducă. Zicem să nu o reproducă, pentru că lucrarea lui care se prezintă cu pretenţia de a stabili adevăratele legi ale poporaţiei [1]), nu-i decât o adunătură a unor teorii anterioare pe cari el nu a ştiut să le topească într'o sinteză superioară. Căci în loc de a găsi un punct de vedere mai înalt, o nouă formulă, sub care să se subsumeze de la sine şi în mod firesc teoriile anterioare, fie ca adevăr fie ca eroare, deslegând problema poporaţiei, el înşiră numai aceea ce s'a spus de alţii şi se rosteşte în favoarea doctrinei *biologice zicând* că problema poporaţiei ar fi rămas obscură pentru *economişti* [2]) Dar şi această afirmare, care ne aruncă într'o stare de nedumerire desăvârşită, şi care contrastează de altmintrelea cu faptul că cel puţin adevărul doctrinei economistului Loria i se pare evident [3]), nu-i decât o reminiscenţă a atacurilor pe cari le îndreptează Arsène Dumont în contra unor economişti. In tot cazul, problema

1) Loc. cit. Pag. 115
2) Loc. cit. Pag. 231.
3) Loc. cit. Pag. 184.

poporaţiei nu a făcut măcar un pas mai înainte către deslegarea ei.

Şi acum, după ce ne-am pus în curentul tuturor teoriilor mai însemnate asupra acestui subiect, rămâne să încercăm a ne da seama despre poziţia lor reciprocă. Privind chestiunea în starea în care au lăsat-o predecesorii noştri, vom trebui să vedem ce ne rămâne de făcut, pentru a ajunge însfârşit la stabilirea definitivă a principiului poporaţiei.

CAP. XVI. O problemă ştiinţifică

Din expunerea diferitelor teorii cari s'au emis asupra poporaţiei, am putut observa că părerile cele mai contrazicătoare au fost susţinute cu o egală convingere asupra aceluiaş subiect, afirmându-se cu patemă de unii aceea ce se neagă cu inverşunare de ceilalţi. Teoria lui Malthus e proclamată dintr'o parte ca o descoperire din cele mai importante pentru ştiinţele cari au de scop fericirea omului, şi considerată din altă parte ca fiind în contrazicere cu faptele şi protivnică binelui obştesc. Malthus însuşi e suit de unii în slavă ca un om de ştiinţă de mare valoare, ca un geniu binefăcător al omenirei, şi taxat de alţii ca un plagiator vulgar, lipsit de orice originalitate şi ca un spirit reacţionar duşman al omenirei. Şi nu doară că aceste păreri cu totul contrare ar fi fost susţinute de oameni fără nici o însemnătate. Ci din contra, cele mai eminente spirite nu au fost în stare să se pună de acord până astăzi încă asupra formulei definitive a principiului poporaţiei şi asupra valoarei ştiinţifice a teoriei lui Malthus. Şi dacă printre susţinătorii lui am avut prilejul să găsim bărbaţi ca J. B. Say, Simonde de Sismondi, Quételet, Karl Marlo, John Stuart Mill, Darwin, Robert von Mohl, Rümelin, Haeckel, printre protivnici întâlnim pe List, Carey, Rodbertus, Henry George şi Karl Marx, pentru a nu cita decât pe cei mai însemnaţi.

Pentru a învedera mai bine confuzia care domneşte în ştiinţă asupra acestui subiect, de mare importanţă, şi pentru a arăta în ce stare chaotică se află economia politică astăzi, credem util de a pune alături unele din aprecierile mai hotărât contrazicătoare cari s'au emis asupra lui Malthus şi a teoriei lui:

Nu mai puţin decât a făcut Newton pentru fizică, Brown pentru biotică, Spinoza pentru metafizică, a făcut acum Malthus pentru ştiinţa a cărei obiect este fericirea omului.

Hegewisch[1])

Profit de această ocazie pentru a mărturisi admiraţiunea mea pentru încercarea asupra poporaţiei a D-lui Malthus. Atacurile adversarilor acestei admirabile opere nu au servit decât pentru a învedera soliditatea doctrinelor ce conţine şi sunt convins că reputaţiunea bine meritată a autorului ei se va întinde pe măsură ce se va cultiva mai mult ştiinţa a cărei podoabă din cele mai distinse este.

David Ricardo[2])

Este sigur că ştiinţa nu l'a părăsit şi deşi ea a îmbunătăţit unele din tezele lui, în formă şi în fond, admiţând că în genere doctrina lui nu se aplică numai decât la unele împrejurări, totuşi ea îl apără în contra unor atacuri nejustificate şi fără sens ridi-

Dacă teoria lui Malthus ni se pare strâmtă în tendinţa sa, în mijloacele ce le propune, ea se arată contrară firei, distrugătoare a moralei şi a energiei, cu un cuvânt înspăimântătoare. Ea voeşte să omoare mobilul ce natura întrebuinţează pentru a stimula pe oameni la sforţările corporale şi spirituale, pentru a deştepta şi întreţine sentimentele lor cele mai nobile, un mobil căruia genul uman îi datorează cea mai mare parte din progresele sale. Ea sfinţeşte ca pe o lege egoismul cel mai înrădăcinat... Ea înlocueşte mila cu calculul. O astfel de doctrină schimbă inimele oamenilor în pietre. Şi la ce să ne mai aşteptăm din partea unui popor ai cărui cetăţeni ar avea în piepturile lor pietre în loc de inimi, dacă nu la o ruinare desăvârşită a moralei şi împreună cu dânsa, a forţelor productive, prin urmare, la ruinarea oricărei avuţii, a oricărei civilisaţiuni, a orice putere a ţărei.

Friedrich List[3])

1) Malthus Versuch über die Bevölkerung. Altona 1807. Nachwort.
2) Oeuvres complètes. Principes de l'économie politique et de l'impôt. Paris 1847. Pag. 372.
3) Sistem naţional de economie politică. Bucuresci 1887. Pag. 148.

cându-l foarte sus, nu numai ca cugetător şi ca om de ştiinţă, ci şi ca pe unul din cei mai eminenţi binefăcători ai omenirei.

Robert von Mohl[1])

Sunt douăzeci sau treizeci de ani, asemenea propoziţiuni ar fi avut nevoe de numeroase dovezi în sprijinul lor; dar evidenţa lor este atât de izbitoare şi atât de necontestabilă încât ele şi-au făcut drum prin tot felul de împotriviri şi se pot considera astăzi ca adevărate axiome.

John Stuart Mill[2])

Lupta pentru existenţă rezultă în mod inevitabil din repegiunea cu care toate fiinţele organisate tind a se înmulţi. Oricare individ care în decursul duratei naturale a vieţei sale produce mai multe ouă, sau mai multe seminţe, trebue să fie distrus la una din epocele existenţei sale, căci la din contra faţă cu principiul creşterei în progresiune geometrică, numărul descendenţilor săi ar deveni tot mai mare, încât nici

De un secol încoace faptele sânt o desminţire constantă. a legei lui Malthus, ceea ce dovedeşte că legile *a priori* nu au o mai mare valoare în ştiinţa economică decât pretutindeni aiurea.

Yves Guyot[3])

Dacă în scrierea lui Malthus s'ar fi expus în cea mai mare parte o concepţiune ştiinţifică, fie chiar greşită, ea nu ar necesita decât o critică corespunzătoare şi nimic mai mult. Dar aşa avem de a face numai cu o monstruositate morală şi încă din specia celor mai uricioase, care se îmbracă singură în mantia moralei.

Eugen Dühring[4])

Concepţiunea lui Malthus este practic şi teoretic o teorie reacţionară. La orizont ea face să apară spectrul iperdemiei, iar în prezent ea voeşte să oprească înmulţirea claselor celor mai numeroase ale poporului. Dacă mijloacele pentru ajungerea acestui scop nu ar fi din cale afară ridicule, ar trebui să

1) Geschichte und Litteratur der Staatswissenschaften.
2) Principes d'économie politique. Paris 1854. Vol. I. Pag. 180.
3) La science économique. Paris 1881. Pag. 187.
4) Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus. Ed. III. Leipzig 1879. Pag. 185.

o ţară din lume nu ar fi în stare să-i hrănească. Şi deaceia pentru că se nasc mai mulţi indivizi decât au putinţa de a trăi, trebue să aibă loc în fiecare caz, o luptă pentru existenţă, fie cu vre-un alt individ din aceeaşi specie, fie cu indivizi din specii diferite, fie cu condiţiunile fizice ale vieţei. Aceasta nu-i decât doctrina lui Malthus aplicată cu o intensitate cu mult mai considerabilă întregului regn animal şi întregului regn vegetal, căci nu există aice nici producţiune artificială de mijloace de hrană, nici restricţie impusă căsătoriei de către prudenţă.

Ch. Darwin[1])

Malthus a fost un preot care a studiat această chestiune până în cele mai mici amănunte, pătruns de spiritul adevărului. El a dovedit până la evidenţă—şi cu toate că a fost ocărât din cauza concluziunilor la cari a ajuns, aceste concluziuni nu au fost infirmate până acum şi nici nu vor fi infirmate în viitor—că din cauza înmulţirei în progresiune geometrică a fi-

ne indignăm de josnicia concepţiunilor de care a fost dictată.

Evident că idealurile politice ale lui Malthus constau într'o organizare în care clasele de jos, fiind într'o stare de semi-servitute, ar atârna în mod direct sau indirect, în privinţa contractărei căsătoriilor, de permisiunea unei stăpâniri oare-care; totuşi el pare că a înţeles că nu putea să conteze pe restaurarea sau chiar conservarea pe mai mult timp a unei asemene stări de lucruri. Astfel sistemul său s'a redus la predicarea individuală neputincioasă a abstinenţei personale dela căsătorie, care nu se împacă măcar cu legile concurenţei şi ale luptei pentru existenţă, de oarece nimeni nu va renunţa la perpetuarea existenţei sale proprii în familie pentru a lăsa locul altuia.

Eugen Dühring[2])

In genere vorbind, Malthus e un maistru al plagiatului, întreaga lui teorie asupra poporaţiei nu-i decât un plagiat neruşinat...

Dacă cetitorul ar aminti

1) L'origine des Espèces. Trad. Barbier. Paris 1882. Pag. 69.
2) Cursus der National und Socialökonomie. Ed. III. Leipzig 1892. Pag. 118.

inţelor organice şi a imposibilităţei de a spori mijloacele de existenţă în aceeaşi progresiune vine un timp în care numărul acestor fiinţi e mai mare decât putinţa de a dobândi mijloace de existenţă pentru dânsele şi că prin urmare un obstacol oare care trebue să oprească desvoltarea lui ulterioară.

Thomas Henry Huxley

Asupra unora din expresiuni şi a sfaturilor practice pe cari le dă Malthus părerile economiştilor actuali sunt împărţite după cum uşor se poate înţelege.... Dar ideile fundamentale ale lui Malthus pot fi considerate ca o cucerire definitivă a ştiinţei *(ein festes Eigenthum der Wissenschaft.)*

Wilhelm Roscher[1])

Aceste sunt prea cunoscutele teze ale lui Malthus cari s'au părut aşa de nepotrivite şi de paradoxale la început, cari însă, după ce au dat naştere unei literaturi întregi, în toate limbele au ajuns să poată fi conside-

de Malthus, a cărui „Essay on population“ a apărut în 1798, în cazul acesta eu a'şi observa că această scriere, în forma ei d'intâiu nu-i decât un plagiat superficial de scolar, îmbrăcat într'un stil declamator de popă, din De Foe, Sir James Steuart, Townsend, Franklin, Wallace etc. şi că nu conţine măcar o singură idee originală. Sensaţia mare pe care a produs-o acest pamflet se datoreşte exclusiv intereselor de partid.

Karl Marx[2])

E sigur că doctrina lui Malthus nu-şi găseşte aplicarea ei în timpurile noastre şi se pare chiar că nu se va aplica încă cel puţin două sau trei secole dacă nu mai mult. Mijloacele de subsistenţă dacă considerăm universul în întregimea lui, tind să crească mai repede decât genul omenesc.

Paul Leroy-Beaulieu[3])

Cu toată dezvoltarea pe care a dat-o operei sale, cu toate discuţiunile nenume-

1) Grundlagen der Nationalökonomie Ed. XIX Stuttgart 1888. Pag. 639.
2) Das Kapital. Ed. IV. Hamburg 1890 Vol. I. Pag. 471 şi 580.
3) Précis d'économie politique. Ed. II. Paris 1889. Pap. 340.

rate, deşi nu fără modificări, ci după ce au fost în multe feluri complectate şi îndreptate, ca o cucerire definitivă a ştiinţei, cu toate că nu au ajuns câtuşi de puţin să se impună în practică şi să fie obşteşte recunoscute.

G. von Rümelin [1])

Malthus se pune pe terenul faptelor şi deduce din fenomenele pozitive legile cari se pot cunoaşte. Simburele aşa numitei legi a poporaţiei, recunoscută de ştiinţă, îl alcătuesc încă până astăzi tesele stabilite şi dovedite de dânsul.

Karl Theodor Reinhold [2])

In forma ei nouă, opera lui Malthus are caracterul, conţinutul, proporţiunile unei opere cu adevărat ştiinţifice şi originale. El a moderat pesimismul său primitiv şi a suprimat unele propoziţii riscate; el a adăogit o analiză ingenioasă şi profundă a efectelor diverse pe cari le produce, şi le poate produce, în diferitele stadii a le civilizaţiei, obstacolele

rate şi aproape fără precedent pe cari l-ea provocat, este încă foerte greu de a descoperi ce element solid a adăogit cunoştinţelor noastre şi nu e uşor de spus cu precisiune cari sânt preceptele practice, până atunci necunoscute, pe cari le-a introdus odată cu principiile sale teoretice. Această îndoită lipsă de claritate e pusă bine în evidenţă în celebra lui corespondenţă cu Senior unde pare că vedem cá doctrina lui e cu mult mai puţin nouă prin esenţa ei, decât prin fraseologia cu ajutorul căreea se prezintă.

J. K. Ingram [3])

Malthusianismul, departe de a fi destinat să servească de bază sistemelor politice şi economice ale viitorului, nu apare în ochii unui critic desinteresat decât ca o doctrină de ocazie, rezultând dintr'un mijloc istoric de acum foarte departe de noi.

Legea lui Malthus nu explică nimic. Inchisă în rigida ei formulă, desminţită de istorie şi de demografie,

1) Schönberg's Handbuch der politischen Oekonomie. Ed. III. Tübingen 1890. Vol. I. Pag. 768.
2) Die bewegenden Kräfte der Volkswirthschaft. Leipzig 1898. Pag. 209.
3) Histoire de l'économie politique. Paris 1893. Pag. 165.

pozitive şi preventive a le sporirei poporaţiei... *Incercarea* lui Malthus este opera fundamentală asupra subiectului economic al poporaţiei; ea nu a fost până acuma întrecută cu toate defectele ei reale, adeseori semnalate şi câte odată cu prea multă subtilitate.

Luigi Cossa [1])

ea este incapabilă de a explica nu numai misterul mizeriei dar şi schimbările şi fluctuaţiile civilisaţiei umane. Nu mai este dar cu putinţă de a da numele de lege unei teorii, care este în complectă contrazicere cu faptele, precum e acea a lui Malthus.

Fr. S. Nitti [2])

După cum se poate vedea, la această confuzie desăvârşită cu privire la Malthus şi la opera lui contribue spiritele cele mai eminente şi până în zilele noastre putem spune că problema poporaţiei nu şi-a găsit încă deslegarea ei definitivă. Iată în adevăr că unul din cei mai ascuţiţi economişti, David Ricardo, îşi exprimă admiraţiunea sa pentru opera lui Malthus şi pentru soliditatea doctrinelor ce conţine, pe când un alt cugetător, Karl Marx, care prin subtilitatea cercetărilor sale stă în fruntea economiştilor moderni, susţine că scrierea lui Malthus nu-i decât un plagiat superficial, care nu conţine măcar o singură idee originală. Şi chiar în timpul din urmă, în aceiaşi ţară, un profesor dela Universitatea din Napoli, *Fr. S. Nitti,* scrie în 1897, că legea lui Malthus nu explică nimic şi că e în complectă contrazicere cu faptele, pe când un alt economist profesor, la Universitatea din Pavia, *Luigi Cossa,* susţine în 1899, că opera lui Malthus are caracterul, conţinutul şi proportiunile unei opere cu adevărat ştiinţifice şi originale. Pentru unii dar, teoria lui Malthus conţine tot adevărul, pentru ceilalţi, ea se găseşte în contrazicere desăvârşită cu faptele şi nu explică nimic. Si Malthus însuşi, e privit de unii ca un cugetător adânc şi un binefăcător al omenirei, şi de ceilalţi ca un spirit îngust şi reacţionar, care nu a emis măcar o singură idee originală.

1) Histoire des doctrines économiques. Paris. 1899. Pag. 314.
2) La population et le système social. Paris. 1897. Pag. 118, 147 şi 120.

In fața acestor contraziceri spiritul nostru rămâne în cea mai desăvârșită nedumerire. In care parte stă adevărul? Pe cine să urmăm pentru a nu greși?

Din punctul de vedere curat teoretic, e fără îndoială un fenomen din cele mai stranii de a vedea producându-se, de un secol încheeat, părerile cele mai opuse asupra aceluiași subiect, fără ca să se poată ajunge încă la încheerea acestor dezbateri îndelungate și la stabilirea definitivă a principiului poporației. Și desigur că o asemene chestiune prezintă, chiar în pură teorie, un interes deosebit, îndemnându-ne să stăruim a ne lămuri asupra atâtor contraziceri, cari întunecă aflarea adevărului și ne lasă într'o stare de nedumerire rușinoasă și umilitoare.

Dacă ar fi însă numai să discutăm o chestiune curat teoretică, fără nici o legătură cu o problemă practică de cea mai mare însemnătate, precum e aflarea cauzelor cărora se poate atribui înmulțirea și scăderea speciei umane și determinarea măsurilor practice prin cari putem înrâuri dezvoltarea ei, ar fi poate cu putință să susținem pe una din tezele expuse mai sus și să ne pronunțăm, de-o pildă, în favoarea lui Malthus, mulțumindu ne cu argumentele ce s'au adus de către învățați ca Ricardo, Darwin, John Stuart Mill, Roscher, în sprijinul teoriei lui. Și conștiința noastră în cazul acesta poate că s'ar împăca deocamdată cu încheerile acestor autorități recunoscute în materie. Dar aice nu e vorba de o problemă de pură teorie. Practica zilnică ne silește să răspundem la o mulțime de întrebări în legătură cu existența noastră și să concludem. Voim să știm, de-o pildă, care este cauza, sau cauzele cari determină scăderea unei poporații, care se stinge, și ce-i de făcut pentru a opri scăderea ei. Pentru aceasta se cere mai întâiu să găsim formula precisă a *principiului poporației*, adică să determinăm cari sunt cauzele generale cărora putem atribui înmulțirea oamenilor pentru că numai în modul acesta vom putea să stabilim și măsurile prin cari ea poate fi înrâurită. Și atunci principiul comod al autorităței, nu ne mai poate fi de nici un folos.

Ne aflăm dar în fața unei îndoite probleme științifice de cea mai mare însemnătate, căci de la rezolvirea ei, și prin

rezolvire înțelegem aflarea unei formule definitive în care să se împace toate contrazicerile, atârnă nu numai îndestularea dorinței noastre teoretice de a cunoaște, ci și satisfacerea a însuși instinctului nostru practic de conservare.

Apropiindu-ne de deslegarea acestei probleme, e sigur însă chiar dela început că, în starea actuală a științei, nu mai poate fi vorba de a dezvolta în mod unilateral pe una din acele două teze contrare, sporind și noi numărul partinitorilor sau a protivnicilor, prea numeroși, ai teoriei lui Malthus. Căci în cazul acesta nu am fi folosit nimic. Nedumerirea noastră nu s'ar fi risipit, rămânând tot în situația în care am văzut că a rămas problema poporației la sfârșitul anului 1898, situație care se oglindește și se rezumă, cu toate contrazicerile ei, în părerile opuse ale profesorului Nitti, din Napoli, și ale profesorului Cossa, din Pavia.

Faptul acesta însă că cei mai eminenți cugetători nu s'au putut înțelege asupra principiului poporației și a valoarei teoriei lui Malthus, trebue să ne pue pe gânduri. Nu este suficient, în adevăr, de a ne miera, precum o face Robert von Mohl și Rümelin, că unele adevăruri elementare pentru a căror înțelegere nu se cerea decât simpla observație a lucrurilor și logica obicinuită au fost înțelese pe dos, ci trebue să explicăm cum aceasta a fost cu putință [1]). Și e sigur că nu vom găsi această explicație decât admițând că *adevărul întreg* nu se găsește nici de o parte nici de cealaltă. Căci dacă nu putem admite că cercetătorii eminenți, ale căror păreri le-am citat, au fost de rea credință și că au vorbit în contra conștiinței lor științifice, pentru a apăra poate cine știe ce interese ale clasei burgheze în contra poporului, sau ale poporului în contra burgheziei, trebue să zicem că este ceva care legitimează eroarea lor și că întreaga teorie a poporației trebue din nou revăzută, dacă nu refăcută.

Precizând obiectul dezbaterei, vom trebui dar să căutăm a elimina, printr'o analiză critică premergătoare, erorile manifeste ce le vom întâlni în diferitele păreri emise asupra teoriei lui Malthus, pentru a ne îndruma astfel către

1) Vezi pag. 144.

stabilirea formulei definitive a principiului poporației. Aceasta este, dealtmintrelea, necontenita lucrare a științei, de a descompune și de a recompune, pentru a lărgi cunoștința noastră despre lume, aflând explicarea mai deplină a fenomenelor cari ne înconjoară. Și dacă vom parveni și noi, pentru problema care ne preocupă, să găsim o formă mai largă a cunoștinței în care să intre tot ce s'a zis mai înainte asupra subiectului, dobândind noțiuni mai exacte despre cauzele cari determină înmulțirea și scăderea ființelor umane, vom fi contribuit desigur la înaintarea științei.

Prin aceasta am pus noi înșine de mai înainte margini hotărâte atât meritelor cât și pretențiilor noastre față cu această problemă. Căci nu pretindem să spunem noi ceea ce nu s'a mai zis încă de nimeni până acum. Ci numai că vom căuta să înțelegem *teoriile* anterioare, în lumina unei formuli mai cuprinzătoare, care să ne explice mai bine și *faptele* rămase obscure.

Pentru aceasta însă vom trebui să găsim, mai întâiu, soluțiunea părței d'întâiu a problemei științifice în fața căreea ne-am oprit, și să spunem pentru ce de un secol împlinit știința nu s'a lămurit încă asupra valoarei teoriei lui Malthus, ceeace nu se va putea face decât analizând cu de-amănuntul mecanismul intim al gândirei acestui adânc, dar poate prea subtil cugetător, și uneori lipsit de precizie.

CAP. XVII. Analiză critică.

Dacă cercetăm cu luare aminte teoria lui Malthus, cumpănind și argumentele ce s'au produs de către pàrtinitorii și protivnicii ei, pentru a găsi cauza adevărată a întunecimei și a contrazicerilor cari stăpânesc această materie, cea mai importantă din câte fac obiectul științei economice, găsim, ca ultim rezultat al analizei, următoarele *trei erori fundamentale*, cari stau în cea mai strânsă legătură, complectându-se oarecum pentru a întuneca adevărul:

1º) Malthus a exprimat un fond de idei adevărat, într'o formă greșită.

2º) Din cauza acestei erori de formă, Malthus a stabilit o teorie economică în contrazicere cu realitatea lucrurilor.

3º) Plecând dela premise teoretice greșite, Malthus a ajuns la încheeri practice greșite.

Dovedirea temeiniciei acestor teze, dela cari plecăm, ne va da explicațiunea deplină a fenomenului straniu că de un secol încheeat învățații nu se pot pune de acord asupra unei teorii de cea mai mare însemnătate și vom putea să stabilim *formula definitivă* a legei poporației, dela care depinde, după cum am văzut, determinarea măsurilor prin care se poate înrâuri dezvoltarea ei. Vom analiza dar rând pe rând aceste erori fundamentale, arătând cum ele au trebuit, în mod fatal, să producă nedumerirea de care ne plângem, mai întâiu în spiritul lui Malthus însuși, și mai pe urmă în spiritul acelor cari l-au urmat. Sperăm că după această analiză care va desface mecanismul intim al gândirei lui Malthus, eroarea se va risipi cu totul și pentru totdeauna și că vom fi în drept să zicem că problema a fost deslegată.

I). Malthus a exprimat un fond de idei adevărat într'o formă greșită.

Fondul de idei adevărat dela cari pleacă Malthus și pe care-l găsim la baza tuturor afirmațiunilor lui, se poate rezuma în următoarele câteva propozițiì:

1º) Poporația este limitată cu necesitate de mijloacele de existență [1]).

2º) Facultatea productivă a pământului de și nu are margini cunoscute și hotărâte, nu e cu toate acestea nelimitată. In tot cazul, productele pământului nu se pot spori decât cu încetul și sporirea lor, devine, *pe acelaşi teritoriu mărgenit*, din ce în ce mai anevoioasă [2]).

3º) Facultatea procreativă a omului este nelimitată și se transmite neatinsă dela o generație la alta. Fiecare generație are tendința de a se înmulți oricând cu aceeași repegiune ca și generațiile anterioare [3]).

4º) Poporația are tendința constantă de a trece de limita mijloacelor de existență disponibile [4]).

1) Essai Pag. 20.
2) Essai Pag. 588.
3) Essai Pag. 8.
4) Essai Pag. 6.

5⁰) Marele obstacol al poporației este lipsa de hrană, a cărei acțiune nu se produce însă în mod *imediat* decât numai în cazuri de foamete. Obstacolele *mediate* se compun din toate obiceiurile și toate boalele cărora poate să dea naștere raritatea mijloacelor de existență, adăogând toate cauzele fizice și morale, în afară de această raritate, cari tind să nimicească vieața înainte de vreme [1]).

6⁰) Toate obstacolele cari se opun creșterei poporației se pot reduce la următoarele trei obstacole mai principale: *constrângerea morală, viciul și mizeria* [2]).

Dacă privim cu băgare de samă aceste propoziții, luînd pe fiecare în parte, vedem că ele sînt evidente prin ele însile și trebue să ne prindă mirarea că unele dintrînsele au putut să fie contestate. Din combinarea lor însă rezultă un adevăr general de cea mai mare însemnatate: *între creșterea poporației și sporirea mijloacelor de existență există o deosebire calitativă* [3]). Ori când, în orice timp poporația are aceeași tendință de înmulțire nemărgenită, pe când puterea productivă a pământului este mărgenită, și mijioacele de existență nu se pot spori decât cu încetul. Acesta este adevărul pe care nu trebue să-l perdem din vedere și pe care dacă nu l-a aflat poate Malthus, dar l-a stabilit în mod definitiv, aducând numeroase și temeinice dovezi în sprijinul lui.

Și este indiferent de altmintrelea dacă fondul acesta de idei aparține numai lui Malthus, sau dacă aceleași elemente se pot găsi în unele scrieri anterioare *Incercărei asupra principiului poporației* [4]). Această constatare nu micșurează întru nimic meritele lui Malthus, ca om de știință. Căci o teorie aparține mai puțin acelora cari prin timpuri enunța elementele din cari se compune, decât aceluia care le împreunează, le dezvoltă și caută să concludă. De altfel nici nu există exemplu în știință ca o teorie sau o descoperire să fi apărut în mod nemijlocit, fără legătură cu cercetările și

1) Essai Pag. 2.
2) Essai Pag. 14.
3) *Georg Hansen:* Die drei Bevölkerungsstufen. Ein Versuch die Ursachen für das Blühen und Altern der Völker nachzuweisen. München 1889. Pag. 5.
4) Vezi Pag. 110.

cu încheerile anterioare. Știința se dezvoltă în mod organic, prin o înceată evoluție și teoriile ei nu apar deodată ca unele insule vulcanice, cari se ridică de-asupra undelor mărei, în urma vre-unui cataclism, ci se formează cu încetul, mai degrabă ca delta râurilor, prin aluviuni seculare.

Oricum fie, trebue să recunoaștem că *fondul de idei* de la care pleacă Malthus este mai presus de orice îndoială adevărat. Eroarea lui Malthus, dacă eroare este, trebue dar căutată aiurea și o găsim, după cum am spus, în *forma greșită*, în care a căutat să-l îmbrace. Pentru a exprima *într'o singură formulă* această deosebire *calitativă* între creșterea poporației și creșterea mijloacelor de existență, Malthus a fost ademenit să dea o precisiune oarecum *matematică* gândirei sale, servindu-se de un mod de a se exprima întrebuințat mai înainte de dânsul și de călugărul venețian Ortès:

Când poporația nu este oprită de nici un fel de obstacol, ea merge crescând îndoit la fiecare două-zeci și cinci de ani și crește din perioadă în perioadă, după o progresiune geometrică [1]).

Mijloacele de subsistență, în circumstanțele cele mai favorabile industriei, nu pot nici odată să sporească mai repede decât după o progresiune aritmetică [2]).

Cu alte cuvinte, Malthus pretinde că poporația s'ar înmulți ca 1.2.4.8.16.32.64.128.256, pe când mijloacele de existență nu s'ar putea spori decât ca 1.2.3.4.5.6.7.8.9, dând acestei formule valoare de *lege absolută*, valabilă pentru toate timpurile și în orice împrejurare. Despre o lege însă care s'ar putea formula în modul acesta, după cum cu drept observă Rümelin, nici nu poate fi vorbă măcar [3]).

Căci dacă este *mai presus de orice îndoială adevărat:* că productivitatea pământului nu este nemărginită pe când facultatea procreativă a omului se transmite neatinsă dela o generație la alta; că poporația are tendința constantă de a trece de mijloacele de existență și că marele obstacol al creșterei sale este lipsa de hrană; *e cu totul greșit* de a

1) Essai Pag. 8.
2) Essai Pag. 10.
3) Vezi Pag. 142.

zice: că poporația crește *în progresiune geometrică*, pe când mijloacele de existență, în condițiunile cele mai favorabile industriei nu s-ar putea spori decât *în progresiune aritmetică*.

Greșit, *în teorie*, pentru că nu se poate ști până la ce grad descoperirile și progresele pot spori, mijloacele de subsistență prin *exploatarea intensivă* a puterilor pământului.

Greșit, *în practică*, pentru că întrucâtă vreme rămân o mulțime de pământuri încă neexploatate, fie dacă luăm oricare țară în deosebi, fie dacă considerăm întreaga suprafață a pământului, întrucât suntem dar departe de a fi ajuns la limita extremă a desvoltărei noastre cu putință, care se confundă cu limitele spațiului însuși, noi avem putința de a spori mijloacele de existență și prin *cultură extensivă*, cultivând tot mai multe pământuri după trebuințele crescânde ale poporației.

Greșit, *de fapt*, pentru că mulțumită diviziunei muncei și a descoperirilor de tot soiul, mijloacele de existență ca atari au crescut și cresc necontenit mai repede decât poporația, după cum o dovedesc așa numitele crize de supraproducere și îngrămădirea avuțiilor tocmai în țările unde mizeria e mai mare, ceea ce ne arată că această mizerie nu se datorește imposibilității *naturale*, de a spori mijloacele de existență, cel puțin în starea actuală a lucrurilor.

Am zis ce-i dreptul că formula lui Malthus nu exprimă în primul rând, decât *o deosebire calitativă*, nu cantitativă, și Rümelin pretinde, după cum am văzut, că nu se putea găsi un mod mai lămurit pentru a se exprima adevărul că tendința oamenilor de a se înmulți se transmite neatinsă de la o generație la alta, pe când produsele recoltelor, *pe acelaș teren*, devin tot mai anevoioase. Dacă dintr'o pereche de oameni, se nasc două perechi, este evident că fie care din ele are puterea și tendința, de a produce în generația următoare, câte două perechi, pe când nimeni nu va susține că, dacă pe același ogor, obținem o chilă de grâu, în anul întâiu, am putea, prin o cultură mai îngrijită să obținem zece chile, în anul următor. Se naște întrebarea dacă această deosebire calitativă *se poate exprima în formă cantitativă*, fără de a fi ademeniți să admitem ca

lege reală de înmulțire, valabilă în ori-ce timp și în toate împrejurările, a fiecărui din acele două termene, a poporației și a mijlcacelor de hrană, aceea ce nu-i decât expresiunea *deosebirei lor calitative*. Și dovada cea mai bună că aceasta nu e cu putință e că și Malthus însuși a căzut în această ispită, după cum o dovedesc încheerile la cari a ajuns.

II) Din cauza acestei erori de formă, Malthus a emis o teorie economică în contrazicere cu realitatea lucrurilor.

Dacă Malthus s-ar fi mărginit să afirme că poporația are tendința de a trece de mijloacele de existență și prin urmare și *tendința constantă de a spori aceste mijloace*, ar fi rămas încă să se cerceteze dacă *în cazul special al mizeriei timpului nostru*, mijloacele de existență, pentru îndestularea poporației crescânde, nu se pot spori din cauza *sgârceniei naturei*, sau poate din alte cauze, *sociale*, și în putința societății de a le înlătura. Și atunci faptul că se găsesc încă o mulțime de avuții naturale pe cari nimeni nu le exploatează; că se produc pe fiecare an mai multe bunuri decât se pot consuma; că mijloacele de producere ale societății trebue să stea adeseori în neactivitate, din cauză că nu se consumă tot ce produc, și că avuțiile se îngrămădesc, în cantități uriașe și se întrețin prin continuă reproducere în mânele câtorva, l'ar fi îndemnat să caute explicațiunea pauperismului în alte împrejurări decât în împrejurările *naturale*. Dar servindu-se de formula că poporația crește *în progresiune geometrică*, pe când mijloacele de existență nu se pot spori decât *în progresiune aritmetică* și dându-i valoarea absolută a unei legi a naturei, valabilă în orice stare socială, era firesc ca spiritul lui să cadă în greșala de a afirma că mizeria claselor muncitoare din zilele noastre se datorește tocmai acestei *legi a naturei*, în virtutea căreea mijloacele de existență nu se pot spori tot atât de repede ca poporația și să acuze *natura* de sgârcenie.

Și i-a fost lui Malthus cu atât mai ușor de a cădea în această eroare, cu cât *mizeria actuală se datorește cu adevărat principiului poporației*, care face ca poporația să se îngrămădească pururea la limita de pe urmă a desvoltărei sale cu putință, *fără ca să fie câtuși de puțin adevărat că*

ea s-ar datori faptului că aceste mijloace nu s-ar putea spori astăzi tot atât de repede ca și poporația — în alte condiții.

Asupra acestei distincțiuni, pe care o facem aicea și care nu a fost făcută nici de Malthus, nici de acei cari s-au ocupat de principiul poporației după dânsul, ne permitem a atrage atențiunea pentru că ea singură e în stare să ne explice fenomenul atât de important al înmulțirei și scăderei speciei umane și să ne dea, în același timp, explicațiunea adevărată a tuturor discuțiunilor și a neînțelegerilor asupra acestei probleme de mare însemnătate.

Principiul poporației în virtutea căruia ea tinde pururea să treacă de limita mijloacelor de existență disponibile, *este adevărata pârghie a propășirei omenești*, și a răspândirei speciei umane pe suprafața pământului. Ea ne îndeamnă de a ne perfecționa pururea mijloacele de producere, de a cultiva o întindere tot mai mare de pământ, de a îmbunătăți instituțiile noastre sociale și politice, pentru a produce tot mai multe bunuri, cerute de înmulțirea poporației. In virtutea acestui principiu, poporația trăiește și în zilele noastre la marginea de pe urmă a dezvoltărei sale cu putință, pe care tinde pururea să o lărgească și o lărgește pe fiecare zi, iar pauperismul modern nu-i decât rezultatul firesc a tendinței poporației de a trece de limita mijloacelor de existență: în forma de organizare specială timpului nostru. Dar tocmai de aceea, e greșit de a se spune că el s'ar datori faptului că mijloacele de existență nu s'ar putea spori tot atât de repede, în zilele noastre, ca și poporația: din cauza *naturei.*

Aceasta este *teoria economică greșită* la care a ajuns Malthus din cauza *formei* greșite în care și-a exprimat gândirea, și care a trebuit să-l ducă cu fatalitate la încheerile practice greșite, la cari a ajuns.

III) *Plecând de la premise teoretice greșite, Malthus a ajuns la încheeri practice greșite.*

Incheerea logică la care trebue să ajungă Malthus luînd ca normă de creștere a poporației *progresiunea geometrică* și a mijloacelor de subsistență *progresiunea aritmetică*, nu putea să fie alta decât că singurul mijloc de a se înlătura inconvenientele acestei *legi a naturei,* și de a îmbunătăți

starea mizerabilă a claselor muncitoare, era de a practica *rezerva morală (moral restraint).* Clasele muncitoare aveau ele singure putința de a-și îmbunătăți soarta înmulțindu-se după cantitatea mijloacelor de existență disponibile. Din acel moment, ele nici nu mai au dreptul de a căuta în altă parte explicațiunea și leacul suferințelor lor. Asupra lor cădea întreaga răspundere a mizeriei a căror victime erau, în societatea modernă.

„Cauza principală și permanentă a sărăciei, zice Malthus [1], „are puține sau nu are raporturi cu forma de guvernământ, sau cu împărțirea nedreaptă a bunurilor; nu stă în „puterea avuților de a procura săracilor ocupație și pâine; „ — și în consecință săracii, *prin chiar natura lucrurilor;* „nu au nici un drept pentru a le-o cere: aceste sânt importantele adevăruri cari rezultă din principiul poporației".

Măsura practică propusă de Malthus pentru vindecarea pauperismului și anume *practicarea rezervei morale (moral restraint)*, și la care i-a fost cu atât mai ușor să ajungă cu cât este de netăgăduit că omul fiind înzestrat cu rațiune *are datoria* de a nu se căsători decât atunci când are siguranța că-și va putea întreține familia, *ca măsură generală* de îndreptare a stărei claselor muncitoare, era însă și *greșită* și *nedreaptă* și *nefolositoare:*

Greșită, pentru că nesocotește importanța principiului poporației ca pîrghie a civilizației umane și tinde să zădărnicească, sau să întârzie opera de cultivare a întregului pământ, care este misiunea proprie genului uman, păstrând forma actuală de organizare a societăței, cu alcătuirea ei vremelnică pe care o consideră ca o formă *naturală*, definitivă, și închizând astfel calea dezvoltărei poporației până la limitele de pe urmă a le spațiului și realizarea *idealului* de egalitate și de frăție cătră care aspiră.

„Ca toate celelalte animale, zice Darwin [2]), omul a ajuns „desigur la gradul înalt al dezvoltărei sale actuale prin „lupta pentru existență care este consecința înmulțirei lui „repezi; și pentru ca să ajungă încă și mai sus, se cere

1) Essai Pag. 576.
2) La Descendance de l'homme. Paris 1881. Pag. 677.

„ca el să urmeze a fi supus unei lupte riguroase. Altmin-„trelea ar cădea într'o stare de indolență, în care cei mai „bine înzestrați nu ar reuși mai bine, în lupta pentru vieață „decât acei cari ar fi mai rău înzestrați. Nu trebue dar să „întrebuințăm nici un mijloc pentru a împuțina cu mult „proporțiunea naturală în care se înmulțește specia umană, „deși această înmulțire aduce cu sine numeroase suferinți".

Nedreaptă, pentru că în starea actuală de lucruri *practicarea rezervei morale*, renunțarea la bucuriile morale ale paternității și la satisfacerea unui instinct natural, atât de legitim, se impune astăzi, *numai unei clase*, muncitorimei, care singură ar fi obligată să renunțe de fapt la propria existență, în favoarea clasei stăpâne pe mijloacele de producere.

Nefolositoare, însfârșit:

1⁰) Pentru că, în starea actuală a industriei poporația muncitoare e atrasă și respinsă în perioade ce nu se pot prevedea de mai înainte, dar cari sunt în tot cazul mai scurte decât timpul trebuitor unei generații pentru a ajunge în stare de a putea produce. Trebuințele industriei moderne nu cresc în mod normal, ci în răstimpuri scurte, așa că poporația, chiar dacă ar cunoaște fazele prin cari va trece, nu ar putea să se adapteze mișcărilor ei schimbătoare.

2⁰) Pentru că practicarea rezervei morale neputându-se generaliza și impune tuturor națiunilor, chiar dacă muncitorimea dintr'o țară oare-care ar voi să-și mărginească natalitatea, crezând că va putea să-și sporească salarele, acestea nu ar avea ca rezultat, *precum se și întâmplă* decât de a se introduce muncitori din celelalte țări, cari nu s-ar fi conformat încheerilor practice ale lui Malthus.

3⁰) Pentru că munca omenească fiind astăzi *o marfă*, când trece peste oarecare preț, îndeamnă pe proprietarii mijloacelor de producere de a o înlocui cu mașini, după cum se poate observa in toate țările în cari brațele sunt scumpe, ca în America de-o pildă, unde mașinismul a ajuns la o dezvoltare uriașă.

4⁰) Pentru că, după cum a arătat Karl Marx, capitalul nu e o *cantitate fixă;* el nu-i decât acea parte a avuției sociale care este destinată producerei și care se poate mări sau scădea după perspectiva de câștig ce i se prezintă. Chiar dacă s'ar împuțina numărul lucrătorilor, în urma practicărei rezervei morale, până la atât încât salarele să se ridice în mod simțitor, încă aceasta nu ar avea alt rezultat decât că ar slăbi stimulentul setei de câștig, împiedecând mersul acumulației și înlăturând astfel cauza primă a urcărei salarelor, care nu ar fi decât cantitatea prea mare de capital față cu oferta muncei. Mecanismul producerei capitaliste înlătură în modul acesta, după cum s'a zis, obstacolele pe cari se întâmplă să și le creeze el însuși [1]).

Intr'un cuvânt, *încheerile practice* la cari a ajuns Malthus, recomandând rezerva morală, ca măsură generală de vindecare a pauperismului, nu au și nu puteau să aibă nici o valoare, și aceasta pentru că *premisele teoretice* de la cari a plecat și anume că sărăcia claselor muncitoare s'ar datori imposibilității de a se spori mijloacele de existență tot atât de repede ca poporația, erau cu totul greșite, și am văzut că au fost greșite pentru că *forma* în care s'a exprimat adevărul că poporația are tendința constantă de a trece de limita mijloacelor de existență disponibile, era ea singură greșită.

Această nepotrivire dintre fondul adevărat și forma greșită, care l'a făcut pe Malthus să plece de la premise teoretice greșite, din care cauză a trebuit în mod fatal să ajungă și la încheeri practice greșite, *explică toate neînțelegerile și discuțiunile urmate asupra principiului poporației*, entuziasmul unora pentru opera lui Malthus și împotrivirea celorlalți, precum și faptul că asupra aceleeași teorii au putut să se emită păreri cu totul contrare, fără ca spiritele cele mai eminente să se poată pune de acord asupra valoarei ei reale. Partinitorii lui Malthus au în vedere *fondul de idei adevărat* și nu ar greși zicând că *din acest punct de vedere*, opera lui are o importanță deosebită. Protivnicii lui Malthus consideră mai mult *forma greșită* în care și-a exprimat gândirea și sunt autorizați și ei fără îndoială ca să se împotrivească încheerilor practice la care

1) Vezi Pag. 262.

ajunge, pentru că ele sunt, după cum am arătat, şi greşite, şi nedrepte şi nefolositoare. Şi tocmai aceasta explică *furia* atacurilor îndreptate în contra lui Malthus, care a atins chestiuni de cea mai mare însemnătate *practică* şi care din cauza măsurei ce o propune pentru vindecarea mizeriei claselor muncitoare, se prezintă ca apărătorul ordinei de lucruri actuale, ca un spirit întru câtva protivnic progresului şi oarecum ca reprezentant al claselor avute. Faptul însă că de un secol încheeat nu se poate stabili cel puţin o *înţelegere teoretică* asupra operei lui Malthus, aşa precum ne-am încercat să o stabilim aicea, se datoreşte iarăşi aceleeaşi cauze. Din cauza nepotrivirei dintre *fondul adevărat* şi *forma greşită* cugetarea lui Malthus însuşi se poartă cu mişcări de pendul între eroare şi adevăr, fără ca să se oprească vreodată asupra uneia din aceste două extreme şi fără ca să o poţi fixa. Căci ori de câte ori voeşti să ajungi la concluzia că teoria lui e greşită din cauza erorilor manifeste ce le întâlneşti, mergând cu analiza ceva mai departe, te găseşti în faţa unor adevăruri pe cari nu le poţi tăgădui şi din contra, când te încerci să te sprijini pe aceste adevăruri pentru a admite întreaga lui teorie, sfârşeşti în totdeauna prin a te poticni de consecinţele greşite, cari rezultă cu necesitate din forma greşită în care ele au fost exprimate. De această *lipsă de preciziune* au avut a se plânge toţi acei cari au studiat opera lui Malthus şi ea se oglindeşte de-o pildă, în aprecierile lui *Ingram* [1]), care se plânge de o îndoită lipsă de claritate, precum şi în părerea lui *Dühring*, care tăgădueşte chiar că opera lui Malthus ar fi o operă ştiinţifică.

In asemene condiţiuni, era firesc ca spiritele să se împartă în aprecierile lor asupra aceluiaşi subiect şi să se producă fenomenul curios că, dintre oamenii de ştiinţă cei mai serioşi, unii aprobă fără rezervă, pe când ceilalţi combat cu înverşunare *aceeaşi teorie*, apreciind în mod atât de diferit valoarea ştiinţifică a *aceluiaşi autor*. Aprobarea unora se adresează, după cum am zis, *fondului de idei adevărat*, care serveşte de bază cugetărei lui Malthus ; atacurile celorlalţi sânt îndreptate în contra *formei greşite*, în care el a fost exprimat şi mai ales în contra *încheerilor practice greşite*, la cari a ajuns din această cauză.

1) Histoire de l'Économie politique. Paris 1893. Pag. 165.

După ce am deslegat astfel una din părţile problemei ştiinţifice enunţate mai sus, înlăturând confuzia care domneşte în economia politică asupra valoarei teoriei lui Malthus, rămâne să ilustrăm, prin câteva exemple, soluţiunea găsită de noi, pentru a arăta cum ea explică contrazicerile şi cum lămureşte pe deplin diferitele puncte de vedere din cari s-au pus pártinitorii sau protivnicii lui Malthus, pentru a susţine sau a combate ideile lui. Prin câteva exemple numai, pentru că nu ar fi de nici o utilitate de a discuta pe larg, în amănuntele lor, toate teoriile enumerate în capitolele anterioare şi cari se întâlnesc, în cea mai mare parte, asupra aceloraşi argumente fundamentale. Pentru a preciza acum încă odată obiectul discuţiunei, vom pune alăturea părerea unui pártinitor absolut al teoriei lui Malthus, a cunoscutului economist *John Stuard Mill*, şi întâmpinările lui *Henry George*, protivnic hotărât al acestei teorii, pentru că ele rezumă argumentele ce s-au adus, dintr'o parte şi din cealaltă, asupra subiectului, în punctele lor esenţiale.

„In orice stare anumită de civilizaţie, zice *John Stuart* „*Mill* [1]), un număr mai mare de oameni, luaţi în totalitate, „nu poate să fie îndestulat cu aceeaşi îmbelşugare ca un „număr mai mic. Sgârcenia naturei nu nedreptatea socie„tăţei este cauza pedepsei pentru îndesirea prea mare a „poporaţiei. O distribuire nedreaptă a bunurilor nici nu „înăspreşte măcar răul, ci face cel mult ca el să fie simţit „mai curând. In zadar se va spune că toate gurile pe cari „societatea le cheamă la existenţă, aduc şi braţe odată cu „dânsele, gurile cele din nou venite au nevoe de tot atâta „hrană ca cele vechi, iar braţele produc mai puţin. Dacă „toate instrumentele de producere ar fi în stăpânirea co„mună a poporaţiei întregi, şi dacă productul s'ar împărţi „cu o perfectă egalitate între toţi indivizii şi dacă într'o

1) Principes d'Économie politique. Paris 1854. Cartea I. Cap. 13. § 2. Vol. I. Pag. 219.

„societate astfel constituită, industria ar fi tot atât de ener-
„gică și productele tot atât de numeroase cum sînt astăzi,
„ele ar fi suficiente pentru a procura întregei poporații
„astăzi existente o îndemânare foarte mare; dar dacă a-
„ceastă poporație ar crește îndoit, precum ar face-o fără
„îndoială, cu obiceiurile sale actuale și în urma unei ase-
„mene încurajări, în mai puțin de două-zeci de ani, care
„ar fi condițiunea ei? Afară numai dacă artele productive
„s'ar perfecționa în același timp până la un grad ce nu se
„poate concepe, necesitatea de a avea recurs la pământuri
„de calitate inferioară, faptul unei culturi mai anevoioase
„și mai slab remunerate, pe terenurile de o calitate supe-
„rioară, pentru a procura mijloace de subsistență unei po-
„porații sporită într'o proporție așa de enormă, ar face ca
„fie care individ să fie, în virtutea unei legi fatale și in-
„flexibile, mai sărac decât mai înainte. Dacă poporația ar
„urma să sporească în aceeași măsură, ar veni un moment
„în care nimene nu ar mai avea decât numai lucrurile
„strict trebuitoare existenței, și curând după aceea, sau
„chiar aceste lucruri nu s'ar mai găsi în cantitate sufi-
„cientă, sau orice nouă înmulțire a poporației ar fi oprită
„de mortalitate".

La aceste *Henry George* [1]) respunde:

„Toate aceste, eu le contest! Eu susțin că tocmai con-
„trarul acestor teze este adevărat. Eu pretind că în orice
„stare de civilizație, un număr mai mare de oameni, ca
„totalitate, poate să-și găsească mai lesne îndestularea, de-
„cât un număr mai mic. Eu pretind că nedreptatea socie-
„tăței, nu sgârcenia naturei este cauza lipsei și a mizeriei,
„pe cari teoria admisă astăzi le atribue iperdemiei. Eu pre-
„tind că gurile nouă pe cari le produce poporația crescândă,
„nu au nevoie de mai multă hrană, pe când mânele cari,
„întovărășesc aceste guri, după cursul firesc al lucrurilor,
„produc mai mult. Eu pretind că cu cât poporația crește,
„în condițiuni de almintrelea egale, cu atât îndemânarea
„pe care ar procura-o fiecăruia o împărțire dreaptă a bu-
„nurilor, ar trebui să fie mai mare. Eu pretind că într'o

1) Fortschritt und Armuth. Trad. *Gütschow*. Berlin 1881. Pag. 124.

„stare de egalitate, creșterea naturală a poporației ar trebui
„să aibă ca rezultat continuu de a face ca fiecare să fie
„mai bogat și nu mai sărac".

Această polemică ne arată foarte bine cum s'a putut ca chiar cei mai eminenți cugetători să cadă în contraziceri manifeste cu adevărul faptelor, numai pentru că nu au știut să deosebească *fondul* adevărat al ideilor lui Malthus, de *forma* greșită în care ele au fost exprimate. Căci este cu desăvârșire inexact de a susține că, *în orice stare de civilizație*, un număr mai mare de oameni luați în totalitate, nu poate să fie îndestulat cu aceeași înlesnire ca un număr mai mic după cum o face Stuartt Mill, plecând în mod vederat dela cele două progresiuni ale lui Malthus.

In *starea actuală* a civilizației umane, în care atâtea pământuri stau necultivate și pustii de oameni, orice creștere a numărului indivizilor, sporind puterile factorului omenesc, ar trebui să sporească și îndemânarea tuturor. Dar este inexact de a susține, precum o face Henry George, nesocotind fondul de idei adevărat al teoriei lui Malthus, că *în orice stare de civilizație*, un număr mai mare de oameni poate să-și găsească mai lesne îndestularea, decât un număr mai mic. Căci facultatea productivă a pământului, deși nu are margini cunoscute și hotărâte, nu e cu toate aceste nelimitată; și ne putem închipui ușor o stare socială, foarte îndepărtată de noi de altmintrelea, în care un număr mai mare de oameni nu-și va putea găsi îndestularea tot atât de lesne ca un număr mai mic. Dar ar fi ca omenirea să nesocotească misiunea ei de a răspândi civilizația pe suprafața întregului pământ, dacă am renunța la vre-o îmbunătățire care ar fi în stare să sporească mijloacele de existență pentru îndestularea poporației actuale, pe motivul că, poporația urmând să sporească în aceiași măsură, ar trebui să vină un timp în care nu ar mai fi în stare să găsească mijloace pentru îndestularea trebuințelor sale crescânde.

In aceste teorii contrare ale lui Mill și Henry George, cauza principală a antagonismului apare în toată evidența și valoarea soluțiunei găsită de noi se adeverește. Și vom vedea că, în lumina formulei noastre, toate contrazicerile

se explică și se rezolvă, și că faptele își găsesc explicațiunea lor adevărată.

Când vine *Sismondi*, de-o pildă, și afirmă că orice națiune ajunge foarte repede să cuprindă întreaga poporație pe care e în stare să o hrănească fără de a schimba instituțiile sale sociale, el spune un adevăr de netăgăduit și confirmă una din ideile fundamentale ale lui Malthus, care arată că poporația are tendința constantă de a trece de limita mijloacelor de existență disponibile [1]). Mergând însă cu analiza ceva mai departe, Sismondi arată că limita naturală a poporației este *venitul*, adică acea parte a avuției care fiind reprodusă pe tot anul peste cheltuelile făcute de fiecare, poate asemenea să fie consumată pe fiecare an, fără ca acel care o consumă să sărăcească. Cu aceasta el s-a introdus de odată în inima chestiunei arătând că prin mijloace de existență, în cazul acesta, nu trebue să se înțeleagă mijloacele de existență pe cari le poate produce pământul, și a dezvelit astfel întreaga eroare pe care a comis-o Malthus din cauza *formei* greșite în care și-a exprimat gândirea. Căci Malthus stabilind ca o *lege a naturei* că poporația crește în progresiune *geometrică*, pe când mijloacele de existență nu se pot spori decât în progresiune *aritmetică*, a trebuit să ajungă la concluzia că în orice țară poporația este limitată de mijloacele de existență cari se pot produce *după natura lucrurilor*, pe când Sismondi a dovedit că aceasta nu este adevarat decât în abstract și nu se poate aplica economiei sociale.

„Nici odată, zice Sismondi [2]), poporația nu a ajuns la „limita subsistențelor posibile și e probabil că nici odată „ea nu va ajunge la această limită. Toți acei cari ar dori „să-și procure subsistențe nu au nici putința, nici dreptul „de a le cere pământului; pe când din contra, acei cărora „legea le-a dat monopolul pământurilor, nu au nici un in„teres de a le cere toată cantitatea de subsistențe pe cari „ele pot să o producă. In toate țările proprietarii s'au opus

1) Essai Pag. 6.
2) Nouveaux Principes d'Économie politique Ed. II. Paris 1827. Vol. II. Pag. 269.

„și au trebuit să se opună unui sistem de cultură, care „ar tinde numai să înmulțească mijloacele de subsistență „și nu să sporească veniturile lor. Cu mult înainte ca po„porația să fie oprită de imposibilitatea în care s'ar găsi „țara de a produce mai multe subsistențe, ea este oprită „prin imposibilitatea de a cumpăra aceste subsistențe, sau „de a munci pentru a le produce".

Prin aceasta recunoscându-se înrâurirea pe care o exercitează *organizarea socială* asupra sporirei mijloacelor de existență, se tăgăduește că în virtutea unei *legi a naturei*, valabilă pentru orice stare de civilizație, aceste mijloace nu s'ar putea spori decât în progresiune aritmetică, pe când poporația ar crește în progresiune geometrică. Vorbind în mod abstract, înmulțirea vegetalelor urmează o progresiune cu mult mai repede decât înmulțirea animalelor și aceste se înmulțesc mai repede decât oamenii: un fir de grâu produce douăzeci de fire în anul d'intâiu, cari produc patru sute de fire în anul al doilea, opt mii în anul al treilea, o sută șase zeci de mii în anul al patrulea. Dar pentru aceasta se cere ca să nu-i lipsească hrana, adică pământul.

Puterea reală și activă a înmulțirei vegetalelor, a animalelor precum și a oamenilor este limitată însă de *voința* omului și în organizarea actuală a societăței de voința proprietarilor pământului. Pe câtă vreme mai rămâne încă pământ necultivat, proprietarul poate să împiedice puterea de înmulțire a vegetalelor și a animalelor prin urmare, și o va împiedeca dacă oamenii cari vin să i ceară roadele pământului nu-i oferă în schimb *un venit*. Voința popoarelor agricole a fost de a conceda proprietarilor dreptul de a produce sau de a nu produce, după interesul lor, hrana pe care o dă pământul, și proprietarii nu permit ca acea hrană să fie produsă, dacă acei cari o reclamă nu pot să o cumpere sporind venitul lor. Așa fiind mii de persoane pot să moară de foame din cauza că nu au ce să muncească, pe când zeci de mii de fălci de pământ rămân necultivate.

In ultima analiză, zice Sismondi [1]), și noi vom adăogi:

1) Loc. cit. Vol. II. Pag. 286.

în organizarea actuală a societăţei, poporaţia depinde de cererea de muncă şi se proporţionează ei. Ori de câte ori se cere ca o muncă să fie făcută şi se oferă un salar îndestulător pentru a o face, muncitorul se naşte pentru a-l câştiga. *Poporaţia cu puterea ei de expansiune va cuprinde în totdeauna locul pe care-l va găsi neocupat.*

Prin aceasta, după cum am spus, şi Sismondi nu face decât să respingă *forma greşită* în care Malthus şi-a exprimat gândirea, recunoscând *fondul de idei adevărat*, pe care se razămă teoria lui. Căci şi el admite că puterea de expansiune a poporaţiei o face să se înmulţească până la limita de pe urmă a mijloacelor de existenţă disponibile, dar arată că e greşit de a spune că, în organizarea actuală, aceste mijloace nu s'ar putea spori tot atât de repede ca poporaţia. Astăzi proprietarii de pământ sunt de fapt stăpâni pe înmulţirea poporaţiei. Vrea să zică, nu *o lege naturală* opreşte dezvoltarea poporaţiei, ci *o lege socială*, şi prin urmare în putinţa societăţei de a o abroga. Astfel dar, întru cât o mulţime de pământuri rămân încă necultivate, întrucât poporaţia nu a ajuns la limita de pe urmă a dezvoltărei ei cu putinţă, nu se poate spune că *singurul mijloc*, pentru a îmbunătăţi soarta claselor muncitoare ar fi *rezerva morală* şi că forma de guvernământ, adică organizarea societăţei, nu ar avea nici o relaţiune cu sărăcia maselor, după cum o face Malthus. Ci tocmai din contra, dezvoltarea poporaţiei depinde *astăzi* numai de organizarea socială şi nu are aproape nici o legătură cu puterea productivă a pământului, întrucâtă vreme atâtea bogăţii rămân neexploatate. Singurul mijloc pentru a înlătura pauperismul, *în societatea modernă*, este dar de a înrâuri forma actuală de organizare a societăţei intemeiată pe proprietatea privată a pământului, şi pe apropriarea particulară a mijloacelor de producere.

Cu aceasta ne-am apropiat în mod firesc de cercetarea teoriei lui *Karl Marx*, care prin o analiză subtilă a modului de producere capitalist, a arătat toată înrâurirea pe care o exercitează organizarea socială asupra creşterei poporaţiei.

In societatea actuală, acea ce determină limita de dezvoltare a poporaţiei sunt *interesele capitalului*. Mijloacele materiale ale acestuia se împart în *capital constant* [1]), care nu-şi schimbă valoarea în timpul procesului de producere şi *capital variabil*, adică acea parte anume care serveşte pentru întreţinerea puterei de muncă şi care-şi schimbă valoarea în cursul procesului de producere, reproducând pe lângă valoarea proprie şi *o plus-valoare* (*Mehrwerth*). Capitalul, pe lângă aceasta, nu e *o cantitate fixă* după cum î-şi închipue şcoala ortodoxă. El nu-i decât acea porţiune a avuţiei sociale destinată producerei şi se poate mări sau scădea, după cum i se oferă o parte mai mare sau mai mică de *profit*, adică de *plus-valoare*. De îndată ce salarele s'ar ridica până la atât încât ar absorbi *întreaga plus-valoare*, capitalul ar înceta de a mai cumpăra puterea de muncă şi prin aceasta ar produce îndată o scădere a salarelor, care sunt silite să se coboare pururea la minimul trebuitor lucrătorilor pentru a se întreţine şi a se reproduce. Se vede dar că propunerea lui Malthus de a se restrânge naşterile pentru a se ridica salarele şi pentru a se stârpi mizeria e cu totul greşită de oare ce mizeria actuală nu se datoreşte *unei legi naturale*, după care mijloacele de hrană nu s'ar putea spori tot atât de repede ca poporaţia, ci *unei legi sociale* în virtutea căreea limita de dezvoltare a poporaţiei e determinată de interesele *schimbătoare* ale capitalului, care atrage şi respinge poporaţia în mod neregulat şi în perioade atât de scurte, încât îi este cu totul cu neputinţă de a cunoaşte de mai înainte aceste faze şi de a se conforma necesităţilor lor. Dar mai mult decât atât. Tocmai din cauza acestor schimbări neregulate, existenţa unei poporaţii de muncitori în totdeauna la dispoziţia capitalului în timpuri de prosperitate, este chiar condiţia de existenţă a modului de producere capitalist. *Armata industrială de rezervă* îi procură capitalului puterile muncitoare exploatabile de care are nevoe după interesele lui schimbătoare de valorificare.

Cu această subtilă analiză a condiţiilor moderne de producere, şi Karl Marx nu a făcut însă decât să arăte, în-

1) Vezi Pag. 524. Nota.

tr'un mod special, toată inanitatea *formei* în care Malthus şi-a exprimat gândirea, zicând că poporaţia creşte *în progresiune geometrică*, pe când mijloacéle de hrană nu s'ar putea spori decât *în progresiune aritmetică*, şi a dovedit pe deplin netemeinicia concluziilor practice la cari a trebuit să ajungă, plecând de la asemenea premise teoretice greşite. Dar mergând prea departe cu reacţiunea în contra erorilor lui Malthus, Marx a tăgăduit şi *fondul de idei adevărat*, pe care el se sprijină. El pretinde, în adevăr, că *o lege a poporaţiei abstractă şi imuabilă nu există*, ceea ce este, după părerea noastră, cu totul greşit şi nu face de cât să reproducă confuzia obştească asupra principiului poporaţiei datorită nepotrivirei dintre *fondul de idei adevărat* şi *forma greşită* în care a fost exprimat de la început.

„Fiecare din modurile istorice ale producţiunei sociale, „zice Marx [1]), are şi legea lui proprie a poporaţiei, lege „care nu i se aplică decât lui, care trece cu dânsul şi care „nu are prin urmare decât o valoare istorică. O lege a „poporaţiei abstractă şi imuabilă nu există decât pentru „plantă şi animal şi numai întrucât nu stau sub influenţa „omului".

Această afirmaţiune a lui Marx nesocotind *fondul de idei adevărat*, care alcătueşte sâmburele teoriei lui Malthus, trebue să fie greşită, dacă formula găsită de noi e adevărată. Şi din contră dacă ea rămâne în picioare, soluţiunea noastră trebue să cadă, dar atunci îndrăznim să spunem că întregul fenomen al creşterei şi al scăderei poporaţiei şi a civilizaţiei umane rămâne un mister cu neputinţă de deslegat.

Poporaţia e mărginită de mijloacele de existenţă pe cari omul şi le produce singur. Cantitatea lor depinde dar nu numai de împrejurările naturale, de climă, de anotimpuri, de fertilitatea naturală a solului, ci şi de însuşirile omului, de mijloacele lui de producere, de cunoştinţele lui de modul de organizare a diviziunei muncei. Sub imboldirea trebuinţelor sale crescânde, poporaţia caută pururea

1) Le Capital. Ed. Lachatre Pag. 278. Das Kapital. Ed. IV. Hamburg 1890. Vol. I. Pag. 596.

să lărgească sfera ei de dezvoltare şi o lărgeşte mereu perfecţionându-şi însuşirile, mijloacele de producere, cunoştinţele şi modul de organizare a producţiei. Pe acelaşi teritoriu mărginit, de o fertilitate determinată, într'o climă anumită nu se poate dezvolta décât un număr anumit de animale, pentru că ele nu au putinţa de a spori mijloacele lor de existenţă, fie exploatând alte teritorii mai îndepărtate, fie perfecţionându-şi însuşirile. Dar pe acelaşi teritoriu au trăit, în diferite timpuri, cantităţi diferite de oameni, după mijloacele de existenţă pe cari au ştiut să şi le procure. Şi ori de câte ori au sporit aceste mijloace a sporit şi poporaţia, în virtutea puterei sale naturale de expansiune, care o face să tindă a trece de limita mijloacelor de existenţă. Această tendinţă, care este *adevăratul principiu al poporaţiei,* a fost, este şi va fi pururea *pârghia propăşirei omeneşti*, fără de care nici unul din progresele pe cari le-a realizat omenirea nu ar putea să fie înţelese. Şi nici nu se poate admite că evoluţiunea s'a făcut, se va face, sau că ar putea să se facă în mod spontan, fără o puternică înrâurire a împrejurărilor şi a mijlocului ambiant.

„Este evident, zice Spencer [1]), că nevoile creşterei prea „mari a poporaţiei constitue singurul stimulent care împinge pe oameni ca să-şi procure o mai mare cantitate „de lucruri necesare vieţei: dacă cererea nu ar întrece „oferta, nu ar exista motiv pentru a spori pe aceasta din „urmă. Tot atât de evident este asemenea că excedentul „cererei peste ofertă este persistent: presiunea poporaţiei „a cărei indiciu este, nu se poate înlătura.

„De la început, presiunea poporaţiei a fost cauza apropiată a progresului; ea a produs difuziunea originară a „rasei; ea a făcut pe oameni să părăsească obiceiurile de „deprădaţie şi să se îndeletnicească cu agricultura; ea a „avut ca efect de a curăţi suprafaţa globului. Presiunea „poporaţiei a silit pe om să intre în societate; ea a făcut „ca organizarea socială să fie inevitabilă şi a dezvoltat „sentimentele sociale. Ea a stimulat îmbunătăţirile progre-

1) Principes de Biologie. Trad. Cazelles. Paris 1878. Vol. II. Pag. 590. § 373. Vezi şi mai sus. Pag. 216.

„sive a le producției, precum și dezvoltarea ghibăciei și a „inteligenței. Aceasta este cauza care ne pune pe fiecare „zi în contact și care ne unește prin relațiuni de depen-„dență mutuală din ce în ce mai strânse“.

Sub presiunea nevoilor crescânde ale poporației, *stăpânită de tendința ei de a trece pururea de limita mijloacelor de existență disponibile*, omul și-a perfecționat însușirile sale, mijloacele sale de producere, și-a îmbogățit cunoștințele, a dezvoltat împărțirea muncei, și-a îmbunătățit formele politice și sociale în lăuntrul cărora s'a mișcat. Acesta este dar adevăratul *principiu al poporației* și în același timp *principiul civilizației*, cauza, prin urmare căreia putem atribui înmulțirea speciei umane, și perfecționarea însușirilor ei, precum și, ca consecință, răspândirea culturei pe pământ.

Progresul însă nu s'a făcut decât cu încetul. Insușiri anumite, un grad anumit de cunoștinți, mijloace de producere de o perfecțiune dată, o stare anumită de organizare a procesului de producere cu o formă politică corespunzătoare, produc o cantitate de bunuri determinată și permit prin urmare numai unui număr anumit de indivizi de a se hrăni, în marginile unei organizări oarecare, într'o epocă dată. Poporația trece dar prin diferite *stări de dezvoltare* și fiecare din aceste stări cari sunt pe atâtea forme cu o capacitate determinată, are și ea diferite *faze* după gradul de dezvoltare la care a ajuns. Orice formă de producere, privită în totalitatea ei după mijloacele de cari dispune, nu poate să îndestuleze trebuințele decât a unui număr anumit de indivizi, și până la această limită extremă, ea nu se dezvoltă decât cu încetul, sub presiunea poporației. care nu încetează de a se înmulți.

In lăuntrul fiecărei *stări demice*, poporația se îngrămădește, în tot momentul, către limita mijloacelor de existență disponibile. *Această îngrămădire* o silește de a se perfecționa și de a-și dezvolta însușirile, mijloacele de producere și instituțiile. Fiecare stare demică nefiind însă capabilă decât de o dezvoltare anumită, după mijloacele de care dispune, iar poporația urmând a se înmulți, e firesc ca ea să ajungă, într'un moment dat, la limita de pe urmă

a dezvoltărei acestei stări demice silindu-se să treacă în starea următoare. Se întâmplă dar cu necesitate că *la sfârșitul fiecărei stări demice* să se producă o *iperdemie relativă*, care nu-i decât îngrămădirea poporației către limitele de pe urmă a le unei forme de producere ajunsă în ultima ei fază de dezvoltare. *După teoria noastră, iperdemia* nu-i dar un fenomen care s'ar prezinta numai în una din fazele de dezvoltare a le poporației, în perioda capitalistă, după cum pretinde Marx, ci *un fenomen care întovărășește în mod constant dezvoltarea omenirei*, și care se manifestează la sfârșitul fiecărei faze prin care trece poporația.

Prin aceasta noi am încorporat soluțiunei noastre încheerile lui *Herbert Spencer*[1]), cu privire la cauza adevărată care determină progresul, precum și teoria lui *Frederic List* despre *capacitatea* diferitelor stări economice, prin cari trece omenirea, teorie pe care *Dühring*[2]) o consideră, după cum am văzut, ca pe una din cele mai geniale idei prin care se pune bazele înțelegerei politicei economice naturale. Cu aceasta însă afirmarea lui Marx că *„o lege abstractă și imuabilă a poporației nu există“*, cade dela sine. Ea este cu desăvârșire greșită și unilaterală nefiind în stare să ne explice nici fenomenul general de creștere a poporației, nici progresele pe cari le-a realizat omenirea. Tocmai această *lege absolută și imuabilă* de care este stăpânită, tendința oarbă a poporației umane de a se înmulți până la limitele de pe urmă ale dezvoltărei ei cu putință, care o pune în poziție de a trebui să-și lărgească necontenit sfera ei de întindere, o silește pururea să se perfecționeze, sporind cunoștințele ei și îmbunătățind organizarea procesului de producere. Să lipsească această pârghie puternică a propășirei și nu vedem ce ar fi putut face ca omenirea să aspire către o stare de civilizație tot mai înaltă. Căci e sigur că nu *inspirația* l'a condus pe om, ci *necesitatea* de a se păstra și de a se înmulți,

De altfel e ușor de înțeles că și înmulțirea speciei umane, ca înmulțirea tuturor ființelor organice, trebue să aibă o

1) Vezi mai sus Pag. 214.
2) Kritische Geschichte. Ed. III. 1879. Pag. 353.

cauză determinată, permanentă, *lăuntrică*, și tocmai de aceea, aceeași în totdeauna și pretutindeni. Cauza aceasta, este tendința ei constantă de a trece de limita de pe urmă a dezvoltărei ei cu putință, determinată în tot momentul de mijloacele de existență. Acesta este *principiul poporației*, legea abstractă și imuabilă care stăpânește înmulțirea ei.

Pentru ca acest principiu să se poată tăgădui cu temeiu, ar trebui să se dovedească că omul variază în natura sa, că firea lui, cu privire la instinctul de reproducere, se modifică prin timpuri. Ar trebui să se arate dar că oamenii, într'o stare anumită a desvoltărei lor, încetează de a se mai reproduce după aceeași normă, după cum s'a încercat să o probeze Carey, Spencer, Trall și Reich, pentru un viitor ce-i dreptul atât de îndepărtat, încât nici nu se poate întrezări. *Carey* pretinde după cum am văzut, că cu cât societatea tinde să-și iea forma ei naturală, cu atât inteligența se combină cu puterea musculară înrâurind asupra scăderei fecundității și a sporirei puterilor de păstrare ale vieței omenești. In același înțeles, *Spencer* susține că în toată natura organică ar exista un antagonism între puterile de păstrare ale vieței și puterile de reproducere și *Reich*, că fecunditatea vertebratelor variează în raport invers cu dezvoltarea sistemului nervos și că prin urmare cu cât omul va progresa, cu atât va scădea fecunditatea speciei umane.

Dar în contra acestei teorii vorbește nu numai logica, dar și toate faptele cunoscute. Este știut că popoarele civilizate sunt cu mult mai fecunde decât popoarele selbatice. Australienii sunt aproape sterili, pe când Englezii sînt foarte prolifici. Pe lângă aceasta, nicăiri nu se observă că dezvoltarea inteligenței ar fi protivnică fecundităței. Se pot cita o mulțime de bărbați geniali cari au avut familii numeroase. Luther a avut șase copii, Kepler șapte, Ricardo tot atâția, Shakespeare, Rousseau, Schiller, Goethe, Bismarck erau departe de a fi sterili. Nu se dovedește dar cu nimic că ar exista vre un antagonism între *obosirea* acestui organ și puterile genezice. Dar această asuprire silită a unui organ în detrimentul celorlalte nu-i decât o consecință nenorocită a unei stări de lucruri pe care pro-

gresul trebue să tindă a o înlătura, urmărind pururea o dezvoltare deopotrivă a tuturor însușirilor de la cari depinde sănătatea și fericirea tuturor indivizilor și prosperitatea speciei. Și e firesc să ne așteptăm ca viitorul mai bun către care se îndreaptă omenirea, să facă cu putință o asemenea dezvoltare. Căci pe când astăzi, mulțumită organizărei sociale, unii î și dezvoltă numai creerul, muncind intelectualicește mai mult decât o comportă puterile organizmului, alții cad victimele excesului contrar, văzânduse robiți muncei cu totul brute în paguba dezvoltărei normale a însușirilor intelectuale. Orice organizare socială mai bună, este evident că nu poate consta decât în înlăturarea acestor motive de inegalitate și de suferință, permițând tuturor de a trăi în conformitate cu legile firei lor cari cer neaparat dezvoltarea deopotrivă a tuturor organelor.

Dar chiar dacă am admite că progresul ar avea ca consecință dezvoltarea însușirilor intelectuale în dauna fecundităței, încă nu ar rezulta numai decât că omenirea s'ar înmulți mai încet pe viitor. Creșterea poporației depinde, în adevăr, nu numai de numărul nașterilor, ci și de acel al deceselor. Și dacă nu se dovedește cu nimic că progresul ar avea ca efect de a se împuțina nașterile, este mai presus de orice îndoială adevărat că el face să scadă mortalitatea și prelungește durata mijlocie a vieței. Pe când în ultima jumătate a secolului al XVI, mai bine de jumătate din numărul total al născuților, murea înainte de îndeplinirea vârstei de cinci ani, la începutul secolului al XVIII, mai mult de jumătate treceau de vârsta de 27 ani, iar între anii 1838—45, mai mult de jumătate treceau chiar de vârsta de 43 de ani. Durata mijlocie a vieței a ajuns dar să crească în mod simțitor și dovedit, mulțumită progreselor ce s'au realizat cu privire la îmbunătățirea hranei, a locuințelor, a îmbrăcămintei, a îngrijirei sănătăței. Chiar dacă ar fi adevărat, prin urmare, că dezvoltarea intelectuală ar avea ca consecință o împuținare a nașterilor, ceea ce nu se dovedește cu nimic, încă scăderea mortalităței ar compensa cu prisos acest motiv de scădere și poporația ar urma să crească încă și mai repede. E sigur însă că omul nu numai că nu a variat, în privința puterei sale de în-

multire, decând ne este cunoscut în istorie, dar nici nu e probabil că ar putea să varieze. Intre sălbatecii din Australia şi oamenii cei mai civilizaţi din oraşul Londra, este desigur o distanţă de mai multe mii, dacă nu de mai multe zecimi de mii de ani, şi totuşi *aceeaşi lege* îi stăpâneşte. *Şi unii şi alţii au tendinţa constantă de a trece de limita de pe urmă a dezvoltărei lor cu putinţă determinată în tot momentul de cantitatea mijloacelor de existenţă care şi-o pot procura.*

Aceasta este *legea abstractă şi imuabilă a poporaţiei*, a cărei existenţă Marx o tăgădueşte, luându-ne astfel putinţa de a ne explica înmulţirea speciei umane şi răspândirea civilizaţiei pe suprafaţa globului pământesc. Acesta este *principiul poporaţiei*, cauza adevărată căreea putem atribui înmulţirea oamenilor. Ea este lăuntrică, inherentă nu numai poporaţiei umane, ci tuturor speciilor şi de aceea ea este permanentă, aceeaşi în totdeauna şi pretutindeni, stăpânind în mod absolut înmulţirea tuturor fiinţelor organice. Ea *nu variază*, aceea ce se poate schimba numai sunt *limitele* în lăuntrul cărora această tendinţă naturală, constantă şi invariabilă, se manifestează.

Aceea ce s'a schimbat, prin timpuri, nu sunt desigur *instinctele* elementare ale omului, ci numai *împrejurările* în launtru cărora ele se manifestează şi cari au desigur o înrâurire foarte mare asupra modului de manifestare a le acelor instincte naturale, dar nu asupra naturei însăşi până la aşa grad, încât să o poată schimba cu totul. Din acest punct de vedere, două fapte sunt mai cu deosebire de o mare însemnătate: *Cantitatea* mijloacelor de existenţă pe care poporaţia ştie să-şi o procure şi *calitatea* lor, cu care ea este obicinuită să trăiască.

Omul civilizat e stăpân pe mijloace de producere de o putere uriaşă, pe când sălbatecul e silit să se mulţumească cu aceea ce-i dă natura de la dânsa; în schimb, pentru întreţinerea unui om civilizat se cer mijloace de existenţă cu mult mai felurite şi mai rafinate decât mijloacele primitive, de hrană şi de adăpost, cari satisfac trebuinţele rudimentare a le sălbatecului. E firesc dar ca limita de dezvoltare a unei poporaţii civilizate, să fie determinată de o mulţime de condiţii cari par că modifică principiul

stabilit. Dar în fond şi în dosul aparenţelor, acelaşi fenomen se arată pretutindeni; *Poporaţia tinde pururea să treacă de limita mijloacelor ei de existenţă.* Şi tocmai această tendinţă îl sileşte pe om să se perfecţioneze pentru a-şi lărgi sfera sa de dezvoltare. Dar perfecţionându-se existenţa lui se complică, trebuinţele lui se înmulţesc şi îndestularea lor cere o cantitate tot mai felurită de bunuri. Natura omului însă nu s'a schimbat, ea a rămas aceeaşi decând o cunoaştem, şi de aceea, cu toată complicaţia vieţei lui, e firesc ca poporaţia să aibă şi astăzi aceeaşi tendinţă de creştere pe care a avut-o de la început.

Afirmarea lui Karl Marx că fiecare din modurile istorice ale producţiunei sociale îşi are şi legea proprie a poporaţiei şi că o lege abstractă şi imuabilă nu ar exista, se datoreşte unei confuziuni regretabile între *legile permanente* a le naturei şi *legile schimbătoare* a le organizărilor sociale. In fiecare fază economică poporaţia care-şi păstrează *aceleaşi tendinţi naturale* se găseşte în alte *condiţii sociale de dezvoltare*. Pe când împrejurările de dezvoltare a animalelor sunt numai împrejurările determinate de factorul natural, asupra cărora ele nu pot avea nici o înrâurire, împrejurările de dezvoltare ale oamenilor sunt în acelaşi timp şi *naturale* şi *sociale*, adică depind nu numai de mijlocul natural în care trăeşte poporaţia, de fertilitatea solului, de ano-timpuri, de climă şi temperatură, ci şi de o sumă de condiţii ale organizărei lor în societate. In acelaşi timp, omul are putinţa de a înrâuri atât împrejurările naturale cât şi mai ales împrejurările sociale în care este chemat a se desvolta şi le modifică necontenit sub presiunea nevoei crescânde de a-şi lărgi mereu sfera de dezvoltare. Atât se poate spune şi nimic mai mult. A zice că o lege abstractă şi imuabilă a poporaţiei nu există, este a afirma că înmulţirea oamenilor nu e stăpânită de nici o lege, cu alte cuvinte că ea nu-şi are nici o cauză ce se poate determina, ceeace este o absurditate, oricât cuvântul acesta, care e la locul lui, s'ar părea de riscat faţă de un cercetător cu reputaţie, precum este Karl Marx. Şi pentru a lămuri încă şi mai bine teoria noastră, în contra acestei păreri a lui Marx, rămâne să vedem pe scurt cari

sunt condițiile de dezvoltare ale poporației în societatea capitalistă.

In faza anterioară sistemului capitalist, fiecare națiune alcătuia o așezare politică și economică deosebită, câte odată chiar cu totul isolată [1]). Statul de pe vremile acele, cu toate domeniile și cu toate funcțiunile lui, aparținea unei caste suverane și numărul acestor domenii și al acestor funcțiuni, cari se transmiteau din tată în fiu, fiind firește limitat, această categorie a poporației cunoștea margenile dezvoltărei sale și putea să-și proporționeze creșterea ei acestor margeni cunoscute. Comerțul și industria se aflau asemene în mânele unor corporații cari erau stăpâne absolute pe pieața internă și fiecare pe ramura sa specială, pe care nimeni nu o putea încălca. Insfârșit, cea de pe urmă clasă a societății, se compunea din servi sau iobagi, a căror limite de dezvoltare erau determinate de voința suverană a stăpânilor lor.

Toate clasele societății își aveau pe atunci cadrurile lor hotărâte, cari nu se puteau lărgi decât foarte cu încetul de oarece principiul însuși pe care se întemeea organizarea societății și lipsa oricărei comunicațiuni între diferitele state, excludeau putința schimbărei repezi a situațiunei diferitelor categorii sociale. Fiecare clasă, nobilime, industrie și comerț, muncitori servili, avea limita ei de dezvoltare cunoscută și determinată pentru unii de numărul funcționarilor și a domeniilor, pentru ceilalți de întinderea pieței lăuntrice de desfacere. In fiecare din aceste clase, anumite categorii de indivizi își aveau asemenea cadrele lor hotărâte înlăuntrul cărora se puteau dezvolta și însfârșit, în lăuntrul acestor cadre, fiecare individ își avea sfera sa mărgenită, din care nu putea ieși din cauza tocmai a organizărei sociale.

In funcțiunile statului și în stăpânirea domeniilor, limitate la număr, fiul urma tatălui său. In comerț și în industrie, numărul maiștrilor și a comercianților fiind determinat de trebuințele pieței interne, pentru ca să se poată așeza un nou maistru sau un nou comerciant, trebuea să fie locuri

1) *G. de Molinari*: La Viriculture. Paris 1897. Pag. 136.

libere și se cereau oarecari condiții. Acel care voea să întreprindă o industrie sau un comerț, avea nevoe să fie primit de ceilalți comercianți și industriași din breasla lui, să-și legitimeze aptitudinele și să dovedeasca că e om de treabă [1]). Calfa care nu putea să ajungă maistru, nici nu se putea căsători. Astfel creșterea poporației era oprită la fiecare pas de stavili de mai înainte cunoscute și a căror înlăturare bruscă și neașteptată era exclusă. Poporația care nu putea să crească decât foarte cu încetul dela o epocă la alta și în lăuntrul cadrelor ei determinate, e firesc ca în tot veacul de mijloc ea să nu fi fost decât foarte puțin numeroasă, nu atât din cauza războaelor și a epidemiilor ci pentru că însăși organizarea socială se opunea îndesirei sale [2]). In cadrele fixe ale acelei organizări nu puteau trăi decât un număr restrâns de indivizi și orice excedent peste aceste limite trebuea să piară prin epidemii sau războae, sau să'și caute scăparea în aventuri. Cruciatele, de-o pildă, nu sunt în cea mai mare parte decât expresiunea, strâmtorărei poporației, strâmtorire manifestată în forma, caracteristică timpului, a sentimentului religios. Și e cu totul caracteristic pentru teoria ce susținem că cele d'intâiu trupe cari pleacă catre locurile sfinte ale lui *Walter Sensaveir* (*von Habenichts*), *Walter Golanul*, cum s'ar putea zice, cari nu erau decât o adunătură de răi, din care cauză, urmăriți de Unguri și de Bulgari, pentru prădăciunele lor, abia ajung la Constantinopole [3]). Și cruciatele sunt dar și se pot înțelege ca *fenomene de iperdemie relativă* [4]).

Descoperirea și colonizarea Americei, încunjurul Africei și înmulțirea relațiunilor comerciale cu India și China, a fost cauza cea d'intâiu care a provocat schimbarea acestei organizări sociale [5]). Industria feodală numai era în stare

1) *Alfred Franklin*: La vie privée d'autrefois. Comment on devient patron. Paris 1889.
2) *Louis Cibrario*: Économie politique du Moyen Âge. Paris 1859. Vol. II. Pag. 125.
3) Vezi Pag. 103.
4) *Schönbergs* Handbuch. Ed. III. 1890. Vol. I. Pag. 755.
5) *Karl Marx* und *Friedrich Engels*: Manifest der Kommunistischen Partei. London 1848. (Traducere română sub titlul: Manifestul socialist de *I. Nădejde*. Iași 1893. Pag. 9).

să îndestuleze cererea crescândă de mărfuri şi o nouă organizare a procesului de producere se impunea. Căci pe când altă dată scopul de căpetenie pe care-l urmărea organizarea acestui proces era, în mod vederat, *îndestularea* pieţei lăuntrice asigurarea existenţei meseriaşilor, ceea ce explică îngrădirea strictă a meseriilor, de astă dată, faţă cu cererea crescândă, *productivitatea muncei*, era lucrul de căpetenie şi trebuea să devie principiul însuşi a organizărei economice şi sociale [1]).

Faţă cu noile cerinţi ale pieţei care, din locală ce fusese până atunci, tindea să se universalizeze, combinarea puterilor de muncă, cu creşterea firească a productivităţei care rezultă din *desfacerea*, diferitelor manipulări, a trebuit să înlocuiască organizarea primitivă a împărţirei muncei pe bresle, alcătuită din mici ateliere, în care un maistru cu calfele şi cu ucenicii săi făcea toate lucrările pe care le necesita producerea unui obiect de la dobândirea şi fasonarea materiei prime şi până la desăvârşirea ei artistică. In locul principiului *îngrădirei* meseriilor şi a determinărei stricte a sferei lor de activitate, din care rezultau nenumerate conflicte, s'a ridicat principiul absolutei *libertăţi* a industriei, pe care îl impunea necesitatea de a se spori productivitatea muncei.

Manufactura a înlocuit atelierul şi cu timpul, sub presiunea cererei crescânde de mărfuri, dezvoltarea mijloacelor de producere a transformat manufacturele în *fabrici*, dând naştere industriei moderne, cu sporirea uriaşă a productivităţei muncei. Şi munca a devenit atât de productivă încât ea întrece puterile de absorbire ale pieţei actuale, după cum o dovedesc aşa numitele *crize de supraproducere*, cari determină în mod cu totul deosebit limitele de dezvoltare ale poporaţiei în timpurile noastre.

Fenomenul caracteristic epocei capitaliste nu este însă, după cum crede Marx producerea unei iperdemii relative. La sfârşitul tuturor periodelor demice anterioare o asemenea *iperdemie relativă*, adică o îngrămădire a poporaţiei

1) *Dr. Karl Bücher:* Die Entstehung der Volkswirtschaft. Tübingen 1898. Pag. 248.

către limitele de pe urmă ale unei organizări ajunsă în ultima ei fază de dezvoltare, a trebuit să se producă. Aceea ce este caracteristic organizărei capitalistə este *forma* în care această iperdemie se manifestează: *Armata de rezervă a muncei.*

Dezvoltarea industriei moderne, din cauza conflictului dintre organizarea *socială* a procesului de producere şi apropriarea *individuală* a productelor lui [1]), e de aşa natură încât ea necesitează existenţa unei categorii de indivizi care să fie în tot momentul la dispoziţia ei. In periodele de prosperitate industria are nevoe de braţe disponibile, de cari să se poată servi *imediat*; în periodele de criză ea elimineează muncitorii de cari nu mai are trebuinţă. Această alternare a periodelor de criză cu periodele de prosperitate, caracteristică timpului nostru, face ca suferinţele claselor muncitoare să fie mai crude decât în perioda imediat anterioară, de-o pildă, şi determină condiţiile speciale de înmulţire a poporaţiei în timpurile noastre. *Poporaţia urmează şi astăzi a se dezvolta până la limitele de pe urmă ale existenţei sale posibile*, cu deosebire că pe când aceste limite erau altă dată cunoscute pentru toate categoriile sociale, ele au ajuns a fi acum cu totul nesigure şi necunoscute. Funcţiunile şi domeniile nu mai sunt în stăpânirea unei clase privilegiate. Industria şi comerţul sunt libere şi stau deschise concurenţei universale. Clasele muncitoare au rămas în voea propriilor porniri, neîngră-

1) «Mijloacele de producţie şi productele, zice Engels, din individuale ajunseră sociale, dar fură tratate ca şi cum ar fi urmat «a fi mijloace de producţie şi producte individuale. Ele fură nu «a le acelora cari puseră în mişcare mijloacele de producţie şi «cari creaseră productele, ci ale capitalistului. Mijloacele de «producţie şi producţia au devenit cu totul sociale. Cu toate «acestea fură supuse la un chip de apropriare care presupune «producţia privată a individului în care oricine e stăpân pe mijloacele sale de producţie, în care prin urmare, îşi stăpâneşte «productul şi îl duce în pieaţă. Chipul de producţie este supus «la acest fel de apropriare deşi îi sfarmă presupunerea. In acest «antagonism, care dă noului chip de producţie caracterul său «capitalist, zac în germene toate antagonismele sociale moderne». (*Socialism utopic şi Socialism Ştiinţific.* Bucureşti 1891. Pag. 25)

dite de nimeni în dezvoltarea lor. In locul ordinei și a regulamentărei de altă dată, s'a pus libertatea cea mai desăvârșită; în locul *organizărei* producerei destinată să îndestuleze trebuințele cunoscute ale unor piețe mărginite, vedem *anarchia* desăvârșită a producerei capitaliste chemată să îndestuleze trebuințele, *necunoscute*, ale pieței universale. Nesiguranța generală și lupta din ce în ce mai aprigă pentru existență, iată caracterul distinctiv al periodei demice în care ne aflăm. Dar aceste *condiții deosebite de dezvoltare* nu schimbă ci *confirmă principiul general* pe care l'am stabilit și în virtutea căruia *poporația are tendința constantă de a trece de limita mijloacelor de existență. Armata industrială de rezervă*, cu spectacolul dureros al atâtor suferinți, este ilustrația cea mai vie a încheerilor *noastre* teoretice și ne arată că aceasta este legea absolută și imuabilă a poporației a cărei existență Marx o tăgăduește. Căci dacă poporația nu ar fi stăpânită de tendința constantă de a trece de limita mijloacelor de existență, armata de rezervă a industriei nici nu ar putea să se formeze. In cazul acesta înmulțirea poporației s'ar potrivi poate în totdeauna trebuințelor industriei, *în timpurile de criză*, lăsând ca stăpânii actuali ai procesului de producere să realizeze mai puține beneficii, în timpurile de prosperitate; și desigur că aceasta nu ar fi tocmai o mare nenorocire. După *presupunerea* aceasta, poporația ar avea dar limite de dezvoltare hotărâte și toate suferințele datorite încetărei subite a lucrului în fabrici, în urma vre unei îngrămădiri de mărfuri ce nu s'ar putea desface, ar fi peste putință să se producă. *De fapt*, mulțumită legei absolute și imuabile de care este stăpânită, poporația are tendința să trăiască pururea la limita de pe urmă a dezvoltărei ei cu putință. Și numai așa se poate înțelege ca orice *restrângere* a acestei limite, orice încetare de lucru în urma vre unei crize pe piața universală în care productele năvălesc de pretutindeni, concurându-se pentru a se putea desface trebue să aibă *tocmai din această cauză*, efectul de a lăsa o mulțime de oameni fără ocupație și prin urmare fără pâine. Și fiind că periodele de criză *alterneaza* cu periodele de prosperitate *în răstimpuri cari nu sunt îndeajuns de lungi* pentru a permite fixarea limitelor de dezvoltare a poporației, *de aceea* se produce și *o armată de rezervă a industriei.* Ea se datorește dar acestui fapt caracteristic a industriei moderne care atrage și respinge poporația în răstimpuri neregulate, dar existența ei *confirmă*, după cum am spus, legea absolută și imuabilă, în virtutea căreea poporația tinde pururea să treacă de limita mijloacelor de existență. De aici rezultă, ca consecință că *armata de rezervă a industriei* adică *forma* în care se prezintă astăzi iperdemia relativă va putea să fie înlăturată într'o altă organizare socială în care limitele de dezvoltare a poporației vor fi hotărâte și fixe, dar că *fenomenul însuși*, îngrămădirea poporației la limitele de pe urmă ale unei stări economice ajunsă în ultima ei fază de dezvoltare, va urma a se produce și pe viitor, până când poporația va ajunge la limitele de pe urmă ale dezvoltărei ei posibile, cari se confundă cu limitele de pe urmă ale spațiului. *Iperdemia relativă* tinde dar să se transforme în *iperdemie absolută*, care se va produce, într'un viitor foarte depărtat de noi, dar cu siguranță, silind *atunci* omenirea să-și conformeze înmulțirea ei mijloacelor de existență pe cari *pământul* le va putea produce.

Prin această amănunțită cercetare a teoriei lui Karl Marx, valoarea formulei noastre s'a adeverit iarăși pe deplin. Căci dacă privim lucrurile mai de aproape vedem că și Marx nu va face decât să arate inanitatea *formei* în care Malthus și-a exprimat gândirea, și să combată cu succes numai încheerile practice, dar nu reușește să sdruncine *fondul de idei* care alcătuește teoria lui. *Acest fond de idei rămâne pentru toate timpurile și mai presus de orice îndoială adevărat, întrunind toate elementele unei legi care stăpânește creșterea poporației în mod absolut și imuabil.* Teoria lui Marx însă, care nu e o teorie complectă asupra poporației, tocmai pentru că nesocotește acest *fond de idei adevărat*, are o însemnătate deosebită pentru că ne arată mai lămurit decât toate teoriile anterioare, *inanitatea formei* în care el a fost exprimat. Desvelind mecanismul intim al organizărei economice moderne, ea se prezintă ca o analiză subtilă a condițiilor cari determină limitele de dez-

voltare a poporației în societatea *capitalistă*, și î-și păstrează un loc important în dezvoltarea științei economice. Cu alte cuvinte, ea nu are decât o *valoare istorică* îndeplinindu-se astfel față cu dânsa, oare-cum printr'o ironie a dialecticei, cuvintele autorului ei că fiecare din modurile producțiunei sociale are și legea lui proprie a poporației.

Dar valoarea aceasta e cu atât mai mare cu cât atât înainte cât și după dânsul, în zadar ne vom trudi să găsim în știința economică vre-o teorie a poporației care ar putea să i se pună alături, fie chiar de departe și care să ne poată explica mai bine cauzele cari determină limitele de dezvoltare a poporației în societatea modernă. Și temeinicia ei a fost recunoscută chiar de protivnicii lui [1]). De altmintrelea, ori câte critici i s'ar aduce [2]), trebue să recunoaștem în Karl Marx pe unul din cei mai subtili economiști ai timpurilor moderne [3]).

Aceste câteva exemple pe care le-am citat analizând părerile lui John Stuart Mill, Henry George, Sismondi, Carey, List și Spencer, sunt pe deplin suficiente pentru a ilustra soluțiunea găsită de noi și pentru a arăta cum ea explică toate contrazicerile și cum lămurește diferitele puncte de vedere din cari s'au pus părtinitorii și protivnicii lui Malthus, pentru a susține sau a combate teoria lui. Partea d'intâiu a problemei este dar deslegată dovedindu-se că adevărata cauză pentru care oamenii de știință nu s'au pus de acord asupra valoarei științifice a teoriei lui Malthus se datorește antagonismului dintre *fondul de idei adevărat*, conținut în ea, și *forma greșită* în care a fost exprimat.

Rămâne acum să mai deslegăm și cea de-a doua parte a problemei, stabilind *formula definitivă a principiului poporației*, ca bază a încheerilor practice la cari vom trebui să ajungem. Și dacă, în vederea acestei soluțiuni, capitolul

1) *Dr. Georg Adler*: Die Grundlagen der Karl Marx'schen Kritik der bestehenden Volkswirtschaft. Tübingen 1887. Pag. 158.
2) *Dr. Karl Walcker*: Karl Marx. Leipzig 1897. Pag. 8.
„ *Ed. Bernstein*: Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie. Stuttgart 1899.
3) *Georg Plechanow*: Beiträge zur Geschichte des Materialismus. Stuttgart 1896. Pag. 154.

anterior a fost mai mult *o eliminare a formei greșite* în care Malthus și-a exprimat gândirea, capitolul următor va fi *o confirmare a fondului de idei adevărat*, care alcătuește teoria lui.

CAP. XVIII. Principiul poporației.

> Jede Stufe der Objectivation des Willens macht der andern die Materie, den Raum, die Zeit streitig. Beständig muss die beharrende Materie die Form wechseln, indem am Leitfaden der Kausalität, mechanische, physische, chemische, organische Erscheinungen, sich gierig zum Hervortreten drängend einander die Materie entreissen, da jede ihre Idee offenbaren will.
>
> *Arthur Schopenhauer* [1])

Dacă voim să ne dăm seamă despre cauza căreea putem atribui înmulțirea ființelor umane, trebue să știm ce este vieața. *Principiul poporației* nu se poate afla până când nu vom stabili care este *principiul vieței* în genere. Care este cauza căreea putem atribui înmulțirea tuturor ființelor organice, fără deosebire, iată întrebarea mai apropiată la care trebue să răspundem, mai înainte de a cerceta care este cauza căreea putem atribui înmulțirea oamenilor.

Fără de a avea pretenția de a găsi o formulă care să reziste la orice critică [2]) și considerând numai modul de manifestare a nenumăratelor forme organice cari ne înconjoară, putem să zicem că: *Vieața este un proces de integrare și de dezintegrare a materiei a cărui funcțiune esențială este păstrarea de sine.* In orice ființă aceeași cauză se manifestează, ca principiu al existenței sale, ca o năzuință oarbă către vieață, ca o stăruință neînfrânată de a se păstra. Materia nu-i decât arena de luptă și obiectul competițiunei tuturor [3]).

1) Die Welt als Wille und Vorstellung. Cartea II. § 27.
2) *Herbert Spencer*: Principes de Biologie. Partea I. Cap IV. § 24.
3) *Arthur Schopenhauer*: Die Welt als Wille und Vorstellung. Ed. III. Leipzig 1859. Vol. I. Pag. 192.

Existența individului fiind însă trecătoare, păstrarea de sine nu implică numai *păstrarea individului,* ci și *păstrarea speciei,* prin aptitudinea tuturor ființelor de a se înmulți. Acea d'intâiu se poate numi *producerea vieței,* această din urmă *reproducerea* ei și se poate stabili ca regulă generală: *Producerea și reproducerea vieței este funcțiunea esențială a tuturor organismelor.*

In puterea acestei năzuinți generale către vieață, care se manifestează în fiecare organism, în întregimea ei, ori ce ființă lucrează, în tot momentul, la propria pastrare și la înmulțirea nemărgenită a formei sub care se prezintă. Acesta este *principiul vieței,* sau cauza căreea putem atribui înmulțirea tuturor organismelor și care singură poate să ne explice conservarea și răspândirea speciilor pe pământ. El este faptul pretutindeni văzut, evident prin el însuși și care nici nu se poate tăgădui, nici nu are nevoe de altă dovadă de cât propria lui evidența.

In virtutea acestui principiu, care stăpânește toate ființele și pe fiecare cu aceeași tărie, pământul ar fi acoperit în scurtă vreme numai cu reprezentanții unei singure specii, dacă nimic nu ar opri înmulțirea lor.

„Nu există nici o excepție, zice Darwin [1]), la regula că „orice ființă organică se înmulțește în mod firesc cu așa „repegiune că dacă nu ar fi nimicită, pământul s'ar aco„peri în scurtă vreme cu descendenții unei singure perechi".

O singură căpățână de mac face până la 32.000 de fire de sămință și s'a găsit într'un singur crap până la 342.000 de ouă. S'a calculat asemenea că o singură tufă de măsălariță s'ar răspândi pe suprafața întregului pământ în patru ani, și că urmașii unei singure perechi de scrumbii, peste zece ani, ar umplea toate mările chiar dacă întregul glob pământesc ar fi numai o apă [2]). Dintre toate animalele, elefantul este acela a cărui reproducere este cea mai înceată, începând la vârsta de 30 de ani și încetând la nouă zeci de ani, în care interval el face șase pui. Și totuși, ad-

1) L'Origine des Espèces. Trad. Barbier. Paris 1882. Pag. 70.

2) *J. B. Say*: Cours complet d'Économie politique. Partea VI. Cap. I.

mițând chiar această cifră scăzută de înmulțire, Darwin a calculat că după șapte sute cinci zeci de ani, dintr'o singură pereche, ar putea să existe până la 19 milioane elefanți vii.

„Putem afirma fără teamă de a greși, zice Darwin [1]), că „toate plantele și toate animalele tind a se înmulți după „o progresiune geometrică; această tendință trebue să fie „înfrânată prin distrugerea indivizilor la unele perioade a „le vieței lor căci altfel ar acoperi toate țările și nu ar „mai putea să trăiască".

Singura deosebire, din acest punct de vedere, între animalele cari se reproduc mai repede și cele cari se reproduc mai încet, ar fi ca aceste din urmă ar avea nevoe de un timp mai îndelungat pentru a ajunge la același sfârșit.

Inmulțirea tuturor speciilor însă este mărgenită de aceeași cauză: *lipsa de hrană.*

Ca proces de integrare și dezintegrare a materiei, păstrarea vieței implică, în adevăr, înlocuirea continuă a materiilor dezintegrate. In fiecare moment ființele organizate trebue să aibă putință de a dobândi acele materii dela cari depinde păstrarea vieței lor și cari, pentru acest motiv, se numesc, în general, *mijloace de existență.* Aceasta fiind *limita firească* a înmulțirei tuturor organismelor, cari sunt stăpânite toate *de aceeași năzuință oarbă către vieață,* ușor se poate înțelege, că toate speciile vor avea *tendința constantă de a trece de această limită* și, din această cauză, vor trăi pururea *la limita extremă a dezvoltărei lor posibile,* într'o epocă dată și în anume împrejurări. Pe de altă parte, mijloacele de hrană, cari fac întreținerea existenței cu putință, neputându-se dobândi și asimila decât în urma unor sforțări cari absorb puterile organismului, cea d'intâiu condiție pentru ca acesta să se poată întreține este ca *paguba* pe care o necesitează procurarea mijloacelor de existență, să nu întreacă *folosul* ce-l pot avea pentru întreținerea lui.

Această observațiune de cea mai mare importanță ne arată că în tot momentul ființele organice trăiesc *într'un cerc determinat.* Toate mijloacele de existență cari se găsesc la o distanță prea mare, sau cari ar necesita mai multă

1) Loc. cit. Pag. 71.

osteneală decât folos, neputându-se dobândi decât în paguba organismului, se pot considera ca și cum nu ar exista pentru dânsul. Din această cauză e firesc ca — păstrarea vieței fiind funcțiunea esențială a oricărui organism și dobândirea mijloacelor trebuitoare pentru a se păstra, necesitând o pierdere, mai mare sau mai mică, de puteri — fie care organism să caute a-și conserva, existența, cu cea mai mică osteneală cu putință, în modul cel mai *economic* prin urmare. Așa fiind, și mijloacele de existență prezentând din acest punct de vedere însușiri deosebite, trebue să se nască o luptă pentru dobândirea lor, pe calea cea mai lesnicioasă posibilă, o adevărată *luptă pentru existență*, între toate ființele de aceeași specie, chemate a se desvolta într'un cerc determinat.

„Lupta pentru existență zice Darwin [1]), rezultă cu necesitate din repegiunea cu care toate ființele organizate „tind să se înmulțească. Orice individ care, în marginele „firești ale vieței sale, produce mai multe ouă sau mai „multe semințî trebue să fie nimicit la o perioadă oarecare „a existenței, sau într'un anotimp anumit, căci altmintrelea, față cu principiul înmulțirei în progresiune geome„trică, numărul descendenților lui ar fi atât de considera„bil, încât nici o țară nu ar fi în stare să-i hrănească. Și „fiind că se nasc mai mulți indivizi decât pot să trăiască, „trebue să aibă loc în fiecare caz o luptă pentru existență, „fie cu un alt individ din aceeași specie, sau cu indivizi „din specii diferite, sau cu condițiile fizice ale vieței".

După părerea noastră, lupta pentru existență se datorește nu numai faptului că se nasc mai mulți indivizi de cât pot să trăiască, ci și *economiei forțelor*, în virtutea căreea orice ființă trebue să-și satisfacă trebuințele cu cea mai mică pierdere de puteri posibilă. Fiecare individ fiind stăpânit de același dor de vieață și căutând să-și asigure existența în condițiunile cele mai îndemânatice, e firesc ca între toți indivizii de aceeași specie, trăind în marginele unui cerc determinat de cantitatea mijloacelor de existență posibile în anume împrejurări, să se nască o

1) Loc. cit. Pag. 69.

luptă crâncenă pentru păstrarea existenței, luptă care se datorește atât faptului că mijloacele de existență sunt *cantitativ limitate* cât și pentru că ele sunt *calitativ diferite*. In lume, fiecare voește *totul, ce e mai bun și mai întâiu* pentru sine. Aceasta este legea care stăpânește toate ființele organice fără deosebire, pentru că toate nu sunt decât numai *fețele* deosebite sub cari se înfățișează același principiu metafizic : *Vieața*.

In rezumat, se poate stabili următoarele legi cari stăpânesc înmulțirea tuturor ființelor organice fără deosebire și de cari trebue să ținem seamă dacă voim să înțelegem cauzele cari determină înmulțirea vre-unei specii oarecare:

1⁰) Principiul vieței se manifestează în toate organismele ca o năzuință oarbă către existență, ca o stăruință neînfrânată de a o păstra. In virtutea acestui principiu tendința lor de înmulțire este nemărginită și se transmite neatinsă de la o generație la alta.

2⁰) Vieața fiind numai un proces de integrare și de dezintegrare a materiei, păstrarea ei necesitează înlocuirea continuă a materiilor dezintegrate. Grija suprema a tutulor ființelor organice trebue să fie dar dobândirea acestor materii fără de cari existența lor nu e cu putință și cari din această cauză se numesc *mijloace de existență*.

3⁰) Dobândirea mijloacelor de existență și asimilarea lor necesitând oarecare cheltuială de puteri, care slăbește viața organismului, rezultă mai întâiu că toate ființele vor căuta să-și păstreze existența lor cu cea mai mică pierdere de puteri posibilă și în al doilea rând, că toate materiile pentru a căror dobândire se cere o cheltuială de forță mai mare decât folosul lor pentru întreținerea organismului, nu există pentru dânsul ca mijloace de existență.

4⁰) Intre toate ființele de aceeași specie, trăind într'un cerc astfel determinat, trebue să se nască o luptă crâncenă pentru dobândirea mijloacelor de existență, fiecare voind să-și satisfacă mai întâiu trebuințele proprii și cu cât se poate mai puține pierderi.

5⁰) Principiul vieței manifestându se în toate ființele cu aceeași tărie, limita extremă de înmulțire a tuturor ființelor organice nu poate fi determinată decât de mijloacele

de existență, limită pe care toate ființele tind pururea să o întreacă prin faptul că toate se apropie de dânsa.

6⁰) Intre mijloacele de existență și numărul ființelor trebue să existe, sau să tindă pururea a se restabili, un echilibru necesar. Acest echilibru se menține sau se restabilește prin înmulțirea sau scăderea ființelor, după cum numărul lor e mai mic sau mai mare decât mijloacele de existență disponibile. Astfel, pe deoparte *moartea și emigrările*, — provocate în mod direct de lipsă, sau în mod indirect de boalele, suferințele și războaele cari sunt consecința înmulțirei excesive a ființelor, — și pe de altă parte *înmulțirea nașterilor și emigrările*, mențin numărul ființelor la nivelul mijloacelor lor de existență.

Aceste fiind legile cari stăpânesc înmulțirea tuturor ființelor organice, este evident că și înmulțirea oamenilor trebue să fie stăpânită de dânsele. Și oamenii sunt împinși de aceeași năzuință oarbă către viață. Și ei au aceeași grijă de a se păstra procurându-și mijloacele trebuitoare existenței lor. Și ei caută să și le procure cu cea mai mică osteneală cu putință. Și între dânșii există o luptă crâncenă pentru existență. Și înmulțirea lor e firește limitată de cantitatea mijloacelor de existență disponibile, limită de care tind pururea să treacă. Oricare ar fi de altmintrelea deosebirea dintre om și celelalte animale, e sigur, pentru noi, că însușirile superioare ale omului nu vor putea decât să se manifesteze în marginele hotărâte ale aceleeași legi, care stăpânește înmulțirea tuturor ființelor organice. *Intrucât omenirea există*, putem fi siguri dar că ea se păstrează în virtutea aceluiași principiu absolut și atot puternic, fără de care existența ei nu ar putea să fie explicată.

De fapt, *rațiunea* singură deosebește pe om de celelalte ființi organice și aceasta nu-i decât o însușire superioară pe care și-a creiat-o acelaşi principiu al vieței în virtutea căruia toate există. Conservarea omului ca ființă atât de șubredă expusă la nenumărate înrâuriri vătămătoare, cari periclitează în tot momentul existența lui, necesitează o putere de cunoștință mai înaltă, care să treacă de marginele strâmte ale prezentului și înlăuntrul cărora trăiește

animalul. Rațiunea îi permite omului să-și conserve mai bine ființa lui mai complicată, reflectând asupra trebuințelor sale nu numai prezente, ci și viitoare și căutând mijloacele cele mai potrivite pentru a și le satisface. Această însușire superioară a omului nu-i dar și ea decât un instrument mai perfecționat, un mijloc pentru întreținerea individului, și a speciei prin urmare, întocmai ca și oricare alt organ al corpului [1]). Mai înainte de orice cercetare a acestei însușiri, putem dar să zicem că ea nu poate să ajungă a fi protivnică existenței individului sau a speciei, a căror interese ea este chemată să le apere. Chiar dela început se poate afirma prin urmare că și oamenii sunt stăpâniți de aceleași legi cari stăpânesc înmulțirea tuturor ființelor organice; că și întrânșii se manifestează același principiu al vieței și cu aceeași putere elementară; că și ei au tendința constantă de a trece de limita de pe urmă a dezvoltărei lor posibile, determinată în tot momentul de cantitatea mijloacelor de existență disponibile. Rămâne să vedem întrucât organul superior al rațiunei, cu care este înzestrat omul, poate să înrâurească modul de manifestare a acestei tendinți, comună lui cu toate celelalte specii animale.

Din acest punct de vedere, toate deosebirile dintre om și celelate ființi organice, cu privire la condițiile lor de înmulțire, datorite organului superior al rațiunei cu care este înzestrat, se pot rezuma în următoarele trei propoziții principale:

1⁰) Omul e în stare să-și producă singur mijloacele sale de existență, pe când animalele trăiesc din aceea ce pot găsi.

2⁰) Mijloacele de existență ale animalelor se mărginesc la hrana și la adăpostul cel mai simplu, pe când mijloacele de existență ale omului sunt multiple și variează după *starea socială* a indivizilor.

3⁰) Omul, prin puterea rațiunei sale, ajunge să cunoască legile naturei, să prevadă efectele lor și să iasă astfel de sub oarba lor stăpânire; animalele sunt pururea stăpânite de dânsele.

1) *Arthur Schopenhauer*: Die Welt als Wille und Vorstellung. Ed. III. 1850. Vol. I. Pag. 181.

In virtutea aceluiaşi principiu al vieţei şi oamenii şi animalele se luptă deopotrivă pentru dobândirea mijloacelor lor de existenţă. Dar deosebirea este că pe când animalele şi plantele sunt silite să se mulţămească cu aceea ce găsesc într'un cerc mărgenit de anumite împrejurări, pe cari nu le pot înlătura, oamenii îşi produc singuri mijloacele lor de existenţă. Cantitatea acestor mijloace, care pentru plante şi animale este determinată numai de *factorul natural*, pentru specia umană depinde de împrejurările naturale, de fertilitatea solului, de climă, de ano-timpuri, dar în acelaşi timp, şi poate în grad mai mare, de însuşirile omului, de treapta de dezvoltare la care a ajuns, de mijloacele technice, de cari dispune, de modul de organizare a procesului de producere şi de organizarea socială. Insuşirile omului, cunoştinţele şi mijloacele technice, organizarea procesului de producere, organizarea socială, sunt însă perfectibile. Cu cât omenirea înaintează în calea existenţei ei, cu atât ea găseşte mijloace mai îndemânatice de îndestulare; cu atât cantitatea de bunuri sporeşte; cu atât sfera ei de desvoltare se lărgeşte; cu atât numărul oamenilor cari se pot hrăni pe aceeaşi întindere de pământ poate să sporească. Dar aceste progrese se fac *cu încetul* şi se datoresc tocmai îmboldirei aceleeaşi năzuinţi către vieaţă, aceluiaşi principiu de existenţă a tuturor fiinţelor, în virtutea căruia şi oamenii se înmulţesc până la limita de pe urmă a existenţei lor posibile, de care tind pururea să treacă. *Orice sporire a mijloacelor de existenţă are ca rezultat o sporire a poporaţiei*, care se apropie în scurtă vreme de limita de pe urmă a dezvoltărei ei posibile. Această îngrămădire continuă a poporaţiei la limitele de pe urmă ale existenţei, înăsprind lupta pentru vieaţă, o sileşte pururea să-şi perfecţioneze însuşirile, pentru a-şi lărgi limitele de dezvoltare în totdeauna prea strâmte pentru tendinţa ei nemărgenită, de înmulţire. Şi tocmai acestei îngrămădiri şi acestor lupte se datoresc acele două legi organice de o importanţă atât de mare: *Legea împărţirei muncei*, sau a diferenţierei şi *legea progresului*, sau a perfecţionărei [1]).

1) *Ernest Haeckel*: Histoire de la Création. trad. Letourneau. Ed III. Paris 1884. Pag. 196

Darwin a arătat [1]) că cu cât organismele sunt mai analoage, mai apropiate unele de altele, cu atât lupta dintre dânsele e mai înverşunată. Şi uşor se poate înţelege pentru ce. Căci având nevoe cu toatele de aceleaşi mijloace pentru conservarea existenţei lor, e firesc că fiecare să vadă în fiinţa de aceeaşi natură un duşman pe care va căuta să-l înlăture, pe când organismele diferite, având nevoe de alte condiţii pentru a se păstra, nu au aceleaşi motive pentru a se înduşmăni.

„Sunt arbori, stejarul de-o pildă, zice Haeckel [2]), pe care „pot să trăiască împreună două sute de specii diferite de „insecte. Unele se hrănesc din fructele arborului celelalte „cu frunezele, altele din coajă, altele încă din rădăcinele „lui etc. Ar fi cu totul imposibil ca un asemene număr de „indivizi să trăiască pe acest copac, dacă toţi ar aparţine „aceleeaşi specii, dacă toţi ar trăi de-o pildă pe seama „coajei sau numai a frunzişului. Acelaşi lucru se întâmplă „în societatea umană. Intr'un orăşel, pentru ca un număr „oarecare de lucrători să poată trăi, trebue ca ei să exer-„citeze profesiuni diferite. Impărţirea muncei, care este de „o utilitate atât de mare comunităţei şi fiecărui muncitor „în deosebi, este o consecinţă imediată a luptei pentru „existenţă, a selecţiunei naturale".

Prin urmare, uşor se poate vedea că progresul este legat ca o consecinţă fatală de acelaşi principiu general al vieţei şi că el este rezultatul sforţărei tuturor fiinţelor de a-şi găsi mijloace de existenţă. *Principiul poporaţiei* este dar, după cum am spus, *principiul civilizaţiei* însăşi, care nici nu poate fi înţeleasă altfel. Căci dacă specia umană, ajunsă la un grad oarecare a dezvoltărei ei, nu s'ar mai înmulţi, *dacă nu s'ar apropia pururea de limita extremă a existenţei, având tendinţa constantă de a trece de dânsa*, nu vedem ce ar putea să o îndemne de a merge tot mai departe, căutând noi mijloace de satisfacere a unor trebuinţi, pe cari mijloacele de existenţă disponibile le-ar îndestula cu prisos. Trebue să zicem dar că *principiul poporaţiei este cauza ade-*

1) L'Origine des Espèces. Pag. 389.
2) Loc. cit. Pag. 197.

vărată a tuturor progreselor, a descoperirilor, a cuceririlor, a năvălirilor de neamuri, a răspândirei speciei pe suprafața întregului pământ, mânată pururea cătră limita extremă a înmulțirei sale, care nu se poate determina. Tot ce se poate spune e că ea există și că limita de pe urmă a înmulțirei speciei umane, în teorie, se confundă cu limita de pe urmă a spațiului însuși.

Faptul acesta a putinței pe care o are specia umană de a se înmulți până la această *limită teoretică* de dezvoltare, de care e încă atât de departe, încât nici nu se poate întrezări, a încurcat pe cei mai mulți și a fost una din cauzele de căpetenie ale neînțelegerilor cari stăpânesc încă această materie. Căci pe când unii au în vedere numai această limită teoretică, de care poporația nu s'a apropiat încă nicăiri pe pamânt, și nesocotesc faptul că *în fiecare moment* ea este mărgenită de cantitatea mijloacelor de existență disponibile, ceilalți se preocupă numai de această *limită relativă* și nesocotesc putința de a o lărgi necontenit, până la confundarea ei cu *limita absolută* a spațiului. De fapt, există dar două limite ale poporației, *limita relativă*, care este elastică și se poate lărgi, și *limita absolută*, care se confundă cu limita spațiului însuși. Iperdemia sau suprapoporația, poate să fie și ea de două feluri, relativă sau absolută. Adăogim îndată că nu se poate spune că ar fi existat vre-odată până acuma, în vre-o țară oarecare, o iperdemie absolută. Nicăiri, chiar în țările cu poporația cea mai deasă, numărul oamenilor nu a atins încă limita de pe urmă, absolută, a dezvoltărei lui posibile.

„Facultatea productivă a pământului, zice Malthus [1]), nu „e desigur nemărgenită, dar ea este în înțelesul riguros al „cuvântului, îndefinită; vreau să zic că ea nu are limite „cunoscute și bine definite. E probabil că nu va veni un „timp în care munca și invențiunile ingenioase să ajungă „cu totul incapabile de a mai adăogi ceva la produsele a„griculturei".

Dar în virtutea principiului vieței, *poporația trăiește în tot momentul la limita extremă a existenței sale momentan*

1) Essai. Pag. 588.

posibile, limită pe care o determină pururea cantitatea mijloacelor de existență pe care și le poate procura. Pe această *limită relativă*, care se poate lărgi cu încetul, dar care nu mai puțin mărginește cu rigurositate creșterea poporației, o are Malthus în vedere când zice:

„Se va acorda fără greutate că nu există nici o țară în „care mijloacele de subsistență să fie atât de abundente „și moravurile atât de simple și atât de curate, încât nici „odată greutatea de a îndestula trebuințele unei famili să „nu fi împiedecat sau întârziat căsătoriile; în care nici „odată viciile orașelor mari, meseriile insalubre, sau exce„sul de muncă să nu fi atins vieața. Astfel noi nu cunoa„ștem nici o țară în care poporația ar fi putut crește fără „obstacol" [1]).

Privită din acest punct de vedere, poporația a avut diferite periode de dezvoltare, cari coincid cu diferitele faze prin cari a trecut procesul de producere [2]). Am văzut că *List* [3]) deosebește cinci faze principale în dezvoltarea economică a popoarelor, având fiecare o *capacitate* deosebită. *Levasseur* [4]) distinge asemenea cinci periode sau faze istorice ale poporației, și să încearcă să determine în cifre capacitatea lor, arătând pentru fiecare periodă și numărul locuitorilor pe chilometru pătrat: [5])

1) Essai. Pag. 7.
2) Vezi mai sus Pag. 342.
3) Vezi mai sus Pag. 191.
4) Les causes et les limites de la population dans le monde. (Séances et Travaux de l'Académie des sciences morales et politiques. Mai 1892).
5) Dacă e vorba de a determina numai *fazele istorice ale poporației* și capacitatea diferitelor *forme de producere*, această împărțire se poate păstra, dar nu trebue să uităm că ea nesocotește momentul cel mai important al oricărei organizări economice și anume: *relațiunea dintre producerea bunurilor și consumarea lor*. Se presupune, în adevăr, că în toate timpurile, exceptându-se numai starea de sălbătăcie, a existat o economie *politică*, întemeeată pe *circulațiunea* avuțiilor, numai că formele producțiunei și ale circulațiunei ar fi fost diferite. Această presupunere este cu totul greșită, de oarece cunoaștem o întreagă fază economică în care *circulațiunea* propriu zisă a bunurilor nu a existat. In organizarea, pe care o vom numi *familială*, a

1⁰) *Perioda barbară.* — Pe această treaptă de dezvoltare poporaţia trăeşte în aceleaşi condiţiuni aproape ca şi plantele şi animalele. Ea nu-şi produce singură decât o parte minimă a mijloacelor ei de existenţă, şi aceasta abia în ultima fază a acestei periode, trăind mai mult din aceea ce poate găsi.

„Omul carnivor, zice Liebig [1]), are nevoe pentru întreţinerea sa de un teritoriu imens, mai mare şi mai întins „decât leul şi tigrul pentru că — dacă ocazia i se prezintă „el omoară fără să consume. O naţiune de vânători, pe „un teritoriu mărginit, e cu totul incapabilă de a se înmulţi. Carbonul neapărat trebuitor respiraţiunei trebue „luat de la animale, din cari, pe o suprafaţă dată, nu poate „trăi decât un număr restrâns... In vânătoarele lui obositoare şi pline de greutăţi, Indianul cheltueşte, în organele lui, o sumă mare de puteri, dar efectul produs e „foarte minim şi în afară de orice proporţie cu cheltuiala „făcută".

Din această cauză, teritoriile ocupate de popoarele cari trăiesc din vânătoare, au o poporaţie foarte mică. Nordenskjold a găsit în ţara Eschimoşilor numai doi locuitori pe 100 de kilometri pătraţi. In Statele-Unite ale Americei de Nord, un singur Indian ar avea nevoe de 793 acri [2]), în Patagonia chiar de 12.000 — 44.000 de acri, pentru a putea trăi [3]).

Pe această treaptă de dezvoltare, poporaţia e silită să se împartă în *grupe*, ocupând teritorii cari cu greu pot să aibă o întindere mai mare decât de o zi de călătorie de la un capăt la altul, din cauza greutăţei de a exploata bo-

economiei, orice product, începând de la dobândirea materiei prime şi până la gătirea şi consumarea lui, rămâne în aceiaşi grupă economică, (Vezi Cap. XIX). Economia *naţională*, totalitatea întocmirilor şi a procedărilor pe cari le necesitează satisfacerea trebuinţelor unui popor, privit ca unitate economică, este rezultatul unei îndelungate evoluţii istorice.

1) Chemische Briefe. Volksausgabe 1865. Pag. 344 Citat şi de *Kautsky*: Der Einfluss der Volksvermehrung etc. 1880. Pag. 133.

2) 640 Acri = 1 milă patrată engleză.

3) *Wilhelm Roscher*: Nationalökonomik des Ackerbaues. Ed. XI. Stuttgart 1885. Pag. 23.

găţia teritoriilor situate la o distanţă mai îndepărtată şi din cauza neputinţei de a le păstra în contra grupelor vecine. Aceasta explică starea de luptă continuă în care trăiesc popoarele cari se hrănesc din vânătoare şi care nu-i decât *expresiunea îngrămădirei poporaţiei la limitele de pe urmă a le existenţei ei posibile*, pe această treaptă de dezvoltare. In limitele unui teritoriu determinat însă, densitatea grupei depinde de *cantitatea minimală* a mijloacelor de existenţă; zicem *minimală*, pentru că numărul animalelor ce se pot hrăni în stare de sălbătăcie, pe un teritoriu anumit, depinde de mijloacele de hrană ce le pot găsi în perioda cea mai puţin mănoasă, *în timpul ernei*. Progresul constă tocmai în intervenirea inteligentă a omului, care parvine să se folosească de belşugul de hrană al verei, întrebuinţându-l pentru creşterea vitelor [1]).

2⁰) *Perioada păstorală.* — De îndată ce omul ajunge să afle meşteşugul creşterei vitelor, un număr mai mare de locuitori se pot întreţine pe acelaşi teritoriu pentru că acum numărul animalelor e determinat de cantitatea de hrană pe care o procură epoca cea mai îmbelşugată a anului: *vara*. Cu toate acestea densitatea poporaţiei e încă foarte mică. In Turkestan, de-o pildă, ea variază între 0.5 şi 2,7. locuitori pe kilometru patrat.

3⁰) *Perioada agricolă.* — După *Foissac*, pe aceeaşi suprafaţă, ar putea să se hrănească cu agricultura de 20—30 ori mai mulţi oameni decât cu păstoria şi cu aceasta de 20 de ori mai mulţi decât cu vânătoria. Densitatea poporaţiei, în ţările curat agricole, poate să crească, după părerea lui Levasseur, până la 40 locuitori pe kilometru patrat.

In perioada agricolă, densitatea poporaţiei nu mai depinde de cantitatea mijloacelor de hrană pe care o dă natura de buna ei voe. Omul singur îşi procură hrana lui cultivând cerealele şi legumele, şi densitatea poporaţiei depinde, pe lângă fertilitatea solului şi climă, de cantitatea de muncă ce o poate destina agriculturei şi de cunoştinţele, de unel-

1) *Georg Hansen*: Die drei Bevölkerungsstufen. München 1889. Pag. 90.

tele, de cari dispune poporaţia. In perioada curat agricolă însă, timpul de care dispune poporaţia este foarte restrâns şi cunoştinţele şi uneltele ei din această cauză nu pot fi decât mărgenite, pentru că fiecare individ nu se poate specializa, ci e silit să-şi îndestuleze el singur toate trebuinţele lui. Pentru ca munca să fie mai productivă, în toate privinţele, se cere dar ca poporaţia să se imparţă în diferite categorii de producători, specializându-se fiecare într'o ramură a producerei. Ghibăcia mai mare pe care o dobândeşte omul, în modul acesta, în toate ramurile activităţei sale, şi economia de timp şi de puteri pe care o realizează sporeşte cunoştinţele lui, îi permite să-şi îmbunătăţească mijloacele de producere şi să producă o cantitate mai mare de bunuri, intrând într'o nouă perioadă de dezvoltare. Această perioadă se caracterizează prin crearea unei categorii necunoscute în perioadele anterioare, a unei clase de oameni cari se hrănesc din produsul mânelor sau a inteligenţei lor, *fără nici o legătură cu pământul*, ci silind pe producătorii direcţi ai mijloacelor de hrană să le cedeze o parte din productele lor, în schimbul *serviciilor* utile, de cari aceştia au nevoe.

4°) Perioada industrială. — Mulţămită împărţirei muncei între elementele orăşăneşti şi câmpeneşti şi metoadelor mai perfecţionate de cultivare, pământul dobândeşte o fecunditate foarte mare aşa că densitatea poporaţiei poate să meargă până la 160 de locuitori pe kilometru pătrat.

5°) Perioada Comercială. — Dezvoltarea comunicaţiunilor, făcând cu putinţă o lărgire a împărţirei muncei între diferitele popoare, specializarea activităţei lor şi schimbul diferitelor producte, creşterea poporaţiei nu are alte margeni decât limita de pe urmă a spaţiului însuşi.

Aceste ar fi diferitele perioade demice prin cari trece poporaţia în tendinţa ei de a se apropia şi de a trece pururea de limita de pe urmă a existenţei ei posibile. Trebue observat însă că limitele reale dintre aceste periode nu sunt atât de hotărâte precum suntem siliţi de a le stabili *în teorie*, şi în al doilea rând, că fiecare periodă are şi ea diferite *faze*, cu diferite grade de densitate a poporaţiei. Aşa de-o pildă, când vorbim de perioada barbară, noi presupunem, pentru a stabili o *linie teoretică* de demarcaţie, că poporaţia din această fază se hrăneşte numai cu vânătoarea şi admitem un maximum de densitate până la care poate merge. In realitate lucrurile se petrec de altfel şi nu au aceiaşi precisiune absolută.

Cele mai multe popoare selbatice pe cari le cunoaştem practică şi agricultura. Chiar indienii, pe cari suntem obicinuiţi a-i privi ca poporul tip de vânători, au practicat agricultura încă de inaintea venirei Europenilor în America. Numai că agricultura popoarelor primitive e de o natură specială. Ele nu cunosc plugul, nici roate, nici trăsură, nici cresc vite [1]). Asemene e sigur că popoarele agricole se îndeletnicesc cu industria şi popoarele industriale cu comerţul. De fapt, după cum am zis, fiecare perioadă are şi ea fazele ei diferite de dezvoltare.

Incepând, în prima fază a perioadei d'intâiu, prin a se hrăni excluziv din productele naturei pe cari le poate găsi sau vâna, întocmai ca animalele, omul îşi perfecţionează uneltele şi ajunge să îmblânzească unele animale şi se cultive câteva plante. Pe când bărbatului mai puternic îi încumbă sarcina de a procura hrana animală, femeea mai slabă, îndeletnicindu-se în prima fază de dezvoltare cu aflarea rădăcinelor, ajunge să dobândească cunoştinţi technice pe cari bărbatul, din cauza ocupaţiunilor lui, nu le poate dobândi, şi descopere meşteşugul de a cultiva plantele, inventând astfel agricultura [2]). Intre faza din urmă a perioadei barbare şi faza d'intâiu este desigur o deosebire foarte mare, dar ea s'a stabilit *pe nesimţite*, lărgindu-se numai cu încetul cercul de dezvoltare a poporaţiei, prin înmulţirea mijloacelor de existenţă. Fiecare periodă are o capacitate determinată, un maximum peste care poporaţia nu poate trece de cât intrând în perioada următoare, dar fiecare perioadă trece şi ea prin *faze* anumite, având fiecare o capacitate diferită. *In orice moment*, poporaţia este dar mărgenită de un cerc determinat, în lăuntrul căruia

---

1) *Dr. Karl Bücher*: Die Wirthschaft der Naturvölker. Leipzig 1898. Pag. 12.

2) *Dr. Karl Bücher*: Loc. cit. Pag. 15.

fiecare individ caută să-și asigure existența în luptă cu toți ceilalți indivizi chemați a se dezvolta în aceleași împrejurări și cu împrejurările însăși. In tot momentul, *aceleași cauze* tind să mențină echilibrul dintre poporație și mijloacele de existență. Când mulțămită noilor metode de producere, pe cari le descopere, poporația are putința de a dobândi o cantitate mai mare de bunuri, ea se înmulțește foarte repede, ajungând în curând la limita extremă de înmulțire din acea periodă, adică cu mijloace de producere și cu o organizare a împărțirei muncei determinate. Atunci ea nu se mai poate înmulți decât trecând într'o altă periodă, adică descoperind alte mijloace de producere mai perfecționate și găsind un alt mod de organizare a împărțirei muncei. Dar nu trebue să uităm că deși cercul de dezvoltare a poporației se lărgește necontenit, totuși, mijloacele de existență fiind determinate și poporația având tendința constantă de a trece de limita lor, *în fiecare moment unele ființi vor pieri,* în luptă cu competitorii lor sau cu împrejurările, nefiind în stare să-și păstreze existența. *Mortalitatea* este dar pururea și în tot momentul puterea care coboară poporația la nivelul mijloacelor de existență, precum *natalitatea* este puterea care o ridică cu repegiune la acest nivel, ori de câte ori o sporire a productivităței sau o scădere momentană a ființelor a zdruncinat echilibrul care trebue să existe între poporație și mijloacele ei de existență.

De aice se vede dar că faptul, foarte important de altmintrelea, că oamenii i-și produc ei singuri mijloacele lor de existență, pe când animalele sunt silite să se mulțămească cu aceea ce găsesc, nu strămută întru nimic *legea însăși a înmulțirei lor,* care-i stăpânește de-o potrivă cu animalele. Și același lucru se poate spune și despre cea de a doua deosebire dintre om și animale, care schimbă numai *formele de manifestare* a pricipiului în virtutea căruia și oamenii se înmulțesc, nu principiul însuși.

Am zis că *pe când mijloacele de existență ale animalelor se mărgenesc la hrană și la adăpostul cel mai simplu, mijloacele de existență ale omului sunt multiple și variează după starea socială a indivizilor.* Animalele nu sunt capabile de

a propăși. La orice epocă a existenței lor ele au simțit și vor simți pururea aceleași trebuinți, cu totul simple de hrană și de adăpost, și între diferiții indivizi ale aceleeași specii nu-i nici o deosebire în această privință. Mijloacele lor de existență nu variază dar nici pentru specie, în timp, nici pentru indivizi în lăuntrul aceleeași specii. Omul, din contra, propășește și se desvoltă. Trebuințele lui se diferențiază, numărul lor sporește pe măsură ce i se modifică simțurile. Altfel a trăit omul, și alte trebuinți a avut în perioada barbară și alte mai numeroase și mai felurite are în epoca noastră. Și în lăuntrul fiecărei civilizații, dacă facem abstracție de epocele cu totul primitive, de îndată ce societatea s'a împărțit *în clase,* indivizii fiecărei clase au simțit trebuinți diferite, după starea socială in care au crescut. Prin *mijloace de existență,* trebue să înțelegem dar, când e vorba de oameni, nu numai hrana și adăpostul, ca pentru animale, ci *toate mijloacele cari contribue la întreținerea individului și a familiei sale, după situațiunea socială și deprinderile cu cari s'a născut, sau pe cari le-a creat.* Dar această particularitate a omului de a-și lărgi necontenit cercul trebuințelor lui, nu modifică întru nimic principiul în virtutea căruia și poporația umană are tendința constantă de a trece de limita mijloacelor de existență disponibile. Și faptul că tocmai familiile avute au, în societatea modernă, mai puțini copii nu este o excepție ci o confirmare a acestui principiu [1]). Căci într'o societate întemeeată pe stăpânirea privată a pământului și pe apropriarea individuală a mijloacelor de producere, în care oamenii sunt împărțiți în clase, nu e vorba numai de a păstra *existența fizică,* decât doar pentru indivizii aparținând claselor celor mai de jos ale societăței, cari tocmai de-aceea, neavând

1) Fenomenul cunoscut că familiile bogate au puțini copii, se datorește însă în mare parte și *degenerărei* claselor avute și mai ales degenerărei instinctului maternităței, din cauza trândăviei, a desfrânărilor și a traiului lor nefiresc. *L. de Norvins,* vorbind de familiile miliardarilor americani, ne spune că la dânsele sterilitatea este regula. «De la a 57-a până la a 72-a stradă, zice el, «veți numera *patruzeci și cinci* de palaturi; și numai în patru «se găsesc copii. Și anume: la numărul 804, la William E. Roose«velt; la numărul 858, la Isaac Stern; la numărul 857, la Geor-

nimica de pierdut, î-și lasă liber frâu pornirilor lor sexuale. Toți ceilalți trebue să aibă putința de a-și păstra *existența socială*, situațiunea în care s'au născut. A nu putea să-ți păstrezi rangul în societate, a nu putea trăi după deprinderile contractate, în rând cu celelalte elemente ale clasei căreea aparții, este însă o suferință cu mult mai mare de cât chiar suferința fizică a foamei. Intre suferințele curat fizice și cele morale, cei mai mulți nu stau un moment la îndoială. Ei preferă să îndure foamea și alte neajunsuri cari rod din viața lor, mai degrabă decât să scadă în considerația asemenilor lor. De aceea vedem zilnic faptul curios că oamenii fac economii tocmai asupra obiectelor de prima necesitate, sacrificând binele lor fizic pentru a face față în societate și a-și satisface trebuințele închipuite, ale vanităței. Și adese ori îi vedem preferind mai degrabă moartea de cât declasarea.

Când e vorba de a-și crea o familie și de a-și spori dar trebuințele lui, omul avut, acela tocmai care dispune de mai multe mijloace pentru a întreține un număr mai mare de copii, *dacă nu ținem samă de situațiunea lui în societate*, tocmai acela stă mai mult la gânduri. Căci el se îngrijește că, după ce se va căsători, să nu mai poată trăi după cum e deprins și după cum o reclamă *poziția* lui. Această teamă e încă și mai fundată când e vorba de viitorul copiilor. Căci e firesc ca fiecare să voească a-și vedea copii într'o situațiune cel puțin deopotrivă cu aceea pe care o ocupă singur, nu într'o situațiune inferioară. *Declasarea* e o perspectivă care sperie, și cu drept cuvânt, pe cei mai mulți și-i face să întrebuințeze tot soiul de mijloace pentru a nu-și pierde rangul în societate, fugind de căsătorie, căsă-

«ges Jay Gould; și la numărul 840. la John Jacob Astor. Georges Gould are cinci copii, William Roosevelt patru, Isac Ștern «doi și John Iacob Astor unul singur. In totul *doisprezece* copii «pentru *patruzeci și cinci* de familii». (Les miliardaires américains. Revue des Revues 15 Ianuarie 1899. Pag. 159). Cât pentru bogăția acestor familii va fi de-ajuns să zicem, că averea familiei Astor se ridică la 1.900 milioane de lei și că averea lui Jay Gould, la moartea lui în 1892, trecea de 800 milioane de lei. (Vezi și *C. de Varigny*: Les grandes fortunes aux États-Unis et en Angleterre. Paris 1889).

torindu-se târziu și recurgând la tot felul de măsuri pentru a restrânge numărul copiilor. Și nu trebue să uităm că această *constrângere* este pururea întovărășită de suferinți fizice și morale. Totuși cei mai mulți le îndură, de teama neajunsurilor însă și mai mari ale lipsei și ale declasărei. Faptul acesta cunoscut că tocmai familiile cele mai bogate au mai puțini copii *confirmă* dar *fondul de idei* a teoriei lui Malthus și e o nouă infirmare a *formei greșite* în care a fost exprimat. Căci și aceste familii sunt stăpânite de același principiu în virtutea căruia și ele au tendința constantă de a trece de limita mijloacelor de existență disponibile. Dar prin mijloacele de existență trebue să înțelegem când e vorba de aceste familii, tot ce servește pentru întreținerea nu *a existenței fizice*, ci a poziției pe care o ocupă în societate, *a existenței sociale*, a membrilor lor. Cu aceasta cad dela sine unele obiecțiuni cari s'au făcut teoriei lui Malthus și cari nu ating întru nimic *fondul* ei adevărat, ci numai *forma* greșită a exprimărei lui.

„Nobilimea, zice Sismondi [1]), e pretutindeni în posesiunea „unor mijloace de subsistență suficiente; ea ar trebui să „se înmulțească dar până când descendenții ei ar fi reduși „la cea de pe urmă sărăcie. Dar se întâmplă tocmai contrarul; în toate țările din lume vedem că vechile familii „se stâng după un număr oarecare de generații și că corpul „nobilimei se recrutează necontenit din rândul acelor cărora „li se conferă titluri de nobleță. Fiecare părinte de familie fuge de o înmulțire a neamului său pe care ar considera-o ca o degradare a numelui său ilustru... Membrii „familiei Montmorency nu au dus nici odată lipsă de hrană; „înmulțirea lor, după sistemul lui Malthus, n'a putut dar „nici odată să fie oprită din lipsă de mijloace de subsistență; numărul lor ar fi trebuit să crească îndoit la „fiecare două-zeci și cinci de ani."

Evident că Sismondi confundă *mijloacele de hrană* cu *mijloacele de subsistență* și această confuzie ca multe altele de felul acesta cari au încâlcit chestiunea poporației, trebue să recunoaștem că se datorește aceluiași fapt și anume

1) Nouveaux Principes d'Économie politique. Ed. II. Paris 1827. Pag. 274

faptului că Malthus nu și-a precizat în de ajuns de bine gândirea, din cauza antagonismului, în lăuntrul căruia se mișcă, dintre *fondul adevărat* și *forma greșită.*

Faptul contrar că tocmai clasele sărace se înmulțesc mai repede și au copii mai mulți decât clasele avute, este asemene o confirmare a principiului poporației. Căci aceste clase neposedând nimic, nu sunt reținute de nici un fel de considerație. Pentru dânsele mijloacele de existență se confundă aproape cu mijloacele de hrană, și existența socială cu existența fizică. Ne având nici un fel de proprietate și nici o poziție pe care ar putea-o pierde și fiind pe lângă aceasta lipsite de ori-ce altă mulțămire, ele își lasă liber frâu instinctelor lor genezice, și *trăiesc la limita de pe urmă a existenței, omenește, posibile.* Aceasta confirmă dar principiul și explică starea mizerabilă a claselor muncitoare, în societatea modernă, în care munca omului a devenit o marfă a cărei preț depinde de echilibrul dintre cerere și ofertă.

Și deosebirea aceasta dar, că trebuințele omului cresc și se desvoltă, și că mijloacele lui de existență sunt multiple pe când trebuințele animalelor rămân aceleași și se reduc la hrana și adăpostul cel mai simplu, nu strămută principiul general de înmulțire care e comun speciei umane cu toate celelalte ființi organice. Faptul însuși de netăgăduit că clasele avute se înmulțesc mai încet decât clasele sărace, s'a arătat că se datorește unei interveniri artificiale din partea omului, intervenire întovărășită pururea de tot felul de suferinți. El este un *fenomen social*, nu un fenomen fiziologic, și ar disparea odată cu schimbarea formei actuale de organizare a societății, bazată pe stăpânirea privată a pământului și a mijloacelor de producere și pe împărțirea oamenilor în *clase.*

Cu aceasta suntem aduși în mod firesc ca să ne ocupăm cu cea din urmă dintre cele trei deosebiri dintre om și animale, relative la condițiile lor de înmulțire, și anume, de faptul că: *pe când animalele sunt în stăpânirea oarbă a puterilor naturei, omul poate, prin însușirea ce o are de a le cunoaște și de a prevedea consecințele lor, să se servească de unele, să se apere de urmările celorlalte și să ajungă întrucâtva stăpân pe soarta sa.*

Vedem în adevăr că omul, trăind într'o societate împărțită în clase, caută să restrângă natalitatea și că o restrânge de fapt, din spirit de prevedere; și că pe de altă parte el poate să schimbe forma de organizare a procesului de producere și să lărgească necontenit cercul său de dezvoltare până la limita de pe urmă a spațiului, limită care nu se poate întrevedea. Așa fiind, era firesc ca unii să atribue mizeria și suferințele datorite lipsei, spiritului de neprevedere a claselor muncitoare, recomandând restrângerea natalității prin practicarea rezervei morale ca singurul mijloc pentru a o înlătura; și ca ceilalți, având în vedere numai limita de pe urmă până la care se poate dezvolta poporația și văzând că acea limită e departe de a fi atinsă, să nesocotească faptul de netăgăduit că în tot momentul lipsa mijloacelor de existență este obstacolul firesc care oprește creșterea nemărgenită a poporației.

Este evident că fiecare om are datoria de a fi prevăzător și de a nu-și crea o familie decât atunci când e sigur că va avea putința de a îndestula trebuințele ei. Și cum s'ar putea oare nega valoarea practică, *pentru individ*, a acestei regule elementare de prevedere care rezultă din însușirea înaltă a rațiunei prin care omul se ridică mai presus de animal? Dar când se recomandă practicarea rezervei morale *ca mijloc general de îndreptare a unei stări sociale,* noi am văzut că ea este și greșită și nedreaptă și nefolositoare [1]).

In oarecari limite, omul are putință să stăpânească instinctele naturei lui. El poate, da o pildă, să se obicinuiască a trăi cu puțin, hrănindu-se moderat. Dar este o limită peste care nu se poate trece fără de a-și compromite sănătatea, murind de inaniție. Același lucru se întâmplă cu toate celelalte trebuinți organice, și cu instinctul sexual prin urmare, pe care nu-l putem înfrânge fără consecinți foarte grave pentru sănătatea și pentru fericirea noastră. Și tocmai de-aceea, din cauza fericirei pe care ne-o procură satisfacerea instinctelor noastre firești și a suferințelor cari sunt consecințele împotrivirei lor, de-aceea faptul că omul e înzestrat cu rațiune nu poate atinge principiul

1) Vezi Cap. XVII.

care-l stăpânește și-l va stăpâni pururea, în virtutea căruia el tinde să treacă de limita mijloacelor de existență disponibile. Poporația umană se îngrămădește necontenit la această limită de pe urmă a existenței posibile, limită pe care o lărgește mereu tocmai sub presiunea acestui principiu, care se presintă ast-fel ca adevăratul *principiu al civilizației* [1]).

Rămâne dovedit prin urmare că însușirea superioară a rațiunei care-l deosebește pe om de animale, nu-l scoate de sub stăpânirea aceleeași legi de înmulțire, comună speciei umane cu celelalte specii organice. Această lege se poate desface, întrucât îl privește și ținând samă de particularitățile firei lui deosebite, în următoarele propoziții, cari sânt pe atâtea *corolare*, cari rezultă din *axiomul* formulat mai sus că *funcțiunea esențială a vieței este păstrarea de sine:*

1⁰) Poporația are o putere nemărgenită de înmulțire din care cauză ea tinde să treacă de orice limite cari ar mărgeni dezvoltarea ei.

2⁰) Limitele firești ale dezvoltărei poporației sunt determinate în tot momentul de cantitatea mijloacelor de existență pe cari și le poate procura și cu cari este obicinuită să trăiască.

3⁰) Nefiind în stare să treacă de limitele mijloacelor de existență, la extremitatea cărora se îngrămădește necontenit, poporația se silește pururea să le lărgească perfecționându-și însușirile și instituțiile, cuprinzând noi teritorii și intrând în luptă cu poporațiile rivale.

4⁰) In lăuntrul oricăror limite de dezvoltare, determinate în totdeauna de cantitatea mijloacelor de existență disponibile într'o epocă dată și în anume condițiuni, naturale și sociale, fiecare individ se luptă de-a dreptul cu condițiunile în cari este chemat a trăi, căutând să-și lărgească sfera lui de dezvoltare și cu toți ceilalți indivizi, cari trăiesc în aceleași condițiuni, pentru a-și păstra existența proprie înaintea și în contra tuturor.

Aceste teze în cari am desfăcut legea poporației se pot

1) Vezi Cap. XVII.

exprima în următoarea formulă care le cuprinde și le rezumă:

Poporația are tendința constantă de a trece de limita de pe urmă a dezvoltărei ei posibile, limită determinată în tot momentul de cantitatea mijloacelor de existență pe cari și le poate procura și cu cari este obicinuită să trăiască.

Această *formulă definitivă* a legei poporației confirmă *fondul de idei adevărat* al teoriei lui Malthus și înlătură numai *forma greșită* în care el a fost exprimat. Ea ne arată că teoria lui Malthus, desbrăcată de forma defectuoasă în care a fost îmbrăcată, își păstrează valoarea ei statornică; că ea este cu adevărat, după cum se exprimă Rümelin și Roscher, o cucerire definitivă a științei. In acelaşi timp, ea recunoaște legitimitatea atacurilor a căror obiect a fost din partea acelora cari oprindu-se la suprafața ei, au comis eroarea de a respinge odată cu forma greșită și fondul de idei adevărat; eroare scuzabilă mai ales din cauza încheerilor practice greșite la cari a ajuns Malthus.

In lumina formulei noastre, fenomenele interesante ale răspândirei speciei umane pe pământ, năvălirile de neamuri, cuceririle, înflorirea și decăderea națiunilor, se explică în mod firesc. Ele nu sunt decât manifestări ale aceluiaș principiu a tot puternic, efecte ale aceleiași cauze generale. Și tocmai de aceea ea nu ne explică numai prezentul ci ne deschide porțile misterioase ale viitorului.

In rezumat, și pentru a da o preciziune încă și mai mare gândirei noastre, vom zice că *principiul poporației*, cauza căreea putem atribui înmulțirea speciei umane, se confundă cu *principiul general al vieței*, care se manifestează ca o năzuință oarbă de păstrare și de înmulțire nemărgenită, în orice formă, sau organism, se prezintă. In virtutea acestul principiu de care este stăpânită, poporația umană are tendința constantă de a trece de limitele de pe urmă ale desvoltărei ei posibile, limite pe cari le lărgește necontenit, îngrămădindu-se în tot momentul la extremitatea lor. Principiul poporației, care nu-i decât una din formele sub cari se manifestează principiul general al vieței, devine astfel cauza adevărată a propășirei speciei umane, *principiul civilizației.*

Cunoscând în modul acesta legea adevărată care stăpâneşte creşterea poporaţiei, va fi uşor să ne dăm samă, în fie care caz particular, cari sunt cauzele cari împiedecă dezvoltarea ei normală şi ce se poate face pentru a o înrâuri. Incheerile noastre practice, noi le vom putea dar spijini pe rezultatele teoretice sigure pe cari le-am dobândit, ceea ce nu a fost cu putinţă până acum, întrucât teoria însăşi era supusă contrazicerilor şi îndoielei.

Mai înainte de a conclude însă, şi pentru a da o autoritate încă şi mai mare încheerilor practice, la cari vom ajunge, sprijinindu-le pe experienţa veacurilor trecute, trebue să căutăm a face oare cum aplicarea principiului stabilit de noi, arătând cum se explică, în lumina lui, fenomenul atât de interesant al mărirei şi decăderei naţiunilor.

CAP. XIX. Mărirea şi decăderea naţiunilor.

> Rien de plus facile que d'admettre la vérité de ce principe : la lutte universelle pour l'existence; rien de plus difficile — je parle par expérience — que d'avoir toujours ce principe présent à l'esprit ; or, à moins qu'il n'en soit ainsi, ou bien on verra mal toute l'économie de la nature ou on se méprendra sur le sens qu'il convient d'attribuer à tous les faits relatifs à la distribution, à la rareté, à l'abondance, à l'extinction et aux variations des êtres organisés.
>
> *Charles Darwin* [1]).

Decăderea constantă a tuturor naţiunilor, după ce ating culmea mărirei lor, este unul din fenomenele cele mai interesante, dar în acelaş timp şi mai obscure, ale istoriei şi care a fost cercetat până acuma de cei mai eminenţi cugetători, fără ca să se fi ajuns la o explicaţiune satisfăcătoare a tuturor cazurilor lui cunoscute de manifestare. Ca de obiceiu, când e vorba de a pătrunde înţelesul mai adânc al lucrurilor, faptele externe a le istoriei, aparen-

1) L'origine des Espèces. trad. *Ed. Barbier.* Paris 1882. Pag. 68.

tele şi consecinţele prefacerilor lăuntrice ale vieţei popoarelor, s'au confundat cu cauzele intime cari au determinat existenţa lor, servind apoi pentru stabilirea atâtor teorii, pe câte sunt şi feţele sub cari fenomenul se poate prezinta. Aşa am ajuns a avea o mulţime de *explicaţiuni*, cari nu sunt de cât numai o înşirare a unor împrejurări locale, fără de a putea stabili până acuma o *teorie*, care să ne arate cauza generală a decăderei tuturor naţiunilor. Este drept că soarta tuturor tălmăcirilor noastre a înţelesului lucrurilor este de a rămânea pururea necomplecte, oprindu-se, până în sfârşit, în faţa vreunui *Ignorabimus* de care nu pot trece. Dar diferitele teorii prin cari s'a căutat a se explica decăderea naţiunilor, nu sunt chiar nici *relativ* adevărate, după cum vom arăta, dovedind că teoria noastră e superioară lor, *din acest punct de vedere*, cel puţin, dacă s'ar găsi că ea mai lasă încă unele fapte neexplicate.

Nu poate fi locul aice de a intra în amănunţită cercetare a diferitelor păreri cari au fost emise prin timpuri asupra acestui subiect. Aceea ce ne interesează pe noi, este de a indica, în puţine cuvinte, *direcţiunile* diferite în cari s'a căutat explicaţiunea fenomenului ce ne preocupă, arătând pe scurt insuficienţa lor.

Incă din timpurile vechi s'a crezut că popoarele ajung a pieri din cauza luxului, a moleşirei şi a conruperei moravurilor. Dar s'a observat, cu drept cuvânt, mai întâiu, că în sânul aceleaşi civilizaţii starea moravurilor variază de la un timp la altul şi nu poate fi o cauză determinantă a ruinărei statelor şi în al doilea rând, că corupţiunea nu cuprinde mai ales de cât păturile de sus ale unui popor, cari trăiesc aproape în toate ţările, în acelaşi lux, fiind atinse, aproape pretutindeni, de aceeaşi moleşire.

Bossuet, în discursul său asupra istoriei universale [1]), a crezut să afle explicaţiunea fenomenului în slăbirea sentimentului religios. Dar se poate vedea că şi dânsul nu a făcut de cât să considere unele fapte de puţină însemnătate,

1) Discours sur l'histoire universelle jusqu'a l'empire de Charlemagne. 1681.

din viața Athenei și a Romei, drept cauzele generale de decădere a tuturor națiunilor. Importanța slăbirei sentimentului religios nu o contestă nimeni, dar mai la urmă și aceastà slăbire are nevoe să fie explicată. Pe lângă aceasta e știut că scepticismul în antichitate nu cuprinsese de cât spiritele câtorva, a neînsemnatei minorități; mulțimea a rămas credincioasă paganismului chiar după ce creștinismul se răspândise și ajunsese a fi religie de stat.

In sfârșit, din împrejurarea că în timpurile de decădere s'au manifestat în filosofia greacă și romană curente protivnice religiunei naționale — Zenon în Athena și Epicuros în Roma—nu se poate spune că aceasta ar fi cauza generală de decădere a tuturor națiunilor, cari pot pieri și din pricina altor păcate, după cum o dovedește, între altele, și decăderea Spaniei, cu toată credința ei.

Cunoscutul filosof și istoric *Vico* [1]), crede că decăderea națiunilor se poate explica prin aceeași lege generală care stăpânește viața indivizilor. Ca și omul, omenirea are o tineretă, o epocă de virilitate și o bătrânetă. Națiunile sunt ființi colective și ca atari, de și existența lor e mai durabilă, totuși ea este mărgenită. Liniștea, fericirea, civilizațiunea enervează națiunile și le pun în imposibilitate de a resista popoarelor mai viguroase, cari năvălesc asupra lor.

Dar națiunile pier din cauze lăuntrice; năvălirea popoarelor mai tinere e numai ca o furtună care risipește o clădire ruinată. Cât pentru afirmațiunea că națiunile îmbătrânesc ca și indivizii, structura organismului social fiind diferită de structura corpului omenesc, trebue să căutăm cel puțin care este forma acestui proces de îmbătrânire a națiunilor, în ce mod corpul lor ajunge a se discompune și a cădea prada morței. A zice numai că existența lor e mărgenită ca și existența oamenilor, e a pune un cuvânt în lipsa unei noțiuni precise a lucrurilor.

Montesquieu [2]), atribue decăderea Romei, între altele,

1) Principii di una scienza nuova d'intorno alla commune natura delle nazioni. Napoli, 1725.
2) Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence, 1734.

mărirei imperiului, care a schimbat mișcările populare în războae civile, susținând că dezbinările interne erau oare cum firești și necesare.

„A trebuit să existe în Roma dezbinări, zice el [1]), nesc„cotind astfel una din cauzele principale ale peirei Ro„mei: și acei războinici atât de mândri, atât de îndrăzneți, „atât de teribili în afară, nu puteau să fie din cale afară „moderați în lăuntru. A cere, într'un stat liber, oameni „îndrăzneți în războae și fricoși în timp de pace, e a voi „lucruri imposibile; și, în regulă generală, ori de câte ori „vom vedea că toată lumea e liniștită într'un stat care-și „dă numele de republică, putem fi siguri că libertatea nu „mai există".

Astfel pacea și liniștea din lăuntru, care este temelia mărirei națiunilor, se consideră aice drept cauză a decăderei lor; pe când războaele interne, cari le ruinează, și cari duc la despotism ,sunt privite ca manifestațiuni ale puterei și ca condiții ale libertăței.

Această idee greșită a fost susținută și de alți autori în timpurile noastre:

„Luptele dintre clase au împiedecat timp de veacuri o „putregiune morală, zice *Drumann* [2]) în lupta de concu„rență din lăuntru se dezvoltară puterile, cu cari Roma „a cucerit țările streine".

Vom vedea că tocmai contrariul este adevărat: Luptele din lăuntru au istovit puterile poporului roman, până când a căzut prada năvălirilor streine.

Printre celelalte cauze cari ar fi determinat decăderea Romanilor, Montesquieu mai citează slăbirea spiritului republican, corupțiunea, prescripțiunile lui Sylla, slăbirea disciplinei militare, năvălirea barbarilor, fără de a-i trece prin minte că toate aceste nu erau de cât consecințele, nu cauzele decăderei lor.

Cât pentru tirania unor împărați monstruoși, se mai poate spune că dacă imperiul roman în discompunere a

1) Loc. cit. Cap. IX.
2) *W. Drumann*: Die Arbeiter und Communisten in Griechenland und Rom. Königsberg 1860. Pag. 334.

suferit tirania unor oameni ca Tiberius, Caligula, Nero, Commodus sau Caracalla, ea a avut în acelaşi timp împăraţi eminenţi ca Titus — *amor et diliciœ generis humani* — Trajan, Hadrian, Marc Aurel şi Constantin, cari nu au fost în stare să înlăture peirea lui.

Herder [1]) se apropie întru câtva de teoria lui Vico, susţinând, în mod general, că toate în lumea aceasta îşi au sfârşitul lor.

„Nestatornic este dar totul în istorie, zice el [2]), inscripţiunea templului ei se chiamă nimicinicie şi periciune.
„Cauza acestei nestatornicii a tuturor lucrurilor pământeşti se află în natura lor, în locul în care se găsesc, în legea întreagă care stăpâneşte firea noastră. Trupul oamenilor este un învăliş supus stricăciunei, care se reînoeşte pururea şi care dela o vreme nu se mai poate reînoi; dar spiritul lor nu se poate manifesta pe pământ de cât în trupul lor şi printrînsul. Noi ne credem independenţi şi cu toate aceste suntem legaţi de totul în natură; cuprinşi într'un lanţ de lucruri trecătoare şi noi suntem siliţi de a urma legelor cursului lor, cari nu sunt altele de cât a deveni, a fi şi a dispărea. Un fir subţire leagă neamul omenesc, fir care se rupe la fiecare moment, pentru a fi împreunat din nou. Bătrânul bogat de ispite se duce în pământ, pentru ca urmaşul lui să înceapă şi el ca un copil, să nimicească poate lucrările predecesorului său, ca un neghiob, şi să lase urmaşului aceeaşi osteneală zadarnică cu care el singur şi-a mistuit viaţa. Astfel se înlănţuesc zilele, astfel se ţin neamurile şi împărăţiile unele de altele. Soarele apune, pentru ca să înopteze şi pentru ca oamenii să se poată bucura de o nouă auroră...

„Naţiunile înfloresc şi-şi scutură floarea lor; într'o naţiune a cărei floare a trecut, nu mai răsare o floare mai tânără şi mai puţin încă vreuna mai frumoasă".

Se vede dar că şi această teorie a lui Herder nu-i de cât

1) Ideen, zur Philosophie der Geschichte der Menscheit. Riga 1784—91.
2) Loc. cit. Cartea a cincisprezecea.

o constatare a faptului istovirei naţiunilor, dar nu o explicare suficientă a acestui fenomen, dacă nu voim să ne mulţămim cu afirmaţiunea generală că toate pe pământ îşi au sfârşitul lor şi că prin urmare şi naţiunile trebue să piară.

O altă teorie, introducând oare cum doctrina comodă a legendarului *Zarathustra*, în domeniul istoriei, caută să explice fenomenul acesta prin lupta dintre cele două principii, a binelui şi a răului. S'a zis, în adevăr că fiecare societate se alcătueşte chiar dela început din două principii, un *principiu al vieţei*, a cărui desvoltare produce mărirea ei şi un *principiu al morţei*, care se desvoltă mai târziu şi care-i determină moartea [1]). Toate societăţile pier după ce şi-au istovit principiul vieţei lor. Astfel societăţile pe cari le-au întemeeat Fenicienii şi Cartaginezii, ar fi pierit din cauza lipsei unui ideal îndeajuns de puternic ca să reziste acţiunei timpului, pentru că geniul comerţului nu e în stare să inspire patriotismul care singur este mărirea naţiunilor. In Grecia, lupta în contra duşmanului din afară a făcut puterea poporului grec; după victorie, slăbindu-se coarda patriotismului, poporul elin a decăzut şi a putut fi cucerit de Filip. La Roma, principiul vieţei ar fi fost cucerirea şi onoarea militară, a cărui slăbire a determinat căderea imperiului. Şi cu toate aceste, deşi se afirma că *toate societăţile* se alcătuesc din două principii protivnice, când e vorba de popoarele moderne, se susţine că ele nu mai pot pieri, ca şi cum, în contra teoriei stabilite, ele nu s'ar compune din cele două principii opuse, a căror dezvoltare face rând pe rând mărirea şi decăderea ori cărei societăţi.

Această teorie care e mai mult o metodă de expunere a istoriei după aparenţele ei mai bătătoare la ochi, de cât o explicaţiune a fenomenelor, după cauza lor intimă, se reduce la o simplă tautologie, pentru că nu lămureşte ce trebue să înţelegem prin *principiul vieţei*. Afirmaţiunea generală că naţiunile se sting, după ce şi-au isprăvit principiul vieţei lor, nu înseamnează, în asemene condiţiuni, de

1) Dictionnaire Larousse. Art. *Décadence*.

cât că ele trebue să moară, în momentul când nu mai pot trăi.

O altă explicațiune mai interesantă o găsim în teoria lui *Gobineau* [1]), dezvoltată acum în urmă de *G. Vacher de Lapouge* [2]), *Otto Ammon* [3]) și alții. După această teorie, dezvoltarea popoarelor ar fi trecut pretutindeni prin aceleași faze. Intr'o țară locuită de o rasă inferioară, năvălește într'un moment dat un popor de cuceritori, aparținând unei rase mai puternice. Cu timpul cuceritorii și cuceriții alcătuesc un singur popor, în care rasa superioară dă direcțiunea, și rasa inferioară contribue cu munca ei la producerea unor rezultate de cultură, pe cari nu le-ar fi putut obține nici unul din acele două elemente, lucrând fiecare în deosebi. Dar încetul cu încetul, din cauza încrucișărilor, cari nu se pot înlătura, sângele cuceritorilor se amestecă cu sângele de calitate inferioară al cuceriților și nivelul general de cultură scade. Omul timpurilor de decădere, omul *degenerat*, este un product deosebit din punctul de vedere etnic, de omul timpurilor eroice. Popoarele mari, în momentul de a dispărea, nu mai au de cât foarte puțin din sângele întemeetorilor mărirei lor. Puterea de viață, simțul practic, idealurile politice, energia în urmărirea lor, se schimbă odată cu elementele etnice cari ajung să predomineze. O mână de oameni, aparținând rasei arice, a dat naștere celei mai splendide culturi din antichitate. Dar rasa lor s'a istovit în scurtă vreme și aceeași Grecie care a rezistat cu succes puterei uriașe a Perșilor, a căzut la picioarele lui Filip, și a fost cucerită rând pe rând de Romanii și de Turcii năvălitori. Astăzi pământul, clima și situațiunea geografică a Greciei nu s'au schimbat, dar ea nu mai e în stare să producă nici un om de valoare. Intr'un cuvânt, decăderea națiunilor s'ar datori istovirei elementelor superioare — *épuisement des eugéniques* — cum

1) *Comte de Gobineau:* Essai sur l'inégalité des races humaines 1853—55. Ed. II. Paris 1884.
2) *Revue internationale de Sociologie.* 1894 și *Sélections sociales*, 1896.
3) Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen. Jena 1895. Ed. II. 1896.

zice de Lapouge. Pentru ilustrarea acestei teorii mai putem cita și părerea cunoscutului istoric *John William Draper*, care atribue decăderea imperiului roman tot acestei cauze generale :

„Urmarea necesară a creșterei militare a Romei, zice „el [1]), a fost că elementul etnic, care era piatra lui un„ghiulară, a pierit. O mână de oameni s'au pus să cuce„rească lumea mediterană și au reușit. Prin aceasta ei s'au „răspândit pe o suprafață geografică imensă și s'au pier„dut, în mod fatal, în masa în care s'au amestecat... Cine „întreabă de cauza căderei imperiului roman, va găsi răs„punsul dacă va vedea ce devenise Romanii".

Hellwald [2]) reproduce această părere a lui Draper, zicând că Romanii din vremea lui Caesar erau și din punctul de vedere etnic un popor diferit de poporul de la începutul republicei și că această deosebire etnică ar explica dispariținuea virtuților romane.

O altă teorie, care samănă întru câtva cu aceasta, este teoria susținută de *Otto Seeck* [3]), după care decăderea națiunilor s'ar datori stârpirei celor mai buni — *Ausrottung der Bessten.* In Grecia, cât timp a domnit libertatea, revoluțiunile, uciderea în masă a cetățenilor și alungarea lor, nu au încetat un singur moment [4]). In Roma, cine avusese destulă bărbăție ca să se expue politicește a căzut victimă. Și același efect l-au avut războaele civile, corupțiunea funcționarilor administrativi, askeza cari au contribuit la istovirea elementelor celor mai bune ale poporului roman.

Nu e greu de a vedea că sub numele de *decădere a națiunilor*, se amestecă aice două fenomene cari se condiționează, dar cari nu trebue să se confunde și anume: *scăderea civilizațiunei* unui popor, cu *istovirea* puterilor lui.

1) Geschichte der geistigen Entwickelung Europas. Trad de *A. Bartels.* Leipzig 1865. Vol. I. Pag 224
2) Kulturgeschichte in ihrer natürlichen Entwicklung bis zur Gegenwart. Ed. III Augsburg, 1883. Vol I Pag. 468.
3) Geschichte des Untergangs der antiken Welt. Ed. II Berlin 1897—98.
4) Loc. cit. Vol. I. Pag. 280.

Se naşte întrebarea, în adevăr, — şi cu aceasta ne apropiem de cercetarea teoriei noastre — ce trebue să înţelegem prin decăderea unei naţiuni, care este criteriul după care ne putem da samă despre starea în care se află un popor, într'un moment al existenţei lui, dacă e pe cale desuire, dacă a ajuns la culmea prosperităţei sale, sau dacă merge spre declin?

După părerea noastră, nu poate fi altă normă de judecare a stărei naţiunilor ca şi a indivizilor de cât *puterea lor de viaţă*, care se manifestează în sănătatea şi vigoarea lor fizică. Când un individ e în deplinătatea puterilor lui fizice, când e înzestrat cu o energie deosebită, care-i permite să înfrunte greutăţile existenţei, să se păstreze şi să se reproducă, lăsând urmaşi numeroşi şi plini de sănătate, noi zicem că e în plină prosperitate, indiferent de starea de cultură sau de avere în care s'ar afla. Şi din contra, individul fie cât de bogat sau de învăţat, a cărui puteri fizice sunt istovite şi care nu mai e în stare să aibă copii sănătoşi, se consideră, cu drept cuvânt, ca *degenerat*.

Servindu-ne de acelaşi criteriu, noi zicem că, cu cât o naţiune e fiziceşte mai puternică şi mai sănătoasă, cu cât se înmulţeşte mai cu înlesnire, cu atât este mai prosperă, pentru că ea stăpâneşte viitorul, adică putinţa de a realiza cu timpul orice progres; şi din contra, cu cât o naţiune se înmulţeşte mai anevoe, sau abia se mai păstrează prin excedente de naşteri, fie ea de altmintrelea cât de cultă şi cât de bogată, cu atât decăderea ei e mai sigură, pentru că viitorul nu-i mai aparţine.

Teoria lui Gobineau, întemeeată pe deosebirea necontestată de aptitudini dintre diferitele rase, poate să ne dea explicaţiunea decăderei civilizaţiunilor prin istovirea elementelor etnice superioare cari le-au alcătuit, dar ea nu ne explică această istovire însăşi, cauza pentru care rasele ele însile şi naţiunile într'un moment al existenţei lor, nu mai sunt în stare de a se reproduce, isprăvind printr'un adevărat *marasm senil*, ca omul ajuns la marginea de pe urmă a vârstei. Şi nu e fără interes de a vedea la ce

concluzii greşite putem să ajungem, în lipsa principiului sigur de care noi ne conducem.

După ce constată că poporaţia Franţei abia se mai înmulţeşte şi că străinii năvălesc de pretutindeni, ocupând pământul ei, *Arsène Dumont*, face cu toate aceste următoarea apreciare asupra stărei în care s'ar afla această ţară:

„Franţa, zice el [1]), nu este în decadenţă. Calculând bine, „ea este încă în progres şi nu numai sub raportul economic „sau intelectual, dar chiar sub raportul poporaţiei [2]) de „care ne ocupăm. Progresul clasei de mijloc, împărţirea „proprietăţei, munca stăruitoare care este legea vieţii fran- „ceze, dezvoltarea învăţământului de toate gradele şi pro- „pagarea lui în toate clasele societăţei, forţa morală dove- „dită prin descoperirile ştiinţifice şi prin aplicările indus- „triale cari sunt roadele lor; activitatea literară, conştiin- „ţa crescândă a dreptului şi revendicarea lui înverşunată „chiar de către cei mai de jos, ridicarea tuturor la demni- „tatea de cetăţean, votul obştesc şi consecinţele lui inevi- „tabile, difusiunea vieţei intelectuale şi politice în provin- „cie, trezirea patriotismului întreţinut prin împărţirea „Europei în partide rivale, însfârşit puterea presei şi a „opiniei publice constituesc pe atâtea foloase strălucite „în favoarea noastră".

Dar toate aceste bunuri, cu cari se poate făli Franţa nu compensează de sigur scăderea numerică a poporului francez, faptul că poporaţia ei abia se mai înmulţeşte şi că străinii o cuceresc de pretutindeni. Franţa piere astăzi din aceiaşi cauză din care au pierit mai înainte de dânsa Athena şi Roma: din lipsa de oameni. Şi tocmai din cauza acestei slăbiciuni de care e cuprinsă suntem în drept să zicem că naţiunea franceză e în plină decădere, indiferent de starea de dezvoltare a bogăţiei şi a culturei la care a ajuns.

1) Dépopulation et Civilisation. Paris 1890. Pag 5

2) Observăm aice că prin «poporaţie» Dumont nu înţelege să vorbească de starea sau mişcarea ei, ci de împrejurări de o importanţă cu totul secundară, precum e starea economică, politică şi culturală.

Pentru a nu ne pierde dar în chaosul nenumăratelor forme sub cari se prezintă fenomenul decăderei naţiunilor şi pentru a nu lua aparenţele drept cauzele intime cari l-au produs, trebue să luăm ca normă de judecată *mişcarea poporaţiei* şi să plecăm de la *legea poporaţiei* aşa precum a fost formulată de noi, având pururea în vedere, pe de o parte *tendinţa ei nemărgenită de înmulţire* şi pe de altă parte, limita extremă a dezvoltărei ei posibile, care este în totdeauna determinată de *cantitatea mijloacelor de existenţă*, pe cari şi le poate procura şi cu cari este obicinuită să trăiască.

La prima vedere, se pare că nu ar fi cu putinţă de a se împăca această tendinţă nemărgenită de înmulţire, cu lincezeala şi amorţirea care cuprinde naţiunile într'un moment al existenţei lor şi care le face să piară cu încetul, pe acelaşi pământ pe care altă dată ştiuse să-şi procure mijloace îndestulătoare pentru a întemeea mărirea lor. Dar tocmai legea poporaţiei ne dă putinţa de a rezolvi această contrazicere aparentă arătându-ne cum poporaţia umană, desfăcându-se de la o vreme în clase, categorii şi grupări etnice deosebite, ajunge a-şi istovi puterile pe de o parte din cauza condiţiilor nefireşti de existenţă în care e pusă, şi pe de altă parte din cauza luptei dintre diferitele clase, categorii şi grupări, stăpânite de o potrivă de acelaşi principiu de înmulţire. Mai înainte de a intra însă în dezvoltarea acestei teze, se cade să ţinem samă de următoarea observaţiune de cea mai mare însemnătate :

Păstrarea agerimei şi a sănătăţei tuturor fiinţelor organice fără deosebire depinde, pe de o parte, de exercitarea continuă a tuturor organelor şi însuşirilor lor de o potrivă şi pe altă parte, de putinţa de a-şi îndestula trebuinţele prin încordarea normală a puterilor lor.

Motivul care stimulează activitatea tuturor fiinţelor nu este altul de cât *necesitatea de a-şi procura mijloacele de existenţă*. Această necesitate le îndeamnă de a-şi încorda toate puterile, pentru a-şi păstra existenţa, şi această încordare este cauza adevărată a perfecţionărei însuşirilor lor. Dobândirea mijloacelor de existenţă absorbind însă

puterile organismului, cea dintâiu condiţie pentru ca acesta să poată exista, este ca *paguba pe care o necesitează dobândirea lor să nu întreacă folosul ce-l au pentru întreţinerea lui*. Aceasta este legea care stăpâneşte toate fiinţele şi în virtutea căreea ele trebue să caute a-şi satisface trebuinţele cu cea mai mică pierdere de puteri posibilă, ceea ce explică mai bine lupta pentru existenţă, după cum am arătat în capitolul anterior.

Pentru ca o fiinţă să se poată păstra şi dezvolta, se cere dar ca ea *să-şi exerciteze toate însuşirile de-o potrivă*, în luptă continuă cu imprejurările în cari este chemată a trăi, dar în acelaşi timp, ea trebue să *aibă putinţa de a-şi satisface trebuinţele*, prin încordarea normală a puterilor ei. In lipsa acelei dintâiu condiţiuni, ea este ameninţată să degenereze prin *atrofiarea* puterilor, în lipsa celei de a doua, ea trebue să piară prin *istovirea* lor. Sănătatea, vigoarea şi agerimea fiinţelor organice depinde, prin urmare, în ultimă analiză, de *echilibrul dintre osteneală şi folos*, de unde rezultă o consecinţă de cea mai mare importanţă pentru înţelegerea fenomenelor de degenerare şi anume, că nu mijloacele de existenţă, pe cari fiinţele organice *le găsesc de-a gata*, pot să întreţină sănătatea şi vigoarea lor şi a urmaşilor lor, ci numai acele pe cari *şi le procură singure*, pentru că numai aceste le îndeamnă să-şi exerciteze organele.

Leul închis în cuşcă are desigur mai multă hrană, şi mai la timp, decât leul care cutreeră pustiurile Africei, umblând după pradă, dar vigoarea acestui din urmă, agerimea şi frumuseţea lui, sânt cu mult mai mari. Şi dacă se întâmplă ca acel d'intâiu să se reproducă în închisoare, puii lui nici nu se pot asemăna, ca sănătate şi vioiciune cu leii născuţi în pustiu. La a treia generaţie, urmaşii leului care a fost ţinut în condiţiuni nefireşti, lipsit de exerciţiul binefăcător al puterilor lui, vor pieri aproape cu siguranţă, de mizerie fiziologică, pe când urmaşii leului rămas în libertate vor urma a se înmulţi până la limita de pe urmă a dezvoltărei lor posibile, determinată de cantitatea de hrană de care vor putea dispune. Ne găsim dar aice în faţa unui fenomen de degenerare, de *atrofiare* a

puterilor unor fiinţi animale, care se explică în mod foarte natural din cond.ţiunile neprielnice în cari au fost chemate a trăi. Aceea ce se întâmplă cu animalele, cari degenerează când nu sânt silite de a-şi încorda puterile pentru a-şi agonisi mijloacele de existenţă, sau când nu sânt în stare de a-şi procura aceste mijloace, prin încordarea normală a puterilor lor, se întâmplă întocmai şi cu oamenii; există însă din acest punct de vedere o deosebire foarte mare între oameni şi animale, deosebire care ne va permite să explicăm, prin legea poporaţiei stabilită de noi, fenomenul, în aparenţă protivnic acestei legi, a decăderei naţiunilor.

Cu privire la modul de a-şi îndestula trebuinţele, toţi indivizii unei specii animale trăiesc în aceleaşi condiţiuni deopotrivă, în direct contact cu natura, pe când oamenii se împart în categorii şi clase, a căror condiţii de existenţă sunt diferite şi cari au, din această cauză, şi interese contrare.

Afară de unele insecte trăind în societate, precum sânt albinele şi furnicele, toate celelalte animale trăiesc în cea mai desăvârşită egalitate. Toate se luptă de a dreptul cu natura şi între dânsele, cu aceleaşi mijloace naturale, pentru a-şi păstra existenţa, rămânând biruitoare acele mai agere şi mai puternice, cari singure sânt în stare de a se reproduce. *Această egalitate nu există între oameni* decât pe treapta cea mai de jos a dezvoltărei lor, la începutul societăţilor. Cu timpul, necesitatea de a-şi îndestula trebuinţele lor crescânde îi sileşte de a se *specializa* şi dorinţa de a asigura fiecăruia roadele ostenelelor sale, îi face să admită principiul apropriereí pământului. Astfel *„împărţirea muncei“*, care sporeşte productivitatea, distribue pe oameni în diferite categorii de producători, pentru cari se cer şi însuşiri deosebite, şi *„proprietatea privată“*, adică apropriarea de către unii a condiţiilor naturale de existenţă ale celorlalţi, îi împarte în diferite *clase*. Din acest punct de vedere, între diferiţii indivizi există astăzi, în societăţile civilizate, următoarele deosebiri fundamentale:

1) Unii îşi îndestulează trebuinţele prin munca lor proprie, ca muncitori de pământ, ca muncitori industriali, sau ca prestatori de servicii utile (judecători, medici, avocaţi, ingineri, învăţători, directori de servicii, etc.). Ceilalţi trăiesc din produsul muncei altora, ca stăpâni pe mijloacele de producere ale societăţei, în calitate de proprietari rurali, de proprietari de fabrici şi ateliere etc. Această deosebire se datoreşte *proprietăţei private*.

2) Unii îşi procură mijlocaeel de existenţă lucrând pământul; mărimea venitului lor depinde pe lângă munca ce o face şi de puterile naturale; şi în această categorie folosul unuia e întotdeauna şi folosul celuilalt. Ceilalţi, ne mai având nici un contact cu natura, trăiesc exclusiv din produsul muncei lor, fie corporale, fie intelectuale; mărimea venitului lor depinde numai de propria agerime şi încordare; şi folosul unuia e mai întotdeauna paguba celuilalt. Această deosebire se datoreşte *împărţirei muncei*.

Din această îndoită împărţire a oamenilor după felul cum îşi procură mijloacele de existenţă, rezultă următoarele consecinţi de mare însemnătate:

1. *Diferitele elemente ale unei poporaţii, astfel împărţite în clase şi categorii, se dezvoltă unilateral, în paguba exercitărei deopotrivă a tuturor organelor şi însuşirilor, de la cari depinde sănătatea şi vigoarea organismului.*

Pe când muncitorul de pământ, stăpân pe roadele muncei sale, îşi desfăşură toată energia în luptă dreaptă cu natura nesvoltându-şi în primul rând puterile lui fizice, dar şi pe acele sufleteşti, stăruinţa, prevederea, spiritul de economie, religiositatea şi buna voire pentru aproapele; muncitorul a cărui venit depined numai de agerimea proprie, în luptă neîncetată cu toţi muncitorii de aceeaşi breaslă, e silit să-şi încordeze mai cu deosebire puterile lui intelectuale şi să caute prin toate mijloacele ca să înlăture pe concurenţii săi. Această dezvoltare unilaterală a însuşirilor intelectuale are ca consecinţă istovirea puterilor organismului, a cărui reproducere nu dă decât producte bolnăvicioase, din cari nu se nasc decât fiinţi chircite şi lipsite de energie, menite să piară în lupta pentru existenţă. Cât pentru faptul că unele elemente nu pot trăi decât *înlăturându-se unele pe altele*, el face ca nici să nu mai fie vorbă de bună voire pentru aproapele, care se

prezintă ca un duşman primejdios; şi nici de cinste sau de religicsitate adevărată, când totul depinde, pentru indivizi nu atât de la împrejurările naturale, pe cât de la energia şi de la ghibăcia proprie, şi de împrejurările sociale, în cari i-a aruncat hazardul naşterei. Şi de aceea, încă din antichitate, agricultura a fost slăvită de toţi ca singura ocupaţie cinstită şi vrednică de omul liber. Aristoteles zice că poporul agricol e cel mai drept şi că agricultura e ramura de câştig cea mai dreaptă şi mai conformă cu legile firei: cea mai dreaptă, pentru că nu ne procură nici un câştig de la oameni, nici cu voea lor, ca prin comerţ de o pildă, nici în contra voinţei lor, ca în războiu. Cea mai conformă cu legile firei, pentru că toate fiinţele se hrănesc de la mama lor şi mama omului este natura (pământul).

Asemenea a fost recunoscută importanţa agriculturei pentru păstrarea vigoarei fizice a poporaţiei. Grecii pretindeau că munca câmpului întăreşte trupul şi sufletul şi'l face pe om să fie ghibaciu şi vrednic în războaie [1]), iar Cato ne spune că ţăranii sânt cei mai buni soldaţi şi oamenii cei mai cinstiţi şi mai binevoitori [2]).

Păstrarea acestei sănătăţi fizice şi morale se datoreşte fără îndoială modului de traiu, în direct contact cu izvorul general de puteri al naturei, şi dezvoltărei deopotrivă a tuturor însuşirilor clasei agricole, care va fi întotdeauna temelia cea mai puternică a mărirei unui popor. Şi de aceea, uşor ne putem închipui că strâmtorarea existenţei acestei clase şi nesocotirea intereselor ei trebue să fie cauza de căpetenie a decăderei naţiunilor, ceea ce se va dovedi cu prisos din exemplele ce ni le va da istoria.

Cât pentru efectele rele ale dezvoltărei unilaterale şi ale îndepărtărei de la sânul pururea învieţuitor al naturei asupra sănătăţei omului, statistica ne procură date suficiente cari confirmă acele spuse de noi, arătându-ne

1) *August Böck*: Die Staatshaushaltung der Athener. Ed. III. Berlin 1886. Pag. 53.

2) *Theodor Mommsen*: Römische Geschichte. Ed. V. Berlin 1868. Vol. I. Pag. 866.

că poporaţia oraşelor nu se păstrează decât numai prin curgerea continuă a excedentelor poporaţiei agricole, reînoindu-se cu desăvârşire după câteva generaţii.

Intemeindu-se ep date sigure, *Georg Hansen* [1]) a dovedit, în adevăr, că din acele trei clase în cari se împarte poporaţia unei ţări — *clasa rurală*, în care intră toţi proprietarii şi ţărănimea; *clasa de mijloc orăşenească*, care cuprinde toate elementele culte de la oraşe, reprezentanţii industriilor, funcţionari, oameni de ştiinţă etc.; şi *clasa muncitorilor proletari* — numai acea d'intâiu e statornică alcătuind din excedentele ei poporaţia oraşelor. Aşa de o pildă, poporaţia oraşului Lipsca se compunea, după calculele ce le face Hansen, pe baza numerătoarei din 1875, pe jumătate numai din indivizi născuţi în oraş, pe când cealaltă jumătate se alcătuia din elemente venite de aiurea [2]), ceea ce dovedeşte că poporaţia acestui oraş se reînoeşte la fie care două generaţii cu elemente din afară [3]. Alăturatele câteva cifre însă ne pot da o idee încă şi mai clară despre fenomenul reînoirei poporaţiei orăşeneşti. In oraşul Berlin, împărţind industriaşii şi meseriaşii de sine stătători, după originea lor, Hansen obţine proporţiile următoare:

1) Die drei Bevölkerungsstufen. München 1889.

2) Loc. cit. Pag. 27.

3) Teoria lui Hansen despre «cursul poporaţiei» de la câmpii la oraşe este fără îndoială adevărată, în lineamentele ei generale, deşi în unele amănunte ea se poate îndrepta. Aşa de-o pildă, dacă ţinem seamă şi de curgerea continuă a poporaţiei din oraşele mai mici în oraşele mai mari, e sigur că termenul reînoirei poporaţiei numai în două generaţii e prea scurt. Ar fi poate mai nimerit să zicem că ea se reînoeşte *în trei sau patru generaţii*. Faptul însă că *unele familii* au o durată mai lungă, nu modifică aceste concluzii generale Vezi *Otto Ammon*: Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen. Ed. II. Jena 1896. Pag. 96.

INDUSTRII ȘI MESERII	Numărul total al indivizilor de sine stătători	Din numărul total s'au născut		La 100 s-au născut în Berlin
		In Berlin	Aiurea	
Oteluri și Restaurații	11.036	1.553	9.483	14.07
Comerțul cu băuturi	2.325	343	1 982	14.75
Cismărie	13.092	2.262	10.830	17.28
Construcții	22.183	4.428	17 755	19.96
Spedițiune și misitie	5.890	1.375	4 515	23.34
Manufactură	49.386	14.779	34.607	29.92
Bancă și credit	3.253	1.020	2.233	31.36
Librărie	1.767	617	1.150	34.92
Lucrări în metal	24.822	9.806	15.016	39.50
Industria textilă	8.166	3.961	4.205	48.51
Tipografie	6.848	3 785	3.063	55.29
Artiști	4.699	2.811	1.883	59.82

In această tabelă se oglindește, cum nu se poate mai bine, *cursul poporației* de la câmpii la orașe, reînoirea continuă a poporației orășenești cu elementele viguroase născute la țară. Și este cu totul caracteristic de a vedea că elementele cele mai numeroase venite din afară, intră tocmai în acele industrii în cari se cere mai puțină pregătire, în construcții, în serviciul otelurilor și restaurațiilor, pe când în ramurile în cari se cere o ghibăcie mai mare ca în artă și în tipografie, preponderează elementele născute în localitate.

„Poporația unui stat, zice Hansen [1]), nu se alcătuește „din diferite clase sau categorii între cari nu ar exista decât „o legătură superficială și cari nu ar atârna decât economicește unele de altele; ea este o ființă organică, un tot „nedespărțit, a cărui părți reprezintă numai diferite stadii „de desvoltare. Omul politic, care tratează fiecare categorie în deosebi, independent de celelalte, după natura și „condițiile ei de existență, samănă cu naturalistul care ar „descrie într'o carte toate omizele, în altă crisalilele și în „o a treia fluturii".

1) Loc. cit. Pag. 154.

Teoria lui Hansen despre „cursul poporației" (*Bevölkerungsstrom*), și care ne arată importanța deosebită ce o are clasa rurală [1]), ne spune dar că câmpiile produc un mare excedent de născuți cari, ne mai putându-se hrăni la țară, emigrează în orașe, unde caută a se adăposti mai întâiu în ramurile de câștig cele mai simple și pentru cari se cere mai puțină pregătire. In urma unei lupte crâncene pentru existență, în care elementele cele mai puțin rezistente sunt eliminate, acei mai ageri își ridică copiii pe o treaptă socială mai înaltă, introducându-i în *clasa de mijloc*, ca comercianți sau industriași. Din aceștia se recrutează apoi la a treia generație, *clasa profesiunelor libere*, toți aceia cari se dedau studiilor și alcătuesc *clasa dirigentă* a unui popor. Această clasă însă, din cauza specializărei ei și a dezvoltărei unilaterale a însușirilor intelectuale numai, din cauza îngrămădirei ei în orașe și din cauza luptei pentru existență, care eliminează pururea pe cei mai slabi, *nu se poate păstra din propriele ei puteri*, după cum o dovedește stingerea familiilor nobile și ridicarea continuă a unor elemente nouă a „parveniților", în clasele de sus. *Clasele de sus*, de la cari depinde izbânda în lupta pentru existență dintre popoare, au dar nevoe de a se reînoi pururea d'n o *clasă de mijloc* puternică și aceasta la rândul ei nu poate să existe decât numai dacă *clasa rurală* e în stare să-i procure necontenit elementele necesare din propriele ei excedente de nașteri. Aceste sânt însemnatele încheeri la cari trebue să ajungem, călăuzindu-ne de adevărurile stabilite de Hansen. Și sântem fericiți de a constata aice că cercetările lui Hansen, publicate în anul 1889, și de cari nu am avut cunoștință, decât acum în urmă, confirmă în totul teoria susținută de noi, cam în același timp, în care ne-am încercat să arătăm importanța deosebită ce o are comerțul și industria pentru existența unei națiuni [2]).

1) *Otto Amon*: Loc. cit. Pag. 98.
2) *A. C. Cuza*: Meseriașul român Iași 1893. — Această scriere a apărut mai întâiu în ziarul «Era Nouă», din Iași, prin anii 1890 și 1891.

Dacă împărțirea poporației în diferite categorii de producători are consecinți atât de însemnate pentru sănătatea și vigoarea indivizilor, *împărțirea ci în clase* nu este mai puțin importantă, din acest punct de vedere. Am văzut, în adevăr, că una din condițiile de căpetenie ale întreținerei sănătății organismului este exercitarea normală a organelor lui, sub presiunea necesității de a-și procura mijloacele de existență, și am zis atunci că nu mijloacele pe cari ființele organice le găsesc de-a gata, ci numai acele pe cari le dobândesc singure, pot să întreţină sănătatea lor. Pe când indivizii, cari nu au ca izvor de venituri de cât numai puterea lor de muncă, își istovesc izvorul acesta, muncind în condițiunile neprielnice, în schimbul unei remunerații nesuficiente, din cauza concurenții dintre dânșii, indivizii stăpâni pe mijloacele de producere ale societății, degenerează din cauza viciilor către cari îi mână vieața lor trândavă și din cauza lipsei de exercițiu a organelor. Și nimic nu poate înlătura peirea, a tuturor acelora cari calcă această lege sfântă, care domnește peste toate ființele, că ele trebue să-și agonisească hrana cu trudă și cu încordare, pentru a se păstra și a se înmulți. Trăind din productele muncei altora, pe care o dijmuesc, în virtutea dreptului ce-l au ca proprietari ai izvoarelor de viețuire, bogătașii au adunat în toate timpurile averi nenumărate și au trăit din asuprirea semenilor lor, fără nici o greuate. Dar degenerarea morală și fizică a fost pedeapsa fatală a acestui traiu nefiresc. Ingrămădirea avuțiilor în mânele câtorva a avut, până în sfârșit, pretutindeni acelaşi efect, luxul, desfrânarea, viciile în contra naturei, sterilitatea, îmbolnăvirea și stângerea lor. Și vom avea prilejul să vedem că nu numai averile mari contribue la degenerarea poporației. Impărțirea excesivă mai ales a proprietății rurale, poate să aibă ca rezultat, în anume împrejurări, de a face ca indivizii, voind a-și asigura un traiu mai bun pentru dânșii și să înlăture necesitatea diviziunei în loturi prea mici a proprietății lor, refuze de a se mai înmulți. Căci am zis că poporația are tendința constantă de a trece de limita de pe urmă a dezvoltărei ei posibile determinată în tot momentul de cantitatea mijloacelor de existență pe cari și le poate procura și *cu cari este obicinuită să trăiască*. Când clasa proprietarilor se vede amenințată de a ajunge la limita de pe urmă a împărțirei proprietății, prin care își mai poate încă îndestulla trebuințele traiului ei obicinuit, ea își mărginește de bună voe înmulțirea. Aceasta se întâmplă mai ales când tot pământul a fost ocupat, și *când limitele poporației au ajuns astfel a se fixa încât ea nu mai are putința de a crește*. Atunci fiecare caută să-și asigure existența, păstrându-și averea lui, și pentru aceasta e silit să-și restrângă numărul copiilor. In anumite împrejurări, proprietatea privată poate să devină dar o cauză de scădere a poporației. In cazul acesta, națiunea în care s'au încuibat asemene deprinderi, merge cu pași repezi către peire. Lipsa de excedente ale clasei rurale, întrerupând cursul poporației de la câmpii la orașe, determină în primul rând, o slăbire profundă a energiei și a agerimei clasei de mijloc, de la care depinde reușita în lupta pentru existență dintre popoare. Mărgenirea artificială a numărului naşterilor, slăbind efectele binefăcătoare ale principiului poporației asupra dezvoltărei energiei și a agerimei indivizilor, prin eliminarea elementelor inferioare în lupta pentru existență, produce cu timpul o rasă de oameni chircită și degenerată, care nu mai e în stare să se lupte cu greutățile vieței. Astfel se explică cum o națiune poate să piară cu încetul, nemai fiind în stare să-și procure mijloace de existență suficiente din cauza neînoirei vicioase a elementelor din cari se compune, fie că aceste s'ar datori faptului despre care vorbim, fie din împrejurări de orice natură. Se întâmplă, în adevăr, cu reproducerea oamenilor aceea ce se întâmplă cu reproducerea tuturor ființelor organice și cu plantele. Dacă în loc să alegem întotdeauna animalele cele mai frumoase și mai puternice pentru prăsilă și grânele cele mai mașcate pentru sămânță, am alege din contra animalele cele mai slăbănoage și grânele cele mai pipernicite, nu rămâne îndoială că valoarea productelor ce am dobândi ar scădea în scurtă vreme. Asemene e sigur că animalele cari trăiesc în condițiuni neprielnice, și plantele

cari sânt chemate a se dezvolta în terenuri sărăcăcioase, ajung a degenera. Şi oamenii nu fac excepţiune la această regulă. Când din cauza împărţirei lor în clase, nu se pot reproduce decât indivizii cei mai bicisnici şi când în cursul mai multor generaţii, din orice altă cauză, poporaţia trăieşte în împrejurări nefavorabile, ea sfârşeşte prin a degenera şi a se stinge.

După ce am arătat consecinţele împărţirei poporaţiei în categorii şi clase, pentru sănătatea şi vigoarea indivizilor, trebue să arătăm cari sânt urmările acestei împărţiri cu privire la relaţiunile dintre elementele cari o alcătuesc.

2. *Intre diferitele categorii şi clase, între proprietari şi muncitori, între clasa rurală şi clasa orăşenească, industrială şi comercială, trebue să existe o luptă crâncenă, fiecare căutând a se folosi pe sine.*

Această luptă dintre diferitele clase nu-i decât expresiunea aceluiaşi principiu al vieţei, în virtutea căruia toate fiinţele au tendinţa constantă de a trece de limita de pe urmă a existenţei lor posibile. Siliţi de a-şi agonisi mijloacele de existenţă în aceleaşi condiţiuni, pe lângă duşmănirea firească dintre dânşii, diferiţii indivizi, aparţinând aceleaşi categorii sau clase, au *interese comune* faţă cu categoriile şi clasele celelalte. Astfel toţi proprietarii de pământ se simt solidari între dânşii faţă cu muncitorii de pe moşiile lor; toţi fabricanţii şi patronii, sunt solidari faţă cu muncitorii din fabrici şi ateliere. Acei d'intâiu vor căuta fireşte să profite pe cât mai mult din dreptul lor de stăpâni şi de proprietari, şi muncitorii se vor sili, la rândul lor, să dobândească o parte pe cât mai mare de bunuri. Şi vom vedea că această luptă dintre clasa proprietarilor de pământ şi clasele muncitoare poate să fie cauza zdruncinărei întregei organizări a statului şi că preponderarea intereselor rău înţelese ale acelor d'intâiu, poate să determine decăderea unei naţiuni cât de puternice. Dar pe lângă acest antagonism întemeeat pe *proprietatea privată*, se mai adaogă şi un alt motiv de conflict, datorit *împărţirei muncei*. Toţi proprietarii şi muncitorii de pământ au interese protivnice intereselor clasei comerciale şi industriale. Aceşti din urmă caută să dobândească pe cât se poate mai multe producte agricole în schimbul serviciilor şi a produselor industriei lor, pecând clasa rurală se sileşte din contra să-şi desfacă productele cu cât mai mult folos. Intrucât împărţirea muncei se stabileşte între elementele *aceleeaşi poporaţii* şi întrucât ea e lăsată în libera ei voe, lupta aceasta care stimulează activitatea ambelor categorii de producători, sporind ghibăcia şi ingeniositatea lor, e binefăcătoare. Dar de îndată ce împărţirea muncei trece de margenile aceleeaşi poporaţii, emulaţia firească dintre diferiţii producători, pentru a dobândi pecât se poate mai multe foloase, cu cât se poate mai puţină osteneală, poate să se prefacă asemene într'o luptă de exterminare, a claselor între dânsele, luptă care se sfârşeşte de obiceiu cu istovirea puterilor poporaţiei în sânul căreea se produce. Căci clasa industrială şi comercială având interesul firesc de a-şi dobândi hrana cu cât se poate mai puţină cheltuială, ajunge prin dezvoltarea mijloacelor de producere şi de comunicaţie să-şi procure productele agricole pe pieţele străine, în paguba clasei rurale a aceleeaşi poporaţii, care se vede astfel lovită în existenţa ei şi se împuţinează. Dar nimicirea clasei agricole, — şi cu aceasta ne apropiem în mod firesc de cercetarea ultimului factor, atins de noi în treacăt, care poate să ne dea explicaţiunea fenomenului interesant ce ne preocupă — este o cauză directă de slăbire a energiei unei poporaţii şi de peire a naţiunei întregi.

3. *Intre diferitele grupări etnice există o luptă aprigă pentru existenţă, fiecare căutând a se dezvolta pe sine în contra tuturor.*

Acelaşi principiu al vieţei, în virtutea căruia toate fiinţele organice au o tendinţă nemărgenită de înmulţire, şi care ne explică lupta aprigă dintre diferiţii indivizi, dintre diferitele categorii şi clase, ne dă explicaţiunea în duşmănirei dintre grupările etnice diferite între dânsele. Intr'un moment al existenţei lor, şi în condiţii determinate de producere, ajungând la limitele de pe urmă ale dezvoltărei în marginile teritoriului pe care-l stăpânesc, diferitele grupări se întreciocnesc şi se luptă pentru a se înlă-

tura. Această luptă care are pretutindeni aceeaşi cauză: necesitatea de a lărgi sfera de dezvoltare a poporaţiei, se prezintă la început cu un caracter exclusiv războinic şi sângeros. Cu timpul, pe lângă lupta de exterminare cu arma în mână se adaogă lupta nu mai puţin ucigătoare pe terenul economic, din cauza dezvoltărei împărţirei muncei şi a înmulţirei relaţiunilor între diferitele popoare.

„Astăzi partea de teritoriu pe care a apucat a o cu„prinde, zicem într'o scriere anterioară [1]), fiecare popor e „ţinut a o apăra nu numai cu vitejia sa, în contra încăl„cărilor armiilor duşmane, dar cu activitatea sa de toate „zilele, în contra cucerirei economice care năvăleşte din „toate părţile şi sub toate formele, fie ca marfă care se „impune consumaţiei şi-l sileşte de a se ocupa cu lucrările „cele mai primitive, pentru a putea agonisi aceste fabri„cate a unor popoare mai înaintate; fie ca imigraţie a vre„unui element strein, care acaparează mijloacele mai uşoare „de câştig, lăsându-i sarcina grea a muncei curat mate„riale, care-l împiedecă de a se dezvolta şi-l reduce în „sclavie. In această luptă însă, mai complicată şi mai grea „în zilele noastre decât în trecut, aceeaşi lege e stăpână: „*legea celui mai tare*. Popoarele slabe şi lipsite de agerime, „acele cari nu sunt în stare să muncească şi să-şi apere „cu energie, cu brutalitate chiar, drepturile lor şi ale căror „elemente nu au destulă cohesiune, sunt destinate să piară „mai târziu sau mai curând".

Energia şi agerimea popoarelor depinde însă în primul rând de existenţa unei clase rurale prospere şi numeroase din a cărei excedente să se poată reînoi pururea clasa de mijloc, ca bază de existenţă a claselor dirigente, şi e sigur că nimicirea clasei rurale, întrerupând cursul firesc al poporaţiei, care intreţine sănătatea corpului social, este una din cauzele de căpetenie a inferiorităţei în lupta pentru existenţă. Când în sânul unei poporaţii oarecare ajung să prepondereze interesele clasei industriale şi comerciale, sau când clasele dirigente nu ştiu să dea satisfacţiune intereselor legitime ale clasei agricole, care se imputinează sau

1) Meseriaşul român. Iaşi 1893. Pag. 101.

nu se poate înmulţi în mod normal, naţiunea întreagă e ameninţată cu peire. Nemai putând rezista concurenţei ce-i fac celelalte popoare, *în primul rând din cauza istovirei puterilor sale*, cari nu mai au putinţa de a se reînoi, ea moare cu încetul şi nici un remediu nu poate să o readucă la vieaţă. Câmpiile rămânând nelucrate şi prefăcându-se în suhaturi şi pustietăţi nemărgenite, din cauza sărăciei de oameni, cari nu sunt în stare a se hrăni deîndată ce producţele agriculturei se importează de aiurea, când şi produsele industriei nu se mai pot desface, poporaţia trebue să scadă, *din lipsă de mijloace de existenţă*, şi naţiunea piere cu încetul, printr'un fel de marasm senil, caracteristic organismelor ajunse la margenea vârstei. căci excedentele viguroase ale poporaţiei rurale curg, în mod firesc, către oraşe, dar poporaţia oraşelor nu revine nici odată la munca ostenitoare a câmpului şi nici nu prea are putinţa de a reveni, în starea actuală a organizărei economice. In lipsă de debuşeuri pentru producţele ei, ea trebue dar să se stingă.

După ce am arătat astfel, în teorie generală, cum prin *legea poporaţiei, formulată* de noi, putem să înţelegem mai bine fenomenul atât de interesant al decăderei naţiunilor, nu ne rămâne decât să verificăm teoria noastră la câteva exemple din istorie. Dar nu ne putem opri de a observa, înainte de orice verificare, că teoria aceasta prezintă în ea însăşi dovada superiorităţei sale, *explicând acelaşi fenomen prin una şi aceeaşi cauză*, care l-a determinat în toate timpurile şi la toate popoarele.

Istoria *Spartei*, care este tipică pentru toate celelalte popoare din Grecia, ne va servi ca introducere în materie.

La început, poporul spartiat a avut o perioadă în care pământul era proprietatea colectivă şi această formă de organizare lăsase urme adânci în organizarea socială a acestui popor [1]). Cu timpul, din proprietate colectivă, pământul a ajuns proprietate individuală. Din acel moment, poporaţia Spartei împărţindu-se în clase cu interese deose-

1) *Emile de Laveleye*: De la propriété et de ses formes primitives. Ed. IV. Paris 1891. Pag. 390.

bite, și fiecare clasă căutând a se păstra pe sine, era firesc ca pământul să se concentreze în mânele câtorva. Aristoteles ne spune că concentrarea proprietăței făcuse în Sparta așa progrese, încât pe vremea regelui Agis III, Laconia întreagă ajunsese a fi proprietatea numai a o sută de persoane.

„Unii stăpânesc moșii prea întinse, zice Aristoteles [1], „ceilalți nu au decât porțiuni de pământ cu totul mici și „pământul țărei se găsește în mânele câtorva".

Lipsindu-se astfel pe cei mai mulți de singurul mijloc de trai, într'o organizare economică, în care industriile și comerțul nu se desvoltase ca ramuri independente de câștig, poporația a trebuit să scadă.

„De aceea, urmează Aristoteles, în această țară care „poate să hrănească o mie cinci sute de călăreți și treizeci „de mii de opliți, nu se găseau nici o mie de luptători.

„Faptele ele singure au invederat viciile constituțiu-„nei lacedemonice din acest punct de vedere, căci statul „n'a fost în stare să reziste unei singure catastrofe [2]) și „a pierit din lipsă de oameni".

Numărul bărbaților în stare de a purta armele care era altă dată de 10.000, scăzuse la 1000 în timpul lui Aristoteles și ajunsese la 700 pe vremea lui Plutarch.

Celelalte republici ale Greciei au urmat după cum am zis, aceeași evoluțiune istorică și aceeași cauză generală — împărțirea poporației în clase, concentrarea crescândă a proprietăței fonciare, cultura prin sclavi, — explică decăderea lor. Bogățiile s'au îngrămădit la una din extremitățile poporației, mizeria la cealaltă. De aice s'au născut revoluțiuni și turburări continue. Poporația a scăzut necontenit, până când năvălitorii Romani nu au mai găsit decât o țară pustie, prin care rătăceau turmele și fiarele sălbatice.

Mai interesantă, din acest punct de vedere, este însă fără îndoială *Istoria Romei*, a cărei mărire a avut aceeași soartă, surpându-se nu atât din cauza puterei dușma-

1) La Politique. Trad. *Thurot*. Ed. A. *Bastien*. Pag. 71.
2) Bătălia de la *Leuctra*, în anul 371 înainte de Christos

nilor din afară, pe cât din pricina istovirei puterilor ei lăuntrice.

Romanii au fost cel d'intâi popor care a întemeeat proprietatea fonciară individuală, exclusivă [1]). Principiul proprietăței quiritare fiind odată stabilit, poporația s'a împărțit în clase și dezvoltarea intereselor lor protivnice a trebuit să sfârșească prin a istovi puterile ei, compromițind existența statului.

Intru câtă vreme proprietatea și-a păstrat caracterul ei colectiv, intru cât dar poporația se putea întinde în voe, *necesitatea* de a-și procura mijloacele de existență, prin muncă stăruitoare, stimulând energia ei și *posbilitatea* de a și le procura și de a se folosi de roadele muncei proprii întreținând aceste însușiri, au făcut ca poporul roman să se înmulțească și să ajungă stăpân pe țările vecine. Această stare de lucruri a durat încă și mai târziu, când fie-care familie sau ginte *(gens)* stăpânea un patrimoniu comun, pentru că și atunci limitele poporației erau întru câtva mobile.

Este drept că de la începutul istoriei Romei găsim pământuri aparținând particularilor, *agri privati*. Dar aceste pământuri nu erau decât foarte restrânse, cuprinzând abia două jugere *(bina jugera*=½ hectar) adică atât cât se cerea pentru o casă cu grădina ei. Acesta era pământul care se transmitea din tată în fiu, *heredium*, și care era inalienabil, considerându-se ca sediul necesar al familiei. Erediul însă nu avea destulă întindere pentru a putea hrăni o familie. De aceea fiecare era silit să cultive o parte din *ager publicus* și să-și crească vitele pe pășunele comune.

O deosebire de puțină însemnătate practică la început, dar care trebuea să aibă consecinți foarte mari, odată cu creșterea poporației, a fost că pe când *patricianii* aveau dreptul să ocupe porțiuni anumite din *ager publicus*, *plebeii* nu aveau acest drept; în schimb li se făcea distribuții de pământuri, din timp în timp, în loturi cari se pare că nu treceau de șapte jugere. Și fiindcă, în timpurile pri-

1) *Emile de Laveleye*: Loc. cit. Pag. 393.

mitive, munca agricolă era singurul izvor de bogăţie, fiecare om liber trebuia să aibă o bucată de pământ pentru a putea trăi.

„De aceea, zice Laveleye, în lipsa unei împărţiri pe„riodice care menţine egalitatea în comuna germană şi „slavă, era nevoe, la Roma, de a se recurge necon„tenit, la distribuţiuni de pământuri pe cari plebeii nu „erau în stare să le păstreze."

Se cunosc o mulţime de asemenea distribuţiuni de pământuri în istoria Romei.

Pe vremea regilor, Romulus imparte teritoriul între acele trei triburi. Numa, Tullus Hostilius, Ancus Martius, împart pământuri, *viritim*, în părţi egale de fie-care locuitor *(ager viritanus)*. Servius Tullius, porunceşte acelor cari pusese stăpânire pe pământuri publice să le restitue şi dă acelor cari nu aveau pământ câte şapte jugere.

In timpul republicei, *Spurius Cassius*, propune, în anul 486, să se distribue plebeilor pământurile cucerite de la Hernici. Nu mult după aceea, se împart pământurile muntelui Aventin.

Dar principiul odată admis al apropierei private a solului, trebuia să-şi dea în scurtă vreme roadele sale. In teorie, patricianii nu aveau *proprietatea* pământurilor ocupate de dânşii în *ager publicus*, ci numai cât *posesiunea* lor, în totdeauna revocabilă. *De fapt* însă, ei conservau pământurile pe cari le exploatau, de oarece nu se specifica nici un termin când ar fi trebuit să le restitue comunităţei. Astfel concentrarea proprietăţii în mânele celor bogaţi merge crescând; cultura prin sclavi se întinde şi oamenii liberi încep a se împuţina.

Legile liciniane, *(Leges liciniae*, 376 înainte de Christos), aveau de scop de a pune capăt inegalităţei crescânde, împiedecând scăderea oamenilor liberi. Ele opresc de a se poseda mai mult de 500 jugere din pământul public: *Ne quis plus quam quingenta agri possideret* — şi nu permit nimărui de a trimete la păşune mai mult de 100 capete de vită mare şi 500 de oi, ordonând ca pământul de prisos să se distribue săracilor.

Aceste legi, lărgind deodată limitele de dezvoltare ale poporaţiei, şi sporind numărul proprietarilor liberi, din rândul cărora se recrutează pretutindeni cei mai buni soldaţi, au fost adevărata temelie pe care s'a ridicat mărirea Romei:

„Secolul care a urmat legilor liciniane, zice Laboulaye [1]), este acela în care Roma pare un neistovit izvor „de soldaţi. Varre, Pliniu, Columella se raportează în „tot momentul la acele timpuri frumoase ale republicei, ca „ la timpul în care Italia era cu adevărat puternică prin „bogăţia solului, prin numărul şi îndemânarea locuitorilor „ei; legea celor cinci sute de jugere, e întotdeauna citată „de dânşii cu onoare, căci ea a recunoscut, mai întâi, răul „şi a încercat remediul, întârziind creaţiunea acelor do„menii întinse, a acelor *latifundii*, cari au dispoporat Ita„lia şi după Italia, imperiul întreg".

De la o vreme, în adevăr, mai ales după cucerirea Macedoniei, legile liciniane nu au mai fost rspectate [2]). Micii proprietari, ruinaţi de războae, apăsaţi de impozite, strâmtoraţi din toate părţile în existenţa lor, se împuţinează şi proprietăţile lor măresc întinderea latifundiilor, cari creşteau necontenit, sporind mizeria spăimântătoare a maselor. Această scădere a oamenilor liberi, cauza adevărată a decăderei de mai târziu a imperiului roman, se oglindeşte cum nu se poate mai bine în recensimentul poporaţiei Romei, la diferitele epoce, în acei cincizeci de ani cari precedează şi urmează imediat marele distribuţiuni de pământuri, ale lui Tiberius Gracchus, care ne dă următoarele rezultate [3]) :

1) Des Lois agraires chez les Romains.
2) *Émile de Laveleye*: Loc. cit. Pag. 398.
3) *Otto Seeck*: Geschichte des Untergangs der antiken Welt. Berlin 1897. Vol. 1. Pag. 343.

n anul	164	în.	de	Chr.	337.452	cet.	în	stare	de a	purta	armele
„	159	„	„	„	328.316	„	„	„	„	„	„
„	154	„	„	„	3 4.000	„	„	„	„	„	„
„	147	„	„	„	322.000	„	„	„	„	„	„
„	142	„	„	„	317.442	„	„	„	„	„	„
„	136	„	„	„	317.933	„	„	„	„	„	„
„	131	„	„	„	318.823	„	„	„	„	„	„
„	125	„	„	„	394.736	„	„	„	„	„	„
„	115	„	„	„	394.336	„	„	„	„	„	„

Se vede dar cum, după isprăvirea războaelor macedonice, în anul 168, de când am zis că legile liciniane căzuse mai ales în desuetudine, numărul cetățenilor scade treptat, până în anul 131, când se observa un mic început de creștere, care se afirmă și se dezvoltă în anii următori și care se datorește legei lui Tiberius Gracchus, din anul 133.

In virtutea acestei legi, care reproduce dispozițiunile uitate ale legei liciniane, fiecare părinte de familie avea dreptul să posedă, de astă dată *în plină proprietate*, 500 jugere din *ager publicus*, pentru doi copii, pe lângă alte 250 de jugere, de fiecare nou copil. Pentru îmbunătățirile făcute pe pământurile ce urmau a se restitui se prevedeau despăgubiri reprezentând valoarea lor. Pământurile luate în stăpânire de stat, trebueau să se distribue cetățenilor celor mai puțin cuprinși, cari nu aveau dreptul să-și vândă partea lor.

Această lege binefăcătoare, care a oprit un moment colosul civilizației romane pe povârnișul căderei sale, nu s'a aplicat, din nenorocire, decât în parte și chiar această aplicare parțială nu a ținut de cât foarte puțin timp. După uciderea Gracchilor, a celor mai geniali bărbați politici pe cari i-a avut Roma, între anii 121 și 100, patricienii stărue să treacă legi agrare favorabile întinderei proprietăței. Cea d'intâi lege, de acest fel, dă dreptul ori cui de a vinde partea ce ar fi primit din *ager publicus* — și are ca rezultat ca săracii să-și vândă pământurile lor. A doua lege, interzice orice nouă împărțire a domeniului public, care urma să rămâie în mânele posesorilor lui, în schimbul

unei dări destinată să fie împărțită între cetățeni — și îndeamnă pe aceștia ca să trăiască din pomană publică, în loc de a se deda muncei. A treia lege, însfârșit, suprimă și darea aceasta și nu mai lasă din legea Gracchilor decât o singură clauză, cu totul favorabilă constituirei proprietăței mari și anume, clauza care transformă în drept de *proprietate*, simpla *posesiune* a domeniului public.

Din acest moment, peirea Romei nu mai putea să fie decât o chestiune de timp. *Latifundiile*, a căror formațiune Gracchii voise a o înlătura, reconstituind clasa țăranilor proprietari, trebueau să sfârșească prin a pierde Italia și provinciile — *latifundia perdidere Italiam jam vero et provincias* — cum zice naturalistul Pliniu [1]), rezumând în puține cuvinte istoria decăderei unui întreg popor.

Incă de la începutul Republicei, concentrarea proprietăței luase proporțiuni colosale. Cicero, care nu era din cei mai bogați, poseda o mulțime de vile, din cari una singură costase 3.500.000 de sesterțe, adecă 750.000 de lei. Tot Pliniu ne spune [2]) că, cu prilejul unui recensiment făcut sub August, s'a găsit un oare care Claudius Isidorus care poseda 4.116 sclavi, 60 de milioane de sesterțe, 360.000 jugere și 257.000 de oi. Jumătate din Africa aparținea la 6 proprietari, când împăratul Nero a pus să-i ucidă, confiscând averea lor [3]). Intregul Chersones tracic era a lui Agrippa și în unele provincii tot *ager publicus* aparținea numai câtorva familii.

Istoricul *Appianos*, citat de Laveleye [4]), ne dă o descripțiune foarte interesantă despre modul cum se constitueau latifundiile:

„Pe măsură ce Romanii supuneau stăpânirei lor o re-
„giune a Italiei, ei luau o parte din acest pământ cucerit;
„partea cultivată o distribueau sau o dădeau în arendă
„colonilor; cât pentru partea necultivată, adeseori foarte
„considerabilă, ea se lăsa, fără de a se împărți, în stăpâni-

1) Hist. nat. XVIII. 7.
2) Hist. nat. XXXIII. 9.
3) *Sex domini semissem Africae possidebant, cum interficit eos Nero princeps.* — Plin. Hist. nat. XVIII. 35.
4) Loc. cit. Pag. 403.

„rea acelor cari voeau să o cultive, în schimbul unei dări „anuale de una din zece pentru grâne şi de una din cinci „pentru fructe. Se urmărea înmulţirea acelei rase italiene, „răbdătoare şi curajoasă, pentru a spori numărul cetăţeni-„lor soldaţi; dar contrarul celor ce se prevăzuse s'a întâm-„plat; căci bogaţii, stăpâni pe cea mai mare parte a aces-„tor pământuri nehotărnicite, îmbărbătaţi prin durata po-„sesiunei lor, cumpărară de bună voe sau luară cu sila a-„verea bieţilor lor vecini şi prefăcură ogoarele lor în în-„tinse domenii. *Ei întrebuinţară sclavi ca agricultori şi ca „păstori.* Serviciul militar lua pe omul liber de la munca „câmpului; sclavii, cari erau scutiţi, îi înlocueau cultivând „aceste proprietăţi. Bogaţii se îmbogăţesc dar din cale „afară şi numărul sclavilor crescu foarte repede; *dar rasa „italiană sărăci şi dispăru, mâncată de impozite, de mizerie „şi de războae. Omul liber era osândit să piară în neacti-„vitate; căci pământul, cultivat de sclavi, era în întregime „în mânele bogaţilor, cari respingeau serviciile lui*".

Dar poporaţia agricolă a Romei nu a fost nimicită numai prin acapararea pământurilor de către cei bogaţi. Aceea ce a grăbit acest proces de distrugere a ţărănimei libere, care întemeease altă dată mărirea statului, a fost importarea grânelor streine. Incă de pe la al doilea războiu macedonic, prin anul 200 în. de Chr., armatele romane se întreţineau cu grâne importate [1]). Dar aceasta nu însamnă nimic pe lângă faptul cu mult mai grav că se căuta îndestularea capitalei întregi tot pe calea aceasta, pentru a se procura proletariatului orăşenesc o hrană cât de eftină. Şi la Roma s'a dezvoltat dar acel conflict între interesele locuitorilor oraşelor şi interesele clasei agricole, care era menit să nimicească pe aceasta din urmă, având apoi ca consecinţă fatală distrugerea acelei d'intâiu.

„Pecând ţăranul trebuea să dorească preţuri ridicate „pentru grâne, zice Seeck [2]), poporaţia capitalei cerea pâne „eftină şi fiindcă era stăpână pe adunările publice, ea ştia „să-şi impună pretenţiile sale".

1) *Theodor Mommsen*: Römische Geschichte. Ed V. Berlin 1868 Vol. I. Pag. 849

2) Loc. cit. Vol. I. Pag. 363.

De altmintrelea, grânele trebueau să se eftinească de la sine, fără intervenirea statului, chiar numai prin faptul că cea mai mare parte a tributurilor se alcătuea din producte în natură, cari se vindeau pe pieaţa Romei şi trebueau să determine scăderea productelor agriculturei. După ce Gajus Gracchus a introdus încă şi distribuţiunile de grâne, cari se dedeau mai întâiu pe preţuri scăzute şi apoi chiar degeaba, grâul din Italia nu se mai putea vinde în capitală, căci statului nu-i dădea mâna să prefere grâul mai scump din ţară, grâului mai eftin din Sicilia, Sardinia şi Africa.

Astfel se sacrificară interesele clasei agricole, singura clasă producătoare pe vremea aceea, intereselor proletariatului steril al capitalei [1]).

Existenţa micului cultivator de pământ nu mai avea nci o bază, de oarece îi lipsea putinţa de a-şi procura, cu munca sa, cele trebuitoare vieţei. Este drept că hrana sa ţăranul nu avea nevoe să şi-o cumpere; dar pe lângă armele pe cari i le impunea datoriile sale de cetăţean şi necesitatea de ase apăra în contra bandelor de hoţi, trebuea să-şi procure instrumentele de muncă trebuitoare şi hainele, pentru dânsul şi familia lui. Dacă nu vindea nimic, el trebuea să ducă lipsă de toate aceste elemente neapărat trebuitoare existenţei şi dacă i se mai întâmpla să-şi lase ogorul pentru a se duce în războiu, ruina lui era desăvârşită [2]). Era firesc dar ca ţăranul liber să sărăcească şi să-şi părăsească pământul care se absorbea în latifundiile vecine, pe când el însuşi era silit să-şi caute scăpare în altă parte.

Din nenorocire, ţăranii săraciţi nu se puteau preface măcar în proletari agricoli. Căci preţul sclavilor ajunsese ridicol de eftin din cauza necontenitelor războae. Incă în anul 209, după luarea Tarentului, se vândură 30.000 de prizonieri. Tiberius Sempronius Gracchus a aruncat, după războiu din Sardinia, un număr atât de mare de sclavi în pieaţă, încât preţul sclavilor scăzuse aşa de jos că

1) *Mommsen*: Loc. cit. Vol. I. Pag. 851.

2) *Otto Seeck*: Loc. cit. Vol. I. Pag. 365.

rămăsese vorba: „eftin ca un Sard". După învingerea lui Perseu se vândură nu mai puţin de 150.000 de oameni [1]). Se înţelege dar că această ofertă neobicinuită de muncitori trebuea să determine o scădere foarte mare a preţului muncei. Plutarch ne spune că în tabăra lui Lucullus ajunsese într'o vreme să se vândă omul cu patru drachme, adică numai cu vre-o patru lei. In asemenea condiţiuni, proprietarii latifundiilor nu aveau nici un interes ca să se servească de munca cu mult mai scumpă a oamenilor liberi .In zadar se căuta a se impune prin legi ca proprietarii de pământuri publice să ţină un număr determinat de oameni liberi; în zadar încearcă Caesar să impună proprietarilor de turme ca cel puţin o a treia parte a păstorilor să fie oameni liberi [2]); faptele sânt mai tari de cât legile scrise pe hârtie, cari nu pot resturna legile naturale ale economiei. Legile economice sânt fatale întru cât şi ele sânt expresiunea acelor „raporturi generale şi necesare rezultând din natura lucrurilor", cum zice Montesquieu. Fiind date unele cauza, trebue cu necesitate să se producă unele efecte, şi înlăturarea acestora depinde numai de suprimarea acelor d'intâiu. In specie, scăderea oamenilor liberi nu se putea opri silindu-se pe proprietarii de latifundii ca, în contra intereselor lor, să prefere o muncă mai scumpă muncei cu totul eftine a sclavilor, ci făcându-se ca oamenii liberi să poată trăi ca atari, din cultura pământului, şi pentru aceasta era nevoe să se desfiinţeze latifundiile.

Nefiind în stare de a se hrăni ca muncitori agricoli, micii cultivatori ruinaţi erau siliţi să năvălească în oraşe şi mai ales în capitală. Dar nici aice ei nu puteau trăi din munca lor. Căci la Roma nu a existat nici odată o clasă de mijloc propriu zisă, o industrie şi un comerţ ca ramuri independente de câştig [3]). Economia popoarelor antice nu a trecut de faza economiei casnice sau familiale —

1) *Friedrich von Hellwald*: Loc. cit. Pag. 454.
2) *W. Drumann*: Die Arbeiter und Communisten in Griechenland und Rom. Königsberg 1860. Pag. 171.
3) *Mommsen*: Loc. cit. Vol. I. Pag. 450.

Oikenwirtschaft cum o numeşte Rodbertus [1]) — şi aceasta se oglindeşte în faptul că comerţul mare şi industriile nu se dezvoltă de cât prin lărgirea organizărei menită să îndestuleze, în primul rând, trebuinţele casei, sau ale familiei, şi că nu există decât ca accesorii ale ei (vezi Pag. 466). Clasa comercianţilor şi industriaşilor mari nu se despărţise încă de clasa marilor proprietari de pământ, cât pentru micile industrii şi comerţul mic, ele se aflau tot în mânelle lor, exercitându-le prin sclavi, cari le procurau foloase foarte mari, în paguba unei clase de mijloc, compusă din oameni liberi, ce s'ar fi putut dezvolta.

„In contra mizeriei, zice *Duruy* [2]) vorbind de soarta oa„menilor liberi, aceşti oameni nu aveau măcar putinţa de „a trăi în oraşe ca industriaşi, căci bogaţii îşi rezervase „şi profiturile industriei, organizând ateliere de sclavi „pentru toate meseriile. Crassus dădea sclavi în chirie ca „bucătari, zidari, sau scribi. Fiecare familie bogată avea „în rândurile sclavilor săi ţesători, ciselori, brodori, pic„tori, poleitori, până şi architecţi şi medici, şi chiar pre„ceptori pentru copii. Fiecare templu, fiece corporaţie îşi „avea sclavii săi. Guvernul întreţinea trupe numeroase „pentru paza apeductellor şi a monumentelor, pentru lu„crările publice, în arsenaluri, în porturi; pe corăbii, ca „vâslaşi. Astfel lucrările cele mai grosolane, ca şi ocupa„ţiunile celle mai delicate le erau încredinţate. Ce-i mai „rămânea dar săracului de condiţiune liberă pentru a-şi „agonisi cele trebuitoare vieţei, acolo mai ales unde pre„judecăţile notau munca cu infamie? A asedia uşile bo„gătaşilor pentru a căpăta câteceva, a-şi vinde votul, măr„turia şi la nevoe braţul".

Alungată de la ţară, unde nu se mai putea hrăni, şi îngrămădindu-se de nevoe în oraşe, unde era condamnată să vegeteze, fără nici o ocupaţie, trăind în mod mizerabil, din pomană publică, poporaţia ţărei a trebuit să degenereze şi să se stingă.

1) Dr. *Karl Bücher*: Die Entstehung der Volkswirtschaft. Ed. II Tübingen 1898. Pag. 65.
2) Histoire romaine jusquà l'invasion des barbares. Ed XIV. Paris 1879. Pag. 187.

Şi aice putem observa iarăşi fatalitatea cu care lucrează legile economice. Căci în zadar cenzorii îndeamnă oamenii, cu vorbe frumoase, ca să se căsătorească, arătându-le toate consecinţele împuţinării copiilor; în zadar Caesar şi August dau premii acelor cari aveau copii mai mulţi; în zadar împăratul Hadrian scuteşte chiar criminalii de pedeapsa lor, cnâd dovedeau că sunt părinţi de familie; poporaţia urmează a se împuţina, istovită de puteri şi cuprinsă de acea amorţeală ucigătoare, pe care nimic nu o mai poate înlătura, când s'a încuibat în sânul unui popor.

„Excedentul crescând al cazurilor de moarte asupra „naşterilor, zice Seeck [1]), este fără îndoială factorul ho„tărîtor pentru desvoltarea ulterioară a lumei antice... El „a făcut loc pentru aşezarea pacinică a barbarilor şi pen„tru năvălirea lor războinică; el a sustras armatei romane „vlăstarele ei tinere, a silit-o să se recruteze din rândurile „Germanilor cari aveau copii numeroşi şi a supus însfârşit „acest imperiu uriaş puterei lor desbinate, dar neistovite. „De aceea aflarea cauzelor acestui fenomen, este problema „care trebue să stea în mijlocul cercetărilor asupra isto„riei antice; dar precum se poate înţelege, nu e uşor şi „nici simplu de a le afla pe toate. Luxul şi foamea, co„rupţiunea şi askeza, păreri de ordine morală şi împreju„rări sociale lucrează aice împreună; în aparenţă, în fie„care clasă a poporaţiei se produc înrâuriri diferite, dar „toate concurează la producerea aceluiaşi rezultat. Căci în „dosul acestei varietăţi găsim pe una şi aceeaşi cauză prin„cipală, degenerarea intelectuală şi corporală a rasei şi „sentimentul, arare ori mărturisit dar pururea viu, că lu„mea existentă merge către sfârşitul ei".

Această degenerare a poporaţiei, această istovire a puterilor ei, care este adevărata cauză a decăderei imperiului roman, noi am dovedit că nu se datoreşte nici luxului şi moleşirei, care nu a putut strica decât o infimă minoritate; nici îmbătrânirei fatale, şi fără altă cauză cunoscută, la care ar fi supuse naţiunile ca şi indivizii; nici încetărei luptelor lăuntrice, cari ar fi împiedecat timp de

1) Loc. cit. Vol. I. Pag. 352.

veacuri putregimea morală, ci *împrejurărilor economice nenorocite,* în cari a fost chemată a trăi. Principiul odată admis al aproprierei private a pământurilor publice, a trebuit să ducă cu fatalitate la constituirea latifundiilor. Micii proprietari rurali sărăciţi de războaele necontenite şi de impozite, au fost siliţi să-şi vândă proprietăţile lor. Alţii s'au văzut chiar alungaţi cu de-asila de vecini mai puternici. Toţi aceşti oameni, lipsiţi de mijloacele lor de existenţă şi cari nu aveau măcar putinţa de a rămânea ca proletari agricoli, din cauza preţului derizoriu al sclavilor, sunt siliţi să se îngrămădească în oraşe şi mai ales în capitală. Aice, în lipsa unei ocupaţii productive, în comerţ şi industrie, cari se aflau tot în mâinile proprietarilor mari şi pe cari aceştia le exercitau prin sclavii lor, oamenii liberi sunt condamnaţi să vegeteze ducând un traiu mizerabil. Cât pentru puţinii ţărani liberi cari mai rămăsese, strâmtorarea în care trăiau îi făcea de a nu se mai inmulţi. Legea romană oprindu-i de a testa în favoarea unuia din copii, desmoştenind pe ceilalţi, ei îşi mărgineau de bună voe numărul copiilor lor, având dreptul să expună pe acei, cari întreceau numărul dorit [1]). Şi aceasta era o crudă necesitate, dacă nu voiau să ajungă la împărţirea pământurilor până la aşa grad, încât întinderea lor să nu mai fie suficientă pentru a le îndestula trebuinţele. Reproducîndu-se însă în asemene împrejurări nenorocite, timp de mai multe generaţii, lipsită de condiţiile neapărat trebuitoare unui traiu normal, era firesc ca rasa să sfârşească prin a degenera, întocmai precum se chircesc plantele în pământul în care nu găsesc elemente îndestulătoare pentru a se hrăni. Şi astfel se explică cum poporaţia degenerată de pe vremea aceea, trăind în mijlocul unei strâmtorări generale şi având conştiinţa propriei neputinţi şi a fatalităţei de care era apăsată, a trebuit să nu mai voească a se înmulţi şi să dorească moartea, întocmai ca unele triburi sălbatice, din timpurile noastre, în împrejurări analoage [2]). Decăderea Romei nu a avut dar altă

1) *Otto Seeck*: Loc. cit. Vol. I. Pag. 360.
2) *Otto Seeck*: Loc. cit. Vol. I. Pag. 386.

cauză decât scăderea şi degenerarea poporaţiei sale din cauza unei distribuţiuni vicioase, care nu-i dădea putinţa de a se păstra şi de a se reproduce, în condiţiuni normale.

Trecând acum de la cercetarea cauzelor cari au determinat decăderea celor două naţiuni din antichitate, la cercetarea împrejurărilor de desvoltare ale popoarelor moderne, s'ar părea că între aceste din urmă şi acele dintâiu trebue să existe o deosebire fundamentală, din cauza organizărei lor economice deosebite. Şi totuşi, valoarea teoriei noastre se va adeveri pe deplin şi vom vedea că aceeaşi cauză generală a determinat şi determină şi astăzi încă decăderea naţiunilor.

Intre civilizaţiile antice şi civilizaţiile moderne există o deosebire esenţială, care a schimbat cu desăvârşire condiţiunile cerute pentru a reuşi în lupta pentru existenţă dintre popoare. Economia popoarelor antice era bazată, în mod general, pe producerea directă a bunurilor pentru trebuinţele *familiei*, pe când în societăţile moderne baza generală a împărţirei muncei este mai întâiu *oraşul*, cu încunjurimea lui, şi mai pe urmă naţiunea, sau *poporul* întreg, în marginile unor hotare anumite. Dacă luăm ca principiu de diviziune *relaţiunea dintre producerea bunurilor şi consumarea lor*, sau mai bine zis: lungimea parcursului pe care-l au de făcut bunurile de la producător la consumator, ajungem, în adevăr, la stabilirea următoarei *împărţiri schematice* a fazelor prin cari a trecut economia popoarelor, din centrul şi vestul Europei [1]):

1°) *Perioda economiei familiare*, sau casnice—*geschlossene Hauswirtschaft*—(producere având de scop îndestularea trebuinţelor familiei, fără schimb al productelor), în care bunurile se consumă în gospodăria unde se produc.

2°) *Perioda economiei civile*, sau orăşeneşti—*Stadtwirtschaft*—(producere pentru schimbul direct), în care bunurile trec de-adreptul din mânele producătorului în mânele consumatorului.

3°) *Perioda economiei naţionale*, sau politice — *Volkswirtschaft* — (producere de mărfuri, circularea bunurilor), în care bunurile trec prin diferite mâni până când ajung să fie consumate.

1) *Dr. Karl Bucher*: Die Entstehung der Volkswirtschaft. Ed. II. Tübingen 1898. Pag. 57.

Ori câte obiecţiuni s'ar fi făcut acestei împărţiri a Profesorului Bücher [1]) — şi nu trebue să uităm că ea nu-i decât *o împărţire curat schematică*, şi nu se poate aplica, cu exactitate, nici uneia din *fazele reale* ale economiei, care e *în continuă mişcare*—ea ne dă putinţa de a înţelege mai bine deosebirea care există între relaţiunile popoarelor antice şi relaţiunile popoarelor moderne între dânsele. Altă dată, unitatea economică fiind *familia*, comerţul şi industria nu se desvoltă decât prin lărgirea organizărei menite de la început să îndestuleze numai trebuinţele familiei, sau ale casei, şi nu există ca, ramuri independente de câştig, ale unei *clase de sine stătătoare* [2]). Dar odată cu dezvoltarea ultimei forme în care a intrat organizarea economică, pe lângă conflictele posibile nu numai în lăuntru organizărei statului, între clasa stăpână pe pământ şi clasele proletare, cari caracterizează istoria antichităţei, s'a născut putinţa unor conflicte între diferitele categorii de producători, între clasa producătorilor agricoli şi clasa orăşenească, a industriaşilor şi a comercianţilor, şi pe de altă parte, între diferitele unităţi economice, între diferitele oraşe şi state producătoare de mărfuri, pentru *acapararea pieţei de desfacere*. Odată cu sporirea puterilor de producere, datorită împărţirei muncei şi descoperirilor mecanice, unele naţiuni ajungând să aibă o poporaţie industrială foarte numeroasă, sunt silite să caute a-şi asigura, prin toate mijloacele, desfacerea productelor industriei lor, cari întrec cu mult trebuinţele proprii. Intre diferitele oraşe, altă dată, şi astăzi între diferitele naţiuni, există dar o luptă crâncenă pentru acapararea pieţei de desfacere, adică pentru *dobândirea mijloacelor de existenţă, pe calea indirectă a schimbului*. In piaţă, fiecare caută să-şi reali-

1) *Ed. Meyer*: Die wirtschaftliche Entwickelung des Alterthums. Jena 1895.
« *Maxime Kovalewsky*: Coup d'œil sur l'évolution du régime économique et sa division en périodes. Paris 1896. Pag. 14.
2) Vezi mai sus. Pag. 404.

zeze valorile proprii şi să mărginească sfera de întindere a tuturor celorlalţi. Cine e mai harnic, mai muncitor, mai ager la minte, pentru a găsi mijloace de producere tot mai perfecţionate; cine ştie să dea marfa cea mai bună, cea mai eftină şi să o procure cu cea mai mare înlesnire, iese biruitor din luptă şi înlătură pe ceilalţi producători, cari nu mai pot exista. Superioritatea, în această luptă pentru existenţă dintre diferitele popoare, depinde însă în cea mai mare parte, dar nu în totul după cum crede Hansen, de la putinţa reînoirei continue a clasei de mijloc şi a claselor superioare, din excedentele viguroase ale clasei rurale. Zicem că *în cea mai mare parte* şi nu în totul, pentru că unele împrejurări fortuite în dezvoltarea unui popor îl pune adeseori în poziţie de superioritate sau de inferioritate care-l face să înlăture pe toţi concurenţii săi sau să fie înlăturat; şi adeseori cel mai mic avantagiu, dintr'o parte sau din alta, poate să dea izbânda, întocmai ca şi în lupta dintre diferitele organisme între dânsele [1]).

Unul din exemplele cele mai cunoscute despre mărirea şi decăderea unui oraş, este, fără îndoială mărirea şi decăderea *Florenţei*, în veacul al patrusprezecelea şi al cincisprezecelea. Situată în centrul lumei civilizate de pe vremea aceea, între orientul bogat în producte de tot soiul şi occidentul doritor de a şi le procura, Florenţa ajunge prin creiarea unei industrii proprii, să dobândească o situaţiune de frunte printre oraşele din veacul de mijloc. Dezvoltându-se însă astfel în sânul republicei florentine o clasă puternică de industriaşi şi comercianţi, era firesc ca interesele ei să ajungă a prima interesele clasei agricole.

Cea d'intâi condiţie pentru ca industria să prospereze este eftenirea salarelor şi pentru aceasta se cere ca hrana să nu fie scumpă. Crescând poporaţia industrială, teritoriul Florenţei a ajuns de la o vreme să nu mai poată îndestula trebuinţele ei, cu producte agricole. Incă de prin secolul al XIV, agricultura florentină nu e în stare să satisfacă cererea de producte de cât abia pentru cinci luni

1) *Ernest Haeckel*: Histoire de la Creation des êtres organisés. Trad. *Letourneau* Ed. III. Paris 1884. Pag. 119.

din an [1]). Importarea grânelor devenea dar o necesitate, şi guvernul republicei se vede silit să dea premii de import în timpuri de criză şi chiar să cumpere, cu pierdere, grâne din străinătate [2]). Prin aceasta, agricultura florentină a trebuit să părăsească cultura grânelor, care începea să nu mai renteze, pentru a se deda unei culturi mai intensive. Din acel moment, transformarea relaţiunilor de proprietate devenea o necesitate, de oarece cultura intensivă nu ar fi fost cu putinţă, păstrând organizarea feodală a proprietăţei [3]). Dreptul de posesiune a ţăranilor asupra pământurilor, se preface cu încetul în drept de arendă moştenit din tată în fiu, şi acesta, în contract de arendă, liber, putând a fi desfiinţat oricând. Astfel organizarea feodală se desface, satele se risipesc şi întregul teritoriu se împarte în ferme. Ţăranii ajung să fie cu totul *liberi*, dar în loc de a fi proprietari, ei sunt numai muncitori cu palmele şi proprietarul nu mai are faţă cu dânşii nici o îndatorire. Intre ţărani şi proprietari se stabilesc relaţiuni cam ca acele cari există la noi astăzi în Valachia. Contractul se încheie de obiceiu pe un an. Ţăranii nu posedă nimic; chiar şi sămânţa le-o dă proprietarul. Preţurile muncei sunt hotărâte prin lege.

Această deposedare a clasei ţărăneşti, care a făcut să se îngrămădească în oraşe puterile vii ale poporaţiei, procurând industriei braţele de cari avea nevoe, pentru a face faţă cererei crescânde de mărfuri, a contribuit desigur la mărirea Florenţei, prin veacul al XIV şi al XV, dar a fost şi unul din motivele decăderei ei ulterioare. Industria lânei, de-o pildă, ajunsese la un grad de dezvoltare foarte mare. In anul 1338, manufacturele de postav erau, în Florenţa, în număr de 200 şi fabricau 70.000 până la 80.000 de bucăţi pe an, în valoare de peste 25.000.000 lei. Mai bine de treizeci de mii de oameni se hrăneau din această industrie. In anul 1460, numărul acestor fabrici s'a

1) *Dr. Pöhlmann*: Die Wirthschaftspolitik der Florentiner Renaissance und das Princip der Verkehrsfreiheit. Leipzig 1878 Pag. 2.
2) *Pöhlmann*: Loc cit. Pag. 39.
3) *Georg Hansen*: Die drei Bevölkerungsstufen. München 1889. Pag. 254.

ridicat până la 273 [1]). Dar cu timpul, industria Florenței începe să dea îndărăt, ne mai fiind în stare să reziste concurenței postavurilor fabricate în Flandra, și republica decade odată cu dezvoltarea industriilor streine.

Exagerând principiul de la care a plecat, Hansen atribue faptul că industria florentină numai e în stare să lupte în concurență cu industria Flandrei, istovirei puterilor clasei de mijloc, din cauza nimicirei clasei agricole. Nu rămâne îndoială că aceasta este una din cauzele de căpetenie ale inferiorității ei. Dar decăderea industriei florentine se datorește și altor cauze, pe cari florentinii nu aveau putința de a le înlătura.

Incă de prin veacul al XIII, existau fabrici renumite de postav în Țările-de-Jos și în Franța, fără ca fabricanții acestor țări să fi ajuns la perfecțiunea cerută, așa că erau siliți de a trimete postavurile lor în stare brută, la Florența, unde se prelucrau după cerințele modei. Incetul cu încetul, dezvoltându-și industriile proprii, aceste țări opriră exportarea postavurilor brute, prelucrându-le ele singure și trimețându-le de-adreptul în locurile unde se cereau, pentru a concura fabricatele florentine. In acelaș timp, cucerirea Constantinopolei de către Turci (1453), care a întrerupt navigațiunea pe marea neagră și comunicațiunile terestre cu India; descoperirea drumului pe mare către Indii (1498), care a strămutat calea principală a comerțului din marea mediterană în Ocean; emanciparea Olandei și dezvoltarea industriei în Anglia, au fost pe atâtea cauze puternice, cari au contribuit la decăderea Florenței [2]). Ori cât de superioare ar fi fost însușirile *subiective* ale burgheziei din Florența, sfera ei de dezvoltare a trebuit firește să se rrstrângă, în fața atâtor motive *obiective* de scădere a cererei productelor ei. De unde mai înainte de cucerirea Constantinopolei, de descoperirea drumului pe marea către Indii, și de dezvoltarea economică a Flandrelor și a Angliei, Florența avea *monopolul* co-

1) *Louis Cibrario*: Économie politique du Moyen Age. Trad. *Barneaud*. Paris 1859. Vol. II. Pag. 254.
2) *Cibrario*: Loc. cit. Vol. II. Pag. 254.

merțului și a industriei, în piața lumei întregi, după aceste evenimente, pe cari nu a fost în stare de a le înlătura, ea nu a rămas decât cu piețele mai apropiate a le Italiei și a le Levantului. Atunci Florența a trebuit să decadă și să se pustiască, din cauza împărțirei vicioase a poporației sale. Având o clasă prea numeroasă de producători industriali și de comercianți, cari îndestulau trebuințele unei piețe externe foarte întinse, și o clasă agricolă sărăcită și împuținată, decăderea Florenței a fost fatală în ziua când poporația ei orășenească nu a mai fost în stare să-și procure mijloacele de existență trebuitoare, în schimbul productelor ei industriale. Și decăderea Florenței, ca și decăderea Romei cu vreo mie cinci sute de ani mai înainte, se datorește dar aceleași cauze generale: *împărțirei poporației în clase cu interese protivnice și istovirei puterilor ei din causa reînoirei lor vicioase.*

Același fenomen de istovire lăuntrică a puterilor, îl putem observa cercetând istoria mărirei și a decăderei *Spaniei* în veacul al cincisprezecelea și al șasesprezecelea.

După luarea Granadei (2 Ian. 1492), capitala celui de pe urmă regat maur în peninsulă, Spania a trebuit să treacă printr'o eră de deprimare economică, din cauza zdruncinărei firești a tuturor intereselor, pe urma războiului, și pentru motivul că spaniolii cuceritori, cari trăise prin munți nu se putuse dezvolta decât ca păstori. Odată cu năvălirea creștinilor către sudul țărei, cultivarea grânelor mergea dar scăzând, cu atât mai mult, cu cât și Maurii, la rândul lor, căutau să nimicească semănăturile Spaniolilor. Nu mai rămânea poporației creștine decât să urmeze a se îndeletnici cu creșterea vitelor, ajungând să stăpânească turme de milioane de capete, de oi, boi, rămâtori și capre [1]). Din această cauză se înțelege că poporația Spaniei nu putea să fie foarte numeroasă, alcătuindu-se, pe la sfârșitul veacului al XV, din vre-o 4¼ milioane locuitori [2]).

1) *Konrad Haebler*: Die wirthschaftliche Blüte Spaniens im 16 Jahrhundert und ihr Verfall. Berlin 1888. Pag. 24.
2) *Haebler*: Loc. cit. Pag. 147.

După recucerirea teritoriului, regii catolici, în frunte cu Isabella de Castilia, îşi dau toate silinţele pentru a ridica starea economică a ţărei, şi reuşesc pe deplin.

„In oraşele şi porturile Cataloniei zice *H. Baumgar-* „*ten* [1]), mişuna un popor activ şi deştept realizând foloase „însemnate; în Valencia şi Andaluzia activitatea Arabilor „lăsase cuceritorilor în grădinele minunat irigate şi în a- „tâtea manufacturi o moştenire preţioasă; în ţările bas- „keze, Asturia şi Galicia, ţăranul îşi asigura cu munca sa „pe mica lui proprietate liberă, un traiu îndemânatic; ase- „mene în Castilia, Leon şi Estremadura, pacea trezise în „dosul murilor oraşelor şi la ţară o viaţă nouă şi care pro- „mitea foarte mult. Pretutindeni, comerciantul şi mese- „riaşul se ridică alăturea cu nobilii, pe când ţăranul res- „pira în urma unei păci îndelungate".

Este drept că legea din 1502, care fixează un preţ maximum cu care agricultorii erau ţinuţi să-şi vândă producţele lor, şi încă luându-se nu preţurile din anii cei mai răi, ci preţul de mijloc ca limită maximală, pare că nu e tocmai o dovadă de pricepere în ale economiei. Dar într'o ţară a cărei bogăţie principală erau vitele, şi unde proprietarii de turme trebuiau să joace fireşte un rol însemnat, nu ne putem aştepta să întâlnim, chiar de la început, o îngrijire mai de aproape a intereselor agriculturei. In schimb, toată atenţiunea guvernului se îndreaptă asupra industriei. Industria mătăsei, care exista încă din timpurile Maurilor, se dezvoltă mai departe şi pentru a favoriza industria lânei, se introduc lucrători din străinătate şi se face o lege specială, în anul 1511, supuind postavurile unui control sever, cu scopul de a se garanta calitatea lor. Această îngrijire a intereselor industriale, anii de pace cari urmează după tractatul de Madrid şi mai ales faptul că coloniile îşi procură fabricatele de cari aveau nevoe din ţară numai, dă un avânt extraordinar industriei în Spania.

1) Geschichte Spaniens vom Ausbruch der französischen Revolution bis auf unsre Tage. Leipzig 1865—1871. Citat de *Dr. Alwin Oppel*: Entstehung und Niedergang des spanischen Weltreiches und seines Kolonialhandels Hamburg 1897. Pag. 5.

Manufacturele ţărei nu sunt în stare să îndestuleze cererea crescândă de mărfuri, primind comande pe şase şi chiar pe zece ani înainte. La Toledo se hrăneau prin anul 1525, 10.000 de oameni numai din industria lânei şi a mătăsei, iar prin anul 1550, numărul lor să ridicase la 50.000. Cu toate aceste, fabricanţii nu aveau încă braţe destule pentru a face toată munca ce se cerea de la dânşii.

Dezvoltarea poporaţiei orăşeneşti a trebuit fireşte să determine o creştere a cererei de producte agricole stimulând energia producătorilor. Dar pe lângă această cerere din ţară, nici coloniile nu ajunsese încă a-şi produce ele singure mijloacele de hrană trebuitoare, aşa că exportul de producte în America profită iarăşi agricultorilor din Spania, care se dezvoltă necontenit. Din fericire, se întâmplă tocmai atunci ca destinele acestei ţări să se afle în mânele lui Carol-Quint, care-şi dă toate silinţele pentru a ridica agricultura, făcând ca agricultorii să poată dispune liberi de productele lor şi întreprinzând lucrări de mare importanţă, precum e de-o pildă canalul Ebro, început în anul 1529, care procură agriculturei din Aragon apa de care avea neaparată nevoe pentru a prospera.

„Cu această îngrijire aşa de înţeleaptă a adevăratelor „trebuinţi ale ţărei, zice Haebler [1]), agricultura ajunge în „Spania la o stare de înflorire precum nu se mai văzuse „din timpurile Maurilor. Spania nu îndestula numai pro- „pria sa cerere de producte precum şi cererea provinciilor „sale de peste ocean; spaniolii exportau acum iarăşi grâu „până şi în Flandra. Şi foloasele pe cari le procura aceas- „tă afacere erau atât de însemnate, încât producţiunea „grâului atrage tot mai mulţi proprietari de pământ. In „anul 1532, această dezvoltare ajunsese aşa de departe că „pământurile cultivate de până atunci nu mai sunt sufi- „ciente. Păşunele încep să fie transformate în locuri de „arătură şi pentru a se respinge plângerile proprietarilor „de turme, se zice că aceste nu erau decât pământuri vechi „de arătură, cari se redau destinaţiunei lor de odinioară".

1) Loc. cit. Pag. 33.

Intre anii 1550 și 1560, putem să zicem că Spania și-a atins culmea mărirei sale, care se datorea nu atât aurului și argintului, pe cari le trimiteau coloniile, pe cât activității sale industriale și comerciale. Vorbind de centrele industriei postavului, Toledo, Segovia și Cuenca, un contimporan ne face următoarea descriere, care ne poate da o idee despre starea de înflorire a Spaniei, de pe atunci: [1]

„In aceste localități, nu se găsea nimeni, nici bărbat nici „femee, nici copil nici bătrân, care să nu fi putut să se „hrănească cu prisos din munca mânelor lui. Era o plă„cere trecând prin munții Segoviei și ai Cuencei, de a ve„dea că nimeni nu ședea de geaba în aceste locuri, ci din „contra că toți erau ocupați necontenit cu pregătirea și „lucrarea lânei. Toledo ajunsese să nu mai poată cuprin„de toate războaele și astfel ele se îngrămădiră prin loca„litățile de prinprejur, așa că orașul și satele erau tictise „de oameni industriași, bogați și mulțămiți. Locuitorii a„cestei regiuni nu mai erau în stare să dovedească toată „munca ce se cerea; cu dânșii și în mijlocul lor lucrau o „mulțime de muncitori streini, fără ca munca bine plătită „să fi lipsit vre-odată celor de baștină sau streinilor".

Pe vremea aceea, Segovia era vestită pentru calitatea fabricatelor și fabricanții ei, din cari unii întrebuințau câte 200 și 300 de lucrători, treceau de adevărații părinți ai orașului. Cuenca prelucra sute de mii de kilograme de lână. In Sevilla, Toledo și Granada se dezvoltă industria mătăsei și ajunge la așa perfecțiune, încât Spania, ne mai având a se teme de concurența streinătăței, ajunge, în anul 1518, să desființeze prohibițiunea de intrare a mătăsurilor streine. Sevilla singură avea 3000 de războae pentru țesutul mătăsei, și Toledo se zice că prelucra cantitatea enormă de 435.000 de livre de matasă brută. In Triana, se întemeează două fabrici mari de săpun cari întrebuințau sute de mii de kilograme de untdelemn și de său. In salinele Andalusiei, domnește o activitate extraordinară așa că numai din portul Santa-Maria ieșeau uneori 50—60 de corăbii încărcate cu sare. Medina del Campo e centrul afa-

1) *Haebler*: Loc. cit. Pag. 65

cerilor comerciale a întregului regat, adunând bogății nenumărate. Din Spania pleacă acele flote către Indii, încărcate cu productele Castiliei și cu mărfurile ce veneau din nordul și ostul Europei, și cari se întorceau pline cu aur. Câte odată, o singură flotă aducea peste 1000 milioane maravedi stăpânilor ei, cari trăiau ca niște adevărați domni, încunjurați de tot luxul timpului. Mărirea Sevilei și bogățiile adunate în Toledo nu se pot descrie. „Și toată „strălucirea aceasta, zice Haebler [1]), care ne procură aceste „date după documente autentice, se datorea numai indus„triei națiunei și înflorirei comerțului ei".

Suntem dar departe de acea aversiune a spaniolilor pentru industrie și comerț și de indolența și mândria lor proverbială, căreea s'a atribuit de unii decăderea economică a Spaniei.

Din nenorocire, această epocă de înflorire, datorită concursului unor împrejurări fericite, nu a ținut decât prea puțin timp. *Impărțirea poporației în categorii și clase cu interese protivnice*, trebuia să surpe mărirea Spaniei, precum am văzut că determinase, mai înainte, decăderea Spartei, a Romei și a Florenței.

După plecarea lui Carol-Quint din Spania, în anul 1543, conflictul dintre proprietarii de turme și agricultorii, cari ajunsese să obțină o lege în favoarea lor și în virtutea căreea era oprit de a se întrebuința ca pășune pământurile ce fusese odată cultivate, se înăsprește. Nemai fiind nimeni, cu destulă autoritate, în consiliul de stat, ca să apere interesele agriculturei, împotrivindu-se politicei tradiționale, favorabilă proprietarilor de vite, ale căror producte erau reclamate cu insistență de industria postavului, aceștia parvin să facă două legi, în 1551 și 1552, prin cari toate pământurile puse în cultură în ultimii zece ani, sunt lăsate să fie iarăși transformate în pășune. Acesta a fost cel dintâiu pas, după părerea lui Haebler, pe care Spania l-a făcut în calea mersului ei înapoi. Dar conflictul dintre diferitele clase în cari se desfăcea poporația Spaniei, trebuia să meargă încă și mai departe, ducând-o cu pași re-

1) Loc. cit. Pag 69

pezi către istovirea desăvârşită a puterilor ei. Şi în adevăr, proprietatea începe şi aice a se concentra în mânele celor puţini, alcătuind imense latifundii.

„Intreaga proprietate fonciară a Spaniei, zice Haebler [1]), ajunge să se concentreze în mânele nobilimei şi a „clerului formând complexe imense, pe lângă cari nu mai „rămânea nici un loc şi nici o putinţă de existenţă pentru „micii proprietari".

Aceste latifundii erau cultivate de arendaşi cu muncitori salariaţi, a căror existenţă trebuia să fie, se înţelege, din cele mai mizerabile [2]). In asemene condiţiuni, era firesc că poporaţia rurală sărăcită şi strâmtorată să năvălească în oraşe, unde găsea destulă ocupaţiune în industrie. Poporaţia orăşenească se dezvoltă dar în afară de orice proporţie cu poporaţia totală. Numai industria lânei hrănea aproape a treia parte a locuitorilor ţărei şi în Castilia, propriu zisă, aceasta era ocupaţiunea aproape exclusivă a poporaţiei întregi [3]).

Cel dintâiu şi cel mai mare interes al acestei clase atât de numeroase de producători industriali era fireşte să dobândească mijloacele de hrană cu cât se putea mai eftin. Şi cu toate că experienţa din 1502 dovedise îndeajuns că fixarea, atât de împovorătoare pentru producători, a unui preţ maximum, nu avea nici o utilitate pentru consumatori, în anii cei buni, şi era nesuficientă, în anii cei răi, reprezentanţii intereselor poporaţiei orăşeneşti nu vor să ţină samă de aceste învăţăminte. După recolta rea din 1557, Cortesii restabilesc iarăşi *taxa pe grâne*, în 1558. Nu mult după aceea, ce-i dreptul, se recunoaşte greşala făcută. In anul 1563, se face o propunere pentru a se desfiinţa acea taxă, propunere care e respinsă abia cu o majoritate de câteva voturi. In adunarea următoare aceeaşi propunere întruneşte unanimitatea voturilor. Dar regele Filip II, respinge toate aceste proiecte, urmând politica tradiţională a ţărei, puţin favorabilă agriculturei. Efectele nenorocite

1) Loc. cit. Pag. 153.
2) *Georg Hansen*: Die drei Bevölkerungsstufen. Pag. 276.
3) *Haebler*: Loc. cit. Pag. 66.

ale unor asemene procedări greşite nu trebuiau însă să întârzie a se produce.

„Cu toate că nu trecuse decât puţini ani de când taxa „făcuse imposibilă orice folosinţă din lucrarea pământului, „zice Haebler [1]), întinderi mari de pământ stăteau neculti- „vate şi tocmai urcarea preţurilor, pe care taxa voea să o „înlăture, a fost consecinţa ei, numai atât că comerţul era „acum silit să caute a încunjura legea pe cale de fraudă".

In modul acesta, clasa rurală ajunge în desăvârşită ruină, lipsind industria şi comerţul de excedentele ei viguroase de puteri, fără de cari ele nu pot să prospereze. Era natural dar ca, în lipsa unei clase orăşeneşti pururea reinoită din elementele pline de viaţă ale clasei ţărăneşti, industria şi comerţul Spaniei să se găsească în stare de inferioritate faţă cu celelalte ţări. Şi dovadă că această inferioritate se datoreşte în mare parte scăderei generale a energiei şi coborârei nivelului intelectual, din cauza întreruperei cursului poporaţiei de la câmpii la oraşe, este năvălirea în mare număr a streinilor în Spania. Pe la mijlocul veacului al XVII, se aflau în Madrid peste 40.000 de streini, cari aveau în mânele lor aproape toate meseriile [2]).

Decăderea industriei Spaniei se datoreşte însă şi altor cauze, şi nu, după cum crede Hansen [3]), în mod greşit, numai scăderei nivelului intelectual. Cererea crescândă de mărfuri din cauza comerţului cu coloniile şi pe care am văzut că industria ţărei abia putea să o îndestuleze, a trebuit fireşte să fie o cauză puternică de urcare a salarelor şi a preţului tuturor mărfurilor. In acelaşi timp, introducerea în masă a metalurilor preţioase, făcând să scadă valoarea aurului şi a argintului, determină ridicarea tuturor celorlalte valori. Această urcare generală a preţurilor, datorită cantităţei prea mari a metalurilor, trebuia să crească cu atât mai mult, cu cât Cortesii, atribuind-o tocmai lipsei de metaluri, căutau să oprească ieşirea lor din

1) Loc. cit. Pag 37.
2) *Haebler*: Loc. cit. Pag. 170.
3) Loc. cit. Pag. 275.

țară [1]). Acești doi factori, comerțul activ cu colonile care sporește cererea, și introducerea în cantități prea mari a metalurilor prețioase, care depreciază valorile, fac ca productele industriei spaniole să nu se poată vinde decât cu prețuri foarte ridicate. Și fiind că acești doi factori nu aveau nici o înrăurire, sau prea puțină înrăurire asupra industriei și a comerțului din celelalte țări, toate prețurile erau acolo mai scăzute, ceea ce trebuea firește să îndemne pe producătorii streini să caute prețurile mai bune de pe piețele Spaniei [2]).

Importarea mărfurilor streine este favorizată și de politica nepricepută a Cortesilor, în cari nu intrau decât oameni cu prea puțină pricepere pentru interesele industriei și ale comerțului, de oarece fabricanții și industriașii nu puteau fi aleși în administrația orașelor. Fără să-și dea seamă de cauzele adevărate cari determinase ridicarea neobicinuită a prețurilor, Cortesii caută, în mod cu totul naiv, să producă scăderea lor, *oprind exportarea tuturor articolelor de prima necesitate.* Printr'o lege din 1552, se pun atâtea piedeci comerțului, încât exportul articolelor spaniole este aproape cu totul oprit, pecând articolele streine rămân libere de a concura industria țărei.

„Pecând matasa spaniolă, zice Haebler [3]), nu putea să „ieasă din țară sub nici o formă, importul stofelor de ma„tasă e lăsat liber ca și mai înainte. Dar mai rău pățește „încă industria lânei. Căci aice țeseturile streine sunt scu„tite de orice control, pecând controlul nu numai că e „menținut pentru fabricatele indigene, dar țesetorii spa„nioli sunt opriți de a fabrica postavurile cele mai fine și „prin urmare acele mai scumpe și toate aceste pentru ca „poporul să fie ferit de cheltueli zădarnice".

Este drept că după șapte ani cele mai multe piedeci ce se pusese industriei și comerțului sunt înlăturate. Dar în schimb, politica economică a lui Filip II (1556—1598), trebuea să pună Spania la o și mai grea încercare. Preocupat

1) *Haebler*: Loc. cit. Pag 53
2) *Haebler*: Loc. cit. Pag. 61.
3) Loc. cit. Pag. 63.

numai de a spori mijloacele bănești ale statului, el întreește în anul 1575, suma prin care districtele își răscumpărau pe fiecare an zecimea numită *Alkabala,* ce urma a se percepe încă din veacul de mijloc, pentru orice transacție. Această ridicare neobicinuită a dărilor a trebuit firește să zdruncine în mod serios interesele industriei și ale comerțului, așa că orașele refuză de a plăti acest impozit ruinător. Orașul Medina del Campo, unul din cele mai bogate prin comerțul său, e cel d'intâiu care declară că nu poate să plătească mai mult de 12 la mie alkabala.

O bucată de vreme comerțul țarei a știut să reziste, menținându-se mai ales pe piața Sevilei. Dar concurența străinilor începe a se simți și aice, acaparând toate afacerile. Politica neprevăzătoare a guvernului spaniol însă, trebuia să nimicească și acest comerț pasiv, impunând prin decretul din 1603 o taxă suplementară de 30% asupra importului și a exportului tuturor mărfurilor, a căror proprietari nu puteau să facă dovadă că nici corăbiile nici mărfurile lor nu avusese nici o legătură cu Țările de jos. Și cu cât se înmulțeau piedecile ce se puneau comerțului, cu atât trebuea să sporească contrabanda se înțelege, nimicind comerțul cu coloniile și închizând astfel ultimele debușeuri ale industriei.

Insfârșit, o ultimă măsură greșită, dar desigur nu așa de greșită precum s-a crezut de unii, cari i-au atribuit aproape excluziv decăderea Spaniei, este alungarea Maurilor, prin decretul lui Filip III, din 1609. Greșită era această măsură, după părerea noastră, numai din cauza zdruncinărei momentane ce trebuea să producă în economia țărei. Căci nu rămâne îndoială că dacă industria și comerțul ar fi avut putința să prospereze, procurând foloase îndestulătoare și lărgind astfel sfera de dezvoltare a poporației, poporația spaniolă ar fi fost în stare să ocupe ea singură pozițiunile economice rămase libere, înmulțindu-se prin excedente de nașteri. Dar puterea economică a Spaniei mergând cu pași repezi către desăvârșita ei ruină, și poporația fiind istovită din cauza condițiunilor nepriielnice în cari trăise, era firesc ca alungarea unui mare nu-

măr de elemente industriale, cari nu puteau fi înlocuite în grabă, să fi contribuit întru câtva la decăderea acestei țări. Și s-ar putea zice poate mai degrabă că alungarea Maurilor, care se atribue în mod greșit numai fanatismului religios, a fost mai mult un efect al decăderei economice a Spaniei, de cât o cauză a acestei decăderi, care era, în adevăr, înspăimântătoare.

De unde la moartea lui Carol-Quint, industria lânei înlăturase cu totul concurența străină, la sfârșitul domniei lui Filip III, Spania nu mai avea decât câteva fabrici de producte grosolane. Cordoba, Toledo, Saragossa își închid cu totul fabricele lor de postav. Din cele 3000 de războae cari lucrau odinioare mătasa în Sevilla, nu mai rămăsese decât vre-o 60 și productele lor erau atât de proaste și atât de scumpe încât nu mai găseau cumpărători, nici în străinătate, nici în colonii. Cuenca, Soria, Baeza, orașe industriale și bogate, pe la mijlocul veacului al XVI, se pustiesc. Andaluzia își pierde manufacturele ei de pielărie. Pieața Medinei nu mai există de cât ca o amintire ștearsă și capitala țărei, Burgos, rămâne un oraș fără însemnătate și lipsit de vieață [1]).

„Cu toate că nici un dușman nu trecuse fruntariile ei, „zice Oppel [2]), vorbind de starea Spaniei la sfârșitul răz„boiului de treizeci de ani, țara era pustiită, câmpiile, râu„rile și porturile erau părăsite; cu toată năvălirea în can„tități neauzite a aurului, a argintului și a altor producte „din colonii, Spania era cea mai săracă, cea mai datoare „țară din Europa; nicăiri nu se găsea o nobilime mai des„trăbălată, o clasă mai netrebnică de funcționari, și o „zdruncinare mai întristătoare a relațiunilor de familie".

Această decădere a Spaniei se oglindește în statistica poporației celor 18 districte ale Castiliei, în anii 1530, 1541, 1594 și 1723 : [3])

1) *Haebler* : Loc. cit. Pag. 88.
2) Entstehung und Niedergang des spanischen Weltreiches und seines Kolonialhandels. Hamburg 1897. Pag. 16.
3) *Haebler* : Loc. cit. Pag. 159.

DISTRICTE	1530	1541	1594	1723
Burgos	83.442	63.684	96.166	49.282
Soria	29.126	32.763	38.234	18.068
Valladolid	43.749	43.787	55.605	26.939
Leon	28.788	59.360	97.110	59.080
Zamora	31.398	86.278	146.021	120.016
Toro	37.117	41.230	51.352	20.106
Salamanca	122.980	133.120	176.708	79.737
Avila	28.321	31.153	37.756	10.061
Segovia	31.878	33.795	41.413	16.687
Guadalajara	24.034	26.257	37.901	16.974
Madrid	12.399	13.312	31.932	37.680
Toledo	53.943	80.957	147.749	42.987
Murcia	—	19.260	28.470	30.494
Cuenca	29.740	33.341	65.368	40.603
Sevilla	73.522	80.357	114.738	81.844
Cordoba	31.735	34.379	46.209	39.202
Jaen	24.469	35.167	55.684	30.175
Granada	—	41.800	71.904	78.728
Sa. vecinos	686.641	889.940	1.340.320	840.632
Suflete	3.433.205	4.449 900	6.701.600	4.203.160

Se vede dar că, în curs de două veacuri, poporația Spaniei, care ajunsese a se îndoi, revine iarăși la punctul de plecare. Clasa agricolă fiind redusă de mai înainte în favoarea clasei marilor proprietari și a clasei industriale, poporația a trebuit să scadă în ziua când nici aceasta din urmă nu a mai avut putința de a se hrăni, desfăcându-și productele ei. Această scădere a clasei industriale a contribuit se înțelege încă și mai mult la zdruncinarea existenței clasei rurale. In asemene condițiuni era firesc ca elementele sărăcite ale acestor clase să-și caute scăparea unde puteau, îngrămădindu-se prin monastiri și în curțile nobililor doritori de mărire. Sub Filip III, existau 988 monastiri de călugărițe și 32.000 de călugări cerșetori. In anul 1787, se găseau în țară încă 480.589 de nobili, 188.625 preoți și 280.092 de servitori. Dar odată cu înmulțirea monastirilor, cari-și împărțeau veniturile lor cu săracii, și pe lângă nobili, cari-și făceau o fală din generozitatea lor, a trebuit să se dezvolte o clasă parazitară foarte numeroasă de cer-

șitori și de vagabonzi, trăind în mod mizerabil din pomana acelor d'intâiu. Pentru noi, înmulțirea extraordinară a elementelor neproductive și a oamenilor fără căpătâiu în Spania, nu-i decât un fenomen de iperdemie relativă, în forma potrivită cu împrejurările timpului. Intr'o țară în care proprietatea să găsea concentrată, în cea mai mare parte, în mânele clerului și a nobilimei și a cărei economie mergea cu pași repezi spre declin, oamenii nu mai aveau altă scăpare de cât să se îngrămădească în funcțiunile eclesiastice, și prin curțile nobililor, sau să cerșească la poarta monastirilor și la ușile palatelor, umplând drumurile, și să apuce calea codrilor. Cât pentru numărul mare de străini, cari se puteau hrăni în Spania, pe când elementele autochtone piereau de mizerie, el se explică după, cum am zis, prin inferioritatea etnică și culturală a poporației spaniole. Izvorul pururea viu de puteri a ori cărei poporații, clasa rurală, fiind istovit, clasele orășănești din Spania nu mai aveau putința de a se reînoi, și poporația întreagă s'a găsit într'un moment dat în stare de absolută inferioritate față de elementele străine, mai agere, cari năvăleau de pretutindeni, ca expresiune a aceleiași tendinți nemărginite de înmulțire, care singură e în stare să ne explice distribuțiunea, abundența, raritatea stîngerea și variațiunea ființelor organizate, cum zice Darwin. Cauza decăderei Spaniei nu trebue căutată dar în caracterul etnic al poporului spaniol, care ar fi fost pururea aplecat către mândrie aristocratică și către trândăvie economică, cum zice Roscher [1]); sau în natura lui intimă, care l'ar fi făcut să prefere existența cea mai mizerabilă, pentru a trăi independent, după cum se exprimă Haebler [2]). Căci *în alte împrejurări*, mai prielnice de dezvoltare, același popor spaniol fusese în stare să creeze o industrie și o agricultură înfloritoare, și agerimea lui era lăudată și recunoscută de acei cari avusese prilejul să-l vadă la lucru; și *în împrejurări analoage*, aceeași înmulțire a elementelor

1) Grundlagen der Nationalökonomie. Ed. XIX. Stuttgart 1888. Pag. 123.

2) Loc. cit. Pag. 154.

parazitare se poate observa și aiurea. Astfel, în sânul poporației engleze, a cărei hărnicie și agerime ne poate servi astăzi de model, după exproprierea silită a clasei rurale pe la sfârșitul veacului al XV, pe când industria nu apucase încă a se întemeia, numărul cerșitorilor și a vagabonzilor crescuse în mod îngrozitor, după cum o dovedește legislația aspră în contra vagabonzilor, în tot decursul veacului al șasesprezecelea [1]).

Nu lenea originară a poporului spaniol este dar cauza decăderei acestei țări, ci decăderea ei economică, în urma împărțirei vicioase a poporației și a politicei greșite ce s'a urmat, timp de mai multe generații, mai de grabă cauza indolenței și a inferiorității sale în lupta pentru existență.

Istoria decăderei Spaniei, ca și istoria Spartei, a Romei și a Florenței, pe cari le-am citat ca exemplu, confirmă dar în totul teoria noastră pe care o vom rezuma în puține cuvinte formulând-o ca *lege:*

Poporația are tendința constantă de a trece de limita de pe urmă a dezvoltărei ei posibile, limită determinată în tot momentul de cantitatea mijloacelor de existență pe cari și le poate procura și cu cari este obicinuită să trăiască. Prin poporație trebue să înțelegem aice, în mod general, totaliarea indivizilor cari sunt chemați a se dezvolta în anumite hotare geografice, politice, etnice sau economice, prin urmare și grupările deosebite, națiunile și rasele, în cari se desface poporația pământului, și diferitele clase sau categorii, în sânul aceleeași grupări.

Intru câtă vreme poporația are putința de a-și produce mijloace suficiente de existență, în lupta directă cu natura, tendința ei nemărginită de înmulțire, o îndeamnă de a-și încorda toate puterile deopotrivă, în primul rând puterile fizice, dar și pe acele sufletești, stăruința, prevederea, spiritul de economie, religiozitatea și bunavoință pentru aproapele, păstrându-și astfel sănătatea fizică și morală, care este baza adevărată a mărirei oricărei națiuni.

Incetul cu încetul poporația se împarte în clase și cate

1) *Karl Marx*: Das Kapital. Ed. IV. Hamburg 1890. Pag. 699. Ed. Lachatre Pag. 325.

gorii, în proprietari și muncitori salariați, în clasa rurală, a cărei venit depinde pe lângă munca ce o face și de puterile naturale și clasa orășenească cu toate subîmpărțirile ei, a cărei venit depinde numai de produsul muncei sale, fie corporale, fie intelectuale. Din acel moment, existența diferitelor elemente ale aceleiași poporații depinde nu numai de *condițiunile naturale*, egale pentru toți, ci și de *condițiunile sociale*, diferite pentru membrii fiecărei clase, și cari fac ca dezvoltarea însușirilor lor să fie inegală.

Intre diferitele clase ale aceleeași poporații trebue să se nască de la o vreme o luptă crâncenă pentru existență, fiecare clasă fiind stăpânită de aceeași tendință nemărginită de înmulțire, în virtutea căreia ea caută să se dezvolte pe sine înaintea tuturor. Această luptă se sfârșește de obiceiu cu victoria clasei proprietarilor și a clasei orășenești, cari au puterea politică în mâinile lor, și cu sacrificarea intereselor clasei muncitoare, în genere, și în special a clasei rurale, care se împuținează și sărăcește, pe când clasa proprietarilor se înbogătește și clasa orășenească se înmulțește, în afară de orice proporție cu trebuințele poporației totale, ce s'ar putea dezvolta în anumite hotare.

Poporația astfel despărțită în clase și categorii este însă *o ființă organică*, un tot nedespărțit între a cărui părți există legătura cea mai strânsă și care reprezintă numai diferite stadii de dezvoltare. Clasa rurală care trăiește în direct contact cu natura, își păstrează singură toată vigoarea, pe când clasa orășenească, din cauza condițiilor nefirești în care este chemată a se dezvolta, și din cauza asuprirei sistemului nervos, degenerează și se stinge după câteva generații. Ea nu poate să se întreţină, prin urmare, decât reînoindu-se necontenit cu elementele sănătoase și puternice ale clasei rurale. De îndată ce această clasă se împuținează și nu mai dă excedente îndestulătoare, *cursul poporației* de la câmpii la orașe se întrerupe și clasa orășenească slăbește nemai putându-se reînoi.

Dacă se întâmplă atunci ca acea poporație sau grupare etnică, în sânul căreia *s'a desăvârșit* acest proces de istovire a puterilor prin lupta dintre diferitele clase și categorii, să intre în concurență cu vreo altă grupare sau

cu alte grupări, *cari nu au ajuns încă la acest grad de dezvoltare*, elementele ei găsindu-se în stare de absolută inferioritate, fizică, intelectuală și morală, ea sfârșește prin a fi biruită, ne mai având putința, *din lipsa de puteri*, nici de a se apăra în contra năvălirilor războinice, nici de a-și păstra existența în lupta economică, procurându-și mijloacele de existență, fie de-a dreptul, alături cu elementele străine mai viguroase cari prosperează în aceleași locuri și împrejurări în cari ea nu se poate păstra, fie pe calea indirectă a schimbului.

Teoria aceasta, care se prezintă ca o sinteză superioară cuprinzând într'un singur tot elementele fundamentale ale teoriei lui Malthus asupra poporației, *teoria luptei pentru existență* a lui Darwin, teoria lui Hansen despre *cursul poporației* și teoria *luptei dintre clase* a lui Karl Marx, se deduce cu rigurositate logică din *legea poporației* formulată de noi, dându-ne o explicațiune mai clară și mai conformă cu faptele a fenomenului mărirei și decăderei națiunilor. Ea ne lămurește pentru ce s'a putut crede că civilizația, care nu s-a dezvoltat până acuma în sânul națiunilor decât pe calea diferențierei lor în clase, conține în ea însăși un element toxic misterios, vătămător sănătăței omului. Ea dă dreptate și acelora cari ne îndeamnă, ca Rousseau, să ne întoarcem iarăși la starea de natură, și acelora cari ne spun să mergem tot înainte pe calea culturei, luând știința de călăuză. Ea împacă și pe acei cari susțin că națiunile îmbătrânesc de la o vreme și pe acei cari afirmă că această îmbătrânire nu e fatală, arătând cauzele ei în organizarea vicioasă a societăței. Ea schimbă blestemul bibliei: „Intru sudoarea feței tale vei mânca pâine" — în lege binefăcătoare, pe care nu o putem încalca fără de a cădea prada degenerărei. Ea sfințește dogma îndreptățirei deopotrivă a tuturor și arată că nesocotirea ei, este o cauză de istovire și de decădere. Ea ne dovedește că între diferitele clase ale aceleeași poporații trebue să existe solidaritatea cea mai strânsă și că ele nu se pos păstra decât unele prin altele. Ea ne lasă să întrevedem necesitatea desvoltărei lor și ne arată în depărtare strălucirea unui viitor măreț, de care se vor bucura urmașii noș-

tri. Ea ne dă însfârşit credinţa însufleţitoare că nu fatalitatea oarbă ne cârmueşte; că omenirea e stăpână pe soarta ei; că ea se poate cultiva pe sine dezvoltându-se mereu, precum a ajuns, prin ştiinţă, să cultive şi să îmbunătăţească plantele şi speciile animale.

Cu aceasta, teoria noastră ne învederează importanţa deosebită ce o are *politica poporaţiei*, ca totalitate a măsurilor practice prin cari se poate înrâuri dezvoltarea ei, de care urmează să ne ocupăm în ultimul capitol al lucrărei de faţă.

CAP. XX. Incheeri practice.

Ce n'est ni au hasard ni à la destinée que les nations doivent leur grandeur, mais bien à l'art et à la science.

Antonio Genovesi[1]).

Dacă legea care stăpâneşte înmulţirea poporaţiei, aşa precum a fost formulată de noi, este adevărată, va fi de ajuns să analizăm diferitele propoziţii în cari am desfăcut-o având în vedere şi formula definitivă în care le-am împreunat, pentru ca măsurile prin cari se poate înrîuri dezvoltarea poporaţiei să rezulte oarecum de la sine şi cu rigurozitate absolută. In capitolul de faţă vom trebui dar să reluăm pe fiecare din tezele enunţate mai sus, cercetându-le din punctul de vedere a încheerilor practice ce s-ar putea deduce din ele şi dobândind, pe calea aceasta, norme sigure de purtare în această materie atât de complicată şi de expusă contrazicerilor. Şi vom avea prilejul să vedem cât de nepotrivite au fost unele măsuri prin cari s-a căutat a se înrîuri dezvoltarea poporaţiei şi cât de greşite au fost unele încheeri, în lipsa principiului sigur de cari noi ne călăuzim. Dar mai înainte de a intra în materie, se cade să ne amintim pe scurt acele spuse de noi în capitolele anterioare cu privire la înmulţirea oamenilor şi la densitatea poporaţiei.

Nu trebue să uităm, în adevăr, la începutul acestui capitol, că creşterea poporaţiei este o condiţiune de fericire

1) Leçons de Commerce. Cap. VIII. Citat de *Ant. Scialoja*: Les Principes de l'économie sociale. Trad. Devillers. Paris 1844.

şi de progres pentru indivizi şi de mărire pentru naţiuni. E de dorit ca orice naţiune să se poată dezvolta liber, sporind numărul reprezentanţilor ei prin toate mijloacele, crescând dar în număr, care este singurul mijloc de a creşte în putere şi în prosperitate. E de dorit asemene ca poporaţia pământului, privită în întregimea ei să se înmulţească mereu, ajungând până la limitele de pe urmă ale dezvoltărei ei posibile, de cari sîntem încă atât de departe, pentru că numărul fiinţelor înlesneşte traiul tuturor, permiţind o împărţire pe cât se poate mai desăvârşită a sarcinelor muncei sociale şi rezolvirea unor probleme de cultură cari cer conlucrarea unui mare număr de oameni. *Problema generală pe care trebue să căutăm a o rezolvi este de a face ca pe un teritoriu anumit şi pe întregul pământ, să poată trăi un număr cât se poate mai mare de oameni, într'o stare de fericire pe cât se poate mai desăvârşită.*

De faptul că înmulţirea poporaţiei e întovărăşită pururea de suferinţi foarte mari pentru unii indivizi, teoria e în dreptul de a nu se îngriji, cel puţin în starea actuală de lucruri. Căci s-a dovedit că tocmai această strâmtorare a poporaţiei este pârghia adevărată a propăşirei ei, a lărgirei continue a sferei ei de dezvoltare, a înmulţirei bunurilor şi prin urmare, condiţiunea însăşi a unei fericiri mai desăvârşite pentru fiecare, şi pentru un număr mai mare de fiinţi, în viitor. Din punctul de vedere a mişcărei generale a omenirei, privită în dezvoltarea ei prin veacuri — şi numai din acest punct de vedere ne putem pune, dacă voim să ieşim din stadiul iluziei copilăreşti şi naive că lumea există pentru cutare categorie, mai mult sau mai puţin interesantă, de indivizi, dintr'o epocă dată — orice încercare generală de a împiedica creşterea poporaţiei, având ca consecinţă de a zădărnici înrîurirea binefăcătoare a principiului poporaţiei asupra progresului obştesc, este imorală şi stricătoare. Intrucâtă vreme avem putinţa de a se găsi pe pământ mijloace suficiente pentru îndestularea trebuinţelor noastre încă pe multă vreme, o asemene politică, *care tinde la răsturnarea întocmirei fireşti în virtutea căreia indivizii sânt pururea jertfiţi intereselor speciei* şi fericirei nemărginite a generaţiilor viitoare, ar opri omenirea pe loc, sacri-

ficând idealul măreț de bine, de adevăr și de frumos, care se dezvoltă prin timpuri, intereselor egoiste ale momentului mărgenit. Rămâne liber *individul*, se înțelege, ca să-și întocmească în așa fel traiul lui, încât să satisfacă și interesele proprii de fericire momentană.

Plecând de la aceste premise, pe cari nu trebue să le trecem cu vederea, putem să analizăm acum diferitele teze în cari am desfăcut legea poporației, și cari vor servi de baze sigure încheerilor noastre practice.

I. *Poporația are o putere nemărgenită de înmulțire, din care cauză ea tinde să treacă de orice limite care ar mărgeni dezvoltarea ei.*

Cea d'întâiu consecință care rezultă din faptul că poporația se înmulțește în virtutea unei năzuinți neînfrânate către viață, a unui instinct a totputernic, care stăpânește toate ființele de opotrivă, e că împotrivirea acestui instinct într'un mod sau în altul, trebue pururea să fie întovărășită de mari suferinți. Orice politica a poporației trebue să aibă dar ca țintă *lărgirea continuă* a sferei de dezvoltare a poporației, știut fiind că fericirea poporației și sănătatea ei depinde de putința de a se dezvolta în voe. Și de aceea tocmai încheerile practice ale lui Malthus, care propovăduește constrângerea sau rezerva morală *ca un mijloc general de fericire* a claselor muncitoare și de îndreptare a mizeriei timpurilor noastre, sânt greșite. Malthus s'a speriat de îngrămădirea poporației la margenile de pe urmă ale unei stări demice anumite și nu a înțeles că această iperdemie relativă este un fenomen constant în omenire, care s'a produs în toate epocele anterioare și se va mai produce în toate cele viitoare, îndemnându-ne să mergem tot înainte în calea propășirei fără sfârșit. Și dacă practicarea constrângerei morale este adeseori o crudă necesitate pentru unii indivizi, care, dacă nu se scuzează, se poate cel puțin înțelege, într'o stare socială întemeiată pe împărțirea oamenilor în clase, ea nu poate să fie recomandată *astăzi* ca măsură generală, fară de a nedreptăți anumite clase și nici să fie adoptată de vre-un popor întreg, fară de a se supune de bună voe unei încete degenerări și peiri sigure. Eroarea lui Malthus, eroare profundă în contra căreea s'a

protestat cu drept cuvînt, se datorește tocmai faptului că a crezut că s'ar putea *generaliza* o măsură, care poate fi de folos individului în starea actuală de lucruri pentru a-și păstra existența și a-și asigura viitorul copiilor săi, cu mai puțină osteneală.

A doua consecință la care trebue să ajungem, plecând de la faptul că poporația are o putere nemărgenită de înmulțire, e că ea nu are nevoe de a fi *încurajată* în creșterea ei, și că nici nu poate să fie *oprită* de a se înmulți până la limitele de pe urmă ale dezvoltărei ei posibile.

Toate legile cari s'au făcut prin timpuri pentru a încuraja, în mod direct, căsătoriile și pentru a spori nașterile, precum și toate legile pentru a reduce numărul lor, au trebuit să fie zădarnice. La Spartani, părintele de familie care avea trei copii era scutit de a face serviciul de strajă și acel care avea patru copii era scutit de orice sarcină publică. La Roma, în anul 131 înainte de Chr., censorul Metellus a cerut ca cetățenii să fie siliți să se căsătorească. Impăratul August a căutat chiar, prin *Lex Iulia et Papia Poppaea*, să silească văduvele ca să se căsătorească. Impăratul Traian, a făcut încă și mai mult dând ajutoare părinților săraci pentru a-și crește copii [1]).

Urmând aceeași politică nechibzuită, care nu dăduse nici un rezultat în antichitate, unele state au căutat și în timpurile noastre să sporească poporația prin măsuri directe, destinate a favoriza căsătoriile. După sfaturile lui Colbert, Ludovic al XIV, scutea de unele impozite pe lucrătorii cari se căsătoreau. Printr'un edict din 1666, se scuteau de impozite acei cari se căsătoreau mai înainte de 20 de ani și acei cari aveau mai mult de zece copii. Nobilii primeau pentru zece copii născuți din căsătorie legitimă, o pensiune de o mie de livre și pentru doisprezece copii, două mii livre. După șasesprezece ani de experimentare, Colbert a trebuit să renunțe la aceste edicte, cari nu dădeau nici un rezultat. Cu toate aceste, mai târziu, aceeași politică se urmează de marele ministru englez Pitt, care propune un bill în

1) *Wilhelm Roscher*: Grundlagen der Nationalökonomie. Ed. XIX Leipzig 1888 Pag. 703.

anul 1797, pentru a recompensa pe aceicari aveau o familie numeroasă ; și de Napoleon I, care dădea premii căsătoriților, făgăduind fiecărei familii, care ar fi avut șapte copii, de a crește *unul* pe sama statului [1]).

Pe de altă parte, s'a căutat, tot prin măsuri directe, să se mărgenească creșterea firească a poporației. Așa, de-o pildă, se fixează, în unele țări, o vârstă mai înaintată până la care căsătoria e oprită, sau se cer dovezi préalabile că acei cari voesc să întemeeze o familie vor avea cu ce să o întrețină. Dar toate aceste măsuri nu au avut ca rezultat decât să îndemne la înconjurarea lor și să sporească numărul copiilor nelegitimi [2]).

Se poate afirma dar că experiența tuturor timpurilor a confirmat încheerile teoriei care ne spune că, *prin măsuri directe*, poporația nu poate fi oprită de a se apropia de limitele de pe urmă ale creșterei ei posibile și că, prin asemene măsuri, noi nu o putem face să treacă de aceste limite. Cu aceasta ajungem în mod firesc, la cercetarea consecințelor ce se pot deduce din cea de a doua teză stabilită de noi.

II. *Limitele firești ale dezvoltărei poporației sînt determinate în tot momentul de cantitatea mijloacelor de existență pe cari și le poate procura și cu cari este obișnuită să trăiască.*

Plecând de la adevărul de netăgăduit că în virtutea principiului însuși al vieței, poporația are tendință nemărgenită de înmulțire, putem fi siguri că orice sporire a mijloacelor de existență, va avea ca consecință o creștere; orice împuținare a lor, o scădere a ei. Prin *nașteri și emigrări*, poporația se ridică pururea la limitele aceste, prin *decese și emigrări*, ea e menținută în lăuntrul lor. Și de aceea nu trebue să ne mirăm de a vedea că ori de câte ori, într'o localitate oarecare, mijloacele de existență, sau prilejurile pentru a și le procura, sporesc, poporația se înmulțește repede și că ea scade, din contra, acolo unde mijloacele de existență se împuținează. Când, în urma vreunui războiu trecător sau a vreunei epidemii, care a costat

1) *Achille Guillard*: Éléments de statistique humaine. Paris 1855 Pag. 88.
2) *Wilhelm Roscher*: Loc. cit. Pag. 709.

multe vieți omenești, au rămas multe locuri libere, în economia unei țări, poporația se înmulțește repede, silindu-se a le ocupa. In Prusia, după calculele lui *Süssmilch* [1]), epidemiile din 1709 și 1710, înzecise decesele, după care vedem că, în anul 1711, numărul căsătoriilor crește îndoit și nașterile ajung, de la 23.977, la 32.572. După epidemiile din 1736 și 1737, aceeași creștere se observă în 1739. Același fapt se repetă după cholera din 1831 și 1832 [2]).

Este cunoscută asemene legătura strânsă ce există între prețul mijloacelor de existență și căsătoriile, nașterile și decesele [3]). Calculând numărul căsătoriilor, a nașterilor și a deceselor, în Suedia, la sfârșitul veacului al XVIII, *Wargentin*, ajunge la următoarele rezultate, pentru doi ani de lipsă și doi ani de belșug: [4]).

	Căsătorii	Nașteri	Decese
In anii de lipsă	38.000	165.000	142
" " " belșug	46 000	182.000	122

Aceleași rezultate le-a obținut *John Barton* [5]), în Anglia, arătând că numărul deceselor între anii 1801 și 1810 a fost în proporție cu scumpetea grâului: [6]).

A N I I	Prețul mijlociu al grâului, de quarter	Numărul deceselor
In 1801	118 shillings 3 penny :	55.965
" 1804	60 " 1 "	44.794
" 1807	73 " 3 "	48.108
" 1810	106 " 2 "	54.864

1) Goettliche Ordnung. Vol. I. Tab. XXI.
2) *Achille Guillard*: Loc. cit. Pag. 72.
3) *A. Quételet*: Essai de Phsyique sociale. Paris 1835. Vol. I. Pag. 177
4) *Jean-Baptiste Say*: Cours complet d'Économie politique. Ed. VII. Bruxelles 1844. Pag. 378.
5) Observations on the condition of the labouring classes.
6) *Jean-Baptiste Say*: Traité d'Économie politique. Ed. VIII. Paris. 1876. Pag. 450.

Aceste date ne arată în mod lămurit că poporația, cu tot spiritul de prevedere al omului, trăiește pururea la limita extremă a dezvoltărei ei posibile, determinată de cantitatea mijloacelor de existență de cari poate să dispună și că pentru a o înmulți, noi nu avem alt mijloc decât de a *lărgi această limită, sporind mijloacele de existență.*

„Dacă putem să înmulțim oamenii, zice J. B. Say [1], „aceasta nu o putem face decât prin acte favorabile înmul-„țirei productelor; și orice act vătămător înmulțirei pro-„ductelor, se opune în mod inevitabil înmulțirei oame-„nilor".

De aice rezultă că o țară sau o localitate nu poate să conserve decât numărul locuitorilor pe cari va fi în stare să-i hrănească, cari își vor găsi prin urmare un loc în organizarea economică a acelei țări sau localități. Cu drept cuvânt ne putem dar mira că s-a putut da premii pentru a stimula procreația, ca și cum instinctul genezic și bucuriile paternităței nu ar fi motive îndeajuns de puternice pentru a îndemna poporația să se înmulțească, ori de câte ori ea are putința de a se hrăni [2]).

Nu mai puțin nechibzuite sunt măsurile destinate ca să oprească emigrarea poporației, de la câmpii la orașe, sau de la o țară la alta. Regele Frederic Wilhelm I al Prusiei, pedepsea emigrarea unui țăran precum și îndemnul de a comite o asemene „desertiune", cu moartea [3]). Dar ușor se poate înțelege că asemene procedeuri, afară de unele cazuri excepționale, nu pot să dea alt rezultat decât ca oamenii ce sunt împiedecați de-a-și căuta existența lor aiurea, să piară de mizerie.

„Când oprim o poporație prea abundentă de a ieși pe „ușa fruntariilor, zice *J. B. Say* [4]), ea pleacă pe ușa mor-„mintelor".

Nu trebue să uităm, în adevăr, că poporația se duce

1) Cours Complet d'Économie politique pratique. Ed. VII. Bruxelle 1844. Pag. 381.
2) *Achille Guillard*: Loc. cit. Pag. 97.
3) *Wilhelm Roscher*: Loc. cit. Pag. 704.
4) Cours complet d'Économie politique pratique. Ed. VII. Bruxelles 1844. Pag. 382.

acolo unde poate să găsească mijloacele de existență trebuitoare, *cu cât se poate mai puțină osteneală,* și că tocmai de-aceea ea trebue să aibă o tendință firească de *a rămânea* în locurile unde se găsește, economisind cheltuelele strămutărei. Când o vedem că se hotărește să plece, aceasta-i dovada cea mai bună că nu mai poate să se păstreze și că existența ei nu mai e posibilă, în localitatea de unde emigrează. De-aceea tocmai măsurile prin cari *Arsène Dumont* [1]) își propune să împiedece emigrarea poporației franceze din orașele de provincie către capitală creând în acele dintâiu muzee și biblioteci, și reținând cu sacrificii bănești din partea statului artiștii și oamenii de știință, ca să fixeze împrejurul lor poporația, precum „pinul fixează nisipul dunelor", sunt ridicule și copilărești. Căci oamenii nu se hrănesc cu tablourile din muzee, nici cu cărțile de prin biblioteci, și nici nu-și părăsesc căminele lor de dragostea unor asemene lucruri, de cât prin excepțiune. Dacă poporația franceză nu rămâne prin sate și în orașele de provincie, cauza e că nu-și găsește acolo o întrebuințare suficientă. Pentru a o reține ar trebui dar să se creeze, nu muzee și biblioteci, ci fabrici și industrii, cari să fie în stare să desfacă productele lor. Nu artiștii și învățații ar putea dar să fie „pinii" despre cari vorbește Dumont, ci *fabricanții și industriașii* ageri, cari ar putea să concureze cu succes productele industriei celorlalte popoare, pe piețele lumei. Și tocmai aceștia lipsesc poporației în plină decădere a Franței.

Limitele firești ale dezvoltărei poporației fiind determinate de cantitatea mijloacelor de existență — pe cari omul, în deosebire de animale, și le produce singur — se naște întrebarea, *tendința nemărgenită de înmulțire a poporației fiindu-ne cunoscută:* cari sunt condițiile cari determină această cantitate de mijloace de existență? Și stabilirea cu precisiune a acestor condiții este de cea mai mare însemnătate. Căci numai în modul acesta, modificând aceste condiții, *pe cale indirectă* dar, putem spera să avem o înrâurire asupra poporației, pe care am văzut că nu e cu

1) Dépopulation et Civilisation. Paris 1890. Pag. 459.

putință de a o înrâuri prin **mijloace directe. Condițiile** însă cari determină cantitatea mijloacelor de existență, ca limită de pe urmă a dezvoltărei poporației sunt de multe feluri, dar se pot clasa în două mari categorii :

I. Condiții naturale — cari rezultă de-adreptul din însușirile firești ale poporației și din împrejurările naturale a le mijlocului in care este chemată a se dezvolta și anume :

1°) Insușirile poporației, rasa, puterea și energia ei.
2°) Productivitatea și situațiunea solului.
3°) Clima, intemperiile și anotimpurile.
4°) Intinderea teritoriului.

II. Condiții sociale — cari rezultă din starea de dezvoltare culturală și economică la care a ajuns poporația și din relațiunile oamenilor între dânșii, și anume :

5°) Cunoștințele, sănătatea și moralitatea poporației.
6°) Modul de administrare a intereselor publice.
7°) Organizarea socială.
8°) Relațiunile dintre diferitele poporații.

Intre toate aceste condiții, naturale și sociale, există o legătură foarte strânsă și fiecare e un *factor* care contribue la determinarea cantității generale a mijloacelor de existență, pe cari poporația și le poate procura și la stabilirea limitelor ei de dezvoltare. Se cuvine dar să ne dăm samă de însemnătatea fiecăruia din acești factori, fără de cari nu ne vom putea face o idee exactă despre starea și mișcarea unei poporații anumite, despre densitatea ei și despre măsurile practice prin cari o putem înrâuri.

1) Insușirile poporației, rasa, puterea și energia ei.

Principiul poporației, tendința ei constantă de a trece de limitele mijloacelor de existență disponibile, este desigur cauza adevărată care a determinat constituirea originară a raselor, precum ea determină toate progresele omenirei [1]). Siliți de a se răspândi în diferitele regiuni ale pământului, din cauza necesității de a-și procura mijloace

1) *Julius Lippert*: Kulturgeschichte der Menschheit. Stuttgart 1886. Vol. I. Pag. 172.

tot mai multe de hrană, într'o epocă unde era nevoit ca și animalul, de a-se mulțămi cu ceea ce-i dădea natura, nefiind în stare să-și *producă* cele trebuitoare existenței, și trăind mii de ani în condițiuni diferite de climă, de faună și de situațiune, era firesc ca omul să dobândească cu timpul însușiri deosebite, și să se diferențieze în *rase* cu caractere distincte. Și astăzi încă e cunoscut că urmașii europenilor, cari au emigrat în America, sfârșesc prin a se apropia, ca construcție a craniului și ca înfățișare, de tipul cu obrazul și gâtul lungăreț al indienilor autochtoni. Faptul însă că toate aceste schimbări ale trupului nu sunt în stare să modifice *însușirile* raselor, cari au rămas aceleași, de mii de ani de când le cunoaștem, se explică prin puterea *lăuntrică* a naturei moștenite, care sfârsește prin a rezista cu succes înrâuririlor *din afară* [1]).

Ori cari ar fi cauzele cărora se pot atribui deosebirile dintre rasele omenești — și fie că aceste deosebiri ar fi permanente, după cum credem noi, fie că s'ar putea modifica— e sigur că rasele se prezintă cu calități deosebite de energie, pricepere, de tendinți morale și de îndemn cătră progres, cari determină existența lor. Ca și caracterul indivizilor, caracterul popoarelor e constant [2]). Și nu clima, calitățile solului, sau situațiunea geografică, determină caracterul unui popor. Ele sunt *condițiunile lui de manifestare* numai, într'o direcție sau în alta [3]) In aceeași vale a Nilului au trăit faraonii și trăesc astăzi egiptenii; pe acelaș pământ s-a dezvoltat civilizația strălucită a elenilor și vegetează astăzi poporul grecesc. In toate regiunile, în toate climele, anglo-saxonul și germanul își păstrează însușirile lor și negrul nu-și schimbă natura prin faptul că schimbă de locuință, sau că-și modifică instituțiile.

In republica negrilor din *Haiti*, domnește cea mai desăvârșită libertate și neatârnare. Nici o urmă africană nu a

1) *Friedrich von Hellwald*: Kulturgeschichte in ihrer natürlichen Entwicklung. Ed III. Augsburg 1883. Vol. I. Pag. 49.
2) *D. Chwolson*: Die semitischen Völker. Versuch einer Charakteristik. Berlin 1872.
3) *Hellwald*: Loc. cit. Pag. 50.

mai rămas în *legile scrise* [1]). Dar *moravurile* nu s-au schimbat întru nimic. Aceeaşi lene proverbială a negrului; acelaşi gust salbatec pentru găteli bătătoare la ochi; aceeaşi indiferenţă pentru frumuseţa formei. Totul se reduce la o parodie ridiculă a civilizaţiei, pe când poporaţia zace în cea mai stupidă ignoranţă, revenind chiar la sacrificiile omeneşti şi la canibalismul popoarelor primitive.

Inainte de emanciparea ei, colonia San-Domingo, din care făcea parte actuala republică Haiti, era una din cele mai bogate colonii, deosebindu-se prin luxul şi eleganţa moravurilor ei. In timpul dominaţiunei franceze, ţara întreagă era înzestrată cu drumuri minunate, largi şi bine întreţinute. In 1789, Haiti avea 790 de fabrici de zahăr şi două sute de fabrici de tafia (rachiu de zahăr), şi agricultura ei era în floare. Astăzi drumurile au dispărut cu totul şi nu au mai rămas decât câteva cărări primejdioase, abia îndeajuns de largi pentru ca să poată trece un om. Fabricele de zahăr nu mai există, dar în schimb numărul fabricilor de tafia a crescut îndoit. Haitienii, cari consumă două milioane de litruri de rachiu de zahăr pe fiecare an, importează zahărul lor din Europa şi America. Cât pentru agricultură şi industrie, ele se găsesc în starea cea mai mizerabilă [2]).

„Ca consecinţă a lenei organice a speciei, zice Gobi„neau [3]), agricultura este nimicită, industria nu există „nici cu numele, comerţul scade pe fiecare zi, mizeria cu „progresele ei de plâns împiedecă poporaţia de a se repro„duce, pecând războaele necontenite, revoltele, execuţiunile „militare, reuşesc necontenit să o facă să scadă".

Acest exemplu e de ajuns pentru a arăta cât de mare este înrâurirea pe care o exercitează rasa asupra cantităţei de mijloace de existenţă pe cari le poate produce o poporaţie, şi prin urmare asupra densităţei la care poate să ajungă, în anumite condiţii. S-a văzut însă că însuşirile,

1) *Le Comte de Gobineau*: Essai sur l'inegalité der races humaines Ed. IV. Paris 1884. Vol. I. Pag. 47.

2) *C. Texier*: Au pays des généraux. — Haïti — Paris 1893. Pag 111 şi 12?.

3) Loc. cit. Pag. 49.

caracterul intim al rasei, nu se schimbă. Cu toate aceste, în limitele fixe pe cari i le pune natura, aceste însuşiri *pot să varieze*. Cultura joacă şi aice un rol însemnat împotrivind unele tendinţi stricătoare şi dezvoltând pe altele de folos. De-aceea puterea, energia şi agerimea unei poporaţii, cari depind în primul rând de *rasa* căreea aparţine, se pot mări sau scădea, după împrejurări, lărgind sau restrângând limitele ei de dezvoltare.

2°) *Productivitatea şi situaţiunea solului.*

Cu cât un pământ e mai fertil, cu cât e mai bogat în producte naturale, cu atât locuitorii lui pot să-şi procure o cantitate mai mare de bunuri. Aceasta se înţelege de la sine. Dar se uită adeseori că productivitatea pământului se poate mări printr'o cultură înţeleaptă, precum ea poate să şi scadă, când exploatarea lui nu e raţională. Pământul este compus din materii cari trec în cerealele pe cari le cultivăm. El este acoperit cu păduri; brazdat şi încunjurat de ape, în cari trăiesc tot felul de vietăţi, cari servesc de hrană omului. Toate aceste se pot exploata, în mod raţional, întreţinând productivitatea lor, sau istovind-o din contra prin *cultură prădătoare.*

Situaţiunea teritoriului sau a unei localităţi la marginea mărilor, de-alungul cursurilor mari de apă, sau pe drumul transitului, este asemene de o mare însemnătate pentru determinarea cantităţei mijloacelor de existenţă a le unei poporaţii.

De-aceea vedem că cele d'întâiu civilizaţii se dezvoltă în valea Eufratului şi în valea Nilului. In veacul de mijloc situaţiunea Florenţei, între orient şi occident, îi permite de a aduna avuţii foarte mari ajungând să aibă o poporaţie numeroasă, care scade de îndată ce se schimbă direcţiunea comerţului prin descoperirea drumului pe mare către Indii. Şi în zilele noastre, Anglia îşi datoreşte fără îndoială o bună parte a prosperităţei sale situaţiunei geografice fericite ce ocupă.

Ţara noastră ne dă asemene un exemplu minunat despre importanţa pe care o are situaţiunea pentru dezvoltarea bogăţiei unei ţări.

Prosperitatea mai mare a Valachiei în comparație cu Moldova se datorește fără îndoială unor cauze multiple, dar e sigur că situațiunea Valachiei *de-a lungul* unei căi naturale atât de importante, precum este Dunărea ,nu puțin a contribuit la dezvoltarea economică a acestei părți a țărei, înlesnind exportarea productelor, economisând cheltuelele de transport și înlăturând întru câtva pe intermediari, prea numeroși, dintre producători și consumatori. Această împrejurare a trebuit să trezească un spirit viu de comerț în sînul chiar a producătorilor, pe când Moldovenii, trăind la distanțe foarte mari de schelele Dunărei nu numai că pierd asupra cheltuelelor de transport, cari sunt mai mari pentru dânșii, dar intermediarii absorb încă o bună parte din câștigurile lor. Și acești intermediari, în lipsa unei clase orășenești naționale, care nu s-a putut dezvolta în țară, era firesc să fie străini. Căci în Moldova, producătorul găsindu-se la o distanță prea mare de cumpărătorul direct, dintr'un popor de crescători de vite și de agricultori, nu se putea dezvolta în pripă o clasă numeroasă de comercianți lipsindu-i îndemnul unei căi naturale de circulațiune a bunurilor, precum este Dunărea și contactul unor popoare comerciale, *creștine ca și dânsul,* cu cari să se poată amesteca. Aceasta este, după părerea noastră, una din cauzele principale pentru cari locuitorii din Valachia sunt și mai cuprinși și mai comercianți decât Românii din Moldova, cari sunt victime, în mare parte, a situațiunei lor geografice nenorocite.

3°) *Clima, intemperiile și anotimpurile.*

Asupra acestor cauze cari înrâuresc cantitatea bunurilor, nu e nevoe să insistăm. Mijloacele de hrană pe cari le dobândește eschimosul, în Groenlanda, nu se pot compara cu recoltele bogate, pe cari le face poporația sub cerul binecuvântat al Indiei.

Intemperiile au asemenea o influență foarte mare asupra cantității mijloacelor de existență ce se produc pe fiecare an și asupra mișcărei poporației, prin urmare. Astfel ploile din primăvara anului 1897, la noi în țară, pentru a nu cita decât un singur exemplu, „au produs inundațiuni

„întinse, cari au distrus avutul unui mare număr de locuitori, au stricat căile de comunicațiune, au cauzat chiar „moartea multor persoane, au lăsat numeroase comune insalubre, au mărit întinderea apelor stătătoare, au făcut „ca impaludismul să progreseze și să se agraveze [1])". In anul acesta au fost inundate în toată țara 469.130 hectare cultivate, din care cauză o mare cantitate de bunuri a fost distrusă. Consecința imediată a acestei calamități a fost *scăderea numărului căsătoriilor* de la 8.5 la 1000 locuitori, din anul 1896, la 7.5 la 1000, în anul 1897, la care scădere au participat numai comunele rurale; și *creșterea mortalității,* care fusese în anul 1895 de 28.49‰, și în anul 1896 de 28.78‰, la 30.‰ la 1000 locuitori în anul 1897, la care creștere a participat iar poporația rurală într'o proporțiune mai largă decât acea urbană.

Pentru a micșora urmările nenorocite ale unor asemene accidente, poporația nu are alt mijloc decât de a se pune la adăpostul lipsei eventuale prin înființarea unor instituții de prevedere și de economie. In țară la noi, unde poporația e adeseori amenințată de foamete, în anii răi, un mijloc foarte potrivit cu împrejurările țărei pentru a asigura îndestularea ei a fost *magaziile de rezervă* [2]), în cari fiecare țăran era dator să pue jumătate merță de popușoi, îndată după culesul acestui product.

4° *Intinderea teritoriului.*

Cu cât o poporație stăpânește un teritoriu mai întins, cu atât firește că are perspectiva de a-și spori numărul și de a ajunge la o putere și la o civilizațiune mai mare. Această concluzie este atât de evidentă, încât nici nu are nevoe de a mai fi comentată. Cu atât mai mult ar trebui să ne prindă mirarea, dacă nu am ști ce confuzie domnește în știința economică cu privire la cele mai elementare principii, că

1) *Doctorul I. Felix*: Raport general asupra igienei publice și asupra serviciului sanitar al Regatului României pe anii 1896 și 1897. București 1899. Pag 2.

2) Reglementul organic a Principatului Moldovei. Eșii 1837. Capul V. Sekția III, și Regulamentul organic. București 1847. Kap. V Seksia III. Pag. 178.

unii economişti, *punându-se iarăşi din punctul de vedere strâmt al avuţiei*, au putut să se rostească în contra politicei coloniale.

Emile de Laveleye [1]) pretinde de-o pildă că coloniile sunt un anachronism, zicând că statele cari nu au colonii pot să se mângâie şi acele cari au colonii trebue să se pregătească să le piardă şi că această pierdere va fi încă un câştig. Mai interesantă este, fără îndoială, părerea lui *Georg Hansen* [2]), care se pune din punctul de vedere exclusiv al poporaţiei. Hansen se rosteşte în contra coloniilor, plecând de la ideea greşită că emigrarea se datoreşte *în totdeauna* deposedărei ţărănimei de cătră clasa de mijloc îmbogăţită. După părerea lui, orice emigrare însemnată dintr'o ţară a cărei poporaţie este împărţită în trei clase, nu însemnează alta decât istovirea capitalului ei de puteri vii. Emigrarea nu-i după părerea lui decât simtomul unei boale şi dovada că sângele nu mai circulează în mod regulat. Mai importantă este *colonizarea internă*, care a făcut mărirea Prusiei. Fiecare sat câştigat pentru noţiunea germană, la fruntariile ostice sau vestice ale imperiului, însemnează pentru viitorime, după părerea lui, un spor mai mare de putere decât stăpânirea amânduror Indiilor.

Dacă argumentele lui Laveleye, care se preocupă mai ales *de rentabilitatea* coloniilor, sunt cu totul lipsite de temeiu, obiecţiunile lui Hansen, conţin un simbure de adevăr deşi ele nu probează în contra coloniilor. Căci e sigur că colonizarea internă are o importanţă mai mare decât colonizarea externă, dar acea dintâiu nu trebue să împiedece pe acea din urmă, care singură poate să satisfacă trebuinţele de expansiune a unor poporaţii numeroase, precum e poporaţia Angliei, a Germaniei sau a Italiei. Asemene e sigur că exproprierea clasei ţărăneşti e una din cele mai mari primejdii pentru existenţa unei naţiuni; dar coloniile nu sunt *cauza* acestei exproprieri, ci mai degrabă *efectul* ei necesar. In lipsa coloniilor, elementele alungate dela ţară ar trebui să piară de mizerie, trecând poate

1) Éléments d'Économie politique. Paris 1882. Pag. 126.
2) Die drei Bevölkerungsstufen. München 1889. Pag. 246 şi 382—392.

prin frământări şi răscoale sângeroase, cari ar periclita existenţa statului.

Orice poporaţie viguroasă, şi pentru a-şi întreţine vigoarea ei, are nevoe de un teritoriu pe cât mai întins, pe care să se poată răspândi. In colonii, ea regăseşte iarăşi contactul pururea înviețuitor al naturei, regenerându-se [1]). Şi faptul că coloniile reclamă sacrificii băneşti şi că ele ar putea când-va să-şi porclame neatârnarea lor, nu poate să fie un motiv de îngrijorare decât pentru acei cari se pun din punctul de vedere strâmt al *avuţiei*.

Sacrificiile pe cari le fac statele moderne pentru a-şi asigura stăpânirea asupra unor pământuri îndepărtate sunt dar legitime. Ele caută să-şi asigure putinţa de a se dezvolta, revărsând prisosurile poporaţiei lor asupra unor întinderi mai mari de pământ şi pregătind astfel mărirea lor viitoare.

5⁰) *Cunoştinţele, sănătatea şi moralitatea poporaţiei.*

In afară de însuşirile de rasă cari contribue într'un grad foarte mare la determinarea cantităţei mijloacelor de existenţă, ca limită firească a dezvoltărei unei poporaţii, mai sunt şi celelalte însuşiri ale ei, cari au din acest punct de vedere o importanţă foarte mare.

Cunoştinţele de cari dispune poporaţia, ghibăcia technică, spiritul ei de întreprindere şi de prevedere, cari se pot mări prin cultură, o pun în poziţie de a-şi agonisi pe acelaşi teritoriu cantităţi diferite de bunuri, după gradul de dezvoltare la care a ajuns [2]).

Sănătatea şi moralitatea poporaţiei, dela cari depinde energia şi agerimea ei în lupta pentru existenţă, sunt izvoarele însăşi ale puterei şi ale bogăţiei. Deaceea, dacă voim să lărgim sfera ei de dezvoltare, trebue în primul rând să căutăm prin toate mijloacele a păstra neatinse aceste comori nepreţuite. O poporaţie sănătoasă şi morală, se va înmulţi şi va prospera chiar în regiunile mai puţin fertile, pentrucă valoarea proprie îi va da putinţa să pro-

1) *Wilhelm Roscher*: Grundlagen der Nationalökonomie. Ed. XIX. Stuttgart 1888. Pag. 715.
2) Vezi Pag. 341.

ducă o cantitate mai mare de bunuri; pecând dacă puterile ei se vor împuţina, ea va scădea şi va pieri cu totul, oricât de mănos ar fi pământul pe care l-ar stăpâni. Se naşte numai întrebarea, cari sunt mijloacele cele mai bune pentru a întreţinea sănătatea fizică şi morală a poporaţiei?

Pentru a răspunde cu succes la această întrebare, trebue să cercetăm mai întâiu cari sunt *cauzele cari determină îmbolnăvirea poporaţiei*, şi să căutăm a le înlătura pe aceste, nu să ne oprim in mod naiv la *efectele* lor, considerând *boalele* numai, şi căutând a le vindeca. Pricina de căpetenie a confuziei care stăpâneşte această materie şi care face ca să se atribue în deobşte o importanţă prea mare *medicinei curative*, este tocmai că nu se consideră îndeajuns boalele la originea lor, în *cauzele* cari le produc. Iluziunea primejdioasă că medicul este salvatorul omenirei, că ştiinţa lui poate să vindece toate boalele, şi că sporind numărul medicilor şi al spitalelor rurale, şi dând medicamente gratuite, vom parveni să *înmulţim* poporaţia, — iluziune măgulitoare şi lucrativă pentru medicii şarlatani şi vanitoşi, şi foarte comodă pentru politicianii sterili şi ignoranţi — stăpâneşte mai cu deosebire spiritele la noi în ţară.

„Chiar la şcoalele noastre de medicină, zice *Doctorul I. „Felix* [1]), nu se dă destulă importanţă medicinei preven„tive..., se cultivă aproape exclusiv medicina curativă şi „publicul ca şi autorităţile, apreţuesc activitatea medicilor „din serviciul judeţelor şi comunelor numai după numă„rul şi după felul boalelor căutate. Idealul tânărului me„dic eşit din şcoală este medicina curativă; numai ea-i „aduce recunoştinţa bolnavilor, lauda autorităţilor locale „şi foloase băneşti.

„Administraţiunile publice fac destule sacrificii pentru „căutarea bolnavilor, dar foarte puţine pentru prevenirea „boalelor".

O clasificare sistematecă a diferitelor boale, *după originea lor*, poate singură să ne permită de a ne da samă despre mijloacele prin cari putem asigura sănătatea publică

1) Raport general pe anii 1896. şi 1897. Bucureşti 1899. Introducere.

şi de a determina cu precisiune sfera de acţiune şi utilitatea artei medicale. Din acest punct de vedere, vom deosebi următoarele patru categorii, în cari intră toate formele de îmbolnăvire şi de împuţinare a poporaţiei.

A). Epidemiile propriu zise — precum e cholera, ciuma, influenţa.

B). Endemiile — ca impaludismul, pelagra, tuberculosa, sifilisul, gastro-enterita copiilor.

C). Endemo-epidemiile — precum e scarlatina, pojarul, variola, anghina difterică, febra tifoidă.

D). Alcoolismul — cauza de căpetenie a istovirei puterilor fizice şi morale ale poporaţiei şi baza generală a morbidităţei şi a sărăciei.

In teză generală, orice guvern cuminte care se îngrijeşte de viitorul poporului a cărui interese îi sunt încredinţate, are datoria nu numai de a căuta ca să *vindece* suferinţele poporaţiei, ci *să le previe*. Şi vom vedea că *prevenirea boalelor* e nu mai cu mult mai importantă şi cu mult mai cuminte, dar chiar că ea e singurul mijloc pentru ca să ajungem a înrâuri creşterea poporaţiei, pecât e cu putinţă pe calea aceasta. Căci mai la urmă, a *preveni* boalele însemnează *a păstra sănătatea* poporaţiei şi a-i da putinţa să prospereze economiceşte, pecând a le *căuta* nu-i altă adeseori decât *a spori morbiditatea ei*. Medicina contimporană care nu e în stare să vindece boalele cari determină mai cu deosebire degenerarea, precum e ftizia, scrofulele, sifilisul, dar cari împiedecă mortalitatea pe urma acestor boale, contribue în mare parte la debilitarea popoarelor moderne. Căci cu cât părinţii îşi prelungesc mai mult mizerabila lor existenţă, cu atât copiii lor sunt mai expuşi să moştenească germenii boalelor [1]). Odată aceste stabilite, în teorie generală, rămâne să vedem ce se poate face, din amândouă punctele de vedere, pentru fiecare din cele patru categorii pe cari le-am stabilit.

A). Epidemiile propriu zise. — Cu toată spaima care ne cuprinde în faţa unor molime cari fac atâtea victime, pre-

1) *Ernest Haeckel*: Histoire de la Création. Trad. Letourneau. Ed III. Paris 1884. Pag. 126.

cum e cholera, ciuma, sau chiar influenţa, aceste cauze de împuţinare a oamenilor sunt acele mai puţin de temut, de oarece ele nu ating vigoarea poporaţiei, ci o sporesc mai degrabă, scoţând din sânul ei tocmai elementele cele mai bicisnice. Este drept că altă dată, pe când omenirea stătea neputincioasă în faţa epidemiilor, efectul lor, mai ales asupra moralităţei publice, erau înspăimântătoare, desfăcând legăturile sociale, şi readucând oarecum omenirea în stare de sălbătăcie. Astăzi, când dispunem de atâtea mijloace pentru a resista în contra lor, pe lângă inconvenientele ce le prezintă, ele sunt şi o cauză care trezeşte energia şi spiritul de prevedere a poporaţiei, silind-o să-şi încordeze toate puterile pentru a se apăra. In tot cazul, după cum s-a putut vedea, epidemiile *trecătoare* nu au nici o înrâurire asupra scăderei poporaţiei. Pe urma lor, starea sanitară se îmbunătăţeşte prin faptul că toţi oamenii debili sunt seceraţi şi pentru că rămâne mai mult loc şi mai multe mijloace de hrană pentru acei cari supravieţuesc [1]). Se înţelege că durata mai lungă a epidemiilor şi înmulţirea lor ar contribui la oprirea pe loc şi la scăderea poporaţiei.

Epidemiile îşi au originea lor, în primul rând în introducerea germenilor boalei, dar îndesirea poporaţiei, din cauza strâmtorărei condiţiilor existenţei, le favorisează. Singurele măsuri prin cari se pot combate cu succes, sunt mai întâiu măsurile de poliţie sanitară internaţională, cari au de scop de a împiedeca molipsirea, şi în al doilea rând, îngrijirea sănătăţei publice interne, prin măsuri economice şi igienice bine chibzuite. Medicina curativă joacă aice un rol prea neînsemnat şi nu înfluenţează întru nimic creşterea poporaţiei.

B). Endemiile. — Boalele endemice se datoresc unor cauze mai mult locale, cari ameninţă în mod statornic sănătatea publică, istovind puterile poporaţiei şi împiedecând-o de a munci cu spor. *Impaludismul* care se datoreşte mlaştinelor, este, în unele ţări, o cauză de mizerie fiziologică profundă, determinând mai ales mortalitatea copiilor.

1) *Malthus*: Essai. Pag. 310.

„Pământurile pe cari cultura nu le preface, pe cari dre„nagiul nu le asanează, zice Doctorul *A. Bordier* [1]), sunt „focare permanente de friguri intermitente şi de cachexie „palustră. Prima manifestaţiune însă a cachexiei palustre „asupra unei rase este caracterizată printr'o enormă spo„rire a mortalităţei infantile".

Din cauza impaludismului, Montfalcon, care scriea prin anul 1824, a constatat că poporaţia unor părţi a departamentului Ain scăzuse cu $^1/_3$ de la 186. El observă că, dacă pe un spaţiu anumit, în părţile nemlăştinoase ale acestui departament, se găsesc 12 locuitori, în părţile mlăştinoase nu sunt decât 5 locuitori. Aceleaşi observaţiuni le făcuse, cu privire la acest departament, cu două secole mai înainte *Bossi* [2]).

Vorbind despre efectele nenorocite ale cachexiei palustre, *Quételet* [3]) citează cuvintele lui *Villermé*, care ne învederează, într'un mod viu, înrârirea binefăcătoare a secărei mlaştinelor asupra poporaţiei:

„In Vareggio, zice acest învăţat [4]), în principatul Lucca, „locuitorii puţini la număr şi într'o stare deplorabilă de „mizerie şi de barbarie erau atacaţi, în fiecare an şi din „timpuri foarte vechi, la aceeaşi epocă, de friguri intermi„tente; dar în 1741, se construiră stăvilare *(écluses)*, a că„ror porţi mobile făceau cu putinţă scurgerea în mare a „apelor din mlaştini, împiedecând inundarea lor de către „apele mărei, în timpul fluxului şi a furtunelor. Această „construcţie care a suprimat mlaştina în mod permanent, „a făcut ca frigurile să înceteze. In scurt, cantonul Va„reggio este astăzi una din localităţile cele mai salubre, „cele mai industrioase, cele mai bogate de pe coasta Tos„caneli; şi o parte din familiile ale căror strămoşi in„culţi cădeau victime ale epidemiei de *aria cattiva*, fără „a şti să se prezerveze, prezintă o sănătate, o vigoare, o

1) La vie des sociétés. Paris 1887. Pag. 164.
2) Statistique du département de l'Ain.
3) Essai de Physique sociale. Paris 1835. Vol. I. Pag. 150.
4) Des Epidémies (Annales d'Hygiène. Ianuarie 1833).

„longevitate şi un caracter moral, cari altă dată erau ne-„cunoscute".

Malaria determină, în adevăr, o degenerare profundă a poporaţiei, a cărei efect este de a o împiedeca să-şi producă mijloacele trebuitoare existenţei, din care cauză ea trebue să se împuţineze. Pe un teritoriu anumit, toate celelalte condiţiuni fiind egale, în părţile mlăştinoase, poporaţia nu va putea să ajungă la densitatea la care va ajunge în părţile nemlăştinoase, după cum o dovedeşte exemplul citat mai sus.

Pelagra, care se datoreşte înrâurirei vătămătoare a porumbului stricat, mai ales asupra organismelor rău hrănite şi intoxicate cu alcool, este iarăşi una din cauzele de degenerare a poporaţiei, în ţările cari consumă porumb, precum este Italia şi România. In ţara noastră, numărul pelagroşilor a fost, în anul 1896 de 17.912, şi în anul 1897, de 19.796, şi e sigur că numărul acesta foarte mare de pelagroşi, se datoreşte faptului că „ţăranul nostru este rău „hrănit, că mizeria fiziologică îl face primitor pentru otră-„virea cronică cu productele toxice ale porumbului stri-„cat", după cum se exprimă Doctorul I. Felix.

Dar această mizerie fiziologică nu rămâne îndoială că se datoreşte în cea mai mare parte impaludismului şi mai ales alcoolismului.

Tuberculosa, care face în lume mai mult de 3 milioane victime pe fiecare an, stă în raport direct cu densitatea poporaţiei [1]). Şi uşor se poate înţelege pentru ce îngrămădirea poporaţiei trebue să provoace această teribilă boală. Cu cât trăiesc mai mulţi oameni la un loc, cu atât condiţiile vieţei fiecăruia sunt mai restrânse; cu atât au mai puţin aer şi lumină; cu atât aerul e încărcat cu mai multe necurăţenii; cu atât baccilul lui Koch trebue să se găsească răspândit cu mai multă profusiune; cu atât, în sfârşit, organismul se găseşte în condiţiuni mai bune de receptivitate. Pagubele pe cari le aduce această boală, mai ales economiei unei ţări, sunt însă necalculate, din cauză că ea loveşte pe individ tocmai în perioda productivităţei sale

1) *Dr. A. Bordier*: Loc. cit. Pag. 133.

şi după ce societatea a făcut toate sacrificiile pentru a-l creşte.

„Tuberculosa este astăzi boala cea mai răspândită, zice „Doctorul Felix [1]): victimele ei se află în cea mai mare „parte în etatea în care munca omului este mai produc-„tivă, şi astfel tuberculosa vatămă economia statului în-„tr'o măsură care este întrecută numai de o singură altă „boală, paludismul".

Sifilisul este una din cauzele cele mai grozave de degenerare a poporaţiei din cauza greutăţei vindecărei lui complecte şi pentru că el atinge nu numai individul ci şi progenitura, prezentându-se până la urmaşii cei mai îndepărtaţi sub diferite forme, ca debilitate generală, ca afecţiuni ale măduvei spinărei, ca îmbolnăviri ale sistemului nervos, ca paralizii de multe feluri, ca perturbaţiuni ale vederei, etc.

Gastro-enterita copiilor, care este cauza cea mai de căpetenie a morţei premature a copiilor mici, se datoreşte ignoranţei şi sărăciei şi e provocată prin nutrirea vicioasă, prin alaptarea insuficientă.

Ne mărgenim a cita aceste cinci endemii mai principale: impaludismul, pelagra, tuberculosa, sifilisul şi gastro-enterita, cari contribue poate mai mult la istovirea puterilor poporaţiei şi la restrângerea limitelor ei de dezvoltare, decât toate celelalte boale împreună, pentru că ele ne arată mai bine ce puţină însemnătate are medicina curativă, de la care se aşteaptă, în mod naiv, vindecarea tuturor relelor. Nu tăgădueşte nimeni, fără îndoială, că medicul e în stare să vindece pe *cutare individ* atins de friguri; să combată cu succes accidentele primare ale sifilisului; să tămăduiască, printr'un tratament mai îndelungat, pelagra, şi să îmbunătăţească, fie chiar să restabilească, sănătatea cutărui tuberculos. Din nenorocire, aceste boale, prin chiar natura lor, nu se prezintă în cazuri izolate; nu se vindecă aproape nici odată în mod aşa de complect încât să nu mai lase nici o urmă asupra sănătăţei individului; şi de cele mai multe ori, nu se opresc la individul atins. Toţi

1) Raport General pe anii 1896 şi 1897. Bucureşti 1899. Pag. 111.

indivizii cari trăiesc în localităţi mlăştinoase, cari se hrănesc cu porumb stricat, cari sunt lipsiţi de aer, de hrană bună şi de lumină, sunt expuşi să se îmbolnăvească de friguri, de pelagră, sau de ftizie şi cei mai slabi sunt cei dintâiu cari cad victime ale acestor boale. Să admitem, chiar că printr'un tratament curativ norocit, în spitalele cari ar fi îndeajuns de numeroase, pentru a cuprinde un aşa mare număr de bolnavi, i-am vindeca pe toţi — şi mai mult nu putem cere — de îndată ce ei s-ar întoarce în locurile în cari sunt siliţi să trăiască, sau ar urma să se întreţină în aceleaşi condiţiuni, nu rămâne îndoială că boala ar reveni cu mai multă furie, în organismul lor abia întremat. Copii acestor indivizi însă, atinşi de malarie, de pelagră, de tuberculosă şi de sifilis, se vor naşte cu siguranţă în aşa condiţiuni de debilitate, încât medicul nu va fi în stare să înlăture degenerarea, la care i-a condamnat păcatele, sau nenorocirile părinţilor. Pe aceştia e dar şi mai sigur că arta medicală nu-i va putea scăpa de peire, şi, dacă ne punem din punctul de vedere al *sănătăţei poporaţiei*, privită în întregimea ei, trebue să zicem chiar că e o adevărată nenorocire că ea este în stare să le prelungească existenţa fără de a-i vindeca, dându-le putinţa de a transmite germenii suferinţelor lor generaţiilor viitoare.

Cât despre *gastro-enterita copiilor*, medicina curativă o poate încă şi mai puţin înlătura, căci o vizită trecătoare, sau un medicament fie chiar nimerit, întru cât condiţiile generale în cari creşte copilul rămân aceleaşi, nu poate fi de nici un folos, nici individuel şi mai puţin încă general.

De-aceea, procedarea cea mai cuminte, *faţă cu endemiile*, nu e de a înmulţi spitalele rurale şi de a spori numărul medicilor, ci de a face ca să nu avem nevoe de asemene spitale şi ca medicul să nu fie de trebuinţă. Trebue să stârpim dar mlaştinele prin irigaţiuni sistematice, prin regularea cursului apelor şi prin plantaţiuni, fiind siguri că în modul acesta nu am combătut numai *efectele* malariei, ci *cauza* ei, ferind *întreaga* poporaţie de o boală care-i săcătueşte puterile şi o împiedică de a prospera.

Trebue să *cultivăm* poporaţia, prin preoţi şi învăţători, ei singuri luminaţi, pentru ca ea să-şi îngrijească de casă şi de masă, să ştie ce să mănânce, şi de ce să se ferească, pentru a nu cădea prada pelagrei [1]). Trebue să însănătoşim localităţile prin măsuri de igienă publică întinse şi să îmbunătăţim condiţiile de traiu pentru ca să combatem cu succes tuberculosa. Trebue să împiedecăm lăţirea sifilisului prin o prevenţiune cât de severă, internând pe indivizii bolnavi şi făcând poate o lege specială cu scopul de a stârpi această nenorocită boală. Trebue să combatem gastro-enterita copiilor răspândind cunoştinţele igienice în masele poporului şi ridicându-l din starea de mizerie şi de ignoranţă în care zace.

Pentru toate aceste, concursul medicului e preţios, *când îşi face datoria*. El poate să ne dea sfaturi înţelepte, să ne lumineze şi să organizeze controlul necesar. Dar a crede că am făcut totul pentru *însănătoşarea poporaţiei*, înmulţind medicii şi spitalele rurale şi dând medicamente gratuite, este o eresie răspândită, ce nu se poate combate îndeajuns. Pe calea aceasta noi pretindem că *nu am făcut nimic* pentru sănătatea publică. Boalele endemice datorindu-se mai mult unor *cauze sociale*, nu pot fi combătute decât înlăturându-se aceste cauze pecât e cu putinţă.

C). Endemo-epidemiile. — De o natură specială, după originea lor, sunt boalele endemo-epidemice precum e scarlatina, pojarul, variola, anghina difterică, disenteria şi febra tifoidă. Ele se datoresc unor cauze mixte, avându-şi izvorul atât in *condiţiuni naturale*, atmosferice, telurice, etc., cât şi în *condiţiunile sociale*, în cari sunt puşi indivizii. Faptul că în unele regiuni asemene boale apar în mod regulat şi cu o furie deosebită, este o dovadă despre starea generală de morbiditate şi de mizerie a poporaţiei. Şi aice dar nu e vorba numai de a *căuta bolnavii*, de a prescri medicamente şi chiar nici de a-i izola pentru a împiedeca răspândirea boalei. Fără de a nesocoti importanţa medicinei şi a profilaxiei medicale pentru combaterea a-

1) *Dr. I. Neagoe*: Pelagra. (Călăuza sanitară. Bucureşti. Anul I. No. 6. 15. Mai 1899).

cestor afecţiuni, pentru alinarea suferinţelor şi mai ales pentru mângâierea celor suferinzi, noi credem că întrucât priveşte *sănătatea poporaţiei*, privită în întregimea ei, şi numai din acest punct de vedere ne punem aice, ea este de puţină utilitate. Şi aice se naşte întrebarea firească: *întrucât medicina poate contribui la înmulţirea poporaţiei?*

Dacă e vorba de a reduce suferinţele şi pagubele materiale şi morale ce le îndură poporaţia în timpul boalelor, grăbind însănătoşirea unui număr pecât se poate mai mare de indivizi, este evident că a contribui la vindecarea boalelor, este a permite unei poporaţii de a produce mai multe bunuri, dându-i astfel putinţa de a-şi lărgi limitele ei de dezvoltare. In modul acesta, arta medicală contribue întru câtva, *pe cale indirectă*, la înmulţirea poporaţiei. Cu cât o poporaţie va fi mai sănătoasă, cu atât ea va avea mai mult timp pentru a-şi agonisi mijloacele de existenţă, cu atât ea va cheltui mai puţin şi va avea mai puţine pierderi. Dar nu trebue să uităm că toate aceste boale nu pot determina, *în mod direct* şi statornic, scăderea poporaţiei, întrucât ea are putinţa de a se dezvolta în voe, procurându-şi mijloace de existenţă îndestulătoare. Căci în cazul acesta, când starea economică e bună, boalele sunt mai puţine şi nici nu fac atâtea victime şi apoi, în virtutea principiului atot puternic de care este stăpânită, poporaţia îndeplineşte în scurtă vreme toate golurile ce rămân pe urma lor. Deşi endemo-epidemiile îşi au originea, după cum am arătat, în condiţiunile naturale, atmosferice şi telurice, când e vorba de a ne explica generalitatea şi fixitatea cu care se prezintă şi de a vedea care poate fi înrâurirea noastră asupra lor, trebue să le considerăm mai mult ca *efecte* ale strâmtorărei în care trăieşte poporaţia şi ca *mijloace de cari se serveşte natura pentru a menţine numărul oamenilor la limita mijloacelor de existenţă disponibile*. Aşa fiind, e sigur că, *în mod direct*, întreaga ştiinţă medicală, oricâte progrese ar face, nu e în stare să contribue la creşterea poporaţiei, sporind cu un individ mai mult măcar numărul determinat al oamenilor cari pot trăi în condiţiuni, naturale şi sociale, determinate.

Experienţa vine să confirme, în mod strălucit, aceste încheeri ale teoriei, întemeeate pe principiul poporaţiei, stabilit de noi, a cărui valoare pentru rezolvirea problemelor celor mai interesante se adevereşte şi de astă dată pe deplin. Am văzut [1]), după cercetările Doctorului Watt, citat de J. B. Say [2]), că în urma descoperirei vaccinei, au murit în oraşul Glasgow, mai puţini copii de variolă; dar *numărul total* al copiilor morţi a rămas acelaşi, pentru că în acelaşi timp au murit mai mulţi copii de alte boale. Aceeaşi observaţie s'a făcut de Rusconi pentru oraşul Pavia. Aceasta ne arată că în *totdeauna poporaţia îşi are limitele ei peste cari ea nu poate trece şi că nu se poate dezvolta decât lărgindu-le.* Intre această lege fatală a naturei şi silinţele omului există o luptă continuă. Ori de câte ori ştiinţa descopere un mijloc pentru a împuţina decesele din cauza vreunei boale, natura reţine poporaţia în limitele ei fireşti, sporind mortalitatea celorlalte boale [3]). Inmulţirea boalelor, revenirea lor constantă, morbiditatea generală a poporaţiei, este expresiunea *strâmtorărei* ei, în contra căreea se înţelege că medicina e neputincioasă.

Cu această observaţie, datoriile statului faţă cu poporaţia se clarifică în mod minunat şi arta medicală se reduce la adevărata ei valoare, determinându-se cu precisiune sfera ei de acţiune. *Nu ştiinţa medicală, ci ştiinţa economică e singură în stare să ne dea mijloacele pentru întărirea şi înmulţirea poporaţiei.* Cu hapuri şi cu decocturi se pot alina suferinţele cutărui individ atins, dar nu se întreţine sănătatea poporaţiei şi nu se înlătură peirea ei decât, înlăturând cauzele generale cari o fac să degenereze şi să se stingă. In modul acesta, ne-am apropiat de cercetarea celei de pe urmă cauze şi acelei mai de căpetenie, în societatea modernă, de degenerare şi de împuţinare a poporaţiei, după clasificarea boalelor, stabilită mai sus.

D). Alcoolismul. — Consumarea alcoolului în *cantitate*

---

1) Vezi mai sus Pag. 124.

2) Cours complet d'Économie politique pratique. Ed. VII Bruxelles 1844. Pag. 384.

3) *Malthus*: Essai. Pag. 495.

prea mare, și de o *calitate inferioară*, care s'a răspândit mai cu deosebire decând cu introducerea alcoolurilor distilate *industriale*[1]), mai concentrate și cari conțin pe lângă otrava alcoolică o mulțime de materii toxice și sunt expuse tuturor falsificărilor [2]) atacă toate organele omului, și-l face incapabil de a se hrăni, ducându-l cu pași repezi către o moarte prematură și mizerabilă [3]). Organismul alcoolizat nu mai are nici o putere de rezistență. In caz de boală, bețivii se vindecă foarte cu greu și sunt cele dintâiu victime ale epidemiilor.

Atăcând toate organele omului și mai ales pe acele mai gingașe, firește că abuzul cu băuturile alcoolice are și *consecinți sociale* foarte grave.

Popoarele, ca și indivizii între dânșii, au de susținut o luptă crâncenă pentru vieață, din care nu iese biruitoare decât acele mai agere, mai harnice, mai voinice și cari se înmulțesc mai degrabă. Din acest punct de vedere, inferioritatea popoarelor alcoolizate este manifestă.

Alcoolismul slăbește puterea de muncă a națiunilor. Ca agenți de producere, alcoolicii sunt de foarte puțin folos. Munca ce o fac e de proastă calitate și cantitativ inferioară muncei omului sănătos. Degenerarea fizică și morală a organismului se manifestează în domeniul industrial ca lene și incapacitate. Puterea de muncă fiind însă adevărata bogăție a indivizilor ca și a noroadelor, popoarele alcoolizate trăiesc în sărăcie și nu sunt în stare nici să contribue la opera de civilizație a societății umane, nici să se folosească de dânsa.

Alcoolismul slăbește puterea morală a națiunilor. El contribue într'un grad foarte mare la sporirea criminalității, la înmulțirea certelor în familie și la desfacerea căsătoriilor. El degradează pe om și-l duce către nebunie și sinucidere. El sporește numărul cerșetorilor, al vagabonzilor și al prostituatelor, fie în mod direct, fie în mod indirect, din cauza neîngrijirei copiilor.

1) *A. C. Cuza*: Monopolul alcoolului. Studiu introductiv. București 1895.
2) *A. C. Cuza*: Ce-i alcoolismul? Iassy 1897. Pag 13.
3) » » Comerț liber sau Monopol? Iassy 1897. Pag. 11.

Alcoolismul ruinează finanțele statului. In schimbul acelor câteva milioane pe cari le produce impozitul pe băuturile spirtoase, statul pierde sume necalculate din cauza secătuirei izvoarelor sale adevărate de îmbogățire, cari sunt sănătatea, hărnicia, bogăția și numărul contribuabililor.

Cu cât locuitorii unei țări sunt mai sănătoși, mai harnici ,mai bogați și mai numeroși, cu atât și veniturile statului sunt firește mai îmbielșugate. Ruinând sănătatea fizică și morală a contribuabililor și făcând să scadă bogăția generală alcoolismul aduce următoarele pagube fiscului :

1°. *Sporirea cheltuelilor* făcute cu întreținerea și urmărirea criminalilor, a nebunilor și a copiilor lor.

2°. *Scăderea dărilor directe*, și îngreuiarea perceperei lor, datorită degenerărei și împuținărei contribuabililor.

3°. *Scăderea dărilor indirecte*, valoarea alcoolicilor din punctul de vedere al consumărei, fiind aproape nulă, dacă se exceptează consumarea băuturilor spirtoase, singurul impozit indirect la care contribue în adevăr.

Scăderea generală a veniturilor statului, însă, însemnează sărăcie, lincezală, și oprirea ori cărei propășiri, în lăuntru, slăbiciune și inferioritate, în afară.

Alcoolismul produce scăderea poporației, nimicind facultățile sexuale ale indivizilor, atăcând toate organele fără deosebire, scurtând zilele omului, producând degenerarea copiilor săi, și împiedecând dezvoltarea normală a vieței de familie.

Combaterea alcoolismului, care este una din cauzele cele mai puternice de degenerare a poporației, pentru că atacă și puterea ei de producere și puterea ei de reproducere, se impune dar ca una din cele mai imperioase datorii ale statului. Și din acest punct de vedere, raportându-ne la cele spuse mai sus cu privire la utilitatea medicinei pentru însănătoșirea poporației, ușor se poate înțelege că combaterea alcoolismului este cu mult mai importantă, de cât înmulțirea medicilor, a farmaciștilor și a

spitalelor și că nu poate să fie o mai absurdă politică decât de a încărca budgetul statului înmulțind spitalele și medicii și de a căuta apoi, pentru a face față cheltuelelor, să sporești prin toate mijloacele vânzarea băuturilor spirtoase, cari ruinează sănătatea fizică, morală și economică a contribuabililor. Precum un bun gospodar, care e stăpânul vecinic al unui pământ, nu arendașul având numai interese trecătoare, se îngrijește mai mult de păstrarea și sporirea *productivității* pământului, decât de foloasele momentane ce le-ar putea realiza, cu sacrificarea viitorului, asemenea și statul, care reprezintă interesele permanente ale poporației, trebue să se preocupe mai mult de întărirea puterei ei de producere și de reproducere, de sănătatea și agerimea ei, decât de sporirea vremelnică a veniturilor sale, prin exploatarea nechibzuită a acestor izvoare de venituri. Căci precum pământul este mijlocul de hrană a gospodarului, asemene și poporația este izvorul de putere și de venituri a statului.

Miniștrii de finanțe, cari se trudesc să sporească aceste venituri favorizând răspândirea consumațiunei băuturilor spirtoase, sau cel puțin dezinteresându-se de gradul ei de răspândire, și având în vedere numai încasările bănești, sunt întocmai ca proprietarii netrebnici și risipitori cari ar tăia pădurile; cari ar săcătui bogățiile pământului; cari ar prinde deodată, sau în câtva timp, toți peștii de prin iazuri și de prin râuri; cari nu ar mai repara acareturile și uneltele de gospodărie și nu ar mai înlocui vitele ieșite din serviciu: și s-ar bucura la sfârșitul anului, că prin sistemul lor de cultură ei și-au sporit veniturile. Și precum aceste venituri ale cultivatorului nechibzuit, nu ar fi decât expresiunea istovirei izvoarelor sale de înavuțire, prin sistemul unei *culturi prădătoare*, asemene sporul de venituri din răspândirea consumațiunei băuturilor spirtoase, nu-i decât rezultatul istovirei puterilor poporației. Statul, în cazul acesta, face ca și proprietarul risipitor: *el consumă sub formă de venit o parte din capitalul său*, ceea ce firește că sporește, pentru moment, încasările lui, dar este o cauză sigură a scăderei lor în viitor.

In rezumat, alcoolismul fiind o cauză puternică de degenerare a poporației, de istovire a puterilor fizice morale și economice, ale unei țări, combaterea lui se impune statului ca o chestiune de existență. Și statul nu poate să urmeze o politică mai absurdă decât de a contribui la sporirea morbidității și la degenerarea poporației, dezinteresându-se de *calitatea* și favorizând prin toate mijloacele sporirea *cantității* alcoolului ce se consumă, și căutând apoi să combată acea morbiditate și degenerare prin înmulțirea medicilor, a spitalelor și a rețetelor gratuite.

Așa fiind, datoria statului în această privință, urmează dela sine care trebue să fie. Alcoolul fiind o otravă primejdioasă, statul, dacă nu poate opri cu totul consumarea lui, ceeace ar fi singura procedare logică și folositoare, trebue cel puțin să caute a nu lăsa debitarea lui liberă în mâna oricui. El singur, având interese de-opotrivă cu interesele permanente ale poporației, poate să se însărcicineze cu debitarea alcoolului, pentru că singur prezintă destule garanții că nu va spori toxicitatea acestei otrăvi și că nu va căuta să râspândească consumarea ei [1]). *Monopolul vânzărei Alcoolului*, debitarea lui în sticle pecetluite, de către agenții cu salar fix al statului, într'un număr restrâns de debite, în cari nu va putea fi consumat, este încheerea logică la care trebue să ajungem, în starea actuală de lucruri, dacă voim să păstrăm sănătatea și energia poporației și să-i dăm putința de a crește în număr, lărgind sfera ei de întindere.

Cu aceasta suntem aduși în mod firesc ca să ne ocupăm de o altă condiție din șirul acelor enumerate mai sus, cari contribue la determinarea cantității mijloacelor de existență ca limită de pe urmă a dezvoltărei poporației.

6. *Modul de administrare a intereselor publice.*

De cea mai mare importanță pentru determinarea limitelor de dezvoltare ale poporației, este fără îndoială modul

1) *A. C. Cuza*: Lupta în contra Alcoolismului în România. Jassy 1897. Pag. 29.

de administrare a intereselor publice. Oricât de energică ar fi poporaţia, oricât de fertil pământul pe care trăieşte, oricât de bune legile cari o cârmuesc, dacă acei cari sunt chemaţi a le aplica nu-şi fac datoria şi se servesc de toate instituţiile numai spre folosul lor personal, ea trebue să se împuţineze în loc de a prospera, pentru că nu-şi poate agonisi în pace cele trebuitoare existenţei şi nu se poate folosi de munca ei.

Precum bogăţiile pământului se pot istovi din cauza unei *culturi prădătoare*, asemene se istovesc şi puterile poporaţiei când interesele ei nu sunt apărate cu îngrijire şi când însuşirile ei nu sunt dezvoltate printr'un sistem de cultură bine chibzuită. Atunci vedem că, din cauza vicioasei sale guvernări, poporaţia dă îndărăt şi vegetează în mod mizerabil pe un pământ pe care s'ar putea dezvolta, sau pe care se dezvoltase altă dată, cu un alt sistem de guvernare.

Şi exemple avem destule în istorie.

Intr'o ţară în care legiuitorii se dezinteresează de binele obştesc şi caută să tragă numai foloase personale din politică; în care legile nu se aplică: în care oamenii nu-şi găsesc dreptate în justiţie; în care ştiinţa e numai un mijloc de căpătuială; în care administraţia e asupritoare şi venală; în care, însfârşit, după cum zice poetul, „virtutea e o nerozie, geniul o nefericire", poporaţia trebue să fie puţină şi să degenereze. Căci aceasta nu însemnează altă decât că unii, acei cari au puterea economică, culturală şi politică în mână, trăiesc în mod parasitar pe sama şi în paguba *celor mai mulţi*, şi e firesc ca aceştia, puşi în condiţiuni sociale neprielnice, să nu poată prospera: întocmai precum nu prosperează planta răsădită în pământ pietros.

Trebue dar ca *statul* să privigheze cu cea mai mare rigoare ca toţi acei cari sunt reprezentanţii săi să-şi facă datoria şi să aplice legile aşa precum sunt votate. Dar aceasta depinde, şi tocmai aice este greutatea cea mai mare, nu numai de agerimea, de priceperea şi de patriotismul acelor cari cârmuesc, ci şi mai cu samă de organizarea so-

cială, despre a cărei înrâurire asupra dezvoltărei poporaţiei trebue să spunem câteva cuvinte.

7. *Organizarea socială.* — Discutând cari sunt cauzele mărirei şi a decăderei naţiunilor, am văzut că poporaţia se împarte în diferite categorii şi clase, stăpânite de acelaşi principiu al înmulţirei nemărgenite şi cari, din această cauză, au interese contrare [1]).

In lăuntrul aceleeaşi poporaţii, fie care categorie sau clasă caută să-şi apere propriile ei interese şi să-şi lărgească sfera ei de întindere.

Aşa fiind, e firesc ca clasa cea mai puternică să se servească de puterea ei asuprind pe celelalte. Administrarea intereselor publice, *într'o organizare întemeiată pe domnia claselor,* oricât ar fi oamenii de cuminţi şi de patrioţi, nu poate să se facă dar decât în favoarea clasei stăpâne călcându-se şi încunjurându-se legile existente. Căci aceste nu sunt decât *compromisuri* între diferitele clase rivale. Combinarea intereselor acestor diferite clase determină în adevăr organizarea socială şi *statul însuşi care face legile nu-i decât expresiunea echilibrului dintre diferitele interese ale poporaţiei.* Am zis *a echilibrului,* pentru că deşi statul nu-i întotdeauna decât reprezentantul unei clase mai cu samă, el nu poate să nesocotească cu totul interesele celorlalte clase şi categorii, fără de a-şi compromite existenţa. Astfel statul feodal, de-o pildă, era expresiunea intereselor marilor proprietari de pământ dar aceştia erau siliţi să ţină samă şi de interesele ţărănimei, cari ştia să-i silească la aceasta prin răsculările ei. Şi când din sânul poporaţiei astfel constituită, a ajuns să se desprindă încetul cu încetul o categorie de oameni, a căror venit provenea exclusiv din munca lor, fie corporală fie intelectuală, numărul lor crescând le-a dat putinţa de a se scutura de stăpânirea clasei marilor proprietari, plăsmuind statul după chipul şi asămănarea propriilor lor tendinţi. Statul modern a devenit astfel expresiunea intereselor *clasei burgheze, capitaliste,* dar aceasta e silită să împartă pu-

1) Vezi Cap. XIX.

terea ei cu celelalte clase, cari la nevoe ştiu să-şi apere interesele lor cu forţa.

Şi de aceea tocmai legile, cari în societatea intemeiată pe domnia claselor nu sunt, în cea mai mare parte, decât *compromisuri*, adevărate tractate de pace cari stabilesc drepturile beligeranţilor, caută să fie înlăturate *în aplicarea lor*, călcându-se în interesul claselor stăpâne.

De aice resultă că *toate clasele unei poporaţii se mărgenesc unele pe altele*, luptându-se pentru a se dezvolta, şi că *creşterea totală a poporaţiei depinde* şi de acest factor social important, *de sfera de întindere a fiecărei clase înlăuntrul unei organizări sociale anumite*.

Dar fiindcă, după cum am văzut, între diferitele clase cu interese contrare, există o legătură foarte strânsă, poporaţia unei ţări alcătuind o *fiinţă organică*, a cărei părţi nu pot degenera fără de a compromite existenţa întregului, deaceea *statul*, trebue să caute a apăra interesele tuturor claselor de-opotrivă şi să se îngrijească mai cu samă de buna stare a *clasei rurale*, ca izvor din care toate celelalte îşi alimentează puterile. Şi s'a dovedit în deajuns, în capitolul anterior, că decăderea naţiunilor se datoreşte în cea mai mare parte tocmai faptului nesocotirei intereselor acestei clase, care după felul ocupaţiunilor sale, în direct contact cu natura dătătoare de vieaţă, este temeiul mărirei oricărui popor.

După ce am arătat astfel înrâurirea organizărei sociale asupra dezvoltărei poporaţiei, rămâne să ne mai ocupăm pe scurt, cu cel de pe urmă factor care am spus că contribue la determinarea limitelor ei de dezvoltare.

8. *Relaţiunile dintre diferitele poporaţii.* Precum, în sânul aceleeaşi poporaţii pe un teritoriu anumit, diferitele clase se mărginesc unele pe altele, asemene dacă privim poporaţia pământului întreg, diferitele popoare şi grupări etnice în cari ea se împarte, îşi determină limita lor reciprocă de dezvoltare.

Fiecare poporaţie are nevoe pentru a se dezvolta ca să stăpânească un teritoriu anumit, să-l păstreze pentru sine şi să-l ferească de încălcările celorlalte poporaţii. Determinarea sferei de întindere a fiecărei poporaţii este însă *o chestiune de forţă*. Cu cât o poporaţie e mai energică şi mai numeroasă, cu atât ea e capabilă să stăpânească o întindere mai mare de pământ şi viceversa.

Dar în societatea modernă, întemeeată pe schimbul mărfurilor, creşterea poporaţiei nu depinde numai de *limitele ei geografice*, ci în grad mai mare poate de *limitele ei economice*. Pe o întindere de 536,408 kilometri pătraţi [1]), Franţa ar o poporaţie de 38,517,975 de locuitori (72 pe km. p.); pe când Anglia, cu o întindere de numai 314.628 kilometri pătraţi, are 40,188,927 de locuitori (128 pe km pătrat). Pentru ca această deosebire să fie cu putinţă, trebue în primul rând ca mărfurile engleze să se poată desface în cantităţi mai mari decât mărfurile franceze, şi aceasta o hotăreşte *concurenţa*, adică lupta pe cale economică, cu *eftinătatea şi calitatea mărfei* ca arme,, în aparenţă nevinovate, dar cu mult mai ucigătoare decât tunurile cele mai perfecţionate.

Din nenorocire aceste două însuşiri ale mărfurilor nu sunt suficiente pentru a asigura izbânda în lupta dintre diferitele poporaţii ale globului. Relaţiunile economice dintre dânsele sunt determinate de *puterea militară*, de care pot dispune şi din această cauză statele mici sunt pururea împiedecate în dezvoltarea lor de către statele mari, cu armate uriaşe. Astfel, pentru a nu cita decât un singur exemplu, nu rămâne îndoială că ţara noastră ar putea să exporteze o mare cantitate de animale de tot soiul şi chiar să întemeeze unele industrii în legătură cu agricultura, îndesând poporaţia ei. Şi nu atât *capitalurile* îi lipsesc, după cum cred unii, pe cât putinţa ca aceste capitaluri să fructifice, desfăcând productele lor. Căci când e vorba ca crescătorul de vite să-şi trimeată marfa lui pe pieţele streine, după litera convenţiunilor încheeate cu statele vecine, el se vede oprit la graniţa ţărei, pe cine ştie ce pretext de poliţie veterinară; şi când capitalistul ar voi să întemeeze o industrie, cât de potrivită cu împrejurările locale, şi care

1) A. Hartleben's Statistisches Taschenbuch. Wien 1899.

ar procura mijloace de existență unui mare număr de oameni, aceleași convențiuni îi impun prețuri cu cari el nu poate exista și cu dânsul, nici elementele prin cari s'ar îndeși poporația țărei.

Vedem dar cum și relațiunile dintre diferitele poporații contribue într'un grad foarte mare la determinarea limitelor de dezvoitare ale poporației.

După ce am cercetat astfel rând pe rând toate condițiile, naturale și sociale, de la cari depinde creșterea poporației, deducându-le din teza stabilită de noi că limitele firești ale poporației sunt determinate de cantitatea mijloacelor de existență disponibile, rămâne să vedem cari sunt încheerile ce se pot deduce din acel de al treilea corolar al legei poporației.

III. Nefiind în stare să treacă de limitele mijloacelor de existență, la extremitatea cărora se îngrămădește necontenit, poporația se silește pururea să le lărgească, perfecționându-și însușirile și instituțiile, cuprinzând noi teritorii și intrând în luptă cu poporațiile vecine.

Sub presiunea nevoei de a se păstra și de a-și îndestula trebuințele lor crescânde, în luptă cu concurenții săi, omul își încordează toate puterile și se dezvoltă necontenit, sub pedeapsa de a nu fi. Prin veacuri îndelungate de luptă și de străduință, poporația umană și-a îmbunătățit mijloacele sale de producere, și-a îmbogățit cunoștințele, a dezvoltat împărțirea muncei și a perfecționat mereu organizarea ei politică și socială [1].

In starea actuală de lucruri, ajunsă în stăpânirea unor mijloace de producere a căror productivitate întrece cu mult trebuințele sale prezente, și fiind încă departe de limita de pe urmă a dezvoltărei sale posibile, *poporația țărilor civilizate e mărginită, nu de imposibilitatea de a produce mai multe bunuri, ci de imposibilitatea de a se folosi de productivitatea mijloacelor de cari dispune,* din cauză că aceste mijloace fiind în stăpânirea privată, ele servesc *interesele de îmbogățire* ale câtorva, în loc de a servi *interesele de îndestulare* ale tuturor. Lărgirea sferei de dezvoltare la a cărei limite se îngrămădește, depinde dar astăzi, nu atât de sporirea productivității mijloacelor de producere, pe cât de realizarea putinței, de a se servi de această productivitate, pentru toate clasele de-o potrivă. Aceasta implică *schimbarea formei actuale a societății* întemeiată pe proprietatea privată a mijloacelor de producere și înlocuirea ei cu altă organizare, în care aceste mijloace vor trece în stăpânirea societății întregi, care nu va cunoaște alte interese decât interesele de îndestulare a trebuințelor tuturor membrilor ei fără deosebire. Și această schimbare se va realiza *sub presiunea aceluiași principiu,* în virtutea căruia, trăind la limita de pe urmă a dezvoltărei ei posibile și simțând că această limită nu e determinată astăzi de împrejurări *naturale,* ci de împrejurări *sociale,* poporația va fi îndemnată să înlăture piedicele nelegitime și nefirești, cari opresc dezvoltarea și fericirea ei, în societatea modernă.

1) Vezi pag. 341.

Dar poporația nu caută numai să-și lărgească limitele de dezvoltare perfecționându-și însușirile și instituțiile; sub presiunea nevoilor sale crescânde, ea e silită să ocupe noi teritorii și să intre în luptă cu poporațiile vecine. Și aceste cuceriri și lupte sunt *legitime* pentru că, după legea însăși a naturei, fiecare are dreptul să trăiască. Și fiindcă *cu toții* au acest drept, de aceea între dânșii *lupta* decide, și fiecare are în lume numai atâtea drepturi, pecât are putere de a și le dobândi — *tantum juris habet, quantum potentia valet.* Relațiunile dintre diferitele poporații pe suprafața pământului sunt dar, în primul rând, și după natura lucrurilor, după cum am zis, *relațiuni de forță,* și nu e cu putință ca ele să se schimbe.

In lumina *principiului poporației* și chestiunea păcei generale se lămurește dar pe deplin, apărând ca un vis generos și ca o anticipare a unor timpuri, *în cari trebue să credem,* dar cari sunt încă prea îndepărtate de noi.

Pacea generală nu poate însemna altă, în adevăr, decât determinarea cu precisiune a limitelor de dezvoltare, geo-

grafice și economice, ale diferitelor poporații, și împiedecarea încălcărei lor.

După starea actuală de lucruri însă, pământul este împărțit în mod inegal între diferitele poporații, cu cultură și aptitudini diferite, și cu tendinți de creștere inegale. Ar fi dar să zicem că pieile roșii, cari stăpânesc astăzi unele teritorii pe pământul Americei, și negrii cari ocupă cea mai mare parte a Africei, să fie respectați în posesiunea lor. Asemene, ar trebui să nu se atingă nimeni de stăpânirea turcilor asupra unor pământuri pe cari nu sunt în stare să dezvolte nici o cultură; să nu trezim pe Chinezi din amorțirea de sute de veacuri la care-i condamnă rasa lor; să lăsăm poporațiile amestecate, cari cuprind sudul Americei, ca să continue sbuciumările lor sterile pe pământurile cele mai bogate de pe glob; să lăsăm însfârșit pe Francezi, stăpâni exclusivi pe niște teritorii imense, ca să urmeze a le ocupa, în mod *teoretic,* prin câteva sute de funcționari și câteva zecimi de posturi militare, în loc ca să servească ocupațiunei *de fapt,* de către excedentele unor poporații în plină vigoare.

Chiar dacă ar voi cineva să urmeze această politică și să o decreteze pe hârtie, încă ea nu s'ar putea *realiza.* Căci unele poporații mai energice, urmând a se înmulți cu îmbielșugare și-ar revărsa cu necesitate prisosurile lor asupra pământurilor ocupate în mod nesuficient de celelalte poporații, și ar avea *dreptul* să și le reverse, spre binele răspândirei culturei pe întregul pământ. Dacă însă s'ar putea ca cineva să se împotrivească cu succes acestei expansiuni firești a raselor superioare, rezultatul nu ar fi altul decât *oprirea civilizației* în mersul ei triumfător, către *idealul* ce strălucește înaintea omenirei. Ar fi să sacrificăm viitorul falnic, prezentului mărginit, și să renunțăm la misiunea noastră pe pământ, nesocotind cuvintele scripturei: *Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l supuneți pre dânsul* [1]).

Din fericire o asemene politică nu e cu putință. Poporațiile răspândite pe suprafața globului vor urma a se înmulți și, din această cauză, interesele lor se vor întrecioсni mereu. Acele mai agere și mai energice se vor dezvolta, acele bicisnice vor pieri. Și din această luptă dureroasă dar binefăcătoare se va naște omenirea viitoare, mai puternică, mai inteligentă, mai bună la suflet, care va stăpâni pământul *în pace.* Dar astăzi, și pe multă vreme încă, *lupta și războiul* este singura lege care ne stăpânește. *Sila* domnește, până acuma, pe pământ și cine nu ascultă de legile ei, nu poate trăi în margenile împărăției sale [1]).

1) Facerea I. 28.

Aceasta ne impune datoria de a dezvolta pe toate căile puterile poporației, îngrijindu-se în primul rând de starea economică, mai ales a claselor rurale. Cultivarea însușirilor fizice și morale ale poporației; sporirea energiei, a spiritului ei de prevedere și de economie, a simțului religios; combaterea viciilor cari o degradează și-i săcătuesc vlaga; trezirea conștiinței sale naționale; păstrarea spiritului său războinic și a virtuților sale militare, iată scopurile pe cari trebue să le urmărim, în starea actuală de lucruri, fiind pururea gata de luptă, dacă voim să trăim în pace.

Cu aceasta ne-am apropiat de cercetarea celei de pe urmă teze din cele patru în cari am desfăcut legea poporației, și de încheerea acestui capitol și a întregei lucrări.

IV. In lăuntrul oricăror limite de dezvoltare, determinate în totdeauna de cantitatea mijloacelor de existență disponibilă într'o epocă dată și în anume condițiuni, naturale și sociale, fiecare individ se luptă de-a dreptul cu condițiunile în cari este chemat a trăi și cu toți ceilalți indivizi, cari trăesc în aceleași condițiuni, pentru a-și păstra existența proprie înaintea și în contra tuturor.

In virtutea principiului vieței, de care este stăpânit, fiecare individ caută să se păstreze, acaparând pentru sine o cantitate pe cât se poate mai mare de mijloace de existență, din suma totală de bunuri ce se pot dobândi în anumite condiții. Această năzuință a fiecăruia este cauza unei competiții generale, și a unei lupte pe vieață și pe moarte, între

1) *A. C. Cuza:* Meseriașul român. Iași 1893. Pag. 95.

toți indivizii chemați a trăi în anumite hotare. Milă nu e și nu trebue să fie. Fiecare voește și are *dreptul* să trăiască, dacă are *puterea* de a trăi. Și nimeni n'a avut mai multe drepturi vreodată, de cât a avut putința de a și le dobândi [1]). Aice însă se prezintă o chestiune de cea mai mare însemnătate practică și care stă în legătură cu existența popoarelor și cu dezvoltarea lor pacinică, în lăuntrul unor hotare anumite.

Când lupta pentru dobândirea mijloacelor de existență se dă *între elementele aceleeași poporații*, de aceeași rasă, de același sânge și cari din această cauză se și amsetecă între dânsele, ea este binefăcătoare, pentru că silindu-i pe toți ca să-și încordeze puterile și înlăturând pe cei bicisnici, cari nu sunt în stare să se păstreze și să se reproducă, ea sporește valoarea generală a poporației, pregătindu-i un viitor mai bun. Dar când *poporații diferite*, ca rasă, ca tradiții, ca lege, ca obiceiuri, sunt chemate a se dezvolta alături, *pe același teritoriu*, lupta dintre dânsele trebue să se sfârșească cu *izbânda uneia* asupra celorlalte, izbândă care are ca rezultat nimicirea complectă, alungarea sau aservirea lor. Această consecință e *fatală;* ea nu se poate înlătura. Și chiar când în urma luptei se stabilește un *modus vivendi* între beligeranți, pacea nu e durabilă și vine un timp când conflictul dintre diferitele neamuri, cari trăiesc pe același teritoriu devine acut, fiecare apărându-și existența cu arma în mână.

Ușor se poate înțelege, în adevăr, *din principiul poporației*, că pe un teritoriu determinat, nu se poate dezvolta decât un singur neam în pace. Căci dacă trăiesc mai multe neamuri la un loc, *cari nu se amestecă prin legături de sânge*, ele alcătuesc pe atâtea poporații cu interese protivnice, fiecare căutând a-și lărgi sfera proprie de dezvoltare, de oarece *toate sunt stăpânite de aceeași tendință nemărgenită de înmulțire.* Dar aceasta nu e cu putință, în marginile unui teritoriu determinat, pentru fie care poporație, de cât pe seama celorlalte. Din această

1) *A. C. Cuza*: Meseriașul român. Iași 1893. Pag. 96.

cauză, conflictul este inevitabil și izbucnește, mai târziu sau mai curând, cu toată furia unei puteri elementare a naturei. Și nu este putere mai neînfrântă decât *vieața*, care se manifestează cu aceiași tărie în întregimea ei, sub orice formă în care se prezintă [1]).

Aceasta ne explică pentru ce, trăind veacuri alături, popoarele se îndușmănesc și nu se amestecă, sfârșind în totdeauna prin a se încăera. De aceea e de neapărată trebuință, pentru liniștea din lăuntru a statului și pentru dezvoltarea temeinică a unui popor, ca el să fie *stăpân exclusiv pe un teritoriu anumit*, pe care a apucat a-l cuprinde și asupra căruia are dar *drepturi istorice* [2]). Dar nu trebue să uităm că aceste drepturi, întemeiate pe stăpânirea trecută, nu au decât o valoare curat *teoretică*, dacă nu se întemeează pe *stăpânirea de fapt*, în prezent. Totuși, *dreptul istoric*, are și din punctul de vedere practic o însemnătate foarte mare. El ne spune că pe un teritoriu anumit, pe care un popor l'a cultivat sute de ani cu muncă stăruitoare și l'a apărat în contra dușmanilor cu vitejia sa, *alt popor nu are dreptul să trăiască*. El e *singurul* și exclusivul stăpân. Alături cu dânsul altcineva nu poate exista. El are nu numai dreptul, ci *datoria* de a exclude pe oricine, și de a păstra neștirbit patrimoniul ce i s'a lăsat, căci generațiile prezente nu pot dispune de soarta generațiilor viitoare, renunțând la existența lor. Când vine dar un popor oarecare și năvălește în pământuri cultivate și stăpânite de alții, aceștia trebue să-și încordeze toate puterile pentru a rămânea singuri stăpâni pe pământul moștenit de la părinți. Ei sunt *îndritruți* de a se apăra pe toate căile, prin toate mijloacele, și năvălitorii nu au dreptul să se plângă și să protesteze măcar în numele *umanității*. Căci umanitatea e în fiecare și fiecare are dreptul și datoria să zică: *umanitatea sunt eu*. Și din moment ce două neamuri alături nu se pot dezvolta în pace: a vorbi unui popor, care voește să trăiască în locurile stăpânite cu multă trudă de străbunii săi, de

1) Vezi pag. 407.
2) Vezi mai sus pag. 51.

umanitate, nu-i altă decât a-i cere să renunțe la existența proprie, în folosul veneticilor.

Incheierea practică la care trebue să ajungem e că *politica naționalistă* este singura politică firească, legitimă și cuminte, în starea actuală de lucruri. A se pune pe terenul cel mai strîmt național cu putință [1]; a simți exclusiv cu poporul căruia aparții; a afirma cu energie existența proprie în contra tuturor, este a fi și patriot în înțelesul mai strîmt al cuvântului și om de bine, asigurând dezvoltarea liniștită și temeinică a civilizației umane.

„Și pe când nu se desbat decât interesele cele mai „strâmt egoiste, între popoarele deosebite, a vorbi de *uma-„nitate* altfel decât ca de un *ideal*, către care trebue să „aspirăm, dar a cărei drepturi nu se respectează în prac-„tica zilnică, decât numai întru cît ele nu vatămă intere-„se naționale, este nu numai a fi un trădător neamului din „care faci parte, dar a deservi interesele bine înțelese ale „omenirei" [2].

Cantitatea mijloacelor de existență care se poate produce pe un teritoriu cuprins în anumite hotare, fiecare popor, care voește să trăiască și să se dezvolte liniștit, trebue să și-o asigure pentru sine, cu *excluderea* oricărui alt element ar voi să existe alăturea cu dânsul. Și această excludere este cu atât mai legitimă și cu atât mai imperios cerută, cu cât elementele străine tind să se despovoreze de munca brută, alcătuind exclusiv clasa de mijloc.

Dacă, în sânul aceleiași poporații, unele elemente trăiesc fără nici o legătură cu izvoarele naturale de bogăție ale pământului, nici un *popor* luat ca *individualitate etnică* deosebită, nu are dreptul să trăiască fără de a cultiva pământul și a-și produce el singur mijloacele sale de hrană. *Munca reală*, efectivă, în direct contact cu natura, *este singurul drept de existență al popoarelor*, indiferent de altmintrelea de organizarea lor politică. Aceasta nu-i de cât o formă care se schimbă și se preface; dar aceea ce rămâne vecinic, este această îndatorire sfințită de a nu

1) *A. C. Cuza*: Generația dela 48 și Era Nouă. Iași 1889. Pag. 49.
2) *A. C. Cuza*: Meseriașul român. Iași 1893 pag. 103.

trăi decât prin muncă cinstită, îndeplinind cuvintele scripturei, cari nu sunt un blăstem ci o binecuvântare: *Intru sudoarea feței tale vei mânca pâne* [1]. Ele sunt o binecuvântare de oarece încordarea puterilor noastre pentru a ne păstra, este după cum am arătat, pârghia progresului, și condiția voiniciei și a sănătății, fizice și morale, a individului ca și a popoarelor.

A nu voi să-și producă singur hrana, nu însemnează alta, pentru un popor, decât a căuta să trăiască, în mod parazitar, speculând numai munca altui popor. Aceasta este o pretenție care nu se justifică cu nimic, egoistă și stricătoare și care-și are pedeapsa în ea însăși, în *degradarea poporației*, incapabilă de a se mai hrăni cu muncă cinstită și de a se apăra cu arma în mână.

In starea actuală a organizărei sociale, întemeiată pe proprietatea **privată și pe** împărțirea în clase, este drept că nu toate elementele unei poporații stau în directă legătură cu pământul. Și se poate spune că astăzi nu fiecare se bucură *de-a dreptul* de roadele ostenelelor sale. Dar *în mod indirect*, chiar în organizarea actuală, toți se folosesc în orice moment de munca lor, contribuind la cultura generală, și unii, prea puțini la număr, o recunoaștem au perspectiva de a se bucura cândva, chiar în mod direct, de toate foloasele acestei culturi.

Clasele de sus, când *sunt ieșite din rândurile aceluiași popor*, reprezintă, în adevăr, și numai ele pot reprezinta, aspirațiunile intime de rasă, ale poporului întreg în formele potrivite cu caracterul său etnic, și înțelese prin urmare și de dânsul. Căci e aceeași națiune, care se împarte numai în diferite clase; același organism între a cărui părți există legătura cea mai strânsă. In opera claselor de sus, în creațiunile lor artistice, literare și științifice, vibrează sufletul națiunei întregi; se concretizează idealurile sale; se oglindesc interesele ei vitale. Se poate spune dar că, în schimbul muncei brute ce o fac, clasele de jos se bucură astăzi în mod indirect, de roadele ostenelelor lor, participând la toate bunurile civilizației, în

1) Facerea 3. 19.

forma potrivită cu starea actuală a organizărei sociale. In mod direct, este drept că nu se foloseşte de binefacerile întregei culturi decât o infimă minoritate. Şi aceasta este fără îndoială o nedreptate, judecând din punctul de vedere al unui ideal mai înalt. Dar nedreptatea aceasta nu stă în putinţa nimănui de a o înlătura acum. Ea îşi are explicaţiunea şi legitimarea în necesităţile evoluţiunei, şi va dispărea la timp.

Până atunci, ne rămâne mângâierea că clasele sociale nu alcătuesc, în societatea modernă, *caste închise*, din cari indivizii nu ar mai putea ieşi. In fiecare moment, unele elemente se ridică şi altele se scoboară. Clasele superioare nu se menţin, după cum am văzut, decât priminindu-se necontenit cu elementele viguroase ale claselor de jos. Orice individ, fie cât de modest şi cât de neînsemnat, are totuşi *speranţa*, dacă nu perspectiva, că prin hărnicie, prin muncă şi cumpătare, îşi va putea croi o altă soartă, ajungînd să se folosească şi *în mod direct*, de toate binefacerile civilizaţiei, sau că-şi va vedea cel puţin copiii într'o situaţiune socială mai bună. Dar pentru ca speranţele aceste legitime să se realizeze cândva — şi aice ne oprim în faţa unei încheieri practice de cea mai mare însemnătate — se cere numai decât ca poporaţia să fie *omogenă*, ca toate clasele în care ea se împarte să fie de acelaşi neam, sau înrudite de aproape, ca să se poată amesteca.

Am văzut în adevăr că poporaţia unui stat este o fiinţă organică, între a cărei părţi există legătura cea mai strânsă [1]). Clasa pozitivă care stăpâneşte pământul, *clasa rurală*, alimentează cu excedentele ei *clasa de mijloc orăşenească*, şi din aceasta se recrutează apoi elementele cari alcătuesc *clasa dirigentă*. In modul acesta e unul şi acelaşi popor, care se găseşte numai în diferite stadii de dezvoltare. El este şi muncitor cu palmele care face munca brută ce se cere pentru întreţinerea organismului social ; şi comerciant sau meseriaş speculând şi prelucrând productele proprii; şi artist, învăţat şi om politic, întrupând idealurile sale artistice şi literare, în forme potrivite cu

1) Vezi mai sus pag. 446.

caracterul său etnic deosebit, afirmându-şi individualitatea sa, pe terenul ştiinţei, şi căutând să realizeze aspiraţiunile sale naţionale, în domeniul practic.

Când în sânul unei poporaţii se introduce, *ca clasă de mijloc*, o poporaţie de alt neam, cu alte tradiţii, cu alte obiceiuri, legătura dintre diferitele părţi ale organismului este întreruptă. Clasa rurală se vede condamnată pentru vecie la muncă brută, netiind în stare să-şi ridice excedentele ei în clasa de mijloc, alcătuită din elemente streine, în care ea nu poate răzbate, amestecându-se cu dânsele. Elementele unei asemenea poporaţii, nu pot avea dar speranţa de a se bucura în mod direct de roadele muncei lor, sau de a-şi vedea cel puţin copiii într'o situaţiune mai fericită. Dar ele sunt ameninţate de a nu se bucura nici măcar în mod indirect de munca ce o fac. Căci clasa de mijloc străină, întărindu-se trebue să tindă în mod fatal ca să devină clasă dirigentă, în puterea expansiunei sale fireşti. Ca atare însă, ea nu poate întrupa decât *propriile* sale idealuri, în formele potrivite caracterului său şi înţelese numai de *dânsa*; ea îşi afirmă propria individualitate şi reprezintă propriile aspiraţiuni, ca grupare etnică deosebită. Poporul care alcătueşte clasa rurală, trebue să dea astfel toată munca sa pentru întreţinerea unei *civilizaţii streine*, de la care el nu se foloseşte cu nimic, nici în mod direct, nici în mod indirect. Aceasta însă este fără îndoială neajunsul cel mai mare ce se poate face unui popor, pentru că e mai mult decât tăgăduirea dreptului lui la existenţă, este *subordonarea existenţei sale scopurilor de existenţă ale unui neam strein;* este aservirea şi *îndobitocirea* lui, adică reducerea lui la starea de sclav sau de vită muncitoare, fără scopuri şi fără aspiraţii proprii.

In asemenea împrejurări, când un neam strein se introduce în sânul unei poporaţii, *nimicind clasa de mijloc naţională*, sau împiedicând-o de a se dezvolta, statul, care trebue să reprezinte pururea şi în primul rând interesele clasei rurale, singura clasă pozitivă, pe care se poate răzima, trebue să facă toate sforţările pentru a *elimina* elementele străine, cari-i periclitează existenţa. Căci după cum am zis, numai acei cari *cultivă pământul* pot să-l şi

stăpânească și nici nn popor nu are dreptul să existe, fără de a-și produce el singur mijloacele sale de hrană. Clasa rurală este condiția existenței celorlalte clase, și fundamentul dreptului de stăpânire ce-l exercitează un popor anumit asupra teritoriului pe care se găsește. *Fără clasă rurală muncitoare, nici un popor nu are dreptul să existe ca atare și să-și creeze o civilizație proprie.* Și orice poporație care muncește pământul, și care singură este îndrituită, prin urmare, de a crea, *din propriile elemente*, o clasă de mijloc și o clasă dirigentă, pentru a-i reprezenta interesele economice, culturale și politice, în forma actuală a organizării sociale, trebue să respingă cu toată energia, cu brutalitate chiar, încercările unui alt neam de a se încuiba în sânul ei ca clasă de mijloc, daca nu voește să renunțe la propria existență.

Legea poporației, formulată de noi, care ne-a permis să înțelegem mai bine fenomenul misterios al decăderei națiunilor, se arată dar ca o călăuză sigură, pentru a deslega cele mai importante probleme, în directă legătură cu existența popoarelor. In lumina acestei legi, care ne stăpânește cu tiranie, și de care orice popor care voește să trăiască, trebue să asculte, *politica poporației* se clarifică în mod minunat, fără ca să mai poată fi controversă asupra *încheerilor practice*, cari se impun gândirei noastre cu evidența unor adevărate axiome, ceeace nu a fost cu putință până acum, întrucât legea singură era supusă îndoelei.

Cu aceasta, am terminat ultima parte, și cea mai importantă, a lucrărei noastre, din care s'a putut vedea desigur, aceea ce am afirmat la început: că problema poporației este problema fundamentală a științei economice, și că ea trebue să ocupe locul dintâiu, în sistemul expunerei sale, și în ordinea preocupărilor tuturor acelora cari se îndeletnicesc cu afacerile publice.

ANEXĂ

SCĂDEREA POPORAȚIEI CREȘTINE ȘI INMULȚIREA JIDANILOR ÎN ORAȘELE ROMÂNIEI

CAUZE ȘI REMEDII

PREFAŢĂ

*Problema cea mai importantă, pentru orice popor, e pro*blema poporaţiei. *Ea este problema existenţei sale.*

Aşa dar, în orice moment el trebuie să ştie, cum *stă în această privinţă: dacă se înmulţeşte în mod normal, sau dacă scade. Căci nici una din celelalte condiţii ale vieţei sociale — nici creşterea avuţiei, nici dezvoltarea culturii, nici propăşirea tehnică, nici întărirea organizaţiei Statului — nu poate compensa* scăderea numerică.

La noi, mulţămită ţărănimii, poporaţia se înmulţeşte, dacă o privim în totalitatea ei. Privită în deosebi, în unele regiuni, mai ales în Moldova, chiar la ţară, şi pretutindeni în oraşe, ea nu sporeşte cum ar trebui, ba încă se împuţinează.

Faptul straniu însă e că, în acelaşi timp, pe când poporaţia românească scade, Jidanii se înmulţesc. *Şi aceasta se poate observa în toate localităţile în cari Jidanii trăiesc în mare număr.*

Fenomenul acesta, al unei înmulţiri, inegale, în aceleaşi condiţii, pe acelaşi teritoriu, având ca rezultat peirea elementului băştinaş, *e unic în demografia popoarelor civilizate şi nu-şi găseşte păreche decât în stingerea* pieilor roşii *şi a sălbatecilor din Australia, faţă de albii năvălitori. Noi însă nu suntem sălbateci. Se cere dar cel puţin* să ştim *pentru ce nu ne putem înmulţi* — de ce perim — *în acelaşi mediu în care alţii se dezvoltă, luându-ni locul.*

Tocmai aceasta este problema pe care caută să o deslege lucrarea de faţă, în care am rezumat prelegerile ce am ţinut, în vara anului 1909, la Vălenii-de-Munte. Şi ea se prezintă ca încheiare a unor mai îndelungate studii, începute încă de prin anii 1890, pe care le vom aminti.

In „Meseriaşul Român“ (Iaşi, 1890—1893), *am cercetat problema poporaţiei din punctul de vedere al clasei de mijloc româneşti, în mod mai general.*

In „Monopolul Alcoolului“ (Bucureşti, 1895), *cuprinzând diferite cuvântări ţinute în Adunarea Deputaţilor, cu o introducere şi un proect de lege pentru stabilirea monopolului vânzării alcoolului, am arătat înrâurirea alcoolismului asupra scăderei poporaţiei la noi.*

In „Despre Poporaţie“ (Iaşi, 1899), *am căutat să lămuresc* legea poporaţiei, *pe care m'am încercat a o cuprinde într'o nouă formulă, ca bază teoretică a oricării tratări a subiectului.*

In „Naţionalizarea meseriilor“ (Iaşi, 1902), *am cercetat organizarea şcolilor de meserii şi am indicat unele mijloace practice de întărire a poporaţiei noastre, în concurenţa cu străinii.*

In „Mişcarea poporaţiei urbane din Moldova“ („Revista Idealistă“, Septembre, Novembre 1905 şi Ianuarie 1906), *am învederat anomalia scăderii poporaţiei creştine şi înmulţirii Jidanilor, prin oraşele Moldovei, căutând a stabili cauzele ei — pe cari astăzi cred să le fi lămurit* definitiv.

E bine înţeles: până la proba contrară.

Rămâne dar ca acei ce nu ar fi de acord cu concluziile mele să producă argumentele lor, pentru a deslega în sfârşit o problemă, care e un mare pericol pentru noi. Şi nu se poate ca oamenii noştri de ştiinţă să nu-şi spună cuvântul lor asupra cauzelor, cari determină scăderea poporaţiei româneşti, şi asupra mijloacelor pentru a o înlătura cât mai curând...

Concluzia la care ajungem, e că drumul nostru de până acum într'o privinţă a fost greşit. Şi o nouă îndrumare ni se impune, către „o nouă Românie“ *— de sigur —* în care Românii să poată trăi.

A. C. CUZA

Iaşi, August 1910.

I. PRELEGERE

Fenomenul scăderii poporaţiei creştine şi înmulţirii Jidanilor în oraşele României.

Introducere. Naţionalitatea în ştiinţă. Adevărul e naţional, ca origine, universal, ca aplicare. Naţionalizarea ştiinţei e o datorie teoretică: fiecare realitate înfăţişându-se cu particularităţile ei, şi fiecare popor manifestând însuşiri deosebite, în domeniul cercetării. Şi practică, mai ales: fiecare naţie trebuind a-şi cunoaşte împrejurările ei, ca să existe.

Caracterul culturii clasei noastre dirigente, în ultimele decenii: idealistă-estetică, la început, realistă-practică în timpurile noastre. Putem vorbi de o perioadă pseudo-romantică a culturei, întrucât aceasta a fost subordonată intereselor subiective ale unui număr restrâns, al celor aleşi: Prelegerile poporale ale *„Junimii“* dela Iaşi. Subiectele tratate în 1864: Tragedia antică şi modernă, (P. P. Carp); Moartea lui Wallenstein (T. Maiorescu); Trei Cesari: Cesar, Carol-cel-Mare, Napoleon (P. P. Carp). In 1866: Legislaţia elină, Solon şi Licurg (N. Mandrea); Practica filosofiei eline — Socrat şi Aristotel (T. Maiorescu); Mohammed (T. Maiorescu); Reformaţia (I. Negruzzi). In anul 1867: Pentateucul (T. Maiorescu); K'hagiur-Buddha (T. Maiorescu); Biblia protestantă (I. Negruzzi); Enciclopedia (V. Pogor). Sterilitatea acestei concepţii. Lipsa de relaţii între cultură şi nevoile poporului românesc. Caracterul prelegerilor de la Vălenii-de-Munte: cunoaşterea realităţii naţionale româneşti, cu scopul practic al întărirei noastre în lupta pentru existenţă şi al afirmării desinestătătoare, în domeniul culturii, după principiul: *naţionalitatea e puterea creatoare a culturii umane, cultura putere creatoare a naţionalităţii.* Necesitatea unor criterii neîndoelnice pentru cunoaşterea stării unui popor. Creşterea

bogăţiei materiale, nu ni învederează numai decât vitalitatea lui. Splendorile culturii, pot fi imediat premergătoare decăderii. Ex.: cultura antică. Istovirea poporului român. Starea financiară, asemenea nu e un criteriu sigur. Ex.: Finanţele noastre. Mişcarea poporaţiei. Creşterea poporaţiei e oricând un semn de vigoare; scăderea ei, semnul unor grave perturbări organice, ameninţând fiinţa naţională.

Puterea naţiunilor, e în raport cu numărul indivizilor cari le alcătuesc, şi aceasta depinde de proporţia lor de înmulţire Ex.: Franţa atotputernică a Regelui Ludovic al XIV-lea avea, la 1700, 19 milioane de locuitori; Anglia 8 milioane; Germania, împărţită în diferite state, 19 milioane; Austria, 13 milioane; Rusia, încă nu juca un rol în politica Europei. Aşa se explică că Franţa, a cărei poporaţie forma 38 % din totalitatea poporaţiei marilor Puteri de atunci, era Puterea hotărâtoare. Astăzi poziţiile s'au schimbat, în proporţie exactă cu numărul locuitorilor. Pe când poporaţia celorlalte ţări a crescut, poporaţia Franţei a rămas aproape staţionară. La 1850, poporaţia Franţei şi a Germaniei, era deopotrivă, de 35.000.000 de locuitori. La 1900, Franţa avea 38 de milioane, Germania 56 de milioane de locuitori.

Statistica poporaţiei e dar partea cea mai importantă a statisticei, fiecare popor trebuind a urmări cu cea mai mare atenţie procesul reînoirii sale. De aceea tocmai se impune a cerceta mişcarea poporaţiei, după regiuni şi localităţi (poporaţia rurală şi poporaţia urbană), şi după religie şi naţionalitate, în ţările în cari diferite elemente trăiesc împreună. Inmulţirea poporaţiei într'o regiune sau localitate, nu poate fi o compensaţie pentru scăderea ei eventuală în altele, dar mai ales înmulţirea unor elemente, nu poate să compenseze scăderea altora. Pe lângă aceasta, numai cercetând fiecare categorie în parte, după regiuni, după localităţi, după naţionalitate, după profesii, ajungem a determina cauzele lucrătoare în sânul societăţilor omeneşti, contribuind la întemeiarea ştiinţei sociale.

Aceasta fiind însemnătatea mişcării poporaţiei şi a statisticei, chemată a ni o învedera cu preciziune, în orice moment, se naşte întrebarea: *Cum se prezintă mişcarea poporaţiei în România?* In primul rând, fireşte, după organele

statisticei oficiale, având însărcinarea publică de a ne lămuri, tălmăcind adevărul din limba cifrelor şi a tabelelor statistice, pe care nu oricine o înţelege, în vorbirea curentă, ca să fie înţeleasă de toată lumea.

Iată, spre pildă, în ce termini apreciază mişcarea poporaţiei noastre şeful serviciului statisticei generale din Ministerul Domeniilor, d. *L. Colescu*, în lucrarea sa oficială: *Raport asupra mişcării poporaţiei României în anul 1903*, adresat d-lui ministru al Domeniilor, de pe vremuri (C. I. Stoicescu):

„Intrând în analisa mişcării poporaţiei din 1903, vom re„cunoaşte dela început că *acest an a fost extraordinar de „favorabil României...* Excedentul născuţilor asupra morţilor, „care s'a ridicat la 96.234 unităţi represintă cifra cea mai „înnaltă ce s'a înregistrat până acum în demografia ţării.

„Cu excedentul de 96.234 de unităţi, România presintă un „coeficient mare de creştere naturală a poporaţiei sale.., de „15_4 la 1.000 de suflete. *Un asemenea coeficient nu se în„tâlneşte decât în ţările europene cele mai bine situate supt „raportul înmulţirii.*

„*Excedentul din 1903, dovedeşte încă odată cât de puţin „intemeiate sunt opiniile acelora cari privesc cu pesimism „mersul demografic al României.*

„Ortodoxii dau, fireşte, numărul cel mai însemnat la nu„mărul născuţilor... *Naşterile mosaicilor continuă a scădea* „dela un an la altul, ceeace probează că curentul de emigrare „al poporaţiei de acest rit persistă încă. (In 1903 au emigrat „6.671 de locuitori evrei).

„Când considerăm în parte *oraşele*, găsim că ortodoxii au „contribuit la excedentul de naşteri asupra morţilor cu 5.157, „adecă cu 64 %, mosaicii cu 2.661 sau 33 %, catolicii cu „111 sau 1^3 %, etc. Cum însă poporaţia urbană e compusă „din 72 % ortodoxi, 19 % mosaici, etc., resultă din *procentele „distribuţiei excedentului* că pătura ortodoxă dela oraşe nu „sporeşte în aceiaşi proporţie cu massa ei, şi că, din contra, „mosaicii dau un coeficient de creşteri mult mai energic.

„In comparaţie cu anul precedent, se constată că *sporul „excedentului inregistrat în 1903 a fost aproape în între-*

„gime dat de Români. Resultatele favorabile ale mişcării „poporaţiei din acest an s'au manifestat în toate judeţele“.

Va să zică: după şeful serviciului statisticei generale, d. L. Colescu, poporaţia României — de sigur: *acea românească* — e în plină prosperitate, *înmulţindu-se pretutindeni*, căci despre o scădere a ei undeva nu ni vorbeşte nimic. Din contra, ni spune anume că sporul excedentului înregistrat în 1903, a fost aproape în întregime dat de Români. Şi aceleaşi păreri, uneori cu aceleaşi fraze, le exprimă şeful serviciului statisticei generale, d. L. Colescu, în lucrarea sa oficială, pe anul următor, adresată Ministrului Domeniilor de pe atunci (d. I. N. Lahovari): *Raport asupra mişcării poporaţiei româneşti în anul 1904*, în care cetim:

„Analisa mişcării poporaţiei din 1904 ne dovedeşte de la „început că *procesul demografic a fost favorabil ţării*. Deşi „bântuită de o secetă cumplită, poporaţia şi-a urmat, cu toate „acestea, fără şovăire, mersul ascendent, la care ajunsese în „1903, şi a dat *un spor considerabil de născuţi asupra mor„ţilor*. Excedentul se urcă de astă dată la 100.241, cifra cea „mai înaltă ce s'a înregistrat până acum în demografia Ro„mâniei.

„Sporul poporaţiei se face într'o proporţie de 15,7 la 1.000 „de suflete. *Un asemenea coeficient nu se întâlneşte decât „în ţările europene cele mai avantajate supt raportul în„mulţirii poporaţiei...*, înmulţire care se manifestă în mod „constant în ţara noastră, deşi nu totdeauna cu o intensitate „egală.

„*Excedentele înregistrate la 1903 şi 1904 dovedesc cât „de puţin întemeiate sunt opiniile acelora cari privesc cu „pesimism mersul poporaţiei din România.*

„Naşterile au continuat să sporească, şi, precum am spus „au atins în anul din urmă cea mai mare cifră cunoscută „până acum. Din punctul de vedere al religiei, ortodoxii dau „fireşte, contingentul cel mai mare. *Naşterile mosaicilor con„tinuă a scădea de la un an la altul, ceia ce e în legătură „cu curentul de emigrare al poporaţiei de acest rit.* (In „anul 1904 au emigrat 3.896 de Evrei).

„Ameliorarea semnalată în anul precedent în numărul de„ceselor a continuat şi în anul 1904. *Mortalitatea oraşelor „noastre a slăbit simţitor in ultimii 20 de ani*, şi aceasta „se datoreşte în prima linie îmbunătăţirilor ce s'au realizat „în situaţia sanitară.

„Când considerăm însă, în parte oraşele, găsim că orto„doxii au contribuit la excedentul de naşteri asupra morţilor „cu 5.903, adică 70%, mozaicii cu 2.520 sau 29%, cato„licii au dat un minim de 33, etc. Din datele recensă„mântului se ştie că poporaţia urbană e compusă din 72 or„todoxi, 19% mosaici, etc. Comparaţia cu proporţiile de „mai sus ne dovedeşte că *pătura mosaică de la oraşe spo„reşte într'o proporţie mult mai energică decât masa po„poraţiei de acest rit*“.

Atât. Despre vre-o *scădere*, în unele părţi, a poporaţiei româneşti, şeful statisticei generale, d. L. Colescu, nu ştie să ni spună nimic în acest raport, în care ni vorbeşte, în termini ditirambici de starea extraordinar de favorabilă a înmulţirei poporaţiei din România, — desigur: a *poporaţiei româneşti!*

Un alt reprezentant al statisticei oficiale, merge însă şi mai departe, să zicem, cu *optimismul*, în ce priveşte mişcarea poporaţiei noastre. In raportul său, adresat directorului-general al serviciului sanitar al Regatului, dr. I. Cantacuzino, şi care a fost publicat în *Buletinul direcţiunii generale a serviciului sanitar*, de la 30 Iunie 1909, şeful biuroului statistic al acelui serviciu, d. *N. T. Ionescu*, nici nu mai deosebeşte poporaţia după elementele, ortodoxi, mozaici, catolici etc., cari o alcătuesc, ci se mulţămeşte să dea numai mişcarea poporaţiei ca atare. Astfel, pentru a nu cita decât un singur caz, iată cum se prezintă, după d. N. T. Ionescu, mişcarea poporaţiei din a doua Capitală a României, în 1908.

Mişcarea poporaţiei oraşului Iaşi în anul 1908

Născuţi	Morţi	Spor natural
2.294	1.959	325

Aşa dar, ne putem bucura: *poporaţia oraşului Iaşi a sporit*, cu 325 de unităţi, în anul 1908. Şi de sigur că e vorba, în primul rând, repet: de *poporaţia românească*!

In modul acesta, se pronunţă doi din cei mai însemnaţi reprezentanţi ai statisticei oficiale în România, din cari acesta din urmă, al unui *serviciu statistic special*, având chemarea să lumineze *starea sanitară* a poporaţiei, pentru a îndruma activitatea direcţiunii generale a serviciului sanitar. Suntem în plină prosperitate demografică! Poporaţia României se înmulţeşte mai energic decât în oricare altă ţară din Europa. Naşterile covârşesc *pretutindeni* decesele. Şi — după fraza stereotipă — ca nu cumva să ne alarmăm: *„excedentele dovedesc cât de puţin întemeiate sunt opiniile acelora cari privesc cu pesimism mersul poporaţiei României!"*.

Lăsând însă „optimismul". şi „pesimismul", la oparte, cari nu au ce căuta în această materie, să privim *datele statistice*, în realitatea lor, fără a căuta să le învăluim în aprecieri — capţioase — întru cât nu sunt *expresia ei exactă*. Şi vom pleca de la un fapt concret, produs de către însuşi şeful biuroului statistic, al serviciului sanitar.

In anul 1908, statistica noastră sanitară, însemnează un *spor* al poporaţiei oraşului Iaşi, de 325 de suflete. Să rectificăm o mică eroare: numărul exact al născuţilor, e numai de 2.292, aşa că excedentul poporaţiei oraşului Iaşi, se reduce la 323. Dar, în sfârşit, *excedent*, — după statistica serviciului sanitar.

Excedent — însă: *cine-l produce?* Această întrebare mi se pare, că are o însemnătate deosebită, când e vorba de un oraş, unde aproape de jumătate a poporaţiei e alcătuită din *Jidani*. Intrebarea e: cine se înmulţeşte în Iaşi — *Românii sau Jidanii?* Şi iată răspunsul pe care ni-l dă statistica, dacă deosebim elementele cari alcătuesc poporaţia oraşului Iaşi:

Mişcarea poporaţiei oraşului Iaşi pe anul 1908

ORTODOXI			JIDANI		
Născuţi	Morţi	Diferenţa	Diferenţa	Morţi	Născuţi
1.308	1.384	76 —	+ 399	585	984

Va să zică, în anul 1908, acele 1.308 naşteri ortodoxe, lasă un *deficit* de 76 de suflete, pe când acele numai 984 de naşteri ale Jidanilor, dau un *spor* considerabil de 399 de suflete, în oraşul Iaşi. Aşa dar, — în anul acesta — *poporaţia românească* nu s'a înmulţit, ci *a scăzut* în a doua Capitală a României! Şi e oare acesta un fapt, pe care statistica direcţiei generale a serviciului sanitar, îl putea ignora?

Dar cum stăm cu înmulţirea poporaţiei româneşti la oraşe şi în alţi ani, şi în alte judeţe? Vom răspunde cercetând tabelele statistice, publicate de însuşi d. L. Colescu, pe anii 1903 şi 1904, despre cari am vorbit, ca să se vadă întrucât *aprecierile* d-sale, atât de favorabile, corespund *realităţii*, cum se cere numai decât dela un *funcţionar al Statului*, căruia îi este încredinţată supravegherea unor interese atât de însemnate. Şi iată cum se prezintă mişcarea poporaţiei urbane, deosebind pe ortodoxi de Jidani, în patru judeţe din Moldova, pe cari ne mărginim a le cita, pe anul 1903:

Mişcarea poporaţiei urbane în anul 1903

ORAŞELE	ORTODOXI			JIDANI		
	Născuţi	Morţi	Diferenţa	Diferenţa	Morţi	Născuţi
Bacău . . .	203	190	13 +	+ 128	142	270
Botoşani . .	371	354	17 +	+ 212	296	508
Iaşi	1176	1233	57 —	+ 370	652	1022
Roman	208	234	26 —	+ 54	126	180
Total .	1958	2011	53 —	+ 764	1216	1980

Aşa dar, în anul 1903, aceste patru oraşe principale din Moldova, au dat un *deficit de ortodoxi de 53 de suflete*, pe când Jidanii, în acelaşi timp, se prezintă cu un spor de 764 de suflete! In anul următor însă, stăm încă şi mai rău, după cum se poate vedea din tabloul anului 1904, în care *poporaţia românească*, în aceste patru oraşe ale Moldovei, a dat *un deficit împreună de 123 de suflete*, pe când Jidanii se prezintă cu un spor de 700 de suflete:

Mişcarea poporaţiei urbane în anul 1904

ORAŞELE	ORTODOXI			JIDANI		
	Născuţi	Morţi	Diferenţa	Diferenţa	Morţi	Născuţi
Bacău	187	217	30 —	+ 93	129	222
Botoşani	398	429	31 —	+ 196	311	507
Iaşi	1238	1264	26 —	+ 352	713	1065
Roman	235	271	36 —	+ 59	137	196
Total	2058	2181	123 —	+ 700	1290	1990

In faţa acestor cifre, ne întrebăm: cum se putea ca şeful serviciului statisticei generale, — d. L. Colescu, — să vorbească de *raporturile extraordinar de favorabile* ale înmulţirii poporaţiei în România, întrucât e dovedit, cel puţin pentru unele oraşe, că *poporaţia românească scade?* Scăderea poporaţiei creştine şi înmulţirea Jidanilor, în oraşele României, nu e însă un fenomen accidental, şi parţial, ci se produce de ani de zile şi apare oriunde Jidanii trăesc în număr mai mare.

Astfel, iată cum se prezintă *deficitele ortodoxilor şi excedentele Jidanilor,* în toate oraşele Moldovei, pe deceniul 1870-79, după datele publicate în *Revista demografică,* pe Septembrie şi Octombrie 1903, a doctorului *I. C. Apostoleanu,* inspector sanitar:

Mişcarea poporaţiei urbane din Moldova, 1870-79

DEFICITE ŞI EXCEDENTE

JUDEŢUL	ORTODOXI		JIDANI	
	Excedent	Deficit	Excedent	Deficit
1. Dorohoiu	—	316—	+ 491	—
2. Suceava	—	434—	+ 670	—
3. Botoşani	—	1961	+ 952	—
4. Piatra-Neamţ	—	879—	+ 1506	—
5. Iaşi	—	6325—	+ 6073	—
6. Roman	—	876—	+ 476	—
7. Bacău	—	1194—	+ 648	—
8. Vaslui	—	155—	+ 1770	—
9. Tecuciu	—	373—	+ 15	—
10. Fălciu	—	221—	+ 573	—
11. Tutova	—	641—	+ 361	—
12. Putna	—	2164—	+ 578	—
13. Covurluiu	—	4148—	+ 40	—
Total	—	19.687—	+ 14.153	—

Va să zică, în aceste decenii, în toate oraşele Moldovei, ortodoxii perd 19.687 de suflete, pe când jidanii sporesc, în acelaşi timp, cu 14.153 de suflete, şi *numai ei sporesc,* de oarece şi celelalte rituri, afară de ortodoxi, se prezintă, în acest deceniu, cu un deficit de 1.848 de suflete.

Ca să ni dăm încă şi mai bine sama de acest fenomen de scădere a poporaţiei creştine şi de înmulţire a Jidanilor în oraşele României, trebue să cercetăm mai de aproape mişcarea poporaţiei, cu deosebire caracteristică, în această privinţă, a oraşului Iaşi. Şi iată cum se înfăţişează demografia acestui oraş, pe deceniul 1866—1875, după *„Raportul general“,* făcut Primăriei de Iaşi de către d-rul *G. Flaişlen,* medicul-primar al oraşului:

Mişcarea poporaţiei oraşului Iaşi 1866—1875

	Ortodoxi	Catolici	Protestanti	Armeni	Livoveni	Jidani	Total
Născuţi	10.082	592	176	84	132	17.497	28.563
Morţi	15.775	803	191	117	272	14.557	31.716

De aici rezultă, că în acest deceniu:

Ortodoxii perd	5.693	de suflete.
Catolicii „	211	„ „
Protestanţii „	15	„ „
Armenii „	33	„ „
Lipovenii „	140	„ „
Impreună perd	6.092	de suflete.
Jidanii căştigă	2.940	de suflete.

Nu e vorba dar de o scădere numai a poporaţiei româneşti, ci toate celelalte elemente, creştinii în genere, scad, pe când jidanii singuri se inmulţesc. Şi iată cari sunt aprecierile d-rului G. Flaişlen asupra acestui rezultat:

„După ceia ce ni spun cifrele, această scădere a „elementului creştin şi această sporire a elementului „israelit, nu sunt efectul unei întâmplări, dar, din „contra, ele sunt o regulă bine observată... Faţă cu „asemenea rezultat, Consiliul de igienă şi salubritate „din localitate are datoria să vadă bine ce va urma „când în fiecare 10 ani, creştinii vor pierde câte 6.093

„şi israeliţii vor câştiga câte 2.940 de suflete. Vii-„torul căutând a-l afla, *după rezultatul acestor 10 „ani, trebue să spunem că, exact în 50 de ani, în „oraşul Iaşi nu va fi niciun creştin, şi toată popo-„raţia va fi alcătuită numai din israeliţi*".

Poporaţia creştină a oraşului Iaşi, a continuat însă a scădea, şi după anul 1875, cum o dovedeşte următoarea tabelă statistică, întocmită după datele oficiale ale serviciului statistic al oraşului Iaşi:

Mişcarea poporatiei oraşului Iaşi pe anii 1876-1903.

Anii	ORTOD. ŞI ALTE RELIGII			JIDANI		
	Născuţi	Morţi	Diferenţa	Diferenţa	Morţi	Născuţi
1876	1339	1346	7—	+ 800	890	1690
1877	1186	1462	276—	+ 547	986	1529
1878	1093	1454	361—	+ 174	1428	1602
1879	1070	1574	504 -	+ 602	1102	1704
1880	1165	1420	255 -	+ 452	1036	1488
1881	1306	1337	31—	+ 550	1062	1612
1882	1312	1536	224—	+ 438	1174	1612
1883	1197	1414	217—	+ 161	1294	1455
1884	1442	1159	283+	+ 543	802	1345
1885	1376	1335	41+	+ 339	979	1318
1886	1027	1187	160—	+ 378	1135	1513
1887	1045	1074	29—	+ 564	932	1496
1888	1031	1444	413—	+ 157	1339	1496
1889	1034	1376	342—	+ 330	1073	1403
1890	856	1342	486	+ 651	839	1490
1891	987	1515	528—	+ 405	1076	1481
1892	932	1438	506 -	+ 512	985	1497
1893	1225	1335	110—	+ 453	880	1333
1894	981	1335	354—	+ 624	923	1547
1895	995	1242	247—	+ 761	915	1676
1896	1051	1551	500—	+ 427	1199	1626
1897	1029	1350	321—	+ 756	964	1720
1898	1117	1374	257 -	+ 607	1016	1623
1899	1113	1269	156—	+ 764	873	1637
1900	1173	1312	139—	+ 311	986	1297
1901	1150	1393	145—	+ 368	896	1264
1902	1186	1336	150 -	+ 387	835	1222
1903	1225	1321	66—	+ 370	652	1022
Total.	30.762	37.223	6.461—	+ 13.331	28.267	41.598

In sfârşit, şi de la 1903 încoace, poporaţia creştină a oraşului Iaşi continuă a scădea, pe când Jidanii se înmulţesc necontenit, după cum o dovedeşte următoarea tabelă:

Mişcarea poporaţiei oraşului Iaşi pe anii 1904—1908

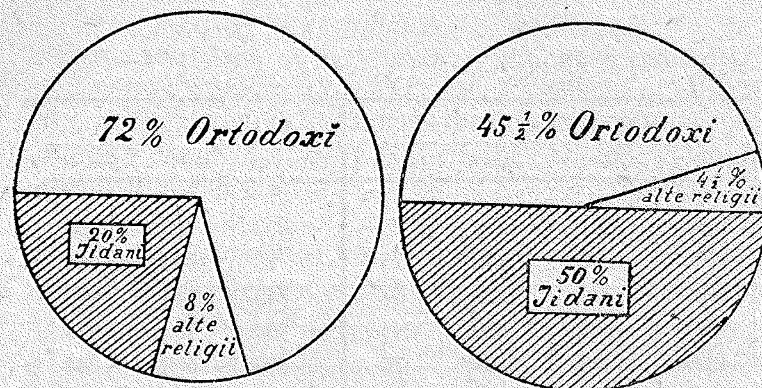
ANII	ORTOD. ŞI ALTE RELIGII			JIDANI		
	Născuţi	Morţi	Diferenţa	Diferenţa	Morţi	Născuţi
1904	1321	1349	28—	+ 353	713	1066
1905	1202	1475	273—	+ 23	943	966
1906	1258	1325	67—	+ 349	644	993
1907	1309	1550	241—	+ 269	703	972
1908	1308	1384	76	+ 399	585	984
Total	6398	7083	685—	+1393	3588	4981

Adunând acum *diferenţele* mişcării poporaţiei oraşului Iaşi, dela 1866 şi până la 1908, ajungem la următoarele rezultate pentru creştini şi Jidani:

Dela 1866	la 1875	creştinii perd	6.093,	Jidanii câştigă	2.940	suflete
„ 1876	„ 1903	„ „	6.461,	„ „	13.381	„
„ 1904	„ 1908	„ „	685,	„ „	1.393	„
Dela 1866	la 1908	creştinii perd	**13.239,**	Jidanii câştigă	**17.664**	suflete

Intrebăm acum: rezultatele acestea, cari sunt aceleaşi şi pentru toate celelalte oraşe moldoveneşti, în care elementul jidovesc covârşeşte, îndrituiesc pe cineva să le ignoreze şi să aprecieze, în termini absolut favorabili, mişcarea poporaţiei României, după cum se poate ceti în cele două *Raporturi oficiale*, adresate d-lui ministru al Domeniilor, de către şeful statisticei generale, d-l *L. Colescu?* Sau poate că dispariţia poporaţiei creştine şi înlocuirea ei cu Jidani, e un fapt indiferent, sau îmbucurător pentru d-l Colescu? Această continuă scădere a elementului românesc şi înmulţirea necontenită a Jidanilor, a trebuit să aibă, fireşte, ca urmare *desnaţionalizarea oraşelor Moldovei,* după cum ni se arată din următoarele

diagrame, întocmite de serviciul statistic al oraşului Iaşi, de sub direcţia d-lui N. A. Bogdan:

Se vede dar că, pe când în anul 1848 ortodoxii şi celelalte religii formau împreună 80 % din totalul poporaţiei Iaşi, după cincizeci de ani, ortodoxii şi alte religii nu mai rămân decât 50 %, iar Jidanii singuri alcătuiesc cealaltă jumătate a locuitorilor în a doua Capitală a României!

Oprindu-ne în faţa acestui fenomen de înlocuire a elementului românesc, în oraşele din Moldova, de către Jidani, mai înnainte de a cerceta cauzele cari-l determină, se cere să ni dăm bine seama de însemnătatea lui.

Mai întâiu, e sigur că fenomenul se va generaliza: în scurtă vreme, *oraşele din Valachia*, acum încă în cea mai mare parte româneşti, vor ajunge şi ele a fi copleşite de Jidani, căci aceleaşi cauze, vor produce aceleaşi efecte.

Oraşele au însă o importanţă covârşitoare pentru existenţa unei naţiuni, aşa că nu e cu putinţă ca ea să poată trăi, având oraşe ocupate de străini, ceeace, de altfel, ar fi un fenomen unic în demografia tuturor ţărilor de pe pământ.

O naţie se alcătueşte, în adevăr, din *trei clase*, determinate de felul îndeletnicirilor lor şi a venitului din care se întreţin: *clasa rurală*, a muncitorilor de pământ, şi în genere a producătorilor de materii prime; *clasa de mijloc*, a meşteşugarilor şi negustorilor, cari le lucrează şi le pun în circulaţie, pentru a servi consumaţiei; *clasa dirigentă*, care îngrijeşte de interesele de direcţie a procesului muncii sociale şi de buna stare generală a tuturor membrilor societăţii, realizând idealurile de cultură ale naţiei.

Izvorul de puteri al oricărei naţii, e clasa rurală. In contact imediat cu natura învietoare, *poporaţia rurală* produce necontenit *excedente* puternice, naşterile întrecând decesele în mod constant. Până la o vreme, excedentele acestea sunt absorbite de necesităţile crescânde ale agriculturii, prin colonizare internă continuă. Ajunge însă un timp, când ele nu mai găsesc ocupaţie la câmp, şi atunci se naşte întrebarea: ce devin *elementele prisoselnice* ale satelor? Neavând încotro decât doar să emigreze, sau să piară de mizerie, excedentele poporaţiei rurale, în mod firesc, *tind a năvăli la oraşe*, pentru a ocupa funcţiile economice disponibile, în comerţ şi industrie. Aici feciorii de gospodari cei mai ageri, obişnuiţi cu disciplina nevoii, caută să intre prin ateliere şi prăvălii, ca ucenici, sau ca simpli muncitori manuali. Cu încetul, dintre dânşii se ridică cei mai destoinici, ca şefi de servicii şi patroni, îmbogăţindu-se şi lăsând locul altora, cari necontenit părăsesc satele, unde nu mai au cu ce se hrăni.

Din rândul *fiilor* acestor patroni îmbogăţiţi, se aleg apoi elementele *clasei dirigente*, chemate a conduce destinele unei naţii, înfăptuind idealurile ei, ca oameni de ştiinţă, ca artişti, ca technici, specialişti în toate ramurile, ca întreprinzători economici, ca bărbaţi politici, cârmuitori ai intereselor obşteşti.

Oraşele au dar însemnătatea de a absorbi necontenit excedentele satelor, şi de a elabora puterile vii, prin care naţia îşi îndeplineşte destinele ei de cultură. Instrăinarea oraşelor înseamnă, mai întâiu, respingerea elementelor prisoselnice dela sate, cărora nu li rămâne decât: sau a peri pe loc, din lipsă, sau a se expatria; înseamnă, în al doilea rând, întemeiarea unei *clase de mijloc străine*, din rândurile căreia dar caută să se ridice elementele de direcţie, alcătuind o *clasă dirigentă străină*, ceiace echivalează cu robirea unui popor, întrucât nu el însuşi e stăpân pe destinele lui.

In specie, *cuprinderea oraşelor româneşti de către Jidani*, care e fapt îndeplinit în Moldova, şi ameninţă a se îndeplini şi în Muntenia, înseamnă: oprirea curentului învietor dela sate la oraşe, condamnând excedentele satelor noastre la mi-

zerie, la frământări periculoase, şi la emigrări în masă, mai târziu; înseamnă subţierea şi degenerarea clasei dirigente româneşti şi înlocuirea ei cu o *clasă dirigentă jidovească*, dar care nu credem că poate să reprezinte idealurile poporului românesc, în forme corespunzătoare geniului său naţional; înseamnă, în sfârşit, sau peire pentru noi, sau revoluţie într'un viitor apropiat.

Cercetarea fenomenului scăderii poporaţiei creştine şi înmulţirii Jidanilor în oraşele României, ni se înfăţişează dar ca o adevărată *problemă de existenţă*, pe care trebuie să căutăm a o resolvi: *în teorie*, aflând cauzele fenomenului, şi, *în practică*, punând în lucrare mijloacele pentru a le înlătura.

II. PRELEGERE

Cauzele scăderii poporaţiei creştine şi înmulţirii Jidanilor în oraşele României

In puterea instinctului neînfrânat al vieţii, de care sunt stăpânite toate fiinţele, şi poporaţia umană are tendinţa nemărginită de a se înmulţi. Creşterea continuă a poporaţiei e dar starea ei normală, variind numai în proporţii.

Astfel între anii 1891-1900, de pildă, poporaţia Rusiei a crescut cu 14.6 ‰, a Olandei cu 14.1 ‰, a Germaniei cu 13.9 ‰, a Danemarcei cu 12.7 ‰, a Angliei cu 11.7 ‰, a Italiei cu 10.8 ‰, a Austriei cu 10.5 ‰, a Belgiei cu 9.9 ‰, a Spaniei cu 5.1 ‰, a Franciei cu 0.6 ‰.

Chiar în oraşele mari, în care condiţiile de viaţă sunt atât de nefavorabile, poporaţia încă se înmulţeşte. Aşa, de pildă, numărul locuitorilor a crescut, în acelaşi timp, la Londra cu 12.7 ‰, la Viena cu 8.7 ‰, la Breslau cu 7.4 ‰, la Budapesta cu 6.7 ‰, la Paris cu 1.9 ‰, la Moscova cu 0.3 ‰.

Prin excepţie, în cazuri de epidemii şi de alte catastrofe, poporaţia poate scădea, morţile întrecând naşterile, în mod trecător, pentru ca imediat apoi să sporească cu încă mai multă energie, favorizată prin înmulţirea poziţiilor economice disponibile.

Scăderea constantă a poporaţiei, în curs de o serie de ani, şi încă numai la unul din elementele trăitoare în aceleaşi localităţi, precum se observă la poporaţia creştină din oraşele Moldovei, e o abatere de la cursul normal al lucrurilor, putem zice o *monstruozitate demografică*, şi care trebuie să ne îndemne a stărui, cu toată energia, ca să determinăm cauzele ei, pentru a le înlătura.

Totuşi e curios de a vedea că, la noi în ţară, fenomenul acesta de peire a elementului românesc la oraşe, nu a pro-

vocat îngrijorarea cârmuitorilor noştri. Din când în când, unii s'au încercat să îndrepteze atenţia obştească asupra acestei primejdioase anomalii. Ei n'au reuşit însă s'o fixeze şi să treacă de marginile unei senzaţii momentane, urmată în totdeauna de nepăsarea tuturor. E drept, că şi explicaţia acestui fenomen a fost până acuma insuficientă, sau nu îndeajuns de documentată, fiind privit mai mult din punct de vedere medical.

Astfel, unul din cei d'intâiu care a vorbit de scăderea poporaţiei creştine, după datele statistice ale oraşului Iaşi, pe deceniul 1866—1875, medicul primar al acelui oraş, *doctorul G. Flaişlen*, o explică prin următoarele şease cauze, pe cari le vom analiza pe scurt:

1. *„Progenitura la creştini este mai mică decât la Israeliţi“* —zice doctorul G. Flaişlen. Dar evident că aceasta nu este o explicaţie, ci un fapt, dacă e, având el însuşi nevoie de a fi explicat. Intrebăm: *pentru ce* progenitura la creştini e mai mică decât la Israeliţi? Căci noi ştim, după arătările medicului german *Andreas Wolf*, pe la 1800, că poporaţia din Moldova se deosebia tocmai prin puterea ei prolifică.

2. *„Căsătoriile la creştini se fac la o etate mai înaintată decât la Israeliţi“*. Şi aceasta, în cazul cel mai bun, e numai o constatare şi nu o explicaţie suficientă a fenomenului scăderii. Căci se naşte şi aici întrebarea: *pentru ce* căsătoriile, la creştini, se fac mai târziu decât la Israeliţi?

3. *Sărăcia,* care ar fi cauza neîngrijirii copiilor, provocând mortalitatea lor.

„Părintele copilului“, zice doctorul G. Flaişlen, „neavând „cele ce-i trebuie; mama voind a ajuta pe bărbatul ei la „câştigarea vieţii, copiii rămân de multe ori abandonaţi în- „tâmplării. Mulţi dintre asemenea copii sporesc dar numărul „morţilor, în loc de a spori pe al poporaţiei“.

Dar în înţelesul acesta, restrâns, ca lipsă de îngrijire a copiilor, de sigur că sărăcia nu e în stare să ni explice fenomenul general al scăderii poporaţiei creştine. Căci şi printre Jidani, vor fi săraci.

4. *Căutarea medicală.* „Observăm cu părere de rău“, — zice doctorul Flaişlen, — „că, la timp de boală, clasa de jos „a poporaţiei creştine nu cheamă medicul decât când boala a

„înaintat foarte mult, şi de multe ori nu-l chiamă nici cum. „Aceasta încă este, de sigur, o causă pentru care mor mai „mulţi creştini decât Israeliţi“.

O fi şi aşa. Dar aceia ce cată să explicăm e iarăşi morbiditatea, aşa de generală, în stare să provoace scăderea poporaţiei. Şi apoi, la ţară, lipsa căutării medicale, putem zice, că e absolută, şi sătenii se înmulţesc, ca şi oamenii din timpurile de demult, când de medici nici nu se pomenia.

5. *„Intrebuinţarea multă a spirtului.* Oamenii cari fac o „întrebuinţare prea mare de asemenea băutură se expun, fără „îndoială, la multe consecinţi vătămătoare sănătăţii, care adese „ori aduc sfârşit letal“.

Luat în înţeles mai general — şi nu precum o face doctorul G. Flaişlen aici, având în vedere numai înrâurirea directă asupra sănătăţii — ştim bine că *alcoolismul* e o cauză puternică de scădere a poporaţiei. Dar sunt şi alte ţări, în car alcoolismul e încă şi mai răspândit, fără ca poporaţia lor să scadă ca la noi.

6. *„Aducerea la primărie a copiilor noi născuţi.* „A lua „un copil când se naşte; a-l scoate afară într'o temperatură „rece (mai ales iarna), într'un aer umed din causa ploilor, şi „a-l aduce la primărie pentru ca ofiţerul stării civile să con- „state naşterea lui, este a-l dispune pentru multe boale ce „pot deveni primejdioase“.

Credem şi noi. Numai cât: aceasta este o cauză de mortalitate numai a copiilor de creştini? Şi oare un număr aşa de mare de copii de creştini sunt duşi la primărie, ca să li se constate sexul, încât aceasta să fie în stare a provoca mortalitatea extraordinară pe care o observăm de ani de zile în oraşele Moldovei, — şi fără ca administraţiile comunale şi guvernul să intervie, pentru a înlătura cel puţin acest abus?

Se vede dar că regretatul fost medic-primar al oraşului Iaşi, doctorul G. Flaişlen, nu ni dă o explicaţie suficientă a fenomenului, care ne preocupă.

Şi acelaş lucru îl vom constata şi la lucrarea unui alt medic, *Dr. V. I. Agappi: Cercetări demografice asupra populaţiei României, şi în special a districtului şi oraşului Iaşi* (Bucureşti, 1876).

La cauzele pe cari le-am cercetat, arătate de doctorul G.

Flaişlen, doctorul V. I. Agappi abia mai adaogă două, şi anume: *profesiunile*, mai trudnice, ale Românilor, şi *bolile sifilitice*, de cari ei ar fi bântuiţi.

> „Un bancher, un croitor, un cismar, un ornicar, un „giambaş, sau un telal — iată profesiunile Israeli„ţilor, profesiuni care, dacă cer ghibăcie sau inteli„genţă, nu expun pe cei cari le exercită la perico„lele la cari sânt expuşi *agricultorii* şi, în genere „toţi acei cari, prin ocupaţiile lor, sunt nevoiţi a în„trebuinţa o mare forţă musculară."

A susţinea, că profesia prin excelenţă salubră, care este agricultura, determină scăderea elementului românesc, e a contrazice experienţa obştească. Dar, în tot cazul, aceasta nu poate să explice scăderea poporaţiei creştine *de la oraşe*, de care tocmai ne preocupăm.

Cât despre bolile sifilitice, fără îndoială că ele atacă sănătatea multor indivizi, înrâurind şi generaţiile ce se nasc de la dânşii. Dar oare ce răspândire ar trebui să aibă sifilisul, ca să fie o cauză hotărâtoare a scăderii poporaţiei în proporţiile, în cari se manifestează la noi?

Aceşti doi medici cari au cercetat mai de aproape fenomenul peirii creştiniior şi înmulţirii Jidanilor prin oraşele Moldovei, am văzut că nu sunt în stare să ni-l *explice*. Şi nu e mirare. Incapacitatea asta nu e a lor, ca *indivizi*, ci a *ştiinţei* pe care o reprezintă:

Medicina nu e competentă ca să explice fenomenul general al scăderii unei poporaţii, de oare ce îmbolnăvirea, cu care se îndeletniceşte, e numai o cauză secundară, şi nu cauza primară a scăderii.

Epidemiile, ca şi endemiile, cari seceră vieţile omeneşti, îşi au explicaţia în *starea socială şi economică*, şi aceasta e încă hotărâtoare pentru mortalitatea celor îmbolnăviţi, care e în proporţie cu mijloacele materiale de cari dispun. Săracii cad victime nu atât ale bolii, pe cât ale sărăciei lor, care-i pune în imposibilitate de a se căuta şi de a-şi procura cu îndestulare cele trebuitoare traiului. Şi e destul să ne gândim la pelagră, la ftisie, la impaludism, la mortalitatea co-

piilor, cari ating mai cu deosebire pe oamenii săraci, pentru a ni da seama că *starea sanitară e numai expresia stării economice*, pe care medicul nu e stăpân, şi că o mortalitate constantă şi aşa de extraordinară ca acea care determină scăderea poporaţiei creştine din oraşele Moldovei, nu mai e de domeniul medicinei.

Ştiinţa singură capabilă a se rosti în această materie, e ştiinţa care se îndeletniceşte cu *mijloacele de existenţă* ale poporaţiei, aşa dar *economia politică*.

Procedând acum la cercetarea fenomenului scăderii poporaţiei creştine şi inmulţirii Jidanilor în oraşele României, — după principiile acestei ştiinţi — cea d'intăiu chestie pe care trebuie s'o lămurim, e a *metodei*. Şi vom zice:

Sunt *trei moduri de înţelegere* a fenomenelor sociale: înţelegerea *empirică*, înţelegerea *teoretică*, şi înţelegerea *istorică*.

In mod *empiric*, înţelegem un fenomen: când îl privim *în fiinţa lui*, după cauzele multiple, imediate, cari pot să-l determine.

In mod *teoretic*, înţelegem un fenomen: când îl considerăm *în esenţa lui, ca un caz special* al unei *legi* oarecare în succesiunea sau coexistenţa fenomenelor.

In mod *istoric*, înţelegem un fenomen: când îl cercetăm *în geneza lui*, urmărind procesul individual al *devenirii*, al *evoluţiei* sale, reproducând în conştiinţa noastră împrejurările concrete cari l-au produs, fazele prin cari a trecut.

Acestea fiind modurile de înţelegere şi de cercetare a fenomenelor sociale, trebuie încă să ştim: *în ce ordine le vom aplica?*

Mai la îndemână — şi tocmai de aceia mai în de obşte aplicată — e procedarea empirică. Ea însă nu oferă nici o siguranţă. In lipsa unui criteriu sigur, faţă de multiplicitatea *cauzelor posibile*, suntem expuşi a nu putea distinge pe acele *efective*, şi, mai ales, a lua drept cauze principale pe acele de ordin secundar. Aşa că metoda empirică, e pururea ameninţată să sfârşească cu banalităţile *empirismului vulgar*, şi să nu ni dea acea deplinătate a convingerii ştiinţifice, care singură poate servi de bază *activităţii practice*, atât de importantă în materia de care ne ocupăm.

Aşa fiind, procedarea strict ştiinţifică ni impune: să înce-

pem cu *cercetarea teoretică* a fenomenului, privindu-l în lumina legilor care-l stăpânesc; să verificăm apoi, prin *cercetare istorică*, rezultatele pe cari le vom fi dobândit; şi să ne coborâm, în sfârşit, la *cercetarea empirică*, care ni va permite să-l cunoaştem, în toate amănuntele, după *cauzele imediate*, directe, cari lucrează la producerea lui, cu importanţa lor respectivă, având călăuza sigură a teoriei, care ne va împiedeca să confundăm aceia ce este accidental, cu aceia ce este esenţial, după cum se întâmplă acelora cari se mărginesc la cercetarea empirică. Şi aceasta e tocmai metoda, de care ne vom servi, în cazul de faţă.

I. Cercetarea teoretică a fenomenului scăderii poporaţiei creştine şi înmulţirii Jidanilor în oraşele României

Legea care stăpâneşte înmulţirea oamenilor, — *legea poporaţiei* — dacă o desbrăcăm de haina greşită în care o îmbrăcase Malthus, şi de toată peticăria urmaşilor săi, se poate reduce la următoarea formulă:

Poporaţia e determinată de cantitatea mijloacelor de existenţă, pe cari şi le poate procura, şi cu cari este obişnuită să trăiască, având tendinţa constantă de a trece de limita lor.

Limita mijloacelor de existenţe *posibile*, nu se poate determina, dar a mijloacelor *disponibile*, pe un teritoriu sau într'o localitate oarecare, la un moment dat, e hotărâtă, şi nu se poate lărgi decât cu încetul — şi mai încet decât tendinţa oamenilor de a se înmulţi. Prin excepţie, cantitatea mijloacelor de existenţă, poate creşte de odată, într'un loc, sau într'o regiune oarecare. In scurtă vreme însă, poporaţia ajunge la limita lor, şi tinde să treacă de dânsa.

Există dar o *competiţie generală*, o luptă aprigă între toţi indivizii trăind în marginile unui teritoriu economic determinat, fiecare având tendinţa de a dobândi o cantitate de mijloace de existenţă pe cât mai mare, cu muncă pe cât mai puţină. Acei cari izbutesc în această luptă, *se păstrează* şi rămân la locul lor, ceilalţi sunt condamnaţi să piară de mizerie, sau să părăsească teritoriul, pe care sunt aşezaţi, ne mai putându-se hrăni.

La ţară, cantitatea mijloacelor de existenţă, depinde de întinderea şi de fertilitatea pământurilor cultivabile. *La oraşe*, cantitatea mijloacelor de existenţă, e în raport cu numărul poziţiilor producătoare de venit, cari depind, la rândul lor, de numărul consumatorilor fiecărei localităţi.

Intr'un oraş oarecare, după numărul locuitorilor săi statornici, şi al acelora cari intră în cercul său de aprovizionare, să zicem că pot trăi 100 de croitori, 100 de cismari, 100 de comercianţi de manufactură, 100 de medici sau de advocaţi. De îndată ce numărul vreunei categorii ar spori, fără o înmulţire corespunzătoare a consumatorilor, condiţiile de existenţă se vor înăspri pentru toţi, din cauză că *mai mulţi* vor voi să trăiască din *aceiaşi cantitate* de mijloace de existenţă rezervată acelei categorii. Intre toţi, *concurenţa* va decide: cei slabi vor fi eliminaţi până la restabilirea echilibrului.

Când într'o localitate trăesc, în grupe compacte, *elemente de origini diferite*, ele tind fiecare să acapareze poziţiile economice, înţelegându-se mai bine între dânsele, şi, cu cât sporeşte numărul unora într'o ramură anumită de activitate, cu atât fireşte că trebuie să scadă numărul celorlalţi, de oarece poziţiile economice sunt, în orice moment limitate.

Aşa dar, în specie, admiţând că, într'un oraş românesc, numărul croitorilor momentan posibili ar fi de 100, dacă din aceştia ar fi 80 de croitori jidani, urmează că croitori români nu vor mai putea fi decât 20. Şi se înţelege că situaţia acestora va fi încă şi mai rea decât proporţională. Căci, în puterea solidarităţii şi a numărnlui, cei 80 de Jidani, stăpânii aproape absoluţi pe ramura croitoriei, vor fi în stare să reserve pentru dânşii poziţiile cele mai îndemânatice şi mai bănoase ale meseriei, cu excluderea românilor.

Când însă într'o localitate, sau într'o regiune, toate poziţiile economice ar fi ocupate, în aceiaşi proporţie, de o categorie în dauna celorlalte, situaţia acestora ar fi absolut inferioară faţă de cea dintâiu, care, dispunând de mijloace de existenţă mai abundente, ar continua a se înmulţi, pe când ceilalţi s'ar împuţina.

Aici dar e *cheia problemei*, a cărei soluţie o căutăm: punctul de plecare al cercetării noastre. Căci mijloacele de trai fiind însăşi baza existenţei, dela dânsele trebuie să purcedem, când

e vorba să ni dăm seama de desfăşurarea sau de strâmtorarea ei.

Privind astfel fenomenul scăderii poporaţiei creştine şi înmulţirii Jidanilor prin oraşele României, în lumina *legii poporaţiei*, vom trebui — prealabil oricărei alte cercetări — să vedem care este *raportul acestor elemente cu poziţiile producătoare de venit*, din localităţile respective, în cari creştinii se împuţinează şi Jidanii se înmulţesc. Aşa dar, se cere să stabilim *care este numărul Românilor şi al Jidanilor, în diferitele ramuri de activitate orăşeneşti,* mai întâiu în oraşele din Moldova, unde fenomenul acesta mai cu osebire se observă, siguri fiind că înmulţirea fiecărei categorii, va fi în proporţie cu mijloacele de existenţă de cari va dispune.

Astfel, luând datele pe care le găsim în *Darea de seamă asupra stării economice a judeţelor Botoşani, Dorohoi ş Suceava,* pe anul 1906, a Camerei de comerţ şi industrie, circumscripţia a IX-a Botoşani, vom întocmi următoarea tabelă, care ni arată proporţia Românilor şi a străinilor, în meserii

Numărul meseriaşilor în anul 1906

JUDEŢUL	Total	Români	Străini	Jidani
Botoşani .	3.679	893 21 %	222 6 %	2.564 70 %
Dorohoi . .	2.155	412 19,11 %	287 13,31 %	1.456 67,58%
Suceava . .	1.151	235 20,40 %	158 13,42 %	758 65,87%
Total general .	6.985	1.540	667	4.778

Va să zică, în aceste trei judeţe din Nordul Moldovei, marea majoritate a meseriaşilor o alcătuiesc Jidanii. Dar trebuie să ţinem seama încă de faptul că meseriile exercitate de Români sunt meseriile brute, cele mai trudnice, şi la cari

câştigul e mai puţin, pe când ei nici nu sunt represintaţi într'o sumă de specialităţi industriale, mai fine şi mai bine remunerate.

Aşa, vedem că, *la Botoşani*, nu există *niciun meseriaş român:* argintar, legător de cărţi, alămar, boiangiu, căldărar, ceaprazar, cufărar, dogar, giuvaergiu, pălărier, săpunar, sculptor în piatră şi lemn, tapiţer, umbrelar, geamgiu, blănar, pantofar; şi nicio meseriaşă română: brodistă şi modistă. Din 139 de brutari, numai 23 sunt Români; din 544 de croitori şi croitorese, numai 12 sunt Români; din 170 de tâmplari, numai 8 sunt Români; din 88 de tinichigii, numai 2 sunt Români.

La *Dorohoi*, nu există *niciun meseriaş, român:* alămar, blănar, boiangiu, căldărar, ceasornicar, cufărar, cuţitar, giamgiu, legător de cărţi, lumânărar, săpunar, sforar, strungar, tăbăcar, tinichigiu, tapiţer, vopsitor, şi nicio Româncă cusătoreasă, sau modistă. Iar, în unele meserii, Românii abia sunt reprezintaţi, după cum se vede: din 78 de brutari, numai 28 sunt Români; din 187 de cizmari, numai, 17 Români; din 34 de cojocari, numai 1 e Român; din 186 de croitori, numai 10 Români; din 17 rotari, numai 3 Români; din 44 de tâmplari, numai 2 Români; din 14 zugravi, numai 2 Români.

La *Fălticeni*, Românii sunt reprezentaţi numai în 26 din 43 de meserii, aşa că nu există *niciun meseriaş român:* argintar, alămar, boiangiu, căldărar, ceaprazar, cioplitor de piatră, cufărar, curelar, geamgiu, legător de cărţi, perier, plăpumar tapiţer, tipograf, stoler, şi nicio Româncă cusătoreasă, sau modistă. Pe când în alte meserii, Românii abia figurează. Aşa: din 23 de bărbieri, numai 6 sunt Români; din 26 de blănari, numai 2 sunt Români; din 56 de brutari, numai 13 Români; din 179 de cizmari, numai 29 sunt Români; din 49 de cojocari, numai 9 Români; din 94 de croitori, numai 4 Romăui; din 45 de tâmplari, numai 14 Români; din 34 de tinichigii, numai 2 sunt Români; din 6 vopsitori, numai 1 e Român.

După cum se vede, în judeţele Botoşani, Dorohoi, Fălticeni, cele mai multe meserii, şi cele mai bănoase, se află în mâinile Jidanilor. Şi acelaşi lucru se poate spune şi despre comerţ, într'o măsură încă şi mai mare, după cum ni-o învederează următoarea tabelă:

Numărul comercianților la 1 Aprilie 1905

JUDEȚUL	In total	Români	Jidani	Străini
Botoșani . .	3264	734	2359	171
Dorohoi . .	3010	691	2227	92
Suceava . .	1909	539	1269	101
Total	8183	1964	5855	364

Așa dar, și comerțul din Nordul Moldovei e aproape tot în mâinele Jidanilor, cu circumstanță agravantă și aici, că Românii se îndeletnicesc cu foarte puține ramuri comerciale, și încă cu cele mai inferioare. Și iată încheierea la care ajunge *Darea de seamă* a Circumscripției a IX-a (pag. 233):

„Cum vedem, numărul comercianților români, nu „reprezintă, în toată circomscripția, nici măcar 25 la „sută din numărul total al comercianților. Ceia ce „e mai trist însă, este faptul că acest procent de „comercianți români, nu e reprezintat decât în foarte „puține ramuri comerciale. Unde-i întru câtva mai „bine reprezintat, este comerțul de băuturi spirtoase „de la sate, pentru că aici străinii nu au voie să „deschidă cârciume. In orașe, chiar și acest comerț „este cu desăvârșire în mâna streinilor. Astfel, în „orașul Hârlău, 31 de stabilimente aparțineau toate „Israeliților. In orașul Dorohoiu, din 74 de stabili- „mente, 4 numai aparțineau Românilor. In Herța, 16 „stabilimente aparțineau Israeliților și 2 Românilor, „iar în Mihăileni, toate 18 stabilimentele aparțineau „Israeliților. In orașul Fălticeni, din 53 de stabili- „mente de băuturi, *unul* aparține unui Român, restul „Israeliților."

Aceiași excludere, aproape totală, din comerț și industrie pe care o vedem că o îndură elementul românesc la Botoșani, Dorohoi și Suceava, o găsim și în județul Iași. Și aici jidanii au acaparat cele mai multe posiții economice, și cele mai producătoare.

Din *Raportul general*, pe anul 1908, al *Camerii de Comerț și industrie, circumscripția a VIII-a Iași*, culegem următoarele date, mai ales cu privire la distribuția meseriilor între Români și Jidani:

Numărul meseriașilor înscriși în corporații în 1908.

No. curent	REȘEDINȚA și numirea corporației	Maiștri		Lucrători		Ucenici	
		Români	Străini	Români	Străini	Români	Străini
	IAȘI						
1	Confecțiunilor .	157	942	378	1619	115	443
2	Constructorilor .	96	465	256	856	12	32
3	Metalurgică . .	121	266	199	228	71	53
4	Progresul .	106	221	294	370	69	75
	Tg.-FRUMOS						
5	Meseriilor unite .	22	89	41	45	20	33
	ROMAN						
6	Meseriilor unite .	213	442	306	358	102	95
	VASLUI						
7	Meseriilor unite .	251	453	280	278	140	128
	PIATRA-NEAMȚ						
8	Meseriilor unite .	227	623	237	626	63	176
	BUHUȘI						
9	Meseriilor unite .	75	52	44	49	—	—
	NEAMȚ						
10	Meseriilor unite .	103	194	115	150	48	75
	Total .	1371	3747	2150	4579	640	1110

Sau, maiștri, lucrători și ucenici împreună: 4.161 Români și 9.436 Jidani. Și aici trebuie să ținem seamă însă de faptul, că cele mai ușoare și cele mai producătoare meserii se află în mânile Jidanilor, cele mai trudnice și mai sărăcăcioase, în mânile Românilor; de faptul că, prin numărul lor mare și prin solidaritatea care-i caracterizează, Jidanii sunt stăpânii câmpului meseriilor, pe când Românii, mai puțin numeroși și fără nici o legătură între dânșii, se găsesc într'o situație inferioară; de faptul, în sfârșit, că *tot comerțul cu materiile prime:* piatră, lemn, fier, tinichea, var, piele, postav, pânză, furnituri, cuie, unelte, mașini, fără de cari meseriile nu se pot exercita, se găsește *exclusiv în mânile Jidanilor*, cari fac tot soiul de înlesniri coreligionarilor lor, dându-li marfă pe credit și cu preț mai scăzut, așa în cât concurența pentru Români, e, din toate punctele de vedere, anevoioasă, și câștigul, când este, redus !

Și, în adevăr, după aceiași lucrare a Camerii de Comerț

din Iași, iată cum se înfățișează Românii și Jidanii, în unele specialități comerciale, din circumscripția a VIII-a:

TABLOU

de numărul comercianților cari practică **comerțul mare** *în orașele capitale de județ din circumscripția acestei Camere.*

No. curent	FELUL COMERȚULUI	Iași		Roman		P.-Neamț		Vaslui	
		Români	Străini	Români	Străini	Români	Străini	Români	Străini
1	Arme		1		1				
2	Bancheri		5						
3	Bijutieri		3						
4	Birt	2		2					
5	Băcănie		8		6		7		2
6	Bogasieri		2						
7	Cofetari	2	6	2			1		
8	Ceasornicari		1				2		
9	Cărămidari		2						
10	Cherestea			2	1				
11	Cereale		3		3		1		
12	Comisionari	1	3	1	3				
13	Cravate		3	1					
14	Cârciumari	1	7		4			1	1
15	Droghiști		7		1		1		
16	Fierării		3	3			3		2
17	Făină		1				1		
18	Farmacii	14							
19	Farfurii		2		2		1		
20	Galanterii		1						
21	Gaz		2						
22	Haine gata		2	4					
23	Otelieri		7		1				
24	Imprumutării		6	6	4				
25	Incălțăminte		5		1				
26	Lucrări publice		11		10				
27	Lengerii		1						
28	Lemne de foc		1						
29	Lămpi		3		2				
30	Manufactură		25		2		3		4
31	Mărunțișuri		6		4				1
32	Mobile	1	7		4		1		1
33	Optician		1						
34	Pălării		3						
35	Piei		2				2		1
36	Saci		3						
37	Sticlării		2				1		
38	Zahăr		1						
	Total	21	146	21	49	—	24	1	12

Vom observa, mai întâiu, că ne îndoim puțin de aceste date ale Camerei de comerț din Iași, cari nu se potrivesc cu realitatea, așa precum o vede toată lumea. Căci întrebăm: în Iași, să nu fie oare *nici un negustor mare de cherestea?* Să nu existe decât *un* Jidan negustor mare de lemne de foc; numai *trei* de cereale; numai *unul* de galanterii; și numai *șese* „împrumutării", cum le numesc, cu eufemism filoiudaic, acei de la Camera de Comerț din Iași, pe când orașul geme de Jidovi cămătari?

Dar, așa precum se prezintă aceste date, reduse în ce privește Jidanii, oare nu e straniu a vedea că, la Iași, sunt numai 21 negustori mari români, și 146 Jidani; la Roman, numai 21 Români, și 49 Jidani; la P.-Neamț *nici un Român* negustor mare, și 24 Jidani; la Vaslui, *un* Român și 12 Jidani?

In aceiași proporție, îi găsim pe Români și Jidani și în *comerțul mic*, după cum o dovedește următorul tablou, al aceleași Camere de comerț:

TABLOU

de numărul comercianților cari practică **comerțul mic** *în orașele reședințe de județ din circumscripția acestei Camere*

No. curent	FELUL COMERȚULUI	Iași		Roman		P.-Neamț		Vaslui	
		Români	Străini	Români	Străini	Români	Străini	Români	Străini
1	Antreprenori	1	4	8	9				
2	Apă gazoasă	1	4				1		
3	Arme		9		1				
4	Bandaje		2						
5	Băcani	6	75		5	2	9		
6	Băi		6		1				
7	Birt	2	7		3			1	
8	Blănari		14		2		1		
9	Bogasieri		41		3				
10	Bumbac		4		2				
11	Buccengii		1						
12	Brașoveni		7		3		1		
13	Broderii		1			1			1
14	Brânză		5						

— URMARE —

No. curent	FELUL COMERȚULUI	Iași		Roman		P.-Neamț		Vaslui	
		Români	Străini	Români	Străini	Români	Străini	Români	Străini
15	Boiangii		6						
16	Candele		5						
17	Cărbuni		5						
18	Cafenea		35						4
19	Cărămidari		3						
20	Cafea pisată . . .		1						
21	Ceaiu și pâine . . .		2						
22	Cerneală	1							
23	Ceară	1	1						
24	Cereale		20		13		2		
25	Corsete		2						
26	Comisionari		42		15				
27	Cofetari	1	40	5	4	3	1	1	2
28	Ceasornicari	2	20		3		1		
29	Ciorapi		6						
30	Cherestea		1		6				
31	Cuțitari		2						
32	Cufărari		3				2		
33	Cârciumari	50	337	5	89	15	65	8	51
34	Donițe și cofe		6						
35	Droghiști		1						1
36	Fân		3						
37	Făinărie	1	79		8		6		
38	Fier	1	44		1		1		4
39	Felinare		14						
40	Farfurii		7		1				
41	Florari . . .		2						
42	Fotografi . . .		8		1				
43	Funii	1	1						
44	Fructe		8		4				
45	Galantari		10				2		1
46	Gaz		15		1				6
47	Haine gata		25		1				
48	Otelieri		9						
49	Ibrișin		5		1				
50	Incălțăminte		41						
51	Imprum. de bani . . .	2	9						
52	Jucării de copii . . .		1						
53	Lumânări de stearină		2					1	1
54	Lapte	2	34						
55	Lemne de construcție		12		4				
56	Lingerii		11						
57	Lemne de foc	1	39	3	5				
58	Lămpi		3						
59	Librari	2	18		3	1	2		1
60	Măcelari	15	30						
61	Mobile		1		2		2		
62	Morari		6		1				
63	Mașini de cusut		1				1		
64	Manufactură		43	1	2		23		23
65	Măruntișuri		32	2	4		7	4	18
66	Mode		3						
67	Oglinzi		1						
68	Ouă		1		1				1
69	Opinci		1						
70	Oase		1						
71	Pălării		24		4				1
72	Pungi de hârtie		2						
73	Parfumuri		2						
74	Pește		7						
75	Pâine		9						
76	Piane		3						
77	Precupie	4	172			1	6		
78	Piei		27		7		6		
79	Pantofari	1	1						
80	Piatră		5						
81	Perii		4						
82	Păsări		2						
83	Rachierii		3						
84	Său		1						
85	Sticlari		4				2		5
86	Șepci		5						
87	Site		3						
88	Samsari	1	20	1	35				
89	Șuncă	2	11	1					
90	Săpun.		13						
91	Spirt denaturat. . . .		2						
92	Tablouri vechi	1	1						
93	Telali		15						
94	Umbrele		2						
95	Uleiuri		1						
96	Vase de menaj		3						
97	Vite		3		4				4
98	Var și ciment		9						
99	Vax		1						
100	Zarzavaturi	1	3	10	1				
	Total . . .	100	1596	36	254	23	141	15	126

— URMARE —

Ne vom întreba și aici, în ce privește *exactitatea* acestor date ale Camerei de comerț din Iași: oare să fie la Iași numai 4 antreprenori jidani, numai 6 boiangii, numai 1 negustor de cherestea, numai 1 droghist, numai 8 negustori de fructe, numai 9 împrumutători de bani, numai 1 vânzător de jucării de copii, numai 1

negustor de mobile, numai 3 negustori de mode, numai 20 de samsari, numai 3 negustori de vite, numai 3 zarzavagii ?

Lăsând însă exactitatea acestor cifre pe seama Camerei de comerţ, care le-a întocmit, se vede cum stă elementul românasc, în ce priveşte meseriile, în partea de sus a ţării. Din 100 de specialităţi la Iaşi, Românii sunt reprezintaţi în 23; la Roman, în 9; la P.-Neamţ, în 6; la Vaslui, numai în 5. Şi încă, chiar în ramurile industriale, în cari sunt reprezintaţi, proporţia lor, faţă de Jidani, e ridiculă. Astfel, la Iaşi, de pildă, avem: 6 băcani români, 75 jidani; 2 ceasornicari români, 20 jidani; 50 de cârciumari români, 337 jidani; 1 făinar român, pe care eu nu-l cunosc, şi 79 făinari jidani; 1 negustor de fierărie român, pe care eu nu-l ştiu, şi 44 jidani; 1 negustor de lemne de foc, român, 39 de jidani; 4 precupeţi români, 172 jidani; 1 samsar român, 20 de jidani.

In total, la Iaşi, avem 100 de bieţi comercianţi români, din cari unii necunoscuţi, faţă de 1.596 de jidani, şi vor mai fi, stăpânind comerţul mic în mod absolut.

Şi aceia ce e fapt îndeplinit pentru meserii, pentru comerţul mare şi mic, e în curs de a se săvârşi şi pentru *industria mare.* Cu multe sacrificii, pe cari le face Statul şi consumatorii români, suntem pe cale de a înfiinţa o *industrie mare jidănească,* dela care elementul creştin este exclus, deoarece legea pentru protecţia industriei naţionale, nu se aplică, în ce priveşte tocmai direcţia şi administraţia superioară a diferitelor industrii ce se întemeiază la noi. Aşa, de pildă, iată care este proporţia Românilor şi a Jidanilor în *administraţia industriei mari* înfiinţată în cea mai mare parte cu capitaluri jidoveşti, din circumscripţia Camerei de comerţ din Iaşi:

Personalul fabricelor aflate în Circumscripţia a VIII-a Iaşi

ADMINISTRATIV			TEHNIC SUPERIOR		
Români	Străini	Salariu pe lună	Români	Străini	Salariu pe lună
29	58	Dela 50 la 350 lei	18	24	Dela 70 la 666 lei
4	3	„ 150 „ 1250 „	—	11	„ 300 „ 625 „
33	51	„ 30 „ 850 „	9	35	„ 80 „ 1250 „
66	112		27	70	
132	224		54	140	

Comparând însă cifrele acestea cu acelea ce ar rezulta dacă s'ar respecta dispoziţiile legii cu privire la naţionalizarea industriei, iată proporţiile ce obţinem pentru personalul tehnic superior:

SALARIU PE LUNĂ	ROMÂNI		STRĂINI	
	Proporţia reală	Proporţia legală	Proporţia legală	Proporţia reală
De la 70 la 666 lei	18	28	14	24
„ „ 300 „ 625 lei	—	4	3	11
„ „ 80 „ 1250 lei	9	29	14	35
	27	64	32	70
	54	125	63	140

Şi în aceleaşi proporţii, aproape, se prezintă Românii şi străinii, adecă Jidanii, în ce priveşte personalul *administrativ superior* al marii industrii, mai bine remunerat. Românilor, li se reservă funcţiile cele mai obositoare şi mai rău plătite, când nu pot să-i scoată şi de aici, după cum adese ori se întâmplă.

Şi acum putem să tragem concluzii din toate aceste date, cu privire *la cauza scăderii poporaţiei creştine şi înmulţirii Jidanilor în oraşele României.*

Şi vom zice:

Poporaţia fiind riguros determinată de mijloacele de existenţă, şi acestea aflându-se în oraşele României, în marea lor majoritate, în stăpânirea Jidanilor, e firesc ca jidanii să se înmulţească, iar poporaţia creştină să scadă, din lipsa de mijloace de trai.

Am văzut, în adevăr, că Jidanii cuprind *meseriile,* în oraşele Moldovei; că ei sunt stăpâni pe *comerţul mare şi mic, ca şi pe industria mare;* că ei sunt *antreprenori* tuturor lucrărilor; că ei au *monopolul materiilor prime, ca şi al obiectelor de prima necesitate, pâne, carne, brânză, făină lemne, peşte, zarzavaturi, îmbrăcăminte;* că Românul, chiar când se îndeletniceşte cu o meserie, sau cu comerţul mărunt, se află în dependenţa absolută a Jidanului angrosist, patron sau antreprenor, şi în tot cazul, în calitate de consumator, al tuturor

Jidanilor negustori şi industriaşi, în număr covârşitor. Astfel: *strâmtorată în existenţa ei, de către elementul jidovesc cotropitor, poporaţia creştină se împuţinează, pe când Jidanii continuă a se înmulţi, în proporţie cu mijloacele de trai de cari dispun.*

Aşa dar, scăderea poporaţiei creştine şi înmulţirea Jidanilor în oraşele României: nu e decât *un caz al legii poporaţiei*, pe care o confirmă, precum el nu poate fi înţeles decât în lumina ei.

Intru cât lipseşte *baza însăşi a existenţei*, e zădarnic a mai căuta explicaţia fenomenului în alte cauze, de ordin secundar, acestea la rândul lor, fiind în cea mai mare parte condiţionate de această *cauză primă*, care este *hrana*, fără de care oamenii nu pot trăi.

Rămâne numai să privim rezultatele obţinute pe cale *teoretică*, şi în lumina *cercetării istorice*.

II. Cercetarea istorică a fenomenului scăderii poporaţiei creştine şi înmulţirii Jidanilor în oraşele României.

Starea cunoştinţelor noastre demografice astăzi, — şi pe viitorime, — nu ni permite a urma mişcarea poporaţiei pe fiecare an, în trecut, mai înainte de anul 1832, dar mai ales dela 1866, de când s'a obişnuit la noi a se ţinea registre în regulă. Putem însă să arătăm momentul de când a început a se manifesta scăderea poporaţiei creştine şi înmulţirea Jidanilor, în oraşele Moldovei, cu preciziune, mulţămită unei statistice publicate în *„Spicuitorul moldo-român"*, pe Aprilie, Mai şi Iunie (Iaşi, 1841), şi a observaţiilor autorului ei, care pare a fi cunoscutul statistician şi economist *Prinţul Nicolae Suţu*. Servindu-ne de datele, pe cari le găsim în această lucrare, şi cari sunt date oficiale sigure, vom învedera raporturile natalităţii şi mortalităţii, la Români şi Jidani, pe anul 1839, în tabela următoare.

Cifrele acestea, sunt întru totul instructive, pentru înţelegerea problemei, care ne preocupă. In ce priveşte, mai întâi, numărul Jidanilor observăm că, *în toată Moldova,* nu se năşteau atâţia Jidani, la 1839, pe câţi s'au născut mai apoi, şi încă aproape îndoit mai mult, numai în oraşul Iaşi:

Mişcarea poporaţiei Moldovei pe anul 1839

JUDEŢUL	ORTODOXI			JIDANI		
	Născuţi	Morţi	Diferenţa	Diferenţa	Morţi	Născuţi
Dorohoi	1390	619	771+	+ 178	55	233
Botoşani	2343	1175	1168+	+ 272	62	334
Suceava	1315	628	687+	+ 27	70	97
P.-Neamţ	1284	928	356+	+ 53	42	95
Roman	1733	1183	550+	+ 39	11	50
Bacău	2317	1387	930+	+ 19	25	44
Putna	2040	1827	213+	+ 8	20	28
Tecuci	1165	959	206+	+ 2	2	4
Galaţi	888	540	348+	— 8	22	14
Tutova	1789	1108	681+	+ 6	12	18
Vaslui	1806	869	937+	+ 5	9	14
Fălciu	1429	645	784+	+ 12	4	16
Iaşi	2121	998	1123+	— 5	52	47
Oraşul Iaşi	674	665	9+	+ 14	287	301
Total	22.294	13.531	8763+	+ 622	673	1295

Vedem, că la 1839 se năşteau, în toată Moldova, 1.295 Jidani, iar, la 1871, numai în Iaşi s'au născut 1.947! Statistica aceasta confirmă dar, încă odată, faptul cunoscut că invazia, în masă, a Jidanilor în Moldova, e de dată cu totul recentă, de pe la anii 1830, şi nu, cum pretind Jidanii, că ar fi trăit împreună cu noi, încă de pe vremea Romanilor!

Rezultă însă din datele acestea că, pe la 1839, poporaţia românească era în plină creştere, dând pretutindeni excedente însemnate, şi nicăiri niciun deficit; pe când vedem că Jidanii, cei cu viabilitatea aşa de lăudată de medicii noştri, cum am văzut, prezintă deficite relativ însemnate, în judeţul Iaşi şi la Galaţi, unde acum se prăsesc ca iepurii. Faptul e cu atât mai vrednic de luat aminte, cu cât creştinii, la Iaşi, nu au mai avut excedente decât, în mod excepţional, numai în doi ani: la 1884 un spor de 283 de suflete, şi la 1885 un spor numai de 41, în toată seria de ani de la 1886 până la 1908.

Scăderea relativă a poporaţiei creştine şi înmulţirea Jidanilor, a început însă *de pe atunci*, după cum o dovedeşte faptul că statisticianul de la 1839, a relevat-o ca un *fenomen anormal*, atrăgând atenţia obştească prin următoarele observaţii inte-

resante, pe cari le găsim la pagina 110 a lucrării citate, cu privire la deosebirea de înmulţire, dintre creştini şi Jidani:

„Ekstractul acestui tablo adeverează că între 25.374 „născuţi kreştini, s'au întâmplat 15.035 morţi, adică, că „numărul morţilor trece peste jumătate pe al celor „născuţi.

„La Jidovii însă, locuitori de politii între 1.295 nă-„scuţi sînt 673 morţi, adică numărul celor năskuţi întrece „jumătatea sumei celor morţi, încât, *urmând purure „asemenea analogie, împoporarea jidovască a politiilor „va întrece în viitorime pe acea a kreştinilor.„*

Vedem acum, că aceste preziceri ale statisticianului de la 1839, s'au realizat pe deplin, şi într'o măsură încă neînchipuită de dânsul—prin ocuparea poziţiilor economice producătoare de venit, la oraşe, în comerţ şi industrie, de către Jidani, cu excluderea sistematică a elementului românesc.

Pe la 1830 însă, pe când poporaţia creştină se înmulţia încă la oraşe, — după cum ni-o arată statistica, şi mirarea statisticianului de pe atunci, că proporţia ei de înmulţire este inferioară proporţiei de înmulţire a poporaţiei Jidoveşti, — *comerţul şi industria se aflau în cea mai mare parte în mânile creştinilor, mulţămită organizaţiei breslelor*, în floare atunci.

Şi, încă la anul 1849, cu toate că invazia Jidanilor lucra cu toată puterea la distrugerea acestor instituţii ocrotitoare, şi la înlăturarea elementului creştin, Românii ocupau un loc însemnat în economia orăşănească, după cum o dovedeşte următoarea statistică a prinţului *Nicolae Suţu*, din lucrarea sa *„Notions statistiques sur la Moldavie„* (Jassy, 1849), p. 116, în traducerea lui Teodor Codrescu, de la 1852, p. 106. (vezi tab. pag. 569).

Aşa dar, la 1849 încă, numărul *neguţitorilor şi meşterilor pământeni*, în oraşul Iaşi, se ridică la cifra de 1.661, fiind reprezintaţi într'o mulţime de specialităţi, din cari astăzi au dispărut, sau în cari nu figurează decât într'o proporţie infimă, faţă de Jidani. Şi iată la ce resultate ajungem, dacă comparăm, în această privinţă, anul 1839, cu anul 1909, re-

Lista corporaţiilor a meşteriilor exersate de pământeni în Iaşi.

No. curent	Neguţători şi meşteri	No. meşterilor şi al calfelor	No. curent	Neguţători şi meşteri	No. meşterilor şi al calfelor
				Suma din urmă.	1006
1	Bacali . . .	115	17	Plăcintari . . .	24
2	Braşoveni .	18	18	Boiangii . . .	9
3	Cârciumari . .	178	19	Mindirigii . . .	26
4	Rachieri. . . .	86	20	Brahari	10
5	Pitari	75	21	Dubălari . . .	29
6	Pescari . . .	58	22	Curelari . .	10
7	Chiristigii . . .	18	23	Căsapi(măcelari)	57
8	Droşcari şi căruceri . . .	76	24	Mahali	16
9	Neguţit. cu producte ruseşti .	101	25	Ciubotari moldoveni . . .	74
			26	Ciubotari ruşi .	69
10	Argintari . . .	9	27	Bărbieri . . .	42
11	Blănari	65	28	Picheri	78
12	Cucimari, şepcari	32	29	Cărămidari . .	65
13	Croitori	59	30	Olari	22
14	Abageri	18	31	Stoleri, dulgheri.	89
15	Ciubotari . . .	45	32	Făclieri	14
16	Cojocari . . .	53	33	Soponari . . .	21
	Total .	1006		Total general .	1661

ferindu-ne, pentru acesta din urmă, la datele Camerei de Comerţ din Iaşi:

Neguţitori români şi jidani la Iaşi.

IN ANUL 1839		IN ANUL 1909	
Români		Români	Jidani
Băcani	115	6	83
Cârciumari	178	50	337
Rachieri	86	Niciunul	3
Pescari	58	„	7
Chiristigii	18	„	13
Blănari	65	„	14
Cuşmari, şăpcari, pălărieri.	32	„	27
Măcelari	57	15	30
Braşoveni	18	Niciunul	7

In aceste câteva ramuri de negoţ şi în cele mai multe meserii, după cum am văzut, Românii au fost înlocuiţi de Jidani, cari au continuat a se înmulţi, fireşte, în raport cu creşterea generală a poporaţiei, aşa dar a consumatorilor, în oraşele din Moldova. Aşa, de pildă, de unde, la 1839, erau la Iaşi 178 de cârciumari români, la 1909 sunt numai 50, faţă de 337 de cârciumari jidani; de unde, în 1839, trăiau încă la Iaşi 115 băcani români, în 1909 nu au mai rămas decât 6; de unde erau 86 de rachieri români, nu a mai rămas niciunul; de unde, se găsiau 65 de blănari români, astăzi nu mai există niciunul. Cu aceste existenţe de comercianţi creştini, şi ale familiilor lor, au dispărut însă pe atâtea grupe de consumatori, în primul rând pentru ceilalţi meşteri şi comercianţi români, ştiut fiind că Jidanii, în mod sistematic, şi cu poruncă de la rabini, ocolesc prăvăliile româneşti. Aşa că paguba e îndoită, însemnând, mai intâiu, scăderea poporaţiei cu atâtea unităţi, şi apoi strâmtorarea elementului creştin, care aduce iarăşi cu sine împuţinarea lui, prin tot felul de suferinţi, datorite lipsei.

S'a zis însă, că *Jidanii nu au exclus pe Români*, ci au venit numai să ocupe locurile, pe cari le-au găsit disponibile în lăuntrul economiei naţionale. Cifrele de mai sus dovedesc că Românii au fost, în adevăr, *excluşi* de Jidani, după cum ştim: prin manopere necinstite, şi sistematic duşmănoase nouă.

S'a zis, apoi, că Românii, din cauza lenii lor, au părăsit de bună voie comerţul şi industria, preferind a fi funcţionari, ca unii ce dispreţuesc munca. Noi susţinem, că Românii *au fost împinşi către funcţii de către Jidanii năvălitori*, şi că nu fără luptă, au părăsit terenul muncei naţionale, de unde au fost scoşi, în contra voinţei lor, din cauza stării de nepregătire tehnică şi comercială, în care s'au aflat, în mod fatal, în epoca de transiţie, dar mai ales din cauza nepriceperii şi a necinstei clasei dirigente politice, care nu li-a apărat interesele.

E un document de mare însemnătate, care confirmă părerea noastră, şi din care se vede cum starostii breslelor au cerut în diferite rânduri să fie ocrotiţi în contra năvălirii meseriaşilor şi neguţitorilor Jidani, fără a fi ascultaţi. Iată, în

adevăr, ce ni se arată în *Anaforaua Sfatului administrativ al Moldovei*, din 31 Mai 1838:

„Departamentul de Finanţe, prin No. 8621, a referat „Sfatului că *cu necontenire primeşte jalobe, atât din „partea breslelor*, cât şi raporturi de la mai marele „staroste, urmate tot după jăluirile lor, *cu arătarea asu„pririlor ce sufăr de la sudiţi şi Jidovi*, pentru că aceştia „*întinzându-se* cu uneltirea meseriilor şi a neguţitoriilor „în toate breslele, *au cuprins cea mai mare parte a „folosirilor lor*, încât, după slobozenia ce au întru a„cestea, fără să fie îndatoriţi a înplini datoriile pres„crise de aşezământ către dânsele, au început a li face „împotrivire la chiar drepturile lor, propuind spre pildă „pe *isnaful croitorilor creştini*, care, după schimbarea „portului în formă europienească, meşteşugul lui fiind „scăzut cu totul, *au voit a se deprinde în meşteşugul „lucrării straielor europiene, dar jidovii nici îi îngă„duie, nici îi primesc în lucrul lor*, precum şi alte de „asemenea, adăogând Vistieria, că, dacă acest abuz de rea „deprindere se va lăsa în această slobozenie, negreşit „că breslele, care poartă toate greutăţile şi de la care „haznaua se foloseşte mai mult decât de la sudiţi şi „Jidovi, trebuie să vie în desăvârşită decădere, după „cum şi mai marele staroste prin raporturile sale ar fi „încredinţând. Asupra acestei împrejurări, Sfatul au în„cheiat socotinţă, că încât se atinge de vre-o dare către „Vistierie, fiindcă Jidovii îşi au regulate toate dările prin „taxe, nu pot fi supuşi la altele, iar, în ceia ce pri„veşte cheltuelele breslei, care avându-şi cutia ei, nici „cum nu are amestec cu darea către Vistierie, apoi *Ji„dovii ce se vor folosi de dreptăţile breslei, nu pot a „se apăra şi de cheltuelile ei, ci să fie supuşi la plată „de o potrivă cu breslele*, pe care cu toată supunerea „o aduce la cunoştinţa Innălţimi Voastre spre cea mai „desăvârşită hotărâre.“

Fără îndoială, că plângerea aceasta avea o însemnătate deosebită, venind din partea meşterilor şi negutătorilor pământeni, şi că ar fi trebuit ca, cel puţin, să se faca o cercetare mai înainte de a se hotărî. De aşa fel era însă nepăsarea şi

nepriceperea, — dar, mai bine zic, *conrupţiunea timpului*, — încât, în aceiaşi zi de 31 Maiu 1838, fără a mai întreba cum stau lucrurile, Inălţimea Sa Mihalache Sturdza, Domnitorul Moldovei, puse următoarea rezoluţie pe această anaforà :

„Fiindcă Evreii, peste taxie către Stăpânire, adună de „la naţia lor şi altă dare spre ţinerea de spital şi pen- „tru acei nevoiaşi dintre ei, *nu pot fi îndatoraţi a mai „plăti şi deosebită zeciuială în trebuinţa breslelor, care „nu sunt de neamul lor*".

Va să zică: să urmeze a se folosi de toate *dreptăţile* breslelor, lăsând *cheltuelile* în sarcina breslaşilor creştini, cari urmau să îngenuncheze, din momentul în care breslele erau o povară, în loc de a fi un scut.

Din toate aceste rezultă că Românii, nu de buna lor voie, de lene sau de fudulie, au părăsit poziţiile mănoase de câştig, în comerţ şi industrie, năvalind la funcţii, ci au fost *învinşi*, fiind lăsaţi fără protecţie, în lupta inegală cu Jidanii năvălitori, în epoca de tranziţie.

Am văzut însă că, pe când stăpânia izvoarele de câştig de la oraşe, poporaţia creştină din Moldova dădea excedente bogate de naşteri, iar Jidanii, în unele părţi, abia se înmulţiau.

Cercetarea istorică vine dar să confirme concluziile *cercetării teoretice*: *scăderea poporaţiei creştine de la oraşe se datoreşte acaparării mijloacelor de existenţă de către Jidani.* Şi am văzut că, pe când creştinii erau încă stăpâni pe comerţ şi pe meserii, mulţămită instituţiei ocrotitoare a breslelor, la 1849 poporaţia oraşului Iaşi, se alcătuia din 72 % ortodoxi, 8 % străini şi 20 % Jidani, pe când la 1899, după ce creştinii fuseseră eliminaţi din poziţiile economice pe cari le ocupaseră altă dată, nu mai rămăseseră decât 45 ½ % ortodoxi, şi 4 ½ % de alte religii, faţă de 50 % Jidani.

Astfel demonstraţia noastră este complectă, cu privire la cauza primară a scăderii poporaţiei creştine şi înmulţirea Jidanilor: fiind făcută pe îndoită cale, *teoretică şi istorică*, în mod ştiinţific riguros. Rămâne numai ca *cercetarea empirică* a fenomenului, să întregească cunoştinţele noastre: privindu-l în concret, şi după *cauzele secundare* multiple, cari lucrează la producerea lui.

III. Cercetarea empirică a fenomenului scăderii poporaţiei creştine şi înmulţirii Jidanilor în oraşele României

Numim *cauze secundare*, pe acelea cari nu sunt decât urmarea directă a cauzei prime determinată de noi, sau pe acelea, cari nu au decât o importanţă de a doua mână în determinarea fenomenului, după cum ne putem lămuri din enumerarea celor mai principale:

1. *Lipsa de ocupaţie statornică şi suficient plătită.*

Excluşi, în cea mai mare parte, de la comerţ şi de la meserii, Românii de la oraşe se hrănesc ca *funcţionari* şi ca simpli *muncitori cu palmele*, ocupaţiuni cari se caracterizează tocmai prin insuficienţa şi nestatornicia venitului lor.

In ce priveşte funcţionarii, numărul lor e destul de mare. Şi ne putem închipui în ce mod nestatornicia ocupaţiei lor, trebuie să contribue la sporirea mortalităţii creştine, din cauză de lipsă. Să ne gândim numai la acele familii de bieţi funcţionari daţi afară, cari de a doua zi rămân peritori de foame, ceeace se întâmplă mai ales la schimbările de regim, şi să ne gândim apoi la toţi aceia cari *aşteaptă funcţii*, îndurând cele mai crude suferinţi, pentru a ni da seamă, că aceasta e una din cauzele hotărâtoare a scăderii poporaţiei româneşti. Pe lângă aceasta, salariile sunt în genere insuficiente, aşa că, chiar când sunt ocupaţi, funcţionarii, mai ales cei mici, duc un trai absolut strâmtorat, care nu poate fi favorabil înmulţirii poporaţiei.

Şi mai triste sunt însă condiţiile de existenţă ale muncitorilor creştini cu palmele. Ocupaţia lor e încă şi mai puţin statornică, şi mai insuficient remuneratoare, chiar când au de lucru, apropiindu-se prea adese ori de lipsa desăvârşită.

Pe la 1904, întreprinzând o anchetă personală, cu privire la starea muncitorilor din Iaşi, m'am putut convinge, că condiţiile existenţei lor sunt din cele mai precare. Iată, în adevăr, pentru unii dintr'înşii nominal, faţă de bugetul zilnic, câştigul ce l-au avut [1]).

---

[1]) *A. C. Cuza*: Mişcarea poporaţiei din Moldova, „Revista Idealistă", Noembrie 1905, p. 154.

Nujescu Grigorie de 27 de ani, rotar şi stoler, fost elev al Şcoalei de Meserii din Bucureşti. Dorobanţ cu schimbul. Căsătorit, având un copil. Nu plăteşte bir. Econom, harnic, priceput.

Cheltuiala zilnică:

1 kgr. de carne	70 bani
Verdeţuri, sare	20 „
2 kgr. făină	25 „
Tutun, gaz	10 „
Lemne	20 „
Lapte, zahăr pentru copil	20 „
	1.65 bani

Pe lângă această cheltuială zilnică, plăteşte şi chirie de 80 de lei pe an.

Venit: Când are de lucru, în timp de vară, câştigă 4 şi 5 lei pe zi. Iarna a lucrat pe unde a găsit, câştigând, una cu alta, *3 lei pe săptămână.* Din iarnă, a ieşit cu 90 de lei datorii. La 1 August, mai rămăsese încă dator cu 43 de lei, neavând nici o economie pentru iarnă.

Ştefan Ionescu, de 42 de ani, muncitor cu palmele, căsătorit, având trei copii (a îngropat şase copii de mici). Plăteşte bir de 10 lei şi 80 bani, şi chirie de 50 de lei pe an.

Cheltuiala zilnică:

2 kgr. făină	25 bani
Carne sau peşte	35 „
Verdeaţă, borş	15 „
Lemne	30 „
Băuturi, tutun	40 „
Gaz, chibrituri	5 „
	1.50 bani

Venit: lucrează vara la comună, când este de lucru, câştigând câte 2 lei 50 bani pe zi. Când n'are de lucru, taie lemne, câştigând *3 şi 4 lei pe săptămână.* Intrebat fiind ce face, a răspuns că „umblă gol şi rabdă“. Astă iarnă tăia carul zdravăn de lemne, cu 50 de bani. La un car, trebuiau

să se grămădească trei, patru. A ieşit din iarnă cu 37 de lei datorii. I-a plătit. Până la 10 August însă, nu avea niciun ban economii.

Ţancu Luchian, de 37 de ani, căsătorit, având 2 copii (4 copii au murit de mici). Chirie nu plăteşte, având casă proprie.

Cheltuiala zilnică:

3 kgr. făină	35 bani
1 kgr. carne	70 „
Verdeţuri	20 „
Lemne	25 „
Băuturi, tutun	30 „
Gaz, chibrituri	5 „
	1.85 bani

Venit: câştigă vara, când are de lucru, câte 2 lei şi 20 de bani pe zi; când nu are, abia câte 6, 7 lei pe săptămână. A iernat greu. Muncia câte-o zi, două pe săptămână. Altă dată trecea toată săptămâna fără lucru. Nu găsia. Ţine câte-o falce de pământ dela Stat, pentru care plăteşte 45 de lei; o munceşte singur, dând numai pentru arat 24 de lei. Având popuşoi, a ieşit dator din iarnă cu 50 de lei. La 12 August, mai datoria încă 12 lei din banii împrumutaţi, şi 22 lei pentru pământ.

Aceste trei cazuri pe cari ne vom mărgini a le cita, caracterizează destul de bine starea de strâmtorare a muncitorimii româneşti de prin oraşele Moldovei, mai ales în timpul iernii. Vrednică de însemnat, pentru scăderea poporaţiei, este şi mortalitatea copiilor: lui Ştefan Ionescu, i-au murit 6 copii de mici; lui Ţancu Luchian, patru! Şi nu e de mirare faţă de starea lor economică precară.

2. *Scumpirea artificială, excesivă, a mijloacelor de trai.*

In oraşele din Nordul Moldovei, vânzarea tuturor obiectelor trebuitoare existenţei, se află în stăpânirea Jidanilor. Pâne, carne, făină, peşte, brânză, lemne, legume, îmbrăcăminte, — totul e în mâni jidoveşti. E însă ştiut, că Jidanii vând toate lucrurile *mai scump creştinilor* decât la Jidanii lor. Faptul acesta, îl cunoaştem bine din practica zilnică. Şi aici e ceva mai mult decât dorinţa de a se îmbogăţi pe dânşii: ei tind a ne sărăci pe noi.

In celebrul său discurs, ţinut în Adunarea Deputaţilor, la 4 şi 5 Septembre 1879, ilustrul cugetător *Vasile Conta*, regretatul profesor al Universităţii din Iaşi, ni spune în adevăr următoarele, *din însăşi destăinuirile unui Jidan învăţat* — binecunoscutul, pe vremuri, *fizionomist şi mnemotechnic Schapira — pe care eu însu-mi l-am cunoscut, la Iaşi, prin anii 1880, şi dela care o ştiu, că l'a informat:*

„Iată acum şi mijloacele, pe care Evreii le-au întrebuinţat cu succes contra noastră, pentru a pune mâna „pe toate averile şi prin urmare pe toată puterea economică a ţării.

„Afară de usură, pentru care sunt vestiţi, Evreii mai „întrebuinţează *două mijloace, pe care le ţin a le spune, „pentru că sunt puţin cunoscute, se ţin secret, şi cu „greu le poate afla cineva.* Aceste două mijloace au de „scop aservirea economică a ţării, şi sunt organizate „într'un mod puternic, şi la care participă, cu multă „fidelitate, toţi Jidanii.

„Primul mijloc este acesta: *orice consumator jidan „este obligat, cu ordin de la Sinagogă, ca niciodată „să nu cumpere un obiect pentru consumat dela un „nejidan, pe câtă vreme poate să găsească acel obiect „la un Jidan din localitatea sa.* Cu chipul acesta, tot „profitul negustoresc ce provine dela consumatorii evrei, „intră tot în punga Evreilor.

„Al doilea mijloc: *orice negustor jidan e liber să „vândă marfa lui cu orice preţ la creştini, dar e obligat „ca la consumatorii jidani să o vândă cu un atâta la „sută mai puţin.*

„Cu aceste două mijloace, Jidanii fac ca consumatorii jidani, pentru aceiaşi cantitate de lucruri consumate, „să cheltuiască mai puţin din averea lor decât creştinii, „iar pe de altă parte, prin diferitele lor mijloace de concurenţă, lipsite de scrupulul moralităţii, câştigă mai „mult decât creştinii.

„Aşa că, dacă am presupune că creştini sunt de o „potrivă activi sau leneşi, oneşti sau neoneşti, economi „sau risipitori, ca şi Evreii, totuş va fi o deosebire, în

„fiecare an în minus de atâta la sută din averea care „va trece din punga creştinului în acea a Evreului".

Acestea sunt evident *destăinuirile unui Jidan,* pe cari se grăbeşte a ni le comunica un gânditor distins şi de o înaltă cultură, precum era Vasile Conta. Faptul scumpirii obiectelor necesare traiului de către Jidani, numai pentru creştini, joacă însă un rol însemnat printre cauzele secundare cari determină scăderea poporaţiei româneşti, alcătuită, după cum ştim, prin oraşele Moldovei, mai mult din funcţionari şi muncitori cu palmele, rău retribuiţi. E un motiv de strâmtorare a traiului unor bieţi oameni, cari câştigă aşa de puţin, şi prin urmare de *împuţinare a locuitorilor* creştini dela oraşe.

3. *Alcoolismul.*

Abuzul cu băuturi spirtoase, mai răspândit printre Români, joacă desigur un rol însemnat printre cauzele secundare ale scăderii poporaţiei lor. Alcoolul atacă sănătatea individului şi a copiilor lui, sporind mortalitatea în mod direct; el cauzează apoi mari cheltuieli alcoolicilor pentru a se căuta, făcându-i încă să piardă nenumărate zile de lucru, pe lângă banii ce risipesc pentru satisfacerea patimii lor. In modul acesta pe cale indirectă, alcoolismul contribue la scăderea poporaţiei, zdruncinând averile private şi împiedecând acumularea capitalului, care e nervul oricărei întreprinderi. Ce să facă un meseriaş, un comerciant, lipsindu-i mijloacele băneşti? Şi cum să le adune *alcoolicul*: când nu munceşte îndeajuns, când nu ştie să economisească banul, şi când nu inspiră încredere nimănui? Astfel, *scăderea poporaţiei* rezultă şi aici din *scăderea mijloacelor de existenţă,* şi din ruinarea sănătăţei, datorite alcoolismului.

4. *Falşificarea băuturilor şi alimentelor.*

E straniu, la prima vedere, a semnala aceasta ca o cauză de scădere numai a elementului creştinesc. Straniu, — dar explicabil prin instituţia iudaică: *cuşer* şi *trif,* după cum se deosebesc de către Jidani obiectele de hrană, pe care le consumă ei, curate, *cuşer,* şi pe care le vând *goimilor,* necurate, *trif.* Ni putem închipui ce poate însemna această deosebire când vânzarea tuturor obiectelor de prima necesitate se află monopolizată de jidani.

Şi din cauza lăcomiei câştigului, şi din fanatism religios,

faţă de *goimi*, pe cari legea lor îi învaţă a-i urî şi a-i considera fără drepturi deopotrivă, — Jidanii nu au nici un scrupul când e vorba de alimentele *trif*, pentru cei de alt neam. Astfel se explică falşificările, din cari şi-au făcut o specialitate, dovedite prin atâtea anchete oficiale, şi cari nu puţin contribuie la compromiterea sănătăţii creştinilor.

Băuturi spirtoase falşificate, carne veche, făină dădătoare de pelagră, pâine lipsă la cântar şi amestecată, brânză iute, peşte stricat, — toate *trif*, — murdare, şi neconţinând elementele normale de hrană, sporesc strâmtorarea economică, istovesc organismul şi sunt de-a dreptul dătătoare de boale creştinilor, pe când Jidanii sunt feriţi, între dânşii, prin *cuşer*.

In momentele de faţă, o gravă epidemie de *febră tifoidă* bântuie Iaşul şi alte oraşe, secerând mai mult poporaţia creştină. Medicii nu au putut încă să determine cauza ei. Pentru noi, nu rămâne îndoială că ea este *de origină alimentară* datorită neîngrijirii şi relei voinţi a Jidanilor cu *cuşer şi trif* [1]).

1) Se petrec, în adevăr, cu noi, lucruri cu totul stranii pe care numai ignoranţa noastră ne face a nu le cerceta. Şi iată care a fost *surprinzătoarea deosebire* în mortalitatea poporaţiei Iaşi, între creştini şi Jidani, în timpul febrei tifoide din anul 1909:

Anii	ORTOD. ŞI ALTE RELIGII			J I D A N I		
	Născuţi	Morţi	Diferenţa	Diferenţa	Morţi	Născuţi
1909	1432	2418	986—	+ 120	774	894

Va să zică: în acelaşi mediu, în cursul aceleiaşi epidemii, *bând aceiaşi apă*, căreia mai cu deosebire i se atribue febra tifoidă, *Jidanii se înmulţesc* cu 120 de suflete, pe când, cu toţii la un loc, *creştinii scad* cu 986 de suflete; — cea mai mare cifră a mortalităţii lor, pe care au avut-o dela holera din 1866 şi până astăzi.

Intrebăm: *care este cauza acestei anomalii?* Nu cumva pretinsa „*rezistenţă*" mai mare a Jidanilor? Să fie ea în stare a explica o diferenţă aşa de extraordinară?

Pentru noi, nu rămâne nici o îndoială, şi insistăm asupra acestui punct cunoscând mentalitatea iudaică, teoriile şi tendinţele de ură împotriva creştinilor: ne găsim în faţa unui cas de aplicaţie a principiului *tob şebegoim harog* — pe cel mai bun dintre creştini ucide-l — pe cale alimentară. De altfel, întreaga distincţie cu *trif* şi *cuşer*, nici nu are alt înţeles. Şi să luăm aminte! In tot cazul o *amănunţită cercetare* a lucrurilor, se impune. — *(N. A.)*.

5. *Lipsa de asistenţă medicală şi de higienă.*

Indiferenţa, cunoscută, a Românilor din popor de propria lor sănătate, contrastând cu grija cea mare a Jidanilor pentru sănătatea lor, poate fi una din cauzele care contribue cu ceva la scăderea poporaţiei creştine. Ea însă nu este, de sigur, o *cauză primară*, după cum se arată în genere de medici ei singuri, ci o *cauză secundară*, şi încă nu printre cele d'intâiu. Căci *o poporaţie, după cursul natural al lucrurilor, se întreţine din propria ei vigoare, şi nu prin îngrijirea doctorilor, în mod artificial.* Şi însăşi mortalitatea excesivă a poporaţiei creştine, care o face să scadă necontenit, de ani de zile, ni arată că fenomenul acesta nu e de domeniul ştiinţei medicale. Oricum, medicii pot şi ei contribui la îndreptarea stării de lucruri de azi, şi dacă poporaţia creştină ar da o mai mare atenţie sănătăţii sale, nu rămâne îndoială că aceasta ar favoriza înmulţirea ei.

Dar trebue încă să ţinem seamă că neîngrijirea sănătăţii e în strânsă legătură cu sărăcia şi ignoranţa, şi că în multe privinţi serviciul public medical e absolut iluzoriu, tocmai pentru Români. Medicii comunali nu prea îşi fac datoria, iar spitalele, întreţinute din donaţii româneşti, au început a fi umplute de Jidani, pe când creştinii săraci sunt lăsaţi fără nicio căutare, contribuind astfel la mortalitatea mai mare a poporaţiei lor.

6. Neîngrijirea copiilor.

O cauză însemnată de scădere a poporaţiei este neîngrijirea copiilor mici, datorită în mare parte lipsei, dar şi neştiinţei şi nepăsării. Mortalitatea excesivă a copiilor e un fapt dureros, care vădeşte starea noastră înnapoiată de cultură. Şi mai ales hrana defectuoasă şi insuficientă, e cauza ei, copiii aceştia fiind crescuţi în cea mai mare parte fără lapte, prea scump. In asemenea condiţii, nu trebuie să ne mirăm că *gastroenterita*, mai ales, face ravagii spăimântătoare printre copiii poporului de jos, românesc.

Pe de altă parte, copii mai mari cad prada *vagabondagiului infantil*, datorit lipsei de ocupaţie, de oare ce Jidanii refuză de a primi copii de creştin la învăţătură, în comerţ şi meserii. Lenea şi ignoranţa, pururea producătoare de vicii, întovărăşindu-se aci cu lipsa de ocupaţie silită, face ca o

mare parte din copiii de Român să umble pe strade, căzând victime, fie ale bolilor, fie ale infracţiunilor, cari-i aduc înaintea justiţiei de timpuriu. Astfel, în ultimul timp s'au prins la Iaşi o serie de bande de delicvenţi minori, alcătuite exclusiv din copii de creştin. Toţi aceştia, în loc de a înmulţi poporaţia, sporind prin muncă mijloacele de existenţă, nu fac decât a contribui la scăderea ei, prin sărăcie: datorită excluderei lor din domeniul muncei.

7. Asuprirea poporaţiei prin măsuri administrative nechibzuite.

E un lung şi dureros capitol al *neînţelegerii* noastre pentru cele mai elementare cerinţi, şi al răbdării acestui popor prea blajin. Şi vom cita numai câteva exemple.

La Brăila, o întreagă categorie de muncitori români, căruţaşii din port, câteva mii de oameni, cu familiile lor, sunt lăsaţi fără nicio ocrotire, în faţa unui sistem infam de exploatare, care nu mai cunoaşte margeni.

La Iaşi, poporaţia muncitoare românească din suburbii, alcătuită din *elemente economice mixte, rurale-orăşăneşti*, se hrăneşte ţinând vite pe lângă casă: vaci pentru laptele pe care-l vinde, sau pentru hrana copiilor; cai şi boi pentru industria cărăuşiei, cu care se întreţine. In vederea îndestulării acestor trebuinţi ale lor, vechii Domni au hărăzit locuitorilor întinse câmpii pentru constituirea unui *imaş al oraşului*. Nerespectând aceste danii domneşti, şi neînţelegând marea lor importanţă pentru categoria cea mai interesantă a poporaţiei muncitoare româneşti, administraţiile comunale de la Iaşi, ale tuturor Guvernelor, au vândut porţiuni întregi din acest imaş, şi mai ales au arendat pământul la Jidani. Strâmtoraţi în modul acesta, bieţii locuitori de prin suburbii nu au mai fost în stare să ţină vite şi, ca o consecinţă, s'au împuţinat gospodăriile producătoare de lapte, ca şi cărăuşii români. Astăzi, Jidani i-au înlocuit şi pe unii şi pe alţii, folosindu-se ei de dispoziţiile vechilor hrisoave de danie, făcute orăşenilor români, — cari s'au dus să împoporeze cimitirile, mulţămită administraţiilor comunale ale *„partidelor“*, cari i-au cârmuit.

Un alt mod de asuprire a unei însemnate părţi a poporaţiei româneşti, prin măsuri administrative nechibzuite, este *împovărarea peste puterile omeneşti a slujbaşilor mici*, precum sunt: factorii poştali, funcţionarii subalterni de la Căile Ferate, sergenţii de stradă, conductorii de tramwai, măturătorii şi căruţaşii Primăriei.

Plătiţi în mod cu totul insuficient faţă de scumpetea traiului, aceşti bieţi capi de familii români sunt adevăraţi martiri, istovindu-şi puterile de timpuriu, din cauza muncii lor împovărătoare. Să ne gândim numai la salariul minim al unui biet factor poştal, care aleargă toată ziua; sau al unui conductor de tramvaiu, cu serviciul său de douăsprezece ceasuri fără întrerupere; sau al unui funcţionar dela Căile Ferate, pentru a ni da seama că aici este un mare abuz, care contribue în largă măsură la scăderea poporaţiei româneşti nevoieşe, la care totuşi conducătorii noştri politici nu se gândesc. Şi, pentru a ilustra această inconştienţă vinovată, vom cita încă un singur exemplu, şi anume: *al căruţaşilor Primăriei Iaşi*, cari până şi în cele mai mari zile de sărbători creştineşti, fără a mai pomeni de Dumineci, sunt condamnaţi să care murdăriile şi gunoaiele de prin curţile jidoveşti, — fără o zi de repaos.

Mi se pare însă că această ultimă *cauză secundară* a scăderii poporaţiei creştine de la oraşe, cu care ne vom îndeletnici, contribuie mai mult la producerea acestui fenomen, decât faptul că Românul nu aleargă imediat la doctor, de care s'a făcut atâta caz.

In rezumat, reflectând asupra fenomenului extraordinar al scăderii poporaţiei creştine şi înmulţirii Jidanilor în oraşele României: *cercetarea teoretică* ni-a desvălit *cauza primară* a fenomenului, care este acapararea mijloacelor de existenţă ale oraşelor de către Jidani; *cercetarea istorică*, a confirmat încheierile teoriei, arătându-ni că, pe când comerţul şi meseriile se aflau încă în mânile Românilor, poporaţia creştină se înmulţia pretutindeni, în mod normal; *cercetarea empirică*, în sfârşit, ni-a învederat şi unele din *cauzele secundare* mai însemnate, — cari fac ca creştinii să se împuţineze prin oraşe, pe când Jidanii continuă a se înmulţi — în legătură cu *cauza primă*.

Determinând astfel *cauzele* fenomenului, nu ni rămâne decât a indica *remediile*, conforme lor, pentru a-l înlătura.

III. PRELEGERE

Remediile scăderii poporației creștine și înmulțirii Jidanilor în orașele României.

La întâia vedere, faptul scăderii constante a poporației creștine de prin orașe, în concurență cu Jidanii, e de natură a ne expune unei profunde decurajări, resultând din aprecieri, în aparență legitime.

Mai întâi, *din faptul că am fost înlăturați dela comerț și industrie de către Jidani,* deși am avut toată puterea Statului și toate mijloacele lui în mânile noastre, se poate ajunge la concluzia — și s'a ajuns de multe ori — că poporul românesc e *incapabil*, lipsindu-i aptitudinile pentru anumite ramuri de activitate. Și de aici, încheierea: că nu vom putea niciodată să scăpăm de Jidani, cu cari în mod fatal suntem osândiți să alcătuim *un popor*, trebuind dar să găsim *o formulă mai potrivită* de împreună-vieţuire cu dânșii.

In al doilea rând, *din faptul că creștinii scad prin orașe în mod constant și Jidanii se înmulțesc,* s'ar putea deduce — și s'a dedus — că și *pe viitor* tot așa va fi, așa că, în scurtă vreme, toate orașele României vor fi jidovești. Zicea doar doctorul G. Flaișlen, în anul 1876, sprijinându-se pe calculul mișcării poporației în decursul deceniului 1866—1876, că exact peste cincizeci de ani, așa dar la 1926, nu va mai fi nici un Român în orașul Iași. Și eu însumi am avut prilejul să aud, pe la 1890, din gura unui alt medic-primar al orașului Iași, ca răspuns la întrebarea ce-i făcusem asupra cauzelor descreșterii poporației românești, zicându-mi: *„c'est une race qui s'en va"*, adică: noi Românii, suntem *o rasă care ne stingem.*

Sunt însă temeiuri puternice, prin cari vom căuta să înlăturăm aceste nenorocite aprecieri.

Mai întâiu, faptul că Jidanii au putut să ne excludă de pe câmpul activității comerciale și industriale — deși noi am avut puterea politică în mânile noastre, — se datorește unor împrejurări fatale, protivnice nouă, favorabile lor. Și iată-le:

S'au schimbat de-o dată condițiile de producere și de schimb, îmbrăcămintea, gusturile, obiceiurile, căile comerciale, necesitând o sumă de cunoștinți, pe cari noi nu le puteam dobândi dintr'o zi în alta, — obișnuiți cum eram a ne mișca în formele mai largi ale vieții patriarhale, orientale, — pe cari însă tocmai Jidanii le posedau, venind din Apus. Și, față de aceste schimbări profunde, firește că bărbații noștri politici s'au găsit nepregătiți, neînțelegând rostul lor adânc, așa că *puterea Statului a fost numai în aparență pentru noi, pe când, de fapt, ea a servit Jidanilor* ca să ne cucerească, după cum am văzut, ca exemplu caracteristic pentru întreaga epocă, din *„Innalta rezoluție"*, de pe Anaforaua Sfatului Moldovei, dela 31 Mai 1838. Și mai este încă ceva.

Am arătat că, după natura lucrurilor, orașele se întreţin prin *excedentele clasei rurale,* din rândurile căreia cei mai ageri se ridică în *clasa de mijloc*, în comerț și la meserii. De pe treapta aceasta intermediară a poporației, feciorii patronilor comercianți și meseriași, având mijloace pentru a se cultiva, tind să se înalțe în rândurile *clasei dirigente*, pe când dela țară, curg necontenit elemente noui, ca să ocupe locurile pe cari ei le-au părăsit. Ei bine, *fluxul acesta al poporației românești, a lipsit orașelor noastre,* de oarece prin împroprietăriri succesive, *excedentele clasei rurale au rămas tot la țară,* pe când orașele noastre se alimentau, în tot timpul acesta, prin năvălirea continuă a Jidanilor din Galiția și Rusia, din rezervoriul lor neistovit, în apropiere de noi.

Așa dar: nu din cauza *incapacității* noastre am fost biruiți de Jidani în concurență, ci din pricina unor împrejurări nefavorabile nouă, pe cari comercianții și meseriașii noștri nu puteau fi stăpâni. Din contră pretindem că, dacă Românul poate că nu e așa de ager *în comerț*, e sigur, că *în technică*, el este absolut superior Jidanului, din fire cârpaciu.

In al doilea rând, *faptul scăderii constante a poporației creștine orășerești de până acum,* nu ne îndrituește să afirmăm că așa va fi în viitor, și că orașele, *în mod fatal,* sunt des-

tinate să ajungă în stăpânirea jidanilor. Aici avem tocmai prilejul de a zice: *Românul nu piere!* Şi nu e o *frază*, de care au abuzat toţi acei cari-şi ascundeau în dosul ei numai ignoranţa, lipsa de înţelegere a primejdiei reale, de care suntem ameninţaţi, şi lenea sau interesul de a nu face nimic pentru a înlătura fenomenul ruşinos, al *peirii* noastre. E *fapt*, pe care îl vom documenta.

Din statistica mişcării poporaţiei oraşului Iaşi, vedem, în adevăr, că *numărul naşteri'or creştine*, care atinsese cifra cea mai scăzută în anul 1890, a continuat a se ridica, pe când aceea a *morţilor*, cea mai mare în 1891, a mers de atunci încoace scăzând. In acelaşi timp, *numărul naşterilor jidoveşti*, cari au ajuns cifra cea mai mare în 1898, de-atunci s'au tot împuţinat, după cum o dovedeşte următoarea tabelă, cuprinzând rezultatele numai pe câţiva ani mai caracteristici, din seria 1876-1908:

Inmulţirea comparativă a creştinilor şi Jidanilor în Iaşi

Anii	ORTOD. ŞI ALTE RELIGII			JIDANI		
	Născuţi	Morţi	Excedent	Excedent	Morţi	Născuţi
1876	1339	1346	7 —	+ 800	890	1690
1879	1070	1574	504 —	+ 602	1102	1704
1890	856	1342	486 —	+ 651	83[illegible]	1490
1891	987	1515	528 —	+ 405	107[illegible]	1481
1901	1150	1393	243 —	+ 368	896	1264
1904	1321	1349	28 —	+ 353	7[illegible]3	1066
1905	1202	1475	273 —	+ 23	943	966
1906	1258	1325	67 —	+ 349	[illegible]44	993
1907	1309	1550	241 —	+ 269	[illegible]03	972
1908	1308	1384	76 —	+ 399	[illegible]85	984

Se vede dar că *naşterile creştinilor*, cari atinsese cifra cea mai ridicată în 1876, de 1.339 de suflete, cea mai scăzută, în 1890, de 856 de suflete: se ridică iarăşi treptat până la 1.321 de suflete în 1904. Iar cifra cea mai mare pentru *naşterile jidoveşti:* de la 1.704 suflete, în 1879, se coboară până la cifra cea mai scăzută, de 966 suflete, în 1905.

Din datele acestea, cari pot să ni inspire *încredere în noi*, nu trebuie să ajungem însă la exagerări *optimiste*, faţă de faptul dureros că mişcarea poporaţiei urmează cu *deficite* constante pentru creştini, cu *excedente* constante pentru Jidani. In 1906 poporaţia creştină din Iaşi perde 67 de suflete, Jidanii câştigă 349 de suflete; în 1907, creştinii perd 241 de suflete, Jidanii câştigă 269 de suflete; în 1908, în sfârşit, creştinii perd 76 de suflete, Jidanii câştigă 399.

Nu poate fi vorba aici, aşa dar, de *optimism*, care nu e îndrituit. Dar nici de *pesimism*. Aceste sunt stări sufleteşti subiective, cari nu au ce căuta în domeniul obiectiv al *ştiinţei*. Şi mai puţin încă, în acel al *practicei*, care cere de la noi oameni de *energie conştientă*, nu socotitori sterili ai zodiilor viitorului. Căci şi optimismul şi pesimismul, prin aceasta sunt de-o potrivă de stricătoare în practică: că înrâuresc activitatea noastră, acel dintâiu făcându-ne să fim lăsători, acel de-al doilea slăbind în noi avântul de care avem nevoie pentru a înlătura greutăţile, adese ori uriaşe, cari se pun în calea existenţei oricărui popor.

In ce ne priveşte, e sigur: *noi vom trăi*. Dar cu o singură condiţie neapărată: *să muncim hotărât*. Şi iată *programul* acestei munci ce ni se impune, *remediile* stării primejdioase şi ruşinoase în care ne aflăm — *unică* în demografia tuturor popoarelor de pe pământ.

1. Rezolvirea problemei rurale

Dacă e adevărat, după cum am dovedit, că oraşele se întreţin prin curgerea necontenită a excedentelor de la sate, atunci este adevărat că *viitorul oraşelor noastre depinde de îmbelşugarea excedentelor rurale*, şi acestea de buna stare a ţărănimii. Până acum prisoasele satelor, am zis că au fost absorbite de munca câmpului, prin împroprietăriri succesive. Acestea trebuie urmate şi de-acum innainte, în limitele posibilului, în interesul creării unei clase rurale puternice. Dar, pe lângă împroprietărire, având de scop reducerea proprietăţii mari la limitele necesităţilor actuale ale poporaţiei — proprietatea mare fiind o noţiune relativă, nu absolută, care variază dar după ţări, şi, în aceiaşi ţară, după timp, — mai sunt şi alte măsuri, printre cari *instrucţia ţărănimii* ocupă locul întâiu, şi care se impune de urgenţă.

O altă măsură, de o însemnătate neasămănat de mare,

este *oprirea Jidanilor de a se aşeza în comunele rurale*, în conformitate cu legea, pe care *partidele* noastre nu o aplică. Ele se joacă cu focul şi compromit viitorul neamului, în adevăratul înţeles al cuvântului, printr'o neprevedere pe care o putem numi *criminală*, după cum e uşor a ne încredinţa.

Mai întâiu, contactul poporaţiei rurale cu Jidanii s'a dovedit a fi în toate privinţele pernicios ţăranilor, din cauza infamei exploatări a Jidovului unită cu duşmănia specifică, izvorând evident din întunecimile fanatismului religios.

Dar, în al doilea rând, Jidanii aceştia, — astăzi venetici, — cuibăriţi la sate, se vor înmulţi, şi se înmulţesc pe fiecare zi, cu strâmtorarea existenţei sătenilor, din asuprirea cărora, pe toate căile, trăiesc. Mâine, — să se însemne bine, — *poporaţia rurală, în contact cu Jidanii, va scădea, ca şi aceia de la oraşe.* De pe acuma se poate vedea faptul straniu, că proporţia de înmulţire a ţărănimii, în unele regiuni, e mai slabă decât chiar a poporaţiei orăşeneşti. Şi acesta iarăşi e un *fapt unic*, în demografia popoarelor moderne, în contra naturii lucrurilor.

După cea din urmă *statistică a meseriaşilor*, găsim: 951 meseriaşi Jidani, în comunele rurale din judeţul Botoşani; 412 în judeţul Dorohoi; 253 în judeţul Suceava, apoi în proporţii mari în judeţele Tecuci, Vaslui şi Fălciu.

Pe lângă aceşti Jidani, cari s'au oploşit la ţară, în contra legii, ca meseriaşi, ştim că sunt o mulţime de speculanţi, şi că mai ales majoritatea moşiilor din judeţele Moldovei se află în mânile arendaşilor jidani. Odată cu aceştia însă, se aşează prin sate, sub pretext de a fi rude cu arendaşul, sau administratorii lui, adevărate *colonii jidoveşti* de zeci de familii, cu copiii lor numeroşi.

In faptul acesta, noi vedem ceva mai mult decât numai lăcomia de a exploata o poporaţie naivă de *goimi*, precum e ţărănimea noastră. După cât cunoaştem noi pe Jidani, cu credinţele şi fanatismul lor, ţinând de veacuri la dogma fundamentală a *„poporului ales“* — şi la făgăduinţa biblică, în care cred cu îndărătnicie, ca *o misiune religioasă*, impusă lor, *de a moşteni pământul*, cu excluderea celorlalte popoare, — *eu sunt convins că aşezarea Jidanilor la noi e unul din punctele programului zionist, colonizarea României cu Jidani,* care se

potriveşte aşa de bine cu aceste scopuri, fiind înconjurată de teritorii cucerite de dânşii, ca Ungaria, Galiţia, Polonia, Basarabia, având o soartă cu noi, şi putând alcătui împreună un *Stat jidovesc*. Numai aşa se explică — şi nu numai din interesul de câştig imediat, al fiecărui Jidan, — îndărătnicia cu care luptă pentru a ne cuceri, şi capitalurile pe care le varsă la noi *Alianţa israelită* universală şi societăţile de colonizare jidoveşti, precum e *Ica*, ale căror uneltiri în ţara noastră s'au dezvălit de curând.

Oricum ar fi lucrurile însă, un lucru e cert: *Jidanii aceştia stabiliţi prin comunele rurale, se vor înmulţi şi prin naşteri*, şi numărul lor sporeşte necontenit. In scurtă vreme, vom avea o *poporaţie jidovească rurală* — născută prin satele noastre — pe care va fi greu s'o eliminăm. Va răsuna Europa întreagă de văicărelile *jidovimii dela ţară* — oarecum autohtone — când vom voi s'o scoatem din sate. Şi acei cari vor rămânea, numeroşi, unindu-se cu acei cari au cuprins oraşele, *vor stăpâni acest pământ definitiv*, fără speranţă pentru noi de a ne mai putea ridica.

Aplicarea legii care opreşte pe Jidani de a se stabili în comunele rurale, scoaterea grabnică şi fără excepţie a celor ce s'au stabilit, e dar *o chestiune de existenţă naţională*, şi una din măsurile de căpetenie, care va contribui la restabilirea cursului normal de înmulţire a poporaţiei creştine-orăşeneşti, dela care depinde viitorul nostru.

2. Darea tuturor lucrărilor, furniturilor şi exploatărilor la Români.

Statul, judeţele, comunele, aşezămintele publice, cheltuiesc milioane pe fiecare an, pentru lucrări şi furnituri, cari se fac în cea mai mare parte astăzi de către Jidani. In modul acesta, Statul românesc el însuşi, îşi creiază o problemă jidovească, întreţinând cu banii săi o legiune de paraziţi periculoşi, cari se îmbogăţesc la noi, ca să ţipe apoi în străinătate că sunt „persecutaţi“. Pe când elementul românesc, înlăturat de la munca productivă, degenerează şi piere după cum am văzut.

Jocul acesta trebuie să înceteze. Statul românesc are în primul rând datorii către acei cari l-au creat şi-l întreţin prin

puterea lor: *către Români.* E legitim dar ca ei să se folosească de mijloacele Statului lor, chiar dacă executarea lucrărilor şi furniturilor printr'înşii s'ar face la început, cu ceva mai multă cheltuială. Folosul va fi încă mare, întru cât este evident că, *îmbogăţindu-şi supuşii, Statul se întăreşte pe sine, precum el se slăbeşte, îmbogăţind străinii*, mai ales când ocupă teritoriul său. Să nu uităm că alte State, precum e Germania şi Ungaria, considerând ca *străini* chiar pe creştinii de alt neam decât al naţiei dominante, cheltuesc milioane pentru *naţionalizarea* deplină a solului lor. Şi oare naţionalizarea unei jumătăţi de ţară, precum e Moldova jidovită, să nu facă ea câteva mii de lei, cheltuiţi mai mult pe fiecare an, pentru noi?

Măsura favorizării Românilor, e dar de absolută rigoare, oriunde e ceva de câştigat. Şi, dacă nu sunt destule elemente româneşti pentru lucrări urgente, să se aducă *străini creştini*, de pildă Italieni, cari sunt excelenţi lucrători, înrudiţi cu noi prin sânge, asimilabili, şi dela cari putem profita în toate privinţele. Cu sistemul de astăzi, al hrănirii *parazitismului jidănesc* pe teritoriul nostru, nu mai merge: el ne va duce în scurtă vreme la o catastrofă naţională; pe care astăzi încă o putem preîntîmpina.

Şi aceia ce spunem despre lucrările şi furniturile publice, se înţelege şi despre *arendarea moşiilor Statului şi ale aşezămintelor publice, despre exploatările de mine, de cariere, de păduri*, acaparate în cea mai mare parte de Jidani, cari se servesc numai de personal Jidovesc, cu excluderea noastră. E timpul ca Statul—cu sacrificii chiar însemnate —să facă loc Românilor şi la exploatarea averii sale, căci aceia ce va perde la început dintr'o parte, va câştiga însutit pe viitor, prin întărirea elementului românesc. Şi oare nu e legitim ca Statul, care face atâtea sacrificii pentru *marea industrie* — aflată aproape întreagă în mânile străinilor, — să se gândească şi la interesele Românilor, când e vorba de lucrări, de furnituri, de exploatări, unde ei ar putea găsi un câştig remunerător din îndeletniciri productive, abătându-se de la slujbe?

Măsura aceasta, sustrăgând mijloacele din cari se întreţin

atâţia Jidani, şi împărţindu-le la Români, va avea de efect imediat ca numărul Jidanilor să scadă, la oraşe, şi ca Românii să se înmulţească iarăşi în mod normal.

3. Aplicarea legii pentru încurajarea industriei naţionale

Ca şi la alte popoare rămase în urmă, şi fiind silite a se desvolta repede, poporul românesc are nevoie să recurgă la *capitaluri străine*. Raporturile noastre cu dânsele, rezultă din firea lucrurilor: capitalurile străine se folosesc de bogăţiile solului nostru şi de piaţa de desfacere internă, cu condiţie de a întrebuinţa şi de a educa *munca românească*, în toate ramurile exploatărilor lor.

In conformitate cu acest principiu, *legea pentru încurajarea industriei naţionale*, cere ca în întreprinderile industriale cari voiesc a se folosi de dispoziţiile ei, *Românii să fie reprezintaţi în proporţie de două treimi*. E bine înţeles: *în toate ramurile industriilor respective* — şi în administraţie şi în conducerea tehnică — nu numai la munca brută. Că doar e vorba aici de *educaţia muncei, în genere*, şi de formarea elementelor economice, cari ni lipsesc.

Sub diferite pretexte însă, legea aceasta se calcă: capitaliştii străini se bucură de avantagiile ei, şi nu ni dau nimic în schimb, decât doar că se servesc de muncitori români necalificaţi, în proporţia legală, pentru că sunt mai ieftenii. Celelalte posturi — de direcţie, — bine plătite, sunt ocupate de personal străin. Se cere dar ca respectarea legii să se impună de urgenţă, pentru a deschide şi aici debuşeuri muncii româneşti, sporind mijloacele de existenţă, ce trebuie, în mod legitim, să ni fie rezervate nouă, pe teritoriul nostru.

4. Educaţia tehnica şi comercială a elementului românesc

Elementele *clasei de mijloc*, ca şi ale celorlalte, au nevoie de o educaţie corespunzătoare, de anumite însuşiri, care se desvoltă prin tradiţie, ca un avut moral ce se măreşte de la gene-

rație la generație, prin selecție. La noi, clasa comercianților și meseriașilor fiind nimicită de străini, mai ales în Moldova, iar contactul cu jidanii în afaceri, conrupând-o în loc de a o educa, e firesc ca Românilor să li lipsească multe însușiri tehnice și comerciale, cari disting pe cei din clasa corespunzătoare a altor țări. Mulți din Românii noștri astăzi, s'o recunoaștem, nu sunt în de ajuns de conștienți la lucru, în de ajuns de ageri, în de ajuns de economi, în de ajuns de crutători ai timpului, așa că adese ori e foarte greu să te servești de dânșii, pentru anumite lucrări. Aici trebuie să intervină *controlul și educația*.

Corporațiile și comunele, trebuie să se unească pentru a înființa *școli* de adulți și de ucenici, pe lângă acele ale Statului. E o ramură de care aproape Statul nu se ocupă, aceia a *meseriilor constructive:* zidărie, cioplitorie a pietrei, sobăriei dulgherie, tinichigerie, olărie, văpsitorie, zugrăvitură, tapițerie care se află în Moldova aproape exclusiv în mâinile Jidanilor, sau ale străinilor. La Iași, nu există decât vre-o doi sobari români, zidari buni sunt prea puțini, tinichigii în infimă minoritate față de Jidani, deși ar putea să aibă clientela sigură a atâtor stabilimente publice. Pentru remediarea acestui rău, credem că nu trebuie să așteptăm totul de la *Stat*. E de datoria *comunelor*, a comunei Iași de pildă, de a organiza cel puțin câte o școală cuprinzând aceste meserii, care să funcționeze în timpul iernii, ca școli de ucenici și de adulți combinate, pentru creștini. Ele ar da cele mai bune rezultate, fără cheltueli mari, făcându-se apel la maiștrii și conducătorii existenți, cari ar putea să sacrifice ceva din timpul lor, pentru educarea muncitorilor, de cari ei se servesc.

Dar, pe lângă educație tehnică și în legătură cu dânsa, mai e nevoie și de *control*. Să fie o sancțiune pentru acei meșteri, cari nu se țin de cuvânt, cari abuzează de lucrul clienților lor, compromițând cinstea profesională, românească. Și nu am putea fi în deajuns de severi pentru acei, cari se abat de la datoriile lor, pentru că printre cauzele cari au făcut ca străinii să ne înăbușe, e întru câtva și lipsa de educație comercială și industrială a elementului românesc, pe care trebuie să o înlăturăm cât mai curând.

5. Stârpirea falimentelor frauduloase.

Una din cauzele care împiedecă reușita noastră în întreprinderi comerciale e, fără îndoială, și concurența neleală a jidanilor, pentru cari *falimentul* e mijlocul de a se îmbogăți. Cunoaștem, la Iași, comercianți jidani cari au dat două, trei falimente frauduloase în câțiva ani, și cari astăzi continuă a se bucura de toată stima coreligionarilor lor. E o mentalitate deosebită, în virtutea căreia banul triumfă, indiferent de cum a fost câștigat. Și, ca să se vadă că mijlocul acesta de a face avere, care compromite creditul țării în afară și împiedecă formațiunea unui comerț creștin, cinstit înăuntru, e foarte răspândit, vom arăta numărul falimentelor din patru județe ale Moldovei, după datele oficiale ale Camerei de comerț din Iași:

Numărul falimentelor declarate la tribunalele din circumscripția Camerei pe timp de cinci ani (1904—9).

Județele	No. falimentelor	Comercianți Români	Comercianți Străini	Activul constatat Lei	Activul constatat B.	Pasivul constatat Lei	Pasivul constatat B.
Neamț	20	—	50	471.681	94	1.288 352	65
Vaslui . . .	14	—	14	41.116	91	168.144	30
Roman	33	4	29	344.059	17	757.547	48
Iași	65	5	64	451.796	53	1.340.012	31
Total .	132	9	157	1.308.654	55	3 554.056	74

Cifrele acestea sunt în toate privințile caracteristice pentru comerțul din Moldova, și ca număr al faliților români și străini: 5 față de 157, și ca deosebire dintre activ și pasiv 1.300.000 lei față de 3.500.000 lei, între cari nu este nici o proporție cinstită. Evident: avem a face cu o speculă necinstită, în tot cazul aventuroasă, prin care străinii abuzează de noi, și pe care trebuie să o înlăturăm, fără zăbavă. Cele două măsuri, de îndreptare mai eficace ar fi mai întâi, ca orice comerciant

să fie silit a arăta Camerei de comerţ capitalul cu care lucrează şi, apoi, ca tribunalele să fie riguroase în apreciarea cazurilor şi în aplicarea pedepselor. Magistratura, are aici un mare *rol social* de îndeplinit: ea trebuie să-şi dea seamă de urmările acestor uneltiri periculoase, şi să lucreze cu severitate pentru a le împiedeca. Şi, dacă legile în vigoare sunt insuficiente, să se schimbe cât mai curând.

6. Infiinţarea unor credite industriale şi comerciale pentru Români.

In concurenţa pe care trebuie să o ţină cu străinii, una din pricinile inferiorităţii Românilor, e lipsa lor de capital. Comerciantul, meseriaşul, antreprenorul român, stă faţă de concurentul său jidan, care dispune de capital oricând, şi e ajutat în orice întreprindere. Pe când Românii, neavând nici o organizare şi nici o instituţie de credit, sunt în imposibilitate de a se împrumuta. E legitim dar ca Statul să intervină şi aici, ca să creeze o instituţie de un aşa de mare folos, precum ar fi un Credit comercial şi industrial, pentru Români: susţinându-i, în lupta grea ce trebuie să o ducă în contra străinilor.

7. Societăţi cooperative româneşti.

Scopul cooperaţiei este realizarea unui profit pentru cooperatori, prin înlăturarea intermediarului, fie acesta comerciant, fie fabricant, fie patron. In cazul nostru, comerciantul, fabricantul, patronul fiind străini: constructorii meseriaşii, micii comercianţi români, au interes să se asocieze, pentru a-i înlătura. Să se înfiinţeze dar *Cooperative de credit*, pentru ajutorarea meseriaşilor, de pildă, între ei; *cooperative de cumpărare de materii prime*: lemn, fier, tinichea, var, piele, postav, furnituri, cari ar permite meseriaşilor noştri asociaţi să realiseze beneficii însemnate; *coperative de productie*, precum încep a fi acele ale ciobotarilor lucrători pentru armată; *societăti de vânzare*: librării, lăptării, de lemne, de fructe; *societăti de consum*, numai pentru acele obiecte cari nu se vând de către comercianţi români. In modul acesta, *prin asociatie*, Românii vor ieşi biruitori din lupta economică pe care, individual, nu o pot susţinea. Căci să nu se uite, că tăria Jidanilor se datoreşte tot asociaţiei lor oculte, în societăţile cooperative numite «*hevre*», — având ca sedii sinagogele, cari de-aceea se şi numesc „*havre*" — prin care ne-au cucerit. Şi aceia ce a fost un bine pentru dânşii, va fi şi pentru noi.

8. Ieftenirea mijloacelor de traiu.

Prosperitatea oricării poporaţii, după cum e uşor de înţeles depinde de cantitatea mijloacelor de existenţă de care dispune. Este evident dar, că scumpirea traiului, — luând o parte mai mare, pentru îndestularea trebuinţelor, din acelaş venit, — e o cauză de strâmtorare a oricării poporaţii, împiedecând, în proporţie, înmulţirea ei. La noi se adauge circumstanţa agravantă, că o mare parte a comerţului se află în mânile străinilor, cari scumpesc obiectele de hrană, în special pentru Români. Se cere dar ca autorităţile să intervină, sfărâmând cartelurile, înlăturând numărul cel mare de precupeţi şi căutând, prin exploatări în regie, să pună la îndămâna locuitorilor creştini mijloace de existenţă mai ieftene, cari, uşurând traiul lor, îl vor face a se înmulţi de la sine.

9. Controlul alimentelor şi băuturilor şi pedepsirea falşificatorilor.

In interesul sănătăţii publice, grav compromise, se cere să se procedeze cu mai multă rigoare faţă de fraudatorii de tot felul, în mare parte străini, mai ales în ce priveşte băuturile spirtoase. Tribunalele au datoria să înfrâneze cu energie abuzurile lor ucigătoare şi să condamne în totdeauna şi la închisoare pe recidivişti.

10. Combaterea alcoolismului. Monopolul alcoolului.

Stârpirea viciului beţiei, aşa de răspândit, se impune ca un mijloc de economie, de întărire a sănătăţii, şi de sporire a îndemânării noastre, în lupta pentru traiu. Mijloacele risipite pe băuturi se vor capitalisa, iar agerimea poporaţiei creştine, sporită prin abţinere, se va desfăşura pe deplin spre folosul ei.

Măsuri sunt însă o mulţime pentru combaterea alcoolismului. Cea mai eficace ar fi *monopolul*.

Monopol singur, în anumite condiţii, poate să garanteze, în mod absolut, *calitatea* băuturilor spirtoase, reducând *cantitatea* alcoolului consumat, fără a păgubi *finanţele* Statului, ci, din contra, sporindu-le. Pe lângă aceasta, propagandei şi *educaţiei anti-alcoolice*, trebuie să i se dea o dezvoltare cât mai întinsă pe viitor.

11. Imbunătăţirea stării sanitare a poporaţiei creştine.

O serie de măsuri trebue să vină în ajutorul sănătăţii compromise a poporaţiei româneşti, printre cari îngrijirea medicală, joacă un rol însemnat. Aceasta depinde de devotamentul desăvârşit al medicilor publici, comunali şi de spital, cari trebuie să aibă în vedere mentalitatea poporului de jos, tratându-l ca pe un copil, a cărui încredere trebuie să cauţi a o câştiga, prin bunăvoinţă. Aceasta a lipsit, prea adese ori. De aceia oricine poate constata faptul, care nu li este spre laudă, că medicii noştri nu au ajuns a fi *populari*, cum s'ar cădea, după profesiunea lor, alinătoare de suferinţi, ci mai de grabă, din contra.

Se cere apoi, să se facă *educatia sanitară* a poporului, la care ar putea să contribuiască, într'o măsură largă, studenţii medicinişti, arătând, prin conferinţe populare, pericolele celor mai însemnate boli, modul de a se feri şi de a le vindeca, însemnătatea alimentaţiei şi valoarea nutritivă a diferitelor alimente, pericolul băuturilor spirtoase, şi altele ce ar fi de interes. In modul acesta, poporaţia muncitoare românească de prin suburbii, ar învăţa a-şi păzi sănătatea, ar recurge imediat la medic, în caz de boală, contribuind la sporirea elementului naţional, prin scăderea mortalităţii, şi învigorarea lui.

12. Ingrijirea copiilor.

E vorba, mai întâi, de copiii cei mici, pe cari-i seceră bolile într'o proporţie spăimântătoare, şi pe cari vom putea să-i păstrăm, cu oarecare măsuri. Aşa, de pildă, ar fi să se înfiinţeze societăţi de protecţie a lehuzelor şi a noilor născuţi, îngrijindu-se, între altele şi de lapte igienic, pentru hrana lor, de care astăzi sunt lipsiţi. Şi nu ar costa cine ştie cât în-

fiinţarea unor *lăptării sistematice*, anume cu acest scop, pe cari le-ar crea iniţiativa privată, ajutată de autorităţi.

Ingrijirea copiilor nu trebuie să cuprindă însă numai pe noii născuţi, dacă e vorba să contribuim la înmulţirea poporaţiei creştine de la oraşe. Trebuie să ne îngrijim de copiii muncitorimii, ieşiţi de prin şcoli, după absolvirea claselor primare, şi cari am văzut că rămân fără ocupaţie, sporind vagabondagiul. In acest timp, o mulţime de meşteri se plâng, că nu găsesc ucenici. E o rea deprindere a lenei timpurii, datorită neîngrijirii părinţilor, pe care Statul nu o poate tolera. El are nevoe de munc'tori ageri, în toate ramurile, nu de vagabonzi. Şi dacă, părinţii nu-şi înţeleg datoria, să intervină el pentru a li-o impune, decretând *învăţământul profesional obligatoriu*, în tot cazul, controlând felul de existenţă al copiilor lor, şi urmărind cu pedepse aspre, vagabondagiul infantil.

13. Statornicia funcţiilor şi îmbunătăţirea soarte funcţionarilor publici.

Ca să poată contribui la creşterea normală a poporaţiei, clasa, aşa de numeroasă, la noi, a funcţionarilor, în cea mai mare parte rău plătiţi, trebuie să aibă cel puţin siguranţa, zilei de mâine. Sistemul actual, cu schimbarea funcţionarilor, la orice schimbare de regim, după interesele *„partidelor“*, e pernicios, nu numai pentru că aruncă vremelniceşte în mizerie o sumă de oameni cu familiile lor, dar fiind că împiedecă pe acei cari aşteaptă ca *„ai noştri“* să vină la putere de a îmbrăţişa o carieră statornică, productivă. In acest timp strâmtoraţi cum sunt, ei nu pot da nici îngrijirea cuvenită copiilor lor, aşa că nestatornicia funcţiilor, nu cu puţin sporeşte mortalitatea Românilor, şi opreşte desfăşurarea deplină a puterii lor de înmulţire. Principiul de la care nu trebuie să ne abatem, e ca fiecare funcţionar să fie lăsat la locul său —, întru cât îşi face datoria. *„Partidele„* să-şi răsplătească agenţii electorali prin alte mijloace decât cu funcţiile publice, zdrobind, în mod periodic, atâtea existenţe.

Se cere apoi ca Statul să îngrijească de soarta slujbaşilor săi, despovărându-i de munca excesivă, la care funcţionarii

cei mici sunt osândiţi astăzi, cum am văzut, şi înlesnidu-li traiul, prin sporirea salariilor neîndestulătoare, precum sunt acele ale funcţionarilor subalterni, dela poştă, de la căile ferate, de la primării. Asigurarea unei vieţi mai îndemânatice, îndulcirea muncii lor, prin acordarea cel puţin a zilelor de repaos legale, suspendarea absolută a orice servicii în zilele de serbători, precum e distribuirea scrisorilor sau căratul gunoaielor de pe străzi, ar contribui la bună starea morală şi fizică a acestor oameni, şi ar favoriza înmulţirea poporaţiei creştine orăşeneşti. Şi statul nu ar perde, de sigur, ci ar câştiga, căci el nu este ca stăpânul de sclavi, îngrijit numai de sporirea câştigului material, sau ca patronul capitalist, care urmăreşte numai profitul. Tăria Statului se socoteşte după numărul şi vigoarea supuşilor săi, pe cari el are datoria să-i cruţe în orice împrejurări.

14. Ingrijirea poporaţiei creştine de prin suburbii.

O parte foarte interesantă a poporaţiei oraşelor noastre o alcătuesc *elementele economice mixte, rurale orăşeneşti* de prin suburbii, ocupate în cea mai mare parte de Români. Aşa sunt, de pildă, căruţaşii din Brăila, mahalagiii din Iaşi, despre cari am vorbit, şi, în genere, locuitorii de la periferiile oraşelor. In interesul superior al întăririi noastre naţionale, se cere ca administraţiile comunale, în întâiul rând, şi Statul să dea o deosebită îngrijire acestor oameni, făcându-li orice fel de înlesniri şi educându-i, ca să se poată ridica din rândurile lor elemente *pur orăşeneşti,* cari să înlocuiască pe străini, în comerţ şi industrie

15. Asigurarea existenţei lucrătorilor din fabrici.

Aflându-ne la începutul întemeierii unei mari industrii la noi, se cade să profităm de experienţa popoarelor industriale mai vechi, pentru a preîntimpina, din timp, toate urmările neîngrijirii muncitorilor, lăsaţi fără protecţie faţă de patronii capitalişti, mai tari. Se cere, mai întâi, să facem ca azi condiţiile de existenţă ale muncitorimii să corespundă profiturilor pe cari le realizează capitalul din ostenelile lor, şi ca salariu şi ca igienă, în toate privinţele. Astăzi, cunoaştem

fabrici, în cari lucrătorii români sunt siliţi să muncească până şi în ziua de Paşti, şi pe fiecare zi se înregistrează numeroase victime ale accidentelor de tot felul, datorite în mare parte lăcomiei de câştig sau negligenţei patronilor. Se cere ca Statul să intervină şi aici pentru a pune regulă, fără cruţare, silind pe fabricanţi să se conformeze cerinţelor moderne, în ce priveşte lungimea zilei de lucru, higiena atelierelor, asigurarea în contra accidentelor, a bolilor, a bătrâneţelor, sporind îndemânarea poporaţiei, favorabilă creşterii ei, şi prevenind conflictele dintre capital şi muncă, dăunătoare ambelor părţi şi liniştii Statului.

16. Ocrotirea străinilor creştini asimilabili.

In lupta pe care trebuie s'o ducem cu invazia jidovească cotropitoare a oraşelor noastre, care determină scăderea poporaţiei româneşti, ameninţând viitorul însuşi al poporului nostru, *străinii creştini*, destul de numeroşi, cari vin la noi, pot să ni fie de mare folos. Aceştia vin cu deprinderi technice şi comerciale superioare, şi unii chiar cu capital, pentru a se stabili fără gând de întoarcere. O sumă de Germani, de Italieni, de Greci, de Bulgari se amestecă cu poporaţia noastră, întărind-o în sforţările ei trudnice pentru recucerirea pieţei interne. In scurtă vreme, majoritatea acestor străini, îşi pierde cu totul naţionalitatea ei, considerându-se ca aparţinând poporului nostru. E legitim, dar, ca ei să fie îmbrăţişaţi şi împământeniţi, de preferinţă, după însuşi textul şi spiritul art. 7 din Constituţie, în loc de a proceda ca până acum, lăsându-i într'o situaţie inferioară, dăunătoare şi nouă şi lor.

Aceste sunt, după părerea noastră, *remediile scăderii poporaţiei creştine şi înmulţirii Jidanilor în oraşele României,* corespunzătoare *cauzelor* acestui fenomen îngrijitor. E un întreg *program* de muncă, pe care trebuie să-l aducem la îndeplinire, fără şovăire, cu toată energia, *răpede,* în întregime, — o spunem, fără a exagera,— *dacă voim să trăim*. Aplicarea riguroasă a acestor măsuri, singură va face să înceteze scăderea poporaţiei creştine de la oraşe; ea va întări *clasa de mijloc* românească, din rândurile căreia se va reconstitui o

clasă dirigentă puternică, în stare să realizeze idealurile noastre naţionale, în conformitate cu geniul poporului românesc.

Dacă nu —, atunci: poporaţia creştină de la oraşe, va continua să scadă până aproape de stingerea ei, din lipsa mijloacelor de existenţă; Jidanii cari le vor fi acaparat, vor alcătui o *clasă de mijloc jidovească*, îmbogăţită şi dispunând de însemnate mijloace de cultură, din rândurile căreia, în mod fatal, se va ridica o *clasă dirigentă de boieri jidani*: conducând destinele poporului românesc, fireşte, după felul şi asemănarea lor.

Mâine, în tot cazul, din rândurile acestor mase de Jidani, stăpânind întreaga activitate economică, se vor auzi ţipete strigătoare la cer, după *„drepturi,“* pretinzând să li se dea aceia ce li se cuvine, potrivit cu însemnătatea ce şi-au dobândit. Şi nu e himeră, ci chiar realitate în care ne mişcăm.

In unul din numerele trecute ale ziarului «*Cronica Israelită*» — cu subtitlul caracteristic: «*organ politic al Evreilor din România*» — iată în ce termini se exprimă Jidanii, de pe acum, faţă de noi:

„Să discutăm, sau nu, cu d. N. Iorga?.. Cu un „asemenea om nu se discută, fiindcă o discuţie cu „dânsul e pierdere de timp, şi este a se înşela pe sine „însuşi. Căci ce temeiu poţi pune pe cuvintele minci„nosului? Evident, niciunul. Mincinosul este şarlatan, „iar şarlatanul nu este decât un mincinos.

„D. N. Iorga minte când afirmă că România e Stat „înfăptuit prin sforţările numai ale rasei româneşti, şi „are un caracter naţional incontestabil.

„Minte d. N. Iorga, fiindcă *România este o naţiune, „iar nu o rasă*, şi o naţiune care cuprinde elemente ce „nu sunt de rasă latină, şi nici de religie ortodoxă. *„România s'a format, ca toate Statele, şi mai mult „poate decât altele, prin unirea a diferitelor rase de „oameni şi diferite popoare la (sic N. A.) un Stat*, care, *„cu timpul* a devenit Statul Român.

„Dintre aceste diferite popoare fac parte şi Evreii, „cari au trăit în această ţară *din timpuri imemoriale*, „şi cărora li se datoreşte în bună parte avântul econo„mic pe care l-a luat Statul român, Evreii fiind aproape

„singurii comercianţi şi industriaşi ai ţării, *Căci „o ţară nu se formează numai prin sabie şi ghioagă*, „ci şi prin muncă economică, şi Evreii au avut precum „au şi acum, un rost economic în această ţară.

„Faptul acesta, *că şi Evreii au participat la înfăptuirea „Statului Român*, este absolut incontestabil. Căci şi „Convenţia de la 7/19 August 1858, care formează *actul „de naştere* al Statului Român, ţine cont de existenţa „lor, şi cere, atunci când dă României o existenţă „politică, a se face legi pentru ca şi Evreii să participe „la viaţa politică a Ţării Româneşti. Dacă s'a făcut atunci „o deosebire între Evrei şi Români, motivul n'a fost „nici rasa şi nici vre-un gând că Evreii ar fi străini, „ci era pur şi simplu o prejudecată religioasă, de care „nici Europa n'a fost încă emancipată.

„Prin urmare, în însuşi actul de naştere al Statului „Român, pe care-l formează Convenţia din Paris de la „7/19 August 1858, *Evreii din România fac parte inte„grantă din naţiunea română, din Statul român.*

„Acesta este adevărul istoric, aşa sunt faptele. Găr„găunii unui zăpăcit şi ai unui mincinos ca d. N. Iorga „nu pot ţinea loc de fapte: sunt închipuiri în cel mai „bun caz, dar minciuni în orice caz.“

Va să zică: România nu este un Stat cu caracter naţional şi nu a fost înfăptuit prin sforţările numai ale rasei româneşti, — ci şi cu participarea Jidanilor. Căci o ţară nu se formează numai *„prin sabie şi ghioagă“*, — pe cari le-am represintat noi, — ci şi prin *muncă economică*, pe care o reprezintă Jidanii. Şi, dacă cineva, ca d. N. Iorga, îndrăzneşte să fie de altă părere, el nu poate fi decât un şarlatan şi un mincinos, cu gărgăuni de zăpăcit!

Obrăznicie jidovească, se va zice! In adevăr. Dar îndrăzneala aceasta e ceva mai mult decât expresia neruşinării bine cunoscute a Jidanilor; ea izvoreşte din *faptul* precumpănirii lor economice, în comerţ şi industrie. Cu alte cuvinte: formând astăzi, în bună parte, *clasa de mijloc*, ei voiesc fireşte să se ridice în sferele de sus, ale *clasei dirigente*, de la care sunt încă excluşi. Dar până când?

E o logică a lucrurilor, care nu iartă: *cine stăpâneşte economia unei ţări, sfârşeşte prin a stăpâni şi politica ei.*

Aceasta ni arată că starea actuală din România cu greu se poate menţinea multă vreme, fiind nelogică:

Jidanii stăpânesc economia, fără drepturi politice, noi stăpânim politica, fără economie.

Logica neîndurată a faptelor, ne pune în faţa următoarei dileme:

Să dăm drepturi politice Jidanilor, corespunzătoare cu situaţia lor economică, şi noi să nu mai existăm, abdicând de la conducerea destinelor noastre.

Sau să căutăm a recuceri poziţiile pe care ei le-au cuprins, înlăuntrul economiei naţionale, ca să asigurăm stăpânirea noastră politică.

Tertium non datur.

In cazul d'intâiu, însă: înlăturaţi tot mai mult de la îndeletnicirile productive, vom dispărea aproape de la oraşe, în cari se va dezvolta o *cultură cu caracter pronunţat jidovesc.*

In cazul al doilea: reconstituiţi organiceşte, ne vom înmulţi iarăşi, în mod normal, cuprinzând oraşele, ca centre ale unei curate *culturi româneşti.*

Rămâne dar să alegem *alternativa din urmă,* muncind cu stăruinţă, cu energie, şi repede, la realizarea *programului* formulat de noi, mai sus: pentru ca nu cumva împrejurările să ajungă a ne sili să ne supunem *alternativei d'intâiu.*

NOTE

I. LEGEA POPORAŢIEI.

II. POPORAŢIA FRANŢEI.

III. POPORAŢIA ORAŞELOR ROMANIEI.

IV. ECONOMIA POLITICA ŞI POPORAŢIA.

NOTE

I. Legea Poporaţiei

Printre cei cari s'au ocupat cu legea poporaţiei — stabilind legătura dintre poporaţie şi mijloacele de existenţă — cu mult înainte de Robert Malthus: a fost ilustrul scriitor politic şi istoric *Niccolò Machiavelli* (1469—1527), dar care a tratat subiectul numai incidental, în scrierea sa *„Discorsi sopra la prima decade di Tito Livio“* (Venezia 1540). Imediat după dânsul, vine *Giovanni Botero,* pe care noi, în prima ediţie, nu l'am putut aminti decât foarte sumar, din a doua mână, şi numai după scrierea sa cu caracter general asupra Statului (vezi mai sus pag. 133). El are însă o însemnătate deosebită.

Giovanni Botero este cel dintâi, care a scris, despre legea poporaţiei, un tratat special. In această privinţă, el este predecesorul adevărat al lui Malthus, şi al tuturor acelora cari s'au îndeletnicit cu această materie, după dânsul. Scrierea sa, aproape necunoscută, este un *model clasic,* de cercetare precisă, ştiinţifică, şi de claritate de stil.

Despre viaţa lui Giovanni Botero, ştim că s'a născut, în anul 1540, la *Bene* (Piemont) — din care cauză i se zice *Benese,* sau, pe latineşte, *Benisius* — şi că a murit în anul 1617, la Torino. Făcându-şi studiile sale în scoalele Părinţilor Iesuiţi — şi voind chiar să intre în ordinul lor, la care nu a renunţat de cât după ce îşi începuse noviciatul — Giovanni Botero, a fost mai pe urmă secretar al Sfântului Carol Borromeo, a avut o misiune diplomatică la Paris, şi a călătorit în diferite ţări, din partea congregaţiei pentru propaganda credinţei. Iar în anul 1599, Re-

gele Carol Emmanuel i-a încredințat educația copiilor săi (Pierre Reynaud. La théorie de la population en Italie, du XVI-e au XVII-e siècle. Paris 1904, pag. 22).

Legea poporației, Giovanni Botero, o cercetează, incidental, mai întâiu, în scrierea sa citată asupra Statului *„Della Ragione di Stato“* (Venezia 1583), și apoi se ocupă de dânsa, în deosebi, într'un mic tratat, cu titlul *„Delle cause della Grandezza delle citta. Libre tre“* (Venezia 1589). Noi ne orientăm, după edițiile din *Milano 1596*, ale ambelor scrieri, pe cari ni le-am putut procura după publicarea primei noastre ediții. Aceste scrieri, au fost corectate și adăogite, în unele părți, chiar de Giovanni Botero, după cum ni spune editorul (dall istesso autore in alcuni luoghi mutati, e accresciuti di diversi discorsi e altre cose memorabile).

In scrierea sa *„Della Ragione di Stato“* (Libro settimo), este important să reținem, că Giovani Botero consideră poporația ca adevărata putere a națiunilor, și aceasta anume — ceeace vom vedea că este o „chestiune controversată“, a științei moderne — pentru că *poporația numeroasă este primul factor al producției.* Citâm (pag. 208):

„Veniamo hora alle vere forze, che consistono nella „gente, perche a questa ogni altra forza si reduce; e „chi abbonda d'huomini, di tutte quelle cose anco ab- „bonda .. Onde d'hora innanzi noi useremo indistinctamente „del nome hora di gente, hora di forze. Hor nella gente „due sorti di forze si considerano, la moltitudine, e'l valore.

„Prima egli e necesario l'haver gente assai“..

Botero citează Italia și Franța, cari nu au mine de aur și argint, dar cu toate acestea sunt foarte avute, și aceasta numai datorită numărului locuitorilor lor, pe când Spania este considerată ca țara cea mai săracă, nu din cauza pământului ei steril, ci din cauza lipsei locuitorilor. Pentru că, zice el:

„Dove e molto popolo, e forza che'l terreno sia benis- „simo coltivato... e dal terreno si cavano e le vettovaglie „necessarie alla vita, e la materia dell' arti“.

Considerând poporația numeroasă ca adevărata putere a națiilor — prin aceea că ea este și un factor al producției mijloacelor de existență — Giovanni Botero, nu și-a închipuit, precum vom vedea, că și-au putut închipui și

au susținut unii savanți moderni, că poporația ar putea să existe: *ea mai întâiu, și apoi mijloacele de existență!*

Botero zice, că poporația se poate înmulți în două moduri: din propriile ei puteri — prin agricultură, industrie, prin îngrijirea creșterei copiilor, și prin colonii — și din puterile altora (Libro ottavo). Pentru Botero, agricultura este fundamentul poporației, de care trebue să se îngrijească principele (loc. cit. pag. 214):

„L'agricultura e il fondamento della propagatione... Deve „dunque il Principe favorire, e promovere l'agricultura“...

Dar agricultura fiind fundamentul, *industria* este acea care mai cu deosebire face să se înmulțească poporația și bunurile Statului, mai mult decât agricultura. Pentru a-și împopora Statul său, Principele trebue să caute a introduce tot felul de industrii, oprind scoaterea materiilor crude (loc. cit. pag. 217):

„Non e cosa che importi piu, per accrescere uno Stato, e „per renderlo e numeroso d'habitanti, e dovitioso d'ogni „bene, che l'industria de gli huomini, e la moltitudine dell „arti... E perche l'arte gareggia con la natura, m'addi- „manderà alcuno, quale delle due cose importi piu, per „ringrandire, e per rendere popoloso un luogo, la fecondita „del terreno, ò l'industria dell huomo? l'industria senza „dubio... conciosia che la natura dà la materia, e'l sog- „getto; ma la sottigliezza, e l'arte dell'huomo dà l'innena- „rabile varietà delle forme... Deve dunq, il Principe che „vuol render popoloso il suo Stato, introdurvi ogni sorte „d'industria, e d'artificio... ma sopre tutto e necessario, „che non comporti che si cavino fuor del suo Stato le ma- „terie crude“.

Creșterea poporației fiind determinată de sporirea mijloacelor de existență, nu e destul ca principele să favorizeze căsătoriile, ci trebue să se îngrijească de creșterea și întreținerea copiilor. Iar dacă poporația se înmulțește peste limita mijloacelor de existență, nu-i rămâne decât să se reverse în *colonii.*

Continuându-și și lărgindu-și cercetările sale asupra poporației, în scrierea sa specială „Delle cause della grandezza delle citta“ — cea dintâiu scriere, în literatura eco-

nomică politică, tratând separat această materie — Giovanni Botero începe prin a defini ce este o cetate, arătând că mărirea cetăței nu constă în lărgimea terenului sau a zidurilor, ci în mulțimea locuitorilor, și în puterea lor. Iar oamenii, se adună la un loc, fie prin autoritate, fie prin necesitate, plăcere sau utilitate, fără de care nici o cetate nu poate să fie mărită:

„E di tanto potere l'utilita, per unir gli huomini in „un luogo, che l'altre cagioni, senza intervento di questa, „non sono bastanti a fare nessuna citta grande".

Utilitatea însă nu este simplă, ci de forme variate, și mai cu deosebire trei sunt acelea cari pot să facă mărirea unei cetăți: comoditatea așezărei, fecunditatea terenului și ușurătatea transportului.

Odată acestea stabilite, drept forme ale utilităței — se naște întrebarea: cari sunt cauzele cari fac ca poporul să se îndesească mai mult într'un loc decât în altul. Botero începe prin a arăta, mai întâiu, modurile proprii Romanilor, și enumeră apoi, în genere: coloniile, religia, studiile, tribunalele și justiția, industria, scutirile (immunità), monopolurile unor producte (l'arme in Damasco, i broccati in Milano, i scarlati in Veneția), dominiul (cosa importantissima), reședința nobilimei și principelui.

In cartea a treia, Botero se ocupă cu limitarea poporației, zicând că Grecii: Licurg, Solon, Aristoteles, limitară numărul cetățenilor, în deosebire de Romani, cari, socotind că puterea constă în mulțimea oamenilor, făcură tot ce li-a stat prin putință, ca să mărească și să împoporeze patria lor. După dânsul, fiind că lumea nu se conduce după rațiune, ci forța primează rațiunea, procedarea Romanilor trebue preferită, întrucât este singura care asigură existența națiilor, față de atacurile celorlalte.

Dar care este cauza, pentru care o cetate, ajunsă la o limită oarecare de mărire și putere: nu trece de dânsa, ci, sau rămâne la acea limită, sau dă îndărăt? Aceeași întrebare se poate pune și în ce privește întregul gen omenesc, și răspunzând pentru una, răspunzi pentru tot universul. Răspunsul este, că creșterea cetăței depinde pe de o parte, de puterea generativă a oamenilor *(virtu generativa de gli huomini)*, dar pe de altă parte, de puterea nutritivă a cetăței *(virtu nutritiva d'esse citta)*. Puterea generativă, este aceeași de trei mii de ani; din cauza aceasta, poporația ar crește indefinit, dacă nu ar fi împiedecată de lipsa mijloacelor de existență (Libro terzo):

„Se non vi fosse altro impedimento, la propagatione de gli huomini crescerebbe senza fine, e l'augmento delle citta senza termine: e se non va innanzi, bisogne dire, che cio proceda da diffetto di nutrimento, e di sostegno".

Aici, Giovanni Botero anticipează pe Darwin, cu *„lupta pentru existență"* — care știm că și lui Darwin i-a fost inspirată de Malthus — zicând că nu este lucru pentru care se luptă cu mai multă cruzime, decât pământul, hrana și îndemânarea locuinței:

„Non e cosa, per la quel si combatta con più crudelità, „che il terreno, e'l cibo, e la commodita dell' habitatione".

Canibalismul, vânzarea copiilor din cauza sărăciei, năvălirile popoarelor, mulțimea tâlharilor și asasinilor, de unde provin, în mare parte, decât din lipsă? Hotarele, șanțurile, gardurile din jurul proprietăților, păzitorii viilor și a fructelor, ușile caselor, câinii, ce dovedesc decât, că lumea este prea strâmtă, fie pentru trebuințele, fie pentru lăcomia noastră. Ce să mai spunem de războae, de cetăți, de ziduri? La toate acestea, se adaogă secetele, lipsa, boalele contagioase, cutremurile de pământ, inundațiile, și alte accidente, cari fac ca numărul oamenilor să nu crească fără măsură.

Pentru a menținea cetățile în starea la care au putut să ajungă, e nevoe de justiție, de pace și de îmbelșugare. Intr'un cuvânt, toate cauzele cari au produs mărirea, sunt și capabile să o conserve *„perche le cause della produttione delle cose, e della conservatione loro, sono l'istesse"*.

Astfel, în aceste două scrieri, și în deosebi în tratatul special, Giovanni Botero expune legea poporației — mai puțin formula ei însăși — cu o claritate desăvârșită, și *în toată întregimea*: începând prin a considera densitatea poporație, ca *factor al producției*, și sfârșind cu *lupta pentru existență*, asupra cărora există încă nedumeriri. Aceasta este cu atât mai vrednic de amintit, cu cât cu drept observă

editorul său Barberino (1596), că el tratase, atunci un *subiect nou* (suggetto nuovo). Iar ca metodă de cercetare, ca gândire precisă, și ca stil, totodată concis și variat, scrierile asupra materiei, ale lui Giovanni Botero, ni pot, în adevăr, servi ca model, până astăzi neîntrecut.

Nu ne putem dar uni cu aprecierea lui Pierre Reynaud, care recunoaște, mai întâiu, că scrierea „delle cause dellai grandezza delle citta", este un mic cap de operă *„un petit chef d'oeuvre"*, și că Botero a expus cauzele de oprire a creștere, poporației în chip magistral, *d'une façon magistrale* (pag. 23 și 26), dar care vine apoi să spună, că partea din urmă a operei lui Botero este *vagă, lipsită de precizie, foarte scurtă* de pare că i-ar fi teamă de consecințele principiilor pe cari le-a expus, și că nu este un tratat complect, și de observație foarte profundă. Iar că defectul său ar fi că pornește de la ideea preconceputǎ, „că o poporație numeroasă este absolut necesară" (pag 29).

„Ideea preconceputǎ" (idée préconçue), despre poporația numeroasă, este caracteristică, pentru Pierre Reynaud: ca francez, dar nu mai puțin ca reprezentant al științei moderne. Ceeace este un adevăr de existență, pentru Franța — și ceea ce este un adevăr evident, în sine — se trece la categoria: *„idée préconçue!"*

Pentru mine, care sunt un partizan hotărât și fără rezervă al „ideei preconcepute": cercetarea lui Giovanni Botero, rămâne un cap de operă, de stil și gândire, și o expunere, cu adevărat magistrală, a legei poporației, în trăsăturile ei generale, trebuind să servească de îndrumare „științei moderne", nedumerită în atâtea privinți, asupra cărora el ne clarifică, după părerea mea, definitiv, încă de la 1589.

E curios de a o spune: dar tot ce se găsește, asupra poporației, în știința modernă, se găsește și la Botero, dar nu tot ce se găsește la Botero, se găsește, și în știința modernă.

* * *

Robert Malthus, nu l'a citat pe Giovanni Botero. Desigur pentrucă nu l'a cunoscut. Scrierea lui Malthus asupra „Principiului poporației", de la 1803, confirmă însă în totul, într'un volum, cu numeroase dovezi, cele spuse de Giovani Botero, în câteva pagini, dar nu mai puțin, în esență, complect.

Legea poporației, apare cu toată precizia, și la Malthus, în *premisa* de la care pornește, zicând (Cartea I. Cap. 1):

„Obiectul acestei încercări este principalmente de a examina efectele unei mari cauze, strâns legată de natura „umană, care a lucrat în mod constant și puternic de la „originea societăților, și care cu toate acestea a fixat prea „puțin atenția acelora cari s'au ocupat cu subiectul căruia „aparține...

„Cauza pe care o am în vedere este tendința con„stantă care se manifestează în toate ființele vii, de a face „să crească specia lor mai mult decât o comportă canti„tatea de hrană, care li stă la dispoziție.

„Este o observație, a doctorului Franklin, că nu este nici „o limită a facultăței productive a plantelor și animalelor, „dacă nu că sporind in număr ele își sustrag unele altora „subsistența lor".

Observația doctorului Franklin, știm că o făcuse, exact cu trei sute de ani mai înainte, Giovanni Botero. Dar Malthus, plecând de la această *premisă*, ajunge la următoarele *concluzii* (Cartea I Cap. 2. Vezi mai sus, pag. 147):

„1. Creșterea poporației este cu necesitate limitată de „mijloacele de existență.

„2. Poporația crește invariabil cu mijloacele de existență, „numai dacă obstacole puternice și manifeste nu o opresc.

„3. Aceste obstacole particulare și toate acelea cari, „oprind puterea preponderentă, silește poporația să se re„ducă la nivelul mijloacelor de subsistență, se pot raporta „la trei principale: constrângerea morală, viciul și neno„rocirea".

Acestea sunt *concluziile* legei poporației, deduse din *premisa* stabilită de Malthus — ca și mai înainte de Giovanni Botero — și cari sunt de o evidență așa de elementară: încât te prinde mirarea, că au putut să fie contestate cândva.

Cu toate acestea, legea poporației — legată de numele lui Malthus, care a desvoltat-o mai pe larg — continuă a

fi o controversă a științei moderne, și încă, din cele mai aprige. Am arătat, contrazicerile științei, până la 1899, în text, punându-le pe două coloane (Vezi mai sus: O problemă științifică, pag. 365—374). Nu ni rămâne dar decât să caracterizăm, prin câteva exemple, și servindu-ne de aceeași metodă, starea de azi a științei, față de această problemă, care este problema fundamentală, teoretică, a economiei politice, ca și practică, a politicei economice.

Iată, de pildă, părerea cunoscutului profesor de economie politică și membru al Institutului Franței, *Paul Leroy-Beaulieu*, ca concluzie la scrierea lui specială asupra poporației Franței (La question de la population, Paris 1913, pag. 493), față de părerea unui alt economist politic tot atât de cunoscut, *Charles Gide*, profesor onorar la Facultatea de drept din Paris, în ultima expunere a cursului său (Cours d'économie politique Ed. VI. Paris 1920, pag. 566):

Paul Leroy-Beaulien	*Charles Gide*
„Concluzia cercetărilor noastre „este foarte scurtă. Principiul po„porației a lui Malthus, în ce pri„vește popoarele de veche civili„zație, ajunse la o bună stare „generală și la starea democra„tică, se prăbușește din toate păr„țile (s'éffondre de toutes parts)".	„Nu avem dar dreptul să zicem „că legile lui Malthus sunt gre„șite; ele vor fi pururea adevărate „(elles seront éternellement „vraies) — dar ceea ce i se poate „bănui, este de a fi crezut că „procreația era legată în mod ne„cesar de instinctul sexual."

Nu discut aceste păreri — de pildă acea a lui Gide, că procreația nu ar fi legată de instinctul sexual — ci observ numai ca ele se produc *în Franța*, unde poporația este problema de existența a nației franceze: dovedind o totală nedumerire, cu privire la legea poporației, printre corifeii științei.

In Germania, vom alătura părerea lui *Franz Oppenheimer*, profesor universitar, în scrierea specială asupra legei poporației (Das Bevölkerungsgesetz des T. R. Malthus und der neueren Nationalökonomie 1901, pag. 58), de părerea profesorului *Henrich Waentig*, în articolul său din enciclopedia în curs de publicație Handwörterbuch der Staatswissenschaften (Vol. VI 1924 pag. 476, citat Vol. II. pag. 794), cu privire la contraversa asupra doctrinei lui Malthus (der Streit um Malthus Lehre):

Franz Oppenheimer	*Heinrich Waentig*
„După cifrele statistice citate, „stă mai presus de orice indoială „posibilă, ca această lege până „acuma în cursul istoriei ome„nirei, nu s'a afirmat nici odată, „și tot așa nu își exercitează „acțiunea sa în prezent; și noi „vom dovedi mai jos, că și „pentru viitor, pe cât o poate „prevedea spiritul științific, jude„când obiectiv, este imposibil ca „ea să intre în acțiune."	„Pe cât experiența noastră „poate să cuprindă, poporația are „tendința să se înmulțească dincolo „de limitele determinate de orga„nizația socială și economică. „Această teză trebue chiar să fie „privită ca cea mai nestrămutată „și mai importantă lege naturală a „întregei economii politice, de „până acum (das unerschütter„lichste und wichtigste Naturge„setz der ganzen bisherigen Na„tionalökonomie)"

Contrazicerile asupra legei poporației sunt și mai caracteristice, când ele se produc *la acelaș autor*, de la o epocă la alta. Vom cita, ca exemplu, părerea profesorului de științi de Stat *Dr. Julius Wolf*, în scrierea sa asupra economiei politice ca știință exactă „(Nationalökonomie als exakte Wissenschaft, 1908, pag. 188) față de părerea sa, după patru ani numai, în altă scriere cu privire la „economia prezentului și viitorului", cuprizând „cele mai importante adevăruri ale economiei politice generale" (die Volkswirtschaft der Gegenwart und Zukunft, 1912, pag. 172):

Julius Wolf (1908)	*Julius Wolf* (1912)
Legea lui Malthus trebuește respinsă (ist abzuweisen). In contra ei stă nestrămutat (steht fest): „1. Poporația mai mică, nu „poate să fie nici favorabilă, nici „nefavorabilă părței de bunuri „care revine fie căruia. „2. Ceeace se numește o lege „a naturei", sau a „omenirei", „este, în cazul cel mai bun, legea „unei epoce, în deosebi acea a	„Malthus, cu această „lege „a poporației" („Bevölkerungs„gesetz") a lui, a făcut o im„presie extraordinară. Și această „impresie persistă încă și astăzi... „Poate fi cineva dispus să „aducă dela început, în contra lui „Malthus diferite obiecțiuni... „Totuși, după părerea părti„nitorilor lui Malthus, aceste o„biecțiuni, ca și toate celelalte „cari i-au fost aduse în cursul

„unui timp de dindărătul nostru. „Inainte şi după Malthus, alte „legi (Gesetzmässigkeiten) s'au „afirmat, in fapt, după Malthus, „in genere, *legea contrară* acelei „adoptate de dânsul".

„timpurilor, nu sunt in stare să „pună in discuţie esenţa doctrinei „lui (den Kern seiner Lehre).

„Legea poporaţiei... fie că ar „fi îndrituită formula lui Malthus „sau alta, este necontestat una „din cele mai importante dintre „toate celelalte aşa zise legi ale „economiei naţionale".

Aceste autocontraziceri ale unor autori, cu privire la legea poporaţiei, trec câteodată, şi prin mai multe faze, aşa că nu poţi fi sigur, dacă acea de pe urmă, va fi şi cea din urmă. In cazul acesta, se găseşte, de pildă, „marele doctrinar" al socialismului, propovăduitor al doctrinei lui Karl Marx, *Karl Kautsky,* care a avut, până la 1910 — şi trăieşte încă — *trei păreri deosebite,* asupra legei poporaţiei, după cum el însuşi ni arată, în scrierea sa *Vermehrung und Entwicklung in Natur und Gesellschaft (1910). Vorwort.*

La 1875: Karl Kautsky, în *„die soziale Frage vom Standpunkt eines Kopfarbeiters aus betrachtet"*, stă supt inrâurirea lui Darwin şi Buckle, şi este cu totul antimarxist, (völlig unmarxistisch), dar totuşi: contra lui Malthus, pe care îl combate.

La 1878: în scrierea *„Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft"*, Karl Kautsky recunoaşte că Malthusianismul este un adevăr necontestat (unwiderlegliche Wahrheit), iar nesocotirea lui de către teoria socialistă, i se pare o mare greşeală (ein grosser Fehler).

La 1910: Karl Kautsky, este cu totul marxist, antidarwinist şi anti-malthusianist, contestând însuşi principiul legei poporaţiei, a lui Malthus, despre care zice (Vermehrung und Entwicklung etc. Vowort 1910 pag. 25 şi 27).

„Ca lege generală a naturei organice, legea poporaţiei a „lui Malthus, este un monstru (ein Unding)...

„Nu este adevărat, că organismele au tendinţa, fără „excepţie şi pretutindeni să se înmulţească dincolo de limita „mijloacelor de existenţă, şi că nu sunt împiedecate dela „aceasta, decât numai prin lipsa de hrană. Noi vedem, din „contra, în lăuntrul diferitelor specii de organisme, ca şi în „raporturile diferitelor specii între dânsele, o tendinţă de a

„dobândi şi păstra *echilibrul* între puterile cari conservă şi „cari nimicesc indivizii şi speciile".

Va să zică, dela o perioadă la alta, cam din zece în zece ani, vedem că ceea ce era adevăr, nu mai este adevăr, şi ceea ce era eroare, nu mai este eroare. Aceasta: asupra unei *legi naturale,* pe care a verificat o şi a admis-o, în întregime, după Malthus, un cercetător ca Charles Darwin, servindu-i de bază teoriei sale, şi revoluţionând printr'însa ştiinţa modernă.

Legea poporaţiei, îţi vine să crezi, că joacă, în domeniul economiei politice, rolul teoremei lui Pitagora, despre care în şcoalele franceze, se zice, în glumă, că ar fi „puntea măgarilor" (*pont des ânes*) — din cauză că înţelegerea unora, nu poate trece peste dânsa.

Karl Kautsky — cu *trei păreri* succesive, asupra legei poporaţiei — ca „cel mai mare doctrinar al socialismului", reprezintă, în adevăr şi o mentalitate anumită, dar şi un *tip intelectual:* al acelora, în genere, cari nu pot să treacă în această materie, peste greutăţile, se pare de neînvins, pe cari legea poporaţiei le opune înţelegerei lor. Şi vom cita încă un exemplu caracteristic.

* * *

In paralelă cu profesorul Heinrich Waenting, am pus, după cum s'a văzut, pe alt profesor de economie politică, cu aceeaşi mentalitate anumită, şi aparţinând aceluiaşi tip intelectual, *Dr. Franz Oppenheimer,* cu lucrarea sa critică asupra legei poporaţiei: *Das Bevölkerungsgesetz des T. R. Malthus und der neueren Nationalökonomie. Darstellung und Kritik. 1901, (pp. IV + 168).*

Autorul îşi propune să combată legea poporaţiei, deşi recunoaşte că o mulţime de asemenea încercări, s'au făcut în ultimul secol, fără succes, constatând că teoria, dela apariţia ei, în mod constant, a câştigat teren (dauernd an Boden gewonnen hat), şi este admisă ca un adevăr dovedit, mai ales în Germania, de cei mai mulţi economişti politici,

Oppenheimer însă zice, că se va servi de o metodă, care nu a fost încă aplicată de nimeni (noch nicht angewendeten Methode), ca să dovedească, că legea poporaţiei — un mon-

stru al unei logici sclintite (Ausgeburt einer verrenkten Logik) — *„se refutează ea însăşi pe sine:“* expresie, care rog să fie reţinută.

Ca să facă această dovadă, Oppenheimer susţine că *legea productivităţei decrescânde* — care ar sta la baza legei poporaţiei a lui Malthus — ar fi supracompensată de altă lege, a sa, Oppenheimer, (mein Gesetz), pe care el o numeşte *legea capacităţei pământului* (Gesetz der Bodenkapazität), zicând (loc. cit. pag. 58):

„Legea capacităţei pământului“, se bazează însă pe o „comparaţie, care se face între productul brut al aceluiaş „ogor în două societăţi cu totul diferite ca densitate a „poporaţiei, ca diviziune a muncei, şi ca înzestrare cu capital.

„Cu cât un popor creşte în număr, cu atât mai mare „este diviziunea muncei, cu atât mai perfecte sunt instru„mentele de muncă, cu cari agricultorul produce, cu atât „mai liber de ocupaţii secundare, pentru îndeletnicirea prin„cipală, este timpul său: şi de aceea, cu atât creşte pro„ductul brut al ogorului său.

„Astfel, eu am stabilit a mea „lege a capacităţei pământului“ (mein Gesetz der Bodenkapazität), care zice: *In „lăuntrul unor anumite, foarte largi, limite, suprafaţa pământului unei ţări creşte proporţional cu poporaţia sa.* Prin „aceasta să fie zis: potrivit cu creşterea unui popor, „creşte şi numărul agricultorilor de sine stătători, pe cari „pământul său îi poate hrăni“.

Iar apoi arată, că ar fi cu putinţă, după calculele lui Ravenstein, ca să trăiască pe km. patrat, până la 4000 de oameni, ceea ce ar face, la o întindere de 47,6 milioane km. pătraţi de pământ productiv, să se poată hrăni 190,4 miliarde de oameni, pe lângă că mai sunt încă 36 milioane km. p. de stepe şi 11 milioane km. p. de pustiuri, cari se vor putea cultiva (loc. cit pag. 155)!

Vasăzică: creşterea poporaţiei ar fi fără margini, şi s'ar fi desfiinţat, aşa dar, legea lui Malthus: prin „legea lui Oppenheimer“!

Ca să arătăm însă, imediat, care este soliditatea gândirei acelor din „seria Pitagora“, vom lăsa ca însuşi

Franz Oppenheimer să se combată pe sine. Iată în adevăr, ce ni spune tot el, după nouă ani, de data aceasta ca „Privatdozent“ la Universitatea din Berlin, asupra aceleiaşi legi a *productivităţei decrescânde a pământului,* — care zicea, că nu mai există, şi asupra creşterei poporaţiei, care afirmase că este indefinită — într'o altă scriere a sa, tratând acum despre însăşi „teoria economiei pure şi politice“ (Theorie der reinen und politischen Oekonomie 1910).

După ce zice încă odată, că productul pământului creşte pe măsură ce creşte poporaţia — ceea ce este dela sine înţeles — Franz Oppenheimer, adaugă (loc. cit. pag. 101):

„Totuşi: aceasta îşi are limita sa naturală (seine natür„liche Grenze). Cooperaţia socială doar se loveşte cel puţin „de o piedică, care merită atenţie. Producerea mijloacelor „de hrană este supusă în mod absolut şi fără contestaţie „(unbedingt und unbestritten) *„legei productivităţei descres„când de a productelor“* (Gesetz der sinkenden Erträge). Ea „are următorul cuprins:

„Productul mijloacelor de hrană al muncei agricole creşte „ceteris paribus într'o măsură mai mică decât cheltuiala de „energie si mijloace costisitoare întrebuinţate pentru dânsul“. „Cu cât mai multe puteri cooperează la o muncă agricolă, „cu atât mai mic ceteri paribus este productul mijloacelor „de hrană revenind fiecăruia..

„In tot cazul, în virtutea acestei legi, există *pentru fiecare „treaptă culturală determinată,* pe un pământ de o produc„tivitate naturală anumită, o capacitate şi densitate ma„ximală. Dacă aceasta a fost atinsă, societatea umană tre„bue sau să se despărţească sau să-şi restrângă creşterea „ei ulterioară“.

Cum se vede: la 1910, Franz Oppenheimer vine să recunoască şi *legea productivităţei descrescânde, şi* odată cu dânsa, în întregime, şi *legea poporaţiei* — prin admiterea capacităţei şi densităţei maximale a fiecărei trepte culturale — pe care crezuse că le răsturnase definitiv, la 1901, prin *„legea capacităţei pământului“!*

Această declaraţie a autorului, ne scuteşte pe noi de orice adaos. Vom observa numai, că ceea ce numeşte el, la 1901, ca o nouă descoperire, *„a mea lege a capacităţei*

pământului“ — „mein Gesetz der Bodenkapazität“ — nu este decât *densitatea poporației* ca factor al productivității pământului, recunoscută ca lege, încă de la 1589, de *Giovanni Botero!*

Dar lăsând pe Botero — mai este încă un scriitor, pe care ar fi trebuit să-l cunoască: și de care Franz Oppenheimer, nu spune nici un cuvânt.

Aceeași teorie, exact, în adevăr, împotriva lui Malthus, a fost susținută de un scriitor american *Everett*, de care ni pare bine să putem spune câteva cuvinte acum, întrucât și pe dânsul, ca și pe Botero — ca și pe *Marchisul de Mirabeau*, cu care îl vom pune în legătură — nu l'am citat decât numai după nume și titlul lucrărilor, neavând scrierile lor, la prima ediție. (Vezi mai sus pag. 134 și 221).

Alexander H. Everett, și-a publicat ale sale „Idei nouă asupra poporației“, în limba engleză, la Boston, în anul 1823, și nu la 1826, când a apărut traducerea în limba franceză, sub titlul *Nouvelles idées sur la population. Avec des remarques sur les théories de Malthus et de Godwin, par Alexandre H. Everett, trad par C. I. Ferry* (Paris 1826, pag. 127), cu o prefață a autorului, fost însărcinat de afaceri al Statelor-Unite la Curtea Țarilor-de-Jos, și de-atunci ambasador al Statelor-Unite la Curtea Spaniei.

Și Everett — ca și Oppenheimer — susține că „Malthus se refutează el însuși“ (loc. cit. pag. 63): *M. Malthus s'est réfuté lui-même, sans le soupçonner.*

Cât pentru „legea capacității pământului“ — *„mein Gesetz“*, a lui Oppenheimer — Everett, o formulează, aproape n aceeași termini, și o explică, zicând (loc. cit. pag. 34):

„Pe măsură ce o țară dobândește un număr mai mare „de locuitori, munca și consumația cresc în proporție...

„Fiecare știe că înmulțirea oamenilor pe un teritoriu „circumscris, aduce cu sine diviziunea muncei; că acest „prim pas în cariera industriei pune pe calea tuturor „descoperirilor, a tuturor perfecțiunilor, ca mașini, proce- „deuri și arte nouă, ca și științele cari le luminează și le „îndrumează, și însfârșit îmbelșugarea productelor, vin în „mod infailibil în urma acestor îmbunătățiri“.

Cum am văzut, așa susține întocmai — dar fără să-l citeze pe Everett — și Franz Oppenheimer, care zice:

„Cu cât un popor crește în număr, cu atât mai mare este „diviziunea muncei, cu atât mai perfecte sunt instrumen- „tele de muncă... cu atât crește productul“...

Această *„teorie“* — a lui Everett așa dar, și nu a lui Oppenheimer, care nu face decât să o reproducă, după dânsul, fără a-l cita — fusese însă susținută de *Gray*, mai înainte, după cum i-a observat însuși Malthus lui Everett, care iată ce ni spune în prefața scrierei sale (loc. cit pag. 6):

„D. Malthus îmi spusese că fondul doctrinelor mele „se găsea într'o scriere a d-lui S. Gray, *asupra poporației* „cum nu cunosc această scriere, nu pot să compar ideile „d-lui Gray cu ale mele. Dacă ne-am fi întâlnit efectiv, „prioritatea i-ar aparținea și ar trebui să se suprime, în „acest tratat, titlul de *idei nouă*“.

Ceeace este sigur, e că aceste idei nu ating întru nimic legea poporației: care rămâne ce este. In orice moment: limitată de mijloacele de existență — oricât și pentru oricari motive ar crește — poporația tinde pururea să treacă de limita lor. Faptul că poporația ar avea posibilitatea să crească până la o densitate de 4000 de locuitori pe km. pătrat — atunci, când astăzi, densitatea ei cea mai mare, în Saxonia, este abia de 300 — nu sporește întru nimic cantitatea mijloacelor de existență *actuale*, din orice moment, ale fiecărei poporații, în parte, determinând densitatea, la care a putut să ajungă, și care nu poate să crească decât numai treptat.

Legea poporației — și de aceea este lege — stăpânește înmulțirea ei oricând: indiferent de capacitatea ei de înmulțire progresivă care depinde de mijloacele de existență disponibile, crescând și ele progresiv, sub presiunea aceleasi legi.

Creșterea poporației, ca factor al producției — care a fost observată din primul moment, de Giovanni Botero — i-a servit acestuia ca punct de plecare, a cercetărei mijloacelor de existență pentru creșterea ei.

Acesta este însuși punctul de plecare logic al științei economiei politice.

Ca să poată crește — și să ne gândim numai la copii — se cere ca mai întâiu poporația să dispună de mijloacele de existența necesare întreținerei sale: până când va putea ea, prin îndesire, să producă mai mult.

Ordinea naturală este dar aceasta: întâiu mijloacele de existența și apoi poporația, care firește, cu cât este mai deasă produce mai mult.

In această privință, este celebră controversa dintre *Marchisul de Mirabeau și Quesnay*, din Iulie 1757: dela care datează întemeiarea școalei fiziocratice (Auguste Oncken: Oeuvres économiques et philosophiques de Quesnay, 1888, pag. 4). In scrisoarea sa către J. J. Rousseau, cu zece ani după aceea, la 30 Iulie 1767, Marchisul de Mirabeau arată că într'un moment, ajunsese la următoarea concluzie:

„Avuțiile sunt roadele pământului și ale activității omului. „Munca oamenilor singură are darul să le înmulțească. Așa „dar, cu cât sunt mai mulți oameni, cu atât este mai multă „muncă, cu cât este mai multă muncă, cu atât este mai „multă avuție. Calea către buna stare este dar cea urmă„toare: 1. Inmulțirea oamenilor; prin aceasta: 2. Inmul„țirea muncei productive; prin aceasta: 3. Inmulțirea „avuției".

Dar iată acum ce spune Mirabeau, că i-a răspuns Quesnay:

„Adversarul meu, mă rugă să fac oamenilor aceeași „onoare ca și oilor, cu cari, pentru a spori turma începi „prin a spori pășunile. Eu i-am obiectat că oaea este numai „o cauză secundară a avuției, pe când omul trebue să fie „considerat ca prima cauză a producției roadelor. La aceasta „începu să râdă, și mă rugă să-i explic aceasta mai lă„murit, și să-i spun, dacă omul când a venit pe pământ și-a „adus poate, în buzunar, pânea cu care a putut trăi, până „când pământul a fost lucrat, sămânat, recoltat și recolta „a fost bătută. Cu aceasta eram învins"...

Caracteristic este, că la începutul economiei politice științifice, bazată pe legile naturale, a fiziocraților, găsim contraversa asupra legei poporației, între fundatorii acestei școale, Quesnay și Mirabeau, cu prilejul publicărei celebrului tratat asupra poporației, al acestui din urmă „*L'ami des hommes ou Traité de la population* (Paris 1756).

Marchisul de Mirabeau (1715—1789), care poate să fie considerat chiar ca întemeetorul „Sectei" fiziocraților (Oncken, loc. cit. pag. 279), în scrierea sa — oricât de lipsită de precisie ar fi uneori — recunoaște raportul exact între poporație și mijloacele de existență, întocmai ca și Giovanni Botero, mai înainte, zicând (L'ami des hommes. A la Haye 1758. Vol. III, pag. 297):

„Ca să găsim după noțiunile chiar acele mai triviale, prin„cipiile adevăratei avuții, trebue să spunem că constă în „hrana, comoditățile și îndemânările vieței; pământul le „produce pe toate acestea; munca omului înmulțește acest „product, și îi dă forma. Adevăratul principiu al oricărei „avuții este dar multiplicarea speciei umane numită *popo„rație* (population), acesta este obiectul acestui Tratat. Cea „dintâiu muncă, în care trebue să întrebuințăm pe om, „este multiplicarea productului pământului, artă numită „agricultură...

„Poporația fiind odată recunoscută ca cel dintâiu dintre „bunurile societăței, se naște întrebarea să știm de unde o „scoatem.

„Dumnezeu a creiat în acelaș timp toți germenii, și li-a „dat nealterabil facultatea de a se reproduce și de a se „înmulți, dar i-a făcut pe toți să depindă de mijloacele de „existență".

Se vede că Everett — și după dânsul, Franz Oppenheimer — nu avea nevoe să se ducă până la Giovanni Botero, din 1589, ca să înțeleagă ceeace spune, cu t ată claritatea, Marchisul de Mirabeau, la 1756: că poporația fiind cel d'intâiu dintre bunuri — în deosebi ca factor de producție — e nevoe să-i procurăm mijloacele de existență, ca să se poată înmulți și trăi. Așa dar: *întâiu* mijloacele de existență, și *pe urmă* poporația.

Acest adevăr elementar, a fost de altfel stabilit încă odată cu toată claritatea și de *J. B. Say*, în scrisoarea sa din Paris 10 Ianuarie 1824, adresată lui Everett însuși, în care îi atrage atenția asupra erorei sale, zicând (Mé anges et correspondance):

„In adevăr, Malthus, în cartea lui, și eu în această parte „a cărței mele, noi nu căutăm cauzele cari înmulțesc pro-

„ductele ; noi spunem numai că, cu o cantitate oarecare „de producte şi cu trebuinţe determinate la consumatori, „poporaţia creşte până la punctul la care productele ei îi „permit să crească.

„Acum, că productele par să fie cu mult mai abundente „acolo unde poporaţia este mai numeroasă şi mai indus- „trioasă, aceasta nimeni nu o pune la îndoială, şi de aceea „ea şi este mai numeroasă în ţările unde este multă in- „dustrie şi capitaluri; dar industria şi capitalurile nu există „pentru că ea este numeroasă.

„Voiu adăogi că nu faceţi nici o deosebire între pro- „ducte; cu toate acestea, productele alimentare nu pot să „crească indefinit...

„Scuzaţi-mă, domnule, dacă îmi permit aceste obiecţiuni „cari sdruncină temeliile operei d-voastră"...

Răspunsul lui Everett, în scrisoarea sa din Bruxelles, 18 Februarie 1824, arată numai că nu a înţeles aceste obiecţiuni, necum să le fi putut înlătura.

Celelalte „idei nouă" ale lui Everett, contra lui Malthus, sunt tot atât de superficiale, dovedind la dânsul încapacitatea gândirei precise asupra materiei. Astfel, vorbind de cele două progresii (geometrică şi aritmetică), ale lui Malthus, Everett zice (loc cit. pag. 54):

„Din acest calcul, d. Malthus trage consecinţa că po- „poraţia tinde neîncetat să treacă de mijloacele de exis- „tenţă, şi presează cu putere mersul lor prea încet... Con- „cluzia lui Malthus este riguroasă; trebuie ca eroarea să „fie în premise (dans les prémisses). O vom descoperi uşor, „dacă comparăm forma pe care autorul a dat-o raţionamen- „tului său, cu expresia mai simplă care o enunţă la înce- „putul acestui capitol".

Ordinea lucrurilor, se vede că aici e prezentată *pe dos*. Nu din calculul geometric aritmetic, Malthus trage consecinţa că poporaţia tinde neîncetat să treacă de mijloacele de existenţă. Ci tocmai din contra, noi am dovedit în scrierea de faţă, că tendinţa constantă a poporaţiei de a trece de mijloacele de existenţă este *premisa* — mai presus de orice îndoială şi pururea adevărată — de la care porneşte Malthus, Iar calculul, geometric aritmetic, este cu totul accesoriu,

şi numai un mod de expresie, *o formă greşită*, pe care trebue să o înlăturăm, ca să dăm *premisei* toată evidenţa (Vezi mai sus Cap. XVII. Analiză critică).

Aşa fiind, nu era nevoe ca Franz Oppenheimer, să readucă în discuţia ştiinţei, confuziile lui Everett — pe care nu il citează — crezând astfel, că se împodobeşte: cu „descoperirile" lui.

*

Legea poporaţiei, cum se vede, continuă să fie — în domeniul economiei politice — *prubarul înţelegerei*, adevărurilor ei. Aceasta a constatat-o în alţi termeni. *F. A. Lange*, cu privire la importanţa legei poporaţiei, pentru chestiunea socială, zicând (J. St. Mills Ansichten über die soziale Frage und die angebliche Umwälzung der Sozialvissenschaft durch Carey. 1866, pag. 24):

„Legea poporaţiei, este alfa şi omega (das A und O) a chestiunei sociale.

„Acesta este unul din puţinele puncte, în care nu sunt diferite vederi, (Ansichten), ci numai diferite trepte de înţelegere (Einsicht)".

Din ~~cauza~~ aceasta numai, *erorile vechi*, cu privire la legea poporaţiei, şi la Malthus, se reproduc necontenit, înfăţişându-se ca descoperiri ale unor *adevăruri nouă*. Vom cita ca ultim exemplu, un „sociolog".

F. Carli: L'équilibre des nations d'après la démographie appliquée (Paris 1923, 1 vol. pp. 308) — a făcut „descoperirea", că Malthus, în realitate, nu a avut niciodată o concepţie dinamică a poporaţiei, şi că teoria lui, numai statică, a fost „executată" în mod sumar, în Franţa, de Leroy-Beaulieu, în Anglia, de Edwin Cannan, în Germania, de J. Wolf şi Franz Oppenheimer, şi în Italia, fireşte, de el însuşi F. Carli, însărcinat cu cursul la Universitatea din Padova!

Ar fi inutil să discutăm această „descoperire", că Malthus — şi după dânsul Darwin — care afirmă tendinţa constantă a poporaţiei de a trece de mijloacele de existenţă: *nu a avut o concepţie dinamică*, aşa că a trebuit să o descopere sociologul F. Carli.

Ne vom mărgini numai să constatăm, că faţă de această

confuzie — se pare organică — a unor spirite, cu privire la legea poporației, se impune tot mai mult *adevărul*, recunoscut de cei mai autorizați reprezentanți ai științei. Acest adevăr, își găsește expresia în următoarele cuvinte ale cunoscutului economist politic *Ludwig Elster*, care rezumă părerea aproape generală a științei germane, ca încheere a articolului său asupra poporației și a lui Malthus, din Enciclopedia, citată de noi, și care se află în curs de publicație, zicând (Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Vol. II, 1924. Bevölkerungswesen. Bevölkerungsproblem, pag. 825):

„A stabili o nouă teorie a poporației, și a da teoriei lui „Malthus o altă expresie (eine andere Fassung), nu este „nici cel mai mic motiv. Să ne ostenim numai a-l ceti pe „Malthus. Căci esența (der Kern) teoriei sale, nu este in„firmat prin nimic, (durch nichts widerlegt). Părerea funda„mentală susținută întrânsa, poate să fie considerată acum „ca și mai înainte, pentru a ne servi de cuvintele lui Ros„cher, ca (*ctema es aei*), ca o proprietate consolidată a „științei (als festes Eigentum der Wissenschaft)".

In ce mă privește, în ediția dela 1899, a scrierei mele, eu nu am încercat să dau *fondului* teoriei lui Malthus un alt cuprins, ci recunoscând în tot adevărul nestrămutat al cuprinsului ei, am înlăturat numai *forma greșită*, în care a fost cuprinsă (Vezi mai sus pag. 483).

Formula mea, afirmă *tendința constantă*, a poporației de a trece de limita mijloacelor de existență. Aceasta este legea propriu zisă, și formează, *premisa* dela care pornește și Malthus, precum o recunoscuse și Botero, mai înainte. Dar formula mea, tot odată, cuprinde și *două specificări*: a mijloacelor de existență, pe cari poporația și le poate procura, și cu cari este obișnuită să trăiască.

Specificările mele, sunt ințelese de sine, așa că ele ar putea să și fie omise, reducându-se formula mea numai la *tendința constantă*, care este esențială. Dar aceste specificări, sunt puse anume ca să înlăture unele confuzii elementare, reproduse necontenit — din cauza unor *aparențe* înșelătoare — și cari întunecă ințelegerea legei.

Specificarea întâia: stabilind că este vorba de mijloacele de existență, „pe cari poporația și le poate procura", caută

să înlăture confuzia acelora, de felul lui Franz Oppenheimer, cari susțin că „legea lui Malthus", nu se aplică, și nu se va aplica încă multă vreme, întrucât mai există încă loc pe pământ, până la 2 miliarde de oameni. Specificarea mea, amintește numai că mijloacele de existență, pe cari poporația „nu și le poate procura" — cari dar sunt *posibile* pe locurile încă neocupate, dar cari nu sunt *realizate* nu au nici o valoare: pentru întreținerea ei actuală. Oricât ar fi de întinse *posibilitățile generale*, viitoare, progresive, ale creșterei poporației, ea este pururea limitată de *posibilitățile speciale*, ale locului și timpului ei.

Legea poporației, este dar o lege naturală, și prin urmare, universală și fără excepție.

Specificarea a doua: stabilind, că este vorba de mijloacele de existență, cu cari poporația este „obișnuită să trăiască", răspunde la argumentul acelora, cărora li se pare că legea lui Malthus nu se aplică, întrucât, de fapt, avuția a crescut mai repede decât poporația. Este un adevăr, statisticește dovedit, că avuția, în țările cele mai înaintate, a crescut mai repede decât poporația. Dar tot odată, acolo, au crescut și trebuințele ei, cari o fac să ceară tot mai multe mijloace de existență, cu cari este „obișnuită să trăiască".

Limita este lărgită, dar *tendința* rămâne aceeași. Prin urmare, legea poporației își păstrează valoarea ei veșnică: față de oricari limite, lărgite mereu, sub imperiul ei.

Restrângerea voită a natalității, care se practică pe o scară așa de întinsă, tocmai în țările cele mai înaintate, și mai avute, mai cu deosebire în Franța, este expresia, în mare parte, a acestui fapt: a trebuinței unor mijloace de existență tot mai multe, mai variate și mai scumpe, cu cari poporația „s'a obișnuit să trăiască".

* * *

Revizuind, așa dar, încă odată legea poporației, așa precum am căutat să o precizez mai bine în această lucrare: *eu mențin în totul formula mea, dela 1899*. Cu mai multă convingere — după douăzeci și nouă de ani — că ea cuprinde întregul adevăr.

Verificarea formulei mele, prin aplicarea ei la cercetarea oricăror fenomene de creştere şi scădere a poporaţiei, este de natură să întărească în noi această convingere: a temeiniciei adevărului ei, şi a însemnătăţei, pe care o are legea poporaţiei, pentru înţelegerea condiţiilor de vieaţă a naţiunilor, şi pentru stabilirea sistemului ştiinţific al economiei politice.

De-aceea cred, că este esenţial de a stărui să înlăturăm orice nedumerire asupra legei poporaţiei, care este legea cea mai importantă a umanităţei, stăpânind în ultima analiză, toate manifestaţiile ei, în deosebi, toate fenomenele economiei sociale, care sunt baza tuturor celorlalte.

II. Poporaţia Franţei

In trecut — *sub vechiul regim monarhic* — poporaţia Franţei se înmulţia, prin excedentele viguroase ale natalităţei sale, care în ultimii ani ai domniei Regelui Ludovic al XVI, erau de 38 de naşteri în mijlocie, la 1000 de locuitori (Emile Levasseur: La population française. Vol. II pag. 10).

După un statistic al timpului, *Moheau*, poporaţia Franţei vechiului regim, se caracterizează prin următoarele cifre (Le Dr. Jacques Bertillon: Des causes de l'abaissement de la natalité en France. Paris 1910, pag. 9):

Franţa din 1770—1774

Numărul mijlociu anual al căsătoriilor	192.180
„ „ „ „ naşterilor	928.918

De fiecare căsătorie erau 4,83 naşteri

Această natalitate a Franţei, întrecea natalitatea Prusiei şi Pomeraniei, de 4.23, a Danemarciei, Norvegiei şi Rusiei de numai 3.32.

Prin această puternică creştere a poporaţiei sale, Franţa vechiului regim a putut să se desvolte cu vigoarea, pe care i-o cunoaştem pe toate terenurile, şi a întemeiat colonii, în Louisiana, în San-Domingo, în Indii, în Canada, care şi astăzi, din punctul de vedere al natalităţei tocmai, este în plină prosperitate. Astfel, în 1763, când a fost despărţită de Franţa, Canada avea 65.000 de locuitori. Iar în 1914, numărul locuitorilor ei se ridică la 7 milioane 55.000, afară de acei trecuţi, în timpul acesta, în Statele Unite. (Fernand Auburtin: La Natalité. Paris 1921, pag. 303).

Cu drept observă Fernand Auburtin, că numai această natalitate viguroasă explică dezvoltarea minunată a civilizaţiei franceze şi, la urmă, nu mai puţin, că ei i se da-

toresc și acele puternice generații, cari au format armatele Republicei și ale imperiului (loc. cit. pag. 73).

Scăderea natalității franceze, se afirmă odată cu *noul regim*, al Revoluției franceze, după cum rezultă lămurit din următoarele cifre (Vacher de Lapouge: Race et Milieu social Paris 1909, pag. 74):

Anii	Naşteri anuale la 1000 loc.	Decese anuale la 1000 loc.	Copii legitimi de fiecare căsătorie
1792	36.2	32.6	
1800	36.6	28 7	
1801—1810	32.2	28.2	3.8
1811—1820	31.6	25.9	3.9
1821—1830	30.8	25.0	3.7
1831—1840	29.0	25.0	3.4
1841—1850	27.4	23.3	3.2
1851—1860	26.3	23.9	3.1
1861—1870	26.3	23.6	3.1
1871—1880	25.4	23.6	3.0
1881—1890	23.8	22.2	2.9

Această scădere a natalității franceze, progresivă, cum se vede, ni se învederează încă și mai lămurit, dacă cercetăm cifra anuală a naşterilor, a deceselor și a creșterei, pe câtiva ani, după datele publicate de Emile Levasseur, amintindu-ni că numărul naşterilor, în anii 1770—1774 — așadar, pe când Franța avea o populație cu mult mai mică — se ridica, în mijlocie anuală, la 928—918:

Anii	Naşteri	Decese	Excedent
1885	924.558	836.897	87.661
1886	912.839	860.222	52.617
1887	909.333	842.797	56.536
1888	882.639	837.865	44.774
1889	880.579	794.933	85.646
1890	838.059	876.505	—38.446
1891	866.377	876.882	—10.505
1892	865.847	875.888	—20.041
1893	874.672	867.526	7.146
1894	855.388	815.620	39.768
1895	834.173	851.986	—17.813
1896	865.586	771.886	93.700
1897	859.107	751.019	108.088
1898	843.933	810.073	33.860
1899	847.627	816.233	31.394
1900	827.297	853.285	—25.988

Va să zică: numărul total al naşterilor, care era în mijlocie anuală, între anii 1770—1774, de 928—918, nu este, în 1885, la o poporație mai numeroasă, decât de 924.558, iar după 15 ani, la 1900, se reduce la 827.297.

Această catastrofală scădere a natalității, care atinge însăși existența nației franceze, se învederează ca o adevărată primejdie, dacă o comparăm, cu celelalte țări, cum se vede din următoarele mijlocii anuale, pe deceniul 1901—1910 (Fernand Auburtin, loc. cit. pag. 16):

	Franța	*Italia*	*Marea Britanie și Irlanda*	*Austro-Ungaria*	*Germania*
Naşteri .	807.000	1.090.000	1.163.000	1.691.000	1.999.000
Decese .	761.000	720.000	678.000	1.153.000	1.133.000
Excedente	+ 46.000	+ 370.000	+ 485.000	+ 538.000	+ 866.000

Prin urmare: înmulțirea anuală a Franței a fost — în mijlocie — de 46.000 de suflete, iar în acelaș timp, Germania a crescut cu 866.000.

In aceeași decadă, iată cum se prezintă mijlociea naşterilor, deceselor și excedentelor, în țările citate:

	Franța	*Italia*	*Marea Britanie și Irlanda*	*Austro-Ungaria*	*Germania*
Naşteri .	20.6	32.7	26.9	35.9	32.9
Decese .	19.4	21.6	15.7	24.5	18.5
Excedente	+ 1.2	+ 11.1	+ 11.2	+ 11.4	+ 14.2

Diferența de înmulțire, în deosebi dintre Franța și Germania, este însă și mai vădită, dacă cercetăm statistica imediat premergătoare războiului:

1 9 1 1	*Franța*	*Germania*
Naşteri . .	742.000	1.871.000
Decese . .	777.000	1.131.000
Excedente .	— 35.000	+ 740.000
1 9 1 2		
Naşteri . .	751.000	1.870.000
Decese . .	693.000	1.030.000
Excedente .	+ 58.000	+ 840.000
1 9 1 3		
Naşteri . .	746.000	1.839.000
Decese . .	704.000	1.005.000
Excedente .	+ 42.000	+ 834.000

Natalitatea Franceză, care în anii 1770—1774, *sub vechiul regim,* cu o poporație mai mică, fus-se „în mijlocie, de 928.918, nu mai este, în 1911, în plină desvoltare a *noului regim,* decât de 742.000.

Poporația Franței, în 1913, era de 39 de milioane de locuitori, cu o densitate de 74 locuitori, pe kilometru patrat. Numărul naşterilor, a fost de 746.000, sau 2.5 de fiecare căsătorie; acel al deceselor, de 704.000, cu un excedent de născuți, de abia 42.000.

Poporația Germaniei, era în acelaş timp de 67 milioane locuitori, cu o densitate de 120 de locuitori pe kilometru patrat. Numărul naşterilor a fost, de 1.839.000, sau 3,6 de fiecare căsătorie; acel al deceselor, de 1.005.900, cu un excedent de născuți de 834 d00.

*

Din punctul de vedere practic: în Franța, acest fenomen de scădere a poporației, precum era firesc, a provocat îngrijorarea obştească. La 1857, Léonce de Lavergne, este cel dintâiu, care atrage atenția că pe când în anii 1841—1846, excedentul fusese de 1.170.000, el nu mai era, pe cei cinci ani 1851—1856, decât de 256.000.

Decăderea aceasta, surprinzătoare, a făcut ca unele spirite, ştiinţifice chiar, să despereze de viitorul Franței. In 1868, Prévost-Paradol, observă, cu durere, că Franța va ajunge să nu însemneze, față de celelalte State, decât ceeace era Athena, față de imperiul Roman. Marele învăţat Ernest Renan, a rostit într'un moment de descurajare, cuvintele tragice: „Franța moare, nu turburați agonia ei". (La France se meurt, ne troublez pas son agonie). Iar un alt învăţat francez, Henri Taine, bine cunoscut pentru obiectivitatea lui ştiinţifică, referindu-se la cunoscutele sale cercetări, asupra „originelor Franței contemporane", pe cari le terminase, nu se poate împedica să-şi exprime şi el descurajarea sa, într o scrisoare din 21 Iulie 1892, zicând (Auburtin: loc. cit. pag. 307):

„Aceste cercetări ştiinţifice, întristează bătrânețele mele. „Din punctul de vedere practic, ele nu servesc la nimic. „Un torent enorm şi rapid ne iea înainte; la ce ar mai

„folosi să facem un raport asupra adâncimei şi rapidității „curentului?"

Cu toate aceste prevederi pesimiste, fireşti, s'a pornit, în Franța, o mişcare de energică reacțiune contra răului. Academia franceză, în şedința dela 8 Martie 1913, în ajunul războiului, după propunerea d-lui Ribot, a hotărât să institue o anchetă asupra cauzelor economice, morale şi sociale, cari contribue la scăderea natalității în diferitele regiuni ale Franței, anchetă cu care a fost însărcinat d. Charles Benoist. Alte anchete la fel, s'au instituit de Camera şi Senatul francez, la tribuna cărora problema poporației a fost obiectul unor lungi desbateri, după războiu, în 1919. Tot atunci, în zilele de 25 până la 28 Septemrie 1919, s'a întrunit un Congres al natalității; la Nancy, condus de Dr. Jacques Bertillon, şeful lucrărilor statistice al oraşului Paris. Un al doilea, Congres, s'a ținut la Rouen, în 1920.

Aceste manifestări, au fost şi ele pregătite prin formarea unor asociații, încă de prin anii 1896, având de scop să lupte împotriva scăderei poporației, precum sunt: „Alianța națională pentru sporirea poporației franceze"; „Liga părinților de familii numeroase din Franța"; „Liga drepturilor familiei"; „Liga pentru viață", şi altele, cari au condus acțiunea practică, pentru a găsi soluția acestei probleme.

*

Din punctul de vedere teoretic: pe noi, în lucrarea de față, aceea ce ne interesează, nu este numai *fenomenul,* ca atâre, ci *legea,* care îl stăpâneşte, şi *metoda* de cercetare.

După aparențe, şi părerea curentă, Franța este o țară bogată, aşa că scăderea poporației sale ar fi o *contrazicere a legei poporației,* care afirmă că poporația stă în raport cu mijloacele de existență.

Densitatea poporației franceze, am văzut că este numai de 74 de locuitori pe kilometru pătrat (1913), pe când a Germaniei, era de 120, cu un pământ mai puțin roditor. Franța mai dispune apoi de întinse teritorii de colonizare, în imediata ei apropiere: Algeria, Tunis, Maroco, pe lângă celelalte, şi mai întinse, aiurea. Franța, apoi, cu

39 de milioane de locuitori, realizează pe fie care an economii însemnate, cari i-au permis, ca până la mijlocul anului 1902, capitalurile plasate, in țările streine, să se ridice la suma de 24 miliarde mărci, pe când ale Germaniei, cu 65 de milioane de locuitori, nu erau abia decât de 20 de miliarde de mărci (Paul Dehn: Weltwirtschaftliche Neubildungen. Berlin 1904, pag. 41).

Toate acestea: oare nu răstoarnă legea poporației?

De fapt, aceasta s'a și susținut de către unii chiar însemnați economiști și statistici. Vorbind de unele declarații ale celor direct interesați, părinți de familie, cari prin scrisori, îi arătau că scăderea poporației se datorește lipsei de mijloace, așa dar cauzelor economice numai, cunoscutul statistic Dr. Jacques Bertillon, Șeful Lucrărilor Statistice al orașului Paris, răspunde corespondenților săi, zicând (loc. cit. pag. 37): „Este văzut că acești corespondenți se înșeală, foarte sincer de altfel. Franța este una din țările cele mai bogate din lume. (La France est un des pays les plus riches du monde").

Iar un alt învățat francez, economistul-politic cu renume, membru al Institutului Franței, Paul Leroy-Beaulieu, în lucrarea sa specială asupra subiectului, proclamă următorul verdict științific, sentențios (La question de la population. Paris 1913, pag. 214):

„Franța dar dă o desmințire flagrantă pretinsului principiu „al poporației al lui Malthus" . . .

Ii dă? Sau nu îi dă? De la intrebarea aceasta depinde valabilitatea sau infirmarea legei poporației, care face obiectul și al lucrărei noastre. Nici un alt exemplu nu este însă mai potrivit pentru *verificarea acestei legi*, decât tocmai poporația Franței. Și nici unul nu arată mai bine confuzia, la care dă loc, în domeniul cercetărilor economiei politice, așa de complexe, părăsirea *metodei deductive*, teoretice, și înlocuirea ei cu *metoda inductivă*, empirică.

*

Cauzele, cărora empirismul comun a atribuit scăderea poporației franceze, sunt numeroase și variate, înfățișându-ni-se — după cum este însăși natura metodei —

într'o înșirare fără sistem. Vom căuta să le enumărăm, pe scurt, după cum au fost susținute, enumărând și contrazicerile lor.

1. **Restrângerea voită a natalității.** Am avea aici o simplă chestiune morală, de voință (Henri Truchy: Cours d'Economie politique. Paris 1919. Vol. I pag. 66). Dar care este cauza, care determină această voință?

2. **Legile Succesorale.** Familia și individul este unitatea socială, cum observă foarte bine Frédéric Le Play. Baza familiei este gospodăria ei: exploatarea unui pământ, a unui comerț, a unei industrii, care presupun unitatea, și prin urmare posibilitatea de a le transmite urmașilor, fără a le fracționa. Aceasta nu este posibil decât prin libertatea testamentară. In Franța, decretul Convenției Naționale, din 7 Martie 1793, și mai pe urmă Codul civil, a desființat dreptul părintelui de familie de a dispune în toată libertatea de bunurile sale, în deosebire de alte țări, ca Anglia, de pildă, în care acest drept există de plin. Consecința a fost că părinții de familie și-au restrâns natalitatea, ca să înlăture fracționarea averei. Dispoporarea Franței, se datorește dar legilor succesorale greșite. Singurul remediu, este libertatea testamentară.

Dar s'a obiectat, că aceeași legislație succesorală, cu împărțirea silită a bunurilor, se aplică și în alte țări, în Belgia, în România, în Bulgaria, într'o parte a Germaniei, (Lapouge loc. cit. pag. 78), fără ca să provoace scăderea natalității. De-aceea Emile Levasseur, contestă valoarea acestei cauze, pe care Tocqueville, Frédéric Le Play, Auburtin și alții mulți, o consideră drept cauză principală.

3. **Cauzele economice.** Restrângerea natalităței, s'ar datori lipsei mijloacelor de existență. Dar s'a răspuns, după cum am văzut, cu obiecțiunea generală, că Franța este „una din țările cele mai bogate din lume", ceeace este un adevăr de necontestat, dacă avem în vedere *posibilitățile* ei. Cu toate acestea, în Franța trăiesc în mijlocie, 74 de locuitori pe kilometru pătrat, pe când în Belgia vecină trăiesc 257, în Olanda 185, în Marea Britanie și Irlanda 147, în Italia 134, în Germania 123, iar, în deosebi, după statistica de la 1910, în Saxonia 321.

4. **Greutatea impozitelor.** Dar un economist politic cu reputaţie ca Paul Leroy-Beaulieu (loc. cit. pag. 219), susţine că această cauză ar fi fără însemnătate (insignifiante).

5. **„Orgoliul democratic" şi civilizaţia.** Cu acest nume Paul Leroy-Beaulieu desemnează ceeace ştim că Arsène Dumont numeşte „capilaritatea socială". El afirmă dar (loc. cit. pag. 259), că „orgoliul democratic este, cu gustul îndemânărilor lui, cauza cea mai determinantă a scăderei natalităţei". Scăderea s'ar datori, în genere, „civilizaţiei". Dar se poate observa, că „orgoliul democratic", cu gustul îndemânărilor, şi civilizaţia care îl însoţesc, se găseşte şi la alte popoare moderne: cari nu-şi restrâng natalitatea, ci lucrează ca să-şi procure îndemânările lor, pentru o natalitate sporită.

6. **Cauzele sociale.** Slăbirea credinţei religioase, demoralizarea crescândă, propagandele corespunzătoare, ideile contrare natalităţei. Dar se poate zice, fără a le contesta valoarea, că ele sunt mai mult efecte, decât cauze.

7. **Feminismul.** Sau cum i-a zis Doctorul Héricourt „ominismul", substituirea femeei în funcţiile sociale ale bărbatului. S'a dovedit, în adevăr, după recensămintele din 1895 şi 1896, că întrebuinţarea femeei în industrie era: de 1 femee la 2 bărbaţi în Franţa, faţă de 1 la 3 în Belgia, şi 1 la 4 în Germania (Auburtin, loc. cit. pag. 99). Acest „feminism economic", cum i s'ar putea zice, explică, în mare parte, şi este până la urmă adevărata cauză a „feminismului" propriu zis, ca mişcare pentru „drepturile femeilor", şi pe care Paul Leroy-Beaulieu o numeşte „masculinizaţia" femeei, zicând că ar fi un mare pericol al civilizaţiei contemporane, întrucât atinge natalitatea gradat, ca factor sterilizant. (Loc. cit. pag. 273). Dar se poate susţinea şi aici, că „feminismul", în genere, este efect şi nu cauză. „Drepturile femeilor", se reduc, în ultimă analiză, la „dreptul căsătoriei", şi când acesta nu poate fi satisfăcut, din diferite motive, nu-i mai rămâne femeei decât să se îngrijească de sine.

8. **Serviciul militar.** Sarcinile crescânde ale serviciului militar, mai ales după 1870, ar fi o cauză mai mult de

împiedecare a căsătoriilor, de cât de înrîurire a numărului copiilor, de fiecare căsătorie. S'a observat apoi, că în Belgia şi în Elveţia, scăderea natalităţei la poporaţia de origine franceză, este aproape tot atât de mare, fără ca acolo să intervină greutăţile serviciului militar (Paul Leroy-Beaulien, loc. cit. pag. 219).

9. **Avorturile.** Avorturile voluntare, după profesorul Budin, ar fi în Franţa, de 200.000, pe fiecare an; iar după doctorul Lacassagne, s'ar ridica chiar la 500.000. Această deprindere este înlesnită prin tot felul de mijloace şi susţinută de o propagandă întinsă, pe faţă. Astfel, la 30 Mai 1896, s'a întemeiat, „Alianţa naţională pentru sporirea natalităţei franceze", iar trei luni după aceea, la 30 August 1896, a fost înfiinţată «Liga regeneraţiei umane», a lui Paul Robin, care avea de scop să lupte pentru scăderea natalităţei, făcând şi ea o întinsă propagandă. Rezultatul a fost, chiar din primul an, că la Roubaix, unde Liga îşi avea sediul, natalitatea a scăzut, de la 3.827, în anul 1896, la 2.568 în anul 1897 (Auburtin loc. cit. pag. 103). — Dar se poate spune, că pentru ca o asemenea propagandă să poată avea rezultate aşa de întinse, trebue ca poporaţia să se găsească într'o situaţie determinată de alte cauze, şi că prin urmare, şi aicea, cauza este efect.

10. **Alcoolismul.** Aceasta este fără îndoială o cauză cunoscută de scădere a poporaţiei în Franţa, unde alcoolismul este foarte răspândit şi a mers progresând. La 1855, numărul cârciumelor era de 291.000, la 1913, de 496.000. Răspândirea alcoolismului, în Franţa, se datoreşte mai ales privilegiului ţuicarilor (bouilleurs de cru) şi legei din 17 Iulie 1880, care stabileşte libertatea deplină a cârciumelor (Auburtin, loc. cit. pag. 57). Dar s'a obiectat iarăşi, că alcoolismul este răspândit şi în alte ţări, în Belgia, sau în Rusia, fără ca să aibă aceleaşi urmări.

11. **Biurocratismul.** Paul Deschanel a zis: „Franţa nu este o democraţie, ea este o biurocraţie". Franţa, dintre toate ţările, ar avea cei mai mulţi funcţionari, şi cei mai puţini copii (Auburtin loc. cit. pag. 83). Dar şi aici se poate observa, că năvălirea la funcţii este efect, mai întâiu, şi nu cauză, şi apoi că acelaş biurocratism răspândit, în România

de pildă, nu atinge înmulțirea poporației însăși, întrucât doar nu toată nația se compune din funcționari.

12. **„Estetica nației".** Literatura, arta, teatrul, contrare natalității, au făcut ca societatea franceză să fie stăpânită de idealul familiei restrânse, sau chiar și fără copii (Bertillon; loc. cit. pag. 21). Dar acest ideal al „familiei restrânse", oare nu este și el decât numai efectul unor anumite cauze, cari determină estetica nației? In cazul acesta, firește că nu combaterea esteticei ar fi remediul, ci înlăturarea acelor cauze, cari trebuesc cunoscute.

13. **Revoluțiunile periodice.** Sub această cauză, trebue să cuprindem nu numai revoluțiunile propriu zise, ci în genere, toate frământările lăuntrice, precum sunt, de pildă, luptele religioase, conflictele politice și sociale, cari turbură liniștita desvoltare a nației franceze, mai mult decât a oricărei alteia. Alfred des Cilleuls, se întreabă (La Population, Paris 1902, pag. 152): „De unde vine că Franța singură a căzut, fără rezistență, la rangul cel din urmă al națiilor, în ce privește fecunditatea? Cauza este, mai întâiu, se pare, că ea are tristul privilegiu al revoluțiunilor periodice, săvârșite de guvernanți sau de guvernați".

Căror cauze se datoresc însă și revoluțiile?

14. **Neurastenia generală.** După teoria unor cercetători, în fruntea cărora Lapouge citează pe americanul J. L. Brownell (The significance of a decreasing Birth-Rate), lipsa de fecunditate s'ar datori neurasteniei, cauzate de intensificarea vieței. In acelaș sens, Dr. Raymond de Belbèze, atribue „neurasteniei rurale" (La Neurasthénie rurale Paris 1911), scăderea poporației unor departamente, precum sunt acele din valea Gasconiei. Dar Lapouge observă, că teza lui Brownell, despre intensificarea vieței, nu poate să se aplice în Franța, unde acei cari își încordează puterile (surmènent) prea mult, rămân departe de Americanii cei mai apatici. Cât despre „neurastenia rurală, în deosebi" a departamentelor Gasconiei, Paul Leroy-Beaulieu observă, că oamenii din Gasconia, sunt departe de a fi „neurastenici", și că este numai un abuz de cuvinte de a considera ca neurastenic, de pildă, departamentul Lot-et-Garonne, unul din cele mai mici ale Franței, și unul din cele mai

sterile, dar care a procurat cei mai mulți miniștri, și cele mai înalte personagii Republicei (loc. cit. pag. 402). Ca și cum, numărul mare al „miniștrilor", ar fi o dovadă a fecundității.

15. **Războaele.** Statisticul rus Tchourilov, decedat în 1878, a cercetat statisticele consiliilor de revizie militare, ca să vadă dacă războaele Imperiului nu au înmulțit în Franța numărul infirmilor. Moartea celor valizi în războiu, nu ar fi mai lăsat, pentru reproducerea poporației, decât pe acei prea slabi ca să fie soldați. Aceștia apoi au născut generațiile nouă. Reproducând aceste observații, ale lui Tchourilov, Jacques Bertillon, zice (loc. cit. pag. 21, nota): „Ceeace statisticul rus admitea în ce privește valoarea fizică, se poate presupune cu privire la valoarea morală".

16. **Corcirea rasei și stângerea dolihoizilor.** Invățatul francez Vacher de Lapouge, în lucrarea citată (Race et milieu social. Essai d'anthroposociologie. Paris 1909), ca să explice fenomenul general al scăderei poporației franceze, din timpurile moderne, arată o cauză cu mult mai adâncă. El se bazează totodată, pe faptul cunoscut al fecundității inferioare a raselor corcite, și pe teoria inferiorității brahoizilor, față de dolihoizi. Rasa franceză, nu ar mai fi astăzi ceeace a fost altădată, în timpul când ea își afirmase energia pe toate terenurile, creând o civilizație, care provoacă admirația lumei. Dolihoizii energici activi, și întreprinzători, cari stăteau odinioare în fruntea nației franceze, s'au perdut prin corcire cu brahoizii pasivi, formând o rasă de „metiși" (loc. cit. pag. 83):

„Poporația franceză, este aproape în întregime compusă „din metiși provenind din încrucișarea neîncetată a două „tipuri umane opuse, ale căror caractere diferențiale sunt „cu mult mai marcate decât cele mai multe din speciile „biologice. Aceste două specii, au fost numite de Linné *H. „Europaeus* și *H. Alpinus. H. Europaeus* este tipul cu craniu „lung, cu colorația blondă (claire), cu caracter între-„prinzător, care domină la Englezi, la Yankei, la Olandezi, „la Scandinavi. *H. Alpinus,* este tipul mai mic, mai degrabă „brun, cu craniul rotund, cu caracter pasiv, care domina în „toată Franța centrală, în tot masivul Alpilor, în Germania de-

„Sud, în Polonia, în peninsula Balcanică şi în Asia minoră“.

Acestui amestec al lui *H. Europaeus* cu *H. Alpinus* — dând naştere unei rase nouă, corcite — îi atribue Lapouge în deosebi, infecunditatea voluntară a poporaţiei franceze, compusă din metişi, datorită abolirei a însuşi instinctului reproducerei (Loc. cit. pag. 93):

„La metisul uman, trebuinţa morală de a-şi perpetua „rasa, nu există, sau aproape nu există. El nu simte decât „îmboldirea materială a dorinţei, pe care poate să o satis- „facă, fără să procreeze. Se produce în spiritul său o diso- „ciaţie între necesitatea reproducţiei, care dispare, şi ne- „cesitatea satisfacţiei simţului plăcerei (jouir), care rămâne. „Fecundaţia nu mai este scopul, ea este accidentul. Me- „tisul nu-şi simte sarcina unei rase, pe care ar avea să o „perpetueze: el simte că în el se ciocnesc ereditătile mai „multora. De fapt, nu este o rasă, pe care ar avea să o „perpetueze, ci sunt două, mai multe, adică imposibilul „în sine. Prin aceasta se explică egoismul social, şi ru- „perea legăturilor sociale. Uşurinţa cu care individul se „foloseşte (saisit) de pretextele economice sau sociale, ca „să nu se reproducă, provine de acolo. Aceasta este cauza „profundă şi cea d'intâiu a depoporaţiei Franţei“.

Iată dar *cauzele* — şi nu credem să fi omis vreuna esenţială — cărora a fost atribuită scăderea poporaţiei franceze. In faţa acestor cauze multiple, rămânem într'o totală nedumerire: confuzia noastră crescând în raport cu numărul lor. Căci se naşte întrebarea:

Care este, în adevăr, cauza cea dintâiu, şi în ce raport se prezintă celelalte faţă de dânsa?

La această întrebare, nu pote să răspundă *metoda inductivă*, a empirismului, care le enumără, ci numai *metoda deductivă*, a cercetărei teoretice, care determină valoarea fiecăreia, clasându-le.

Problema care ni rămâne de rezolvit, este dar în primul rând, o *problemă de metodă.*

*

Regula fundamentală a cercetărei ştiinţifice — după *metoda deductivă* — se rezumă în următoarea formulă:

Fenomenele trebuesc cercetate în lumina legilor cari le stăpânesc.

Fenomenul scăderei poporaţiei franceze, trebue dar cercetat, mai întâiu, în lumina legei poporaţiei, adică: a raporturilor cu mijloacele de existenţă.

Cercetând, aşa dar numărul căsătoriilor, în raport cu dezvoltarea mijloacelor de existenţă, în cursul celor cinci decenii 1851—1896, putem stabili următoarele şapte perioade (G. Cauderlier: les causes de la dépopulation de la France. Ed. II. 1901, pag. 23):

I. *Intre 1852—1861:* în primii ani ai Imperiului al doilea, prosperitatea fiind generală, numărul căsătoriilor creşte, sau rămâne staţionar, intr'un mare număr de departamente.

II. *Intre 1861—1866:* căsătoriile scad, în deosebi în departamentele industriale de la Nord şi Est, expuse concurenţei străine, din cauza tratatelor comerciale.

III. *Intre 1867—1871:* căsătoriile scad în toată Franţa, mai ales în departamentele ocupate de Germani, în timpul şi după războiul dela 1870.

IV. *Intre 1872—1876:* căsătoriile cresc în toată Franţa, odată cu creşterea prosperităţei generale, datorită cheltuelilor mari, pe cari le face guvernul francez, pentru reconstituirea Franţei, şi cari profită tuturor claselor.

V. *Intre 1877—1881:* căsătoriile scad, din cauza impozitelor apăsătoare, necesitate de plata anuităţilor datoriilor din perioda anterioară.

VI. *Intre 1882—1886:* căsătoriile rămân staţionare, cu puţină creştere chiar în departamentele favorizate.

VII. *Intre 1887—1896:* căsătoriile scad, în toate departamentele, dar mai ales în acele vinicole, din cauza crizelor financiare şi comerciale, generale, şi a filoxerei, distrugătoare a viilor.

Acestei scăderi a căsătoriilor corespunde scăderea natalităţei, la care contribue emigrarea de la câmpii la oraşe, de un secol încoace, din cauze iarăşi a lipsei mijloacelor de existenţă, datorită lipsei de ocupaţie, la ţară. Aşa că, pe baza acestor date, G. Cauderlier ajunge la următoarea concluzie, în ce priveşte remediul, (loc. cit. pag. 47):

„Sporiţi prosperitatea materială a ţărei, reduceţi im-

„pozitele, suprimați cheltuelile inutile, împiedecați emigrația „dela câmpii către orașe, punând în lucrare mijloacele na- „turale ale provinciilor, introducând industrii nouă, și veți „vedea imediat sporind natalitatea".

Părerea autorului este dar, că slaba natalitate a Franței își are cauza în lipsa mijloacelor de existență, și *nu în voința părinților de familie:* cari dar nici nu ar avea putința de a o releva (loc. cit. pag. **33**).

Din acest punct de vedere, al legei poporației, cercetând problema, ajungem la unele constatări, cari o pun în deplină lumină (Dr. Robert Lascaux: La production et la population. Paris 1921).

Pe când la 1870, America procura Franței pentru 400 de milioane, articole de alimentație, această cifră se ridică brusc la 2 miliarde, în 1890, cu un preț pe jumătate mai eftin.

In acelaș timp, întinderea suprafețelor însemințate cu grâu, trece de la 7 milioane de hectare, în 1895, la 5 milioane — așa dar cu o scădere de 30 la 100 — în 1907.

In aceeași măsură, scade și productivitatea, în raport cu celelalte țări. Astfel, pe când productivitatea mijlocie a cerealelor era, în Germania și Danemarca, de 23 la 25 chintale, în Franța, ea era numai de 13.5 chintale; și pe când Germania producea 158 de chintale de cartofi, la hectar, Franța nu producea decât 87.

Totalitatea producțiunei celor patru cereale (grâu, secară, orz, ovăz), era în Germania, de 85 de milioane de tone, iar în Franța, numai de 30 de milioane de tone. Această producție scăzută, a Franței, se datorea unui număr de 8.5 milioane agricultori (patroni și lucrători), pe când producția de trei ori mai mare, a Germaniei, se făcea cu un număr mai mic de numai 8.4 milioane agricultori.

In industrie, cu toate progresele realizate, inferioritatea Franței este aceeași: estracția cărbunelor, în Franța, era de 12 milioane tone, în Germania de 180 milioane; producția fontei, era în Franța, de 3 milioane, în Germania, de 12 milioane; producția ferului era, în Franța de 1.5 milioane de tone, în Germania, de 11.5 milioane; construcția căilor ferate nouă, era în Franța, de 4000 kilometri, în Germania de 17.000.

Corespunzător acestei dezvoltări economice inferioare, pe când *venitul* Franței, variează foarte puțin, între 1890—1914, iar poporația ei rămâne staționară: venitul Germaniei crește, în 20 de ani, cu 80 la sută, iar poporația ei, cu 50 la 100, arătând odată cu creșterea, și îmbunătățirea condițiilor ei de vieață. Tot așa, mărindu-și producția industrială: poporația Angliei, trece de la 5 milioane locuitori, în 1800, la 41 milioane, în 1914; Statele Unite ale Americei, înzecindu-și producția, în 50 de ani, fac să treacă poporația lor de la 20 de milioane de locuitori, la 100 de milioane; iar Japonia, printr'o creștere repede a producției, își sporește numărul locuitorilor, de la 20 de milioane, cât era în 1867 și de mai multe secole, staționar, la 73 de milioane, în 1914, cu o densitate mijlocie de 109, și în Japonia, propriu zisă, fără colonii, de 140 locuitori la kilometru patrat.

Față de aceste constatări, afirmația acelora, cari înlătură *cauza primă* — a mijloacelor de existență — cu afirmația că „Franța este una din țările cele mai bogate din lume": se dovedește întru totul greșită, și cade. Explicația este aceasta:

Franța este, în adevăr, „una din țările cele mai bogate din lume": ca *posibilități*, dar,în aceaș timp, una din țările cele mai sărace, ca *realizări*. Și în această constă tocmai problema poporației sale.

La întrebarea:

Pentru ce în Franța — „țară bogată" — poporația scade?

Răspund:

Pentru că Franța, care este o „țară bogată": nu își realizează prin muncă, posibilitățile bogățiilor ei.

Cu alte cuvinte: poporația Franței scade, din lipsa mijloacelor de existență.

Capitalurile ei numeroase, de „economie" — plasate în alte țări — nu infirmă, ci confirma această concluzie. Căci emigrarea capitalurilor franceze dovedește, că ele nu își pot găsi întrebuințarea în Franța, în starea de azi a producției.

Restrângerea voită a natalităței, este o nouă dovadă: arătând, că poporația franceză — *ajunsă la limita dezvoltărei ei*

posibile — determinată de cantitatea mijloacelor de existență ce-și poate procura, și cu care este obișnuită să trăiască: nu se mai poate păstra decât restrângându-și natalitatea.

Dar aici intervine o nouă întrebare — în care se rezumă problema:

De ce oare poporația Franței, nu își lărgește limita de dezvoltare: realizând posibilitățile ei?

Aceasta se datorește, după părerea mea, la două cauze: o cauză economică, și o cauză biologică.

Cauza economică este, că Franța — oprită în loc de frământările revoluției franceze, tocmai în momentul prefacerilor industriale, datorite nouilor descoperiri — nu a fost în stare să treacă la industria mare, de la care au îndepărtat-o și turburările continue politice, de mai târziu. Densitatea poporației franceze, de numai 74 de locuitori pe kil. pătrat, dovedește că ea este abia o țară agricolă-industrială, și nu o țară industrială-comercială, care explică creșterea poporației Angliei, a Belgiei, a Germaniei și a Japoniei.

Cauza biologică este, că poporația franceză a fost încontinuu slăbită: prin nimicirea elementelor ei cele mai viguroase, ucise în războaele Republicei și ale Imperiului; prin emigrarea de la câmpii la orașe; prin restrângerea voită a natalității, care este o consecință a slăbirei vitalității, dar totodată și o cauză a ei; prin alcoolism, care este o cauză de istovire a energiei vitale și de degenerare morbidă a rasei, și prin toate celelalte cauze, cari pot să aibă același efect.

Acestor cauze se datorește faptul constatat al *îmbătrânirei* de care vorbesc unii cercetători, ca Fonsegrive, de pildă care atribue scăderea natalității „lipsei de încredere în sine, care atrofiează voința". Francezii fiind foarte economi și foarte prudenți, pentru că nu au încredere nici în ei, nici în copii lor (Dr. Jacques Bertillon: loc. cit. pag. 12). Tot așa se explică „neurastenia rurală", de care s'a vorbit și constatarea la care ajunge acum în urmă, Fernand Auburtin, când zice (loc. cit. pag. 55); „O ultimă consecință a depoporației este că Franța devine o nație de bătrâni; ea este aceea care numără cei mai puțini copii și cei mai mulți moșnegi".

E o consecință, desigur, dar totodată și o cauză principală, care explică depoporația Franței, din lipsa de mijloace de existență: cu toate *posibilitățile* ei. Căci o *nație de bătrâni*, este firesc să nu aibă destulă energie: ca să le *realizeze*.

In această privință, citând pe Fonsegrive — care constată că „*idealul Franței care fusese altă dată cavalerul, este acum funcționarul și pensionarul*" — Dr. Jacques Bertillon, într'o altă lucrare a sa, zice (La Dépopulation de la France. Paris 1911, pag. 158):

„Cum s'a făcut această substituțiune? Cum oare unei „nații îndrăznețe, valoroase, aventuroase, i s'a substituit o „nație pusă numai pe economie, fricoasă și puțin întreprinzătoare? De ce s'a făcut această schimbare dezastroasă?

„Unul din prietenii mei, care nu m'a autorizat să-l numesc, mi-a spus adeseori în conversație, că după părerea „lui, războaele primului Imperiu sunt cauza. Aceste războae, spăimântătoare, cari au scurs vlaga Franței (écrémé), „timp de un pătrar de secol, și cari au ucis, printr'o adevărată selecțiune pe dos, pe cei mai îndrăzneți și pe cei „mai valoroși dintre copii ei, fără a li lăsa timpul să aibă „o posteritate, nu ar fi lăsat să subsiste decât copii infirmi, „pentru a zice așa; astfel s'ar explica faptul, că acele caractere energice și întreprinzătoare, au devenit mai rari și „că prudența excesivă a devenit caracterul dominant al „spiritului național. Această părere, care nu este în ochii „autorului ei, decât o ipoteză foarte probabilă, nu a fost „imprimată nici odată".

Pe lângă această cauză, noi am văzut însă, că mai sunt și altele, hotărâtoare, cum ar fi între altele, modificarea însăși a *rasei*, prin istovirea dolihoizilor întreprinzători. (Lapouge), teorie, care merită toată atenția. In modul acesta, prin aplicarea *metodei deductive* — plecând de la *legea poporației* — fenomenul scăderei poporației franceze este pe deplin lămurit. Căci această metodă, ni permite să înțelegem fenomenul prin *clasarea* diferitelor cauze, într'un *sistem*, pe care îl voiu rezuma, în următoarea formulă:

1. *Scăderea poporației franceze, se datorește lipsei mijloacelor de existență, progresive cu creșterea ei și cu civilizația și capilaritatea socială.*

2. *Lipsa mijloacelor de existență, a poporației franceze — cu atâtea posibilități — se datorește lipsei de energie, pentru a realiza posibilitățile ei, preferind să și restrângă natalitatea.*

3. *Lipsa de energie, este efectul slăbirei organice a rasei datorită războaelor îndelungale; emigrării dela câmpii la orașe; restrângerei voite a natalității; alcoolismului, și tuturor celorlalte cauze, capabile să producă acelaș efect, printre cari poate fi și corcirea, cu strângerea dolihoizilor.*

Din acele șaseprezece cauze, cărora s'a atribuit fenomenul, după cum am văzut, nu este niciuna, care să nu intre în cadrul acestui sistem, cu valoarea ce i se cuvine, și care nu poate fi determinată, decât în raport cu cauza primă, a *legei poporației*, de care e stăpânit. *Restrângerea voită a natalității*, se vede dar că nu este o cauză, ci este efect.

Rezultă de aici, că — *în starea de astăzi* — Franța are exact poporația pe care o poate avea. Și iată ce ni spune, în această privință, Dr. Robert Lascaux (loc. cit. pag. 264).

„Statisticele producției noastre, ni arată că noi nu am „putea să creștem, în mod util (sainement), mai mulți „copii decât acei pe cari îi facem să trăiască, fără primejdii „serioase pentru viitorul rasei . . .

„In Franța, dacă voim să dăm adultului o consomație „anuală de 720 de franci, noi suntem în măsură, să între-„ținem 720.000 de copii. Și încă suntem extrem de limitați „în mijloacele care pot să fie puse la dispoziția noastră.

„In Germania, deși adultul se poate bucura de o conso-„mație de lux de două ori superioară, producția necesară „se ridică, așa că 1.750.000 de copii, pot să trăiască în „aceleași condiții ca ale noastre.

„Cât pentru Anglia, venitul ei îi dă putința să asigure „adultului o consomație de lux de 4 ori superioară acelei „a Franței, permițând în acelaș timp întreținerea a 1.100 000 „pe copii !".

Plecând dela aceste constatări, Dr. Robert Lascaux ajunge la următoarele concluzii (loc. cit. pag. 281):

„Burghezul se găsește dar în alternativa următoare: sau „să aibă puțini copii, dar să dea fiecăruia posibilitățile ma-„teriale și intelectuale de a avea o situație analogă cu a sa,

„sau având mulți copii, să-i oblige pe toți sau aproape pe „toți, de a se coborâ cu mai multe trepte în ierarhia so-„cială.

„Insă din punctul de vedere național, ca și din punctul „de vedere privat, noi găsim superioară prima soluție. A „doua, în adevăr ni-ar da „declasați", adică indivizi plini „de venin, înăcriți supunându-se cu repulsiune soartei lor, „semănând pretutindeni ura și descurajarea . . .

„Noi putem să tragem o concluzie din faptele care pre-„cedează: nu este loc de a se alarma de extenziunea de „necontestat a practicelor malthusiene în Franța. Este aici „un fenomen absolut independent de acel al poporației și „care nu are nici un raport direct cu acel al numărului „global. Dacă Francezii, ar fi avut de 40 de ani încoace „atâția copii ca Germanii, țara noastră ar fi mai puțin pu-„ternică de cum este astăzi, și am asista la o mizerie foarte „grea în clasa muncitoare și țărănească. Cu două milioane „de nașteri pe an, nu am avea mai mulți adulți, dar mor-„talitatea infantilă ar fi fost îndoită".

Această expunere, nu este și ea decât expresia *lipsei de energie morală*, de care vorbim. Căci autorul afirmă, că utilizarea rațională a mijloacelor (ressources) — noi am zice, a *possibilităților* — ar fi permis ca Franța să aibă un spor de 10 milioane de locuitori. Cu toate acestea — se crede în drept de a conclude, zicând (loc. cit. pag. 322):

„Criza poporației franceze nu este o chestiune morală . . . „poporația nu a fost în măsură de a crește, pentru că „producția noastră nu a constituit pentru dânsa un mijloc „favorabil dezvoltărei sale. Totul se reduce dar la o che-„stiune de producție . . ."

Contrazicerea autorului este evidentă. Căci producția este în ultimă analiză, o *chestiune morală:* a energiei, capabilă să utilizeze toate posibilitățile de care vorbește autorul, și să reziste înrâurirlor, cari istovesc această energie, și o pun în imposibilitate de a-și procura mijloacele de existență necesare dezvoltărei ei progresive.

A susținea cum face Dr. Robert Lascaux, că „nu este loc a se alarma de răspândirea practicelor malthusiene", în

Franța — când ea are atâtea *posibilități* — este a proclama sinuciderea nației franceze: ca mijloc de a o păstra *„mai puternică"*, de cât dacă ar avea mai mulți copii! Și aceasta: în concurență cu celelalte nații ca Englejii, Belgienii, Italienii și mai cu deosebire Germanii, a căror natalitate anuală, am văzut că întrece cu un milion natalitatea franceză, iar indesirea lor se ridică la 126.8 (1919), pe kilometru pătrat, față de Franța, cu numai 71.2 (1921).

Profesorul de economie politică, de la facultatea de drept din Paris, d. *Henri Truchy*, constatând, că poporația Franțe este staționară și chiar, în unii ani, cu excedente de decese asupra nașterilor, observă că aceasta este cea mai gravă dintre chestiunile naționale. Cauzele ar fi: mica clasă mijlocie, a micilor comercianți, meseriași, industriași și țărani proprietari, care formează un mediu foarte favorabil sterilității voluntare; apoi slăbirea sentimentului religios, având ca urmare concepția curat materialistă a vieței, în urmărirea numai a bunei stări fizice, cu economia copilului; lipsa de stabilitate a condițiilor politice; cheltuiala enormă de puteri în războae. Toate aceste condiții, au putut să deprime energia națională și să împingă oamenii către soluțiile, cari cer mai puțină încordare (de moindre effort). Așa dar, chestiunea poporației este, mai înainte de toate, o chestiune morală (Cours d'Economie politique Paris 1919 Vol. I pag. 66):

„Dacă natalitatea în Franța este excesiv de joasă, e că „la noi domină o oarecare concepție generală a vieței, care „nu face ca oamenii să dorească, ci să li fie teamă de „copil".

După părerea mea, *teama de copil*, nu va dispărea decât atunci, când Franța nu va mai fi o țară de „mică clasă mijlocie", ci se va folosi de toate mijloacele sale bogate, ca să se ridice la nivelul economic al celorlalte nații, de mare industrie. Dacă Franța noului regim, ar fi cheltuit, pentru soluția acestei probleme, atâtea puteri, pe cât a risipit cu afacerea Dreyfuss, și cu prigonirea religiei creștine, probabil că ea nu s'ar găsi în starea de azi.

Ajungem dar, la această ultimă concluzie practică:

Soluția problemei poporației franceze, constă în desvoltarea producției mijloacelor de existență, iar producția, în dezvoltarea energiei morale a nației, care să-i permită a realiza posibilitățile ei, înlăturând și cauzele, cari astăzi împiedică folosința lor.

Cu mai puțin lux, cu mai puțin alcoolism, cu mai puțină politică de partid, cu mai puțin sectarism antireligios — cari îi risipesc puterile — poporația franceză, ar avea mai multă energie productivă, ar fi dar mai bogată și mai numeroasă, datorită imenselor posibilități, de cari dispune: în fața cărora, totuși, ea preferă să se sinucidă, restrângându-și natalitatea!

* * *

In teorie — care în deosebi ne interesează aici — cercetarea poporației franceze, ni dă următorul rezultat științific:

Legea poporației este pe deplin confirmată de poporația Franței, a cărei scădere — în aparență, contrazicătoare a legei, față de „țara cea mai bogată din lume" — se datorește lipsei mijloacelor de existență.

Studiul nostru, „Despre Poporație", își păstrează dar întreaga sa valoare, și după cercetarea aceasta: care ilustrează și întărește concluziile lui.

Legea poporației, ea însăși, se vede că este contrară ori cărui „pesimism" — de care știm că Malthus a fost acuzat. Căci reducând soarta națiilor, la puterea producătoare de bunuri — în funcția energiei morale, de care dispun — cunoașterea ei, este stimulentul cel mai eficace, al încordărelor: în *lupta pentru viață*.

III. Poporaţia oraşelor României

Poporaţia oraşelor României — are şi ea o îndoită însemnătate pentru noi: teoretică şi practică.

Teoretică: oraşele României oferă ilustraţia cea mai clară a legei poporaţiei, arătând în ce fel această lege se aplică în mod absolut şi constant.

In oraşele României, trăiesc, în adevăr, *două elemente cari nu se amestecă între dânsele* — nici fiziologic, nici economic: *Creştini şi jidani.*

Având ca limită de dezvoltare aceeaşi cantitate determinată a mijloacelor de existenţă *disponibile,* şi indiferent de acele *posibile* (vezi mai sus, pag. 555):

Inmulţirea unui element, a jidanilor, va trebui să aibă ca urmare imediată scăderea celuilalt, a creştinilor,

Exact în proporţia mijloacelor de existenţă de care dispun.

Legea poporaţiei va apărea aici în aplicarea ei, ca lege naturală, absolută, constantă şi fără excepţie: fixată în cifre.

Aceasta este marea însemnătate teoretică, pentru cercetarea noastră, a poporaţiei oraşelor României. Dar şi mai mare este însemnătatea ei practică.

Practică: întrucât în oraşe se concentrează avuţia, cultura şi cârmuirea politică, a oricărei naţii — ca centre ale *clasei de mijloc,* comerciale şi industriale, şi ale *clasei conducătoare* (vezi mai sus, pag. 442 şi 547). Astfel, poporaţia oraşelor României, cu scăderea Românilor şi înmulţirea jidanilor, cari sunt, în mare parte, stăpâni pe oraşe, are o însemnătate neasemănat de mare, fiind vorba de existenţa însăşi a naţiei româneşti.

* * *

La 1910 (vezi mai sus *Anexa,* pag. 531—602), am cercetat poporaţia oraşelor României — în deosebi, poporaţia oraşului Iaşi, dela 1866 şi până la 1908. Se cere acum să complectăm aceste informaţii, cu rezultatele, pentru creştini şi jidani, până în prezent, începând cu anii 1909 la 1923, aşa precum se vede din următoarea tabelă statistică, întocmită după datele oficiale ale serviciului Statistic al oraşului Iaşi:

Poporaţia oraşului Iaşi, pe anii 1909—1923

Anii	Ortodoxi şi alte religii			JIDANI		
	Născuţi	Morţi	Diferenţa	Diferenţa	Morţi	Născuţi
1909	1432	1644	212 —	+ 150	744	894
1910	1336	1491	155 —	+ 330	705	1035
1911	1373	1397	24 —	+ 302	666	968
1912	1500	1332	168 +	+ 487	582	1069
1913	1482	1413	69 +	+ 258	634	892
1914	1589	1392	217 +	+ 362	560	922
1915	1659	1500	159 +	+ 314	573	887
1916	1606	2199	593 —	+ 123	708	831
1917	1454	6215	4761 —	— 2270	2653	383
1918	2033	3120	1087 —	— 344	839	495
1919	1343	1763	420 —	+ 228	605	833
1920	1594	1494	100 +	+ 268	504	772
1921	1802	1632	170 +	+ 415	515	930
1922	1693	1604	89 +	+ 439	526	965
1923	1864	1626	238 +	+ 457	546	1003

Lăsând, momentan la o parte fără a lămuri înţelesul lor, anii excepţionali ai războiului, 1917—1918 — ca să arătăm, mai pe urmă, marea lor însemnătate — iată cum se prezintă, pentru ortodoxi şi jidani, diferenţele în plus + (născuţi), sau în minus — (morţi), ale poporaţiei oraşului Iaşi, pe anii 1909—1923. (Vezi tab. pag. 578).

In ultimul deceniu, 1913—1923, cum se vede, putem observa, la Iaşi, o uşoară îmbunătăţire a mişcărei poporaţiei creştine, care se arată în unele neînsemnate excedente de naşteri. Aceste excedente, sunt, însă cu totul neîndestulătoare, dacă avem în vedere numărul poporaţiei, şi le comparăm cu excedentele pe cari le dă poporaţia jidănească, mai mică. Aşa de

pildă, chiar în anul de pe urmă, 1923, excedentul de naşteri al jidanilor este de 475 suflete, la 1003 naşteri, reprezentând aproape jumătate din poporaţia lor, iar excedentul creştinilor este numai de 238 suflete, la 1626 naşteri, ceeace reprezintă abia o optime:

Anii	Ortod. şi alte religii	Jidani
1909	212 —	+ 150
1910	155 —	+ 330
1911	24 —	+ 302
1912	178 —	+ 487
1913	69 +	+ 258
1914	217 +	+ 362
1915	159 +	+ 314
1916	593 —	+ 123
1919	420 —	+ 228
1920	100 +	+ 268
1921	170 +	+ 425
1922	89 +	+ 439
1923	238 +	+ 457
Total	540 —	+4143

Complectând astfel datele noastre şi pe anii 1990—1923, obţinem următorul rezultat general al mişcărei poporaţiei oraşului Iaşi, pentru creştini şi jidani, dela 1866 la 1923 (vezi mai sus pag. 546):

Dela 1866	la	1875	creştinii	perd	6.092,	jidanii	câştigă	2.940	suflete
„ 1876	„	1903	„	„	6.461,	„	„	13.331	„
„ 1904	„	1908	„	„	685,	„	„	1.339	„
„ 1909	„	1923	„	„	540,	„	„	4.143	„
Dela 1866	la	1923	creştinii	perd	13.778,	jidanii	câştigă	21.753	suflete

Singura mângâere a creştinilor, în covârşitoare majoritate Români — dacă, în asemenea condiţii, mai poate fi vorba de mângâere — e că perderea lor e mai mică, în ultimul timp. Astfel, în acei cinci ani 1904—1908, ei perd 685 suflete, pe când în ultimii cincisprezece ani 1909—1923, perderea creştinilor este de numai 540 suflete. In schimb, jidanii se înmulţesc cu 4143!

Totuşi, dacă cercetăm mişcarea poporaţiei oraşului Iaşi, pe ultimii şease zeci de ani, dela 1866 — care este primul an cu date sigure, datorite înfiinţărei Serviciului Statistic al oraşului, la 2 Decembrie 1865 — şi până la 1927: constatăm, în lungul şir al acestei periode, o bine caracterizată *evoluţie progresivă,* pentru creştini, şi o *evoluţie regresivă,* pentru jidani.

Ca să ni dăm seamă de această evoluţie demografică, de mare însemnătate — care ne învederează lupta economică, pentru dobândirea mijloacelor de existenţă, dintre cele două elemente, creştini şi jidani, şi ilustrează legea poporaţiei — ne vom mărgeni să înregistrăm an cu an, naşterile, morţile şi totalurile lor, fără a însemna diferenţele:

Mişcarea poporaţiei oraşului Iaşi, pe anii 1866—1927

(Naşteri şi morţi)

Anii	NAŞTERI			MORŢI		
	Creştini	Jidani	Total	Creştini	Jidani	Total
1866	1231	1132	2363	3086	3182	6268
1867	1100	1796	2896	1508	1161	2669
1868	1112	1821	2933	1327	1117	2444
1869	1001	1816	2817	1588	1304	2892
1870	1091	1880	2971	1538	1469	3007
1871	1099	1947	3046	1481	1056	2537
1872	1058	1791	2849	1671	1275	2946
1873	1029	1775	2804	1403	1073	2476
1874	1091	1711	2802	1987	1784	3771
1875	1254	1828	3082	1570	1135	2705
1876	1339	1690	3029	1346	890	2236
1877	1186	1529	2715	1462	982	2444
1878	1093	1602	2695	1454	1428	2882
1879	1070	1704	2774	1574	1102	2676
1880	1165	1788	2953	1420	1036	2456
1881	1306	1612	2918	1337	1062	2399
1882	1312	1612	2924	1536	1174	2710
1883	1197	1455	2652	1414	1294	2708
1884	1442	1345	2787	1159	802	1961
1885	1376	1318	2694	1335	979	2314
1886	1027	1513	2540	1187	1135	2322
1887	1045	1496	2541	1074	932	2006
1888	1031	1496	2527	1444	1339	2783
1889	1034	1403	2437	1376	1073	2449

Anii	NAŞTERI			MORŢI		
	Creştini	Jidani	Total	Creştini	Jidani	Total
1890	856	1490	2346	1342	839	2181
1891	987	1481	2468	1515	1076	2591
1892	932	1497	2429	1438	985	2423
1893	1225	1333	2558	1335	880	2215
1894	981	1547	2528	1335	923	2258
1895	995	1676	2671	1242	915	2157
1896	1051	1626	2677	1551	1199	2750
1897	1029	1720	2749	1350	964	2314
1898	1117	1623	2740	1374	1016	2390
1899	1113	1637	2750	1269	873	2142
1900	1173	1297	2470	1312	986	2298
1901	1150	1264	2414	1395	896	2291
1902	1186	1222	2408	1336	835	2171
1903	1255	1022	2277	1321	652	1973
1904	1321	1066	2387	1349	713	2062
1905	1202	966	2168	1475	943	2418
1906	1258	993	2251	1325	644	1969
1907	1309	972	2281	1550	703	2253
1908	1308	984	2292	1384	585	1969
1909	1432	894	2326	1644	774	2418
1910	1336	1035	2371	1491	705	2196
1911	1373	968	2341	1397	666	2063
1912	1500	1069	2569	1332	582	1914
1913	1482	892	2374	1413	634	2047
1914	1589	922	2511	1392	560	1952
1915	1659	887	2546	1500	573	2073
1916	1606	831	2437	2199	708	2907
1917	1454	383	2837	6215	2653	8868
1918	2033	495	2528	3120	839	3959
1919	1343	833	2176	1763	605	2368
1920	1594	772	2366	1494	504	1998
1921	1802	930	2732	1632	515	2147
1922	1693	965	2658	1604	526	2130
1923	1864	1003	2867	1626	572	2198
1924	1783	967	2750	1547	592	2139
1925	1728	952	2680	1709	559	2268
1926	1730	841	2571	1702	561	2263
1927	1826	820	2646	1582	601	2183
1866-1927	79.964	80.935	160.899	98.837	60.150	158.987

Cele două evoluţii, apar lămurit în aceste cifre, dacă le urmărim în şir, an cu an.

Evoluţia progresivă a Creştinilor — în numărul cărora ne grăbim să observăm că se cuprind şi reprezentanţi, foarte p ţini ai tuturor celorlalte religii — începe la 1866, cu 1231 naşteri, se coboară în 1890, la numai 856 naşteri, şi apoi continuă a progresa, ridicându-se până la 1826 naşteri, în 1927, dacă lăsăm la o parte anul excepţional al războiului 1918, cu cifra cea mai ridicată de 2033 naşteri.

Evoluţia regresivă a jidanilor — începe cu 1132 naşteri, în 1866, se ridică la 1947 naşteri, în 1871, şi se coboară la 820 naşteri, cifra cea mai scăzută, dacă lăsăm la o parte anii excepţionali ai războiului, 1917, cu numai 383 naşteri, şi 1918, cu 495 naşteri.

Puterea de viaţă a naţiei româneşti, apare cu toată evidenţa în această evoluţie progresivă — care ne îndrituește la toate speranţele pentru viitor — ca şi bicisnicia, incapabilă de rezistenţă, a jidanilor, în evoluţia lor regresivă. Aceasta se vede încă şi mai bine, dacă alăturăm cifrele anilor războiului, şi imediat premergători, cu începerea anului 1912, a mobilizării pentru campania din Bulgaria, în 1913, şi până la 1918, ultimul an al marelui război:

Naşterile oraşului Iaşi în 1912—1918

ANII	NAŞTERI	
	Creştini	Jidani
1912	1500	1069
1913	1482	892
1914	1589	922
1915	1659	887
1916	1606	831
1917	1454	383
1918	2033	495

Ultimii doi ani, mai cu deosebire, dovedesc că faţă de enormele greutăţi şi suferinţi ale războiului — cari se oglindesc în marele număr al morţilor — creştinii îşi menţin în-

treaga lor energie vitală, cu 1454 naşteri, în 1917, şi cu 2033 naşteri, în 1918, pe când jidanii apar cu totul deprimaţi, şi pare că incapabili de a se reproduce, dând abia 383 naşteri, în 1917, şi 495 în 1918. Cele două extreme, de 2033 faţă de 383, exprimă cred, puterea de rezistenţă a celor două rase.

Două cifre caracteristice, şi cari merită toată atenţia, sunt cele două salturi: ridicarea bruscă a numărului naşterilor la jidani, dela 1132, în anul 1866, la 1796, în anul 1867, şi numărul cel mai mare al naşterilor, de 1947, în 1871. Saltul naşterilor la jidani, în 1867, se explică desigur, prin marele lor număr de *imigranţi:* fugând din Austria, pe timpul războiului din 1866, şi aşezându-se la noi, în Moldova, unde găsind condiţii prielnice de dezvoltare — din cauza *clasei de mijloc* româneşti, nepregătită ca să li reziste — se înmulţesc imediat, acaparând comerţul şi meseriile, prin manoperile lor cunoscute. Cifra cea mai ridicată a naşterilor jidanilor de 1947, în 1871, este iarăşi o ilustraţie caracteristică a legei poporaţiei, datorindu-se, desigur, mijloacelor de existenţă sporite, ale anului războiului franco-german, pentru speculatorii jidani, cu productele româneşti, agricole.

Această acaparare a mijloacelor de existenţă, de către jidani cari se înmulţesc — în paguba creştinilor înlăturaţi, cari scad — se vede mai bine, dacă cercetăm mişcarea poporaţiei pe perioade de câte zece ani:

Mişcarea poporaţiei oraşului Iaşi pe decade (1866—1926)

ANII	CREŞTINI			JIDANI		
	Născuţi	Morţi	Diferenţa	Diferenţa	Morţi	Născuţi
1866—1876	11.066	17.160	6.094—	+ 2.941	14.556	17.497
1876—1886	12.486	14.037	1 551—	+ 4.606	10.749	15.355
1886—1896	10.113	13.288	3.175—	+ 4.835	10.097	14.932
1896—1906	11.597	13.732	2.135—	+ 4.366	9.077	13.443
1906—1916	14.246	14.428	182—	+ 3.190	6.426	9.616
1916—1926	16.900	22.909	6.009—	+ 58	8.073	8.131
1866—1926	76.408	95.554	19.146—	+19.996	58.978	78.974

In aceste şease decade: creştinii se prezintă cu o diferenţă de 19.146 de morţi, mai mulţi decât născuţi, căreia îi corespunde exact diferenţa jidanilor de 19.996 de născuţi mai mult decât morţi! Câte suferinţi, câte îndurări tăcute, nu cuprind aceste cifre ale înfiorătoarei scăderi a creştinilor! Totuşi, privind mişcarea poporaţiei în totalitatea ei, de la 1866 la 1926 constatăm:

Creştinii încep, în decada 1866—1876, cu 11.066 naşteri şi ajung, în decada 1916—1926, la 16.900 naşteri. Iar jidani, încep în decada 1866—1876, cu 17.497 naşteri, şi ajung, în decada 1916—1926, la 8.131 naşteri.

Aceasta se datoreşte, fără îndoială, sporirei mijloacelor de existenţă ale creştinilor, în unele domenii, pe cari jidanii nu au putut să le ocupe (*munca*), fără ca să însemneze o scădere în domeniile ocupate de dânşii *(specula)*.

Creşterea elementului creştin la oraşe, provine de la *imigraţia rurală*, a ţăranilor români, izvorul nostru nesecat de puteri. Increzători în noi, putem dar să zicem:

Suntem biruitori!

De-ar fi numai mai multă prevedere: ca să cruţăm vieţile noastre, în lupta titanică pe care o ducem, cu perderi enorme.

Scăderea creştinilor şi înmulţirea Jidanilor, care este generală, în toate oraşele Moldovei — deşi încă nu, pentru unele, în aceleaşi proporţii — este şi mai accentuată, în Bucovina şi Transilvania, cum se vede din următoarea tabelă a *excedentelor* anului 1922, pentru toată ţara, pe regiuni (Anuarul Statistic al României, 1923, pag. 32):

Excedente în comunele urbane, 1922

REGIUNI	Ortodoxi	Greco-Catolici	Români-Catolici	Protestanţi	Jidani
Moldova	+ 1.776	—	+ 48	+ 4	+ 1.766
Muntenia	+ 4.953	+ 7	— 109	+ 5	+ 547
Oltenia	+ 701	—	— 42	+ 6	— 9
Dobrogea	+ 1.011	+ 1	— 2	— 3	+ 11
Basarabia	+ 1.650	—	+ 62	— 4	+ 933
Bucovina	+ 75	+ 34	+ 218	+ 11	+ 494
Transilvania	+ 122	+ 460	+ 529	+ 954	+ 962
România	+ 10.288	+ 502	+ 704	+ 973	+ 4.704

Adunând *excedentele creştinilor*, din toată ţara — ortodoxi, greco-catolici, romano-catolici, protestanţi — vedem că ele se ridică abia la 12.477 suflete, faţă de *excedentele jidanilor* de 4704 suflete, adică de o pătrime din excedentul total.

Această *scădere relativă* a poporaţiei creştine — dacă o privim în totalitatea ei — se arată a fi o *scădere absolută*, de îndată ce privim unele oraşe în parte, după cum am văzut pentru Iaşi.

Comparând, în această privinţă, poporaţia rurală cu poporaţia urbană, şi cercetând, pe aceasta din urmă, după oraşe, d. N. T. Ionescu, Directorul Statisticei din Ministerul de Interne, ajunge la următoarea concluzie (Buletinul Statistic al României, publicat de direcţiunea generală a Statisticei din Ministeru Industriei şi Comerţului, Bucureşti 1924, pag. 78):

„Dacă facem mijlocia sporului din ultimii trei ani, şi o „raportăm la cifra populaţiei din comunele rurale şi cele „urbane (*evaluată* la finele anului 1922), rezultă că, în cifre „proporţionale, populaţia sătească din ţara întreagă a crescut „cu 13.7 la 1000 locuitori rurali, iar cea orăşenească numai „cu 5,4 la 1000 locuitori urbani...

„Voi mai arăta că examinând datele rezumative, înscrise „în tablourile litera H dela finele acestei dări de seamă, se „va vedea că unele oraşe au avut chiar deficite de născuţi „în anii citaţi şi anume oraşele“...

Directorul Statisticei, d. N. T. Ionescu, enumeră apoi acele *39 comune urbane* cu excedente de morţi: dar fără ca să arate cari sunt *categoriile*, cari contribue la aceste excedente ale morţilor. Această „metodă“ — prin care excedentele de morţi ale creştinilor, sunt compensate de excedentele de născuţi ale jidanilor — *falşifică adevărul*: tocmai în partea esenţia ă, când este vorba de a cunoaşte exact proporţiile de înmulţire a poporaţiei româneşti

Dând astfel realităţei o altă înfăţişare — după ce constată, chiar în asemenea condiţii, că în 39 comune urbane (26 % din oraşele ţărei), numărul mortilor a covârşit numărul născuţilor — directorul Statisticei, d. N. T. Ionescu, se adresează încă Ministerului Sănătăţei Publice, zicând (loc. cit. pag. 79):

„In localităţile în care ...gistrează în ani consecutivi „mai mulţi morţi, decât născuţi-vii, este necesar ca Ministerul „Sănătăţei Publice să întreprindă, prin organele sale, o minu„ţioasă anchetă, care să stabilească pricina acestei anomalii, „după care se vor impune dela sine măsurile pentru evi„tarea ei“.

Dar întrebăm: cum să întreprindă Ministerul sănătăţei publice o anchetă pentru stabilirea *„pricinei“*, când d. N. T. Ionescu ca director al Statisticei din Ministerul de interne, nu arată *categoriile*, cari contribue, în ani consecutivi, la acest excedent de morţi asupra născuţilor vii?

Directorul Statisticei, d. N. T. Ionescu, recunoaşte singur această gravă lacună, de a nu cunoaşte exact *structura poporaţiei* — fără de care desigur că nu se poate şti scăderea sau înmulţirea elementelor ei, ca să se ajungă la stabilirea „pricinei“ lor. Dar zice, invocând ca scuză recensământul general, care ar urma să se facă de-acum înainte (loc. cit. pag. 83):

„Când vom cunoaşte exact structura populaţiunei, după „confesiunea locuitorilor, pe baza recensământului general, „vom fi în măsură să raportăm aceste cifre la numărul locui„torilor de religia respectivă şi atunci vom şti precis în ce „anume proporţiuni cresc locuitorii aparţinând fiecăreia din ele“.

Şi cu toate că nu cunoaşte proporţiunile, în care cresc — sau scad, precum scad creştinii la oraşe — d. N. T. Ionescu, ca director al Statisticei din Ministerul de interne, se crede îndrituit să afirme că „deocamdată“, suntem negreşit în *progres*:

„Deocamdată să ne mulţumim cu constatarea că, vorbind „în general, adepţii tuturor culturilor au sporit, în fiecare din „anii de care ne ocupăm aci, — ceeace denotă negreşit un „progres“.

La această declaraţie oficială, uimitoare ca logică — a Directorului Statisticei d. N. T. Ionescu, o veche cunoştinţă a noastră — vom face numai două observaţii.

Mai întâiu: ce are nevoe d. N. T. Ionescu să aştepte „recensământul general“, când serviciile Statistice îi procură lunar datele referitoare la mişcarea poporaţiei fiecărei religii?

Şi apoi: cunoscând în ce fel creştinii, la oraşe, scad, cum putea d. N. T. Ionescu, să nu ţină seamă de acest fapt, ci *să-l ascundă* în declaraţia generală — ca şi cum nu ar cu-

noaşte nimic — că adepţii tuturor culturilor au sporit, şi că aceasta „denotă negreşit un progres“?

Incă dela 1909, am protestat în contra acestei „metode“ a Directorului Statisticei, d. N. T. Ionescu — care urmează, în această privinţă, pe d. Leonida Colescu, pe atunci director general al Statisticei. Această „metodă“ constă, cum am zis, în acoperirea *scăderei* poporaţiei creştine, dela oraşe, cu *creşterea* poporaţiei generale, compensând excedentele de morţi ale creştinilor, cu excedentele de naşteri ale jidanilor, (Vezi mai sus, pag. 537—546).

Continuarea acestei procedări, a direcţiunei Statisticei, nu mai are dar astăzi nici o scuză, şi poate fi considerată ca o gravă abatere de la *datoria profesională* — a funcţiei pe care o îndeplineşte în Stat — care constă în procurarea unor *informaţii exacte*, statistice, putând să servească de îndrumare politicei Statului.

Scăderea constantă a poporaţiei creştine din oraşele României — ocupate progresiv de jidani — este un fenomen statistic aşa de extraordinar, şi cu urmări atât de grave, încât presupunem, în primul rând, că nu poate fi ignorat de un Serviciu Statistic al Statului românesc.

Reînoim, aşa dar, şi aici, protestarea noastră dela 1909, faţă mai ales de însemnătatea extraordinară, pe care o are problema poporaţiei oraşelor, astăzi, după realizarea unităţei naţionale, care a făcut să sporească procentul străinilor la oraşe, şi după ce jidanii în baza Constituţiei dela 28 Martie 1923, se bucură de toate drepturile politice, putând să ocupe şi alte locuri, rezervate mai înainte, prin lege, Românilor.

Inlăturând *clasa de mijloc*, românească — prin acapararea mijloacelor de existenţă, ale comerţului, meseriilor şi industriei — Jidanii vor tinde acum să înlăture *clasa conducătoare*, a naţiei româneşti, substituindu-i-se: prin ocuparea profesiunilor libere şi a funcţiunilor publice.

* * *

Românii, excluşi dela îndeletnicirile lucrative ale oraşelor, în care se concentrează cultura — şi fiind numai *plugari*, în cea mai mare parte ţărani, cu mijloace puţine, şi *funcţionari*, cu lefuri neîndestulătoare — nu mai sunt în stare să-şi întreţină copii prin şcolile secundare şi Universităţi: pe cari le ocupă Jidanii, datorită mijloacelor de cari dispun, şi faptului chiar, că ei mai ales locuesc la oraşe, în imediata apropiere a şcoalelor.

Despre starea noastră de astăzi, în această privinţă, ne putem lămuri după unele date luate dela serviciul statistic al Ministerului de instrucţie, şi pentru Transilvania, de la direcţiunile Regionale, publicate la 1923 (Em. D. B. Vasiliu: Situaţia demografică a României. Cauze. Urmări. Remedii. Cluj f. d.).

In *Bucovina*, statistica şcolară ni arată că erau inscrişi, în liceele de stat, cari sunt baza culturei înalte, în anul 1919-1920:

Români: 1214; Jidani: 1927; alte naţii: 2527.

La Universitatea din Cernăuţi, în semestrul de vară 1919-1920, erau înscrişi, la Facultatea de Drept:

Ortodoxi	237	(Români şi Ruteni)
Catolici	98	
Luterani	26	
Alte religii	31	
Jidani	546	

In *Basarabia*, în şcolile secundare şi profesionale, se aflau;

Ortodoxi	**Jidani**	Catolici	Protestanţi	Altele
1535	**6302**	135	215	182

In *Transilvania*, la Cluj, în unele şcoli, găsim următoarele proporţii:

Şcoalele medii: Români 1731; Unguri 1535, din care Jidani 482. Liceul comercial: Români 65; Unguri 445, din cari Jidani 137.

In *Vechiul Regat*, după statisticele Ministerului Instrucţiunei Publice, pe anul 1923, unele licee, se înfăţişează cu următoarele proporţii:

	Români	Jidani
Liceul din Bacău	363	198
„ „ Botoşani	229	127
„ „ Dorohoi	177	167
„ Naţional (Iaşi)	292	201
„ „Lazăr“ (Bucureşti) ..	856	203
„ „M. Basarab“ „ ...	560	229
„ „M. Viteazu „ ...	547	135
Gimnaziul „Ştefan cel Mare“ (Iaşi)	93	120
„ „Alexandru cel Bun“ “	94	215

De la licee, nu se pot ridica însă decât numai o parte din absolvenţii creştini, în Universităţi, întrucât părinţii lor sunt lipsiţi de mijloace suficiente, ca să le permită continuarea studiilor, şi cei mai mulţi dintre dânşii nici nu au înlesnirea — pe care o au Jidanii — de a locui în oraşe.

Din cauza aceasta — şi ţinând seama de faptul că acesta este primul an, dela care jidanii au început a se bucura de drepturile politice, ca să poată aspira la funcţii şi la ocuparea profesiunilor libere, ca medici, farmacişti, advocaţi — iată care a fost numărul celor înscrişi, români şi jidani, de pildă la Universitatea din Iaşi:

Universitatea din Iaşi, 1922—1923

FACULTĂŢI	Români	Jidani
Facultatea de Drept	1743	370
„ „ Litere	351	100
„ „ Ştiinţe	722	321
„ „ Medicină . . .	546	831
„ „ Farmacie . . .	97	299
Total . .	3459	1921

In cifre rotunde: 3500 români, faţă de 2000 jidani, în anul 1922—1923, când jidanii se aflau abia la începutul desvoltărei lor în direcţia ocupării funcţiunilor şi a profesiunilor libere, dela cari erau mai înainte excluşi.

La aceasta, trebue să mai adăugăm consideraţia agravantă: că din numărul absolvenţilor români — întreţinuţi la Universitate prin mijloace artificiale, precum sunt căminurile şi bursele, şi nu din mijloacele proprii — cei mai mulţi, se vor găsi în imposibilitate să-şi continue studiile de specializare, ca să ocupe situaţii superioare, şi mai ales, chiar să se stabilească în oraşele ocupate de jidani, şi prin urmare, cu clientelă jidănească, favorabilă numai jidanilor.

Legea poporaţiei, aplicându-se constant şi fără excepţie, rezultatul va fi acesta, dacă nu se iau energice şi imediate măsuri:

Jidanii vor continua să ocupe oraşele României, formând ei, în cea mai mare parte, clasa conducătoare a naţiei româneşti.

Această inferiorizare economică, culturală şi politică — pentru a fi pe deplin înţeleasă, în toată gravitatea ei, şi a se putea determina şi mijloacele, pentru a o preîntâmpina — se cere să fie privită şi în altă lumină.

*

Prolificitatea poporaţiei jidăneşti — mai mare decât a poporaţiei creştine — aşa precum se observă în oraşele României, a fost considerată de unii ca o însuşire a rasei: ceea ce de altfel nu rezolvă problema, căci nu este vorba pe prolificitatea Jidanilor, ci de scăderea creştinilor (A. C. Cuza: Monopolul alcoolului, Bucureşti 1895, pag. 19).

S'a crezut apoi că ar fi aici, în adevăr, o favoare specială, divină, a eternităţei Izraelului, cum zice un Midraş, o tălmăcire talmudică, a psalmului 37: „Un popor se ridică, altul dispare, dar Izraelul rămâne în etern" (Oscar Wingen: Die Bevölkerungstheorien der letzten Jahre 1915, pag. 87).

S'a dovedit însă că prolificitatea Jidanilor scade şi ea în anumite condiţii — prin capilaritatea socială, de pildă, la jidanii bogaţi (Wohlstandstheorie) — până la atât încât s'a putut vorbi chiar de moartea jidanilor, ca popor, în Germania (Felix A. Theilhaber: der Untergang der deutschen Juden. München 1911).

Cum se vede, această explicaţie este o nouă confirmare a legei poporaţiei, aşa precum o precizează formula mea, fiind vorba de „mijloacele de existenţă, cu care poporaţia este obişnuită să trăiască."

Mijloacele de existenţă mai bogate, ale jidanilor, care li permit a se înmulţi, au fost însă atribuite *superiorităţei* lor economice, în deosebi, în domeniul comercial: aşadar, iarăşi unei însuşiri a rasei. Economistul german, eminent, Werner Sombart de pildă, zice (Der moderne Kapitalismus, Vol. II, pag. 349):

„Rasa jidănească — dacă de la natură sau prin mersul „desvoltărei istorice, este tot una — după dispoziţia ei (Ver-

„anlangung), este oare cum încarnaţia spiritului capitalist „comercial“.

Iar într'o lucrare mai recentă — publicată şi în limba franceză, sub titlul „Les Juifs et la vie économique“ (1923),— Werner Sombart, îşi rezumă rezultatele cercetărilor sale cu privire la acţiunea jidanilor asupra vieţei economice, zicând (die Juden und das Wirtschaftsleben, 1911, pag. VIII):

„Nu ar exista capitalism modern, nu ar fi existat cultură „modernă, fără împrăştierea jidanilor asupra ţărilor nordice a „le globului pământesc.“

Insuşirile rasei jidăneşti, ar fi: intelectualismul, teleologismul, voluntarismul şi mobilismul. Prin aceste însuşiri, jidanul este pretutindeni vestitorul născut al „progresului“ (loc. cit. pag. 323). Aşa numita cultură capitalistă modernă, s'ar datori astfel combinaţiei dintre dispoziţiile ştiinţifice-tehnice ale popoarelor nordice, în deosebi, ale Germanilor, şi talentul comercial extraordinar — „die überaus grosse Kommerzielle Begabung“ — a Jidanilor (loc. cit. pag. 403).

După propriile mele cercetări şi reflecţii, în curs de ani de zile — şi după experienţa, cu Jidanii, a poporului românesc — să-mi fie permis a nu mă uni cu aceste concluzii, ale eminentului economist politic german, Werner Sombart: cari dau cu totul altă înfăţişare problemei jidăneşti, ne împiedică să găsim soluţia ei. In ce mă priveşte:

Contest: că fără jidani nu ar fi existat capitalism şi cultură modernă. *Contest*: că succesele jidanilor, în viaţa economică, s'ar datori intelectualismului şi voluntarismului lor. *Contest*: talentul comercial extraordinar al jidanilor, când e vorba să explicăm, în această ramură — căci de aceasta e vorba — superioritatea lor asupra creştinilor. *Contest*: mai cu deosebire, că jidanul ar fi pretutindeni „vestitorul născut al progresului, şi al binecuvântărilor lui pe toate terenurile vieţei culturale“, cum zice Werner Sombart (Er ist der geborene Verkünder des Fortschritts und seiner Segnungen auf allen Gebieten des Kulturlebens). Din contră.

Eu cred: că atât capitalismul, cât şi mai cu deosebire cultura modernă, s'ar fi dezvoltat mai bine, mai temeinic şi mai armonic, fără jidani. *Eu susţin:* că nu se poate vorbi de intelectualismul şi voluntarismul jidanilor, ca însuşiri pozitive.

Eu afirm: că jidanul este pretutindeni în mod fatal — din religia lui — un vestitor născut al „regresului“, ca factor al disoluţiei naţionale (der nationalen Dekomposition), cum constată, despre acţiunea lor asupra poporului roman, istoricul Mommsen. *Eu pretind:* că nu poate fi vorba de talentul comercial extraordinar al jidanilor, câtă vreme jidanii se servesc de toate mijloacele necinstite şi luptă, în comerţ, nu individual, ci *organizaţi împotriva creştinilor*, cu scopul de a-i înlătura; şi aceasta, ca o *datorie religioasă:* din principiul dogmei fundamentale, a *Thorei* lor, că ei sunt „poporul ales“, cu care Dumnezeul lor, Jehova, a încheiat un „legământ“ special, poruncindu-li să piardă celelalte popoare, ca ei să stăpânească pământul întreg, cum se zice anume în Thora (Deuteronomul):

„7—16. Şi să mănânci toate popoarele, pre cari Jehova, „dumnezeul tău le va da ţie; ochiul tău să nu le cruţe...

„*We ahalta eth koi haamim aşer Iahu Eloheha nothen lach*“.

„8—1. Luaţi aminte de toate ordinele, pre cari eu astăzi „vi le spun, ca să le faceţi; pentru ca să trăiţi şi să vă în„mulţiţi, şi să intraţi şi să luaţi în stăpânire pământul, pre care „Jehova cu jurământ l'a promis părinţilor voştri“.

Aceasta este, după părerea mea, adevărata *explicaţie ştiinţifică*, a problemei jidanilor şi acţiunei lor, în viaţa economică: *religia*. Concluzia mea, eu cred că o pot sprijini chiar pe cele constatate de Werner Sombart, şi care sunt de o importanţă deosebită, metodică şi pragmatică, pentru economia politică.

Dintre toţi economiştii politici, în adevăr, Werner Sombart este *singurul*, care a pus în legătură acţiunea jidanilor în domeniul economic, cu religia lor, şi cu rasa. El tratează: în capitolul al unsprezecelea, despre „Insemnătatea religiei jidăneşti, pentru viaţa economică“ (Die Bedeutung der jüdischen Religion für das Wirtschaftsleben), iar în capitolul al treisprezecelea, despre „Problema rasei“ (Das Rassenproblem), cu toate amănuntele, dând o deosebită atenţie învăţăturilor cuprinse în Thora, Talmud, Schulhan-Aruh, şi constituirei antropologice a poporului jidănesc (Die Juden und das Wirtschaftsleben 1911. Cap. XI pag. 225—295. Cap. XIII, pag. 337—402).

Werner Sombart constată, că religia jidănească — datorită

lui Ezra şi şcoalei Soferilor, creiată de dânsul (pag. 233) — este un product exclusiv raţionalist (ganz und gar Vestandeswerk), prin care tocmai ea se confundă cu capitalismul (pag. 242), zicând că raporturile dintre Jahve şi Izrael se reduc la o simplă regulare de afaceri (pag. 244), aici pe pământ, ceea ce formează pe jidani într'o anumită direcţie, cu o concepţie masiv-pământească materialistă (pag. 259), şi cu tendinţa, totodată, de a fugi de munca manuală (pag. 315).

Faţă de cei străini, jidanii au o anumită morală (Geschäftsmoral), şi un drept deosebit (Fremdenrecht), în virtutea căruia ei pot — sau chiar trebue — să-i înşele şi să-i cămătărească (VI Israel und die Fremden, pag. 282—292). Discuţiile din Talmud în jurul acestei chestiuni, nu au în cea mai mare parte decât exclusiv scopul ca să întunece această foarte bănuită concepţie a Thorei (pag. 286):

„Pentru chestiunea noastră — zice Werner Sombart — este „suficientă constatarea: omul religios (der gläubige), găsea „în Sfânta Scriptură prescripţii, cari *cel puţin* (mindestens) „îi permiteau ca să ia camătă (în raporturile cu goimii)...

„Cum că însă şi în genere (auch sonst), situaţia „străinului" „în dreptul jidănesc (divin), era excepţională, cum că îndatoririle faţă de dânsul nu au fost niciodată aşa de stricte ca „faţă de aproapele, jidan: aceasta nu o poate tăgădui decât „numai ignoranţa sau reaua credinţă... Insă în ideea fundamentală (Grundgedanken): străinului îi datoreşte mai puţină „consideraţie (weniger Rücksicht), decât naţionalului (Stammesgenossen), nu s'a schimbat nimic, de la Tora şi până „astăzi. Aceasta este impresia pe care o lasă orice cercetare „obiectivă a Dreptului străinilor (Fremdenrechts), în cărţile „sfinte (cu deosebire în Tora), în Talmud, în Codice şi în „Răspunsuri (Responsen)".

In ce priveşte *rasa*, — şi *„destinul poporului jidănesc"* (das Schicksal des jüdischen Volkes) — Werner Sombart, constată că jidanii, de la început şi până astăzi au rămas un popor de nomazi, cu o religie de orientări nomade, şi cu instincte nomade (pag. 408):

„Aşa că putem stabili că destinul poporului jidănesc este „acesta: că a fost în curs de mii de ani şi a rămas un

„popor de pustiu şi un popor nomad (ein Wüstenvolk und „ein Wandervolk)".

Această constatare, veche, cum recunoaşte singur, este cu atât mai preţioasă, cu cât Werner Sombart observă anume, că împrejurarea că unii „pamfletişti antisemiţi", s'au servit de dânsa, ca să sprijine invectivele lor: nu este un motiv ca să se pună la îndoială faptul el însuşi sau ca să nu îl avem în vedere ca explicaţie a caracterului jidănesc (als Erklärung der jüdischen Eigenart).

Aceste concluzii exacte, ale lui Werner Sombart, confirmă, cum am zis, cele spuse de mine. Căci dacă jidanii sunt „un popor de pustiu şi un popor nomad" (ein Wüstenwolk und ein Wandervolk), ei nu pot fi de cât un popor *pustiitor*, incapabil să creieze o cultură — care presupune *aşezarea* — aşadar, nici într'un caz, un popor vestitor al „progresului". Iar dacă după *religia* lor, li se prescrie să trateze pe „străini" altfel, aplicându-li *dreptul străinilor* (Fremdenrecht), cu cari nu trebue să se amestece — ceeace presupune *organizaţia jidanilor* — este evident că *individual*, celelalte naţii nu pot să le reziste: ceeace explică reuşita jidanilor, faţă de creştini, în lupta pentru dobândirea mijloacelor de existenţă, dar care, în nici un caz, nu poate fi considerată ca o „superioritate", a rasei. Superiotitatea rasei, o găsim la marii creatori de industrii şi întreprinderi, creştini de rasă arică, în Anglia şi America — *Crossly, Bessemer, Salt, Gould, Vanderbilt, Astor, Carnegie, Rockefeller, Morgan* — al căror geniu creator, şi generozitate, arată, împotriva părerei lui Werner Sombatrt, că poate să existe, şi ce ar putea să fie, capitalismul şi cultura modernă, fără jidanii numai speculatori. Individual — ca însuşiri de rasă — jidanul este în toate privinţele inferior: primejdia lui, ca a oricăror paraziţi, e în massă.

Organizaţia religioasă a jidanilor, împotriva creştinilor, în domeniul economic — faţă de care creştinul, individual, nu poate rezista şi care singură explică înmulţirea poporaţiei jidăneşti şi scăderea poporaţiei creştine, în oraşele României — eu am arătat-o încă din anul 1890, în scrierea mea asupra „meseriaşului român", în care ziceam (A. C. Cuza: Meseriaşul român, Iaşi 1893, pag. 76):

„Aşa fiind lucrurile, oricine poate vedea că *individual*

„românul nu mai poate lupta în concurenţa, şi aceasta pentru „faptul că el este unul şi concurenţii lui sunt o mie, asociaţi „fireşte în contra sa, de rea credinţă în luptă şi sprijiniţi exclusiv de cea mai mare parte a poporaţiei. Oricâte şcoli de „meserii am avea, oricât de vrednic ar fi românul... Şi cu „toate sforţările noastre, rezultatele vor fi aceleaşi: sporirea „funcţionarismului, lăţirea mizeriei şi scăderea treptată a po- „poraţiunei româneşti în folosul evreilor".

Această constatare — care ne face să înţelegem deplin problema poporaţiei oraşelor României — ne duce la următoarea *concluzie*, în ce priveşte soluţia ei:

Poporaţia oraşelor României, nu este o problemă individuală, economică, ci o problemă naţională, politică.

Nu individual, pe cale economică — prin lupta Românului cu Jidanul — se poate rezolvi această problemă, ci numai *naţional şi politic*: prin organizarea puterilor naţiei însăşi, a claselor ei, şi prin legi având de scop *eliminarea jidanilor*, opusă eliminării sistematice din partea lor, a creştinilor, după cum o dovedeşte chiar numai faptul că nu se află nici un creştin în atelierele şi prăvăliile jidăneşti: aplicându-li-se dar, din partea jidanilor, *numerus nullus*.

In dosul acestei eliminări a creştinilor, de către Jidani, este însă *un scop*, pe care îl urmăresc — sistematic — în conformitate, iarăşi cu dogma fundamentală a religiei lor, ca să se păstreze ca naţie deosebită. Urmărirea acestui scop al Jidanilor trebue să atragă toată atenţia în deosebi, a conducătorilor Statului şi să-i determine, ca să ia, în sfârşit, măsuri de apărare, a naţiei româneşti, pe teritoriul ei, România.

* * *

Fiindu-li oprit de a se amesteca cu celelalte naţii — în virtutea dogmei fundamentale a „legământului", pe care Dumnezeul lor Jehova l'a încheiat cu dânşii, ca „popor ales" şi naţie sfântă", (am codeş) .deosebită de celelalte (Esodul 19-6) — Jidanii şi-au pus întrebarea, în zilele noastre:

In care ţară anume se vor concentra momentan, ca să se sustragă „asimilărei", şi să constitue o comunitate autonomă, jidănească, naţională.

In această privinţă, iată ce zice unul din conducătorii cu-

noscuţi ai jidănimei, *Dr. Arthur Ruppin*, în monografia sa asupra Jidanilor din prezent (Die Juden der Gegenwart Ed. II. 1911, pag. 268):

„La întrebarea, în care ţară jidanii ar putea să locuiască „în mase compacte şi să formeze o comunitate jidănească bine „întărită (eine gefestigte jüdische Gemeinschaft), s'a dat până „acuma trei răspunsuri deosebite. Cel dintâiu răspuns este ca „Jidanii să se concentreze în Europa de Răsărit (Osteuropa), „şi să se organizeze ca naţie (national organisieren); al doilea „răspuns, pe care îl dă Israel Zangwill, indică teritoriile puţin „sau de loc ocupate de Europeni din Africa şi America; al „treilea răspuns, răspunsul Zioniştilor, consideră că o con- „centrare a Jidanilor (Juden-Konzentration), nu este posibilă „decât numai „în Palestina".

Vom observa, că „Europa de Răsărit", însemnează Polonia, Galizia, Bucovina, Basarabia, *România*: ţări în care Jidanii au ajuns la concentrarea cea mai compactă de pe întregul pământ. *Aceasta este o consideraţie hotărâtoare pentru aşezarea Jidanilor*. Dr. Arthur Ruppin îşi trădează singur gândirea, şi doar numai că nu rosteşte numele României, când zice (loc. cit. pag. 267):

„Nu de orice ţară (nicht jedes beliebige Land), poate fi „vorba pentru o asemenea concentrare teritorială, ci numai „de o ţară, în care Jidanii să poată îndeplini cerinţele arătate „mai înainte pentru creiarea unei noui culturi jidăneşti (einer „neuen jüdischen Kultur): împrăştierea în toate profesiile, „inclusiv agricultura. şi întrebuinţarea limbii proprii în şcolile „proprii. Ţara care urmează să fie aleasă trebuie dar să în- „lesnească sau cel puţin să nu împiedice întoarcerea la pro- „fesiile necomerciale, în deosebi la agricultură, şi concentrarea „naţională a Jidanilor (nationalen Zusammenschluss)."

Toate aceste condiţiuni însă, le îndeplineşte mai ales *România* — cu teritoriul său bogat şi întins, cu poporul său blajin, cu împrăştierea Jidanilor în toate profesiile, inclusiv agricultura — ca nici o altă ţară din lume.

„Zionismul" — aşezarea Jidanilor în Palestina — nu întruneşte nici una din aceste condiţii: pământul Palestinei este sărac şi restrâns; poporul Palestinei, Arabii, este fanatic şi opus aşezării Jidanilor, încă din timpurile reconstituirei Ieru-

salimului (Neemia 47 „Dară când auziră...Arabii...că zidurile Ierusalimului se direg... se mâniară foarte“); împrăştierea în toate profesiile, în Palestina, ar trebui să urmeze de-acum înainte. Despre *situaţia actuală*, a Jidanilor, în Palestina, la 1911 — după zece ani de sforţări, cu banii lui Rothschild, pentru „colonizare“ — Dr. Ruppin el însuşi constată (loc. cit. pag. 284:

„Slăbiciunea economică a Jidanilor, nu se poate înlătura „dintr'o zi în alta; ea îşi are cauza în faptul că Palestina este „o ţară agricolă, şi că puterea economică este a celuia căruia „îi aparţine pământul. Din pământul palestinian, care cuprinde „aproximativ 30.000 de Km., se găsesc astăzi însă numai „500 de Km., aşadar, încă nici 2% în mâini jidăneşti...

„Fiindcă poporaţia jidănească se ridică la vre-o 14.3% a „poporaţiei totale a Palestinei, rezultă ca ea posedă mai puţin „pământ, decât ar corespunde numărului ei.“

Cât pentru *viitorul zionismului* — a concentrărei Jidanilor în Palestina, ca soluţie a problemei jidăneşti — Dr. Arthur Ruppin recunoaşte că aceasta este o imposibilitate economică absolută, faţă de întinderea ţărei, în raport cu numărul lor (loc. cit. pag. 296):

„Din multe părţi se obsearvă, că Palestina este cu mult „prea mică, pentru a servi Jidanilor ca punct de concentrare. „Palestina are, pe întinderea sa de aproape 29.000 de Km. „600.000 de locuitorii, va să zică 21 pe Kilometru pătrat. Cu „o cultură agricolă intensivă... ar putea fără îndoială, să „hrănească 100 de locuitori şi mai mult pe Kilometru pătrat „Aceasta însemnează cu alte cuvinte, ca ţara poate să cu-„prindă mai mult de 2 milioane de Jidani. Numărul Jidanilor „din întreaga lume nu este însă de 2 milioane, ci de 12 mili-„oane....

„Marea majoritate a poporului jidănesc nu va voi să emi-„greze în Palestina şi — din lipsa unui izvor de existenţă „îndestulător în Palestina — nici nu va putea să emigreze „acolo.“

Dar noi vom zice, că nu mumai *imposibilitatea economică* este cauza pentru care Jidanii nu vor să emigreze, *în Palestina*. Sunt alte două cauze hotărâtoare, care împiedică pe Jidani să emigreze *oriunde*, făcându-i să caute a rămânea

definitv, pe unde sunt aşezaţi: imposibilitatea fiziologică şi imposibilitatea teologică.

Imposibilitatea fiziologică — a constituţiei organice şi sociale a rasei Jidanilor, cari sunt comercianţi, industriaşi, şi profesionişti liberi — îi împiedică, sau li opune, în tot cazul extraordinare greutăţi, ca să se întoarcă la agricultură. Nu este caz cunoscut al vreunui popor, care se fi trecut: din clasa de mijloc, la clasa rurală, de la comerţ şi industrie, la munca pământului. La aceasta se adaugă particularitatea: că Jidanii nu se pot *„întoarce“*, la agricultură deoarece nu au fost nici odată agricultori, cu munca lor proprie, ci au trăit de la început, *suprapuşi*, ca exploatatori ai muncei productive agricole a celorlalte popoare. Aşa a fost în Egipt. cum arată legenda lui Iosef că au fost puşi mai mari peste păstorii vitelor şi susţinuţi cu pâne, după familiile lor (Geneza 47. 6, şi 12). Aşa a fost în Canaan, unde au trăit ca suprapuşi Cananeilor, făcându-i tributari (Cartea Judecătorilor 1-17-35). Aşa este până astăzi, când Werner Sombart constată, că Jidani sunt încă: un popor de pustiu şi nomad, din instinct.

Imposibilitatea teologică — a religiei jidăneşti — îi face să nu se poată concentra pe un anumit *teritoriu*, întrucât au datoria, ca „naţie sfântă“ (am codeş), să cuprindă *pământul intreg*, alungând celelalte popoare: pentru că numai astfel Iehova dumnezeul lor, poate să se sfinţească printrânşii. Nu este dar vorba numai de *instinctele* nomade ale rasei jidăneşti. *Nomadismul Jidanilor este nomadism religios*, ca reflex al acestor instincte, şi cărora li dă toată puterea. Acest nomadism — având de scop să stăpânească pământul — li se impune, de la început, prin următoarea poruncă (Geneza 13. 14):

„Iehova zise lui Abram... înalţă-ţi ochii tăi, şi uită-te din „locul unde te afli spre miază-noapte şi spre miază-zi şi „spre răsărit şi spre apus. Că tot pământul care-l vezi îl voiu „da ţie şi seminţiei tale în etern. Şi voiu face ca seminţia ta „să fie ca pulberea pământului.... Scoală-te, preâmblă-te în „acest pământ, în lungul şi în latul lui, că îl voiu da ţie“.

Rezultă de aici, că jidanii vor căuta să se întindă asupra întregului pământ, dar că, în tot cazul, *vor rămânea pe unde*

sunt așezați, formând grupări naționale autonome, oriunde, ca să creieze cultura lor proprie: cu împrăștierea lor în toate profesiile, și în deosebi, cu stăpânirea agriculturei, nu prin muncă, ci prin exploatare agricolă. *Zionismul în Palestina, este numai o înșelare, ca să acopere zionismul universal, mesianic.*

Aceasta ne face să înțelegem toată gravitatea problemei, de care este vorba aici, întrucât ne privește:

Scopul urmărit de jidani, este stăpânirea definitivă a României, ca teritoriu colonial jidănesc.

Ocuparea orașelor, este începutul. Ocuparea pământului urmează imediat, și se îndeplinește supt ochii noștrii, plecând dela centrele orășenești, pe cari sunt astăzi stăpâni. Ocuparea funcțiilor de direcție, a culturei și cârmuirei politice — cu schimbarea caracterului culturei, și inferiorizarea culturală și politică a nației românești — este consecința de neînlăturat: dacă nu se iau urgente măsuri de restabilire a proporțiilor de înmulțire a poporației orașelor României.

Concluzia, de mare însemnătate, teoretică și practică, la care ajungem — după verificarea și a celor spuse mai înainte (vezi *Introducere*, pag. 1—7, și *Anexa*, pag. 531—662) — le putem rezuma în următoarele două teze:

I. *Poporația orașelor României — cu înmulțirea jidanilor și scăderea creștinilor — este și ea numai un caz al legei poporației: fiecare din cele două elemente, cari nu se amestecă, înmulțindu se exact în proporția mijloacelor de existență, de cari dispun.*

II. *Naționalizarea orașelor României, este riguros determinată de legea poporației, și constă în asigurarea mijloacelor de existență disponibile, ale orașelor, poporației românești: reconstituind clasa de mijloc națională, și apărând clasa conducătoare. Ceea ce nu este posibil decât cu eliminarea jidanilor.*

Cercetarea poporației orașelor României — cu comparația celor două elemente — confirmă dar, în totul, legea poporației, așa precum a fost expusă în studiul de față „Despre Poporație“: care astfel este o călăuză sigură a înțelegerei și soluției celei mai mari probleme naționale românești, a timpului nostru.

IV. Economia politică și poporația

Anul 1803, însemnează, după părerea mea, un punct de întoarcere — nenorocit — în istorta economiei politice.

Până la data aceasta, principiul sistematizărei firești a economiei politice — în cea mai mare parte, subînțeles — a fost *poporația*: cercetând condițiile ei de existență, în deosebi în forma concretă a nației.

Giovanni Botero, unul din cei dintâi creiatori moderni, ai economiei politice, tratează despre poporație în mod special și sistematic, după cum am văzut, atât în lucrarea sa asupra Statului (Della Ragione di Stato, 1583), cât și mai ales în scrierea sa asupra legei poporației (Delle cause della grandezza delle citta, 1589).

Montchrétien, are în vedere buna stare a nației franceze, cu clasele ei, în cel dintâiu tratat, care poartă numele științei (Traicté de l'Oeconomie politique, 1615).

Johann Joachim Becher, mercantilist german, în „Discursul“ său politic, se preocupă mai întâiu și în deosebi de condițiile pentru ca o țară să fie hrănitoare a unei poporații pe cât mai numeroase, și de întărirea claselor ei (Politischer Discurs 1667).

Richard Cantillon, premergător al fiziocraților, după ce definește ce este nația, se ocupă de poporație (Des sociétés des hommes), de sate, de orașe, de numărul agricultorilor și meseriașilor (Essai sur la nature u commerce, 1755).

Marchisul de Mirabeau, — unul din întemeitorii, împreună cu François Quesnay, al școalei fiziocratice — începe prin a publica un tratat asupra poporației, proclamând că este cel mai interesant dintre toate obiectele pentru umanitate (Avertissement) și stabilind însăși bazele economiei politice, când zice (Cap. II): Poporația find recunoscută ca cel dintâi dintre

bunurile societăţei, este chestiunea să ştim de unde o scoatem (d'où on la tire), şi mijloacele ca să ne procurăm acest fel de avuţie (L'ami des hommes ou traité de la population 1756).

François Quesnay, creatorul propriu zis al doctrinei fiziocratice, porneşte şi el dela poporaţie şi dela clasele ei, când începe prin a declara, în analiza tabloului economic, care este scrierea lui de bază: „Naţiunea" este redusă la trei clase de cetăţeni: clasa productivă, clasa proprietarilor şi clasa sterilă, arătând apoi cari sunt raporturile lor, prin descrierea modului cum îşi împart productul agricol (Analyse du tableau économique 1758).

Jacques Steuart, defineşte economia politică, în comparaţie cu economia privată, zicând: „Economia luată în general, este arta de a îndestula cu prudenţă şi frugalitate trebuinţele unei familii... Economia politică este, în raport cu „Statul, ceea ce este economia simplă în raport cu o casă... „Obiectul principal al acestei ştiinţi este de a asigura un „oarecare fond de subsistenţă locuitorilor"... Plecând de la acest principiu al poporaţiei, Steuart tratează, în Cartea întâia „Despre Poporaţie şi agricultură", Cap. I. Despre cârmuirea oamenilor. Cap. III. După cari principii şi prin car *cauze naturale* specia umană se înmulţeşte. Cap. IV. Continuarea aceluiaş subiect relativ la efectele naturale şi imediate ale agriculturei asupra poporaţiei. Astfel, principiul poporaţiei, de la care porneşte, domină întregul sistem, economia politică fiind pentru dânsul ştiinţa politicei naţiunilor libere. (An inquiry into the principles of political economy, being an essay on the science of domestic policy in free nations, in which are particularly considered population, agriculture, trade, industry, money, coin, interest, circulations, banks, exchange, public credit and taxes. London 1767. Ed. fr. Paris 1792).

Adam Smith, afirmă şi el, chiar în titlul celebrei sale scrieri, principiul poporaţiei, pe care o are în vedere, în primul rând desigur, când tratează despre natura şi cauzele avuţiei „*naţiunilor*". (Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. London 1776).

* * *

In locul acestei tratări fireşti, a economiei politice, la 1803, **J. B. Say**, substitue poporaţiei, — şi formei ei concrete, naţiunilor — *avuţia*, ca principiu de definiţie şi de sistematizare, zicând că „Economia politică este ştiinţa care ne învaţă cum se produc, se distribue şi se consumă „avuţiile" (Traité d'Economie politique ou simple exposition de la manière dont se forment, se distribuent et se consomment les richesses, par Jean-Baptiste Say, Paris (1803) — cu agravarea, că pentru dânsul, avuţia publică, e tot una cu avuţia privată.

Această schimbare a *principiului de bază,* al economiei politice, a zdruncinat cu desăvârşire această ştiinţă, şi în teorie, şi în practică, şi în expunerea ei, având, în mod fatal următoarele trei consecinţi:

In teorie: substituirea principiului mort şi pasiv al avuţiei, în locul principiului viu şi activ al poporaţiei, cu naţiunile, ne face să nu putem înţelege nici unul din fenomenele şi din legile economiei politice, precum este evoluţia stărilor economice, legile rentei, salariului, profitului, crizele, care toate sunt stăpânite de legea poporaţiei.

In practică: subordonarea intereselor poporaţiei, intereselor avuţiei, adică a vieţei oamenilor, lucrurilor neînsufleţite, a făcut, un moment, ca economia politică să fie numai o chrematistică mărgenită, şi să-şi piardă astfel însăşi raţiunea ei de a fi, ca „ştiinţă a legiuitorului şi omului de stat", cum o defineşte Ad. Smith, şi care trebue să aibă în vedere pururea mărirea, prin bună stare, a naţiilor.

In expunerea ştiinţei: dezordinea, ntrucât, plecând de la avuţie, nu mai putem avea un sistem organic al economiei politice, care să se impună în mod firesc, aşa că ajungem la nesfârşite variaţii sistematice, arbitrare, cu urmarea fatală a discreditării ştiinţei, şi a compromiterei folosului ei.

Impotriva acestei erori capitale, catastrofale, pentru economia politică — a lui J. B. Say, de la 1803 — s'au opus, din primul moment unii economişti politici distinşi, arătând consecinţele ei, şi căutând să înlăture confuzia.

In Anglia, chiar în anul următor, *James Maitland Lauderdale,* protestează contra confundărei avuţiei publice cu avuţia privată: aceasta din urmă fiind a indivizilor, acea dintâi, a naţiilor (Cap. II). Astfel se vede că tot poporaţia, în ultima ana-

liză, este la baza şi a acestei distincţii (An inquiry into the nature and origin of public wealth, and into te means and causes of its increase. Edinburg 1804).

S'a publicat şi o traducere franceză: Recherches sur la nature et l'origine dela richesse publique et sur les moyens et les causes qui concourent à son accroissement, par le Comte de Lauderdale, traduit de l'Anglais, par E. Lagentie de Lavaïsse, Paris 1808).

In Franţa, *Sismondi*, am văzut că prezintă economia politică, de a dreptul — la 1819 — ca ştiinţă a avuţiei „în raporturile ei cu poporaţia" (Vezi mai sus pag. 196).

Dar mai important este să ştim că — la 1828 — *J. B. Say*, el însuşi, a părăsit cu totul ~~principiul~~ avuţiei, substituindu-i principiul poporaţiei, în cursul său complect de economie politică (Cours complet d'économie politique. Paris 1828). In locul ştiinţei care ne învăţa „cum se produce, se distribue şi se consumă avuţia", dela 1803, iată dar *noua definiţie*, a economiei politice, pe care o dă J. B. Say la 1828, şi o menţine până la urmă. (Cours complet d'économie politique pratique. Septième édition entièremen revue par l'auteur. Publié par Horace Say, son fils. Bruxelles 1844 pag. 1):

„Economia politică nu este alt decât economia societăţei. „Societăţile politice, pe cari noi le numim naţiuni, sunt cor-„puri vii întocmai ca şi corpul uman. Ele nu subsistă, „ele nu trăiesc decât prin jocul părţilor din cari se „compun, precum corpul individului nu subsistă decât prin „acţiunea organelor sale. Studiul care s'a făcut despre natura „şi funcţiunile corpului uman, a creat un tot de noţiuni, o „ştiinţă căreia i s'a dat numele *fiziologie*. Studiul care s'a „făcut despre natura şi funcţiunile diferitelor părţi ale corpului „social, a creat asemenea un tot de noţiuni, o ştiinţă, căreia „i s'a dat numele *economie politică*, şi care poate că ar fi „fost mai bine să se numească *economie socială*".

In mod expres, J. B. Say arată, că el a părăsit principiul restrâns al avuţiei, zicând (Loc. cit. pag. 2):

„Obiectul economiei politice, pare să fi fost restrâns, până „aici, la cunoştinţa legilor cari prezidează la formaţia, distri-„buţia şi consumaţia avuţiilor. Astfel am considerat-o eu în-„sumi în al meu *Tratat de economie politică*, publicat pentru

„prima dată în 1803. De când . . . raporturile individului cu „corpul social şi ale corpului social cu indivizii, şi interesele „lor reciproce, au fost stabilite lămurit, economia politică, care „părea că nu are ca obiect decât bunurile materiale, s'a „găsit că cuprinde sistemul social în întregime".

Acestei definiţii nouă, mai cuprinzătoare, a lui J. B. Say de la 1828, ar fi trebuit să-i urmeze şi o nouă sistematizare, nu numai formală, ci organică: plecând dela „corpul social", aşa dar, dela poporaţie, dela naţie şi dela organele ei, cari sunt clasele sociale. J. B. Say îşi schimbă, în adevăr, şi sistematizarea, dar numai mecanic: împărţind economia politică în *opt părţi* (cu finanţele), în locul celor *trei*, cel puţin ştiinţifice, (producţie, distribuţie, consumaţie), dela 1803.

Această îndoită eroare, a lui J. B. Say, care, la 1803, întrerupe dezvoltarea firească şi tradiţională, a economiei politice, ca ştiinţă a poporaţiei, a naţiei, a avuţiei naţiunilor — substituindu-i principiul greşit al avuţiei abstracte — şi care apoi, la 1828, părăseşte acest principiu, al său, dar fără ca să aplice principiul celalt, cuprins în noua sa definiţie: *este cauza adevărată, cred eu, a confuziei desăvârşite, care domneşte până astăzi în domeniul economiei politice*, cu diferitele ei *sisteme* şi cu *„şcolile"* ei, aşa precum nu se vede la nici una din celelalte ştiinţi.

In aceste sisteme şi şcoli, stăpânite încă de principiul *avuţiei* — părăsit de J. B. Say — *poporaţia*, rătăceşte ca un Ahasver, fără ca să-şi poată afla *locul:* ceia ce se datoreşte tocmai faptului, că poporaţia este principiul firesc al sistemului, dominându-l în întregime. Aşa că *locul, pe care nu şi-l găseşte* — întrucât fiecare o tratează în altă parte — este tocmai dovada *erorei*, pe care trebue să o înlăturăm, ca să ajungem la stabilirea definitivă a unui *sistem al ştiinţei*. Şi ca să se vadă confuzia de astăzi, vom cita câteva exemple, de după apariţia primei noastre ediţii, la 1899.

Charles Gide, la 1901, în a şeptea ediţie, a „Principiilor" sale — păstrând împărţirea lui J. B. Say, dela 1803 — tratează despre legea lui Malthus, sub titlul „Consumaţia", foarte sumar, iar despre „legea productivităţei decrescânde" (loi du rendement non proportionnel), la titlul „Producţia", aşa dar despărţind aceste materii, care nu putem înţelege cum pot

să fie tratate deosebit (Principes d'Economie politique Ed. VII, Paris, 1901, pag. 134 şi 575).

Dr. Carl Johannes Fuchs, profesor la Universitatea din Freiburg, la 1901, pune poporaţia la sfârşitul tractatului său ca un capitol deosebit (Schluss), în afară de sistemul său împărţit la dânsul — după adaogirea cunoscută, a „circulaţiei" — în Producţie, Circulaţie, Impărţire, Intrebuinţare: *Schluss die Bevölkenungsfrage* (Die Volkswirtschaftslehre 1901, pag. 127).

Luigi Cossa, profesor la Universitatea din Pavia, la 1902, urmând şi el aceeaşi împărţire împătrită, vorbeşte despre poporaţie sub titlul „Repartiţia avuţiei" (Premiers éléments d'Economie politique. Economie sociale. Paris 1902, pag. 163).

Dr. Julius Platter, profesor de ştiinţe de Stat, la Politehnicul din Zürich, fără nici un sistem, ceea ce este tocmai caracteristic — în şirul său de capitole, Bunuri, Producţia bunurilor, Subiect şi organizaţia economică, Economie naturală, Economia monetară, Capital, Preţ, Impărţirea bunurilor, Renta, Salariul, Stările moderne muncitoreşti, Micşorarea profitului — nici nu găseşte măcar loc poporaţiei: la 1903, aşa dar, după o sută de ani de la J. B. Say (Grundlehren der Nationalökonomie. Berlin 1903).

Alfred Marshall, ilustrul economist politic englez, în ediţia germană de la 1905, cu o introducere de Lujo Brentano, a scrierei sale, apărută încă din 1890, tratează despre poporaţie, sub titlul „Factorii Producţiei" (Cartea IV) şi în legătură cu „legea productivităţi descrescânde" (Handbuch der Volkswirtschaftslehre 1905, pag. 188—238).

Dr. Julius Wolf, profesor de ştiinţi de Stat, la Universitatea din Breslau, la 1908, în tratatul său de „economie politică ca ştiinţă exactă", pune poporaţia la sfârşitul scrierei sale (Sechster Abschnitt), sub titlul, care vădeşte el însuş întreaga confuzie: „Totalitatea Economiei naţionale (Das ganze der Volk- „wirtschaft. Problemele universale ale economiei naţionale)", vorbind de „problema poporaţiei" şi de „legea poporaţiei" (Nationalökonomie als exakte Wissenschaft. Ein Grundriss, Leipzig 1908, pag. 187).

Yves Guyot, cunoscutul redactor al vechei publicaţii periodice „Journal des Economistes", la 1911, în a patra ediţie a cărţei sale asupra „Ştiinţei economice" — împărţită în unsprezece „Cărţi" — se ocupă de poporaţie în Cartea a şeaptea (La science économique. Ses lois inductives. Paris. f. d).

Peter Masslow, la 1913, în teoria economiei politice, începe prin a constata, că la cercetarea dezvoltărei economice găsim mai întâiu faptul schimbărei necontenite a sistemelor economice, care stă în legătură mai strânsă cu scăderea productivităţei muncei pe aceiaş întindere de pământ şi cu creşterea poporaţiei (Vorwort) — şi cu toate acestea, nu tratează despre poporaţie în scrierea sa (Die Theorie der Volkswirtschaft. Einführung in die Politische Ökonomie. Leipzig 1911).

Această confuzie, de a trata poporaţia *oriunde* — numai nu acolo unde trebue să fie tratată — i-a fost dat lui *Charles Gide*, profesor onorar la Facultatea de drept din Paris, să o ridice la înălţimea unui principiu ştiinţific.

Charles Gide, la 1920, în cursul său de economie politică, păstrând împărţirea lui J. B. Say, de la 1903, recunoaşte marea însemnătate a poporaţiei, dar totuşi — în mod foarte caracteristic — susţine că locul ei poate să fie oriunde, la voea autorilor (au gré des auteurs). El însuşi, printr'o curioasă abatere logică, o tratează tocmai la urmă, în ultimul capitol al „Consumaţiei", zicând (Cours d'économie politique Paris 1920, Vol. II. pag. 561:)

„Chestiunile relative la poporaţie constitue o ştiinţă dis- „tinctă de economie şi care se numeşte *Demografie*. Totuş, „ea atinge economia politică prin un aşa de mare număr de „puncte şi chiar marile legi clasice ale economiei politice, ca „acele a rentei fonciare, sau a salariilor, se găsesc în relaţii „aşa de strânse cu legile poporaţiei, încât nu se poate refuza „acestora un loc într'un curs de economie politică, loc care „se poate afla, după voea autorilor, în oricare parte a econo- „miei politice (dans n'importe quelle partie de l'économie po- „litique), tot atât de bine la producţie, ca şi la repartiţie, sau la consumaţie".

Logic ar fi fost, în cazul acesta, ca Charles Gide să o fi tratat *la început,* dar nu numai *la urmă,* cum face.

Două excepţii, le găsim, în această privinţă, la profesorii de economie politică, Charles Brouilhet şi Knut Wicksell, acel d'intâiu, de la Facultatea de Drept din Lyon, acest din urmă, de la Universitatea din Lund.

Charles Brouilhet, la 1912, expunând principiile economiei politice, pe capitole, cincisprezece în totul, fără nici o altă sistematizare, pune poporația în capitolul întâiu — și își scuzează, oarecum, abaterea de la regula tradițională, prin următoarea explicație (Précis d'économie politique. Chapitre premier. La Population. Paris 1912, pag. 1):

„Datele relative la poporația umană a pământului sunt in„dicii economice prea importante ca cetitorii noștri să fie sur„prinși de a vedea punându-se studiul ei în fruntea acestei „lucrări".

Knut Wicksell, la 1913, cercetând sistematizarea lui J. B. Say, arată că ea este lipsită de logică, și propune o altă împărțire a materiei, asemănătoare cu acea a lui Léon Walras: I. Teoria poporației II. Teoria Valoarei și schimbului III. Teoria producției și împărțirei IV. Teoria formației capitalului V. Teoria banilor și creditului. Nu ne vom opri ca să criticăm această împărțire — pe care și el o crede, indiferentă, în ce privește locul care se cuvine poporației — ci vom reproduce numai declarația sa, în această privință (Vorlesungen über Nationalökonomie. Jena 1913, Vol. I. pag. 7:).

„In genere, și lăsând la o parte împărțirea materiei făcută „aici, s'ar putea găsi (dürfte man finden), că teoria popo„rației (Bevölkerungslehre), care este imposibil să lipsească „unei expuneri economice politice, nu își găsește un loc po„trivit în sistem, dacă nu o punem, ca introducere (als Ein„leitung), în fruntea tuturor celorlalte".

Aceste excepții, ale profesorilor Brouilhet și Wicksell, sunt foarte importante, desigur, întrucât se recunoaște *întâietatea* poporației, punând-o, din cauza aceasta: în fruntea expunerei economiei politice. Dar vom observa, cu regret, că excepțiile aici, sunt numai *excepții aparente*.

Poporația ocupă *locul* întâiu: la Brouilhet, pentru că *datele* ei se par indicii prea importante, iar la Wicksell, ca *introducere*, pentru că altfel nu și-ar găsi un loc potrivit în sistem. Dar ceeea ce lipsește amânduror, este de a considera poporația ca *principiu* al definiției, stăpânind *sistemul* economiei politice. De aceea, la dânșii poporația apare numai *lipită* de expunere — ce e dreptul, la locul ce i se cuvine — dar nu *contopită* cu dânsa.

După poporație, urmează, la Brouilhet — să se observe în ce șir arbitrar — cele cincisprezece capitole: II. Puterile economice, III. Cheltuelile și economiile, IV. Instituțiile sociale, V. Agricultura, VI. Minele și puterile muncitoare, VII. Orașele VIII, Industria, IX. Comerțul, X. Transporturile, XI. Moneta și prețurile, XII. Creditul, XIII. Capitalul și munca XIV, Parazitismul social și doctrinele economice, XV. Economia politică comparată. Cum se vede, *lipsa de legătură* între aceste capitole, apare aici în unele apropieri sau îndepărtări curioase, ca de pildă: „orașele", despărțite de poporație, prin șase capitole, iar „parazitismul social", pus în acelaș capitol cu „doctrinele economice". La Knut Wicksell, găsim asemenea: o sumă de „teorii", înșirate una după alta, fără ca orânduirea lor să rezulte *din principiul poporației*, și să alcătuiască un sistem.

Cu alte cuvinte: expunerile lui Brouilhet și Wicksell, sunt numai *expuneri mecanice*, și nu *sisteme organice*, cum se cere, pentru ca *știința* sa fie desăvârșită, și să nu se reducă numai la un conglomerat arbitrar de cunoștinți parțiale, fără legătură între dânsele, și expuse pururea controverselor, fără sfârșit, ale diferitelor „școale".

* * *

In România, din punctul de vedere teoretic, *problema sistematizărei economiei politice*, după un principiu sau altul: a fost pusă, pentru prima dată, dacă nu mă înșel, în această scriere a mea, „Despre poporație", la 1899. Dar în expunerea elementelor științei, și ca preocupare practică, poporația s'a impus, de timpuriu, și în mod firesc, și la noi: până când, prin înrâurirea sistematizărei tradiționale, ea ajunge — tocmai în timpurile noastre de propășire științifică, și când poporația are la noi o importanță atât de mare — să cadă pe al doilea plan, sau să fie chiar nesocotită cu totul.

Principele Dimitrie Cantemir, (1673 — 1723), al Moldovei, prin scrierea sa cunoscută *Descriptio Moldaviae 1716*, tradusă în românește, prin îngrijirea Mitropolitului Veniamin, la 1806, și tipărită mai târziu, în Mânăstirea Neamț, supt titlul *Scrisoarea Moldovei, la 1825*, iar în a doua ediție, de C. Negruzzi, *Descrierea Moldaviei, Iași 1851*, și în alte

ediţii româneşti, mai pe urmă (T. Boldur — Lăţescu, Iaşi 1868; A Papiu Ilarianu Ed. Acad. Rom. Bucureşti 1875) — este nu numai întemeietorul statisticei descriptive, ci poate fi considerat şi ca începătorul economiei politice româneşti, în forma descriptivă a economiei politice naţionale. Dimitrie Cantemir, dă o atenţie deosebită poporaţiei şi claselor ei (Cap. XV. despre neamul boeresc din Moldova. Cap. XVI. Despre ceilalţi locuitori ai Moldovei).

Principele Nicolae Suţu (1798 — 1871), fiu al Principelui Alexandru Şuţu, care a domnit în Moldova şi în Valachia, s'a stabilit la 1827, în Moldova, unde a jucat întâiul rol politic şi administrativ, în timpul protectoratului rusesc, după pacea dela Adrianopole, dela 1829; în timpul domniei lui Mihail—Vodă Sturdza, al cărui ministru de externe şi sfetnic a fos ca mare logofă (1834 — 1849); şi mai pe urmă, sub Grigore Ghica (1849 — 1854), subt căimăcămia lui Vogoride, şi subt Domnia lui Cuza-Vodă, când se retrage din viaţa publică, la 1863 (Mémoires du Prince Nicolas Soutzo, publiés par Panaioti Rizos, Vienne 1899).

Intr'o mică scriere a sa, în limba franceză *„Aperçu sur l'Etat industriel de la Moldavie“*, şi cu subtitlul mai dezvoltat *Aperçu sur les causes de la gêne et de la stagnation du commerce, et sur les besoins industriels de la Moldavie. (Iassy à l'Institut de l'Abeille 1838, pp. 50)* — cu o dedicaţie, în în care atribue Domnitorului Mihalache Sturdza, vaste cunoştinţi în economia politică (des connaissances vastes en économie politique) — Principele N. Suţu, are în vedere interesele *naţiei* (care nu trebue să fie asimilată cu individul, pag. 23); el consideră încurajarea *formaţiei oraşelor*, şi dezvoltarea acelor care există, ca una din nevoile principale ale ţărei (pag. 39), şi arată legătura strânsă între poporaţie şi producţie, zicând (pag. 40): „Poporaţia se ridică în totdeauna în raport cu producţia unei ţări, şi nu un produc sau altul, în deosebi, este acela care favorizează poporaţia, ci producţia în general, adică venitul total al unei naţii“ . . .

In admirabila, pentru timpurile acele, publicaţie periodică, apărând în limba franceză şi românească, la Iaşi, *„Le Glaneur Moldo Valaque“ — Spicuitorul Moldo-Român, Jurnal ştienţific, literar, şi industrial. Rediguit de o Soţietate de literaţi.*

(Iaşii, la Institutul Albinei 1841) — părerea mea este că partea economică şi statistică, se datoreşte tot Principelui N. Suţu, care era singurul cercetător ştiinţific cunoscut, pe acele timpuri, în aceste materii. In această publicaţie, în numărul pe lunile April, Mai, Iunie 1841, găsim, sub titlul *Statistica,* o exactă observaţie şi prevestire asupra mişcărei poporaţiei Moldovei, pe anul 1839, în care autorul — care credem că nu poate fi decât Principele N. Suţu — compară poporaţia totală, a Moldovei, în plină creştere, cu poporaţia oraşelor, constatând, *cel d'intâiu,* fenomenul descreşterei poporaţiei creştine, şi a înmulţirei jidanilor (loc. cit. pag. 110):

„Ţinerea mitricilor de naştere şi de morţi, nu s'au urmat „în chip regulat în Moldova, decât numai de la introducerea „Reglementului Organic; acestui aşezământ suntem datori cu „catagrafia şepte anuală şi cu ecsacte cunoştinţe atât de folo„sitoare pentru Economia politică. In acest număr am adăogit „un asemenea tablo de mitrică pe anul 1839... Ekstractul a„cestui tablo adevereazâ că între 25,374 născuţi creştini, „s'au întâmplat 15.035 morţi adecă, că numărul morţilor trece „peste jumătate pe acelor născuţi.

„La Jidovi însă locuitorii de politii, intre 1925 născuţi, sunt „673 morţi, adecă că numărul celor născuţi întrece jumătatea „sumei celor morţi, încât urmând purure asemene analogie, „înpoporarea jidovască a politiilor va întrece în viitorime pe „acea a creştinilor“.

In scrierea sa principală, *Notions Statistiques sur la Moldavie* (Jassy 1849) — tradusă de Komisul Teodor Kodrescu, cunoscutul autor al „Uricarului“, şi publicată sub titlul *„Notiţii Statistice asupra Moldaviei“, de Prinţul Nekulae Suţu* (Iaşii 1852) — autorul tratează: Cartea I. Despre teritoriu, Cartea II. Despre Poporaţie, Cartea III. Despre producţie, punând, cum se vede, poporaţia, în legătură cu teritoriul şi arătând că economia politică are de scop să explice fenomenele puterei naţiunilor, şi să dea direcţie muncei naţionale (Introducere, ed. fr. pag. III; ed. Codrescu pag. 4):

„Ikonomiea politică ni esplică fenomenile estraordinare ce „ni înfăţioşează istoriea puterniciei naţiilor... Nici o naţie „dară nu este lipsită de facultatea de a agonisi avuţii şi de „a ţine o linie treptat suitoare în înavuţire şi în putemicie“.

Această concepţie a economiei politice, este cu atât mai vrednică de însemnat, cu cât Principele N. Suţu nu avea predecesori, în ţară, decât pe Dimitrie Cantemir, şi cu cât el ar fi putut să stea mai degrabă sub înrâurirea imediată a lui J. B. Say, de la 1803 — precum se întâmplă atâtor autori, încă din zilele noastre — fără a ţinea seamă de J. B. Say, de la 1828.

Ioan Ghica, cu lecţiunea sa de deschidere a cursului de economie politică, rostită în Academia Mihăileană din Iaşi, la 23 Noembrie 1843, şi tipărită apoi în publicaţia periodică. *„Foaie ştiinţifică şi literară“*, de Duminică 27 Februarie 1844 (pag. 57) — poate fi considerat ca începătorul învăţământului superior al economiei politice, în România: care a împlinit, aşa dar, în anul acesta 84 de ani. Ioan Ghica este dominat, în genere de concepţia sistemului industrial, al liberului schimb, şi al libertăţei în genere, *„laissez faire, laissez passer“*, fiind un adversar al protecţiei naţionale — ca reprezentant al şcoalei „avuţiei“ — după cum se arată în „Convorbiri economice“, începute încă de pe la 1863 (Ed. III. Bucureşti, 1879).

Dionisie G. Marţian, în scrierea sa *„Studii sistematice în Economia politică. Partea primă. Economia socială Sarcina I.* (Bucureşti 1858), defineşte economia politică, zicând (pag. 4):

„Ştiinţele juridice... sunt numai o parte a ştiinţelor sociale... „Insă cari sunt legile după care creşte, se micşorează popu- „laţiunea, cauzele, institutele şi efectele lor, precum şi elemen- „tele din care se naşte averea... cu un cuvânt, doctrinele „economiei politice, sunt un studiu nu numai mai puţin impor- „tant dar indispensabil“.

D. P. Marţian, deosebeşte: Ştiinţele sociale (Populaţionistica, Economia socială, Culturalistica), şi Ştiinţele de Stat (Politica populaţionistică, Politica economică, Politica culturală). In acelaş timp, el separă economia politică generală, socială, de economia naţională, punând *naţiunea* — care ştim că este forma concretă a poporaţiei — ca principiu al unei părţi a ştiinţei, când zice (pag. 48):

„Este o deosebire între cosmopoliticele principii ale eco- „nomiei sociale, şi între principiile economiei naţionale. Cele „au valoare pretutindenea unde există o societate economi- „sătoare; aceste trebue să reflecteze la împrejurările speciale „a naţiunei“.

Economia politică, a lui D. P. Marţian, la 1858, porneşte dar dela *poporaţie*, în genere, şi dela *naţie*, ceea ce, din nenorocire, nu a fost principiul urmaşilor săi, cari consideră *avuţia*, ca obiect al ştiinţei.

Ioan Strat, fost profesor de economie politică la Universitatea din Iaşi şi Bucureşti, reproduce însuşi titlul operei lui J. B. Say, dela 1803: *Tractat Complectu de Economia politică sau simplă expunere a modului cum se formésă, se distribue şi se consumă bogăţiile* (1 vol. pp. 413. Bucuresci 1870). Cartea însă este împărţită în patru părţi, tratând: Partea I, despre producţiunea bogăţiilor; Partea II, despre circulaţiunea bogăţiilor; Partea III, despre distribuţiunea bogăţiilor; Partea IV, despre consumaţiunea bogăţiilor — aşa dar, având, ca principiu de împărţire „avuţia“, iar poporaţia fiind cercetată tocmai la sfârşitul părţei a treia, dar cu menţiunea, care în mod logic ar fi trebuit să-l determine ca să o pună în fruntea sistemului (Partea III. Cap. IV, pag. 349):

„Dacă este ceva pe tot câmpul întins al Economiei poli- „tice care trebue să aţâţe atenţiunea şi curiositatea omului „sciinţei, apoi este chestiunea care avem de tratat în capi- „tolul acesta, chestiunea *populaţiunei...*

„Care este într'un cuvânt în definitiv rezultatul la care vo- „eşte să ajungă Economia Politică? El nu poate fi altul decât „îmbunătăţirea stărei materiale şi morale a oamenilor. Vrea „să zică oamenii sunt obiectul unic şi direct al Economie „politice“...

Oamenii, fiind astfel obiectul unic şi direct al Economiei politice, cum recunoaşte singur: s'ar fi cerut ca Ioan Strat să-şi dezvolte sistemul său, plecând dela poporaţie. Totuşi, el a păstrat sistemul vechiu al avuţiei.

Contradicţia aceasta, dintre recunoaşterea poporaţiei, ca obiect unic şi direct al economiei politice, şi ignorarea ei, pentru a considera ştiinţa, ca ştiinţă a avuţiei — prin care de la sine se reduce la abstracţii banale şi sterile — este încă o preţioasă contribuţie la clarificarea stistematizărei nouă ce se impune, aşa precum o reclamă concepţia mea. Dar vom

cita încă o contrazicere, tot atât de caracteristică, din istoria economiei politice româneşti, contrazicere, inerentă sistemului de astăzi în genere.

P. S. Aurelian — cunoscutul profesor de economie rurală dela Scoala de agricultură şi Silvicultură (Herestreu), membru al Societăţei de economie politică din Paris, de mai multe ori ministru, şi membru al Academiei Române — debutează cu o mică scriere didactică: *Catechismul Economiei politice* (1869 Ed. II Bucureşti 1874). Aici el ni dă următoarea definiţie şi sistematizare a ştiinţei noastre, urmând pe Say, şi pe Strat:

„Economia politică este ştiinţa care ne învaţă cum se produc, „se împart şi se consumează avuţiile în societate . . . Această „ştiinţă se împarte în trei părţi care sunt: *Producţiunea avu-„ţiilor, Distribuţiunea sau împărţirea avuţiilor, şi Consuma-„ţiunea sau întrebuinţarea avuţiilor*".

In cadrul acesta, P. S. Aurelian tratează despre toate materiile cunoscute ale economiei politice — cu omiterea totală numai a uneia: *„poporaţia"*, despre care nu spune nici un cuvânt! Dar imediat după aceasta, în scrierea sa specială asupra economiei naţionale, *Terra Nostra. Schiţe economice asupra României* (Bucureşti 1875 Ed. II, revăzută şi adaosă, Bucureşti 1880), în care ni dă o descripţie complectă a ţărei noastre, P. S. Aurelian, se ocupă, în primul rând, după teritoriu, de poporaţie, într'un capitol special (Cap. II. Populaţiunea. Ochire economică. Naţionalitatea şi limba. Numărul şi sporirea populaţiunei. Populaţiunea după sex, după profesiuni după naţionalitate, după religiune. Mişcarea populaţiunei).

Contrazicerea dintre ştiinţa teoretică, lăsând la o parte *poporaţia*, şi aplicarea ei, este aici evidentă: făcând ca acea dintâi să nu aibă nici o utilitate, întrucât nu serveşte cercetărei fenomenelor cari îi aparţin. Această contrazicere, cum se vede, se datoreşte sistematizărei greşite a ştiinţei, după principiul *„avuţiei"*. Ea este însă cu atât mai regretabilă, la noi, unde poporaţia formează cu mult cea mai gravă dintre toate problemele.

In această privinţă, cercetând mişcarea poporaţiei României, P. S. Aurelian constată năvălirea poporaţiei jidăneşti, în deosebi la oraşe, şi atrage atenţia asupra urmărilor ei de neînlăturat, aproape în aceiaşi termini, ca şi statisticul „Spicuitorului", dela 1841 (Terra nostra Ed. III 1880, pag. 20):

„In Iaşi, s'au căsătorit 446 ortodocşi şi 448 israeliţi; în „Neamţ şi Pia ra 167 ortodoxi şi 120 israeliţi; în Bucureşti, „1760 ortodocşi şi 200 israeliţi.

„Ne permitem a supune aceste cifre la meditaţiunea acelora „care se interesează de mişcarea populaţiunei in România. „Dacă această năvălire de specie nouă va continua a se des-„volta şi în alte judeţe, apoi negreşit va veni un timp când „populaţiunea israelită va întrece pe cea română. Afară de „Galiţia, nu credem să mai existe vre-un Stat în Europa unde „populaţiunea indigenă să fie cotropită pe nesimţite de străini, „după cum suntem noi cotropiţi."

Reflectând asupra acestei probleme, după cercetarea ei, P. S. Aurelian ajunge la următoarea concluzie (pag. 24:

„Dorinţa de a cunoaşte dacă mortalitatea este aceeaşi între „ortodocşi şi israeliţi, ne-a îndemnat a compara naşterile şi „morţile în oraşele unde se află mai mulţi israeliţi; resultatul „a fost că în aceste oraşe, pentru populaţiunea română, mor-„ţile covârşesc naşterile; iară pentru israeliţi, naşterile co-„vârşesc morţile; cu alte cuvinte, pe când populaţiunea ro-„mână descreşte, israeliţii se înmulţesc.

„Cadrul acestei lucrări nu ne îngădueşte a intra în mai „multe amănunte asupra populaţiunei; sperăm, cu toate aces-„tea, că fapteie constatate sunt de ajuns pentru a atrage „atenţiunea românilor asupra unei chestiuni care trebue să „ocupe în timpul de faţă locul d'intâiu în meditaţiunile lor. „Pentru noi românii în particular, chestiunea populaţiunei „este o chestiune de existenţă şi de mărire naţională. A fa-„voriza prosperitatea economică şi a neglija înmulţirea popu-„laţiunei, este ca şi cum am lucra pentru o grădină până ce „fructele au ajuns la maturitate, rămânând ca alţii, iară nu „noi, să se folosească de dânsele".

Aşa fiind, eu voiu zice: dacă *poporaţia* are această mare şi evidentă însemnătate — nu numai la noi, ci în genere — *în practică:* atunci desigur că ea trebue să domine, în mod firesc, *teoria*. Cât pentru P. S. Aurelian, el a făcut un mare serviciu şi teoriei prin această afirmare a însemnătăţei, pe care o are poporaţia, ca şi mai pe urmă prin îndrumarea economiei politice româneşti către Friedrich List, al cărul sistem este dominat de principiul poporaţiel, întrucât se bazează

pe „nație“ (Frederich List: Sistem Național de Economie politică, traducere de I. N. Papiniu, cu o Prefăță de P. S. Aurelian București 1887).

D. Nicolae Basilescu, profesor de economie politică la Universitatea din București, la prima apariție a scrierei mele „Despre Poporație“ (1899), a socotit că cercetarea teoriei lui Malthus este „o problemă oțioasă“, pentru economia politică de azi, cum observă în al său *„Raport prezentat Universității din București asupra lucrărilor propuse pentru obținerea catedrei de economie politică și finanțe a Facultății de Drept de la Universitatea din Iași.* (Extras din „Revista de drept și Sociologie“, anul II, No. 8, București 1900), la care am răspuns, susținând teza contrară (A. C. Cuza: Cei doi Spenceri și alte descoperiri ale d-lui N. Basilescu. Studiu critic. 1. vol. pag. 119, Iași 1900).

In propriul său mod de înțelegere a științei — așa precum o predă la Facultatea juridică a Universității din București — d. N. Basilescu, păstrează în totul, la 1903, definiția și sistematizarea cunoscută, a lui J. B. Say, dela 1803, zicând (Economia politică. Curs predat de d-l Profesor N. Basilescu, Stenografiat de I. Patrichi. Ediția II, corectată, 1903, pag 142):

„Economia politică, întotdeauna călăuzită de scopurile morale și superioare ale omului, este sciința fenomenelor producțiunnii, distribuțiunii și consumațiunii bunurilor“.

In cadrul acestui sistem, al lui J. B. Say — d. Prof. N. Basilescu, nu tratează în nici o parte despre poporație, ci pomenește numai, la capitolul „Natură“, incidental, despre demografie, observând, că „joacă și ea un rol important“ (pag. 188), și tot așa despre „colonizațiune și imigrațiune“, zicând că sunt „elemente interesante de examinat în un popor“ (pag. 190).

De alte expuneri ale economiei politice, la noi în țară, nu ne mai ocupăm, întru'cât ele cu toatele nu sunt decât reproduceri ale aceluiaș sistem: al lui J. B. Say, dela 1803, în cea mai mare parte pentru uzul școalelor secundare, ca să satisfacă cerința programului.

* * *

Contrar acestei concepții — având la bază principiul *„avuției“* — eu am susținut, în prima ediție a scrierei mele „Despre Poporație“ (1899), că definiția și sistemul economiei politice

trebue să rezulte din principiul *„poporației“*, zicând (Vezi mai sus, pag. 14):

„Pentru noi, ca încheere logică a lucrărei de față, *știința „economică este știința care determină legile, cari stăpânesc „îndestularea trebuințelor materiale ale poporației umane.* „Lucrarea de față, se prezintă dar, din acest punct de vedere „ca cel d'intâiu capitol, dezvoltat mai pe larg al unei siste„matizări viitoare a acestei științi, luând ca principiu de orga„nizare, nu *avuția*, precum s'a făcut până acum, ci *poporația*, „ca element viu, care o produce și intereselor căreia ea tre„bue să fie pururea subordonată“.

Mai precis, la 1901 — în lecțiunea de deschidere a cursului meu de economie politică, la Facultatea de drept a Universității din Iași — eu am cuprins definiția economiei politice în următoarea formulă (A. C. Cuza: Obiectul economiei politice și însemnătatea ei, Iași 1901, pag. 31):

„Economia politică este știința legilor și factorilor, cari stă„pânesc poporația umană în raport cu mijloacele de existență“.

Intregind această formulă — cu adăogirea scopului practic al științei — eu am stabilit următoarea definiție, pe care o socotesc, pentru mine, definitivă, și de care m'am călăuzit, în dezvoltarea cursului meu la Facultatea de drept, a Universității din Iași:

„Economia politică este știința legilor și factorilor, cari „stăpânesc poporația în raport cu mijloacele de existență, „având ca scop cunoștința și cârmuirea economiei națiunilor“.

Această definiție, a mea — servindu-se de *termini cunoscuți*, și determinând, cu precizie, *obiectul* științei — cuprinde și *sistematizarea* economiei politice.

Relațiile poporației cu mijloacele de existență, pot fi cercetate: *în general* — din punct de vedere istoric, teoretic și practic — sau, din aceleași puncte de vedere, dar numai *național*, adică ale unei nații determinate, sau și *internațional*, în raporturile diferitelor nații. Obținem astfel următoarele trei grupe de discipline, cari alcătuesc totalitatea științelor economiei politice:

I. Economia politică generală.

1) Istoria economiei politice.
2) Economia politică teoretică.
3) Politica economică teoretică.

II. Economia politică națională.
1) Istoria economiei naționale.
2) Statistica economiei naționale.
3) Politica economică națională.

III. Economia politică internațională.
1) Istoria economiei internaționale.
2) Statistica economiei internaționale.
litica economică internațională.

Prin aplicarea logică a principiului poporației, se înlătură astfel confuzia, unei singure discipline, a „economiei politice" — care, încă dela *Karl Heinrich Rau* (Ueber die Kameralwissenschaft. Entwickelung ihres Wesens und ihrer Theile. Heidelberg 1823) — numai este decât un anahronism.

Odată cu această sistematizare a *disciplinelor* — justificată, prin noul principiu — expunerea *materiilor*, cari aparțin, economiei politice, se dezvoltă și ea, într'un sistem firesc, din definiția mea: fiind vorba de *legile* și *factorii*, cari stăpânesc poporația umană în raport cu mijloacele de existență, și făcând astfel ca economia politică să se înfățișeze imediat, ca o știință teoretică și practică, servind n:eresele de existență a națiunilor, ca „ramură a cunoștințelor legiuitorului și, omului de Stat", cum zice Adam Smith (Cercetări asupra naturei și cauzelor avuției națiunilor. Cartea IV. Despre sistemele economiei politice. Introducție. 1776).

„*Sistematizarea viitoare*", de care vorbeam la 1899 — zicând atunci că lucrarea mea „Despre Poporație", se prezintă ca primul ei capitol dezvoltat mai pe larg (Vezi mai sus, pag. 14) — apare acum, cu nouile adăogiri, în această a doua ediție, de la 1929, mai lămurită, în următorul *sistem*, care se desface din concepția și din cuprinsul ei, așa precum se poate urmări în paginele citate aici:

I. Introducere. Definiții. Noțiuni generale.

Economia politică: știința legilor cari stăpânesc îndestularea trebuințelor materiale ale poporației umane (pag. 14).

Poporația: totalitatea oamenilor cuprinși în anumite hotare (pag. 15).

Națiunile: poporații de un sânge determinat, ocupând dela origine anumite teritorii, ca baze a mijloacelor lor de existență (pag. 224).

Proprietatea: națională, familială, individuală (pag. 348).

Statul (pag. 198).

II. Metoda economiei politice

Metoda statistică (pag. 45-113). Metoda teoretică (pag. 555). Metoda istorică (pag. 568). Metoda empirică (pag. 575).

III. Istoria economiei politice

A. *Introducere.* Ideile cu privire la raporturile poporației cu mijloacele de existență, a diferitele nații, determinate de starea lor economică și de necesitățile de a o înrâuri. Nații agricole. Nații industriale. Nații capitaliste. (pag. 227 și 417);

B. *Scoalele economice politice.* Cercetarea părerilor cu privire la legea poporației, ne face să cunoaștem pe cei mai aleși reprezentanți ai economiei politice, din toate timpurile și școalele ei: Școala mercantilistă (Botero, Faxardo, Child, Genovesi, Steuart); Școala fiziocratică (Mirabeau, Quesnay); Școala industrială (Adam Smith, Malthus, Ricardo, J. B. Say); Școala socialistă (Charles Fourier, R. Owen, Rodbertus); Școala etică (Sismondi); Școala Naționalistă (Friedrich List); Școala istorică (Roscher, Cibrario); Scoala armonistă (Carey, Bastiat); Școala organică (Scialoja, Schäffle); Școala comunistă anarhică (Godwin, Marx, Kautsky); Scoala socialismului de catedra, a istoriștilor, solidariștilor, clasiciștilor epigoni (Laveleye, Molinari, Rümelin, Ad. Wagner, Leroy-Beaulieu, Charles Gide, etc.). Vezi: Registru alfabetic. B. Nume.

IV. Economia politică teoretică

A. *Legile economice.* Puteri cari stăpânesc poporația în raport cu mijloacele de existență: 1. Legi naturale (legea vieței, legea individualității, legea poporației, legea productivității, legea economiei puterilor) 2. Legi sociale (legea asociației, legea diviziunei muncei, legea organismului social); 3). Legi pozitive. (Legislația minieră, agrară, industrială, co-

mercială (vamală), socială, etc. (Vezi: pag. 114, 399—406). Cap. XVIII. Principiul poporaţiei; Nota I: legea poporaţiei; Registru alfabetic A. Materii

B. *Factorii economici.* Cauze hotărâtoare ale raporturilor poporaţiei cu mijloacele de existenţă, sau condiţiile lor: 1. Naturale 2. Sociale (pag. 494—530).

C. *Stările economice progresive.* Raporturile poporaţiei cu mijloacele de existenţă, privite în desvoltarea progresivă a naţiilor, după cunoştinţele şi mijloacele de care dispun, sub presiunea legei poporaţiei: 1. Vânătorie 2. Pastorie 3. Agricultură 4. Industrie 5. Capitalism (pag. 227 şi 417).

D. *Organizaţia producţiei capitaliste.* Noţiuni generale: Valoarea, Preţul, Banii. I. Producţia: Capitalul, Pământul, Statul, Intreprinderea, Conducerea technică, Munca. II. Distribuţia: Venitul, Dobânda, Renta, Impozitul, Profitul, Remuneraţia conducerei technice, Salarul. (Vezi pag. 209, şi Registru alfabetic A).

E. *Clasele sociale.* Organizaţia producţiei — stăpânită pururea de legea naturală a economiei puterilor, şi sub presiunea legei înmulţirei — duce la diviziunea muncei sociale, făcând că poporaţia (naţiile) să se împartă în clase şi categorii. Lucrând fiecare pentru îndestularea tuturor, munca socială presupune trei funcţii necesare: *producţia* materiilor prime; *mijlocirea* dintre producţie şi consumaţie prin munca de transformare a materiilor prime în obiecte de consumaţie (grâul în făină, făina în pâne), şi *conducerea* producătorilor, cu satisfacţia intereselor lor superioare. — Nu sunt decât *trei clase:* 1) Clasa producătoare (rurală). 2) Clasa mijlocitoare (de mijloc); 3) Clasa conducătoare (dirigentă). Fiecare din aceste clase, se împarte progresiv în specialităţi. Ca împărţiri naturale, mecanice, ale muncei sociale: clasele nu se pot desfiinţa. Ca alcătuiri naturale, organice: clasele sunt organele naţiei. Armonia claselor sociale, este o necesitate mecanică şi organică a vieţei comune. „Lupta de clase", trebue să aibă ca rezultat fatal peirea naţiunilor, prin turburarea raporturilor poporaţiei cu mijloacele de existenţă, şi prin zdruncinarea organismului lor (pag. 442, 547 şi Cap. XIX. Mărirea şi decăderea naţiunilor, pag. 430—486).

F. *Oraşele.* Insemnătatea lor economică, culturală, politică. (pag. 445).

V. Politica economică teoretică

Cuprinsul regulelor deduse din cunoştinţa legilor şi factorilor, cari stăpânesc poporaţia în raport cu mijloacele de existenţă: având de scop înrâurirea lor şi armonizarea intereselor naţiei (Politica poporaţiei. Cap. IX. Consideraţiuni generale, pag. 125, şi Cap. XX. Incheeri practice, pag. 486—530).

VI. Economia politică naţională

Cercetarea raporturilor poporaţiei cu mijloacele de existenţă ale unei naţii determinate, în deosebi, ale naţiei româneşti, prin cele trei discipline: Istoria economiei naţionale. Statistica economiei naţionale. Politica economică naţională. (Vezi *Anexa,* pag. 531—602, *Nota II.* Poporaţia Franţei şi *Nota III.* Poporaţia oraşelor României).

*

Sistematizarea nouă — a lucrărei de faţă — plecând dela principiul *poporaţiei,* se deosebeşte cu totul, cum se vede, de expunerile, pe cari le găsim în numeroasele *Principii, Tratate, Manuale* (Handbuch), şi *Cursuri,* pe cari le cunoaştem, având ca bază, — formal, sau numai ca o presupunere nehotărâtă — *avuţia:* cu amestecul disciplinelor şi confuziunea tratărei materiilor.

In locul *sistematizărei vechi,* unilaterale, abstracte, falşe — necorespunzătoare naturei şi scopului ştiinţei — în *Producţie, Distribuţie, Circulaţie* (sau nu), *Consumaţie* (şi ea suprimată de unii) — sau numai a unei înşirări arbitrare, pe „capitole", fără nici o legătură între dânsele — expunerea mea se prezintă ca un *sistem:* pornind de la un *principiu,* care stăpâneşte definiţia ştiinţei, împărţirea disciplinelor, cari o alcătuesc, ca şi ordinea în care sunt expuse adevărurile ei.

Economia politică, prin această *sistematizare nouă,* devine astfel o ştiinţă cuprinzătoare a tuturor fenomenelor ei, metodică, istorică, teoretică, practică — de utilitate imediată, evidentă: pentru înţelegerea istoriei şi vieţei sociale, ca şi pentru conducerea luminată a economiei naţiunilor. Cu aceasta nu-

mai, ea este, în adevăr, o *știință pozitivă*, de cel mai mare folos, în deosebi — cum a definit-o, cu atâta pătrundere a scopului ei, dacă este să aibă vreunul, Ad. Smith, încă dela 1776 — ca „ramură de cunoștinți a legiuitorului și omului de Stat".

Așa fiind, și până la publicarea *sistemului* meu, el însuși, monografia prezentă *„Despre Poporație"* — astfel precum se înfățișează în această *ediție a doua*, din 1929 — poate servi ca *introducere*, dacă nu chiar, ca *manual*, tot odată teoretic și practic: pentru învățarea economiei politice, ca și pentru îndrumarea politicei economice, *cu aplicare imediată, la țara noastră*.

Aceasta a fost preocuparea mea, din primul moment, în virtutea principiului, care trebue să stăpânească toate învățăturile, dar mai cu deosebire economia politică:

Non scholae, sed vitae discimus.

Iar *viața*, pentru care învățăm această știință, a economiei politice, este, **viața națiunilor**, așa dar, aici, în primul rând: **viața nației românești.**

Concluzie:

„Poporația", se confundă cu națiile — cari își au baza în economia lor — și trebue dar să fie principiul științei, care o cercetează.

REZULTATUL GENERAL AL NOTELOR

Notele, adăogite la această ediție a doua, ni dau următoarele rezultate generale, privindu-le pe fiecare deosebit:

I. **Legea poporației**. — Cercetarea unor expuneri mai vechi (Botero, Mirabeau), și a unor confuzii mai nouă (Everett, Oppenheimer, Kautsky) — confirmă fondul adevărat al celor două progresii, dovedind că există o lege naturală a înmulțirei oamenilor.

II. **Poporația Franței**. — Confirmă legea poporației, dovedind că scăderea poporației — în „țara cea mai bogată din lume" — se datorește lipsei mijloacelor de existență.

III. **Poporația orașelor României**. — Confirmă legea poporației, prin compararea celor două elemente, cari nu se amestecă, arătând că înmulțirea lor e în raport cu mijloacele de existență, pe cari și le pot procura.

IV. **Economia politică și poporația**. — Confirmă legea poporației, încheindu-se cu definiția nouă a economiei politice: ca știință a poporației în raport cu mijloacele de existență.

Concluzie generală:

Verificarea, prin aceste *Note*, de la 1929, confirmă în totul cercetările studiului „Despre Poporație", de la 1899: cari rămân neschimbate.

REGISTRU

A. MATERII

B. NUME

TABLA

Anexă

Note

Registru

PREȚ 150 LEI